แบบเรียนภูมิศาสตร์

กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ

ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม

พิมพ์ครั้งแรก ๓๐,๐๐๐ ฉะบับ

พ.ศ. ๒๔๖๘

ปกแข็งหุ้มผ้าราคาเล่มละ ๒ บาท ๕๐ สตางค์

พิมพ์จำหน่ายที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ก ๐๓๖๐๒ ส ๓

แจ้งความ

แบบเรียนภูมิศาสตร์ประเทศสยามนี้ กระทรวงศึกษาธิการให้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเพื่อให้ใช้เป็นแบบเรียนต่อไป แต่เป็นแบบเรียนที่รวบรวมได้โดยยาก ด้วยมีข้อความกล่าวด้วยภูมิประเทศและกิจการทุกกระทรวงกระทรวงการต้องอาศัยความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ทุกแผนก ส่วนที่เกี่ยวกับมณฑลได้รับอนุเคราะห์ของท่านสมุหเทศาภิบาลรวบรวมจากเจ้าหน้าที่ต่างๆ ส่งมา กรมตำราเก็บข้อความเรียงเรียงเข้าตามแผนก และในบางข้อเรียบเรียงเองบ้าง ข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการบางท่านได้ช่วยเหลือบ้าง เมื่อได้เรียบเรียงขึ้นแล้วได้รับพระราชทานพระอุปการของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระคำรงราชานุภาพ ทรงช่วยตรวจแก้ไขเพิ่มเติมด้วยกำลังพระอุตสาหะ และทรงพระเมตตาให้เป็นแบบเรียนที่ถูกต้องบริบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย.

ส่วนรูปต่างๆ ที่สอดไว้ในเรื่องแบบเรียนนี้ นอกจากที่ท่านสมุหเทศาภิบาลช่วยส่งมาให้ ก็ได้รับพระมหา

กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้ใช้รูปใน พระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง และได้รับความอนุเคราะห์จาก กรมรถไฟหลวง กรมแผนที่ และนาย ดับลยู. เอ. เกรแฮม ที่ปรึกษาราชการกระทรวงเกษตราธิการ อนุญาตให้ถ่ายรูปจากรายงานและหนังสือที่ได้แต่งไว้ ดังที่ได้อ้างถึงไว้ในแผ่นรูปนั้น ๆ แล้ว.

กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ รู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ และขอขอบพระคุณการในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็นที่ยิ่ง และขอขอบพระทัย ขอบใจท่านสมุหเทศาภิบาล และท่านข้าราชการที่ได้ช่วยรวบรวมทั่วกัน และขอขอบใจ กรมแผนที่ ผู้จัดการพิมพ์แผนที่ตามที่ต้องการ ด้วยความรีบเร่งจนสำเร็จทันความประสงค์ด้วย.

อนึ่ง แบบเรียนภูมิศาสตร์นี้ ตั้งแต่รวบรวมและจัดการพิมพ์จนกว่าจะแล้วเสร็จย่อมมีเวลาล่วงมานาน ข้อความอันเป็นส่วนกิจการ และภูมิพื้นที่กล่าวไว้ในบางแห่งย่อมมีเปลี่ยนแปลงบ้างตามประวัติกาล เมื่อท่านผู้ใช้พบปะในส่วนที่ล่วงมาแล้ว หรือจะมีต่อไป ก็ขอให้แก้ไขเพิ่มเติม

และถ้ามีโอกาส ส่งให้กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้แก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องต่อไปด้วย จะเป็นที่ยินดีและขอบคุณของท่านเป็นอันมาก.

กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘

บัญชีเรื่อง

		หน้า
๑	ที่ตั้ง	๑
๒	อาณาเขตต์	๑
๓	ขนาด	๒
๔	พื้นที่	๓
๕	ฝั่งทะเล	๑๒
๖	เกาะ	๑๔
๗	แม่น้ำ	๑๕
๘	คลอง	๓๙
๙	ทะเลสาบ	๔๖
๑๐	หนองบึง	๔๗
๑๑	น้ำตก	๔๙
๑๒	ภูเขา	๕๒
๑๓	อากาศ	๕๖
๑๔	พืช	๖๐
๑๕	สัตว์	๖๕

หน้า

๑๖ ไลหุยาตุ ๗๐

๑๗ พลเมือง ๗๗

๑๘ มณฑลและจังหวัด ๘๒

๑๙ รัฐบาลหรือการปกครอง ๒๐๐

๒๐ เงินรายได้รายจ่ายของรัฐบาล ๒๐๙

๒๑ คมนาคม ๒๓๘

๒๒ การทำเลี้ยงชีพ ๒๘๗

๒๓ พาณิชยกรรมซึ่งเกี่ยวกับต่างประเทศ ๓๑๒

๒๔ หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยาม
กับประเทศต่าง ๆ ๓๓๔

๒๕ การศึกษา ๓๔๒

๒๖ สาธารณสุข ๓๔๘

๒๗ มนุษยชาติในประเทศสยาม ๓๗๔

๒๘ ภาษาและหนังสือไทย ๓๘๖

๒๙ ศิลปะ โบราณคดี สถาปัตยกรรม คณิตวิทยา
นาฏกศาสตร์ ๔๑๐

๓๐ ประวัติศาสตร์ ๔๔๑

บัญชี แผนที่

๑	กรุงเทพ พระมหานคร	อยู่ ระหว่าง	หน้า	๙๐—๙๑
๒	มณฑล อยุธยา	,,	,,	๑๐๒—๑๐๓
๓	,, นครชัยศรี	,,	,,	๑๐๖—๑๐๗
๔	,, ราชบุรี	,,	,,	๑๑๔—๑๑๕
๕	,, ปราจีนบุรี	,,	,,	๑๒๐—๑๒๑
๖	,, นครสวรรค์	,,	,,	๑๒๖—๑๒๗
๗	,, จันทบุรี	,,	,,	๑๓๐—๑๓๑
๘	,, พิษณุโลก	,,	,,	๑๔๒—๑๔๓
๙	,, มหาราษฎร์	,,	,,	๑๔๘—๑๔๙
๑๐	,, พายัพ	,,	,,	๑๕๖—๑๕๗
๑๑	,, นครราชสีมา	,,	,,	๑๖๐—๑๖๑
๑๒	,, ร้อยเอ็ด	,,	,,	๑๖๔—๑๖๕
๑๓	,, อุบล	,,	,,	๑๖๘—๑๖๙
๑๔	,, อุดร	,,	,,	๑๗๔—๑๗๕
๑๕	,, สุราษฎร์	,,	,,	๑๗๘—๑๗๙
๑๖	,, นครศรีธรรมราช	,,	,,	๑๘๔—๑๘๕
๑๗	,, ปัตตานี	,,	,,	๑๙๐—๑๙๑
๑๘	,, ภูเก็ต	,,	,,	๑๙๘—๑๙๙

แผนที่ ประเทศ สยาม อยู่ ข้าง ท้าย.

บัญชีรูป

รูป	จังหวัด	อยู่ระหว่างหน้า
ชาวภูเก็ต	ภูเก็ต	๑๒—๑๓
แม่น้ำเจ้าพระยา	พระนคร	๑๖—๑๗
สะพานรัชดาภิเษก	ลำปาง	๒๒—๒๓
แก่งหลวงในแม่น้ำยม	สวรรคโลก	๓๒—๓๓
ป่าสน้ำ	ระนอง	๓๘—๓๙
ลำธารในฤดูที่ช่องเขา	พัทลุง	๔๒—๔๓
ทะเลสาบ	สงขลา	๔๖—๔๗
คนจีนตาญ	สกลนคร	๕๐—๕๑
น้ำตกพลิ้ว	ฉันทบุรี	๕๔—๕๕
น้ำตกโยง	นครศรีธรรมราช	๕๘—๕๙
การจับช้างที่พะเนียด	พระนครศรีอยุธยา	๖๒—๖๗
เหมืองแร่	ภูเก็ต	๗๐—๗๑
ปราสาทพระเทพบิดร—วัดพระแก้ว	พระนคร	๘๒—๘๓
บรมบรรพต—วัดสุทัศน์	พระนคร	๘๖—๘๗
พระปรางวัดอรุณ	ธนบุรี	๘๘—๘๙
พระสมุทเจดีย์	สมุทปราการ	๙๒—๙๓

รูป	จังหวัด	อยู่ระหว่างหน้า
พระที่นั่งไอศวรรย์ที่		
บางปะอิน	พระนครศรีอยุธยา	๙๖–๙๗
พระปรางสามยอด	ลพบุรี	๙๘–๙๙
พระพุทธชินราช	สระบุรี	๑๐๐–๑๐๑
พระปฐมเจดีย์	นครปฐม	๑๐๔–๑๐๕
วัดกำแพงแลง–		
ปรางวัดมหาธาตุ	เพชรบุรี	๑๑๐–๑๑๑
พระที่นั่งยมเขาพระนครคีรี	เพชรบุรี	๑๑๔–๑๑๕
ชายภะเลที่ตำบลหัวหิน	ประจวบคีรีขันธ์	๑๑๘–๑๑๙
เจดีย์วัดพระมหาธาตุ	ชัยนาท	๑๒๒–๑๒๓
วัดช้างรอบ	กำแพงเพชร	๑๒๔–๑๒๕
วัดไพฑูรย์นิมิตร–แม่น้ำจันทบุรี	จันทบุรี	๑๒๘–๑๒๙
วัดบุพพารามณี–พระพุทธชินราช	พิษณุโลก	๑๓๒–๑๓๓
พระมหาธาตุ	สุโขทัย	๑๓๔–๑๓๕
วัดมหาธาตุ	สวรรคโลก	๑๓๖–๑๓๗
พระแท่นศิลาอาสน์–ภาย		
ในวิหาร	อุตรดิตถ์	๑๔๐–๑๔๑
พระธาตุหริภุญชัย	ลำพูน	๑๔๔–๑๔๕
ปราสาทหิน–ศิลาสลัก	นครราชสีมา	๑๔๘–๑๔๙

รูป	จังหวัด	อยู่ระหว่างหน้า
ซุ้มปราสาท—ระเบียงด้านหน้า	บุรีรัมย์	๑๖๒—๑๖๓
พระธาตุเชิงชุม	สกลนคร	๑๗๒—๑๗๓
พระธาตุนาเวง—พระธาตุภูพาน	สกลนคร	๑๗๖—๑๗๗
พระธาตุพนม	นครพนม	๑๘๐—๑๘๑
พระธาตุศรีสองรัก	เลย	๑๘๒—๑๘๓
วัดมหาธาตุไชยา	สุราษฎร์ธานี	๑๘๐—๑๘๑
ศาลารัฐบาลมณฑลภูเก็ต	ภูเก็ต	๑๙๒—๑๙๓
วัดมหาธาตุ—ภาพผนัง	นครศรีธรรมราช	๑๙๔—๑๙๕
ยันไดมหาเจดีย์วัดมหาธาตุ	นครศรีธรรมราช	๑๙๖—๑๙๗
วัดชลธารา	นครปฐม	๒๐๒—๒๐๓
พระนอน—ภูเขาที่วัดหน้าถ้ำ	ยะลา	๒๑๐—๒๑๑
ถนนราชดำเนิน—พระบรมมหาราชวัง	พระนคร	๒๓๘—๒๓๙
ถนนข้างโป่ง กับถนนบุรี	ราชบุรี	๒๔๒—๒๔๓
ถนนเด่นชัยกับแพร่	แพร่	๒๔๖—๒๔๗
ถนนริมแม่น้ำโขง	หนองคาย	๒๕๐—๒๕๑
ถนนข้างเขาเทวดา—สะพาน	พัทลุง	๒๕๔—๒๕๕
ถนนระหว่างทับเที่ยงกับช่อง	ตรัง	๒๕๖—๒๕๗
สถานีรถไฟกรุงเทพ ฯ	พระนคร	๒๕๘—๒๕๙

รูป	จังหวัด	อยู่ระหว่างหน้า
ปากอุโมงค์รถไฟที่ขุนตาล	ลำปาง	๒๖๐—๒๖๑
สถานีรถไฟเชียงใหม่	เชียงใหม่	๒๖๒—๒๖๓
อุโมงค์รถไฟที่ร่อนพิบูลย์	นครศรีธรรมราช	๒๖๖—๒๖๗
ท่าเรือที่ปลายทางรถไฟ	สงขลา	๒๘๐—๒๘๑
การลากซุงในฝ่ายเหนือของสยาม	—	๒๙๘—๒๙๙
การรับปลาในข่าวสยาม	—	๓๐๒—๓๐๓
พุพ่าลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
หอพระสมุดวชิรญาณ	พระนคร	๓๔๖—๓๔๗
พระราชพิธีนวกภา—เสาชิงช้า	พระนคร	๓๖๒—๓๖๓
พระพุทธรูปหล่ออย่างใหญ่	พระนครศรีอยุธยา	๔๑๒—๔๑๓
ชุมปราวัดพระพายหลวง	สุโขทัย	๔๒๒—๔๒๓
วัดศรีสวาย	สุโขทัย	๔๒๔—๔๒๕
วัดเบญจมบพิตร—วัดพระเชตุพน	พระนคร	๔๓๒—๔๓๓
ชนาคารสยาม—พระที่นั่ง		
อนันตสมาคม	พระนคร	๔๓๖—๔๓๗
ปราสาทเขาพนมรุ้ง	บุรีรัมย์	๔๔๖—๔๔๗
หลักเมือง	สวรรคโลก	๔๖๒—๔๖๓
อุดหวัดวยชามที่เตาทุเรียง	สวรรคโลก	๔๖๖—๔๖๗

แก้คำผิด

แก้แล้วฉีกทิ้งเสีย

หน้า	บรรทัดที่	คำผิด	คำถูก
๑๑๑	๑๔	"สังขละบุรี"	"วังกะ"
๑๑๓	๑๖	"บ้านปรก"	"แม่กลอง"
๑๑๘	๖	"หนองบัว"	"หนองค้อ"
๑๕๐	๕	"๑๕"	"๑๖"
๑๕๓	๘	"๑๐"	"๙"
๒๖๒	๑๔	"กำลังทำ"	"เปิดเดิน"
๒๖๒	๑๖	"ผ่าน"	"เพียง"
๒๖๒	๑๗	"ถึง"	"กำลังทำต่อไปยัง"
๒๘๕	๑๔	"บ้านโป่ง"	"เมืองงาว"
๑๕๐	๙	ให้เติม "อำเภอเมืองฝาง" ลงต่ออำเภอเชียงกาว	
๑๕๓	๑๐	ให้ขีด "อำเภอเมืองฝาง" ออกเสีย	
๒๖๑	๑๗	ให้ขีด "ตำบลท่าช้าง.....สีมา" ออกเสียและเติม "บุรีรัมย์" ลง	
๒๖๑	บรรทัดสุด	ให้ขีด "บุรีรัมย์" ออกเสีย	
๒๗๑	๑๗	ให้ขีด "เดินขกบ้างลงเรือบ้าง" ออกเสีย	

ในแผนที่มณฑลกรุงเทพฯ "ป้อมพระจอมเกล้า" ให้แก้เป็น "ป้อมพระจุลจอมเกล้า"

หน้า ๓๘ บรรทัดที่ ๑๘ ให้ขีด "และจังหวัดตาก" ออกเสีย

หน้า บรรทัดที่

๒ ๑๗ "แผ่นดิน ตอนตก อำเภอกระบุรีใน จังหวัดระนอง" ให้แก้เป็น "จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งติดต่อ กับเขตต์ของ พะม่า"

๒ ๑๘ "๖๖ กิโลเมตร" แก้เป็น "๑๕ กิโลเมตร"

๑๓ ๑๓ "ขนาดใหญ่" แก้เป็น "ขนาด ๔๐๐-๕๐๐ ตัน"

๓๕ ๑๘ ให้ขีด "และจังหวัดตาก ตอนที่กั้นพรมแดนนี้ ยาวประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร" ออกเสีย

๕๒ ๘ ให้ขีด "๗. จังหวัดชลบุรี มี" ออกเสีย

๘๓ ๑๒ ให้ขีด "มากกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั้งสิ้นในประเทศสยาม" ออกเสีย

๑๒๐ ๑๖ "อรัญญประเทศ" แก้เป็น "กบินทร์"

๑๓๑ ๑๗ "๕,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๓,๗๕๐,๐๐๐"

๑๔๖ ๑๖ "๙,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๘,๗๕๐,๐๐๐"

๑๖๐ ๑๗ "๑,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๑๐,๐๐๐,๐๐๐"

๑๖๒ ๔ "อำเภอคีนแดง" แก้เป็น "อำเภอโพธทอง"

๑๖๙ ๑๗ "๗,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๖,๒๕๐,๐๐๐"
๑๗๑ ๗

๑๗๕ ๖ "๖,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๕,๖๒๕,๐๐๐"

๑๗๙ ๑๕ "๒๕,๐๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๒,๕๐๐,๐๐๐"

๑๘๐ ๑๗ "๔,๕๐๐,๐๐๐" แก้เป็น "๔,๓๗๕,๐๐๐"

๓๒๐ ๑๓ "ลูกโค" แก้เป็น "โค"
๓๒๓ ๑๖

๓๒๐ ๑๔ ให้ขีดคำว่า "เงินทองแท่งและ" ออกเสีย
๓๒๕ ๔

เรื่องคลองประปา หน้า ๔๔ นั้น ให้ยกมาต่อคลองรังสิต หน้า ๔๒

ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม

๑. ที่ตั้ง ประเทศสยามตั้งอยู่ในท่ามกลางของคาบสมุทรอินดูจีน ซึ่งยื่นออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปอาเซีย คาบสมุทรอินดูจีนที่มีชื่อดังนั้น ก็เพราะตั้งอยู่ในระหว่างประเทศอินเดียกับประเทศจีน

๒. อาณาเขตต์ ติดต่อกับประเทศที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ จดประเทศพะม่า (เงี้ยว) และประเทศญวน (ตังเกี๋ย)

ทิศตะวันออก จดประเทศญวนและเขมร

ทิศใต้ จดอ่าวสยามและประเทศมะลายูของอังกฤษ

ทิศตะวันตก จดมหาสมุทรอินเดียและประเทศพะม่า (ทะวาย)

พรมแดนเหนือที่สุดจดระยะรุ้งเหนือ (แลติจูดเหนือ) ๒๐ องศา ๒๓ ลิปดา ๓๔ ฟิลิปดี ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายในมณฑลพายัพ อยู่ใต้เส้นดัดระยะรุ้งนี้ลงมาหน่อย และเป็นจังหวัดอยู่เหนือที่สุด

พรมแดนที่ยื่น ออกไปไกลที่สุดในทิศตะวันออก จด ระยะแวง ตะวันออก (ลอง ทิศิวก์ตะวันออก) ๑๐๕ องศา ๓๗ ลิปดา ๓๐ ฟิลิปก์ อำเภอพิมูล มังษาหารใน จังหวัด อุบล ราชธานี อยู่ใกล้ที่สุด กับเส้นตัด ระยะแวงนี้ และเป็น อำเภอที่ อยู่ไกล ออกไปในทิศตะวันออก มากที่สุด

พรมแดนใต้ที่สุด จด ระยะรุ้งเหนือ ๕ องศา ๔๐ ลิปดา ๔๗ ฟิลิปก์ อำเภอเบตงใน จังหวัด ยะลา มณฑล ปัตตานีเป็น ตำบลที่ อยู่ใต้ที่สุดและ อยู่ใกล้เส้นนี้

พรมแดนที่ยื่น ออกไป ไกลที่สุด ทาง ทิศตะวันตก อยู่ใน ระยะแวง ตะวันออก ๙๗ องศา ๒๖ ลิปดา ๔๐ ฟิลิปก์ จังหวัด แม่ฮ่องสอน ใน มณฑล พายัพ เป็น จังหวัดที่ อยู่ไกล ออกไปใน ทิศตะวันตก มากที่สุด

๓. **ขนาด** ส่วนยาวของ ประเทศสยาม คือตั้งแต่ ทิศเหนือ จด ทิศใต้ คำนวณได้ ประมาณ ๑๘๓๓ กิโลเมตร และส่วนกว้าง ที่สุด ตั้งแต่ ทิศตะวันออกไป จด ทิศตะวันตก ประมาณ ๘๕๐ กิโลเมตร ส่วนแคบที่สุด อยู่ที่ ตรงแผ่นดิน คอด อำเภอกระบุรี ใน จังหวัดระนอง โดย กว้าง ประมาณ ๖๖ กิโลเมตร

พื้นที่ของประเทศสยามคิดเป็นตารางกิโลเมตรได้ประมาณ ๕๐๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร.

๔. **พื้นที่** ประเทศสยามแบ่งออกตามลักษณะแห่งภูมิประเทศได้ ๔ ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้

ภาคเหนือ ได้แก่พื้นที่บริเวณแม่น้ำทั้ง ๔ ซึ่งไหลมารวมกันที่ปากน้ำโพ ตั้งอยู่ราวระยะรุ้งเหนือ ๑๖ องศา และพื้นที่บริเวณแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน (Salween) บางส่วนรวมอยู่ในภาคเหนือด้วย

ภาคกลาง ได้แก่พื้นที่บริเวณแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งไหลลงสู่อ่าวสยาม ภาคนี้อยู่ท่ามกลางของประเทศ และเป็นที่ที่บริบูรณ์ที่สุดในประเทศสยาม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่พื้นที่บริเวณแม่น้ำมูลกับสาขาของแม่น้ำนี้ และทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

ภาคใต้ นับตั้งแต่ตำบลกุยในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงมาจนสุดพรมแดนจากประเทศราชในแหลมมะลายูซึ่งอยู่ในปกครองของอังกฤษ

ภาคเหนือ ในภาคนี้ลักษณะของพื้นที่ประกอบด้วยภูเขา และที่ราบเชิงเขา และมีแม่น้ำลำธารหลายสายไหลมาประชบกับแม่น้ำเจ้าพระยา, แม่น้ำโขง, และแม่น้ำสาละวิน เช่นแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เป็นต้น แม่น้ำปิง และแม่น้ำวังไหลมาจากที่เนินสูงไปสู่ที่ต่ำทางทิศใต้. ที่ราบตามแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำ เป็นที่สำหรับทำการเพาะปลูก นอกนั้นก็เป็นที่เขาและเนิน ในแถบบริเวณแม่น้ำปิง และแม่น้ำวังมีเขาติดกันเป็นพืด ๆ อย่างแผ่นดิน มียอดเขาสูง ๆ บางยอดสูงตั้งแต่ ๑๐๐๐ เมตรถึง ๒๕๐๐ เมตร และซับซ้อนกันแน่นหนาเป็นชั้น ๆ บางแห่งเป็นหน้าผาสูงและชันมาก ถ้าเราอยู่บนยอดเขาที่สูงแล ลงไปในที่ต่ำจะเห็นยอดเขาเป็นทิว และมีลำธารมากไหลขนานกับพืดภูเขาบางแห่ง เช่นในจังหวัดเชียงใหม่มีลำธารไหลออกจากช่องเขาซึ่งประกอบไปด้วยหินปูน เมื่อเวลาฝนตกน้ำซึมลงไปในแผ่นดิน แล้วไหลออกตามข้าง ๆ เขา. ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีน้ำพุหลายแห่ง บางแห่งน้ำพุไหลออกมาจากใต้ดินร้อนจัด และมีกลิ่นกำมะถันด้วย แสดงว่าที่แถบนี้มีแร่กำมะถัน ในแถบบริเวณแม่น้ำยมและน่านมีพืดเขาใหญ่ ๆ หลายพืดเช่นดอยหลวงเป็นต้น. ในจังหวัด

แพร่ มีภูเขาเป็นทิวอยู่ทางทิศตะวันออก ในฤดูฝนยอดเขามีฝนตกเย็นละอองอยู่เสมอ ตามไหล่เขาปกคลุมไปด้วยป่าไม้สักอันมีค่า น้ำตกโดยมากมีที่ต้นห้วย น้ำที่ตกตกจากเขาไหลรวมกันเทลงมาทำให้กินหรือหินก้อนเล็ก ๆ ไหลไปตามน้ำ เหลืออยู่แต่หินก้อนใหญ่ ๆ

ภาคกลาง ลักษณะพื้นที่ของภาคนี้เป็นที่ราบลุ่มอันกว้างขวางและไม่ใคร่มีภูเขา เป็นที่ราบมาตั้งแต่เชิงภูเขาทางทิศตะวันตกจนจดที่ราบสูงทางทิศตะวันออก ตามที่ราบมีแม่น้ำลำธารและแควมาก เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา, แม่น้ำท่าจีน, และแม่น้ำสัก เมื่อถึงเดือนตุลาคมและพฤศจิกายนมีน้ำฝนและน้ำซึ่งไหลมาจากเหนือ ไหลท่วมทุ่งนาและป่าคง ทำให้เป็นที่ดินเหมาะสำหรับทำการเพาะปลูก ในแผ่นดินทั้งสองฟากแม่น้ำซึ่งอยู่ลึกจากลุ่มแม่น้ำเข้าไปยังเป็นป่าคงที่เป็นเนินและเขา เมื่อการไปมาสะดวกขึ้น ที่ที่เป็นป่าคงคงจะกลายเป็นที่สำหรับเพาะปลูกมากขึ้น ในตอนใต้ ๆ ตามที่ลุ่ม เมื่อถึงฤดูน้ำ น้ำขึ้นท่วมทั่วไปเว้นเสียแต่ที่ตอนน้ำขึ้นไม่ถึง เช่นพื้นที่ที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลอยุธยา แถบจังหวัดลพบุรีและสระบุรีซึ่งมีเนินและภูเขามากเป็นต้น ในที่น้ำท่วมถึงและที่

ใกล้ ๆ ปากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่อุดมดี มีการเพาะปลูกมาก เพราะน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาและสาขาของแม่น้ำนี้ได้นำเอาปุ๋ยและดินทรายกรวดมาตกลงในที่ราบลุ่ม ทำให้พื้นที่สูงขึ้นทุกที เพราะฉะนั้นที่ดินจึงเป็นดินเหนียวและดินปนทรายกรวดโดยมาก

พื้นที่ระหว่างภูเขาดงพระยาเย็น (แต่ก่อนเรียกดงพระยาไฟ มาเปลี่ยนชื่อเมื่อรัชกาลที่ ๔) กับอ่าวสยามเป็นที่ราบอีกแห่งหนึ่ง และมีภูเขาเตี้ย ๆ ตกกันเป็นพืดลงมาเป็นเขาบรรทัดตั้งแต่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลจันทบุรี มีชื่อว่าเขาพะนมดงรัก เป็นภูเขากั้นพรมแดนระหว่างสยามกับเขมร ซึ่งอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส ในแถบจังหวัดกบินทร์บุรีเป็นป่าไม้เบญจพรรณ์และดงทึบ บางปีน้ำในแม่น้ำบางปะกงและน้ำป่าไหลมาท่วมไร่นาบ้านเรือนของราษฎรที่ตั้งอยู่ในที่ราบ น้ำท่วมอยู่อย่างช้าราว ๒๐ วัน หรือ ๓๐ วัน แล้วก็ลดแห้งไป ที่ราบบนลุ่มแม่น้ำบางปะกงทางฟากตะวันตกดีกว่าทางตะวันออก เพราะมีคลองหลายคลองที่ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา เช่นคลองแสนแสบ คลองรังสิต และคลองหกวา จึงทำนาได้ผลดีมาก

ตอนทิศใต้ตั้งแต่จังหวัดชลบุรี มีเขาเขียวสูงประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นพืดยาวประมาณ ๑๖๐๐ เมตร ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ใหญ่ ๆ เป็นป่าทึบจนแสงแดดส่องไม่ถึง ทำให้พื้นดินชุ่มชื้นและยังเกิดไข้ชุกชุมอย่างเดียวกับทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมณฑลจันทบุรีมีพืดเขาบรรทัดพาดเป็นพืดกันไปจนถึงประเทศเขมร แม่น้ำจันทบุรีเกิดจากเขาแถบนี้ ไหลลงสู่ทะเลใกล้ ๆ กับแหลมสิงห์ แม่น้ำนี้แบ่งพื้นที่จังหวัดจันทบุรีออกเป็น ๒ ส่วน พื้นดินทางฝั่งขวาเป็นเนินสูง ๆ เรียงกันไปเป็นระยะ ๆ คล้ายลูกคลื่น ระหว่างเนินเหล่านี้มีราษฎรมาตั้งบ้านเรือนทำนา ทำไร่พริกไทย และทำสวนผลไม้. พื้นที่ทางฝั่งซ้ายตั้งแต่เขาสระบายจนถึงแม่น้ำจันทบุรี เป็นที่ราบทำนาได้ เขาสระบายเป็นพืดยาวไปประมาณ ๒๐๐๐๐ เมตร สูงประมาณ ๑๐๐๐ เมตร มีน้ำตกและลำธารหลายแห่ง เช่นน้ำตกพลิ้ว น้ำตกสระบายเป็นต้น เขาพลอยแหวนตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดจันทบุรี สูงประมาณ ๑๒๐ เมตร เขานี้มีแร่พลอยต่าง ๆ เป็นอันมาก

ตามฝั่งทะเลจังหวัดชลบุรีมีเขาติดต่อกันเป็นตอน ๆ สูงประมาณ ๑๒๐ เมตร แต่ในมณฑลจันทบุรีตามฝั่งทะเลเป็นที่ราบและที่ลุ่มโดยมาก มีเขาเตี้ย ๆ เป็นหย่อม ๆ

มีผู้เข้าใจกันว่าพื้นที่ในภาคกลางใกล้มากเดิมเป็นทะเล. ฝั่งทะเลสาบในประเทศเขมรและพนมดงพระยาเย็นเป็นฝั่งทะเลของอ่าวสยาม เพราะดินที่เชิงเขาทางด้านใต้ของภูเขาดงพระยาเย็นประกอบไปด้วยหอยและปะการังเป็นอันมาก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะพื้นที่ของภาคนี้เป็นที่ราบสูง ถ้าเราจะเดินจากทิศตะวันออกของมณฑลอยุธยาและจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลปราจีนขึ้นไปจะเห็นที่ดินสูงขึ้นทุกที จนถึงที่ราบสูงในมณฑลนครราชสีมา. ทางทิศใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของภาคนี้มีภูเขาเป็นพืดติดต่อกันเรียกว่าเขาดงพระยาเย็นคั่นระหว่างที่ราบสูงกับที่ราบต่ำตอนใต้ พืดเขานี้ต่อเนื่องมาจากเขาแถบจังหวัดสระบุรี ดินที่มีอยู่ในภาคนี้เป็นดินเก่าและทนทานมาก จึงทำให้พื้นที่ในภาคนี้สูงกว่าที่ในบริเวณใกล้ๆ กัน น้ำในแม่น้ำมูลและสาขาของแม่น้ำนี้ได้ช่วยเซาะที่ราบสูงให้เป็นพื้นที่สูงๆ ต่ำๆ จึงทำให้มีเขาและเนินมาก. ในแถบทิศตะวันตกของมณฑลอุดรในจังหวัดเลยเป็นที่ราบที่สูงที่สุดในภาคนี้ แต่ตามแถบตะวันออกเฉียงเหนือและแถบตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่สูงและมีเขามาก แต่เป็นเขาเตี้ยๆ เรียกว่าเขาพานสูงประมาณ ๓๒๐ เมตร เป็นที่เกิดแห่งลำธารต่างๆ หลาย

สาย. แถบบริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำโขงเป็นที่ลุ่ม เช่นแถบจังหวัดหนองคาย ที่ดินเป็นดินปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูก ที่ที่ถัดแม่น้ำโขงเข้ามาในตอนมณฑลอุดรราวประมาณ ๒๔๐๐ เมตร เป็นโคกหรือเนินโดยมาก ในมณฑลร้อยเอ็ดแถบจังหวัดมหาสารคาม ทางทิศตะวันตก พื้นที่เป็นโคกเนินและหนองบึง ในแถบจังหวัดภาพิมลุ ทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือพื้นที่เป็นเขา และทางทิศใต้เป็นที่ราบ ซึ่งมีแม่น้ำชีและสาขาของแม่น้ำนี้ไหลผ่าน พื้นดินเป็นทรายละเอียดทำให้น้ำแห้งเร็ว ถึงเวลาหน้าแล้งต้องขุดบ่อไว้ใช้น้ำ ในมณฑลอุบลตอนบริเวณแม่น้ำมูลและสาขาของแม่น้ำนี้เป็นที่ราบและที่ลุ่ม ตามพื้นที่ราบมีป่าคงมากกว่าทุ่งนา มีหนองบึงในจังหวัดอุบลมากกว่าที่อื่น. พื้นเขาที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศใต้ต่อเนื่องมาจากสระบุรี แต่เป็นเขาเตี้ย ๆ สูงไม่เกิน ๑๒๐๐ เมตร. ในแถบจังหวัดอุบลพื้นที่มีทรายมาก ซึ่งแม่น้ำมูลและสาขาของแม่น้ำนี้ได้พัดเอามาจากเขา. ในมณฑลนครราชสีมาพื้นดินทั่วไปเป็นทราย บางแห่งเป็นกรวดและหินก้อนโต ๆ ตอนตะวันออกของมณฑลนี้เป็นป่าและ

แห้งแล้ง มีที่ลุ่มและหนองบ้าง แถบนี้ถ้าหน้าฝนมีน้ำบริบูรณ์ ถ้าถึงหน้าแล้งมีน้ำน้อย ในทางทิศตะวันตกของมณฑลนครราชสีมา แถบจังหวัดชัยภูมิพื้นที่เป็นเนินและป่าเสียสามส่วน เป็นที่ราบส่วนหนึ่ง ภูเขาในแถบนี้มีรูปเป็นเขาบรรทัดอยู่หลายแห่ง ในส่วนกลางมีภูเขายืดไปทางทิศตะวันตก มียอดเขาหลายยอด มีภูเขาพืดหนึ่งยืดจากเหนือมาใต้เป็นภูเขาขั้นแดนจังหวัดเพ็ชรบูรณ์กับจังหวัดชัยภูมิ

ภาคใต้ ภาคนี้เป็นที่แคบยื่นออกไปทางใต้ของประเทศสยาม ลักษณะของพื้นที่ประกอบด้วยเขาเป็นสันกลาง เขาติดต่อกันเป็นพืดยื่นขึ้นมาจากทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ มีภูเขาถนนธงชัยและภูเขาตะนาวศรีเป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นภูเขาสำคัญ เขาต่างๆ เหล่านี้เป็นหินอย่างเก่าและแข็ง จึงสามารถต้านทานอำนาจของน้ำทะเลที่จะขัดและเซาะให้พังไปได้ พื้นที่ในภาคนี้แบ่งออกได้เป็น ๓ ตอน ตอนกลางเป็นที่เนินสูง ตอนถัดมาเป็นที่ราบ และตอนชายทะเล

ในตอนกลาง มีภูเขาเป็นพืดตั้งแต่ตะวันตกเฉียงเหนือลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในแหลมมะลายู เรียกว่า

ภูเขาทะนาวศรี ในมณฑลนครศรีธรรมราช มีภูเขาบรรทัดอยู่ระหว่างที่ราบทางทิศตะวันออกกับที่เนินทางทิศตะวันตก ภูเขานี้ผ่านกลางมณฑลเป็นสัน แบ่งพื้นที่ออกเป็นสองตอน ตอนทิศตะวันออกค่อย ๆ ลาดลงไปเป็นลำดับจนจากทะเล ตอนทิศตะวันตกประกอบด้วยเขาและเนิน ลูกที่สูงที่สุดชื่อภูเขาหลวงตั้งอยู่แนวภูเขาบรรทัดสูงประมาณ ๑๗๗๐ เมตร ภูเขาทางแถบมณฑลภูเก็ตเป็นภูเขาต่อเนื่องมาจากภูเขาทะนาวศรี ในหมู่เขาเหล่านี้มีลำธารและน้ำตกหลายแห่ง ลำธารเหล่านี้บางแห่งก็ไหลมารวมกัน กลายเป็นแม่น้ำ

ตอนถัดจากที่เนินสูงมาทางทิศตะวันตก พื้นที่ค่อยราบเข้า ตามที่ราบเป็นที่ทำการเพาะปลูกบ้าง แต่ยังเป็นป่าอยู่มาก มีแม่น้ำลำธารมาก ซึ่งเกิดจากสันเขาที่กล่าวมาแล้ว ตามเนินเขามีแร่มาก เช่นแถบเขาในมณฑลภูเก็ตอุดมด้วยแร่ดีบุก ที่ดินบางแห่งประกอบด้วยดินปุน บางแห่งเป็นดินปนทราย และตามที่ราบเนื้อดินมีสีแดง และเป็นดินเหนียวปนทรายหยาบ ๆ แต่ตอนบนโดดหรือเนินมีดินปนกรวด

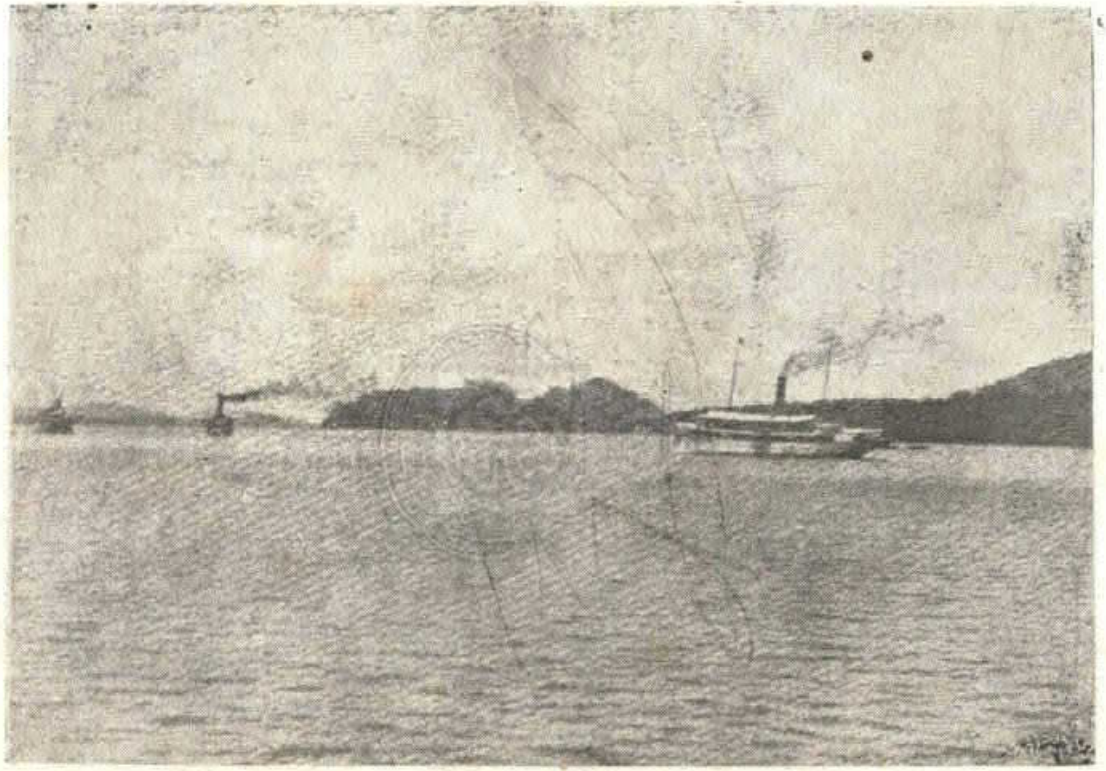
ตอนชายฝั่งทะเลเป็นที่ราบ และตามชายเลนมีป่าไม้ต่าง ๆ มาก เช่นป่าไม้โกงกางเป็นต้น มีเกาะเล็ก ๆ

น้อย ๆ อยู่ใกล้ฝั่งทะเลเป็นอันมาก ตามเกาะมีรังนกนางแอ่นแทบทุกแห่ง ที่ดินตามชายเลนเป็นดินเหนียวสีดำ และตามฝั่งทะเลเป็นดินเหนียวปนทราย ในตอนชายฝั่งทะเลที่รายที่มีดินดีก็มีการเพาะปลูกมาก เช่นสวนมะพร้าว และยางพาราเป็นต้น

๕. ฝั่งทะเล ฝั่งทะเลของประเทศสยามนับตั้งแต่ปลายเขตต์แดนมณฑลปัตตานี ซึ่งติดต่อกับเมืองกะลันตันในอาณาเขตต์มะลายูของอังกฤษ ขึ้นมาทางทิศเหนือจนถึงปากน้ำแม่กลอง แล้วอ้อมไปทางทิศตะวันออกจนถึงแหลมสารพัดพิษ ที่ปลายเขตต์แดนจังหวัดตราษ ซึ่งติดต่อกับอาณาเขตต์ประเทศเขมรของฝรั่งเศส ยาวประมาณ ๑๐๐๐ กิโลเมตร

พื้นดินริมฝั่งทะเลที่กล่าวมานี้ลักษณะต่าง ๆ กัน ตอนเหนือหรือตอนปากอ่าวสยาม น้ำตื้นมาก เวลาน้ำลงจะแลเห็นหาดเลนยาวยื่นลงไปไกลหลายสิบกิโลเมตร พ้นจากหาดเลนขึ้นมาทางเหนือพื้นที่เป็นที่ลุ่มและเป็นโคลน

ฝั่งทะเลทิศตะวันออกเป็นหาดทราย พ้นจากหาดทรายขึ้นไปก็มีป่าไม้และเขา พื้นที่ริมฝั่งน้ำทะเลเช่าะ

อ่าวภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต

(จากจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบบักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๖๐)

เข้าไปเป็นอ่าวเล็กอ่าวน้อย และภายในอ่าวก็มีเกาะเล็ก ๆ ตั้งอยู่ประปรายทำให้ฝั่งทะเลแถบนี้สวยงามมาก ถัดจากแหลมเลียนไปทางทิศตะวันออก ฝั่งทะเลยิ่งขรุขระมากขึ้น มีหินโสโครกโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำทะเลหลายแห่ง และแผ่นดินก็สูงชันขึ้นไปจดภูเขาบรรทัด เหตุฉะนั้นในแถบนี้จึงมีลำธารเล็ก ๆ ซึ่งมีน้ำไหลเชี่ยวลงไปสู่ทะเลเป็นหลายสาย

ฝั่งทะเลของแหลมมะลายูทางทิศตะวันออกบางแห่งก็เป็นที่ราบต่ำ บางแห่งก็เป็นเขาและหน้าผาสูง ๆ เต็มไปด้วยพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ริมฝั่งน้ำเซาะเป็นอ่าวและเป็นเกาะใหญ่น้อย อ่าวเหล่านี้อาจทำเป็นท่าเรือได้ดี อ่าวสำคัญมีอยู่ ๔ อ่าว คือ อ่าวชุมพร อ่าวบ้านดอน อ่าวสงขลา อ่าวยะหริ่งนี้ ทั้ง ๔ อ่าวนี้เป็นอ่าวใหญ่ และปราศจากอันตรายทางทะเลด้วย เรือเดินมหาสมุทรขนาดใหญ่อาจเข้าไปจอดพักได้หลายร้อยลำ แต่ตอนริม ๆ ฝั่งของอ่าวเหล่านี้ตื้นเกินไป

ฝั่งทะเลของแหลมมะลายูทางทิศตะวันตกในอาณาเขตต์สยามยาวประมาณ ๕๖๐ กิโลเมตร นับตั้งแต่ปลายเขตต์จังหวัดระนองลงมาจดปลายเขตต์แดนจังหวัดสตูล มีอ่าวจอดเรือได้หลายแห่งเหมือนกันแต่ไม่มีที่กำบังลม ถัดจากหาด

ทรายริมฝั่งเข้าไป ภายในมีต้นหมาก มะพร้าว และไม้ต่าง ๆ ขึ้นอยู่หนาแน่น

๖. เกาะ ตามฝั่งทะเลของประเทศสยามมีเกาะใหญ่น้อย ตั้งอยู่ทั่วไป เกาะขนาดใหญ่ที่มีเนื้อที่ตั้งแต่ ๒๐๐ ตารางกิโลเมตร ถึง ๕๐๐ ตารางกิโลเมตร มีอยู่หลายเกาะ เกาะที่สำคัญที่สุดคือ เกาะภูเก็ต ซึ่งตั้งอยู่ที่ฝั่งตะวันตกของแหลมมะลายู มีสินค้าแร่ดีบุกมาก เพราะที่นั้นมีอ่าวจอดเรือดีและอยู่ในทำเลอันสะดวกแก่การขนส่งแร่ดีบุกจากด้วยลอื่น ๆ แห่งหนึ่ง

ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมะลายู มีเกาะพะงันและเกาะสมุย ที่นับว่าเป็นเกาะสำคัญ เกาะสมุยมีเนื้อที่ประมาณ ๒๗๐ ตารางกิโลเมตร ปรากฏตามรายงานของกรมราชโลหกิจว่าอุดมด้วยดีบุก และมะพร้าวที่ปลูกในเกาะนี้กล่าวกันว่าเป็นมะพร้าวชะนิดที่ดีกว่าที่ปลูกในที่อื่นในเมืองไทย

เกาะขนาดใหญ่ตามฝั่งทะเลในทิศตะวันออกของอ่าวสยามที่สำคัญ คือเกาะสีชัง ซึ่งเป็นที่จอดเรือกำบังใหญ่ที่กินน้ำลึกมากไม่สามารถข้ามสันดอนเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาได้ เพื่อขนถ่ายสินค้าที่ส่งออกไปและเข้า

มา ยัง ประเทศ สยาม และยัง มี เกาะ ล้าน เกาะ คราม เกาะ ช้าง และ เกาะ กูด ฯ ลฯ

ใน เกาะ ใหญ่ ๆ ที่ คน อาศัย อยู่ ได้ ราษฎร ทำ การ หา เลี้ยง ชีพ ใน ทาง จับ สัตว์ น้ำ และ หา ไข่ เต่า ตนุ ที่ เรียก ว่า ไข่ จาระเม็ด และ บาง เกาะ ก็ เก็บ รัง นก นาง แอ่น.

๗. แม่น้ำ

๑. แม่น้ำ เจ้าพระยา เป็น แม่ น้ำ สำคัญ ที่ สุด ของ ประเทศ สยาม เพราะ มี เมือง หลวง ตั้ง อยู่ ที่ ใกล้ ปาก น้ำ ซึ่ง อยู่ เหนือ อ่าว สยาม ขึ้น ไป มี เรือ กล ไฟ ต่าง ประเทศ บรรทุก สินค้า เข้า สู่ ท่า กรุงเทพฯ และ ออก จาก กรุงเทพฯ โดย ทาง แม่ น้ำ นี้ มาก กับ ทั้ง พื้น ที่ ใน บริเวณ ลุ่ม แม่ น้ำ นี้ ก็ บริบูรณ์ ด้วย การ เพาะปลูก ยิ่ง กว่า แม่ น้ำ อื่น ๆ ต้น ของ แม่น้ำ เกิด ทาง ทิศ เหนือ ซึ่ง มี ภูเขา มาก และ เย็น ที่ สุด เมื่อ ฝน ตก ลง มา ที่ ภูเขา จึง ทำ ให้ เกิด ลำธาร และ แควต่าง ๆ ไหล มา ทาง ทิศ ใต้ ซึ่ง เย็น ที่ ต่ำ

แม่ น้ำ เจ้า พระยา เกิด จาก แคว หลาย แคว ไหล มา บรรจบ ใน พื้น ที่ มณฑล นครสวรรค์ แคว ที่ มา บรรจบ กัน ทาง ใต้ ที่ สุด อัน เย็น ทาง รวม ก็ คือ ที่ ตำบล ปาก น้ำ โพ จังหวัด นครสวรรค์ แล้ว ไหล ผ่าน กลาง ประเทศ ลง มา ทาง ทิศ ใต้ จน ออก อ่าว สยาม เรียก ว่า แม่ น้ำ เจ้าพระยา แม่ น้ำ นี้ ไหล ผ่าน ที่ ราบ ของ ภาค

กลางไปออกอ่าวสยามที่จังหวัดสมุทปราการ และมีน้ำไหลขึ้นท่วมพื้นที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำนี้โดยมีน้ำมากในฤดูน้ำหรือโดยการทดน้ำ ทำให้พื้นที่ในบริเวณเหล่านี้เป็นที่อุดมดีและบริบูรณ์ด้วยการเพาะปลูกทั่วไป เช่นถึงฤดูทำนาก็มีน้ำเอิบอาบอยู่บนที่ราบ เป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกเป็นอันมาก แม่น้ำเจ้าพระยานับตั้งแต่ตำบลปากน้ำโพถึงปากน้ำเจ้าพระยาในอ่าวสยามยาวประมาณ ๓๐๐ กิโลเมตร จังหวัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามลำแม่น้ำนี้นับแต่ปากน้ำขึ้นไป ๑๑ จังหวัด คือ จังหวัดสมุทปราการ, พระประแดง, พระนคร, ธนบุรี, นนทบุรี, ประทุมธานี, พระนครศรีอยุธยา, อ่างทอง, สิงห์บุรี, ชัยนาท, และนครสวรรค์

แควหรือลำน้ำที่สำคัญไหลมาบรรจบเข้าแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมี ๔ แคว ดังนี้

(๑) แม่น้ำปิง. ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาทางเหนือของอำเภอเชียงดาว ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีลำธารเล็ก ๆ หลายสายไหลมารวมกันแล้วกลายเป็นลำธารใหญ่เรียกว่าลำน้ำปิง และลงมาทางใต้ซึ่งเป็นที่ต่ำผ่านจังหวัดตากและจังหวัดกำแพงเพชรมาบรรจบกับลำน้ำน่านที่ตำบลปากน้ำโพจังหวัดนครสวรรค์ ลำน้ำนี้ในตอนเหนือ ๆ มีเกาะแก่ง

แม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

อยู่มาก ซึ่งทำให้เดินเรือลำบาก ระหว่างเกาะแก่งเหล่านี้น้ำไหลเชี่ยวมาก และยังมีแควน้ำไหลมาสู่ลำน้ำปิงอีกหลายแคว แต่มักเรียกกันว่า ห้วย เช่น ห้วยวังเจ้าในจังหวัดกำแพงเพชรเป็นต้น ต้นน้ำของห้วยนี้เกิดในภูเขาบรรทัดฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง แม่น้ำปิงยาวประมาณ ๕๕๐ กิโลเมตร นับตั้งแต่เหนือลงมา จังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแควนี้คือ จังหวัดเชียงใหม่, ลำพูน, ตาก, และกำแพงเพชร

(๒) แม่น้ำวัง. ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาฝ่ายเหนือของจังหวัดลำปาง แล้วไหลลงมาบรรจบกับลำน้ำปิงที่อำเภอบ้านตากในจังหวัดตาก แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ลำน้ำตอนที่อยู่ในเขตจังหวัดลำปาง มีเกาะแก่งอยู่มากเหมือนกัน มีจังหวัดตั้งอยู่จังหวัดหนึ่งคือ จังหวัดลำปาง

ลำน้ำทั้ง ๒ นี้ เรือขึ้นล่องไปมาค้าขายระหว่างจังหวัดนครสวรรค์ ตาก เชียงใหม่ และลำปางได้ ยังพื้นที่ลุ่มแม่น้ำทั้ง ๒ นี้มีป่าไม้สักมาก การคมนาคมใช้อาศัยน้ำในลำห้วยและน้ำฝน.

(๓) แม่น้ำยม. ต้นน้ำเกิดจากภูเขาที่อยู่ทางทิศ

ตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดน่าน แล้วไหลผ่านจังหวัดแพร่ ลงไปทางใต้ ไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ตำบลเกยชัย จังหวัดนครสวรรค์ หน้าแล้งตอนเหนือของแม่น้ำน้ำแห้งและตอนใต้ก็มีน้ำน้อย เรือเดินไม่สะดวก และทั้งมีแก่งอยู่หลายแก่ง แม่น้ำนี้นับตั้งแต่ต้นน้ำถึงตำบลเกยชัยยาวประมาณ ๕๐๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่ตามริมแม่น้ำนี้คือ จังหวัดแพร่, สวรรคโลก, และสุโขทัย

(๔) แม่น้ำน่าน. ต้นน้ำเกิดจากดอนภูแวในอำเภอปัวริมเขตต์แดนของฝรั่งเศส แล้วไหลผ่านอำเภอเมืองน่านลงไปทางใต้ ผ่านจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดพิจิตร ไปบรรจบกับแม่น้ำปิงที่ตำบลปากน้ำโพในจังหวัดนครสวรรค์ แล้วไหลรวมกันลงไปทางทิศใต้เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน่านยาวประมาณ ๕๐๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำคือ จังหวัดน่าน, อุตรดิตถ์, พิษณุโลกและพิจิตร แม่น้ำนี้ตอนตั้งแต่อำเภอปัวลงมาจนถึงปากน้ำโพมีน้ำตลอดปี เรือสินค้าต่าง ๆ เดินได้ แต่ไม่ใคร่สะดวกเพราะมีเกาะแก่งอยู่มาก แก่งที่สำคัญคือ แก่งหลวงอยู่ที่เขตต์อำเภอบุญยืนกับอำเภอนาน้อยต่อกัน เรือบรรทุกสินค้าไปล่มเสียที่แก่งนี้มาก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ รัฐบาลได้ระเบิดแก่ง

นี้ออกแล้ว ก็เพียงบรรเทาความลำบากบ้างเล็กน้อยเท่านั้น

สันดอน ที่ปากช่องแม่น้ำเจ้าพระยาในอ่าวสยาม มีดินทรายพูนสูงขึ้นใต้น้ำเรียกว่า สันดอน สันดอนที่ปากน้ำเจ้าพระยายาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร แม้สันดอนนี้จะอยู่ใต้พื้นน้ำซึ่งมีร่องน้ำออกทะเลลึกหลายทางก็จริง เรือที่จะเดินเข้าออกทางแม่น้ำนี้ลำบาก แต่ในเวลาน้ำลง สันดอนอยู่ต่ำกว่าพื้นระดับน้ำเพียง ๑.๒๐ — ๑.๕๐ เมตร เท่านั้น เรือขนาดใหญ่แล่นข้ามไม่ได้ เวลาน้ำขึ้นร่องน้ำอยู่ลึกตั้งแต่ ๓.๓๐ เมตร ถึง ๔.๒๐ เมตร เรือขนาดใหญ่ที่กินน้ำลึกกว่า ๔.๒๐ เมตรแล้วข้ามไม่ได้ หรือถ้าเรือที่จะข้ามสันดอน ถ้าแล่นไม่ตรงร่องน้ำก็อาจจะติดตื้นได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีคนสำหรับนำร่องและมีกระโจมไฟที่ตรงสันดอนเป็นที่สังเกต เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่การเดินเรือ เว้นแต่ผู้เดินเรือจะได้เดินเข้าออกชำนาญแล้วจึงไม่ต้องมีคนนำร่อง

น้ำขึ้นลงที่สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ในระหว่างเดือนเมษายน ถึง กันยายน น้ำขึ้นมากที่สุดตั้งแต่ ๔.๑๕ เมตร ถึง ๔.๓๕ เมตร น้ำลงมากที่สุดตั้งแต่ ๑.๕๐ เมตร ถึง ๑.๘๐ เมตร

ในระหว่างเดือนตุลาคม ถึง มีนาคม น้ำขึ้นมากที่สุดตั้งแต่ ๔.๑๓ เมตร ถึง ๔.๘๐ เมตร น้ำลงมากที่สุดตั้งแต่ ๑.๘๐ เมตร ถึง ๒.๑๐ เมตร

เหตุที่ทำให้เกิดสันดอนขึ้น คือต้นของแม่น้ำเกิดจากที่แผ่นดินสูงแล้วไหลลงมาหาที่ต่ำ กลายเป็นลำธารและแม่น้ำ เมื่อน้ำไหลลงมา น้ำได้พาเอาดินและทรายลงมาด้วย ครั้นถึงที่ต่ำน้ำก็ไหลอ่อนลง เมื่อไหลไปออกทะเล น้ำในแม่น้ำไปปะทะกับน้ำในทะเลเข้า ดินและทรายก็จมลงในตำบลที่น้ำปะทะกันนั้น เมื่อน้ำพาเอาดินและทรายมาสะสมลงอยู่อย่างนี้ตั้งหลายร้อยปีหลายพันปีจึงเกิดเป็นสันดอนนูนขึ้นบนดินใต้น้ำ และถ้าเป็นเช่นนี้อยู่ต่อไปอีกนาน สันดอนอาจจะเป็นแผ่นดินขึ้นพ้นระดับน้ำกลายเป็นเกาะ และร่องน้ำกลายเป็นแม่น้ำต่อไปอีกได้

แม่น้ำทั้งหลายที่ปากน้ำออกอ่าวสยาม เช่น ปากแม่น้ำบางปะกง, เจ้าพระยา, ท่าจีน, และแม่กลอง ย่อมมีสันดอนเกิดขึ้นทุกแห่ง เหตุฉะนั้นจึงทำให้จังหวัดที่ตั้งอยู่ที่ปากน้ำเหล่านี้ เช่น จังหวัดสมุทปราการ, สมุทสาคร, และสมุทสงคราม ไม่เหมาะสำหรับเป็นท่าเรือดี

แม่น้ำเจ้าพระยาแยกออกเป็นแควหรือแม่น้ำ ในพื้นที่ราบตอนกลาง เช่นในมณฑลอยุธยา แม่น้ำเจ้าพระยาแยกออกเป็นหลายแคว และบางแควก็มาบรรจบกันที่แม่น้ำเจ้าพระยาอีก และนอกจากนี้ยังมีลำธารไหลมารวมลงแม่น้ำเจ้าพระยาอีกหลายสาย ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การเดินเรือและการเพาะปลูกในพื้นที่ราบตอนกลางเป็นอันมาก ลำน้ำที่สำคัญ คือ

(๑) แม่น้ำสัก.* เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาในจังหวัดหล่มศักดิ์ แล้วไหลผ่านจังหวัดหล่มศักดิ์ลงมาทางทิศใต้ ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๓๕๐ กิโลเมตร กว้างที่ที่สุดประมาณ ๑๒๐ เมตร ที่แคบที่สุดประมาณ ๑๔ เมตร ในฤดูน้ำน้ำลึก ๘ เมตรเศษ ฤดูแล้งน้ำตื้นบางแห่งลึกเพียง ๕๐ เซนติเมตรเท่านั้น ตอนตั้งแต่ที่ว่าการอำเภอเสาไห้ขึ้นไปจนถึงต้นน้ำมีเกาะแก่งและหาดทรายมาก มีจังหวัดที่ตั้งอยู่ตามลำแม่น้ำนี้นับแต่เหนือลงมา ๔ จังหวัด คือ จังหวัดหล่มศักดิ์, เพชรบูรณ์, สระบุรี, และพระนครศรีอยุธยา

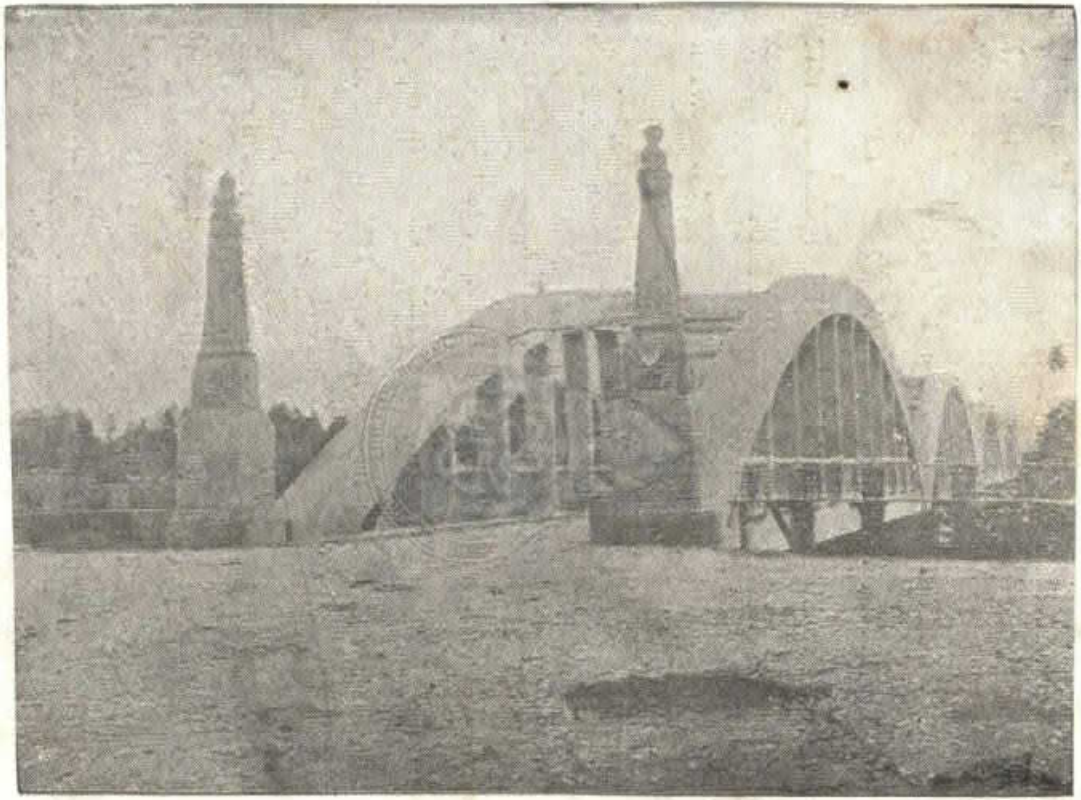
---

* แม่น้ำสัก บางทีเรียกว่า แม่น้ำประสักบ้าง แม่น้ำป่าสักบ้าง

(๒) แม่น้ำลพบุรี. เป็นแม่น้ำที่แยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือทางฝั่งตะวันออก แยกที่ตำบลบ้านพุทรา จังหวัดสิงห์บุรี แล้วไหลผ่านจังหวัดลพบุรี ไปเข้าเขตต์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วมาบรรจบกับแม่น้ำสักที่ตำบลเกาะลอย ในท้องที่อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำนี้ยาว ๗๐ กิโลเมตร หน้าแล้งเรือเดินไม่ได้ เพราะตื้นเขิน แต่หน้าน้ำมีเรือกลไฟรับส่งคนโดยสาร ระหว่างจังหวัดสิงห์บุรีกับลพบุรี และระหว่างลพบุรีกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้คือจังหวัดลพบุรี

(๓) แม่น้ำน้อย. เป็นลำน้ำที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตกที่ตำบลปากแพรก อำเภอเมืองสรรค์ ซึ่งอยู่ในเขตต์ของจังหวัดชัยนาท แล้วไหลเข้าเขตต์ของจังหวัดอ่างทอง และเขตต์จังหวัดพระนครศรีอยุธยาไปบรรจบกับลำน้ำโผงเผงที่ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา และบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร

(๔) แม่น้ำสะแกกรัง. เป็นแควหนึ่งซึ่งมาบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก แม่น้ำนี้อยู่ในจังหวัดอุทัย

สะพานรัชดาภิเษก ข้ามแม่น้ำวัง จังหวัดลำปาง

(จากรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๔๖๐)

ธานี ต้นของแม่น้ำเกิดที่ภูเขาแม่วงในจังหวัดกำแพงเพชร แล้วไหลผ่านจังหวัดอุทัยธานี ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลคุ้งสำเภา อำเภอมโพธิ์ จังหวัดชัยนาท แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร ในฤดูแล้งน้ำแห้งเขินตอนๆ เรือขนาดที่บรรทุกข้าวเดินไม่ได้ จังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้คือ จังหวัดอุทัยธานี

๒. แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำนี้แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอวัดสิงห์ในจังหวัดชัยนาท แล้วไหลไปทางทิศใต้ผ่านมณฑลนครชัยศรี ไปออกอ่าวสยามที่จังหวัดสมุทสาคร ซึ่งเป็นปากของแม่น้ำนี้ แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร มีลำธารใหญ่สายหนึ่งเรียกว่าห้วยกระทิง อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำนี้ ไหลมาออกแม่น้ำนี้ในตำบลที่ใกล้กับที่แยกตอนเหนือ ต้นลำธารนี้เกิดที่ภูเขาในอำเภอคอกควาย จังหวัดอุทัยธานี บางทีก็เข้าใจกันว่าต้นของแม่น้ำท่าจีน คือต้นของลำห้วยกระทิงนี่เอง แม่น้ำนี้ในฤดูแล้งทางตอนเหนือของจังหวัดน้ำตื้น เรือเดินไม่ได้ และมีหาดทรายเขินห้วงๆ แต่ในฤดูน้ำน้ำขึ้นท่วมตลิ่งเป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูก เรือกลไฟขนาดรับคนโดยสาร ๑๐๐ คนเดินได้ตลอดจังหวัดที่ตั้งอยู่ตามลำแม่น้ำนี้ นับตามลำดับตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไป

คือ จังหวัดสมุทสาคร, นครปฐม, และสุพรรณบุรี

แม่น้ำนี้มีชื่อเป็นตอนๆ คือ ตอนทางปากน้ำเรียกว่าแม่น้ำท่าจีน ตอนทางจังหวัดนครปฐมเรียกว่า แม่น้ำนครชัยศรี ตอนทางจังหวัดสุพรรณบุรีเรียกว่า แม่น้ำสุพรรณบุรี ตอนเหนือจังหวัดสุพรรณบุรีขึ้นไปในเขตต์จังหวัดชัยนาทเรียกว่าลำน้ำมะขามเฒ่า

๓. **แม่น้ำแม่กลอง** อยู่ในพื้นที่ภาคกลางตอนตะวันตกของประเทศสยาม ไหลผ่านมณฑลราชบุรี ตั้งแต่ตะวันตกเฉียงเหนือมาตะวันออกเฉียงใต้ และมีปากน้ำออกทะเลที่อ่าวสยาม แม่น้ำแม่กลองเกิดจากแควใหญ่ ๒ แควที่ไหลมาจากเหนือมาบรรจบกันที่ตำบลปากแพรก หน้าศาลากลางของจังหวัดกาญจนบุรี แล้วรวมกันเป็นสายเดียวไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ออกอ่าวสยาม

แม่น้ำนี้ยาวตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปถึงที่แยกหน้าศาลากลางของจังหวัดกาญจนบุรีประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่ตามลำแม่น้ำนี้มี ๓ จังหวัด นับแต่ปากน้ำขึ้นไปคือ จังหวัดสมุทสงคราม, ราชบุรี, และกาญจนบุรี. แม่น้ำนี้ในฤดูแล้งมีน้ำตื้น บางแห่งตื้นจนคนเดินข้ามได้ ในท้องน้ำมีทรายและหินตลอดไป

แควทั้ง ๒ ที่น้ำไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำแม่กลองนั้น คือ แม่น้ำแควใหญ่ อยู่ทางตะวันออก และแม่น้ำแควน้อย อยู่ทางตะวันตก แม่น้ำแควใหญ่มีชื่ออีกอย่าง ๑ ว่า แม่น้ำศรีสวัสดิ์ แม่น้ำแควน้อยมีชื่ออย่าง ๑ ว่า แม่น้ำไทรโยค แม่น้ำศรีสวัสดิ์นั้นบางทีเรียกว่า แม่น้ำแม่กลอง

(๑) แม่น้ำศรีสวัสดิ์. ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาตะนาวศรี ซึ่งอยู่ปลายเขตต์แดนของจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก กับจังหวัดอุทัยธานีต่อกัน แม่น้ำนี้นับตั้งแต่ต้นน้ำถึงตำบลปากแพรกจังหวัดกาญจนบุรี ที่ยรรยาบแม่น้ำน้อยยาวประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร มีลำธารใหญ่น้อยไหลมารวมลงแม่น้ำนี้หลายสาย ลำธารที่สำคัญสายหนึ่ง คือ ลำตะเพิน ไหลลงสู่แม่น้ำศรีสวัสดิ์ทางฝั่งซ้ายที่เหนือจังหวัดกาญจนบุรีเก่า ในฤดูแล้งลำน้ำตื้นเขิน แต่ในฤดูน้ำน้ำไหลเชี่ยวมาก บางทีก็ล้นเข้าฝั่งเป็นประโยชน์แก่การทำนาด้วย

(๒) แม่น้ำไทรโยค. อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำศรีสวัสดิ์ ต้นน้ำเกิดแต่ลำธารเล็กบนภูเขาในท้องที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และยังมีลำธารอีกมากที่ไหลมาสู่แม่น้ำนี้ ลำธารที่สำคัญ คือ ลำพาซีไหลมาจากทิง

อำเภอรวมยิ่งในจังหวัดราชบุรี แล้วลงสู่แม่น้ำไทรโยค แม่น้ำไทรโยคยาวตั้งแต่ต้นน้ำถึงตำบลปากแพรกที่บรรจบกับแม่น้ำศรีสวัสดิ์ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร ในฤดูแล้งตื้นเขินมีน้ำเย็นห้วง ๆ

๔. **แม่น้ำบางปะกง** อยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีปากน้ำออกอ่าวสยาม ต้นน้ำเกิดจากภูเขาบรรทัดที่อยู่ในจังหวัดกบินทร์บุรี ซึ่งเป็นพื้นเดียวกันกับภูเขาคงพระยาเย็น แล้วไหลวกขึ้นไปทางเหนือผ่านจังหวัดกบินทร์ และวกเข้าในจังหวัดปราจีนลงไปทางทิศใต้ ผ่านจังหวัดฉะเชิงเทราไปออกทะเลที่อ่าวสยามตำบลบางปะกง แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร มีจังหวัดที่ตั้งอยู่ตามลำน้ำนี้นับแต่ปากน้ำขึ้นไปคือ จังหวัดฉะเชิงเทรา, ปราจีนบุรี, และกบินทร์บุรี ตอนตั้งแต่ต้นน้ำถึงศาลากลางของจังหวัดกบินทร์คดเคี้ยวมาก ในฤดูน้ำน้ำไหลเชี่ยวมาก แต่ฤดูแล้งน้ำตื้นมีหาดทรายผุดขึ้นมาเป็นตอน ๆ จนคนเดินข้ามได้ ตอนที่อยู่ในจังหวัดกบินทร์นี้มีแควแยกออกไปอีก ๒ แคว เรียกว่า แควหนุมาน และแควพระปรง

(๑) แควหนุมาน. แควกว่าแม่น้ำบางปะกงไม่สู้มากนัก แควนี้เกิดจากลำธาร ๒ สาย คือลำน้ำโสมงและ

ลำน้ำ สะไอม ซึ่ง เกิด จาก ภูเขา บรรทัด หรือ ภูเขา พะนมดงรัก ไหล มา บรรจบกัน ที่ ตำบล สามพันตา รวม กัน เป็น แควน้ำ และ มา ออก แม่น้ำ บางปะกง ทาง ฝั่ง ขวา ที่ ตำบล กบินทร์ ซึ่ง เรียก ว่า ปากน้ำ กบินทร์ เดี๋ยว นี้ นับ ว่า เป็น สาขา หนึ่ง ของ แม่น้ำ บางปะกง ถึง เวลา หน้า น้ำ เรือ เดิน ได้ สะดวก แต่ ฤดู แล้ง น้ำ แห้ง เป็น ห้วง ๆ มี หาด ทราย และ แก่ง ผุด ขึ้น มา เป็น ตอน ๆ

(๒) แควพระปรง. เป็น สาขา หนึ่ง ของ แม่น้ำ บางปะกง เกิด จาก ภูเขา นางซิง หรือ ภูเขา ฉกรรจ์ เป็น ลำน้ำ เล็ก ๆ ไหล มา ออก แม่น้ำ บางปะกง ทาง ฝั่ง ขวา ที่ ตำบล ย่านรี อำเภอ เมืองกบินทร์ ฤดู น้ำ น้ำ เต็ม ฝั่ง และ ฤดู แล้ง น้ำ แห้ง เป็น ห้วง ๆ

แม่น้ำ บางปะกง ตอน ตั้งแต่ จังหวัด ปราจีน ลง ไป จน ออก ทะเล นั้น เรือ เดิน ได้ ตลอด

ที่ ปากน้ำ นี้ มี สันดอน เวลา น้ำ ลง เรือ ใหญ่ กิน น้ำ ลึก เพียง ๒ เมตร แล่น เข้า ออก ไม่ ได้ ต้อง รอ ให้ น้ำ ขึ้น จึง เข้า ได้ ออก ได้.

(๓) แม่น้ำ นครนายก. ต้น น้ำ เกิด จาก เขา ใหญ่ ต่อ กับ เขา ใน แดน อำเภอ ประจันตคาม ซึ่ง อยู่ ทาง ทิศ ตะวันออก เฉียงเหนือ ของ จังหวัด ปราจีน แล้ว ไหล ลง ไป ทาง ทิศ ตะวันตก

เฉียงใต้ ผ่านอำเภอวังกระโจม จังหวัดนครนายก ไปออกแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลบางแตนใน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีน เรียกว่า ปากน้ำโยทะกา แม่น้ำนี้เป็นแควหนึ่งของแม่น้ำบางปะกง ยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีจังหวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้จังหวัดหนึ่ง คือ จังหวัดนครนายก ถ้าถึงฤดูน้ำน้ำไหลเชี่ยวมาก เรือสินค้าเดินได้ถึงตำบลหนองโพ อำเภอวังกระโจม ตอนต่อนั้นขึ้นไปจนถึงต้นน้ำ ทางน้ำแคบและคดเคี้ยว มีเกาะแก่งอยู่มาก ถ้าฤดูแล้ง ตอนที่อยู่เหนือจังหวัดขึ้นไป มีทางน้ำเป็นห้วง ๆ และตื้นเขิน ตอนใต้จังหวัดลงมา ลำน้ำกว้างประมาณ ๑๖ เมตร บางแห่งตื้นแต่พอใช้เรือเล็ก ๆ ไปมาค้าขายได้ตลอดปี

๕. แม่น้ำจันทบุรี เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านกลางมณฑลจันทบุรี ยาวประมาณ ๖๕ กิโลเมตร มีจังหวัดตั้งอยู่จังหวัดหนึ่ง คือ จังหวัดจันทบุรี ต้นน้ำเกิดจากภูเขาตะกวด ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของมณฑลจันทบุรี แล้วไหลผ่านอำเภอเมืองจันทบุรีไปออกทะเล ที่ริมเขาแหลมสิงห์ ในอำเภอแหลมสิงห์ เรียกว่า ปากน้ำแหลมสิงห์ ที่ปากช่องทางฝั่งขวาเป็นเขา มีแหลมยื่นออกไปในทะเล ทางฝั่งซ้ายเป็นที่ราบมีแหลมยื่นออกมาทางลำแม่น้ำ จนทำให้ที่ตรงปากช่องซึ่งเป็น

ทางเรือเดินเข้าออกนั้นแคบ ส่วนแคบประมาณ ๔๐๐ เมตร ส่วนที่กว้างประมาณ ๑๖๐๐ เมตร ห่างจากปากน้ำเข้าไปราว ๖๘๐๐ เมตร มีคลองหัวลำแพนแยกไปตำบลบางกระจะและตำบลท่าใหม่ได้ ตอนตั้งแต่ตลาดจันทบุรีขึ้นไปจนถึงต้นน้ำ น้ำตื้นมาก บางแห่งตื้นจนคนเดินข้ามได้

เรือกลไฟเดินทะเลขนาดเรือตราษ เดินเข้าในแม่น้ำนี้ได้เพียงท่าแฉลบเท่านั้น

๖. **แม่น้ำเวน** ต้นน้ำเกิดจากภูเขาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูเขาสระบาป แล้วไหลไปทางทิศตะวันออกของภูเขาสระบาป ยะรวบกับลำธารเล็ก ๆ ซึ่งเกิดจากน้ำตกตรอกนองในภูเขาสระบาป รวมกันไหลไปสู่ทะเลทางอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเรียกว่า ปากน้ำเวน ห่างจากปากน้ำจันทบุรีไปทางทิศใต้ ๓๒ กิโลเมตร แม่น้ำนี้ยาว ๕๐ กิโลเมตร ที่ปากน้ำเป็นที่เวิ้งว้างกว้างใหญ่ มีลำน้ำแยกขึ้นไปอำเภอขลุง เรียกว่า ลำน้ำสันยาว ลำน้ำนี้ใหญ่กว่าแม่น้ำจันทบุรี เรือกลไฟขนาดเดินทะเลเข้าถึงท่าเรือที่อำเภอขลุงได้

๗. **แม่น้ำตราษ** แม่น้ำนี้เป็นแม่น้ำสั้น ๆ ไหลมาจากแคว ๒ แคว ที่มาประชุมกันที่ตำบลห้วยแร้งอำเภอบาง

พระจังหวัดตราด คือ แควคลองใหญ่กับแควคลองห้วยแร้ง แควทั้ง ๒ นี้เกิดจากภูเขาที่อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดตราด แล้วไหลไปทางทิศใต้ออกทะเลที่จังหวัดตราด ในฤดูแล้งน้ำตื้น มีเกาะแก่งมาก เรือกลไฟขนาดย่อมจะเดินเข้าถึงท่าเรือจังหวัดตราดได้ต่อเมื่อน้ำขึ้นเต็ม แต่หน้าน้ำท่วมตลิ่งเย็นประโยชน์แก่การทำนามาก มีจังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้จังหวัดหนึ่ง คือจังหวัดตราด

๘. แม่น้ำระยอง เป็นแม่น้ำสั้น ๆ เกิดจากลำธารเล็ก ๆ หลายลำธาร ที่มาจากภูเขาที่ตั้งอยู่ทางเหนือของจังหวัดในท้องที่อำเภอบ้านค่าย แล้วไหลไปออกทะเลที่อำเภอท่าประดู่จังหวัดระยอง ในฤดูน้ำเรือใบเดินทะเลเข้าได้ตั้งแต่ปากน้ำถึงท่าประดู่ ซึ่งเป็นท่าเรือของจังหวัดนี้ แต่ในฤดูแล้งน้ำลึกเย็นร่อง ๆ จึงทำให้เป็นที่ลำบากแก่การเดินเรือ

๙. แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำใหญ่และยาวที่สุดในคาบสมุทรอินดูจีน อยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศสยาม แม่น้ำนี้มีเกาะแก่งเป็นที่กีดขวางแก่การเดินเรือไปมาค้าขายเป็นอันมาก

ต้นของแม่น้ำเกิดที่ประเทศทิเบต และไหลลงมาทางใต้ มีปากน้ำไปออกทะเลที่ใต้เมืองไซ่ง่อน ในประเทศ

อินดูจีนของฝรั่งเศส แม่น้ำโขงผ่านเข้ามาเป็นเส้นแบ่งเขตต์แดนในระหว่างประเทศสยาม กับประเทศอินดูจีนของฝรั่งเศสคือตั้งแต่อำเภอเชียงคานในจังหวัดหนองคายทางตะวันออก ตลอดจนถึงจังหวัดอุบล

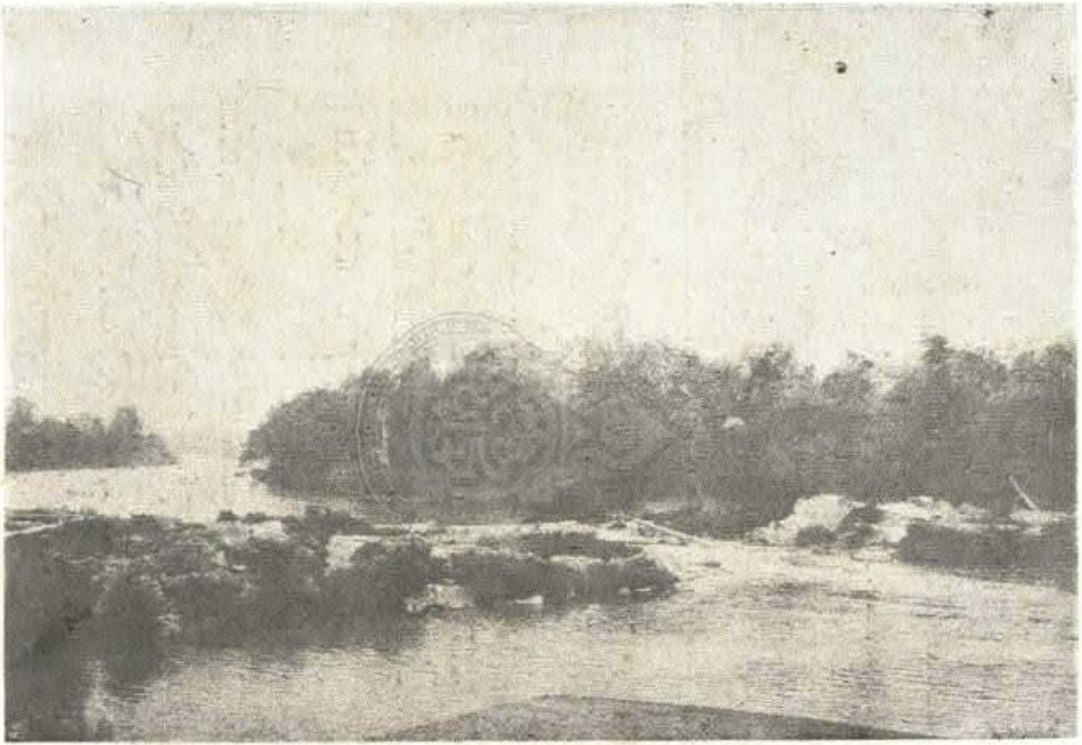
ในตอนเหนือของมณฑลพายัพ แม่น้ำนี้ก็ผ่านเข้ามาเป็นเส้นอาณาเขตต์หน่อยหนึ่ง คือที่เขตต์ตอนเหนือของจังหวัดเชียงราย ลำแม่น้ำโขงอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส จังหวัดที่ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำโขงในอาณาเขตต์สยาม คือจังหวัดหนองคาย, นครพนมและอุบลราชธานี

(๑) แม่น้ำมูล ในพื้นที่มณฑลภาคตะวันออก คือมณฑลนครราชสีมา ร้อยเอ็ด อุบล และอุดร มีแม่น้ำหลายสาย แต่เป็นสายสั้น ๆ ไม่สู้สำคัญ และโคยมากเป็นแควของแม่น้ำโขง แต่มีแม่น้ำสายหนึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญซึ่งไหลผ่านที่ราบสูงของมณฑลเหล่านี้ เรียกว่า แม่น้ำมูล ต้นของแม่น้ำนี้เกิดที่ภูเขาในท้องที่อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา แล้วไหลไปทางตะวันออกผ่านมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบล ไปออกแม่น้ำโขงที่เมืองสุวรรณคีรี ซึ่งเป็นเขตต์แดนของฝรั่งเศส แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๔๐๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่ยนฝั่งแม่น้ำนี้ คือจังหวัดอุบล

ราชธานี, และจังหวัดนครราชสีมา, ในฤดูแล้งมีน้ำตื้น แต่ฤดูฝนมีน้ำท่วมตลิ่ง ไหลเอียงลาดชันสู่ที่ราบเป็นประโยชน์แก่การทำนาในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำนี้ ตอนตั้งแต่อำเภอท่าช้าง ซึ่งเป็นถึงอำเภอเมืองนครราชสีมา ขึ้นถึงจังหวัดอุบล มีเรือกลไฟรับส่งคนโดยสารอยู่ตลอดฤดูน้ำ แต่ตอนตั้งแต่จังหวัดอุบลไปออกแม่น้ำโขงมีเกาะแก่งอยู่มาก เรือเดินไม่ได้

แม่น้ำชี ลำน้ำที่เป็นสาขาของแม่น้ำมูลมีหลายสาย สาขาที่สำคัญ คือ ลำน้ำชีเกิดจากภูเขาพระยาผื่อที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดชัยภูมิ แล้วไหลผ่านกลางจังหวัดไปทางทิศใต้ ผ่านจังหวัดขอนแก่น และมณฑลร้อยเอ็ดไปออกแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบล ฤดูแล้งน้ำตื้นจนคนเดินข้ามได้ แต่ฤดูน้ำน้ำท่วมตลิ่งเป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกมาก ลำน้ำชียาวประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำนี้ คือ จังหวัดชัยภูมิ, ขอนแก่น, มหาสารคาม, และร้อยเอ็ด

(๒) แม่น้ำกก เป็นแม่น้ำที่อยู่ทางเหนือของประเทศสยาม เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำโขง ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาเหนืออำเภอเมืองฝางจังหวัดเชียงราย แล้วไหลผ่านอำเภอ

แก่งหลวง (หรือแก่งกลางเมือง) ในแม่น้ำยม เมืองสวรรคโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

เมืองเชียงรายไปทางเหนือ ผ่านท้องที่อำเภอเชียงแสน ไปออกแม่น้ำโขง ที่ใต้ท่าอำเภอเชียงแสนเก่านิดหน่อย เวลาหน้าน้ำน้ำนองและไหลเชี่ยวมาก มีเรือกลไฟเดินจากท่าเมืองเชียงรายไปเชียงแสน และเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นอาณาเขตต์ของฝรั่งเศสได้ แม่น้ำนี้ยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร มีจังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้ ๑ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย

(๓) แม่น้ำสงคราม เป็นแควเล็ก ๆ ของแม่น้ำโขง ต้นน้ำเกิดที่ภูเขาเล็ก ๆ แห่งภูเขาพานในท้องที่อำเภอบ้านหัน จังหวัดสกลนคร แล้วไหลผ่านเข้าเขตต์อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี เป็นเส้นเขตต์แดนระหว่างจังหวัดอุดรกับสกลนคร ไปทางตะวันออก ตกแม่น้ำโขงที่ตำบลชัยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม แม่น้ำนี้ในฤดูน้ำมีน้ำมาก แต่ฤดูแล้งมีน้ำแห้งเป็นตอน ๆ

๑๐. แม่น้ำปัตตานี แม่น้ำปัตตานีเป็นแม่น้ำสำคัญของมณฑลปัตตานี เกิดจากภูเขาทางทิศใต้ของจังหวัดยะลาในอำเภอเบตง มีลำธารอื่น ๆ ในท้องที่อำเภอบันนังสะตาไหลมาบรรจบกัน แล้วไหลผ่านจังหวัดยะลาลงมาทางตะวันออกแห่งแหลมมะลายู ผ่านจังหวัดปัตตานีไปออก

ทะเล ยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร จังหวัดที่ตั้งอยู่ตามลำแม่น้ำนี้ คือ จังหวัดยะลา กับจังหวัดปัตตานี มีปากน้ำอยู่ที่จังหวัดปัตตานี เรียกว่าปากน้ำปัตตานี ตอนตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปจนถึงตำบลตะลุโยะในอำเภอเมืองปัตตานี ฤดูแล้งน้ำเค็มขึ้นถึง และตอนตั้งแต่อำเภอยะรังจังหวัดปัตตานี ถึงอำเภอบันนังสะตา จังหวัดยะลา น้ำตื้นเขินเป็นหาดทรายการไปมาต้องใช้เรือที่กินน้ำตื้น จากอำเภอบันนังสะตาขึ้นไปเกือบเข้าเขตท้องอำเภอเบตงซึ่งอยู่ที่สุดพรมแดน มีเกาะแก่งอยู่มาก และทางต้นน้ำก็คดเคี้ยวมากเรือเดินไปมาไม่ได้ ในฤดูน้ำน้ำไหลเชี่ยวมาก

ที่ปากน้ำปัตตานี ในฤดูแล้งน้ำตื้น ด้วยเหตุที่สายน้ำในแม่น้ำปัตตานี และสายน้ำในแม่น้ำอำเภอเมืองยะหริ่งไหลมาบรรจบที่ปากน้ำทำให้เกิดเขื่อนน้ำวนขึ้น กรวดทรายที่สายน้ำของแม่น้ำทั้ง ๒ พัดมานั้นก็มารวมกันอยู่ที่นั่นจึงทำให้ตื้นขึ้น

๑๑. แม่น้ำสายบุรี (ตะลุบัน) เป็นแม่น้ำที่ไหลไปออกทะเลทางฝั่งตะวันออกของแหลมมะลายู มีคลื่นสูง น้ำตื้นลึกเป็นตอน ๆ ถัดจากปากน้ำเข้าไปแยกออกเป็น ๒ แควแควหนึ่งต้นน้ำเกิดจากภูเขาในอำเภอไทะโมะ ยาวประมาณ

๑๐๐ กิโลเมตร มี จังหวัด ตั้ง อยู่ จังหวัด หนึ่ง คือ จังหวัด สายบุรี ฤดูแล้ง เรือเดินไป มาได้ เพียง ท้อง ที่ ถึง อำเภอ รือเสาะ ตอน ตั้งแต่ ถึง อำเภอรือเสาะ ขึ้นไป จนถึง อำเภอ โตะโมะ น้ำ ตื้น และ คด เคี้ยว มาก อีก แคว ๑ แยก ลงไป ทางใต้ ขนาน กับ ฝั่ง ทะเล เกือบ ถึง แม่น้ำ บางนรา ตอน นี้ มี น้ำ เต็ม และ เรือเดินได้

๑๒. แม่น้ำตาปี อยู่ใน มณฑล สุราษฎร์ธานี เป็น แม่น้ำ ใหญ่ กว่า แม่น้ำ อื่น ๆ บรรดา ที่ มี ใน มณฑล ปักษ์ ใต้ ต้น ของ แม่น้ำ เกิด จาก ภูเขา หลวง และ ภูเขา ทาง แดน จังหวัด นคร ศรีธรรมราช และ ภูเขา อื่น ๆ ใน ท้อง ที่ อำเภอ บ้านนา และ อำเภอ พระแสง ใน จังหวัด สุราษฎร์ธานี มี ลำธาร เป็น อันมาก ที่ไหล มา รวม ลง แม่น้ำ นี้ และไหลไป ทาง ตะวันออก ผ่าน จังหวัด สุราษฎร์ธานีไป ออก อ่าว บ้านดอน ซึ่ง เป็น อ่าวเล็ก และเป็น ส่วน หนึ่ง ของ อ่าวสยาม ที่ ตรง เกาะ ปราบ. ที่ ปาก ของ แม่น้ำ ตาปี มี ช่อง เป็น ทาง น้ำ ออก ทะเล หลาย ทาง จึง ทำ ให้ ปาก ของ แม่ น้ำ ตื้น เร็ว เวลา น้ำ ลง เรือ ต่าง ๆ ที่ จะ เข้า ออก ใน ลำ แม่น้ำ นี้ ถ้า กิน น้ำ ลึก เพียง ๒ เมตร ก็ เข้าไม่ได้ ต้อง รอ ให้ น้ำ ขึ้น เสีย ก่อน จึง จะ เข้าได้ แม่น้ำ นี้ กว้าง ตั้งแต่ ๖๐ ถึง ๘๐ เมตร ยาว ประมาณ ๓๘๐ กิโลเมตร

พื้นที่ในลุ่มแม่น้ำนี้เป็นที่อุดมดี รายฎรได้ตั้งบ้านเรือนทำการเพาะปลูกและการค้าขายอยู่เป็นอันมาก มีจังหวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้จังหวัดหนึ่ง คือจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่ปากน้ำตาปีมีทางน้ำใหญ่แยกไปยังท้องที่อำเภอกาญจนดิษฐ์สายหนึ่ง เรียกว่าแม่น้ำท่าทอง ต้นน้ำเกิดจากภูเขาต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และมีลำน้ำเล็ก ๆ รับน้ำมาจากที่อื่นอีกหลายแห่ง แม่น้ำนี้กว้าง ๘๐ เมตร ยาว ๒๔ กิโลเมตร มีน้ำเค็มตลอดปี เพราะอยู่ใกล้ทะเล

๑๓. แม่น้ำตรัง ต้นน้ำเกิดจากเขาบรรทัดใหญ่ในมณฑลนครศรีธรรมราช แล้วไหลผ่านอำเภอเขาขาวไปทางตะวันตก ไปออกทะเลทางตะวันตกของแหลมมะลายูที่ปากอ่าวจังหวัดตรัง มีระยะยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ปากแม่น้ำตรังเป็นท่าเรือแห่งหนึ่งของสยามทางฝั่งทะเลตะวันตก เพราะมีทางรถไฟสายใต้ที่แยกไปจังหวัดตรังมาถึงที่สุดที่ตรงนี้ เพื่อลงเรือไปจังหวัดต่าง ๆ และไปต่างประเทศได้ด้วย มีจังหวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำนี้จังหวัดหนึ่ง คือ จังหวัดตรัง

๑๔. แม่น้ำหลังสวน ต้นของแม่น้ำเกิดจากภูเขายายหมุนซึ่งเป็นเขตต์แดนจังหวัดระนอง แล้วไหลไปทาง

ทิศ ตะวัน ออก ออก ทะเล ที่ จังหวัด หลัง สวน ขนาด กว้าง ของ แม่น้ำ นี้ ประมาณ ๕๐ เมตร ยาว ประมาณ ๒๓๐ กิโลเมตร ใน ฤดู แล้ง น้ำ ตื้น ราว ๔๐ เซ็นติเมตร ที่ เขา ยาย หมุน มี ที่ แยก น้ำ ไป ๒ ทาง ทาง หนึ่ง ไหล ลง สู่ ลำ แม่น้ำ จังหวัด หลังสวน อีก ทาง หนึ่ง ไหล ลง สู่ ลำ น้ำ ลำ ชาร ต่าง ๆ ทาง จังหวัด ระนอง แล้ว ออก ไป สู่ ทะเล ตะวัน ตก ใน ลำ แม่น้ำ หลังสวน นี้ บริบูรณ์ ด้วย แร่ ดีบุก แทบ ทุก แห่ง มี จังหวัด ตั้ง อยู่ จังหวัด หนึ่ง คือ จังหวัด หลังสวน

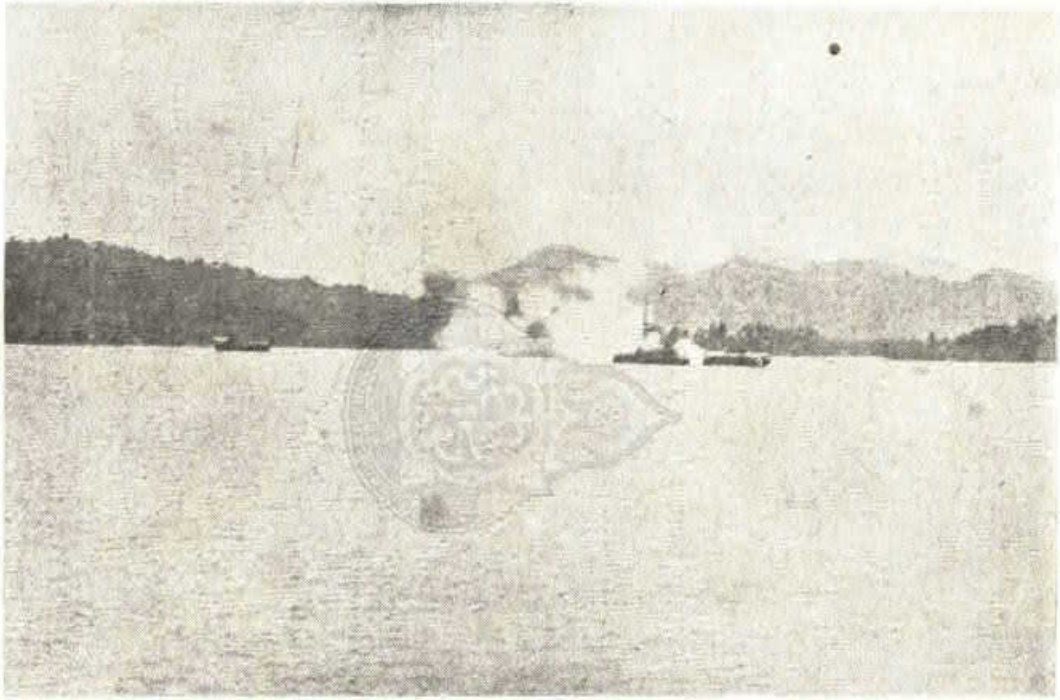
๑๕. แม่น้ำชุมพร อยู่ ใน จังหวัดชุมพร มณฑล สุราษฎร์ ต้น ของ แม่น้ำ เกิด จาก ภูเขา ทะลุ แดน จังหวัด ระนอง และ เขา อื่น ทาง อำเภอ ท่า แซะ และ ไหล มา ทาง ตะวัน ออก ผ่าน จังหวัด ชุมพร ตก ฝั่ง ทะเล ตะวัน ออก ของ อ่าว สยาม เรียก ว่า ปาก น้ำ ชุมพร แม่น้ำ นี้ ยาว ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร มี จังหวัด ตั้ง อยู่ จังหวัด หนึ่ง คือ จังหวัด ชุมพร

๑๖. แม่น้ำปากจั่น หรือ แม่น้ำ กระบุรี อยู่ ใน จังหวัด ระนอง ต้น ของ แม่น้ำ เกิด ที่ ภูเขา เมือง ทะวาย ยาว ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร แล้ว ไหล ผ่าน เข้า มา กั้น เขต แดน ระหว่าง สยาม กับ พะม่า

๑๗. **แม่น้ำบางนรา** ต้นน้ำเกิดแต่ภูเขาในเขตต์ของอำเภอสุไหง ปาดี จังหวัดนราธิวาส แล้วไหลไปทางอำเภอตากใบ รวมกับแม่น้ำโก-ลก สายหนึ่ง อีกสายหนึ่งไหลมาทางอำเภอบางนราไปออกทะเล ที่ปากน้ำนราธิวาส ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลากลางของจังหวัดนราธิวาส แม่น้ำนี้ไม่สู้มีประโยชน์ในทางคมนาคม

๑๘. **แม่น้ำโก-ลก** เป็นแม่น้ำกั้นเขตต์แดนระหว่างสยามที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส กับเมืองกะลันตันซึ่งเป็นประเทศราชของอังกฤษ ต้นน้ำเกิดจากภูเขาในเขตต์แขวงเมืองไทรบุรี แล้วไหลมาออกทะเลทางทิศตะวันออกของแหลมมะลายู ตอนตั้งแต่ตำบลมุโนะขึ้นไปมีแก่งอยู่หลายแก่ง ทำให้เป็นที่ลำบากแก่การเดินเรือ

๑๙. **แม่น้ำสาละวิน** (Salween) เป็นแม่น้ำพรมแดนทางตะวันตกระหว่างสยามกับพะม่า แม่น้ำนี้มีปากน้ำไปออกทะเลที่อ่าวเมาะตะมะในประเทศพะม่า ต้นของแม่น้ำเกิดทางทิศเหนือของประเทศพะม่า แล้วไหลลงมาทางใต้มาเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างสยามกับพะม่าอยู่ตอนหนึ่งที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก ตอนที่กั้นพรมแดนนี้ยาวประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร

ปากน้ำ จังหวัดระนอง

(จากจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบบักษ์ใต้ พ. ศ. ๒๔๖๐)

๔. คลอง คลองในประเทศสยาม โดยมากมักมีอยู่ในภาคกลาง ซึ่งภูมิประเทศเป็นที่ราบทั่วไป และในที่ราบเหล่านี้มีแม่น้ำหลายสาย การที่รัฐบาลขุดคลองขึ้นก็เพื่อประโยชน์สำหรับทดน้ำบำรุงการเพาะปลูกต่าง ๆ และสำหรับเดินเรือไปมาและขนสินค้าในระหว่างแม่น้ำเหล่านี้ด้วย คลองที่สำคัญ:—

คลองที่อยู่ทางฟากที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

๑. คลองสำโรง ปากคลองทางแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ที่ตำบลสำโรงในจังหวัดพระประแดง และมีประตูน้ำที่ใกล้ปากคลองนี้เรียกว่า ประตูน้ำสำโรง และผ่านที่ราบไปออกแม่น้ำบางปะกง ที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา คลองนี้ยาวประมาณ ๔๘ กิโลเมตร ตอนที่อยู่ในจังหวัดของกรุงเทพ ฯ เป็นคลองกั้นเขตต์แดนระหว่างจังหวัดพระประแดงกับจังหวัดสมุทปราการ เรียกว่าคลองสำโรง แต่ตอนที่อยู่ในเขตต์ของจังหวัดฉะเชิงเทราเรียกว่า คลองปากคะคลอง และมีประตูน้ำที่ตรงออกแม่น้ำบางปะกงเรียกว่า ประตูน้ำปากคะคลอง คลองนี้ยังมีคลองแยกอีกหลายคลอง คลองแยกที่สำคัญคือ แยกที่ตำบลบ่อในจังหวัดสมุทปราการลงไปทางใต้ออกทะเลไปอ่าวสยามที่ตำบลบางเหี้ย

จังหวัดสมุทปราการ เรียกว่า คลองบางเหี้ย ยาวประมาณ ๘ กิโลเมตร ที่ปากคลองตรงออกทะเลมีประตูน้ำเรียกว่า ประตูน้ำบางเหี้ย

๒. คลองประเวศบุรีรมย์ ปากคลองทางแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ที่ตำบลพระโขนง ในจังหวัดพระประแดงมีประตูน้ำเรียกว่า ประตูน้ำพระโขนง ตอนตั้งแต่ปากคลองไปเกือบสุดเขตต์ของจังหวัดพระประแดงเรียกว่า คลองพระโขนง ตอนตั้งแต่เขตต์พระประแดงผ่านเขตต์ของจังหวัดมีนบุรีไปเข้าเขตต์ของจังหวัดฉะเชิงเทราเรียกว่า คลองประเวศบุรีรมย์ ตอนตั้งแต่เขตต์ของจังหวัดมีนบุรีไปจนออกแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลบางกรูดเรียกว่า คลองท่าถั่ว ประตูน้ำที่ตรงปากคลองนี้เรียกว่า ประตูน้ำท่าถั่ว คลองนี้ยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร และคลองนี้ยังมีคลองแยกไปติดต่อกับคลองอื่น ๆ อีกหลายคลอง

๓. คลองแสนแสบ คลองนี้ตอนที่อยู่ทางแม่น้ำเจ้าพระยามีคลองอื่น ๆ ในจังหวัดพระนครไปติดต่อกับคลองนี้ เช่น คลองมหานาค คลองผะคุง กรุงเกษม ตอนที่ผ่านทุ่งนาของจังหวัดมีนบุรีเรียกว่า คลองแสนแสบ เมื่อผ่านเข้าไปในเขตต์ของจังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วแยกออกเป็น ๒ คลอง

คือแยกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไปออกแม่น้ำบางปะกง ที่ตำบลท่าไข่ เรียกว่าคลองท่าไข่คลองหนึ่ง และมีประตูน้ำเรียกว่า ประตูน้ำท่าไข่ อีกคลองหนึ่งแยกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือไปออกแม่น้ำบางปะกง ที่ตำบลบางขนาก เรียกว่า คลองบางขนาก มีประตูน้ำที่ตรงออกปากคลอง เรียกว่า ประตูน้ำบางขนาก คลองแสนแสบตั้งแต่มหานาคถึงที่แยกยาว ๔๐ กิโลเมตร ตั้งแต่ที่แยกจากแม่น้ำบางปะกงยาวคลองละ ๒๕ กิโลเมตร

๔. คลองรังสิตประยูรศักดิ์ ปากคลองทางแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ที่จังหวัดประทุมธานี คลองนี้ผ่านจังหวัดธัญญบุรีไปออกแม่น้ำนครนายกยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร คลองนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ (ร.ศ. ๑๐๘) ได้มีผู้คิดตั้งบริษัทขุดคลองนี้เรียกว่า บริษัทขุดคลองและคูนาสยาม ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ขุดคลองนี้และคลองซอยอื่น ๆ และมีประตูน้ำทางที่จะออกแม่น้ำทุกแห่ง ประตูน้ำทางแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า ประตูน้ำพุฟ้าลงกรณ์ ประตูน้ำทางแม่น้ำนครนายกเรียกว่า ประตูน้ำเสาวภา

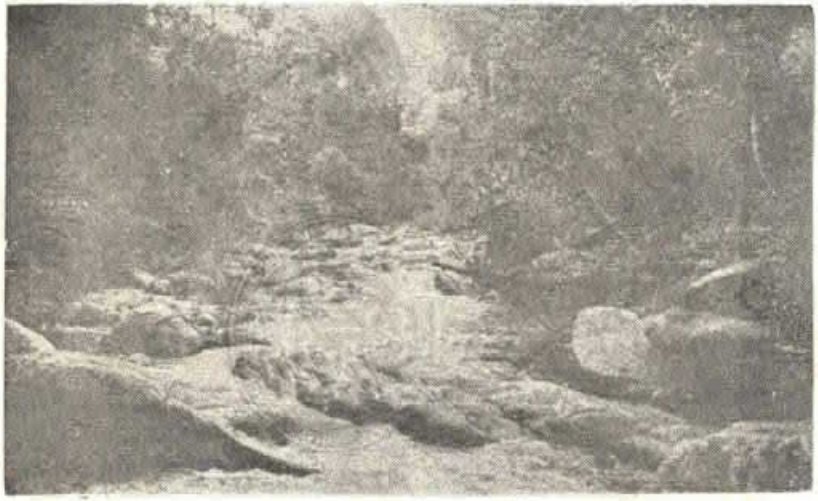
ยังมีคลองอีก ๒ คลอง ซึ่งขนานกับคลองรังสิต

และขุดในคราวเดียวกัน คือ คลอง ที่อยู่ในพื้นที่ ทางฝั่งเหนือของคลองรังสิต เรียกว่า คลองหกวาสายบน เป็นคลองซึ่งกั้นเขตต์แดนระหว่างจังหวัดฉัตรญบุรี กับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อีกคลองหนึ่งอยู่ในพื้นที่ทางฝั่งใต้ของคลองรังสิต และขนานกับคลองรังสิตเหมือนกัน เรียกว่า คลองหกวาสายล่าง นอกจากนี้บริษัทยังได้ขุดคลองซอยขวางทะลุถึงกันในระหว่างคลองหกวาสายบนกับคลองหกวาสายล่าง รวม ๓๓ คลอง เขตต์เวลาที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บริษัทจัดการหมดลงแล้ว บัดนี้คลองเหล่านี้ก็ตกเป็นของรัฐบาล

คลองที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

๕. คลองมหาชัย ปากคลองที่จะไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ตรงสามแยกของคลองคาวตะนองกับคลองด่านซึ่งทะลุคลองบางกอกใหญ่ ในจังหวัดธนบุรี ปากคลองอีกข้างหนึ่งไปออกแม่น้ำท่าจีนที่จังหวัดสมุทสาคร คลองนี้ยาวประมาณ ๓๐ กิโลเมตร

๖. คลองแม่กลอง หรือคลองสุนัขหอน ตั้งต้นแต่ปากคลองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ไปทะลุแม่น้ำแม่กลองที่จังหวัดสมุทสงคราม ยาวประมาณ ๒๕ กิโลเมตร

ลำธารในวนาที่ช่อง พรมแดนระหว่างพัทลุงกับตรัง

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

๗. คลอง ภาษีเจริญ ตั้งต้นแต่ประตูน้ำภาษีเจริญตอนใน ในจังหวัดธนบุรีไปออกแม่น้ำท่าจีน ที่อำเภอกระทุ่มแบนในจังหวัดสมุทสาคร คลองนี้ยาวประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีประตูน้ำที่ตรงปากคลองออกแม่น้ำท่าจีนเรียกว่า ประตูน้ำภาษีเจริญตอนนอก ปากคลองตรงประตูน้ำภาษีเจริญตอนในติดต่อกับคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งมาทะลุออกแม่น้ำเจ้าพระยา

๘. คลองคำเนินสะดวก ปากคลองทางแม่น้ำท่าจีนฝั่งขวาที่ตำบลบางยาง ตรงข้ามกับปากคลองภาษีเจริญนั้น มีประตูน้ำเรียกว่า ประตูน้ำบางยาง แล้วผ่านพื้นที่ไปทางตะวันออกทะลุแม่น้ำแม่กลองที่ตำบลบางนกแขวก ในจังหวัดสมุทสงคราม มีประตูน้ำเรียกว่า ประตูน้ำบางนกแขวก คลองนี้ยาวประมาณ ๓๕ กิโลเมตร

๙. คลองมหาสวัสดิ์ ตั้งต้นแต่ตำบลวัดชัยพฤกษ์เขตต์อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ไปทางตะวันตกออกแม่น้ำนครชัยศรี ที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม คลองนี้ยาวประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ปากคลองอยู่ตรงวัดชัยพฤกษ์ติดต่อกับคลองบางกอกน้อย ซึ่งมาทะลุออกแม่น้ำเจ้าพระยาในจังหวัดธนบุรี

๑๐. คลองบางยี่หน. ปากคลองทางตะวันออกตั้งต้นแต่แม่น้ำสีกุก ซึ่งเป็นแควแยกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตำบลเจ้าเจ็ดในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเรียกว่าคลองเจ้าเจ็ด แล้วผ่านที่ราบไปทางตะวันตกถึงตำบลไผ่กองดินอำเภอบางปลาม้าจังหวัดสุพรรณบุรี แล้วแยกออกเป็น ๒ คลอง คือ แยกไปทางตะวันตกเฉียงใต้ไปออกแม่น้ำสุพรรณเรียกว่าคลองสาลียาว ๑๒ กิโลเมตร คลอง ๑ อีกคลอง ๑ แยกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือไปออกแม่น้ำสุพรรณที่ตำบลบางยี่หนเรียกว่าคลองบางยี่หน คลองบางยี่หนต่อกับคลองเจ้าเจ็ดยาว ๒๕ กิโลเมตร

๑๑. คลองบางปลาม้า ปากคลองทางตะวันออกอยู่ทางแม่น้ำสีกุกซึ่งเป็นแคว ๑ ของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตำบลผักไห่อำเภอผักไห่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วไปออกแม่น้ำสุพรรณ ที่ตำบลบางปลาม้ายาวประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ตอนที่อยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรีเรียกว่าคลองบางปลาม้า คลองที่อยู่ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเรียกคลองสาคชะโด

๑๒. คลองประปา คลองนี้รัฐบาลขุดขึ้นเพื่อรับน้ำมาใช้ในจังหวัดพระนคร คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ (ร.ศ. ๑๒๕)

พระบาท สมเด็จ พระรามา ธิบดี ที่ ๕ มีพระราช ประสงค์ จะ ทำนุ บำรุง อาณา ประชาราษฎร์ ให้ อยู่ เย็น เป็น สุข ปราศจาก โรค ร้าย ต่าง ๆ จึงได้ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ ขุด คลอง นี้ขึ้น คลอง นี้ ขุด ตั้งแต่ แม่น้ำ เจ้าพระยา ที่ ตำบล เหนือ วัด สำแล จังหวัด ประทุม ธานี ไป ทะลุ คลอง บางหลวง เชียงราก ตอน หนึ่ง เพื่อ รับ น้ำ จาก แม่น้ำ เจ้าพระยา เพราะ น้ำ ใน แม่น้ำ เจ้าพระยา ตอน นี้ จืด สนิท หน้า แล้ง น้ำ เค็ม ขึ้น ไม่ ถึง อาจ ทก น้ำ เข้า คลอง นี้ ได้ ตลอด ปี และ ขุด ตั้ง แต่ คลอง บางหลวง เชียงราก ตอน ใน ทำนบ ซึ่ง จะ ใช้ คลอง บางหลวง เชียงราก เป็น ที่ ขัง น้ำ และ ขุด ต่อ นั้น มา ออก คลอง สามเสน ที่ จังหวัด พระนคร ตอน หนึ่ง เพื่อ สูบ ขึ้น ยัง โรง สูบ น้ำ สำหรับ การ ประปา ต่อไป คลอง ประปา ยาว ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร

น้ำ ใน คลอง นี้ สำหรับ ใช้ สูบ ขึ้น โรง สูบ น้ำ ประปา เพื่อ กรอง ให้ เย็น น้ำ บริสุทธิ์ ก่อน แล้ว จึง จำหน่าย ไป ตาม ท่อ ประปา สำหรับ ใช้ ใน จังหวัด พระนคร ทั่วไป เพราะ ฉะนั้น จึง ได้ มี พระ ราชบัญญัติ ห้าม มิ ให้ มหาชน ใช้ เรือ สัญจร ไป มา ใน คลอง นี้ และ ห้าม มิ ให้ ทิ้ง ของ โสโครก หรือ ทำ ความ สกปรก ลง ใน คลอง นี้ ด้วย คลอง นี้ จึง เป็น คลอง ที่ ไม่ ใช่ สำหรับ เดิน เรือ ไป มา

๙. **ทะเลสาบ** ๑. ทะเลภายในแผ่นดินมีอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราชแห่งหนึ่ง อยู่ระหว่างจังหวัดสงขลากับจังหวัดพัทลุง โดยกว้างประมาณ ๒.๕ กิโลเมตร ยาวประมาณ ๘๐ กิโลเมตร มีปากยาวออกทางจังหวัดสงขลา ในทะเลนี้บางแห่งมีน้ำตื้นและมีเกาะอยู่กลางทะเล หลายเกาะมีเกาะอยู่ใกล้ ๆ กันเป็นหมู่ ๔—๕ เกาะ ในเกาะเหล่านี้มีนกนางแอ่นอาศัยทำรัง มีผู้รับผูกขาดทำอากรรังนกนางแอ่นปีหนึ่งเป็นจำนวนเงินมาก ๆ บางเกาะก็มีคนอาศัยตั้งบ้านเรือนทำไร่และทำสวนมะพร้าวทั่วไป น้ำในทะเลนี้เค็มและมีปลาชุม ตามริมฝั่งของทะเลโดยมากเป็นป่ามีราษฎรตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นแห่ง ๆ ทำไร่และทำสวน

๒. ทะเลภายในแผ่นดินอีกแห่งหนึ่ง เป็นทะเลเล็กอยู่ติดต่อกับทะเลใหญ่ที่กล่าวมาแล้ว กว้าง ๕.๖ กิโลเมตร ยาว ๗ กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของทะเลใหญ่ ชาวเมืองเรียกว่า ทะเลน้อย มีทางน้ำเล็ก ๆ ชื่อคลองนางเรียมติดต่อกับทะเลใหญ่ ระยะทางไกลกันประมาณ ๒ กิโลเมตร น้ำในทะเลนี้จืด

หมู่บ้านริมทะเลสาบในเขตจังหวัดสงขลา

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

๑๐. หนองบึง ๑. หนองใหญ่มีอยู่ในจังหวัดสกลนคร มณฑลอุดรแห่งหนึ่ง เรียกว่า หนองหาร อยู่ห่างจากศาลากลางของจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๔๐๐ เมตร หนองนี้กว้าง ๔ กิโลเมตร ยาว ๘ กิโลเมตร มีลำธารต่าง ๆ ไหลลงมารวมในหนองนี้ ในหนองนี้มีเกาะอยู่กลางหนองหลายเกาะ และมีปลาชุมอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า หนองหารเหมือนกัน อยู่ในอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี กว้างประมาณ ๔.๘ กิโลเมตร ยาวประมาณ ๑๒ กิโลเมตร น้ำลึกประมาณ ๖ เมตร

๒. ที่จังหวัดนครสวรรค์มีบึงใหญ่แห่งหนึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอชุมแสง เรียกว่า บึงบรเพ็ด ในบึงนี้มีคลองตั้งแต่แม่น้ำเจ้าพระยาทะลุถึงบึง คลองยาวประมาณ ๒.๘ กิโลเมตร กับมีห้วงน้ำติดต่อกับลำบึงเข้าไปตั้นหลายห้วง ในบึงมีปลาชุมกับมีเกาะอยู่กลางบึงหลายเกาะ ตามขอบบึงมีราษฎรตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เย็นหมู่ ๆ และบางทีก็ทำแพอาศัยอยู่ในลำบึง และมีป่าไม้อยู่รอบลำบึงนั้น

๓. ที่จังหวัดพิจิตรมีบึงใหญ่อยู่บึงหนึ่งชื่อว่า "บึงสีไฟ" ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอท่าหลวง จังหวัดพิจิตร ห่างจากลำน้ำน่านประมาณ ๒ กิโลเมตร บึงนี้กว้างประมาณ ๓.๒ กิโลเมตร

ยาวประมาณ ๔.๔ กิโลเมตร ขนาดรูปยึงกลมรี ฤดูน้ำมีน้ำลึกประมาณ ๗ เมตร ฤดูแล้งน้ำงวดแห้งลึกประมาณ ๒.๕ เมตร ในฤดูน้ำมีทางน้ำไหลจากลำน้ำน่านเข้าสู่ยึงได้ ๒ ทาง คือเข้าทางลำคลองที่ตำบลในเมือง เมื่อน้ำไหลตกท้องทุ่งแล้วไหลลงยึงต่อไป และเข้าทางคลองจากแม่น้ำน่านที่บ้านวังกลมตำบลในเมือง อำเภอท่าหลวง จังหวัดพิจิตร อีกทางหนึ่ง เวลาฤดูน้ำ น้ำก็ไหลบ่าท่วมท้องทุ่งเข้าไปสู่ยึง สูงพ้นขอบยึงราว ๔ เมตร ครั้นน้ำลดก็ไหลบ่าลงตามที่ลุ่มและลำห้วยลำคลองสู่แม่น้ำน่าน ตามบริเวณขอบยึงมีราษฎรไปตั้งการทำนาและหาปลารอบยึง นอกจากที่นาก็มีป่าพงระกำ แขมโก้ง หญ้าปล้อง หญ้าไทร หญ้าระมาน ส่วนในยึงแบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนหนึ่งเป็นที่น้ำเตียน อีกตอนหนึ่งริมข้างยึงมีพงอ้อและหญ้าขึ้นเป็นแพหนา จนมีต้นสนุ่นขึ้นอยู่บนแพหญ้านั้นได้

๔. ที่จังหวัดพิษณุโลกมียึงยึงหนึ่งเรียกว่า ยึงราชนก อยู่ในตำบลคลองเบ็ด อำเภอป่าหมาก ขนาดกว้าง ๑ กิโลเมตร ยาว ๘ กิโลเมตร ถึงหน้าน้ำเดือนกันยายนน้ำลึกประมาณ ๓๐ เมตร หน้าแล้งราวเดือนมีนาคมลึกประมาณ ๖ เมตร มีทางน้ำติดต่อกับลำน้ำวังทอง ซึ่งเป็นแควของแม่น้ำน่าน

ทางหนึ่ง บึงอยู่ห่างจากลำน้ำวังทองราว ๖๐๐ เมตร ขอบบึงโดยรอบเป็นป่าหญ้าป่าละอง และป่าพง ทางทิศเหนือและทิศใต้เป็นป่าไม้โปร่ง ๆ ห่างป่าพงออกไปมีนาบ้าง ในฤดูทำนามีบ้านเรือนปลูกชั่วคราว อยู่ใกล้ ๆ บึงหลายหลัง

สัตว์น้ำมีปลาต่าง ๆ ชุกชุมมาก และเป็นที่หวงห้ามไว้รักษาพันธุ์ปลา

๕. ที่จังหวัดราชบุรีมีบึงแห่งหนึ่งเรียกว่า จอมบึง อยู่ในกิ่งอำเภอจอมบึงไปทางทิศตะวันตกของจังหวัดราชบุรี ในบริเวณรอบบึงนี้เป็นป่าและเนินเขา มีหมู่บ้านตั้งอยู่ตามบึงและทำนาได้บ้าง

๖. ที่จังหวัดกาญจนบุรีมีบึงแห่งหนึ่งเรียกว่า สระสี่มุม กว้างยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำไทรโยค

๑๑. น้ำตก ๑. จังหวัดจันทบุรีมีน้ำตก ๓ แห่ง คือ

(๑) น้ำตกพลิ้ว อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขาสระบาป น้ำตกจากยอดเขาไหลออกเป็น ๒ ทาง มีน้ำประทะกันเป็นฝอย น้ำตกนี้พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระบรมชนกนาถเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จประพาส และทรงจารึกอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ จ. ป. ร. ไว้บนศิลาซึ่งอยู่เหนือ

ปากช่องที่น้ำไหลออก มีอนุสาวรีย์และศาลาที่พักกับพระเจดีย์ที่สร้างด้วยศิลาแลงบนเนินตรงน้ำตก มีนามว่าบุลศรีบุมพฤเจดีย์องค์หนึ่ง

(๒) น้ำตกสระยาป อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาสระยาป เป็นน้ำตกหลายชั้น ตกจากยอดเขาสูงประมาณ ๒๖ เมตร ที่รับน้ำตกมีลำธารและอ่างศิลา อ่างศิลามี ๒ อ่าง เรียกว่า อ่างหงส์ที่ ๑ และอ่างหงส์ที่ ๒ มีน้ำตกลงมาเป็นชั้น ๆ ที่ชั้นอ่างหงส์นี้ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จประพาส และทรงสร้างพระเจดีย์ไว้ที่ตรงช่องเหมือนลำธารองค์หนึ่ง มีศาลาที่พักด้วย

(๓) น้ำตกตรอกนอง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของภูเขาสระยาป ตกทางแม่น้ำเวนในอำเภอขลุง สูงขนาดเท่าน้ำตกสระยาป มีน้ำตกหลายชั้น ทางขึ้นลงลำบากมาก ต้องปีนเขา

๒. จังหวัดตราย มีน้ำตก ๓ แห่ง แต่น้ำตกที่มีผู้คนไปเที่ยวมากนั้นมีอยู่สองแห่ง คือน้ำตกที่เกาะกูดในคลองอนาภก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จทอดพระเนตร์และพระราชทานนามน้ำตกนี้ไทย จารึกอักษรไว้ว่า "อารสนุก" ถัดน้ำตกที่

หนองหาญ จังหวัดสกลนคร

(จากรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๔๖๔)

เกาะช้าง มีชื่อว่า "ธารพะยม" พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๕ ที่ ๖ ได้เสด็จทอดพระเนตร์

๓. จังหวัดนครศรีธรรมราช มีน้ำตกหลายแห่งแต่ที่มีผู้ไปเที่ยวก็คือ น้ำตกกะโรม อยู่ในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นน้ำตกใหญ่อยู่ที่เขากะโรม มีเป็น ๓ ชั้น ห่างกันหลายกิโลเมตร น้ำตกชั้นที่ ๑ เรียกว่า สนานราง ชั้นที่ ๒ เรียกว่า สนานเตย ชั้นที่ ๓ เรียกว่า สนานดาดฟ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จทอดพระเนตร์และทรงจารึกพระบรมนามาภิไธยย่อ ว.ป.ร. ไว้ที่หน้าผา. น้ำตกอีกแห่งหนึ่งเรียกว่าน้ำตกโยง อยู่ในอำเภอทุ่งสง

๔. จังหวัดสายบุรี ในมณฑลปัตตานี มีน้ำตกแห่งหนึ่งเรียกว่า น้ำตกปาโจ ตั้งอยู่เนินเขา มีที่อาบน้ำ มีเรือนพัก มีผู้ชอบไปเที่ยวมาก

๕. จังหวัดตรัง มีน้ำตก ๓ แห่งอยู่ที่ตำบลช่องเขาต่อเขตต์แดนพัทลุง ในตำบลนี้มีที่ประทับแห่งหนึ่งเรียกว่า พระตำหนักโปร่งหฤทัย ซึ่งมีน้ำตกอยู่ใกล้กับพระตำหนัก พระราชทานนามว่า บรรเทิงใจ ชาวบ้านเรียกว่า โตนน้อย (โตนแปลว่าน้ำตก) อีกแห่งหนึ่งอยู่ไกลจากพระตำหนัก

ไปทางประมาณ ๘๐๐ เมตร พระราชทานนามว่า หฤทัย สำราญ ชาวบ้านเรียกว่า โคนใหญ่ และพันน้ำตกหฤทัยสำราญออกไปอีก ๑.๖ กิโลเมตร เรียกว่า โคนสูง สายน้ำเล็กแต่น้ำไหลแรง ลงมาทางผาสูงหลายชั้นน่าดูมาก

๖. จังหวัดนครนายก มีน้ำตกแห่งหนึ่ง น้ำตกนี้อยู่ในอำเภอปากพลี เรียกว่า น้ำตกสมอขุน ทางที่น้ำตกไหลมาเป็น ๓ ชั้น จากที่สูงประมาณ ๔๐ เมตร

๗. จังหวัดชลบุรี มีน้ำตกแห่งหนึ่งเรียกว่า น้ำตกสาริกา อยู่ในอำเภอวังกระโจม น้ำตกนี้สูงประมาณ ๔๐ เมตร

๘. จังหวัดกาญจนบุรี มีน้ำตกแห่งหนึ่งเรียกว่า น้ำตกท้องช้าง อยู่ในอำเภอสังขละบุรี เป็นน้ำตกที่ไหลจากช่องเขาลงในลำแม่น้ำไทรโยค สูงราว ๑๐ เมตร ที่กิ่งอำเภอไทรโยคมีน้ำตกหลายแห่ง บางแห่งตกเป็นคั่นขั้นได ทำให้น้ำกระจายเป็นฝอยน่าดู

ในมณฑลฝ่ายเหนือ ที่มีภูเขาก็มีน้ำตกหลายแห่ง แต่เป็นน้ำตกที่ไม่มีชื่อเสียง และไม่ใคร่มีใครรู้จัก

๑๒. ภูเขา ภูเขาในฝ่ายทิศเหนือของประเทศสยามเป็นพืดยาวจากทิศเหนือลงมาทิศใต้ และมีอยู่หลายพืด

ตั้งเรียงเคียงกันไป แต่ละพีกคำนวณความสูงได้ตั้งแต่ ๑๖๐ เมตรขึ้นไปถึง ๑๒๐๐ เมตร ในพีกภูเขาเหล่านี้มีภูเขาลูกสูง ๆ อยู่หลายลูก คือ

ดอยอินทะนน ชาวเมืองนั้นเรียกว่าดอยอังกา สูง ๒๕๘๐ เมตร อยู่ในอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นภูเขาลูกสูงที่สุดในประเทศสยาม

ดอยผ้าห่มปก สูง ๒๒๖๐ เมตร อยู่ในอำเภอเมืองฝาง จังหวัดเชียงราย

ดอยเชียงดาว สูง ๒๑๘๐ เมตร อยู่ในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ป่าจ้อ สูง ๒๐๑๒ เมตร อยู่ในระหว่างมณฑลพายัพกับมณฑลมหาราษฎร์

ดอยสะเก็ด สูง ๑๘๑๖ เมตร อยู่ระหว่างมณฑลพายัพกับมณฑลมหาราษฎร์

เขาช้าง สูง ๑๗๘๕ เมตร อยู่ในมณฑลพายัพ

ดอยกิ่วลม สูง ๑๗๘๐ เมตร อยู่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดอยหลวง สูง ๑๖๘๐ เมตร อยู่ในมณฑลพายัพ

ดอยสุเทพ สูง ๑๖๗๐ เมตร อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่

สามเส้า สูง ๑๖๔๒ เมตร อยู่ในมณฑลมหาราษฎร์

เขาพะยาย่อ สูง ๑๔๗๗ เมตร อยู่ในมณฑลมหาราษฎร์

ภูเขาภูคา สูง ๑๗๐๐ เมตร อยู่ในจังหวัดน่าน

ภูเขาภูหวก สูง ๑๗๐๐ เมตร อยู่ในจังหวัดน่าน

ภูเขาที่กั้นเขื่นพรมแดนอยู่ในระหว่างสยามกับพม่าตั้งแต่เหนือลงมาได้ตามลำดับ มีชื่อว่า ภูเขาแดนลาว, ภูเขาถนนธงชัย และภูเขาตะนาวศรี. ภูเขาถนนธงชัยกับภูเขาตะนาวศรีติดต่อเขื่นแนวเดียวกัน ยืดลงไปจนตลอดแหลมมะลายู ภูเขาแนวนี้มีป่าใหญ่เขื่นที่อยู่ของ ช้าง เสือ วัวป่า แรด และสัตว์ป่าอื่น ๆ นอกจากกระท่อมของชาวป่าก็ไม่มีบ้านช่องของมนุษย์อื่นเลย หินตามยอดเขาเขื่นหินปูนสีต่าง ๆ มีทุกสี และหินแกรนิตสีหมอก ตามชอกหินมีน้ำตกทั่วไปแทบทุกแห่ง ในแนวภูเขาเหล่านี้มีช่องเขาใช้เขื่นทางเดินมาระหว่างประเทศสยามกับประเทศพม่าได้ และการค้าขายทางบกระหว่างสยามกับพม่า โดยมากพ่อค้าใช้ทางช่องเขาเหล่านี้เขื่นทางเดิน ในภูเขาแนวนี้มียอดสูง ๆ หลายยอด คือ

เขาพระวัน สูง ๑๗๖๐ เมตร เขาโมกะตก สูง ๑๗๒๐ เมตร อยู่แถบจังหวัดตากกับจังหวัดนครสวรรค์

น้ำตกพลิ้วที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

เขาหลวงใต้ อำเภอปราณบุรี สูง ๑๔๔๐ เมตร

เขาโปร่ง ๑๓๖๐ เมตร กับเขาหลวง สูง ๑๓๘๖ เมตร อยู่ใกล้เมือง นคร ศรีธรรมราช

ภูเขาในแถบทิศตะวันออก ที่สำคัญ คือ พะนมดงรัก หรือเขาดงเร็ก ตั้งต้นที่จังหวัด สระบุรี ขนผ่าน แม่น้ำเจ้าพระยา เข้าพิศไป จด นครจำปาศักดิ์ ที่ผ่าน แม่น้ำโขง มีไข้ป่าชุกชุม ในแถบตะวันตก ของภูเขานี้ มีภูเขาอีกพวกหนึ่ง ชื่อเขาดงพระยาเย็น ซึ่งติดต่อกับที่ราบสูง ของจังหวัด นครราชสีมา มีต้นไม้ใหญ่น้อย ปกคลุมหนาแน่น แดดส่องไม่ใคร่ถึงดิน อากาศชื้นอยู่เสมอ เย็นเหตุให้มีไข้ป่าอย่างร้ายแรง

ภูเขาที่สูง ๆ ในแถบทิศตะวันออกไม่มีเลย ยอดที่สูงที่สุดมีอยู่ลูกเดียวคือ ภูเขาแม่นางม่อน สูงประมาณ ๑๖๖๐ เมตร เขาลูกอื่น ๆ สูงไม่เกิน ๔๐๐ เมตร

พวกเขานครนายก และเขากบินทร์ ตั้งต้นแต่ที่ราบสูงในมณฑล นครราชสีมา ปลายจดเขาบรรทัดในมณฑลจันทบุรี ภูเขาทั้ง ๒ พวกนี้ ลักษณะเย็นหินชนิดพืชพรรณต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นอยู่หนาแน่น และมีลำธารอันใสสะอาดอยู่มาก ทำให้เย็น ภูเขาที่งามน่าดู เขาบรรทัดบางที ที่ยอดปกคลุมไปด้วยเมฆหมอก บางทีเมื่ออากาศสว่าง

ปราศจากเมฆ ก็แลดูลอยเด่นอยู่เหนือผืนทะเล ในพื้นเขาบรรทัดมียอดเขาสูงอยู่ ๔ ยอด คือ เขาสอยดาว สูงประมาณ ๑๖๘๐ เมตร เขาโยมก ๑๒๐๐ เมตร เขาซิเมา ๑๐๔๐ เมตร เขาสระบาป ๑๐๐๐ เมตร

๑๓. อากาศ

ความหนาวร้อน

ถึงแม้ว่าประเทศสยามตั้งอยู่ในระหว่างเส้นศูนย์สูตรกับเส้นทรอปิก ออฟ แคนเซอร์ ซึ่งเป็นภาคเหนือของส่วนร้อนแห่งโลกก็ดี แต่อาศัยด้วยลักษณะพื้นที่ไม่เหมือนกันทั่วไป อากาศในตำบลต่าง ๆ จึงย่อมต่างกัน

ที่ตำบลทุ่งรายกลางประเทศได้รับลมทะเลที่พัดจากทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้แทบตลอด เวลาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคม จนถึงเดือนตุลาคม ความร้อนในเวลากลางวันจึงค่อยยันเทาลง และเวลากลางคืนก็พอเย็นสบาย เว้นแต่เวลาอ้าวฝนลมสงัด ฤดูคิมหันต์และวัสสานะอยู่ในระหว่างเวลาเจ็ดแปดเดือนนี้, ความร้อนในอากาศไม่ร้อนเกินกว่า ๔๓·๓ ซีก เซนติเกรด, หรือไม่ต่ำกว่า ๒๖·๑ ซีก ซ. ตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม จนถึงเดือนกุมภาพันธ์เย็นฤดูเหมันต์,

ลม พัด จาก ทิศ เหนือ และ ตะวัน ออก เฉียง เหนือ ประ มาณ วัด ความร้อน ขึ้น อย่าง สูง เพียง ๓๓·๓ ซีก ซ. และ อย่าง ต่ำ ๑๒·๒ ซีก ซ.

ภาค เหนือ. ด้วย เหตุ ที่ ไม่ ได้ รับ ลม ทะเล ประการ ๑ และ เย็น แผ่น ดิน ภาย ใน ใกล้ ทะเล ย่อม ได้ รับ ความร้อน มาก กว่า ที่ ใกล้ ทะเล อีก ประการ ๑, อากาศ กลาง วัน ตอน เที่ยง จึง ร้อน จัด, และ ตอน กลาง คืน ก็ หนาว จัด

ถ้า เปรียบ กับ ตอน ภาค กลาง ของ ประเทศ สยาม, อากาศ ภาค เหนือ ร้อน กว่า ถึง ๑·๖ ซีก ซ. และ หนาว กว่า ถึง ๒·๒ ซีก ซ.

ภาค ตะวัน ออก เฉียง เหนือ. มี ภูเขา กั้น ทาง ลม ที่ พัด จาก ทิศ ใต้ และ ตะวัน ตก เฉียง ใต้ เสีย และ พื้น ดิน ก็ เย็น ทุ่ง โล่ง เกือบ ไม่ มี ต้น ไม้ จึง รับ ความร้อน จาก แสง แดด ไว้ ได้ มาก, อากาศ ใน ภาค นี้ จึง ร้อน ที่ สุด ใน ประเทศ สยาม. คือ ถึง ฤดู ร้อน ความร้อน ของ แสง พระ อาทิตย์ เผา พืช พรรณ ต้น ไม้ เล็ก ๆ ให้ เฉา ตาย ไป จน พื้น ที่ ใน ภาค นี้ กลาย เป็น ทุ่ง ร้าง. พอ ถึง ฤดู ฝน จึง ค่อย มี พืช พรรณ ขึ้น เขียว ชะอุ่ม

ภาค ใต้. เย็น ตำบล ที่ มี อากาศ ดี ที่ สุด คือ ไม่ ร้อน จัด และ ไม่ หนาว มาก, เพราะ ลม ทะเล พัด ข้าม ไป ข้าม มา จาก

ทะเล ตะวันตก และ ทะเล ตะวัน ออก เสมอ มิได้ขาด. ความร้อน ใน อากาศ แม้ ใน วันร้อน ที่ สุด ใน ฤดู คิมหันต์, จึง ไม่ร้อน เกิน ๓๔ ขีด ซ. หรือใน ฤดู เหมันต์ วัน หนาว ที่ สุด ก็ไม่ หนาว ต่ำ กว่า ๒๐ ขีด ซ. ความ ต่าง กัน แห่ง อากาศ ใน วัน หนึ่ง ๆ จะไม่ เกิน ๙.๙ ขีด ซ. ยิ่ง ใน ฤดู ฝน ด้วย วัน หนึ่ง ๆ ตลอด วัน ปรอท จะไม่ ขึ้น หรือ ลด เกิน ๑.๖ ขีด ซ.

ฤดู ฤดู ใน ประเทศสยาม หา เย็น ไป ตาม แบบ ซึ่ง กำหนด ไว้ ว่า มี ฤดู ละ ๔ เดือน เสมอ ไป ไม่ ใน ภาค เหนือ, ภาค กลาง และ ภาค ตะวันออก มี ครบ ทั้ง ๓ ฤดู คือ ฤดู คิมหันต์, วัสสานะ และ เหมันต์ แต่ ไม่ เท่า กัน คือ ฤดู คิมหันต์ ตั้ง ต้น แต่ เดือน มีนาคม ไป จน ปลาย เดือน พฤษภาคม, วัสสานฤดู ตั้ง ต้น แต่ เดือน มิถุนายน ไป หมด เดือน ตุลาคม, และ เหมันตฤดู ตั้ง ต้น แต่เดือน พฤศจิกายน ไป จน ถึง เดือน กุมภาพันธ์. ระหว่าง ฤดู หนาว ถ้า เวลา ใด ลม ตะวันออก เฉียง ใต้ พัด แรง เวลา นั้น ก็ หนาว จัด แต่ มี บ้าง คราว ที่ ลม หวน กลับ พัด มา จาก ทิศ อื่น อากาศ ก็ ค่อน ข้าง ร้อน

ใน ภาค ใต้ ของ ประเทศ สยาม มี ฤดู แต่ ๒ ฤดู เท่า นั้น คือ ฤดู ร้อน ตั้ง แต่ เดือน กุมภาพันธ์ ถึง สิงหาคม และ ฤดู ฝน ตั้ง แต่ เดือน กันยายน ถึง มกราคม, เดือน อันว่า คม ซึ่ง เป็น เดือน

น้ำตกโยงที่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ที่ ภาค กลาง ของ สยามไม่ มีฝนเลย, แต่ใน ภาคใต้เป็นเวลาที่ ฝน ตก ชุก กว่า เดือนอื่น. ใน ภาค นี้ แม้ จะไม่ มีฤดูหนาว ก็ คือ แต่ใต้ จังหวัด ชุมพร ลงไป, บาง คราวใน เดือน มกราคม และ กุมภาพันธ์ ก็ มี อากาศ หนาว จน ปรอท ลง ต่ำ ถึง ๒๐ ซีก ซ.

จำนวนน้ำฝนในปี ๑ จำนวนน้ำฝนที่ตกในตำบลต่าง ๆ ใน ประเทศ สยามไม่ เท่า กัน. ใน ภาคใต้ กับ ที่ ฝั่ง ทะเล แถบ มณฑล จันทบุรี คำนวณ น้ำ ฝน ที่ ตกในปี ๑ ไม่ ต่ำ กว่า ๒.๕ เมตร มากนัก. ใน ภาค เหนือ ประมาณ ๑.๕ เมตร และ ใน ภาค กลาง ประมาณ ๑.๒๖ เมตร

เหตุ ที่ ภาคกลาง ของสยาม มี ฝนน้อย ก็เพราะ มีพืด ภูเขา ตั้ง อยู่ ทาง ภาค ตะวันตก ของ สยาม เมื่อ ลม มรสุม จาก ทิศ ตะวัน ตก เฉียงใต้ พัด ตรง มา ยัง ประเทศ สยาม ก็ ไป ปะทะ ภูเขา พืด นี้ เสีย, ฝน จึงได้ ตก บน ภูเขา นั้น ก่อน และ เมื่อ มา ถึง ใน ภาค กลาง ของ สยาม จำนวน น้ำ ฝน ที่ ตก จึง น้อยไป เป็น อันมาก

ฝนใช่ ว่า จะ มี แต่ใน ฤดู ฝน เท่า นั้น ก็ หาไม่, ใน ภาค กลางใน ฤดู หนาว และ ฤดู ร้อน ก็ มี ฝน ตก ประปราย บ้าง เป็น ครั้ง คราว แต่ใน ภาค ตะวันตก และ ภาคใต้ ใน ฤดู ร้อน บาง ที ก็มี ฝน ตก มาก นับ ตั้ง หลาย ๆ เซนติเมตร

เวลา ย่าง เข้า วัสสานฤดู มัก จะ มีเกิด พายุกล้า และฟ้าผ่า พร้อม กับ ฝน ที่ ตก ลง มา อย่าง หนัก จน บาง ที ก็ ทำ ความ เสีย หาย ให้ แก่ ทรัพย์ สมบัติ ของ ชาว เมือง บ้าง

ระหว่าง เดือน กันยายน และ ตุลาคม มัก จะ มี พายุ ซะนิด ได้ ผุ้น ใน อ่าว สยาม แต่ อันตราย แก่ การ เดิน เรือ มี น้อย ที่ สุด. บาง ที ก็ มี ลม บ้า หมู พัด ตอย เอา น้ำ ทะเล และ น้ำ ยิ่ง และ ทะเล สาบ ภายใน ประเทศ ขึ้น ไป เย็น ลำ ใน อากาศ

๑๔. พืช ประเทศ สยาม, ว่า โดย ทั่ว ไป. มี อากาศ ร้อน และ ชุ่ม ชื่น ด้วย ละออง น้ำ ฝน. อากาศ ซะนิด นี้ ต้นไม้ ชอบ มาก ประเทศ สยาม จึง อุดม ด้วย พืช พรรณ์ ต้นไม้ ใหญ่ น้อย ต่าง ๆ ถ้า จะ ว่า ถึง ลักษณะ ภูมิประเทศ ก็ มี ลักษณะ ต่าง ๆ กัน หลาย อย่าง จึง เป็น เหตุ ให้ ต้นไม้ ใหญ่ น้อย และ พืช พรรณ์ ทั้งหลาย มี หลาก ๆ ต่าง ๆ กัน มาก ขึ้น อีก แม้ สยาม จะ อยู่ ใน แถบ ร้อน ก็ ดี แต่ ต้นไม้ และ พืช พรรณ์ เมือง หนาว ก็ มี เหมือน กัน เช่น ต้น โอก, สน, จวง, แอ๊ปเปิ้ล, ไวโอเล็ต สตรอเบอร์รี่ เป็น ต้น ต้นไม้ และ พืช พรรณ์ เหล่า นี้ มี อยู่ ใน ภาค เหนือ ของ สยาม ตาม ย่าน ภูเขา ที่ สูง กว่า ระดับ น้ำ ทะเล แต่ ๑๐๐๐ เมตร ขึ้น ไป, ซึ่ง มี อากาศ หนาว เท่า อากาศ

เมืองหนาว โดยมากไม้ที่ขึ้นตามป่าสูงเหล่านี้ล้วนเป็นไม้ที่ปราศจากประโยชน์

ไม้ป่าที่มีประโยชน์ มีอยู่ในพื้นที่ที่ต่ำกว่า ๑๐๐๐ เมตรลงมา. ไม้เหล่านี้ได้แก่ ไม้สัก, ไม้เต็ง, ไม้รัง, ไม้มะเกลือ, ไม้พะยูง, ไม้ตะแบก, ไม้ตะเคียน, ไม้เคียม, ไม้ยาง, ไม้หลุมพอ, ไม้ประดู่, ไม้แดง, ไม้อินทะนิน, ไม้ชิงชัน, ไม้มะค่า, ไม้คำมอง, ไม้พะยอม, ไม้เชลง, ไม้เขว้า, ไม้กระทุ่ม, ไม้สีเสียด, ไม้พลวง, ไม้ฝาง, ไม้จันทน์, ไม้รัก, ไม้ชาก, ไม้ยม, ไม้ก้านเหลือง, ไม้ขง, ไม้เกต, ไม้สน, ไม้กันเกรา, ไม้กะพี้เขาควาย, ไม้สะแก, เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีไม้เบญจพรรณ์สามัญอื่น ๆ อีก เช่น ไม้ลำโรง, ไม้ข่อย, ไม้ตะโก, ไม้มะขาม, ไม้โมกมัน, ไม้ตราด, ไม้รกฟ้า, ไม้สมอ, ไม้แคบ่า, ไม้แคฝอย, ไม้ตะคร้อ, ไม้ตาล, ไม้เทพทาโร, ไม้พุก, ไม้เท้าสาร, ไม้งิ้ว, ไม้กุง, ไม้หว้า, ไม้ปุตัน, ไม้เส้า, ไม้ส้มกบ, ไม้ทองกวาว, ไม้ตาลหก, ไม้แก้ว, ไม้กราย, ไม้ตะขาก, ไม้มะริก, ไม้เสม็ด, ไม้สะตอ, ไม้แสม, ไม้ตะบูน, ไม้ลำภู, ไม้โกงกาง, ไม้พังกา, ไม้มะหาด, ไม้เม็กซุน เป็นต้น

ไม้เหล่านี้ขึ้นในภูมิประเทศต่าง ๆ กันตามธรรมชาติ

ของมัน ปรากฏขึ้นในพื้นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ และเขาเล็ก ๆ เช่น ต้นสัก ต้นเต็ง ต้นรัง เป็นต้น. ตามป่าพื้นที่ราบและสูงกว่าระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๑๕๐ เมตรลงมา มีต้นยางต่าง ๆ และไม้เบญจพรรณ์อื่น ๆ ตามป่าชายทะเลมีไม้แสม ไม้ตะบูน ไม้โกงกาง ไม้พังกา ไม้ลำพู และสนทะเลเป็นต้น. ไม้สักมีมากในมณฑลภาคเหนือ คือ พายัพ มหาราษฎร์, นครสวรรค์ พิษณุโลก และมณฑลอื่น ๆ อีกบ้างแต่ไม่มาก คือ อุดร, อยุธยา, ราชบุรี. มณฑลที่ไม่มีไม้สักคือ มณฑลนครราชสีมา, มณฑลร้อยเอ็ด, มณฑลอุบล, มณฑลจันทบุรีและปราจีนบุรีในภาคตะวันออก มณฑลนครชัยศรีในภาคตะวันตก มณฑลสุราษฎร์ มณฑลปัตตานี มณฑลภูเก็ต มณฑลนครศรีธรรมราช ในภาคใต้. ไม้เสม็ด, ไม้มะริด, ไม้สะตอ มีมากในมณฑลภาคใต้เท่านั้น ในมณฑลอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้ทะเลก็มีบ้าง

นอกจากไม้ที่ได้กล่าวชื่อไว้แล้ว ยังมีต้นปาม, หวาย, ไม้เลื้อย, ไม้ไผ่และกล้วยไม้อีกมาก และอย่างหนึ่ง ๆ ก็มีหลายชนิด

ต้นไม้ที่มีผลซื้อขายได้ราคาดี ก็มี ทุเรียน มังคุด

เงาะ ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง มะปราง กะท้อน กล้วย สำปะรด น้อยหน่า ส้ม ฯลฯ

ข้าว มีหลายชะนิด และปลูกกันทั่วไปในที่ลุ่ม และที่ที่อุดมไปด้วยน้ำ การเพาะปลูกพืชนี้ได้ขยายออกไปอีกในที่ที่มีการทดน้ำ. มณฑลอยุธยา นครชัยศรี และปราจีนบุรี ปลูกข้าวได้มากกว่ามณฑลอื่น ๆ.

ยาสูบ มีเกือบทั่วประเทศสยาม แต่มณฑลราชบุรี, พายัพ, พิษณุโลก, ร้อยเอ็ด, ปลูกได้มากกว่ามณฑลอื่น ๆ ในการปลูกไร่ยาสูบไม่ต้องการน้ำมากนัก ต้องการให้มีฝนแต่เมื่อแรก ๆ ปลูก. เมื่อยาต้นใหญ่แล้ว ถ้าฝนตกมากใบยาจะเน่าเสียหมด. เพราะฉะนั้นการทำไร่ยาจึงลงมือปลูกเมื่อจวนจะสิ้นฤดูฝน

ฝ้าย เป็นพืชที่ขึ้นในที่ราบสูง. ปลูกกันมากในมณฑลพิษณุโลก มหาราษฎร์ พายัพ และบริเวณแม่น้ำโขง และแม่น้ำมูล การปลูกฝ้ายต้องลงมือปลูกในเดือนธันวาคม มกราคม คือเมื่อเวลาน้ำลด. ราวเดือนเมษายน ฝ้ายจึงจะแตกออกเป็นปุย แล้วก็ลงมือเก็บฝ้าย

ข้าวโพด ปลูกทั่วทุกมณฑล แต่มีมากในมณฑลร้อยเอ็ด, อยุธยา, พายัพ และอุดร

พริกไทย ปลูกกันมากในมณฑลจันทบุรี และในมณฑลภูเก็ต, เป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศสยาม การทำพริกไทยมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งทำเป็นพริกไทยดำ คือ เก็บเอาพริกไทยที่แก่ ๆ มาทั้งรวง แล้วนวดหรือทุบจนเม็ดพริกไทยหลุดออกจากรวง เอาตะแกรงร่อน เอาแต่เม็ดผึ่งแดด พริกไทยชะนิดนี้สีดำ, อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าพริกไทยล่อน คือเอาตะแกรงร่อนพริกไทยดำคัดเอาแต่เม็ดงาม ๆ มาแช่น้ำไว้จนเปลือกน่าย แล้วย่ำด้วยเท้าหลาย ๆ คน จนเปลือกหลุดหมด แล้วผึ่งแดดให้แห้ง พริกไทยชะนิดนี้สีขาว ราคาเกือบสองเท่าพริกไทยดำ

ถั่วต่าง ๆ ปลูกทั่วทุกมณฑล แต่ถั่วเขียวมากกว่าอย่างอื่น. มณฑลที่ปลูกถั่วมาก คือ ราชบุรี อยุธยา พายัพ และนครสวรรค์

งา ปลูกทั่วไปทุกมณฑลตามที่ราบสูงและบางทีก็ปลูกในไร่ข้าวก่อนฤดูปลูกข้าว มณฑลพายัพกับอยุธยาปลูกมากกว่ามณฑลอื่น ๆ. นอกจากใช้สอยภายในประเทศยังเหลือส่งออกไปขายต่างประเทศอีกประมาณปีละ ๔๐๐๐ ตัน

ยางพารา ปลูกกันมากในมณฑลปักษ์ใต้ เช่นมณฑล

นครศรีธรรมราช ปัตตานี และ ภูเก็ต พืช ชะนิด นี้ ชอบ ขึ้น ใน ที่ ที่ มี อากาศ ร้อน และ ชุ่ม ชื้น ยาง พารา นี้ ภายหน้า อาจ จะเป็น สินค้า สำคัญ อย่าง หนึ่ง ของ ประเทศ สยาม

อ้อย ปลูก กัน มาก ใน ที่ ราบ เช่น ใน มณฑล นครชัยศรี กรุงเทพ ฯ และ ปาจีนบุรี แถบ จังหวัด ชลบุรี อ้อย ปลูก กัน มาก จน ได้ ทำ เป็น น้ำตาล ซื้อ ขาย กัน ใน ประเทศ และ ยัง ได้ ส่ง ออก ไป ขาย ต่าง ประเทศ บ้าง เช่น ประเทศ พะม่า การ ทำ น้ำตาล จาก อ้อย ยัง มี ผู้ ทำ น้อย ใน เวลา นี้ การ ทำ น้ำตาล มี จีน แถบ จังหวัด นครปฐม และ จังหวัด ชลบุรี ยัง ทำ กัน อยู่ บ้าง

๑๕. **สัตว์** ประเทศ สยาม อุดม ด้วย สัตว์ ต่าง ๆ เหลือ ที่ จะ ออก ชื่อ ให้ ถ้วน ทั่ว ทุก ชะนิด ได้ เหตุ ฉะนั้น ต่อ ไป นี้ จะ ได้ กล่าว ไว้ แต่ ชื่อ สัตว์ บาง ชะนิด โดย สังเขป เท่า นั้น

สัตว์ บ้า เสือ โคร่ง, เสือ ลายตลับ, เสือ ดำ, เสือ ปลา, หมี ดำ, หมี มะลายู และ หมี อินเดีย, ช้าง, ม้า, แรด นอ เดียว, แรด สอง นอ, วัว ป่า, วัว กระทิง, ควาย ป่า, ลิง มี หลาย ชะนิด, ค่าง, ชะนี ขาว และ ชะนี ดำ, ค้าง คาว มี กว่า ๒๐ ชะนิด กวาง มี กว่า ๖ ชะนิด คือ กวาง, เนื้อ, เนื้อ ทราย, ละมั่ง, นาง เก้ง, สมัน, กระจง เงิน กระจง, เลียง ผา, นาง เห็น, เม่น,

สมเสร็จ, ช้าง, สุนัขไม้, สุนัขจิ้งจอก, นาก, กระต่ายป่า, ลิง, สุกรป่า, ทุ่น ฯ ล ฯ

สัตว์เลี้ยง ช้าง, ม้า, โค, กระบือ, สุกร, แพะ, แกะ, เป็ด, ไก่, สุนัข, แมว

ช้างเป็นสัตว์มีประโยชน์มาก ในมณฑลภาคเหนือใช้สำหรับลากซุงไม้สักและไม้อื่น ๆ ลงไปสู่ลำห้วยและลำธาร ในแถบแหลมมะลายูใช้บรรทุกของต่าง ๆ เช่น แร่, ข้าวสาร, และสินค้าอื่น ๆ

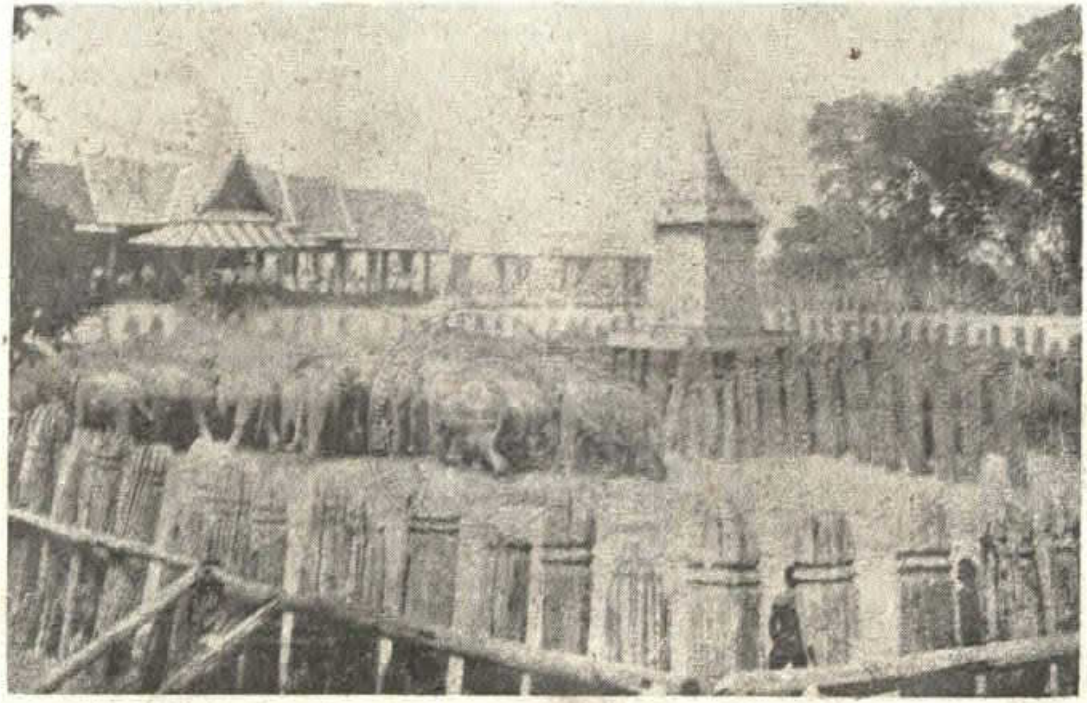
โค กระบือใช้เป็นสัตว์พาหนะสำหรับลากเกวียน และใช้ในการทำนา, โค ใช้เป็นอาหารด้วย

ม้าเป็นพาหนะสำคัญอีกอย่างหนึ่ง

แพะ แกะ สุกร เป็ดไก่ เลี้ยงไว้สำหรับเป็นอาหาร

นก นกที่มีชนิดงาม มีนกกระตั้ว มีในมณฑลภาคเหนือ นกเค้าโมง, นกแก้ว, นกโนรี, นกกะลิง, นกหัวขวาน นกกะลาง, นกปะหรอกหัวโขน, นกกะขาย, นกสีชมพู, นกขมิ้นเหลืองอ่อน, นกเงือก, นกยูง, นกอีโก้ง, นกเขาเขียว, นกกระแต็น, นกกระไน, นกหก, นกกินปลี, นกสาลิกาดง

นกเสียงเพราะ มี นกกางเขน, นกคัดโครง, นก

การจับช้างที่พะเนียดอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

สาลิกา, นกเอี้ยง, นกเขาใหญ่, เขาชะวา, เขาแขก, เขาไฟ, เขาทอง, เขาดุ้, นกกระทา, นกคุ่เหว่า, นกแซงแซวหางบ่วง, นกค้อนทอง, นกโปรยกก

* นอกจากนกเหล่านี้ยังมีนกอื่น ๆ อีกหลายอย่าง คือ นกกะเรียน, นกคางเสือ, นกกวัก, กาน้ำ, นกปุก, นกนางร้า, นกยางแดง, นกยางโทน, นกยางกรอก, นกยางกินปลิง, เหยี่ยวนกเขา, นกดอกบัว, นกช้อนหอย, นกนางนวล, เหยี่ยวตะไกร, นกออก, นกกระสา, นกกะสาไฟ, นกยูก, นกเค้าแมว, นกแสก, นกกระทุง, นกพิราบ, นกพิราบหลวง, นกเปล้า, นกคุ่ม, นกกระจาบ, นกนางก้อย, นกปากซ่อม, นกปะหรอด, นกนางแอ่น, นกคับแค, ไก่งวง, ไก่น้ำ, ไก่ย่า, ไก่ตอก, ไก่ฟ้า, พยาลอ, เป็ด, เป็ดเทศ, นกเป็ดน้ำ, นกแร้ง, นกกา, นกกระจอก, นกกระจิบ, นกตะกรุม, นกแขวก, นกระวังไพร, นกกะวะ ฯลฯ

นกนางแอ่นชะนิดซึ่งทำรังอยู่ตามเขาริมชายทะเลเป็นนกที่มีประโยชน์มาก รังของนกชะนิดนี้ใช้ทำเป็นอาหารได้ คนชาติจีนชอบมาก ในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลเก็บค่าอากรจากการทำรังนกนี้ได้มากกว่าแสนบาททุกปี

สัตว์เลื้อยคลาน งูเขียว, ตะโขง, ตะกวด, เหี้ย,

จังหก, ตุ๊กแก, ตั๊กแตน, จิ้งเหลน, แย้, เต่าต่าง ๆ, ตะพาบน้ำ, กบ, อึ่งอ่าง, ปาด, เขียด, งูมีมากกว่า ๖๐ อย่าง แต่ชะนิดที่มีพิษร้ายถึงตายคนให้ถึงแก่ชีวิตได้ มีประมาณแปดเก้าอย่าง คือ งูปี่แก้ว, งูสามเหลี่ยม, งูสิง, งูทับสมิงคลา, งูจงอาง, งูขว้างค้อน, งูเห่าไฟ, งูเห่าหม้อ, งูแสงอาทิตย์ เป็นต้น

เต่าตนุเป็นสัตว์มีประโยชน์ ราษฎรพลเมืองใช้ไข่เป็นอาหาร เรียกว่า ไข่จาระเม็ด มักจะมีตามแถบชายทะเล รัฐบาลเก็บค่าอากรไข่จาระเม็ดได้ถึงปีละเกือบ ๓๐๐๐ บาท

ปลา ประเทศสยามอุดมไปด้วยปลาใหญ่น้อย ทั้งปลาน้ำเค็มและปลาน้ำจืดมีมากมายหลายพันชะนิด และเป็นอาหารสำคัญอย่างหนึ่งของพลเมือง

ปลาน้ำเค็ม ปลาฉลามมีในอ่าวสยามถึงเจ็ดชะนิด ตั้งแต่ชะนิดเล็กขนาดตัวยาว ๔๖ เซนติเมตร จนถึงชะนิดใหญ่ ปลาฉนากมีชุม บางตัวยาวตั้ง ๖ เมตร ปลากะเบน, ปลาไหลทะเล, ปลาอินซี, ปลาจะระเม็ด, ปลากะยอก, ปลาพะยูน, ปลากะโห้, ปลากะพงแดง, ปลากะพงดำ, ปลากะพงขาว, ปลาทู ฯลฯ ที่กล่าวมานี้เป็นชื่อปลาที่เป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีปลาอื่น ๆ อีกมาก ปลาน้ำเค็ม

ที่สำคัญ คือ ปลาทู ปลากุเรา ปลากะพง แต่ที่ซื้อขายกันแพร่หลายก็คือ ปลาทู พวกชาวประมงใช้จับปลาเหล่านี้ด้วยวิธีทำโป๊ะ การทำโป๊ะทำมากอยู่ตามปากน้ำในอ่าวสยาม เช่น ปากน้ำบางปะกง ปากน้ำเจ้าพระยา ปากน้ำท่าจีน ปากน้ำแม่กลอง ปากน้ำชุมพร ปากน้ำหลังสวน.

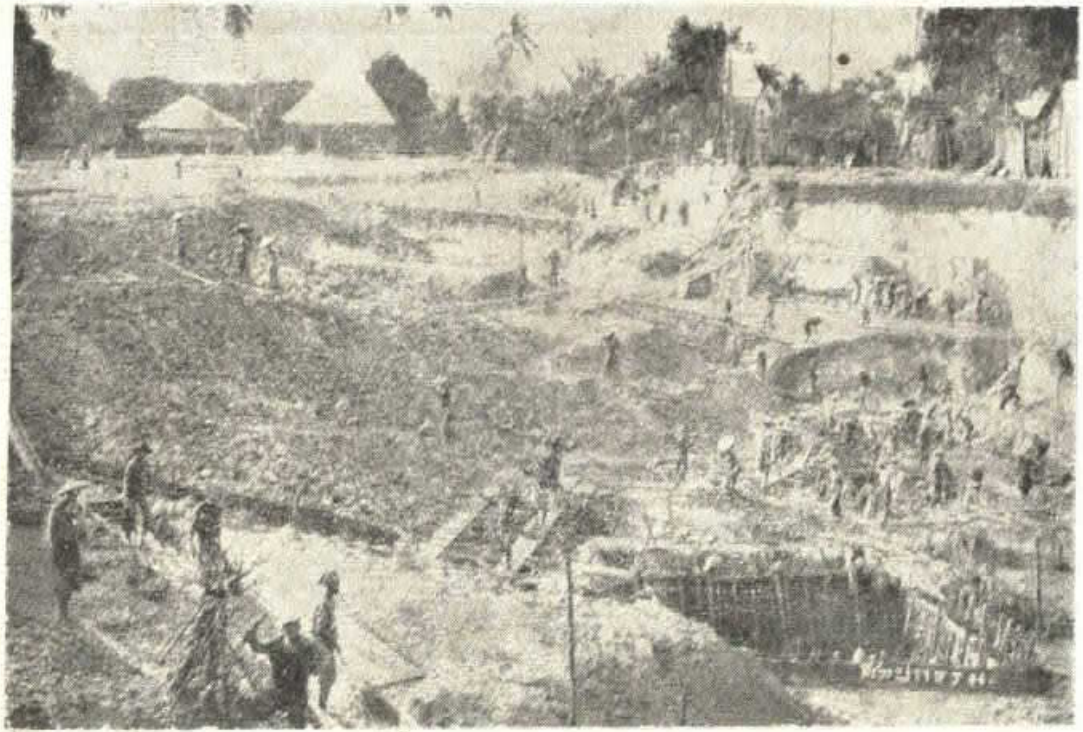
ปลาน้ำจืด ปลาช่อน, ปลาเทโพ, ปลาชะโด, ปลาสวาย, ปลาค้าว, ปลากราย, ปลาหมอ, ปลาคุก, ปลาตะเพียน, ปลากะดี, ปลาเนื้ออ่อน, ปลาสลาดเหล่านี้เป็นปลาที่ใช้เป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีปลาอื่น ๆ อีก เช่น ปลากัด, ปลาเข็ม, ปลาเสือ เป็นต้น. ปลาน้ำจืดที่สำคัญ คือ ปลาช่อน ปลาคุก ปลาสลิด ปลาหมอ ปลาเนื้ออ่อน ปลาที่ซื้อขายกันแพร่หลายมาก คือ ปลาช่อน ปลาสลิด ปลาคุก ปลาที่ใส่เกลือตากแห้งส่งเป็นสินค้า คือ ปลาช่อน ปลาสลิด ปลาที่ย่างและทำเป็นกับเป็นสินค้า คือ ปลาเนื้ออ่อน ปลาสลาด

สัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลัง หอยต่าง ๆ มีชุม แต่ที่ใช้เป็นอาหารโดยมากเป็นหอยน้ำเค็ม คือ หอยนางรม, หอยแมงภู่, หอยกะพง, หอยเสียบ เป็นต้น กุ้งมีหลาย

ชะนิดทั้งน้ำเค็มและน้ำจืด ปูมีหลายอย่างที่สำคัญคือ ปูทะเลและปูม้า เป็นปูน้ำเค็ม, ปูแสมอยู่ตามป่าแสม ชายทะเล, ปูนา, ปูป่า เป็นปูน้ำจืด, ปลาหมึก, แมงดา แมลงต่าง ๆ มีชุมมากเหลือที่จะนับคณนา ๑ะได้ออกชื่อชะนิดที่พบปะกันเสมอ ๆ ไว้บ้าง คือ ผึ้ง เป็นแมลงที่มีประโยชน์มาก น้ำผึ้งใช้เป็นอาหารและทำยาได้ ขี้ผึ้งใช้เป็นเชื้อเพลิงและทำของใช้อื่น ๆ หนอนไหม ครั่ง แมงดานา, ผีเสื้อ, จิ้งหรีด, ตักแตน, ตะขาบ, แมลงป่อง, เพลี้ย, ฝอยน้ำ, กะละมังหา เป็นต้น

๑๖. โลหธาตุ โลหธาตุที่สำคัญในประเทศสยาม คือ ดีบุก ทองคำ เงิน พลวย ถ่านหิน ทองแดง ตะกั่ว เหล็ก พลวง วุลแฟรม ปีโตรเลียม เกลือ กินประสิว เป็นต้น

ดีบุก ดีบุกเป็นแร่สำคัญที่สุดของประเทศสยาม เพราะเป็นแร่ที่มีมากที่สุด และทั้งเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งด้วย มณฑลทุกมณฑลในแหลมมะลายูอุดมไปด้วยดีบุก แต่มณฑลภูเก็ตขุดดีบุกได้มากกว่ามณฑลอื่น ๆ แม้มณฑลราชบุรี นครสวรรค์ มหาราษฎร์ พายัพ พิษณุโลก แถบแม่น้ำสักก็มีดีบุกเหมือนกัน แต่เหนือจังหวัดราชบุรีและกาญจนบุรี

เหมืองแร่ ที่จังหวัดภูเก็ต

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

ขึ้นไป ยังไม่มีผู้ใดคิดไปตั้งกองขุดขึ้นเป็นสินค้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ขุดดีบุกได้ ๔๓,๑๒๐ กิโลแกรม ราคากิโลแกรมละ ๑๙๙.๔๔ บาท เป็นราคาเงินประมาณ ๘ ล้าน ๖ แสนบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ขุดดีบุกได้ ๙๑,๕๔๐ กิโลแกรม ราคากิโลแกรมละ ๓๔๑.๙๓ บาท เป็นเงินถึง ๓๑ ล้าน ๓ แสนบาท

แหลมมะลายูของไทย รวมทั้งของอังกฤษด้วย เป็นตำบลที่มีแร่ดีบุกมากที่สุดในโลก ถ้าเอาจำนวนดีบุกที่ขุดได้ในดินแดนเมืองขึ้นของฮอลันดา คือ เกาะลิงงาซินแกย และบิลลิตอน ซึ่งติดต่อเป็นพืดจากปลายแหลมมะลายูรวมเข้าด้วยแล้ว และคำนวณจำนวนดีบุกที่หาได้ทั้งหมดในโลก จะเห็นว่าห้าส่วนเป็นดีบุกที่หาได้ในแถบแหลมมะลายูของไทย ของอังกฤษ และในดินแดนของฮอลันดา ส่วนที่หาได้ในประเทศอื่นๆ เพียงหนึ่งส่วนเท่านั้น

ทองคำ ในลำธารเล็กๆ หลายมณฑลมีแร่ทองคำปนอยู่กับทรายเป็นเม็ดเล็กๆ เหตุที่มีแร่ทองคำอยู่ในทรายตามท้องน้ำ ก็คือแร่ทองคำที่เกิดอยู่ในหินปูนตามเขาถูกน้ำพัดพาลงมายังท้องน้ำ พวกหาแร่ทองคำพอใจอยู่แต่เพียงร่อนหาทองตามแม่น้ำลำธารเท่านั้น ไม่ได้คิดที่จะ

ขุดหาแร่ชะนิดนี้ตามเขาซึ่งเป็นที่กำเนิดของแร่ทอง เพราะฉะนั้นทองที่หาได้ในประเทศสยามจึงไม่เป็นสินค้าได้

เงิน แร่เงินมีที่จังหวัดขุขันธ์ในมณฑลอุบลราชธานี กับในลุ่มแม่น้ำปิงใกล้ๆ เชียงใหม่ และในแถบอื่นๆ อีก

พลอยต่างๆ พลอยที่หาได้ในประเทศสยามก็มี นิล ทับทิม โกเมน บุษราคำ และพลอยสีชะนิดอื่นๆ อีกมาก พลอยต่างๆ เหล่านี้หาได้ในมณฑลจันทบุรี ที่อำเภอขลุง และแถบเขาสระบาปและเขาพลอยแหวน. นิล โกเมน และพลอยสีอื่นๆ มีที่อำเภอเชียงของในมณฑลพายัพ. ทับทิมมีที่จังหวัดตากอีกแห่งหนึ่ง พวกเจ้ายอเย็นผู้ได้พบพลอยที่เชียงของเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ และได้ทำการขุดหาพลอยนี้อยู่หลายปี แต่ได้ผลน้อย ทั้งการคมนาคมก็ลำบาก และมีความไข้ชุกชุม จึงได้พากันเลิกไปเสียเกือบหมดแล้ว ที่มณฑลจันทบุรีได้มีการขุดหาพลอยมาหลายร้อยปีแล้ว เดี๋ยวนี้ก็ยังทำได้ผลดีอยู่ แต่นิลและทับทิมชะนิดน้ำที่หนึ่งมีน้อย

ถ่านหิน ถ่านหินชะนิดคำมีในมณฑลนครสวรรค์ แต่ยังไม่ได้ตรวจดูว่าจะมีอยู่มากน้อยเท่าใด และจะได้ใช้เป็นเชื้อเพลิงได้ดีเพียงใด ถ่านหินสีน้ำตาลแก่มีในมณฑลภาค

ได้มาก คือ ที่จังหวัดพังงา กระบี่ ตรัง สตูล และสุราษฎร์ธานี ในระหว่าง ๒๐ ปี ล่วงมาแล้ว มีบริษัทหลายบริษัทได้ทำสัญญาผูกขาดจากรัฐบาลเพื่อขุดถ่านหินในแถบแหลมมะลายู แต่ต้องเลิกไปด้วยขุดยาก ลำบากเหลือประมาณ แต่ถ่านหินที่จังหวัดกระบี่ขุดทำได้ง่ายกว่าตำบลอื่น และมีถ่านหินหนาประมาณกว่า ๑๒ เมตร ถ่านหินในตำบลเหล่านี้เย็นถ่านเลว ก็ยังซื้อขายกันได้ ในชั้นขุนนี้ มีผู้ตั้งบริษัทขุดถ่านหินขึ้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีแห่งหนึ่งเป็นบริษัทไทย

ทองแดง มีในอำเภอบุญยืน จังหวัดน่าน และที่ภูเขาทอง อำเภอเชียงของ ที่จังหวัดลำปาง และที่อำเภอจันทึก ในภูเขาคงพระยาเย็น แร่ทองแดงที่จันทึกมีทั้งทองแดงบริสุทธิ์ และทองแดงที่ผะสมกับธาตุถ่าน

ตะกั่ว แร่ตะกั่วมีที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย สระบุรี ฉะเชิงเทรา กาญจนบุรี สุพรรณบุรี และในมณฑลปักษ์ใต้อีกหลายแห่ง ตำบลที่ได้เคยทำการขุดแร่ชะนิดนี้ ก็มีที่จังหวัดยะลาแห่งเดียว แต่ได้เลิกเสียนานแล้ว เพราะราคาตะกั่วตกไปมาก แร่ตะกั่วที่ยะลามีเงินปนอยู่มาก และทองก็มีบ้าง

เหล็ก แร่เหล็กหาได้ทั่วไปในประเทศสยาม แต่มีมากในมณฑลภาคเหนือ เช่น ที่อำเภอเชียงของ และลำปาง ในมณฑลมหาราษฎร์ กับที่ในลุ่มแม่น้ำปิงในมณฑลพายัพเป็นต้น การทำเครื่องเหล็กสำหรับใช้สอยด้วยเหล็กที่ขุดได้ในเมืองไทยยังทำกันน้อยนัก และมักจะทำกันในตำบลที่ขุดเหล็กได้นั้นเอง เครื่องเหล็กที่ทำใช้ คือ มีด ขวาน จอบ เสียม และผาลเป็นต้น

สังกะสี มีบ้างเล็กน้อย แต่แร่นี้ยังไม่ได้ตรวจว่าจะมีมากน้อยเท่าใด และมีอยู่ในตำบลใดบ้าง

พลวง มีในจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา สุราษฎร์ธานี กำแพงเพ็ชร์ และน่าน

วุลแฟรม เป็นแร่ที่พึ่งจะรู้จักใช้ทำประโยชน์ได้เมื่อเร็วๆ นี้เอง มีอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช ภูเก็ต ที่จังหวัดยะลาในมณฑลปัตตานี และที่เกาะสมุยในมณฑลสุราษฎร์ กำลังทำการขุดกันอยู่มาก ต่อไปแร่ชะนิดนี้จะเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศสยาม

ปิโตรเลียม มีที่อำเภอเมืองฝางในจังหวัดเชียงรายบริเวณพื้นที่ซึ่งมีน้ำมันเป็นเนื้อที่ถึง ๔๘๐ ตารางกิโลเมตร การที่ยังไม่ได้ขุดขึ้นใช้ เพราะยังไม่มีหนทางสำหรับขนส่ง

แต่ทางรถไฟไปใกล้ตำบลนี้แล้ว รัฐบาลกำลังสำรวจขุดทำอยู่ ต่อไปคงจะเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศสยามเป็นแน่ ในเวลานี้ราษฎรในตำบลนั้น ก็ได้ขุดขึ้นใช้บ้างเล็กน้อย วิธีหาน้ำมันของราษฎร คือขุดบ่อลงไปในพื้นดิน แล้วก็ตักเอาน้ำมันที่ลอยอยู่เหนือน้ำในบ่อนั้นขึ้นมา น้ำมันที่ได้ตรวจแล้วปรากฏว่าเป็นชะนิดดี สีน้ำตาลเข้มและข้นเหนียวคล้ายน้ำมันที่ตำบลยีนางของในประเทศพะม่า ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเมืองฝางประมาณ ๔๑๖ กิโลเมตร ในมณฑลปักษ์ใต้ก็ได้ตรวจพบน้ำมันบ้างแล้วเหมือนกัน เช่นที่แถบอำเภอบันนังสะตาในมณฑลปัตตานีเป็นต้น

เกลือ ที่จังหวัดน่านในมณฑลมหาราษฎร์ มีบ่อเกลือต้องขุดลึกลงไปประมาณ ๖ เมตรถึง ๑๐ เมตร จึงจะถึงเกลือ วิธีที่จะเอาเกลือนี้ขึ้นมา คือขุดบ่อลงไปจนถึงเกลือแล้ว ตักน้ำเกลือขึ้นมาต้มแดดหรือต้มเคี่ยวไปจนแห้งเป็นเกลือ

เกลือยังหาได้ที่จังหวัดอุบลอีกแห่งหนึ่ง แต่ไม่ต้องขุดลงไปในพื้นดิน เพราะที่ตำบลนั้นมีหนองน้ำเค็มใหญ่ๆ อยู่หลายแห่ง

เกลือที่ใช้กันทั่วไปในประเทศสยามโดยมากได้มาจากน้ำทะเล ตามแถบฝั่งทะเล ทิศตะวันตก และ ทิศเหนือของอ่าวสยาม มณฑลปัตตานี ส่งเกลือออกไปขายต่างประเทศปีละมาก ๆ

ดินประสิว ดินประสิวในประเทศสยาม ได้มาจากมูลค้างคาว ซึ่งทับถมอยู่ภายในถ้ำตามภูเขาทั่วไป ตั้งแต่ครั้งโบราณสมัยก่อนประวัติกาล เช่นที่ตรัง และตามถ้ำในภูเขาแถบกลางประเทศ เช่น ภูเขาคงพระยาเย็น ภูเขาพรมแดน ซึ่งอยู่ระหว่างจังหวัดชัยภูมิกับจังหวัดเพชรบูรณ์ และภูเขาอื่น ๆ ที่เย็นพืดติดต่อเนื่องกันไปจากภูเขาเหล่านี้ มูลค้างคาวทับถมอยู่สูงตั้ง ๔ เมตร วิธีทำดินประสิวจากมูลค้างคาวนี้ ก็ทำได้ง่ายโดยเอามูลค้างคาวมาเคี่ยวกับขี้เถ้าจะได้ดินประสิวอย่างดี ดินประสิวนี้ได้ใช้กันมาในบ้านเมืองเราตั้งแต่ครั้งโบราณ และเวลานี้เย็นสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศบ้าง

กำมะถัน มีในมณฑลร้อยเอ็ด

หินแบ้งนวล มีในมณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุดร

ดินขาว มีในมณฑลอยุธยา

แร่โมลิปเดไนท์ เย็นแร่ที่พึ่งพบใหม่มีในมณฑลจันทบุรี

๑๗. **พลเมือง** ในพ.ศ. ๒๔๖๑ พลเมืองในประเทศสยามมีประมาณ ๙,๐๐๐,๐๐๐ คน มีเนื้อที่ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เฉลี่ยจำนวนพลเมืองใน ๑ ตารางกิโลเมตร จะมีพลเมืองราว ๑๘ คน เช่นนี้นับว่าประเทศสยามมีคนอยู่ไม่หนาแน่น ยังมีที่ว่างเปล่าอีกมาก

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพลเมืองประมาณ ๓ ล้านคน มีชาติ ไทย, จีน, ญวน, เขมร, ต้องสู้, ข่า, เงี้ยว ในแถบนี้มีพลเมืองอยู่ไม่หนาแน่น ประมาณตารางกิโลเมตรละ ๑๗ คน ราษฎรตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหย่อม ๆ และมักจะอพยพไปอยู่ที่อื่นเนือง ๆ เพราะเป็นภาคที่กันดารอัตคัดด้วยการหาเลี้ยงชีพ ราษฎรบางมณฑลในภาคนี้ย้ายไปอยู่มณฑลชั้นในและมณฑลที่บริบูรณ์ จังหวัดที่มีพลเมืองอยู่หนาแน่น คือ จังหวัดอุบล นครราชสีมาและจังหวัดหนองคาย เพราะแถบที่กล่าวมาแล้วเป็นที่ประชุมการค้าขาย นอกจากนี้ในตะวันออกของภาคนี้ยังมี ลาว, ญวน, เขมร ซึ่งเป็นคนอยู่ในบังคับฝรั่งเศส ได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ เพราะในพระราชอาณาเขตต์สยาม ราษฎรเหล่านั้นไม่ต้องเสียภาษีอากรมาก และการที่มีพลเมืองน้อย

ในแถบนี้เพราะราษฎรประกอบการหาเลี้ยงชีพในการทำนาและทำไร่ ส่วนการหัตถกรรมมีน้อย และผู้ที่ทำการหัตถกรรมก็ทำเมื่อว่างการงาน เช่น ทอผ้า จักสานเป็นต้น การค้าขายมีบ้างแต่ยังไม่เจริญ เมื่อรถไฟจากเมืองนครราชสีมามาติดต่อกับมณฑลต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว พลเมืองในภาคนี้นับวันจะมีมากขึ้น การสุขาภิบาลยังไม่ได้จัดอย่างจริงจัง บางจังหวัดกรมการอำเภอยังคอยให้พลเมืองรักษาและทำความสะอาด ราษฎรได้อาศัยน้ำตามแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูล ส่วนพลเมืองที่อยู่ห่างจากลำน้ำใช้น้ำบ่อน้ำห้วยและน้ำหนอง

ในภาคกลางมีพลเมืองใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ประมาณ ๓,๕๐๐,๐๐๐ คน เฉลี่ยตารางกิโลเมตรละ ๕๓ คน แถบบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีประมาณตารางกิโลเมตรละ ๒๐๐ คน การที่มีพลเมืองมากเพราะมีที่ประกอบการหาเลี้ยงชีพบริบูรณ์ เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ และการคมนาคมก็สะดวกทั้งทางน้ำและทางรถไฟ

ในจังหวัดพระนครและธนบุรี มีพลเมืองประมาณตารางกิโลเมตรละ ๒๑๔ คน นับว่ามีคนค่อนข้างหนาแน่น เพราะเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย มีชาติต่าง ๆ ทั้งชาวยุโรป

และ อาเซีย มาประกอบการ หาเลี้ยง ชีพ เช่น การค้าขาย และการ เพาะปลูก เป็น ต้น ใน จังหวัด พระนคร ศรีอยุธยา ใน มณฑล อยุธยา มี พลเมือง อยู่ หนา แน่น เหมือน กัน เพราะ การไป มา ติด ต่อ กัน สะดวก ทั้ง ทาง น้ำ และ ทาง บก และ เป็น ที่ ประชุม การ ค้าขาย ที่ นอก จาก นี้ มี คน อยู่ไม่ หนา แน่น มี พื้น ที่ ว่าง เปล่า มาก ใน มณฑล อยุธยา ราษฎร ไม่ ใคร่ ย้าย ไป อยู่ ที่ อื่น นอก จาก จังหวัด ภายใน มณฑล เช่น สระบุรี และ ลพบุรี เพราะ การ หา เลี้ยง ชีพ บริบูรณ์ เช่น การ เพาะปลูก เป็น ต้น ใน มณฑล นครชัยศรี มี พลเมือง โยก ย้าย ไป มา เสมอ การ ที่ ย้าย นั้น เพื่อ ไป ตั้ง ภูมิลำเนา หา เลี้ยง ชีพ ใน มณฑล อื่น ๆ ใน มณฑล ราชบุรี มี คน อยู่ หนา แน่น ตาม ตำบล ที่ อยู่ ใกล้ ที่ ประชุม การ ค้าขาย และ ตาม ฝั่ง แม่น้ำ แม่ กลอง ที่ ห่าง ออก ไป มี คน บาง ใน มณฑล นครสวรรค์ มี พลเมือง อยู่ กันไม่ หนา แน่น มี ที่ ว่าง เปล่า เป็น ป่าคง อยู่ มาก และ ตาม ป่าคง ราษฎร ยัง มี ความ เกรง กลัว ต่อ การ ไข้ เจ็บ จึง ไม่ ยก ไป ตั้ง อยู่ ตำบล ที่ มี คน อยู่ มาก คือ แถว ปากน้ำโพ และ ตำบล สะแก กรัง เพราะ มี การ ค้าขาย ทั้ง ทาง บก และ ทาง เรือ ใน ตอน เหนือ และ อีก ประการ หนึ่ง มี พ่อค้า จีน ขึ้น ไป ตั้ง ค้าขาย อยู่ มาก ใน มณฑล พิษณุโลก มี คน อยู่ไม่ หนา แน่น เพราะ เป็น ที่ ป่าคง มาก เมือง

ที่อยู่ตามทางรถไฟค่อยมีพลเมืองมากขึ้น ชาติต่าง ๆ ที่มีในตอนกลางของประเทศสยาม คือ ไทย จีน ญี่ปุ่น เขมร มอญ ญวน แขก พะม่า ต้องสู้ และชาวยุโรปมีอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นต้น

ในภาคกลางตอนตะวันออกมีพลเมืองประมาณ ๔๕๐,๐๐๐ คน นับว่าอยู่กันไม่หนาแน่น เนื้อที่ประกอบไปด้วยทุ่งนาและสวน และบางแห่งเป็นป่า และภูเขา ตำบลที่มีการทำมาหากินบริบูรณ์และเป็นที่ประชุมการค้าขายมีคนอยู่กันมาก และอพยพมาจากที่อื่นก็มี คือ อำเภอบางปลาสร้อย อำเภอศรีราชา อำเภอฉะเชิงเทรา และอำเภอบางปะกง ในมณฑลปราจีนบุรี

ในภาคเหนือมีพลเมืองประมาณ ๑,๘๐๐,๐๐๐ คน ในมณฑลมหาราษฎร์การอพยพครอบครัวไปอยู่ที่อื่นก็มีบ้าง เพื่อไปหาที่ที่เหมาะสำหรับการหาเลี้ยงชีพ พลเมืองในมณฑลพายัพอยู่ใกล้กับอาณาเขตต์พะม่าและจีน การค้าขายระหว่างประเทศใกล้เคียงนับว่าจะเจริญขึ้นเป็นลำดับ และบัดนี้มีรถไฟติดต่อระหว่างกรุงเทพ ฯ กับเชียงใหม่แล้ว การค้าขายจะเจริญยิ่งขึ้น พลเมืองก็จะมากขึ้นตามส่วน แต่เวลานี้ยังมีพลเมืองน้อย พื้นที่เต็มไปด้วยภูเขาและป่า ที่ราย

สำหรับทำการเพาะปลูกก็มีน้อย ชาติที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในภาคฝ่ายเหนือมี ไทย เงี้ยว พะม่า แขก จ่า ซ่อ และชาติชาวเขา

ในภาคใต้มีพลเมืองประมาณ ๑,๕๐๐,๐๐๐ คน มณฑลภูเก็ตนับว่ามีคนอยู่มาก เพราะเป็นมณฑลที่อุดมไปด้วยแร่ดีบุก และวุลแฟรม รายฎรหาเลี้ยงชีพด้วยการทำเหมืองแร่เหล่านี้ และมีการค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ในแหลมมะลายู ซึ่งอยู่ในปกครองของอังกฤษ มณฑลนครศรีธรรมราชมีคนมากกว่ามณฑลสุราษฎร์ ถึงแม้ว่าพลเมืองในมณฑลนี้จะมีน้อย แต่นับวันจะมีมากขึ้นทุกที เพราะการทำเหมืองแร่กำลังเจริญขึ้น และการหาเลี้ยงชีพเช่นการทำสวน และการค้าขายก็กำลังเจริญขึ้นเพราะมีรถไฟติดต่อกับมณฑลอื่น ๆ ได้ มณฑลปัตตานีมีรายฎรหนาแน่นตามแถบชายทะเล และตอนกลางเมือง เพราะมีเรือกลไฟและรถไฟผ่าน มณฑลสุราษฎร์มีพลเมืองไม่สู้หนาแน่น เพราะการทำมาหากินมีแต่การเพาะปลูก และที่ราบที่จะทำการเพาะปลูกมีน้อย ส่วนเมืองที่อยู่ตามทางรถไฟสายใต้จะมีคนอยู่มากขึ้นต่อไปภายหน้า เพราะการไปมาสะดวกและ

การค้าขายนับวันจะเจริญขึ้น ชาติต่าง ๆ ในแหลมมะลายู มี ไทย จีน มะลายู และชาวยุโรป

๑๔. มณฑล และ จังหวัด

๑. กรุงเทพพระมหานคร เป็นนครหลวงของประเทศสยาม แบ่งออกเป็น ๖ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดพระนคร ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากสันดอนที่ปากน้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทางเหนือตามทางตรงประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๔๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๕๐,๐๐๐ ไร่ จังหวัดนี้เป็นจังหวัดสำคัญและรุ่งเรืองกว่าจังหวัดอื่น ๆ และเป็นที่ตั้งกระทรวงต่าง ๆ ของรัฐบาลแห่งประเทศ ที่ทำการของนครบาลจังหวัดอยู่ณศาลาวาการนครบาล ตำบลสะพานช้างโรงสี อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร จังหวัดนี้แยกออกเป็น ๒๒ อำเภอ แต่การปกครองส่วนอำเภอนั้น แบ่งเป็นอำเภอชั้นใน ๑๙ และอำเภอชั้นนอก ๓ ลักษณะการปกครองของอำเภอชั้นในกับอำเภอชั้นนอกต่างกัน คือ อำเภอชั้นในไม่มีตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจพระนครบาลทำหน้าที่แทน, ส่วนอำเภอชั้นนอกมีตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ปราสาทพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ภาพที่ ๑๓ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
(ภาพจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ)

การแบ่งเป็นอำเภอชั้นในและชั้นนอกเช่นนี้ มีแต่จังหวัดพระนคร และ จังหวัดธนบุรี เท่านั้น จังหวัดนอกจากนี้ ลักษณะการปกครองเป็นอย่างอำเภอชั้นนอกทั้งสิ้น

อำเภอชั้นใน ๑๙ อำเภอ คือ อำเภอพระราชวัง อำเภอชนะสงคราม อำเภอสำราญราษฎร์ อำเภอพาหุรัด อำเภอจักรวรรดิ์ อำเภอสัมพันธวงศ์ อำเภอสามแยก อำเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย อำเภอสามยอด อำเภอนางเลิ้ง อำเภอบางขุนพรหม อำเภอสามเสน อำเภอดุสิต อำเภอพญาไท อำเภอประแจจีน อำเภอประทุมวัน อำเภอบางรัก อำเภอสาทร อำเภอบ้านทะวาย

อำเภอชั้นนอก ๓ อำเภอ คือ อำเภอบางซื่อ อำเภอบางกะปิ อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร มีพลเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ คน มากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ทั้งสิ้นในประเทศสยาม

จังหวัดนี้ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้เป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ คือ ย้ายกรุงจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มาตั้งทางฝั่งตะวันออกตรงข้ามกับจังหวัดธนบุรี และรวมท้องที่ทั้ง ๒ ฝั่ง คือ จังหวัดธนบุรี กับจังหวัด

พระนคร เข้าเป็นราชธานี เรียกว่า กรุงเทพพระมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ พึ่งมารวมท้องที่ทั้ง ๖ จังหวัดเข้าเป็นกรุงเทพพระมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ แต่ในหมู่ชาวต่างประเทศยังเรียกกรุงเทพพระมหานครเดิมว่า บางกอก ตามนามตำบลเดิมที่กรุงธนบุรีตั้งอยู่ เพราะฉะนั้นคำว่า บางกอก จึงเป็นชื่อสำหรับชาวต่างประเทศเรียกเมืองหลวงของประเทศสยาม นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา ซึ่งจะเรียกว่า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น กรุงเทพฯ เจริญขึ้นเป็นลำดับ พ้นทุกวันนี้ มีถนนหนทางตัดผ่านกันเป็นอันมาก และรักษาอย่างสะอาดเรียบร้อย ยานพาหนะต่าง ๆ เดินไปมาได้อย่างสะดวก ตามถนนทั่วไปมีโคมไฟฟ้าจุดให้ได้รับความสว่างในเวลาเดือนมืด มีน้ำประปาใช้ซึ่งตั้งโรงสูบน้ำที่ตำบลสามเสน มีรถรางที่ใช้เดินรถด้วยแรงไฟฟ้ายาว ๓๗ กิโลเมตร มีสถานที่ทำการอันสำคัญ เช่น กระทรวงต่าง ๆ และห้างค้าขายเป็นอันมาก มีตึกรามบ้านเรือนของราษฎรออกเต็มไป. พระราชวังซึ่งเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน เช่น พระบรมมหาราชวัง และพระราชวังสวนดุสิต และวังเจ้านายอยู่ในจังหวัดนี้ นับว่าเป็นเมืองงามเมืองหนึ่งในประเทศทางทิศตะวันออก นอกจากนี้มีวัด

อันงดงาม หลาย แห่ง เช่น วัดพระเชตุพน วัดสุทัศน์ วัดมหาธาตุ เป็นต้น แต่มี วัด สำคัญ ที่ สุด วัด หนึ่ง อยู่ใน พระบรมมหาราชวัง ไม่มี พระสงฆ์ อยู่ เรียก ว่า วัด พระศรีรัตนศาสดาราม คำ สามัญ เรียก ว่า วัด พระแก้ว สร้างในรัชกาล ที่ ๑ สมัย กรุง รัตนโกสินทร์ สำหรับ เป็น ที่ ทำ พระราชพิธี ถือ น้ำ พระพิพัฒน์ สัตยา และ พิธี อื่น ๆ บาง อย่าง มี พระพุทธรูป เป็น แก้ว สีลา สีเขียว หน้า ตัก กว้าง ๒๓ นิ้ว ประดิษฐาน อยู่ใน พระอุโบสถ เรียก ว่า พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ คำ สามัญ เรียก ว่า พระแก้วมรกต สร้าง แต่ ครั้ง ใดไม่ ปรากฏ แรก พบ ที่ จังหวัด เชียง ราย แล้ว ภาย หลัง ตก ไป อยู่ กรุงศรี สัตนาคนหุต (ลานช้าง หรือ หลวง พระบาง) ครั้น ถึง สมัย กรุง ธนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๒ พระบาท สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก ซึ่ง ครั้งนั้น ดำรง พระยศ เป็น สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ ศึก เป็น แม่ทัพ ยก ขึ้นไป ตี กรุงศรีสัตนาคนหุตได้ และได้ พระแก้ว มรกต นี้ มา แต่ ครั้ง นั้น

(๒) จังหวัด ธนบุรี อยู่ ฝั่ง ขวา ของ แม่น้ำเจ้าพระยา ตรง กันข้าม กับ จังหวัดพระนคร มี เนื้อที ประมาณ ๖๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๓๗๕,๐๐๐ ไร่ ที่ ทำการ ของ นครบาล จังหวัด รวม อยู่ใน ศาลา ว่า การ นครบาล ซึ่ง ตั้ง อยู่ใน จังหวัด พระนคร

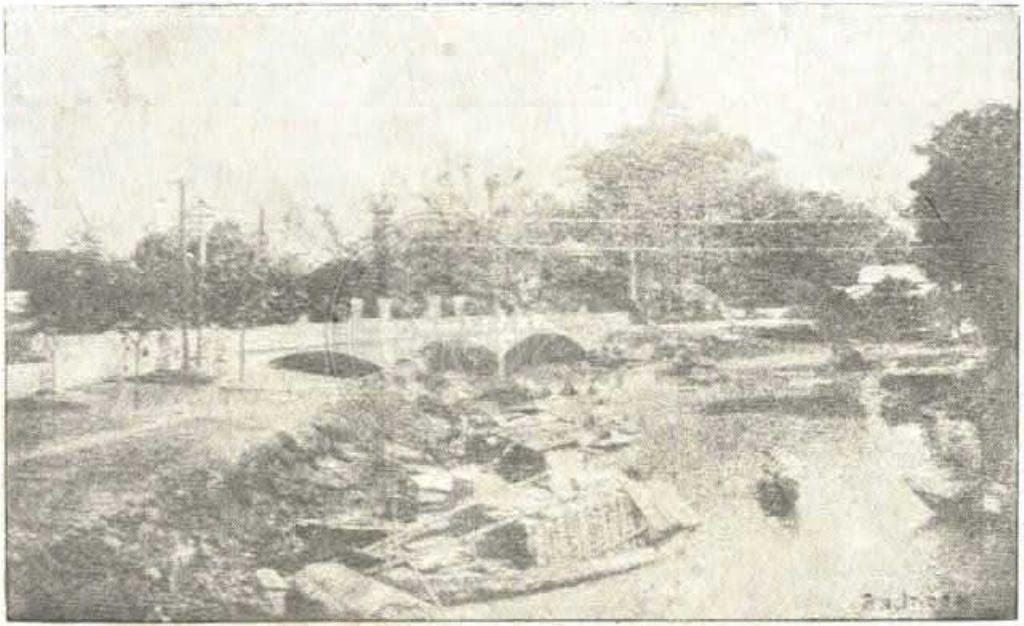
จังหวัดนี้แยกออกเป็น ๑๑ อำเภอ เป็นอำเภอชั้นใน ๖ อำเภอชั้นนอก ๕

อำเภอชั้นใน ๖ อำเภอ คือ อำเภอบางพลัด อำเภอบางกอกน้อย อำเภอบางกอกใหญ่ อำเภอคลองสาน อำเภอบางยี่เรือ อำเภอบุคคะโล

อำเภอชั้นนอก ๕ อำเภอ คือ อำเภอตลิ่งชัน อำเภอภาษีเจริญ อำเภอบางขุนเทียน อำเภอราษฎร์บูรณะ อำเภอหนองแขม

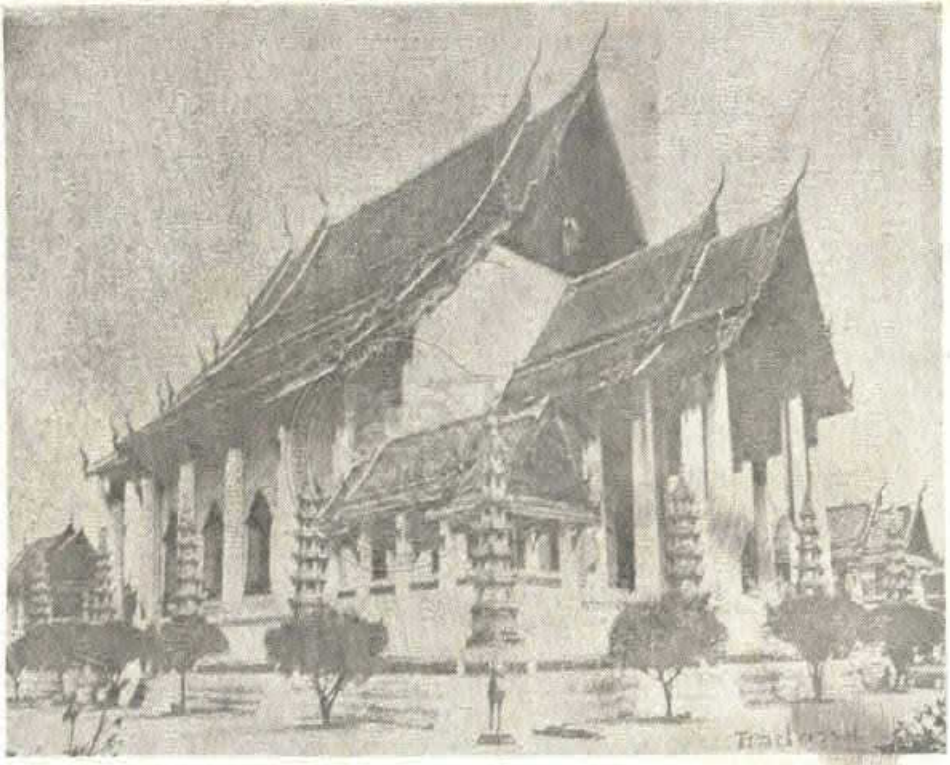
จังหวัดธนบุรีมีพลเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ราบ มีคลองเล็ก ๆ มาก การหาเลี้ยงชีพของราษฎรมีการทำสวนผลไม้เป็นพื้น

เมืองธนบุรีเดิมตั้งอยู่ในคลองบางกอกใหญ่ ตรงวัดคุหาสวรรค์ หรือที่เรียกว่าวัดศาลาสี่หน้า เมื่อรัชกาลสมเด็จพระชัยราชาธิราช สมัยกรุงศรีอยุธยา ไปรบให้ขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยเดี๋ยวนี้มาถึงปากคลองบางกอกใหญ่ที่ตรงวัดอรุณราชวราราม คลองนั้นตื้นมากลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา จึงย้ายเมืองธนบุรีมาตั้งข้อมปราการขึ้นที่ตรงวัดอรุณราชวราราม หรือที่เรียกกันว่าวัดแจ้งเดี๋ยวนี้ ปรากฏในพงศาวดาร ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

บรมบรรพตที่วัดสระเกศ จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

วัดสุทัศน์ ในจังหวัดพระนคร

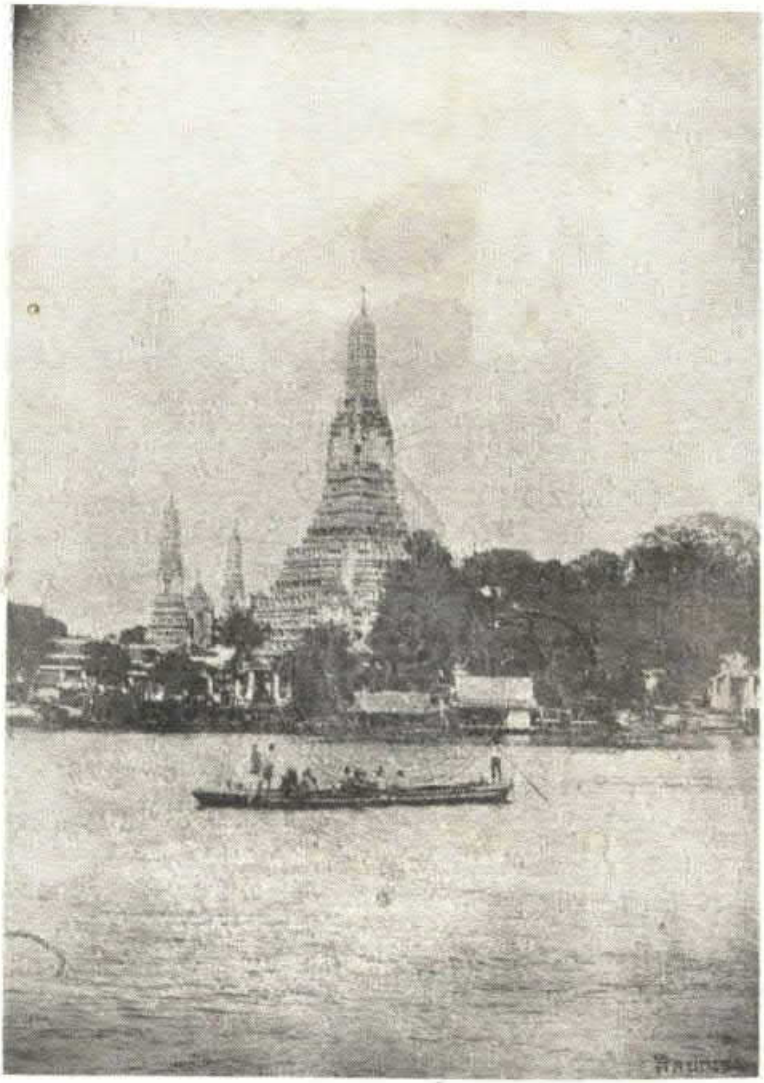
(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

สมัยกรุงศรีอยุธยาว่า โปรดให้เจ้าพระยาวิชเยนทร์เป็นแม่กอง สร้างป้อมขึ้นที่เมืองพิษณุโลกและเมืองธนบุรี ภายหลังเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึกในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าตากสินได้พยายามปราบปรามพม่าคืนความอิสสรภาพมาได้อย่างเดิม และได้ยกเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีในปลาย พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ขนานนามว่า "กรุงธนบุรี" นับแต่นั้นมา กรุงธนบุรีจึงเป็นเมืองหลวงของประเทศสยามอยู่จน พ.ศ. ๒๓๒๕ นับได้ ๑๕ ปี พระราชวังเดิมของพระเจ้าตากสิน ซึ่งบัดนี้เป็นโรงเรียนนายเรือนั้น อยู่ติดกับวัดอรุณราชวราราม ซึ่งมีพระปรางอันสูงตระหง่านอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา พระปรางนี้เดิมสูง ๑๖ เมตร มีอยู่แล้วก่อนสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ครั้นรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างสวมพระปรางเดิมให้สูงใหญ่ขึ้นเป็นสูง ๖๗ เมตร นับว่าสูงกว่าพระปรางอื่นๆ ในประเทศสยาม สถานที่นอกจากนี้มีกระทรวงทหารเรือและอู่เรือของรัฐบาล และวัดอันงดงามอีกหลายแห่ง

(๓) จังหวัดนนทบุรี อยู่ถัดจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ

๙๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕๖๒,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอนนทบุรี อำเภอปากเกร็ด อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางบัวทอง อำเภอบางแม่นาง. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลตลาดขวัญ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอนนทบุรี ห่างจากพระนคร คือจากศาลาว่าการนครบาลประมาณ ๑๐ กิโลเมตร มีพลเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประมาณ ๘๕,๐๐๐ คน รายฎรหาเลี้ยงชีพด้วยการทำนาและทำสวนผลไม้เป็นพื้น มีรถรางสายหนึ่งยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ใช้เดินด้วยเครื่องยนต์รับนางเข็นของเอกชน เดินระหว่างจังหวัดธนบุรีกับจังหวัดนนทบุรี ในดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา. เมืองนนทบุรีตั้งขึ้นเมื่อรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ สมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับเป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม.

(๔) จังหวัดพระประแดง อยู่ถัดจังหวัดพระนครลงไปทางทิศใต้ ตามลำน้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๘๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอพระประแดง อำเภอพระโขนง ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลตลาดอำเภอพระประแดง ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาห่างจากพระนครประมาณ ๑๐ กิโลเมตร มี

พระปรางวัดอรุณ (ริมแม่น้ำเจ้าพระยา) จังหวัดธนบุรี

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

พลเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน การหาเลี้ยงชีพ มีการทำสวน ทำนา เป็นพื้น

เมือง พระประแดง เดิมตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้าย คือฝั่งตะวันออก แถวศาลเจ้าพระประแดง ทุกวันนี้ เมืองนี้เป็นเมืองปากน้ำแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ ซึ่งบัดนี้เรียกว่า เขมร มีกำแพงเมืองเป็นหลักฐาน พึ่งมารื้อเสียเมื่อสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ปากน้ำที่กล่าวนี้ แต่โบราณเรียกว่า ปากน้ำพระประแดง ภายหลังเมื่อแผ่นดินงอกทำให้ทะเลห่างไกลออกไปทุกที จึงได้ตั้งเมืองสมุทปราการเป็นเมืองปากน้ำที่ตำบลบางเจ้าพระยา ซึ่งเรียกว่า ปากน้ำบางเจ้าพระยา แต่เมืองพระประแดงก็คงเป็นเมืองอยู่ในระหว่างเมืองสมุทปราการกับเมืองธนบุรี ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ขุดคลองลัดคุ้งแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นตอนหนึ่ง เรียกว่าลัดหลวง และตั้งเมืองขึ้นใหม่ มีป้อมปราการสำหรับป้องกันข้าศึก เรียกว่า เมืองนครเขื่อนขันธ์ ครั้นในรัชกาลปัจจุบันนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้เปลี่ยนเรียกว่า จังหวัดพระประแดง

(๕) จังหวัดสมุทปราการ ตั้งอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยาที่ออกอ่าวสยาม อาณาเขตต์ทางทิศใต้จดทะเลในอ่าวสยาม

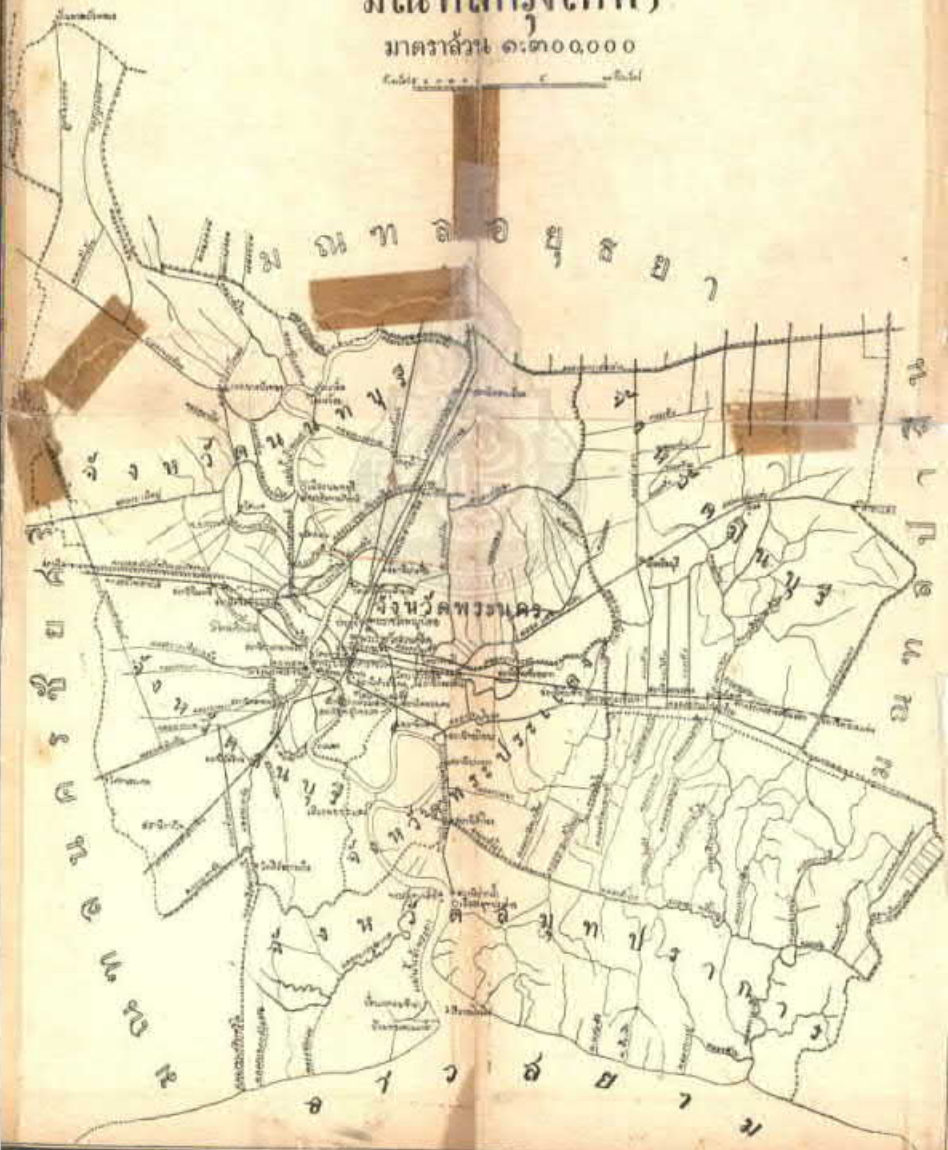
แต่ฝั่งทะเลเป็นเลนทั่วไป ซึ่งมีป่าแสมอยู่มาก จึงไม่เหมาะสำหรับทำท่าเรือ มีเนื้อที่ประมาณ ๙๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕๖๒,๐๐๐ ไร่ แยกออกเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอสมุทปราการ อำเภอเกาะสีชัง อำเภอบางพลี อำเภอบางเสาธง ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝากตะวันออกแห่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตำบลบางเมืองในอำเภอสมุทปราการ ห่างจากพระนคร ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร มีพลเมืองเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๕ ประมาณ ๕๘,๐๐๐ คน ราษฎรหาเลี้ยงชีพด้วยการทำนา ทำนาเกลือ หาปลา และตัดฟืนแสมขาย มีรถไฟของบริษัทสายหนึ่งยาว ๒๐ กิโลเมตร เดินระหว่างจังหวัดสมุทปราการกับจังหวัดพระนคร จังหวัดสมุทปราการได้ตั้งเป็นหลักฐาน มีป้อมปราการป้องกันข้าศึกขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ มีพระเจดีย์องค์หนึ่งอยู่ที่เกาะกลางน้ำ เรียกว่าพระสมุทเจดีย์ สร้างในรัชกาลที่ ๒ ถึงหน้าเทศกาลเดือนพฤศจิกายน มีคนไปนมัสการมากทุกปี

(๖) จังหวัดมีนบุรี อยู่ถัดจังหวัดพระนครไปทางตะวันออก มีเนื้อที่ ๙๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕๖๒,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอมีนบุรี อำเภอหนองจอก อำเภอแสนแสบ ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลทราย

แผนที่

มณฑลกรุงเทพฯ

มาตราส่วน ๑:๓๐๐,๐๐๐

กองดินใน อำเภอมีนบุรี ห่าง จากพระนครประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีพลเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประมาณ ๔๔,๐๐๐ คน

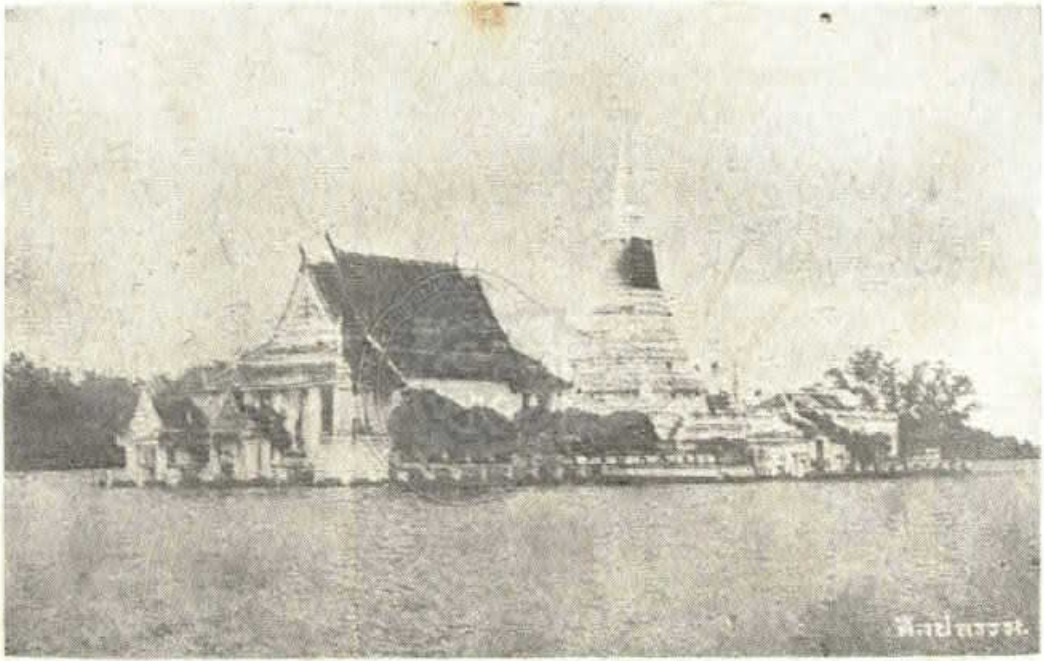
พื้น ที่ ของ จังหวัด นี้ เป็น ที่ ราบ ตลอดไม่ มี ป่า และ ภูเขา การ หาเลี้ยง ชีพ มี การ ทำนา เป็น พื้น การคมนาคม มีแต่คลอง ติด ต่อ กับ จังหวัด อื่น หลาย คลอง ใน ฤดู น้ำไป มา กัน ทาง เรือ ฤดู แล้งใช้ ม้า หรือ เดิน เท้าไป ทางไหน ๆ ก็ได้. ถนน, แม่น้ำ, ทางเกวียนไม่ มี เพราะ พื้น ที่ เป็น ทุ่ง เตียน จังหวัด นี้ เป็น จังหวัดใหม่ พึ่ง ตั้ง ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ใน รัชกาล ที่ ๕ สมัย กรุง รัตนโกสินทร์

๒. มณฑลอยุธยาอยู่ถัดกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปทางเหนือ มี ๗ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัด พระนคร ศรีอยุธยา ตั้ง อยู่ ที่ ลำแม่น้ำ ทั้ง ๓ มา รวม กัน คือ แม่น้ำ เจ้าพระยา มา จาก ทาง ตะวันตก เฉียง เหนือ แม่น้ำ ลพบุรี มา จาก ทาง เหนือ แม่น้ำ สัก มา จาก ทาง ตะวัน ออก เฉียง เหนือ, ห่าง จาก จังหวัด พระนคร ตาม ทาง รถไฟ ประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๑๒ อำเภอ คือ อำเภอกรุงเก่า อำเภอ มหาราษฎร์ อำเภอ ท่าเรือ อำเภอ บางปะหัน อำเภอ อุทัย อำเภอ วังน้อย อำเภอ

บางปะอิน อำเภอผักไห่ อำเภอราชคราม อำเภอเสนา อำเภอบางบาล อำเภอนครหลวง จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลอยุธยา ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางจังหวัดอยู่ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำลักในอำเภอกรุงเก่า แต่ทางรถไฟอยู่ทางฝั่งตะวันออก มีพลเมืองประมาณ ๒๒๐,๐๐๐ คน ซึ่งมากกว่าจังหวัดอื่นๆ ในมณฑลอยุธยา

พื้นที่ของจังหวัดนี้เป็นที่ราบลุ่มโดยมาก ประกอบด้วยทุ่งนาและป่าโปร่งไม่มีภูเขา แต่มีแม่น้ำลำคลองมาก ถึงหน้าน้ำน้ำขึ้นท่วมทุกปี เป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูก การหาเลี้ยงชีพจึงมีการทำนาเป็นพื้น ในปีขุนรัฐบาลสร้างการทดน้ำอยู่ที่ตำบลท่าหลวงในอำเภอท่าเรือสำหรับการเพาะปลูก จังหวัดนี้มีถนนอยู่สายหนึ่งยาว ๑๒ กิโลเมตร หรือ ๓๐๐ เส้นเป็นถนนรอบเมือง การไปมาก็อาศัยไปมาทางเรือเป็นพื้น แต่ถึงหน้าแล้งน้ำแห้งอาจจะเดินหรือขี่ม้าขับเกวียนไปได้ทุกทิศทุกทาง. ทางรถไฟสายเหนือได้ผ่านจังหวัดนี้ คือ จากกรุงเทพฯ ไปแยกที่ตำบลบ้านพาชีในท้องที่อำเภออุทัย ระยะทาง ๙๐ กิโลเมตร แยกไปทางเหนือทางหนึ่ง แยกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ

พระสมุทเจดีย์ จังหวัดสมุทปราการ

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ทางหนึ่ง จึง นับ ว่าเป็น ที่ ประชุม การ ค้า ขาย แห่ง หนึ่ง สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ ข้าวเปลือก

พระนคร ศรีอยุธยา เคย เป็น เมือง หลวง ของ ประเทศ สยาม ระหว่าง ศตวรรษ ที่ ๑๙ กับ ๒๔ แห่ง พุทธศักราช สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๑ (พระเจ้า อู่ทอง) แห่ง กรุงศรีอยุธยา ได้ ทรง สถาปนา ขึ้น เป็น ครั้ง แรก เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ ที่ ตำบล หนองโสน (ซึ่ง เดี๋ยวนี้ เรียก ว่า บึง พระราม) แขวง จังหวัด อโยธยา และ มี กษัตริย์ ปกครอง ติด ต่อ กัน มา ๓๔ พระองค์ ตลอด เวลา ๔๑๗ ปี แล้ว จึง เสีย แก่ พะม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ นี้ จะเรียก ว่า สมัย กรุงศรีอยุธยา ก่อน สมัย นี้ ขึ้น ไป คือ สมัย เมื่อ พวก ขอม เป็น ใหญ่ นั้น พวก ขอม ได้ ตั้ง เมือง ละโว้ (ลพบุรี) เป็น ราชธานี ปกครอง ดินแดน ทาง ลุ่ม แม่น้ำ เจ้าพระยา พวก ขอม เห็น ที่ ตำบล นี้ เป็น ที่ สำคัญ ด้วย มี แม่น้ำ มา รวม กัน ถึง ๓ สาย จึง ตั้ง เมือง ด่าน ขึ้น เรียก ว่า เมือง อโยธยา, แต่ เมือง อโยธยา นี้ เดิม อยู่ ทาง ฟาก ตะวัน ออก ของ ทาง รถไฟ ตรง ที่ มี วัด เรียก ว่า วัด อโยธยา หรือ วัด เดิม ยัง มี อยู่ แต่ ใน สมัย นั้น พื้น ที่ ยัง เป็น ที่ ลุ่ม อยู่ มาก ด้วย ทะเล ยัง อยู่ ใกล้ จึง ทำนา ไม่ ได้ มาก โบราณ วัตถุ มี มาก เช่น พระราชวัง และ วัด ต่าง ๆ แต่ ได้ ถูก พะม่า ทำลาย หัก พัง

หมดเมื่อคราวเสีย กรุง คงเหลืออยู่แต่ฐาน ปูน และราก ถำแพง พอเป็นเค้าเท่านั้น วัง ที่ ยัง ปรากฏ อยู่ คือ วัง จันทร์เกษม ซึ่งใช้เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล อยุธยา ตั้ง แต่ รัชกาล ที่ ๕ ที่ อำเภอ บางปะอิน มี ที่ ประทับ ของ พระเจ้าแผ่นดิน แห่ง ๑ เรียก ว่า พระราชวัง บางปะอิน พระราชวัง นี้ แรก สร้าง ในรัชกาล ของ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แห่ง สมัย กรุงศรีอยุธยา ครั้น ถึง สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล ที่ ๔ และ ที่ ๕ ได้ สร้าง พระ ตำหนัก และ พระ ที่นั่ง เพิ่ม ขึ้น อีก หลาย องค์ นับ ว่า เป็น พระราชวัง งาม แห่ง หนึ่ง

(๒) จังหวัด ลพบุรี อยู่ ถัด จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ขึ้น ไป ทาง เหนือ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๒,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๕๖๒,๕๐๐ ไร่ แยก เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมือง ลพบุรี อำเภอ ท่าวุ้ง อำเภอ ชัยนาท อำเภอ โคกสำโรง มี พลเมือง ประมาณ ๙๐,๐๐๐ คน ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ที่ อำเภอเมือง ลพบุรี ทาง ฟาก ตะวัน ออก แห่ง แม่น้ำ ลพบุรี ซึ่ง แยก จาก แม่น้ำเจ้าพระยา และ ห่าง จาก พระนคร ศรีอยุธยา ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ตาม ทาง รถไฟ ๖๐ กิโลเมตร ทาง รถไฟ สาย เหนือ ผ่าน จังหวัด นี้ มี ระยะ ทาง จาก กรุงเทพฯ ๑๓๓ กิโลเมตร พื้น ที่ ที่ ทำการ เพาะปลูก แล้ว

โดยมาก มีเขาและป่าข้าง ป่าเบ็นป่าไม้ไผ่และไม้เต็งรัง, มีดินชะนิดหนึ่ง สีขาวๆ ไม่สู้แข็งนัก เกิดตามบริเวณที่ตั้งเมือง ในท้องที่อำเภอเมืองลพบุรี อยู่ใต้ดินลึกประมาณ ๑—๒ เมตร เขาขุดเอาไปใช้ทำดินสอพอง สินค้าออกที่สำคัญ มีข้าว เปลือก ดินสอพอง โคและปลาน้ำจืด

เมือง ลพบุรี เดยเบ็นเมืองสำคัญและเก่ากว่าเมืองอื่นๆ ในประเทศนี้ เว้นแต่เมืองนครปฐม เมืองเกียว ก่อนสมัย กรุงศรีอยุธยา เมือง ลพบุรี มีชื่อว่า เมือง ละโว้ ในครั้งเดิม เมือง ละโว้เบ็นเมืองหลวง ของละว้าทางตอนตะวันออก ครั้นต่อมาราว พ.ศ. ๑๔๐๐ เมื่อพวกขอม (เดี๋ยวนี้เรียกว่า เขมร) มาเบ็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ขอมจึงตั้งเมือง ละโว้เบ็นราชธานี สำหรับปกครองทางเขตต์ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ครั้นไทยขยายอาณาเขตต์ลงมาทางใต้ มาได้มณฑลสยาม ของขอม, ไทยจึงตั้งอาณาจักรขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ หรืออีกนัยหนึ่งว่า พระร่วงเบ็นปฐม กษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ขณะเมื่อพระร่วงได้เบ็นใหญ่นั้น เมือง ละโว้ยังเบ็นของขอมอยู่จนรัชกาลที่ ๓ พระเจ้าราม กำแหงจึงได้เมือง ละโว้และได้อาณาเขตต์ตลอดลงมาข้างใต้ ตั้งแต่นั้นมาเมือง ละโว้จึงเบ็นของไทยจนทุกวันนี้

โบราณวัตถุที่ปรากฏในเมืองลพบุรีมีมาก และโบราณวัตถุเหล่านี้ได้สร้างในสมัยต่าง ๆ กัน ที่สำคัญ คือ

๑. สร้างในสมัยเมื่อพวกละว้าเย็นใหญ่ก่อน พ.ศ. ๑๔๐๐ ขึ้นไป เช่น กำแพงเมืองเดิม อยู่บนฝั่งริมแม่น้ำ ดูจากที่ลุ่มสูง ๒๐ เมตร แต่สูงจากพื้นดินข้างใน ๑๐ เมตร. ศาลพระกาลอันที่จะเย็นเทวสถานของพวกละว้า ด้วยขุดพบหลักศิลาจารึกเย็น ภาษาละว้าที่ตรงนี้ (หลักศิลานี้อยู่ในหอพระสมุด) อยู่ริมทางรถไฟฟากตะวันออกใกล้กับพระปรางค์ ๓ ยอด เดี๋ยวนี้หักพังเสียเหลือแต่เพียงแท่งศิลาก่อเย็นฐานสูง ๒ ชั้น มีกุฏิก่อด้วยอิฐ ซึ่งสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๒. สร้างในสมัยเมื่อพวกขอมเย็นใหญ่ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ ลงมา เช่น พระปรางค์ ๓ ยอด สูงประมาณ ๓๐ เมตร กว้าง ๑๐ เมตร อยู่ริมทางรถไฟฟากตะวันตก พ้นสถานีลพบุรีไปทางเหนือหน่อยหนึ่งเย็นเทวสถานของพวกขอมสร้างด้วยศิลาแลง เดิมสร้างสำหรับสาสนาพราหมณ์ ภายหลังมีผู้สร้างโบสถ์เพิ่มเข้าแปลงเย็นวัดในพระพุทธสาสนาในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อยู่หลังสถานีรถไฟทางทิศตะวันตก เย็นวัดใหญ่กว่าวัดอื่น ๆ ในจังหวัดนี้ เจดีย์หรือปรางค์ที่เรียกว่าพระมหาธาตุ หรือพระ

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพอาสน์ที่บางปะอิน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(จากหนังสือเที่ยวตามทางรถไฟ)

ศรีรัตน มหาธาตุ ที่ มี อยู่ ใน วัด นี้ สร้าง ด้วย ศิลาแลง ขั้น ปูน ประกอบ มี ลวด ลาย งด งาม.

๓. สร้าง ใน สมัย เมื่อ ไทย กรุง ศรี อยุธยา เป็น ใหญ่ ตั้ง แต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ ลง มา เช่น พระราชวัง เมือง ลพบุรี อยู่ ริม น้ำ สร้าง แต่ ครั้ง รัชกาล สมเด็จ พระ นารายณ์ มหาราช ตาม แบบ ก่อ สร้าง อย่าง ฝรั่งเศส ปน ไทย ตึก เจ้าพระยา วิชเยนทร์ ซึ่ง อยู่ ด้าน เหนือ พระราชวัง สร้าง อย่าง แบบ ฝรั่ง เว้น แต่ โรง สวด ทำ ซุ้ม หน้า ต่าง อย่าง วัด ไทย

๔. สร้าง ใน สมัย เมื่อ ไทย กรุง รัตนโกสินทร์ เป็น ใหญ่ ตั้ง แต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลง มา เช่น พระที่นั่ง พิมาน มงกุฎ และ ตำหนัก ต่าง ๆ ใน พระราชวัง นี้ สร้าง ใน รัชกาล แห่ง พระบาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว สำหรับ เป็น ที่ ประทับ แรม และ พระราชทาน นาม ใหม่ ว่า "พระนารายณ์ ราชนิเวศน์"

(๓) จังหวัด อ่างทอง อยู่ ถัด จังหวัด พระนคร ศรี อยุธยา ไป ทาง ตะวันตก มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๒,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๑,๒๕๐,๐๐๐ ไร่ แยก เป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอ บางแก้ว อำเภอ ชัยโย อำเภอ โพทอง อำเภอ วิเศษ ชัยชาญ อำเภอ ป่าโมก. ศาลากลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ที่ อำเภอ บางแก้ว

ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๙๐,๐๐๐ คน จังหวัดนี้พื้นที่เป็นที่ราบตลอดไม่มีป่าและภูเขาทำนาได้ทั่วทั้งจังหวัด สินค้าออกที่สำคัญมีข้าว เปลือก ถั่ว และงา อำเภอวิเศษชัยชาญเดิมเป็นเมืองเก่า เรียกว่าเมืองวิเศษชัยชาญ ตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรสมัยกรุงศรีอยุธยาคราวชะนะศึกพะม่า มีโบราณวัตถุเป็นพระตำหนักร้าง อยู่ที่ตำบลตำหยากแห่งหนึ่ง ตำหนักนี้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรพระนามสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีพระนอนอยู่ที่วัดป่าโมกใน อำเภอป่าโมกริมแม่น้ำเจ้าพระยากับพระนอนอีกองค์หนึ่งอยู่ที่วัดขุนอินทร์ประมูล อำเภอชัยโยอยู่กลางทุ่งนา ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ ๔ กิโลเมตร

(๔) จังหวัดสิงห์บุรี ถัดจังหวัดอ่างทองขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำเจ้าพระยามีเนื้อที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖๒๕,๐๐๐ ไร่ พื้นที่เป็นที่ราบตลอดอย่างจังหวัดอ่างทอง แต่มีป่าเล็กๆ อยู่บ้าง แยกเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอบางพุทรา อำเภอสิงห์ อำเภอพรหมบุรี อำเภออินทบุรี ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอบางพุทรา ห่างจากพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๖๕

พระปรางสามยอด จังหวัดลพบุรี

(จากหนังสือเที่ยวตามทางรถไฟ)

กิโลเมตร มีพลเมือง ประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน สินค้าออก ที่สำคัญ มีข้าวเปลือก ปลา และน้ำตาลโตนด. อำเภอสิงห์ อำเภอพรหมบุรี และอำเภออินทบุรี ทั้ง ๓ อำเภอนี้ แต่เดิมเคย เป็นเมือง พึ่งมายุบเป็นอำเภอเสียครั้งรัชกาลที่ ๕ จังหวัดนี้มีโบราณวัตถุอยู่บ้าง เช่น วัดและพระปรางซึ่งปรักหักพังโดยมาก วัดที่ดีอยู่คือ วัดหน้าพระธาตุ วัดพระนอนจักรสีห์ วัดจักรสีห์ ที่วัดพระนอนจักรสีห์ มีพระพุทธรูปใหญ่องค์หนึ่งเป็นพระนอน

(๔) จังหวัดสระบุรี อยู่ถัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอปากเพรียว อำเภอหนองแค อำเภอเสาไห้ อำเภอแก่งคอย อำเภอหนองโดน อำเภอชัยบาดาล. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอปากเพรียว ริมสถานีปากเพรียว แห่งทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ และอยู่ห่างจากพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๔๐ กิโลเมตร เดิมศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลเสาไห้ ได้ปากเพรียวลงมา ๘ กิโลเมตร ต่อมาเมื่อได้สร้างรถไฟสายนครราชสีมาเมื่อรัชกาลที่ ๕ จึง

ได้ย้ายศาลากลางไปตั้งที่ตำบลปากเพรียว จนทุกวันนี้ พื้นที่ของจังหวัดนี้มากกว่าจังหวัดอื่นในมณฑลอยุธยา เป็นป่าดงและภูเขาเสียประมาณ ๒ ส่วน เป็นที่ราบที่ทำเพาะปลูกได้ ๑ ส่วน มีพลเมืองประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ คน จังหวัดนี้มีแร่ตะกั่วและหินปูนอยู่ในท้องที่อำเภอแก่งคอยกับมีดินขาวใช้ทำซีเมนต์ได้ สินค้าออกที่สำคัญมีข้าวเปลือก, หนัง, เขา, และผลมะเกลือ

เมืองสระบุรีสร้างเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาราว พ.ศ. ๒๐๙๒ ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ สำหรับเป็นที่รวบรวมทหารเกิดสงครามและเป็นเมืองต้นทางที่จะไปยังมณฑลนครราชสีมา

ในอำเภอหนองโดนมีรอยพระบาทใหญ่ลึกลงไปในหินอยู่บนภูเขาสุวรรณบรรพต หรือที่เรียกว่าเขาพระพุทธบาท รอยพระบาทนี้ยาว ๑ เมตรครึ่ง กว้าง ๔๒ เซนติเมตร ลึก ๘ เซนติเมตร เป็นที่หมายว่าเป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งใครจะเป็นผู้สร้างและสร้างแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ มีผู้ไปพบเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแห่งสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงหน้าเทศกาลเดือน กุมภาพันธ์ และมีนาคม มีคนไปนมัสการมากทุกปี นับว่าเป็นปูชนียสถานแห่งหนึ่งในประเทศสยาม มีรถไฟของบริษัทจากอำเภอท่าเรือจังหวัด

พระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

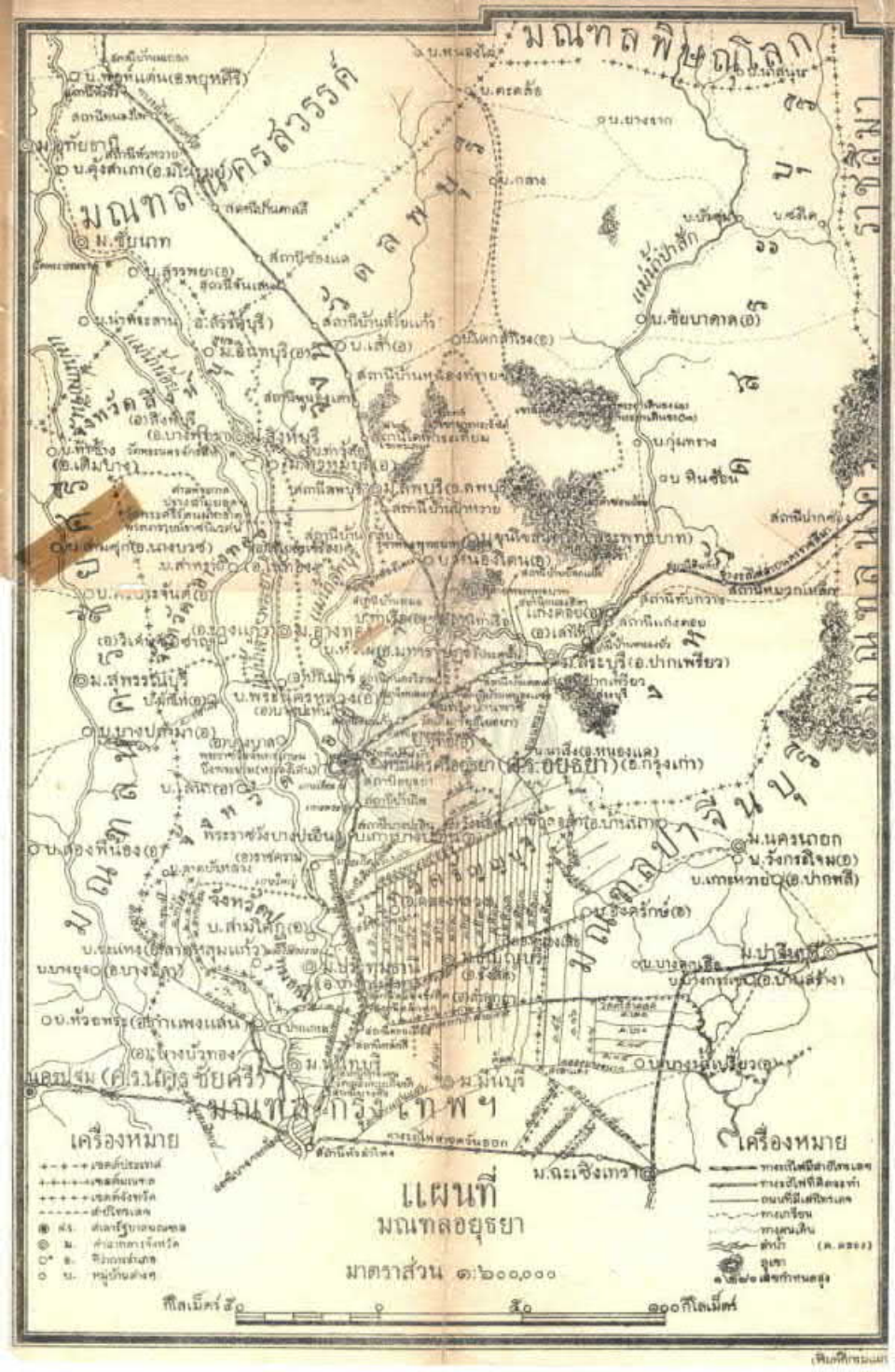
พระนครศรีอยุธยาถึงเขาพระพุทธบาทสายหนึ่งยาวประมาณ ๒๐ กิโลเมตร

(๖) จังหวัดประทุมธานี อยู่ถัดจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางทิศใต้ บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอบางกระดี อำเภอลาดหลุมแก้ว อำเภอสามโคก. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอบางกระดี อยู่ห่างจากพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๔๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๓๙,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ราบทำนาได้ทั่วไปไม่มีป่าและภูเขา การไปมาไปมาถึงกันทางเรือเป็นพื้น สินค้าออกที่สำคัญมีข้าวเปลือก

จังหวัดประทุมธานีตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา คือพวกมอญเมืองเมาะตะมะหนีความเดือดร้อนจากพะม่า อพยพครอบครัวเข้ามากรุงศรีอยุธยาประมาณ ๑๐,๐๐๐ เศษ สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้ไปอยู่ที่ตำบลสามโคก และตั้งเป็นเมือง เรียกว่า เมืองประทุมธานี ครั้นรัชกาลที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พวกมอญเมืองเมาะตะมะหนีความกดขี่ข่มเหงจากพะม่าเข้ามาเมื่อ พ.ศ.

๒๓๕๘ อีกประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน โปรดให้ไปอยู่รวมกันที่เมืองประทุมธานี ที่เหลือนั้นให้อยู่ที่เมืองนนทบุรีบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์คือ จังหวัดพระประแดงบ้าง

(๗) จังหวัดอัญญะบุรี อยู่ถัดจังหวัดพระนครขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๙๓๗,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอรังสิต อำเภอลำลูกกา อำเภอลำลูกหลวง อำเภอหนองเสือ. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ฝั่งเหนือของคลองรังสิต และห่างจากพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๔๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน มีคลองสำคัญคลองหนึ่งซึ่งขุดผ่ากลางจังหวัดนี้ ตั้งแต่คลองเปรมประชากรซึ่งอยู่ในจังหวัดประทุมธานีไปทางตะวันออกทะลุแม่น้ำนครนายก ยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร และมีคลองขนานกับคลองรังสิตทั้งฝั่งเหนือและฝั่งใต้อีกฝั่งละ ๑ คลอง เรียกว่าคลองหกวาสายบน คลอง ๑ คลองหกวาสายล่าง คลอง ๑ กับมีคลองซอยต่างๆ ขุดห่างกันเป็นระยะ เฉลี่ยระยะละ ๒ กิโลเมตร ตั้งแต่ซีกคลองหกวาสายบนผ่านคลองรังสิตทะลุคลองหกวาสายล่างอีก ๑๔ คลอง พื้นที่ของจังหวัดนี้จึงเป็นคลองทั่วไป และทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั่วไปทุกแห่ง ไม่มีป่าและภูเขา จังหวัด

มณฑลพิษณุโลก
มณฑลนครสวรรค์
มณฑลกรุงเทพฯ
มณฑลราชบุรี
มณฑลปราจีน
มณฑลอยุธยา
แม่น้ำป่าสัก
แม่น้ำน้อย
แม่น้ำลพบุรี
แม่น้ำเจ้าพระยา
ม.ชัยนาท
ม.สิงห์บุรี
ม.อินทบุรี
ม.ลพบุรี
ม.สุพรรณบุรี
ม.นครนายก
ม.ปราจีนบุรี
ม.ฉะเชิงเทรา
ม.นนทบุรี
ม.มีนบุรี
ม.ราชบุรี
ม.กาญจนบุรี
ม.เพชรบุรี
ม.ประจวบคีรีขันธ์
ม.สมุทรสาคร
ม.สมุทรสงคราม
ม.สมุทรปราการ
ม.ธนบุรี
ม.นครปฐม
ม.นครราชสีมา
ม.นครสวรรค์
ม.พิษณุโลก
ม.สุโขทัย
ม.อุตรดิตถ์
ม.พิจิตร
ม.กำแพงเพชร
ม.ตาก
ม.อุทัยธานี
ม.ชัยนาท
ม.สิงห์บุรี
ม.อินทบุรี
ม.ลพบุรี
ม.สระบุรี
ม.สุพรรณบุรี
ม.นครนายก
ม.ปราจีนบุรี
ม.ฉะเชิงเทรา
ม.นนทบุรี
ม.มีนบุรี
ม.ราชบุรี
ม.กาญจนบุรี
ม.เพชรบุรี
ม.ประจวบคีรีขันธ์
ม.สมุทรสาคร
ม.สมุทรสงคราม
ม.สมุทรปราการ
ม.ธนบุรี
ม.นครปฐม
ม.นครราชสีมา
ม.นครสวรรค์
ม.พิษณุโลก
ม.สุโขทัย
ม.อุตรดิตถ์
ม.พิจิตร
ม.กำแพงเพชร
ม.ตาก
ม.อุทัยธานี
เครื่องหมาย
เครื่องหมาย
แผนที่
มณฑลอยุธยา
มาตราส่วน ๑:๒๐๐,๐๐๐
ไมล์
กิโลเมตร
๑๐๐กิโลเมตร

นี้เดิมเป็นป่าพง เรียกว่า ทุ่งหลวง ไม่มีราษฎรไปตั้งทำการเพาะปลูกได้ ต่อมามีบริษัทหนึ่งได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดคลองเหล่านี้ขึ้น ได้ลงมือขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ภายหลังได้พระราชทานนามคลองนี้ว่า คลองรังสิตประยูรศักดิ์ ครั้นเมื่อขุดคลองรังสิตแล้ว มีราษฎรไปตั้งทำมาหากินมากขึ้น ในรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ตั้งเป็นจังหวัดขัญญะบุรีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ สินค้าออกที่สำคัญคือ ข้าวเปลือก.

๓. มณฑลนครชัยศรีอยู่ถัดกรุงเทพพระมหานครทางทิศตะวันตก แบ่งเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดนครปฐม อยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงเทพ ฯ ทางรถไฟสายใต้ผ่านจังหวัดนี้ มีระยะทางตั้งแต่กรุงเทพ ฯ ถึงนครปฐม ๔๘ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางปลา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลนครชัยศรี ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอเมืองนครปฐม ฟากใต้ของทางรถไฟ มีพลเมืองประมาณ

๑๔๕,๐๐๐ คน พื้นที่มีการเพาะปลูกแล้วโดยมาก สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าวเปลือก ผลไม้และสุกร.

นครปฐมเป็นเมืองโบราณใหญ่โตกว่าเมืองใดๆ ทั้งหมดบรรดาที่มีในประเทศนี้ เดิมมีชื่อว่า เมืองชัยสิริ หรือสิริชัย หรือศรีวิชัย และเคยเป็นเมืองรุ่งเรืองมากตั้งแต่ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่ได้ร้างเสียช้านาน พึ่งมาตั้งขึ้นใหม่เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สำหรับเป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม เมืองนี้เดิมเป็นราชธานีของพวกละว้าทางฝ่ายตะวันตก ครั้งพวกละว้ายังเป็นใหญ่และเป็นเมืองของพวกนับถือพุทธสาสนาในชั้นแรกที่พระพุทธสาสนามาสู่ประเทศนี้ ครั้งพระเจ้าอโศกราช กษัตริย์ในอินเดียราว พ.ศ. ๒๓๖ ได้อาราธนาพระมหาเถระ ๒ องค์ คือ พระโสณะกับพระอุตตระให้มาแผ่สาสนาทางประเทศนี้ มีหลักฐานคือของโบราณที่ขุดได้เช่นศิลารูปวงล้อ ซึ่งเป็นที่หมายพระธรรมจักรและของที่ปรากฏอยู่ เช่น พระสถูปเจดีย์ใหญ่น้อยเป็นต้น พระสถูปเจดีย์ที่สำคัญกว่าทุกๆ องค์ เรียกว่า พระปฐมเจดีย์ เพราะเป็นพระเจดีย์องค์แรกที่สร้างขึ้น พระปฐมเจดีย์นี้กษัตริย์แต่โบราณได้ซ่อมแปลงสืบมาหลายครั้ง จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาล

พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

(จากหนังสือกมิศาสตร์เกรแฮม)

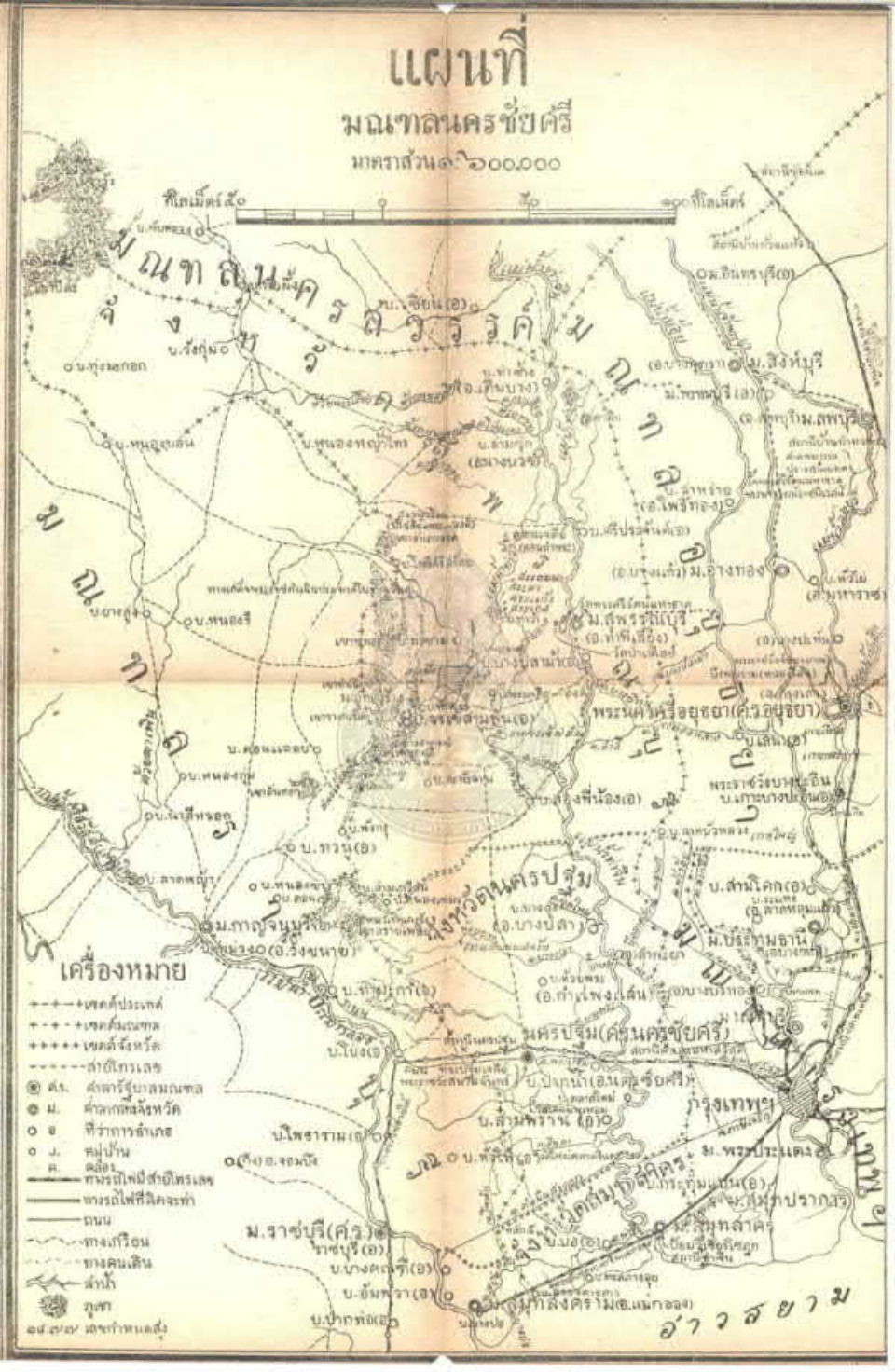
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่ครอบพระเจดีย์เดิม และสร้างโบสถ์วิหารลานทักษิณด้วย ครั้นในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างเพิ่มเติม มาในรัชกาลปัจจุบันนี้ก็สร้างเพิ่มเติมอีกหลายอย่าง. พระปฐมเจดีย์นี้สูงกว่าเจดีย์อื่น ๆ ในประเทศสยาม คือสูงประมาณ ๑๒๐ เมตร นับว่าเป็นปูชนียสถานอันสำคัญและเก่าก่อนกว่าแห่งอื่น ๆ ในประเทศนี้

ที่นครปฐมมีพระราชวังซึ่งโปรดให้สร้างในรัชกาลปัจจุบัน เรียกว่า พระราชวังสนามจันทร์ สร้างตรงที่วังพระเจ้าแผ่นดินที่ครองเมืองโบราณ เมื่อเวลาสร้างยังมีเนินปราสาทปรากฏอยู่ วังอีกแห่งหนึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๔ มีชื่อว่านครปฐม อยู่หน้าองค์พระ ยังเหลือพระที่นั่งซึ่งบัดนี้พระราชทานให้ใช้เป็นที่ว่าการสุขาภิบาลหลังหนึ่ง

(๒) จังหวัดสุพรรณบุรี อยู่ถัดจังหวัดนครปฐมไปทางทิศเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอท่าพี่เลี้ยง อำเภอบางปลาม้า อำเภอสองพี่น้อง อำเภอบางบวช อำเภอศรีประจันต์ อำเภอดอนเจดีย์สามพัน อำเภอเดิมบาง

ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณทางฝั่งตะวันออก ในอำเภอท่าพี่เลี้ยง และอยู่ห่างจากนครปฐมประมาณ ๘๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าดอนและเป็นเนินบ้าง แต่ที่ซึ่งได้เพาะปลูกแล้วประมาณครึ่งเศษ ในจังหวัดนี้มีแร่ทะกั่วด้วย สินค้าออกที่สำคัญคือ ข้าวเปลือก

จังหวัดสุพรรณบุรีมีเมืองเก่า ๒ เมือง คือ เมืองอู่ทองกับเมืองสุพรรณบุรี เมืองอู่ทองเป็นเมืองเดิมอยู่ที่อำเภอรเข้สามพัน ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเดี๋ยวนี้ แต่เมืองสุพรรณบุรีเดิมเป็นเมืองขึ้นของเมืองอู่ทอง ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองอู่ทองเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง ครั้นเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ย้ายมาอยู่ณกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แล้วเมืองนี้ก็ไม่สำคัญอย่างใด และทั้งเจ้าผู้ครองจังหวัดต่อมาก็มาตั้งอยู่เสียที่เมืองสุพรรณบุรี. เมืองสุพรรณบุรีนี้เดิมมีป้อมปราการแต่มารื้อเสียเมื่อรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยเกรงว่าข้าศึกพม่าจะมายึดเอาเป็นที่มั่น โบราณวัตถุที่สำคัญคือ วัดพระป่าเลไลย์อยู่ในอำเภอท่าพี่เลี้ยงเป็นปูชนียสถานแห่งหนึ่ง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชา

แผนที่
มณฑลนครชัยศรี
มาตราส่วน ๑:๖๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร ๕๐
๐ ๕๐ ๑๐๐ กิโลเมตร
มณฑลนครชัยศรี
จังหวัดสมุทรสาคร
จังหวัดนครปฐม
จังหวัดสมุทรสงคราม
จังหวัดราชบุรี
จังหวัดกาญจนบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี
จังหวัดอ่างทอง
จังหวัดสิงห์บุรี
จังหวัดลพบุรี
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดสระบุรี
จังหวัดนครนายก
จังหวัดปราจีนบุรี
จังหวัดสมุทรปราการ
กรุงเทพฯ
อ่าวสยาม
เครื่องหมาย
เขตต์ประเทศ
เขตต์มณฑล
เขตต์จังหวัด
สายโทรเลข
ศ.ร. ศาลารัฐบาลมณฑล
ม. ศาลากลางจังหวัด
อ ที่ว่าการอำเภอ
บ. หมู่บ้าน
ค. คลอง
ทางรถไฟมีสายโทรเลข
ทางรถไฟที่ยังมิได้ทำ
ถนน
ทางเกวียน
ทางคนเดิน
สำน้ำ
ภูเขา
๑๔๙๗ ๑๐๐ เมตร

ธิราช (เจ้าสามพระยา) สร้างแต่งหนึ่ง ที่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอศรีประจันต์ มีเจดีย์โบราณองค์ ๑ ฐานกว้าง ๒๐ เมตร สี่เหลี่ยม ในบัดนี้ยอดเจดีย์หักพังหมดแล้ว ยังเหลือแต่ฐานพื้นดินราว ๑๒ เมตร พระเจดีย์นี้สมเด็จพระนเรศวรสมัยกรุงศรีอยุธยาได้โปรดให้สร้างไว้เป็นที่ระลึกในการที่ทำศึกใหญ่ชนะพม่า คืนความอิสสรภาพของไทยกลับมาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการถึงสถานที่นี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ นอกจากนี้มีสระน้ำสรง ๔ สระ เรียกว่า สระเกศ, สระแก้ว, สระคา, สระยมนา อยู่ที่ริมลำน้ำตำบลบ้านกลอยใน อำเภอศรีประจันต์ น้ำในสระเหล่านี้สำหรับสรงมุรธาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่โบราณมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

(๓) จังหวัดสมุทสาคร ตั้งอยู่ที่ปากน้ำท่าจีนใต้จังหวัดนครปฐมลงไป มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แยกออกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมืองสมุทสาคร อำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฟากตะวันออกแห่งแม่น้ำท่าจีน ในอำเภอเมืองสมุทสาคร ห่างจากนครปฐมประมาณ ๓๐

กิโลเมตร มีรถไฟของบริษัทสายหนึ่งจากกรุงเทพ ฯ ถึงจังหวัดสมุทสาคร ระยะทาง ๓๓ กิโลเมตร และยังเลยไปถึงฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งอยู่ในจังหวัดสมุทสงคราม ด้วย จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๔๓,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ลุ่มอยู่ริมทะเล ชายทะเลเป็นเลนลาดและไม่มีเกาะ จึงไม่เหมาะสำหรับทำท่าเรือ, มีป่าแสมและป่าจากอยู่หลายแห่ง สินค้าออกที่สำคัญ คือ ปลาทะเล เกลือ ข้าวเปลือก

เมืองสมุทสาครนี้ได้ตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับเป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม เดิมชื่อว่า เมืองสาครบุรี

๔. มณฑลราชบุรีอยู่ในภาคกลางตอนตะวันตกของประเทศสยาม แบ่งเป็น ๕ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดราชบุรี อยู่ถัดจังหวัดนครปฐมไปทางทิศตะวันตก ห่างจากกรุงเทพพระมหานครตามทางรถไฟประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอเมืองราชบุรี อำเภอท่าผา อำเภอหัวโพ อำเภอคำเนินสะดวก อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอปากท่อ. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลราชบุรี แต่ศาลารัฐบาล

มณฑล และ ศาลากลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ใน อำเภอ เมือง ราชบุรี ทาง ฟาก ตะวันตก ของแม่น้ำแม่กลอง ห่าง จาก ปากน้ำแม่กลอง ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน ทางรถไฟสายใต้ ผ่าน ไป จังหวัดนี้ มีระยะทาง จาก กรุงเทพฯ ถึง ราชบุรี ๑๐๑ กิโลเมตร พื้นที่ ทาง ทิศ เหนือ และ ทาง ตะวันตก เป็น เนิน สูง ประกอบ ด้วย ภูเขา และ ป่า ทาง ทิศใต้ และ ตะวันออก เป็น ที่ ราย ซึ่ง ทำการ เพาะปลูก ได้ ดี มี แม่น้ำ แม่กลอง ไหล ผ่าน จังหวัด นี้ ไป ตก ทะเล สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ข้าว เปลือก ปูน ขาว ไม้เสา และ ผลไม้

เมือง ราชบุรี เคย เป็น เมือง เก่า เดิม ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่ง ตะวันตก ที่ วัด หน้า พระธาตุ เหนือ ศาลา กลาง ของ จังหวัด เดี๋ยว นี้ เมื่อ รัชกาล ที่ ๒ สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ ย้าย มา สร้าง เมือง ขึ้น ใหม่ ทาง ฝั่ง ตะวันออก สำหรับ เตรียม สู้ ศึก พะม่า กำแพง เมือง ยัง ปรากฏ อยู่ แต่ บัดนี้ เป็น ที่ ตั้ง กอง พลทหาร ม.ก ที่ ๔ ใน อำเภอ ท่า มะกา ตำบล พระแท่น มี ปูชนีย สถาน แห่ง หนึ่ง เรียก ว่า พระแท่นดงรัง ห่าง จาก สถานี บ้านโป่ง ใน ทาง รถไฟ สายใต้ ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร พระแท่น นี้ เป็น แผ่น ศิลา ใหญ่ เกลี้ยง ตั้ง อยู่ ใน วิหาร บน เนิน กับ มี ศิลา แผ่น เล็ก อีก แผ่น หนึ่ง อยู่ ใน มณฑป บน เขา ถวาย พระเพลิง ซึ่ง อยู่ ใกล้ กัน ทาง

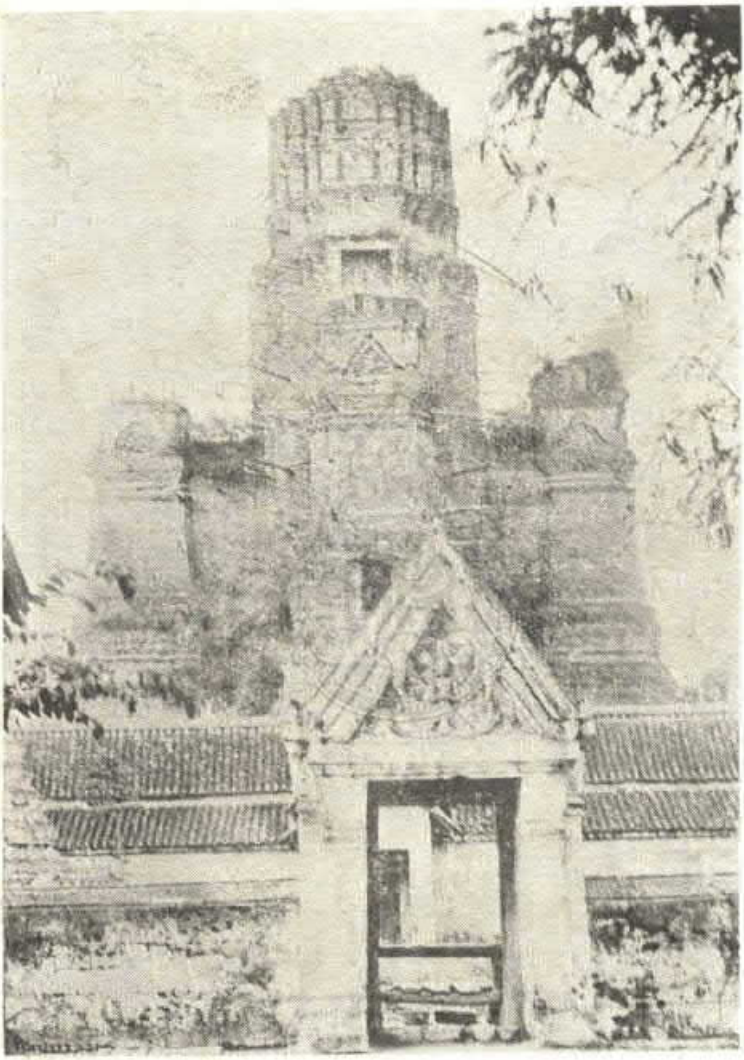
๘๐๐ เมตร ถึงหน้าเทศกาลเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม มีคนไปนมัสการมากทุกปี

(๒) จังหวัดเพ็ชร์บุรี อยู่ถัดจังหวัดราชบุรีไปทางทิศใต้ มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอคลองกระแชง อำเภอหนองจอก อำเภอบางหย่อง อำเภอท่าช้าง อำเภอบ้านแหลม อำเภอเขาย้อย ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอคลองกระแชง ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพ็ชร์ห่างจากปากน้ำประมาณ ๑๕ กิโลเมตร และห่างจากราชบุรีซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑล ๕๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ราบที่ทำการเพาะปลูกได้ประมาณครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งเป็นป่าและภูเขา พืดภูเขาอยู่ทางทิศตะวันตก มีแม่น้ำเพ็ชร์ไหลผ่านจังหวัดนี้สายหนึ่ง ทางรถไฟสายใต้ผ่านจังหวัดนี้ระยะทางจากกรุงเทพ ฯ ถึงเพ็ชร์บุรี ๑๕๐ กิโลเมตร สินค้าออกที่สำคัญ มีข้าวเปลือก น้ำตาลโตนด และปลาแห้ง

เพ็ชร์บุรีเป็นเมืองเก่า ตั้งแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ มีเทวสถานของขอมปรากฏอยู่ที่วัดกำแพงแลง และมีโบราณวัตถุที่อื่น ๆ อีก เช่น กำแพงเมือง ถ้ำที่เขาหลวง ถ้ำเขา

วัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี

ปรางวัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี

บันไดอิฐ และ วัด พระนอน ที่ เขาสามสวรรค์ เป็น ต้น จังหวัด นี้เคย เป็น ที่ ประพาส ของ พระเจ้า แผ่นดิน ตั้ง แต่ สมัย กรุงศรี อยุธยา ตลอด มา จน ถึง สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อรัชกาล ที่ ๔ ได้ โปรดให้ สร้าง พระนครคีรี ขยาย เขาสามสวรรค์ ถึง รัชกาล ที่ ๕ โปรดให้ สร้าง พระราชวังใหม่ ที่ บ้านปืน อีกแห่งหนึ่ง ค้าง อยู่ มา สำเร็จ ในรัชกาล ปัจจุบัน นี้ พระราชทาน นาม ว่า พระราม ราชนิเวศน์

(๓) จังหวัด กาญจนบุรี อยู่ ถัด จังหวัด ราชบุรี ขึ้นไป ทาง ทิศเหนือ ขาณาเขตต์ ทาง ทิศ ตะวัน ตก ติด ต่อ กับ เขตต์ แดน พะม่า ซึ่ง มี เทือก ภูเขา ถนน ธงชัย กั้น เป็น พรม แดน จังหวัด นี้ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๒๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ มาก กว่า จังหวัด อื่น ๆ ใน มณฑล ราชบุรี แบ่ง ออก เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองกาญจนบุรี อำเภอบ้าน ทวน อำเภอวังขนาย อำเภอสังขละบุรี ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ใน อำเภอเมือง กาญจนบุรี ที่ ตำบล ปากแพรก ทาง ฝั่ง ซ้าย ของแม่น้ำแม่กลอง คือ อยู่ที่ตรงแม่น้ำ แควน้อย กับแม่น้ำศรีสวัสดิ์ มาบรรจบกัน แล้วไหลไป ตก ทะเล ทาง ทิศใต้ เป็น แม่น้ำแม่กลอง แล่ะอยู่ห่าง จากราชบุรี ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน มี ถนน

สายหนึ่ง จากสถานีบ้านโป่ง ในทางรถไฟสายใต้ ไปยังจังหวัดกาญจนบุรี ยาว ๕๐ กิโลเมตร พื้นที่เป็นป่าและภูเขาโดยมาก พื้นที่ที่ได้ทำการเพาะปลูกแล้วเพียงเล็กน้อย ในอำเภอสังขละบุรีและอำเภอวังขนาย มีป่าทึบ เป็นป่าไม้เต็งรัง ไม้ยาง ไม้ฝาง ไม้รวก และไม้สักก็มี ในท้องที่อำเภอสังขละบุรี มีแร่ทะกั่วอยู่ที่ตำบลบ้านหนองไผ่ ถ่านหินมีที่ตำบลหาดงิ้วกับที่ตำบลแม่ขมิ้น แร่ทองคำในตำบลลำยิลวก ในท้องที่อำเภอเมืองกาญจนบุรี แร่เหล็กมีที่เขาขวากและที่เขาชนไก่ กับมีอยู่ในตำบลท่ามะกราชในอำเภอสังขละบุรี แร่เหล่านี้ยังไม่มีใครขุดขึ้นเป็นสินค้า สินค้าออกที่สำคัญมียาสูบ ไม้ต่างๆ และหนังสัตว์

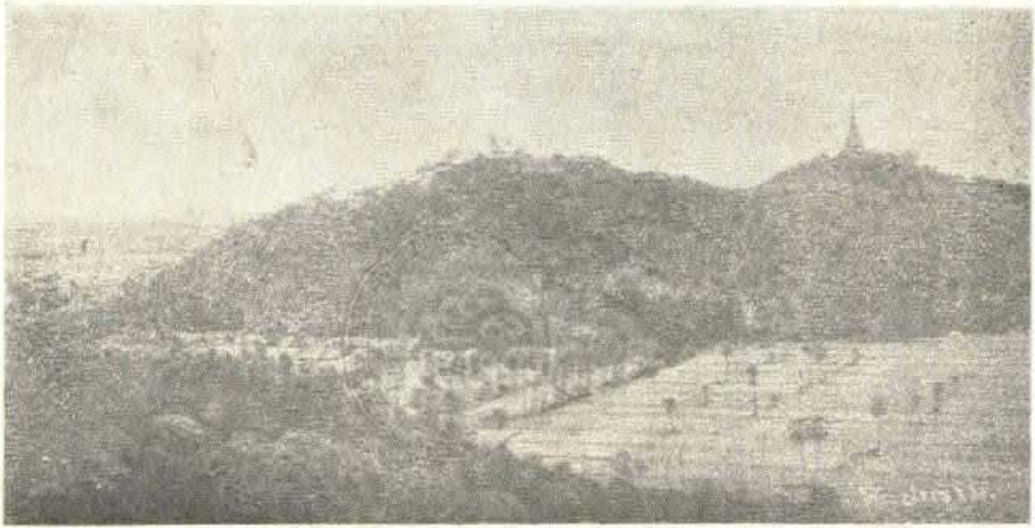
จังหวัดกาญจนบุรีเคยเป็นเมืองด่านในระหว่างแดนไทยกับแดนมอญ ซึ่งเป็นทางที่พม่ายกกองทัพมาตีไทย ตรงที่ต่อแดนนี้ มีภูเขาบรรทัดเป็นเทือกเขาใหญ่ ทางที่เดินข้ามเทือกเขานี้ เรียกว่า ทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เป็นทางข้ามสันเขาเข้ามาถึงต้นแม่น้ำแควน้อย และต่อมาจะล่องลงมาทางลำน้ำก็ได้ หรือเดินข้ามเขามาตามที่รายทางแม่น้ำแควใหญ่ก็ได้ แต่ต้องผ่านหมู่ภูเขามาอีกหลายวัน เพราะฉะนั้น ในสมัยเมื่อไทยทำสงครามอยู่กับพม่า ไทย

จึงตั้งเมืองด่านขึ้นตามท้องที่ในหมู่เขานี้ ๗ เมือง คือ เมืองไทรโยค เมืองสังขละบุรี เมืองท่าตะกั่ว เมืองท่าขนุน เมืองผาภูมิ เมืองลุ่มสุ่ม เมืองสิงห์บุรี. แต่เมืองสิงห์บุรีเป็นเมืองด่านเก่าอยู่เมืองหนึ่ง มีเทวสถานสิลาแลงปรากฏอยู่แห่งหนึ่ง ครั้นต่อมาเมื่อเมืองมอญตกเป็นของอังกฤษพม่าจะยกทัพมาทางนี้ไม่ได้อีก เมืองด่านเหล่านี้จึงร้างไปเสีย บัดนี้จึงรวมอยู่ในท้องที่อำเภอสังขละบุรี ส่วนเมืองกาญจนบุรีเองนั้นเดิมตั้งอยู่ที่ทุ่งลาดหญ้าริมเขาชนไก่ทางลำแม่น้ำแควใหญ่ ครั้นรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงย้ายมาตั้งที่ตำบลปากแพรกตรงที่แม่น้ำแควใหญ่กับแควน้อยร่วมกัน เพราะอาจป้องกันข้าศึกที่จะยกมาได้ทั้ง ๒ ทาง

(๔) จังหวัดสมุทสงคราม ตั้งอยู่ที่ปากน้ำแม่กลองริมอ่าวสยาม อาณาเขตต์ทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดราชบุรี มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอบ้านปรก อำเภออัมพวา อำเภอบางคณฑี ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอบ้านปรก ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำแม่

กลอง ห่างจากปากน้ำขึ้นมาประมาณ ๗ กิโลเมตร และห่างจากราชบุรีประมาณ ๒๐ กิโลเมตร มีทางรถไฟของบริษัทเดินระหว่างสมุทสงครามกับกรุงเทพฯ ระยะทาง ๖๖ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ลุ่มราบอยู่ริมทะเล ไม่มีภูเขา มีป่าอยู่บ้าง เป็นป่าไม้โกงกาง และป่าไม้แสม สินค้าออกที่สำคัญมีปลาทะเล มะพร้าว ยาจีด หอมกระเทียม ในจังหวัดนี้มีป้อมอยู่ทางฝั่งทะวันออก ข้างใต้ศาลากลางของจังหวัด สร้างเมื่อรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับรักษาปากน้ำ

(๕) จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อยู่ถัดจังหวัดเพ็ชร์บุรีไปทางทิศใต้ ทางฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมะลายู อาณาเขตต์ทางทิศตะวันตกติดต่อกับเขตต์แดนพะม่าซึ่งเป็นของอังกฤษ มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอเกาะหลัก อำเภอบางสะพาน อำเภอปราณบุรี ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ริมทะเลในอำเภอเกาะหลัก อยู่ทางฟากตะวันออกของทางรถไฟห่างจากราชบุรีตามทางรถไฟประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน ทางรถไฟสายใต้ผ่านจังหวัดนี้ มีระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงประจวบคีรีขันธ์ ๓๐๒

พระที่นั่งบนเขาพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

มณฑลนครสวรรค์
จังหวัดนครนายก
จังหวัดสมุทรสงคราม
แผนที่
มณฑลราชบุรี
มาตราส่วน ๑ ๑,๕๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร ๐ ๔๐ กิโลเมตร
เครื่องหมาย

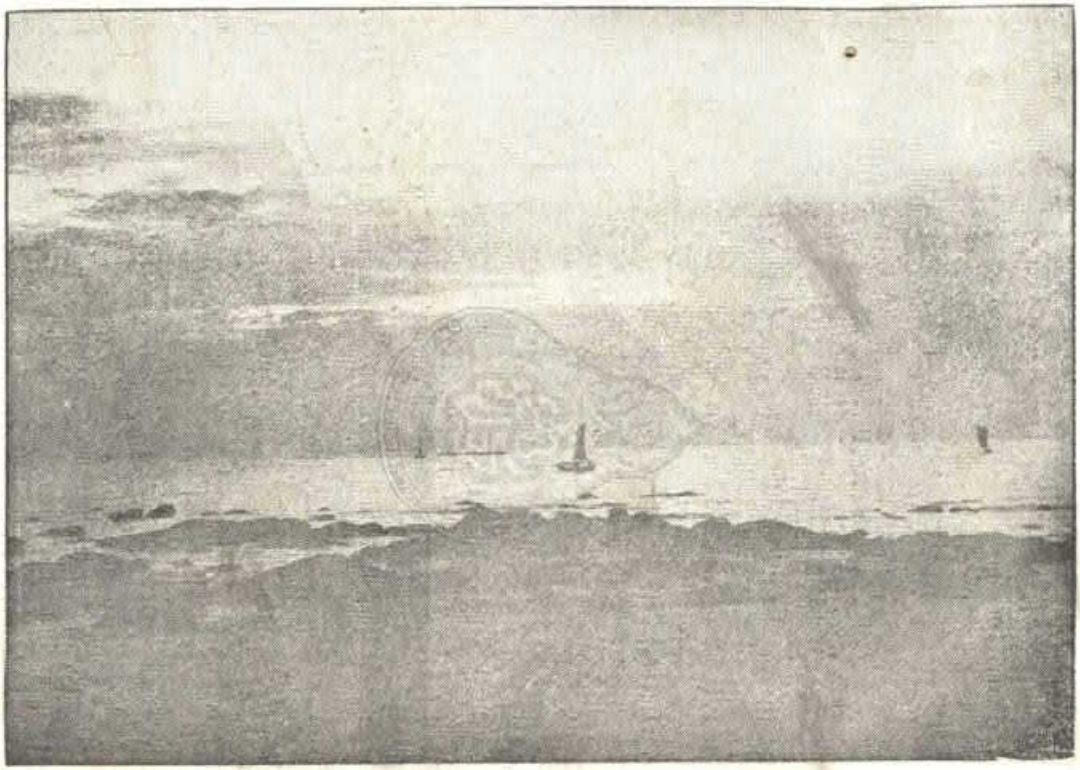
กิโลเมตร พื้นที่ของจังหวัดนี้เป็นภูเขาและป่าทั่วไป ป่าก็เป็นป่าไม้เบญจพรรณ์ แร่ที่มี คือ แร่ทองคำ กับดีบุก ในท้องที่อำเภอบางสะพาน แต่มีไม่สู้มากนัก สินค้าออกที่สำคัญมีปลาทะเลต่าง ๆ บนฝั่งทะเลในอ่าวแหลมหินเป็นที่สำหรับตากอากาศดีแห่งหนึ่ง เรียกว่าชายทะเลหัวหิน

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เดิมเรียกว่า เมืองคลองวาน ตั้งอยู่ที่คลองวาน มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นที่สำคัญแห่งหนึ่ง เพราะเป็นทางเดินไปเมืองตะนาวศรี และเมืองมะริด. ทางเดินนั้นแต่เมืองเพ็ชร์บุรีไปตามชายทะเลมาถึงเมืองคลองวาน แล้วเลี้ยวไปทางตะวันตกข้ามเทือกเขาที่ด่านสิงขรไปเมืองตะนาวศรี และเมืองมะริด แต่เดิมมาพวกแขกฝรั่งต่างประเทศที่จะมาเมืองไทย มักมาขึ้นที่เมืองมะริด แล้วเดินบกผ่านเมืองคลองวานมาลงเรือที่เมืองเพ็ชรบุรี เมื่อเมืองตะนาวศรีและเมืองมะริดตกไปเป็นของอังกฤษครั้งรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต้องตั้งเมืองคลองวานเป็นเมืองด่าน รักษาที่ต่อแดนพม่า ครั้นต่อมารัฐบาลเห็นว่า เมืองเดิมซึ่งตั้งอยู่ที่คลองวานนั้นอยู่ข้างใต้ลงไปห่างจากคนทางนัก จึงย้ายมาตั้งที่ปากคลองบางนางลม คือที่อ่าวเกาะหลักซึ่งตั้งศาลากลาง

ของจังหวัดอยู่เดี๋ยวนี้ เรียกว่า เมืองคลองวานใหม่ จนถึงรัชกาลที่ ๔ จึงเปลี่ยนเรียกว่า เมืองประจวบคีรีขันธ์

๕. มณฑลปราจีนบุรี ต่อจากกรุงเทพพระมหานครไปทางทิศตะวันออก แบ่งเป็น ๕ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดนี้ตั้งอยู่ที่ตำบลแปดริ้ว ริมแม่น้ำบางปะกง ห่างจากปากน้ำขึ้นไปทางเหนือประมาณ ๒๐ กิโลเมตร อาณาเขตต์ทางทิศตะวันออกติดต่อกับกรุงเทพพระมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอบ้านโพ อำเภอพนมสารคาม อำเภอบางคล้า อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอบางปะกง. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลปราจีนบุรี ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกงในอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ทางรถไฟสายตะวันออกจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา มีระยะทาง ๖๓ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ราบทั่วไป มีการทำนาทำสวนเป็นพื้นและมีป่าและภูเขาอยู่บ้าง แร่เหล็กและแร่ตะกั่วมีอยู่ในบริเวณหมู่เขาน้ำตกในท้องที่อำเภอพนมสารคาม สินค้าออกที่สำคัญ มี ข้าวเปลือก เกลือ

ชายทะเลสำหรับตากอากาศที่ตำบลหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

(จากรายงานกรมรถไฟ พ.ศ. ๒๔๖๔)

อีก ครึ่ง หนึ่ง เป็น ที่ ราบ ทำการเพาะปลูกได้ สินค้า ออก ที่สำคัญ มี ข้าว ถ่าน ไม้ หนัง เขา

จังหวัด นี้ เคย เป็น เมือง เก่า แต่ ครั้ง โบราณ ตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ศรีมหาโพธิ์ บัด นี้ ยัง มี คู และ กำแพง เมือง ปรากฏ อยู่ และ มี ผู้ ได้ ขุด พบ เงิน ตรา เก่า ๆ คน ไถ ดิน และ แผ้ว ถาง เป็น ครั้ง

(๔) จังหวัด นครนายก อยู่ ทาง ทิศ เหนือ ของ มณฑล ปราจีนบุรี มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๔,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง ออก เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอ วังกระโจม อำเภอ ปากพลี อำเภอ องครักษ์ อำเภอ บ้านนา ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก แห่ง แม่น้ำ นครนายก ใน อำเภอ วังกระโจม และ อยู่ ห่าง จาก กรุงเทพ ฯ ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร จังหวัด นี้ มี พล เมือง ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน พื้น ที่ เป็น ที่ ทำการ เพาะปลูก แล้ว เพียง ๑ ใน ๔ นอก นั้น เป็น ป่า ดง ทั้ง สิ้น ทาง รถไฟ สาย ตะวัน ออก จาก กรุงเทพ ฯ ผ่าน จังหวัด นี้ ไป ยัง อรัญญประเทศ สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ข้าว เขา หนัง

จังหวัด นครนายก มี เมือง เก่า ๒ เมือง เมือง แรก อยู่ ใน ดง ละคร ยัง มี เทวสถาน และ สิ่ง อื่น ๆ ปรากฏ อยู่ เมือง ที่ ๒ ตั้ง อยู่ ที่ เมือง เดี๋ยว นี้ เดิม มี ป้อม ปราการ แต่ มา ชำรุด เสีย เมื่อ

รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีศึกหงสาวดีมาตีกรุงศรีอยุธยา ด้วยเกรงว่าข้าศึกจะมายึดเอาเป็นที่มั่น บัดนี้ยังเหลืออยู่แต่เทินดิน

(๕) จังหวัดกบินทร์บุรี อยู่ถัดจังหวัดปราจีนบุรีไปทางทิศตะวันออก อยู่ตามแม่น้ำบางปะกง อาณาเขตด์ทางตะวันออกต่อกับเขตด์แดนเมืองพระตะบอง ซึ่งเดิมอยู่ในความปกครองของไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอกบินทร์บุรี อำเภออรัญญประเทศ, ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ฝากตะวันออกแห่งแม่น้ำกบินทร์ในอำเภอกบินทรบุรี และห่างจากฉะเชิงเทราประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าคงโดยมากพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกแล้วเพียงเล็กน้อย แร่ทองคำมีอยู่ที่ตำบลบ่อทองในอำเภอกบินทร์กับที่ตำบลวัฒนาในอำเภออรัญญประเทศ ดินประสิวมีอยู่ที่ตำบลเขาฉกรรจ์ในอำเภออรัญญประเทศ สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว และไม้ต่าง ๆ ทางรถไฟสายตะวันออกจากกรุงเทพ ฯ ไปสุดที่อำเภออรัญญประเทศซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างสยามกับเขมร. (บัดนี้กำลังสร้างอยู่).

แผนที่
มณฑลปาจีนบุรี
มาตราส่วน ๑:๑๒๐๐,๐๐๐

เครื่องหมาย

เขตต่างประเทศ	ม.ร.ว. ศาลารับรองผู้ตรวจ	ทางรถไฟที่มีรางเดียวรถสวน	ทางเดินเท้า
เขตมณฑล	ศก. ศาลากลางจังหวัด	ทางรถไฟที่มีสองรางรถสวน	ลำน้ำ
เขตจังหวัด	ว.ก. ที่ว่าการอำเภอ	ถนนที่ใช้ได้ทุกฤดู	ภูเขา
เขตอำเภอ	ต. หมู่บ้านตำบล	ทางเกวียน	เขตต่างประเทศ

จังหวัดนี้เดิมเป็นตำบลหนึ่ง เรียกว่า ด่านหนุมาน ครั้นรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้ตั้งเป็นเมืองขึ้น เรียกว่า เมืองกบินทร์บุรี

๖. มณฑลนครสวรรค์ อยู่ถัดมณฑลอยุธยาขึ้นไปทางเหนือ แบ่งออกเป็น ๕ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ที่ปากน้ำโพ ซึ่งเป็นทางที่แม่น้ำปิง และแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกัน แล้วไหลลงมาทางใต้เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖,๒๕๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอปากน้ำโพ อำเภอชุมแสง อำเภอท่าตะโก อำเภอโกรกพระ อำเภอพยุหคีรี อำเภอบรรพตพิสัย. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลนครสวรรค์ ศาลารัฐบาลมณฑล และศาลากลางของจังหวัด ตั้งอยู่ทางฝากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอปากน้ำโพ ห่างจากกรุงเทพ ฯ ตามทางรถไฟประมาณ ๒๕๐ กิโลเมตร แต่ทางรถไฟสายเหนือซึ่งผ่านจังหวัดนี้อยู่ทางฝากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ คน. ที่อำเภอปากน้ำโพเป็นที่ประชุมการค้าขายในภาคเหนือแห่งหนึ่ง ด่าน

ภายในไม้สักอยู่ที่ปากน้ำโพ ไม้สักและไม้ต่าง ๆ ที่ล่องลงมาจากเหนือต้องผ่านด่านนี้. สินค้าออกที่สำคัญ คือ ข้าว ไม้ ปลาน้ำจืด และของป่าต่าง ๆ

เมืองนครสวรรค์โบราณเรียกว่า "เมืองพระบาง" สร้างเมื่อราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ สมัยกรุงสุโขทัย. เมืองเดิมนั้นตั้งอยู่ในที่ตอนมีเขตต์ตั้งแต่ชายเขาขาดลงมาทางวัดหัวเมืองที่หลังตลาดปากน้ำโพเดี๋ยวนี้ ยังมีเชิงเทินดินเป็นแนวกำแพงปรากฏอยู่. เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ๆ เรียกว่าเมืองนครพังคา. ที่เมืองนครสวรรค์เคยเป็นที่สำคัญในการสงครามมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาทำศึกกับกรุงสุโขทัย ตลอดมาครั้งพะม่าเข้ามาตีกรุงรัตนโกสินทร์, เป็นที่สำหรับไทยตั้งรับข้าศึกซึ่งยกมาทางเหนือ. ค่ายหลวงที่สร้างครั้งกรุงธนบุรีและครั้งรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีแนวเชิงเทินดินปรากฏอยู่ที่ตรงโรงทหารเดี๋ยวนี้

ตัวเมืองนครสวรรค์ในชั้นหลังต่อมาได้ย้ายมาตั้งทางฝั่งตะวันออกใต้เมืองเก่าลงมาประมาณ ๘ กิโลเมตร ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ย้ายศาลารัฐบาลมณฑล และบ้านเรือนข้าราชการข้ามไปสร้างทางฝั่งตะวันตกหมดทุกวันนี้

เจดีย์วัดพระมหาธาตุ จังหวัดชัยนาท

(๒) จังหวัด ชัยนาท อยู่ใต้ จังหวัด นคร สวรรค์ ลง มา ตาม ลำแม่น้ำ เจ้าพระยา มีเนื้อที่ ประมาณ ๘,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง ออก เป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอ บ้าน กล้วย อำเภอ สรรพยา อำเภอ มโนรมย์ อำเภอ สรรค์บุรี อำเภอ บ้าน เชี่ยน อำเภอ วัดสิงห์. ศาลากลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่ง ตะวัน ออก แห่ง แม่น้ำ เจ้าพระยา ใน อำเภอ บ้าน กล้วย ห่าง จาก นคร สวรรค์ ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ประมาณ ๕๕ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๘๖,๐๐๐ คน พื้น ที่ เป็น ที่ ราย ลุ่ม มี ที่ ดอน อยู่ บ้าง จึง มี การ ทำ นา ทั่วไป สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ ข้าว เปลือก กับ น้ำตาล โตนด

เมือง ชัยนาท เดิม ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ใต้ วัด พระ มหาธาตุ ยัง มี แนว กำแพง เมือง และ วัด เก่า ปรากฏ อยู่. เมือง นี้ เคย เป็น เมือง สำคัญ ใน สมัย กรุง ศรี อยุธยา ตาม พงศาวดาร ว่า ครั้ง แผ่นดิน สมเด็จ พระอินทราชาธิราช ที่ ๑ พ.ศ. ๑๘๔๖ โปรด ให้ พระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ เจ้า ยี่ พระยา ไป ครอง เมือง สรรค์บุรี (เดี๋ยวนี้ เรียก ว่า อำเภอ สรรค์บุรี) เจ้าสาม พระยา ไป ครอง เมือง ชัยนาท บุรี ซึ่ง นับ ว่า เป็น เมือง ลูก หลวง ใน ครั้ง นั้น

(๓) จังหวัดอุทัยธานี อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดนครสวรรค์ทางฝั่งแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งเป็นสาขาที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก, มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอน้ำซึม อำเภอหนองฉาง อำเภอลอกกวาย อำเภอหนองขาหย่าง อำเภอทัพทัน. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสะแกกรังในอำเภอน้ำซึม ห่างจากนครสวรรค์ประมาณ ๓๕ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน พื้นที่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดนี้เป็นภูเขาและป่าไผ่มาก นอกจากนี้เป็นที่ราบซึ่งราษฎรทำนากันเป็นพื้น. ศาลากลางของจังหวัดนี้เดิมตั้งอยู่ในที่ตอนห่างจากแม่น้ำสะแกกรังประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ต่อมาเมื่อพ่อค้าชนข้าวมาลงเรือที่ตำบลสะแกกรังมากขึ้นทุกที ตำบลนี้จึงเกิดเป็นตลาดใหญ่ขึ้น เรียกว่า "ตลาดสะแกกรัง" อยู่ริมแม่น้ำสะแกกรังในอำเภอน้ำซึม และเป็นท่าเรือด้วย ภายหลังรัฐบาลจึงย้ายศาลากลางของจังหวัดอุทัยธานีมาตั้งที่ตำบลนี้

(๔) จังหวัดกำแพงเพชร์ อยู่ถัดจังหวัดนครสวรรค์ขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำปิง มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐

วัดช้างรอบ เมืองกำแพงเพ็ชร์

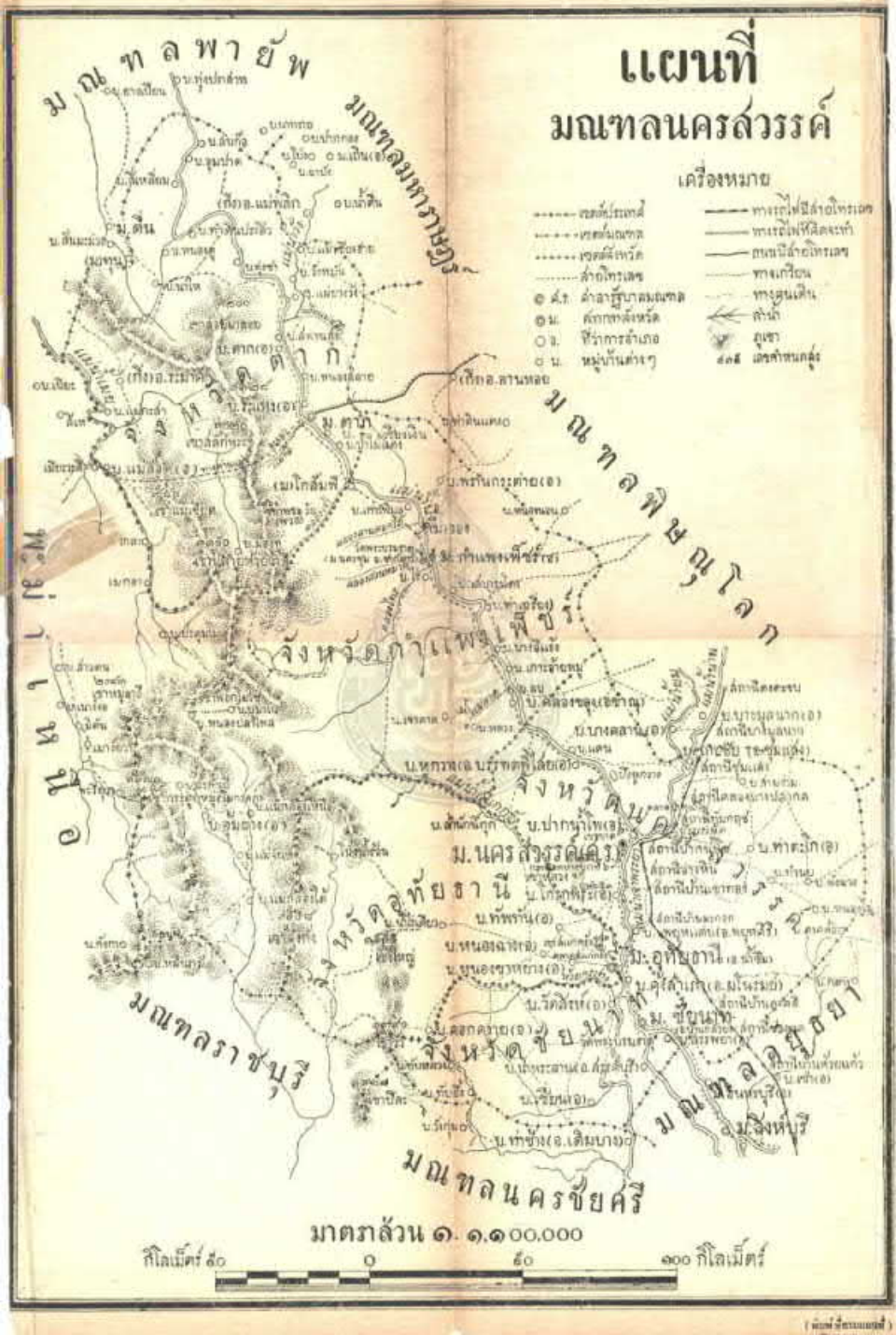
(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมือง กำแพงเพ็ชร์ อำเภออุ้มผาง อำเภอพรานกระต่าย อำเภอขาณุ. ศาลากลาง ของ จังหวัดตั้ง อยู่ ทาง ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ในอำเภอเมืองกำแพงเพ็ชร์ ห่างจากนครสวรรค์ประมาณ ๙๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๔,๐๐๐ คน. พื้นที่ที่ ทำการ เพาะปลูก ยัง น้อย อยู่ เป็นป่า และ ภูเขา เสีย มาก แต่ป่า ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ของแม่น้ำปิง เป็นป่าไม้ สัก ใน อำเภอ พราน กระต่าย มีป่าไม้แดง มาก นอก จาก นี้ ก็มีไม้เต็งรัง ไม้ตะแบก และไม้อื่น ๆ สินค้า ออก ที่ สำคัญ มีไม้สัก ไม้กระยาเลย ข้าว ของป่า เช่น ได้ ชัน น้ำมันยาง.

จังหวัด กำแพงเพ็ชร์มีเมือง ๒ เมือง เมืองเดิม ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่งตะวันตก ของแม่น้ำปิง ที่ใต้ ปากคลอง สวนหมาก. เมืองนี้ เมื่อ ก่อน สมัย กรุง สุโขทัย เรียก ว่า เมือง ชากังราว, ครั้นเมื่อ ราชวงศ์ พระร่วง เป็นใหญ่ สมัย กรุง สุโขทัย จึง ขนาน นาม เมือง ใหม่ ว่า เมือง นคร ชุม (ไม่ใช่ นคร ปฐม ศิลาจารึก ว่า นคร ชุม) ยัง มี แนว กำแพง และ ป้อม ปราการ เหลือ อยู่ อีก เมือง หนึ่ง อยู่ ทาง ฝั่ง ตะวัน ออก คือ ตรง หลัง ศาลา กลาง ของ จังหวัด ใน ปัจจุบัน เป็น เมือง สร้าง ครั้ง สมัย กรุงสุโขทัย และ เรียก ชื่อ ว่า เมือง กำแพงเพ็ชร์ ยัง มีโบราณ วัตถุ ยังปรากฏ อยู่ หลาย อย่าง

เช่น กำแพงเมืองที่ก่อด้วยศิลาแลง, และมีวัดอีกหลายวัดซึ่งร้างไปบ้างแล้วก็มี

(๕) จังหวัดตาก อยู่ถัดจากจังหวัดกำแพงเพ็ชร์ขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำปิง มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอระแหง อำเภอบ้านตาก อำเภอแม่สอด. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำปิงในอำเภอระแหง และห่างจากนครสวรรค์ประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๕๖,๐๐๐ คน แม่น้ำวังซึ่งไหลมาจากเหนือมาบรรจบกับแม่น้ำปิงในจังหวัดนี้ที่อำเภอบ้านตาก ซึ่งเป็นที่รวมสินค้าทางเรือแห่งหนึ่ง บัดนี้มีทางรถไฟสายเหนือขึ้นแล้ว จึงทำให้การค้าขายทางเรือในจังหวัดนี้เสื่อมทรามไป เพราะไปมาทางรถไฟสะดวกกว่า พื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกเพียงเล็กน้อย มีป่าและภูเขาอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ป่าไม้สักมีอยู่ในอำเภอแม่สอดซึ่งบริษัทฝรั่งชาติทำที่ตำบลแม่กุและแม่ภายในท้องที่อำเภอแม่สอดมีถ่านหินชะนิดดำและพลอยทับทิม, แต่ยังไม่มีใครขุดขึ้นใช้เป็นประโยชน์, สินค้าออกที่สำคัญคือไม้สักไม้กระยาเลยหนังเขา.

แผนที่
มณฑลนครสวรรค์
เครื่องหมาย
เขตจังหวัด
เขตอำเภอ
เขตกิ่งอำเภอ
ลำน้ำโทรเลข
ที่ว่าการอำเภอ
หมู่บ้านต่างๆ
ทางรถไฟมีลำน้ำโทรเลข
ทางรถไฟที่สิ้นสภาพ
ถนนมีลำน้ำโทรเลข
ทางเกวียน
ทางคนเดิน
สำนัก
อุโบสถ
เลขกำหนดสูง
มณฑลพายัพ
มณฑลมหาราษฎร์
มณฑลพิษณุโลก
มณฑลราชบุรี
มณฑลนครชัยศรี
มณฑลอยุธยา
จังหวัดกำแพงเพชร
จังหวัดนครสวรรค์
จังหวัดอุทัยธานี
จังหวัดชัยนาท
ม.นครสวรรค์ ค.ร.
ม.อุทัยธานี
ม.ชัยนาท
ม.สิงห์บุรี
ม.ตาก
ม.ตาก
ม.ตาก
มาตราส่วน ๑ : ๑,๑๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร ๕๐ 0 ๕๐ ๑๐๐ กิโลเมตร

เมือง ตาก มี ๒ เมือง เมืองเดิม ตั้ง อยู่ ที่ บ้าน ตาก ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ของ แม่น้ำปิง ใต้ ปากน้ำ วัง ลง มาไม่ มาก นัก ยังมี ของโบราณ อยู่ บ้าง. อีก เมือง หนึ่ง เป็น เมืองใหม่ อยู่ ที่ ตำบล ระแหง ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ของ แม่น้ำปิง ตรง กัน ข้าม กับ ศาลา กลาง ของ จังหวัด เดี๋ยว นี้. เมืองใหม่ นี้ ประมาณ ว่า ตั้ง เมื่อ รัชกาล สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช สมัย กรุงศรีอยุธยา เป็น เมืองต่าง ด้วย เหตุ นี้ คน จึง เรียก เมือง ตาก เป็น ๒ ชื่อ เรียก ว่า เมือง ตาก บ้าง เมือง ระแหง บ้าง, ที่ อำเภอ แม่ สอด เป็น ทางเดิน ข้าม พรม แดน ระหว่าง ไทย กับ เขตต์ มอญ มา แต่ โบราณ เรียก ว่า ทาง ต่าน แม่ละเมา กองทัพ พม่า ที่ ยก มา ตี กรุงศรีอยุธยา โดย มาก มัก ยก มา ทาง นี้

๗. มณฑลจันทบุรี อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของกรุงเทพฯ แบ่งออกเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัด จันทบุรี ตั้ง อยู่ ที่ แม่น้ำ จันทบุรี ห่าง จาก ปากน้ำ เข้าไป ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร อาณาเขตต์ ทาง ทิศ ตะวัน ออก เฉียง เหนือ จด เขตต์ แดน เขมร ที่ ตำบล บ่อไพลิน ใน ความ ปกครอง ของ ฝรั่งเศส อาณาเขตต์ ทาง ทิศ ใต้ จด ทะเล อ่าว สยาม จังหวัด นี้ มี เนื้อที่ ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโล เมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งออก เป็น ๕ อำเภอ คือ

อำเภอจันทบุรี อำเภอมะขาม อำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอขลุง. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลจันทบุรี ศาลารัฐบาลมณฑล และศาลากลางของจังหวัดอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรีในอำเภอเมืองจันทบุรี และห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร มีท่าเรือแห่งหนึ่งอยู่ในแม่น้ำจันทบุรี เรือกลไฟเดินทะเลเดินเข้าออกถึงท่าได้ เรียกว่าท่าแฉลบ มีถนนจากท่าแฉลบไปยังศาลารัฐบาลยาว ๑๒ กิโลเมตร (ในปีปัจจุบันนี้ยังกำลังสร้างอยู่) จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๗๖,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้มีพวกชาวป่าซึ่งเรียกว่าพวกชองรวมอยู่ด้วย พวกชองอยู่ตามป่าและเขาในอำเภอมะขาม. จังหวัดนี้มีแร่หลายอย่างซึ่งมีผู้พบ คือ แร่ทะกั่ว เหล็ก วุลแฟรม ทองคำ และโมลิบดีไนต์ มีผู้ขุดส่งไปขายต่างประเทศบ้างแล้ว นอกจากนี้ก็มีพลอยต่าง ๆ เช่น นิล บุษราคำ ทับทิม ฯลฯ มีที่ตำบลขลุงในอำเภอขลุง หลังเขาสุระยาป์แห่ง ๑ ที่ตำบลเขาพลอยแหวนในอำเภอท่าใหม่อีกแห่ง ๑ ซึ่งมีผู้ขุดส่งเม็ดสินค้าไปขายนอกจังหวัด. การเพาะปลูก มีการทำนาทำไร่พริกไทย ทำสวนยางพารา สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว พริกไทย ปลาเค็ม หนัง เขาทับทิม. จังหวัดนี้มีพืดเขาตั้งอยู่รอบจังหวัด มีน้ำตกที่น่าดู

วัดโพธินิมิตรที่ค่ายเนินวง จังหวัดจันทบุรี

แม่น้ำจันทบุรี ตอนหน้าเมือง

อยู่ ๓ แห่ง คือ น้ำตกพลิ้ว น้ำตกสระบาป และน้ำตกตรอกนอง น้ำตกทั้ง ๓ แห่งนี้ อยู่ที่เชิงเขาสระบาป ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี

จังหวัดจันทบุรีมีเมืองเก่า ๓ เมือง คือ เมืองเดิมมีมาแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่เมือง ๑ อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี ทางที่จะไปเขาสระบาป หลักฐานที่ยังปรากฏอยู่คือ กำแพงเมืองเก่าก่อด้วยศิลาแลง เจ้าเทวสถานที่ทำด้วยศิลาและเชิงเทินดิน. เมืองที่สร้างในสมัยเมื่อไทยเป็นใหญ่เมือง ๑ อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี คือ ตำบลที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลอยู่เดี๋ยวนี้ แต่เรียกกันว่าเมืองเก่า ยังมีเมืองใหม่อีกเมือง ๑ อยู่ที่เพนียดตำบลบางกะจะในท้องที่อำเภอท่าใหม่ สร้างในรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับเตรียมต่อสู้กับญวน.

(๒) จังหวัดระยอง ตั้งอยู่ที่แม่น้ำระยอง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดจันทบุรี และห่างจากจันทบุรีประมาณ ๙๐ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๘๑๒,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอท่าประดู่ อำเภอบ้านค่าย อำเภอแกลง. ศาลากลางของ

จังหวัด ตั้ง อยู่ ทาง ฝั่ง ซ้าย ของ แม่น้ำ ระยอง ตรง กัน ข้าม กับ ตลาดในอำเภอท่าประดู่ ห่าง จาก ปากน้ำระยอง เข้าไป ประมาณ ๖ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๔๖,๐๐๐ คน การ ทำ เลี้ยง ชีพ มี การ จับ ปลา การ ทำ นา และ ทำไร่ พริกไทย. แร่ ทอง คำ มี ที่ เขา หวาย ใน อำเภอบ้านค่าย สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ ข้าว พริกไทย ปลาเค็ม และไม้ ฝน

อาณาเขต ทาง ทิศใต้ ของ จังหวัด นี้ จด ทะเล อ่าว สยาม หน้า จังหวัดระยอง ออกไป ทาง ทะเล มี เกาะ หลาย เกาะ เกาะที่ สำคัญ คือ เกาะ เสม็ด มี ประภาคาร แห่ง หนึ่ง อยู่ บน เกาะ วง เย็น ประภาคาร ใหญ่ ใน อ่าว สยาม

(๓) จังหวัด ตราด ตั้ง อยู่ ที่ แม่น้ำ ตราด ซึ่ง อยู่ ทาง ทิศ ตะวัน ออก ของ จังหวัด จันทบุรี ห่าง จาก จันทบุรี ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร อาณาเขต ทาง ทิศ ตะวันออก จด เขต แดน เขมร ซึ่ง เป็น ของ ฝรั่งเศส ทิศ ตะวัน ออก เฉียง ใต้ ติด ต่อ กับ เมือง ประจันตคีรีเขต ซึ่ง แต่ เดิม อยู่ ใน ความ ปกครอง ของ ไทย ทิศ ใต้ จด ทะเล อ่าว สยาม จังหวัด นี้ มี เนื้อที่ ประมาณ ๓๕,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๒,๑๘๘,๐๐๐ ไร่ แบ่ง ออก เป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอ บางพระ อำเภอ เขาสมิง อำเภอ เกาะช้าง ศาลากลาง ของ จังหวัด ตั้งอยู่ ทาง ฝั่ง ตะวัน ออก ของ แม่น้ำ ตราด

มณฑลปาจินบุรี
จังหวัดระยอง
จังหวัดตราด
อ่าวสยาม
แผนที่
มณฑลจันทบุรี
มาตราส่วน ๑:๑,๒๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร ๕๐ ๐ ๕๐ ๑๐๐ กิโลเมตร
เครื่องหมาย
เขตต์ประเทศ
เขตต์มณฑล
เขตต์อำเภอ
ทางรถไฟ
ถนน
ถนนที่มีลักษณะเลว
ทางเกวียน
ทางเดินเท้า
ลำน้ำ
ภูเขา
เขตต์ที่ราบ
ที่ว่าการอำเภอ
ที่ว่าการกิ่งอำเภอ
หมู่บ้านต่างๆ
เขตต์ที่ราบสูง

ห่าง จาก ปากน้ำ เข้าไป ประมาณ ๕ กิโลเมตร จังหวัด นี้ มี พลเมือง ประมาณ ๒๗,๐๐๐ คน ใน จำนวน นี้ มี พวก ซอง อยู่ ใน อำเภอ เขา สมิง เหมือน พวก ซอง ใน จังหวัด จันทบุรี พื้นที่ ที่ พอ จะ ทำการ เพาะปลูก ได้ ประมาณ ครึ่ง หนึ่ง เป็น ป่า และ เขา เสีย ครึ่ง หนึ่ง

แร่ พลอย ใน จังหวัด นี้ มี ใน อำเภอ เขา สมิง ๓ ตำบล คือ ที่ ป่า ตำบล ด่าน ซุม พล แห่ง ๑ ที่ ตำบล ตาก แว้ง แห่ง ๑ ที่ ตำบล ปราณี ต แห่ง ๑ มี เกาะ อยู่ ริม ฝั่ง ทะเล เกาะ หนึ่ง เรียก ว่า เกาะ ช้าง และ ยก เป็น อำเภอ หนึ่ง ของ จังหวัด ตราด มี ราษฎร ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ ใน เกาะ นี้ ประมาณ ๔๐๐ คน หา เลี้ยง ชีพ โดย ทาง จับ สัตว์ น้ำ สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี มะพร้าว พริกไทย หนัง เขา และ ปลา เค็ม

๘. มณฑล พิษณุโลก อยู่ ถัด มณฑล นครสวรรค์ ขึ้น ไป ทาง เหนือ แบ่ง ออก เป็น ๗ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัด พิษณุโลก ตั้ง อยู่ ทาง แคว แม่น้ำ น่าน ห่าง จาก กรุงเทพ ฯ ประมาณ ๔๐๐ กิโลเมตร มี เนื้อที่ ประมาณ ๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง พิษณุโลก อำเภอ บางระกำ อำเภอ เมือง นครไทย อำเภอ พรหมพิราม อำเภอ ป่าหมาก.

จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลพิษณุโลก แต่ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านในอำเภอเมืองพิษณุโลก. ทางรถไฟสายเหนือซึ่งผ่านจังหวัดนี้อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน รถไฟจากกรุงเทพ ฯ ถึงจังหวัดพิษณุโลกมีระยะทาง ๓๘๙ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าโดยมากและภูเขาก็มีไม่น้อย มีพืดเขาอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดพืดหนึ่งเป็นเขาขั้นน้ำน่านกับน้ำสัก มีที่ราบขนลุ่มแม่น้ำน่านทั้ง ๒ ฝั่ง ซึ่งทำการเพาะปลูกข้าวเป็นพื้น มีแม่น้ำผ่านจังหวัดนี้ ๒ สาย คือ แม่น้ำน่านกับแม่น้ำยม. ป่าไม้สักมีในอำเภอพรหมพิราม อำเภอป่าหมาก อำเภอนครไทย และอำเภอบางระกำ ป่าไม้สักในจังหวัดนี้ไม่มีบริษัทถือเป็นเจ้าของอย่างมณฑลอื่น ๆ เมื่อผู้ใดจะต้องการ เจ้าพนักงานเห็นสมควรก็ออกใบอนุญาตให้ตัดพอควร ในจังหวัดนี้มีแร่อยู่บ้างเล็กน้อย คือ แร่ทองแดงอยู่ที่ตำบลชัยนามอำเภอป่าหมาก และที่ตำบลบ้านดงและตำบลหนองกะท้าวในอำเภอเมืองนครไทย สินค้าออกที่สำคัญ มี ข้าวเปลือก ไม้สัก ไม้กระยาเลย และปลา

เมืองพิษณุโลกนี้มีมาแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ แต่

วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

พระพุทธชินราช เมืองพิษณุโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

เป็นเมืองเล็กน้อยไม่สำคัญ เดิมเมืองอยู่ทางฝั่งตะวันออกของลำน้ำน่านใต้เมืองเถื่อวนี้ลงไปทางประมาณ ๘ กิโลเมตร ยังมีพระปรางแต่ครั้งขอมปรากฏอยู่ ต่อมาเมื่อสมัยไทยเป็นใหญ่ในแดนสยาม จึงได้ย้ายเมืองไปตั้งที่เมืองเถื่อวนี้ เรียกว่าเมืองสองแคว ในรัชกาลของพระเจ้าลิไทย กรุงสุโขทัยราว พ.ศ. ๑๙๐๐ ได้สร้างป้อมปราการยกเป็นเมืองใหญ่ กระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเปลี่ยนชื่อว่า เมืองพิษณุโลก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้สร้างวังและวัดขึ้นอีกมาก และพระองค์เองก็ประทับทรงราชย์อยู่ที่เมืองนี้ เพื่อป้องกันข้าศึกเมืองเชียงใหม่ เมืองพิษณุโลกจึงเป็นเมืองหลวงของสยามแทนกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา ๒๕ ปี มีปูชนียสถานอันสำคัญที่สุดอย่าง ๑ คือพระพุทธรูปหล่ออันมีลักษณะงามยิ่งนัก หน้าตักกว้าง ๒ เมตร ๘๕ เซนติเมตร เรียกว่าพระพุทธชินราช ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดมหาธาตุ พระพุทธรูปนี้ พระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัยโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๗ พร้อมกับพระพุทธชินสีห์ แต่ในพงศาวดารเหนือเรียกพระเจ้าลิไทยว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเมืองเชียงแสน เมื่อรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้หล่อจำลองพระพุทธชินราชมาเป็นพระประธานในอุโบสถวัด

เบ็ญจมบพิตร จังหวัดพระนคร แต่พระพุทธชินสีห์นั้นได้นำมาประดิษฐานไว้ณวัดบวรนิเวศแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ แล้ว

(๒) จังหวัดสุโขทัย อยู่ถัดจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตก มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอขานี อำเภอคลองตาล อำเภอบ้านไกร. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยมในอำเภอขานี และห่างจากพิษณุโลกซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๔๕ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๕๔,๐๐๐ คน พื้นที่ที่เป็นป่าและภูเขาอยู่ทางตะวันตกของจังหวัด แต่ที่ที่สำหรับทำการเพาะปลูกอยู่ทางทิศตะวันออก ในจังหวัดนี้มีแร่ตะกั่วและทองแดง สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว ไม้ตะแบก และยาสูบ

เมืองสุโขทัย เป็นเมืองเก่าแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ ครั้นต่อมาเมื่อไทยเป็นใหญ่ในแคนสยาม จึงยกเมืองสุโขทัยเป็นเมืองหลวง คือในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๘๑ ถึง พ.ศ. ๑๙๒๑ มีกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงปกครองติดต่อกันมาเป็นเวลา ๑๔๐ ปี คือ ๑. พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ (พระร่วง

พระมหาธาตุ เมืองสุโขทัย

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

เจ้า) ๒. พระเจ้าบาลเมือง ๓. พระเจ้าราม คำแหง ๔. พระเจ้าเลอไทย ๕. พระเจ้าลิไทย ๖. พระเจ้าไสยฎาไทย ต่อมาในชั้นหลังนี้ เมืองสุโขทัยถูกศัตรูย่ำยีหลายครั้ง จนถึงรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มาตั้งเมืองขึ้นที่ตำบลบ้านธานี ริมแม่น้ำยม ห่างจากเมืองเดิมลงมาทางตะวันออกประมาณ ๘ กิโลเมตร เรียกว่าเมืองสุโขทัยตามเดิม

(๓) จังหวัดสวรรคโลก อยู่ถัดจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอวังไม้ขอน อำเภอคากเสียว. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำยม ในอำเภอวังไม้ขอน และห่างจากพิษณุโลกประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ป่าเกือบครึ่งหนึ่งและเป็นป่าทึบโดยมาก ป่าไม้สักในจังหวัดนี้บริษัทถือเป็นเจ้าของแทบทั้งหมด มีทางรถไฟที่แยกจากทางรถไฟสายเหนือที่ตำบลบ้านดารา จังหวัดอุตรดิตถ์ไปที่สุดที่จังหวัดนี้สายหนึ่ง ยาว ๒๘.๙ กิโลเมตร. ในจังหวัดนี้มี

แร่ทองคำกับแร่เหล็กอยู่ข้าง กับมีหินชะนิดหนึ่งมีสีขาวและอ่อนใช้เขียนดินสอพอง เขียนบนกระดานชะนวนได้ สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าวเปลือก ไม้สัก ไม้ตะแยก

เมืองสวรรคโลกเดิมตั้งอยู่เหนือเมืองสวรรคโลกใหม่ขึ้นไปทางลำน้ำยมประมาณ ๑๖ กิโลเมตร มีชื่อว่าเมืองชะเลียง เข้นเมืองครั้งพวกละว้าเข้นใหญ่ ต่อมาเมื่อพวกขอมมาเข้นใหญ่ในประเทศนี้ พวกขอมได้แผ่อำนาจมาจนถึงได้ปกครองเมืองชะเลียง ยังมีเทวสถานที่ขอมสร้างไว้ปรากฏอยู่ที่วัดเจ้าจันทร์ เมื่อไทยแผ่ลงมาทางใต้นั้น มาได้เมืองชะเลียงเข้นที่มั่นก่อนเมืองอื่น ๆ ในแคนสยามในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ แล้วจึงได้เมืองสุโขทัย ที่เรียกว่าแคนสยามในครั้งนั้น คือท้องที่ในมณฑลพิษณุโลกและมณฑลนครสวรรค์ในบัดนี้ ภายหลังไทยจึงสร้างเมืองใหม่อีกเมือง ๑ อยู่ข้างเหนือเมืองชะเลียงออกไปราว ๒ กิโลเมตร. เรียกว่าเมืองศรีสัชนาลัย เข้นราชธานีแรกในแคนสยาม ต่อมาราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ไทยราชวงศ์พระร่วงจึงได้เข้นใหญ่ในกรุงสุโขทัยมาจนสมัยกรุงศรีอยุธยา ท้องที่เมืองชะเลียงกับเมืองศรีสัชนาลัยรวมกันเรียกว่า เมืองสวรรคโลก ตั้งอยู่ที่เมืองเก่าจนถึงรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เสร็จศึกพะม่า

วัดมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

ตราวยกทัพใหญ่มาเมื่อรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งอยู่ที่ตำบลวังไม้ขอน ในบัดนี้เรียกว่า สวรรคโลก

มีโบราณวัตถุอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงฝีมือหัตถกรรมของคนไทยโบราณ คือ ที่ทำเครื่องถ้วยชามสังกะโลก เรียกว่า เตาทุเรียง อยู่ในอำเภอศรีสัชนาลัย ห่างจากจังหวัดประมาณ ๒๓ กิโลเมตร ได้ตั้งทำขึ้นครั้งแรกในรัชกาลของพระเจ้ารามคำแหง สมัยกรุงสุโขทัย การหัตถกรรมนี้มาเสื่อมทรามไปเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา

(๔) จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ถัดจังหวัดพิษณุโลกขึ้นไปทางทิศเหนือในแควแม่น้ำน่าน มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเขต ๖ อำเภอ คือ อำเภอบางโพ อำเภอเมืองพิชัย อำเภอตรอน อำเภอลับแล อำเภอแสนตอ อำเภอท่าปลา. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ในอำเภอบางโพ และห่างจากพิษณุโลกประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๗๖,๐๐๐ คน ทางรถไฟสายเหนือซึ่งผ่านจังหวัดนี้ มีระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดนี้ ๔๘๔ กิโลเมตร พื้นที่ตอนเหนือเป็นภูเขาและป่า จังหวัดนี้มีแร่หินชะนวน ดินสอพอง

หินปูน และเหล็กบ้างเล็กน้อย สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว เปลือก และยาสูบ

เมืองอุตรดิตถ์นี้ เดิมเป็นตำบลบ้านอยู่ในเขตต์เมืองพิชัย เรียกว่าบางโพธิ์ท่าอิฐ อยู่ริมแม่น้ำน่านข้างฝั่งตะวันตก เรือใหญ่เดินขึ้นไปตามลำน้ำได้สะดวกเพียงตำบลนี้ เหนือตำบลนี้ขึ้นไปเรือเดินไม่สะดวก เพราะฉะนั้นตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐจึงเป็นย่านสำคัญ และเป็นที่รวมสินค้าพ่อค้าได้นำสินค้าทางเรือจากทางใต้ขึ้นไปที่ตำบลนี้ และพ่อค้าทางเหนือเดินบกมาที่ตำบลนี้เหมือนกัน ถึงรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ตั้งเมืองขึ้นที่ตำบลนี้ เรียกว่าเมืองอุตรดิตถ์ เป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย. ครั้นต่อมาราษฎรที่เมืองพิชัยอพยพมาอยู่ที่อุตรดิตถ์มากขึ้น ทำให้เมืองพิชัยเก่าร่วงโรยลง จึงย้ายที่ว่าการเมืองพิชัยมาตั้งที่เมืองอุตรดิตถ์นี้ ให้คงเรียกว่าเมืองพิชัย. ส่วนเมืองพิชัยเก่าลดลงเป็นอำเภอ เรียกว่าอำเภอพิชัยเก่า. ต่อมาในรัชกาลปัจจุบันนี้ เปลี่ยนเรียกเมืองพิชัยว่าเมืองอุตรดิตถ์ ส่วนอำเภอพิชัยเก่านั้น ให้เรียกว่าอำเภอเมืองพิชัย. เมืองพิชัยเก่านี้ เดิมตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านทางฝั่งตะวันออก ตรงสถานีพิชัยดังกล่าวมาแล้ว และเมืองนี้สมเด็จพระบรม

ไตรโลกนาถ สมัย กรุงศรีอยุธยา คงโปรดให้ ตั้ง ขึ้นเป็นเมืองด่าน เมื่อ ตีได้ หัวเมือง ฝ่าย เหนือ กลับ คืน มา จาก เชียงใหม่แล้ว

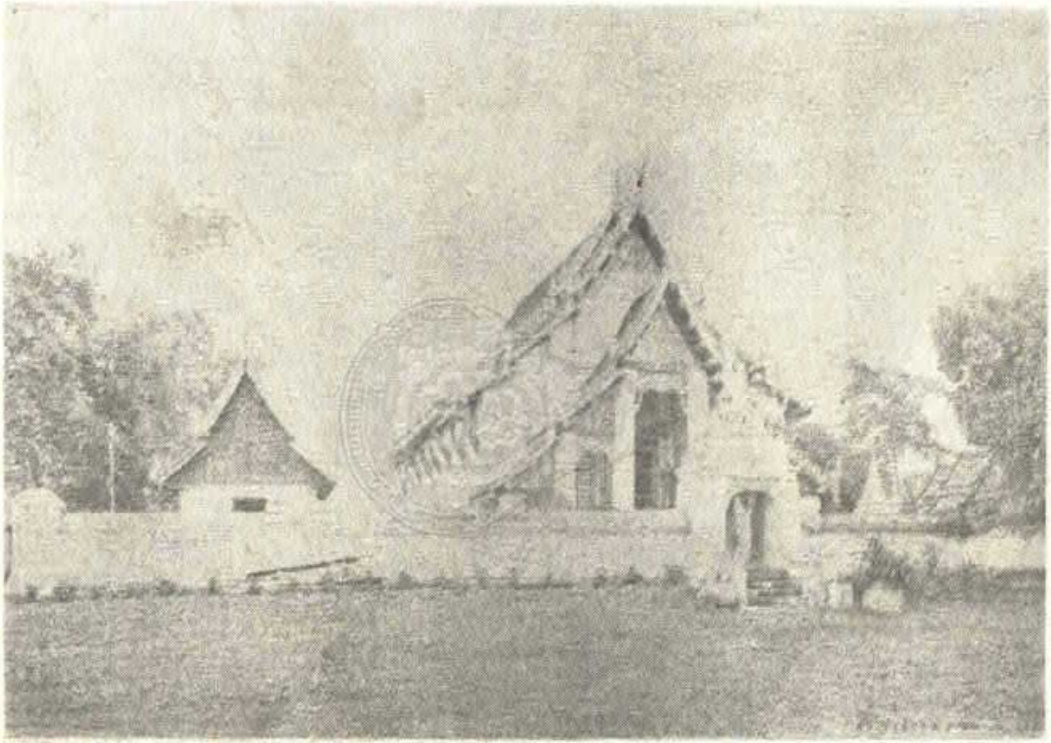
ที่ อำเภอ ลับแล มีเมืองเก่า ๒ เมือง คือเมือง ทุ่งยั้ง (คู่ กับ เมือง บางยม) อยู่ริม ลำน้ำ ยม เก่าระหว่าง เมืองทุ่งยั้ง กับเมือง สวรรคโลก แต่ เดี๋ยว นี้เป็น เมืองร้างไปแล้ว เมือง ทุ่งยั้ง ตั้ง เมื่อครั้ง พวกไทย เริ่ม อพยพ ลง มา ทางใต้ ก่อน สมัย กรุง สุโขทัย มีนามใหม่อีก อย่าง หนึ่ง ว่า เมือง ศรีพนมมาศ เดี๋ยว นี้เรียก ว่า ตำบล ทุ่งยั้ง ใน ตำบล นี้ มี ปูชนียสถานสำคัญ แห่ง ๑ เรียก ว่า พระแท่น ศิลาอาสน์ อยู่ บน ยอด ภูเขา ทอง ตัว พระแท่นศิลาอาสน์ นั้น เป็น ศิลา แลง มี ลวดลาย ประกอบ เป็น สัณฐาน พุทธบัลลังก์ มี มณฑป สวม พระแท่น มี ลาน และ วัด ด้วย. พระ แท่น นี้ เป็น ของใหม่ใน สมัย กรุง ศรีอยุธยา แต่ใคร จะเป็น ผู้ สร้างไม่ปรากฏ ถึง หน้า เทศกาล เดือนกุมภา พันธ์ และ มีมหรสพ มี คนไป นมัสการมาก ทุกปี มี ถนน จาก สถานี อุตรดิตถ์ ไป ยัง พระแท่นศิลาอาสน์ ระยะทาง ประมาณ ๖ กิโล เมตร ครึ่ง

อีก เมือง ๑ เรียก ว่า เมือง ลับแล อยู่ ทาง ทิศ ตะวัน ตก ของ เมือง อุตรดิตถ์ ต่อ เทือก เขาแดน เมือง แพร่ มี ถนน จาก เมือง อุตรดิตถ์ ไป เมือง ลับแล ระยะ ทาง ๙ กิโลเมตร เมือง

ที่เดิมเป็นช่องที่พวกชาวเมืองเหนือหนีความเดือดร้อนอพยพมาตั้งอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ภายหลังจึงได้ตั้งเป็นเมืองขึ้น.

เมืองฝาง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองสวางคบุรี อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านเหนืออุตรดิตถ์ขึ้นไปประมาณ ๒๐ กิโลเมตร เดี๋ยวนี้เป็นแต่หมู่บ้าน เมืองนี้สันนิษฐานว่าเป็นเมืองด่านของพวกขอมทางลำแม่น้ำน่าน แต่ไม่มีโบราณวัตถุอย่างใดเหลืออยู่ ต่อมาเมื่อสมัยไทยเป็นใหญ่ได้สร้างพระสถูปเจดีย์ไว้เรียกว่า ธาตุพระฝาง อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน

(๕) จังหวัดพิจิตร ถัดจังหวัดพิษณุโลกลงมาทางทิศใต้ในแควแม่น้ำน่าน มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอท่าหลวง อำเภอบางมูลนาค อำเภอบางคลาน. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านในอำเภอท่าหลวง ห่างจากพิษณุโลกประมาณ ๔๕ กิโลเมตร แต่ทางรถไฟสายเหนือซึ่งผ่านจังหวัดนี้อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ระยะทางจากกรุงเทพ ฯ ถึงจังหวัดนี้ ๓๔๓ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๖๕,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นที่ราบและลุ่ม มีภูเขาน้อย มีแม่น้ำผ่านจังหวัดนี้ ๒ สาย คือ แม่น้ำน่าน และแม่น้ำยม ป่าไม้สัก

วิหารพระแท่นศิลาอาสน์ด้านหน้า จังหวัดอุตรดิตถ์

ภายในวิหารพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ก็มีอยู่ข้าง. สินค้าออกที่สำคัญ มี ข้าว ยาสูบ ข้าวโพด และปลา

เมืองพิจิตรนี้ เดิมตั้งอยู่ทางลำน้ำอีกลำหนึ่งห่างจากเมืองพิจิตรใหม่ไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๖ กิโลเมตร เป็นเมืองตั้งมาแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ ต่อมาถึงสมัยไทยกรุงสุโขทัยเป็นใหญ่ เรียกว่า เมืองสระหลวง ในหนังสือเก่าบางเรื่อง เรียกว่า เมืองโอฆบุรี. ครั้นสมัยปัจจุบันนี้ ลำน้ำเดิมตื้นเขิน จึงย้ายเมืองมาตั้งใหม่ที่ตำบลลำน้ำน้อย เมื่อรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง มีวัด วัดหนึ่งเป็นวัดร้าง เรียกว่า วัดโพธิ์ประทับช้าง วัดนี้สมเด็จพระสวรเพ็ชญที่ ๘ (พระเจ้าเสือ หรือขุนหลวงสรศักดิ์) สมัยกรุงศรีอยุธยาโปรดให้สร้างไว้เป็นที่ระลึกแห่งชาติภูมิของพระองค์ ตามพระราชพงศาวดารว่า พระเพทราชา พาภรรยาตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นไปเมืองพิษณุโลก ภรรยาไปคลอดบุตรที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง ต่อมาบุตรนี้ได้ครองกรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ

(๖) จังหวัดเพชรบูรณ์ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดพิษณุโลก ต่อจากจังหวัดพิจิตรออกไปทางแดว

แม่น้ำสัก มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเพ็ชรบูรณ์ อำเภอวิเชียร. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสักในอำเภอเมืองเพ็ชรบูรณ์ และห่างจากพิษณุโลกประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๒๕,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นภูเขาและเนิน มีที่ราบอยู่แต่บริเวณลุ่มแม่น้ำสัก ซึ่งพอจะทำการเพาะปลูกได้ สินค้าออกที่สำคัญ คือยาสูบ. มีทางจากสถานีบางมูลนาคแห่งทางรถไฟสายเหนือในจังหวัดพิจิตร ถึงจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ ๑๑๒ กิโลเมตร ถ้าเดินอย่างสบายจะถึงภายใน ๕ วัน

เมืองเพ็ชรบูรณ์นี้นับเป็นเมืองโบราณสร้างแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย มีลำน้ำสักผ่านกลางเมือง ยังมีกำแพงเมืองปรากฏอยู่

(๗) จังหวัดหล่มสัก อยู่เหนือจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ขึ้นไปทางตอนต้นของแม่น้ำสัก มีเนื้อที่ประมาณ ๒,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๒๕๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอวังป่า อำเภอหล่มเก่า. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสัก ในอำเภอวังป่า ห่าง

แผนที่

มณฑลพิษณุโลก

มาตราส่วน ๑:๑,๒๐๐,๐๐๐

จาก พิษณุโลก ตาม ทางตรง ประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร และ ห่าง จาก เพ็ชร์บูรณ์ ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีพลเมือง ประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน พื้น ที่ ของ จังหวัด นี้ เป็น ป่า และ ภูเขา โดยมาก แร่ ทองคำ มี อยู่ ใน ตำบล น้ำ ก้อ อำเภอ วัดป่า แต่ มี น้อย สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ ยาสูบ

ที่ อำเภอ หล่ม เก่า นั้น เมือง หล่ม เก่า ตั้ง อยู่ ทาง ตะวันตก เฉียง เหนือ ห่าง จาก อำเภอ วัดป่า ประมาณ ๑๕ กิโล เมตร เมือง หล่ม เดิม ก็ ตั้ง อยู่ ที่ หล่ม เก่า นี้ ใน ศิลา จารึก พระเจ้า ราม คำแหง เรียก ว่า เมือง สุ่ม แต่ เมือง หล่มสัก ที่ ตั้ง ศาลา กลาง ของ จังหวัด ซึ่ง ต่อ มา เรียก ว่า จังหวัด หล่ม สัก นั้น ตั้ง เมื่อ รัชกาล ที่ ๓ สมัย กรุงรัตนโกสินทร์

๔. มณฑลมหาราษฎร์ อยู่ในภาคเหนือของประเทศสยาม ถัดมณฑลพิษณุโลกขึ้นไปทางเหนือ แบ่งเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัด แพร่ อยู่ ตอน ต้น ของแม่น้ำยม มีเนื้อที่ ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แยก เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมือง แพร่ อำเภอ สูงเม่น อำเภอ ร้านกลาง อำเภอ ร้องกวาง. จังหวัด นี้ เป็นที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล มหาราษฎร์ ศาลารัฐบาล มณฑล และ ศาลา

กลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอเมืองแพร่ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม ห่างจากสถานีเด่นชัยแห่งทางรถไฟสายเหนือประมาณ ๒๕ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพฯ ตามทางรถไฟถึงสถานีเด่นชัย ๕๓๓ กิโลเมตร มีพลเมือง ๑๐๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้มีชาติที่เป็นชาวเขา คือทำมาหากินอยู่บนเขา เช่นชาติ แม้ว เย้า เงิน ข่า รวมอยู่ด้วยประมาณ ๒,๐๐๐ คนเศษ จังหวัดนี้มีภูเขาล้อมรอบและเป็นป่า พื้นที่ก็เป็นที่ต่ำๆสูงๆ ที่ราบที่จะทำการเพาะปลูกได้น้อยนัก ทางฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำยมตอนเหนือเป็นป่าไม้สัก ซึ่งมีบริษัทผูกขาดทำอยู่ สินค้าออกที่สำคัญมี ไม้สัก ไม้กระยาเลย เขา หนัง และของป่าต่างๆ

จังหวัดแพร่เป็นเมืองโบราณ มีกำแพงเมืองปรากฏอยู่ปูชนียสถานสำหรับจังหวัดนี้เป็นเจดีย์รูปแปดเหลี่ยมสูงประมาณ ๓๐ เมตร อยู่บนเนินในตำบลบ้านป่าแดง อำเภอเมืองแพร่ เรียกว่า พระธาตุช่อแฮ ถึงเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งเป็นเทศกาลมีคนไปนมัสการมากทุกปี

(๒) จังหวัดลำปาง อยู่ถัดจังหวัดแพร่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตอนต้นของแม่น้ำวัง มีเนื้อที่ประมาณ ๑๓,๐๐๐

ตารางกิโลเมตร หรือ ๘,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๘ อำเภอ คือ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองลอง อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองงาว อำเภอเมืองเถิน. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองลำปาง ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง ห่างจากจังหวัดแพร่ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑล ประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๒๘๐,๐๐๐ คน ทางรถไฟสายเหนือผ่านจังหวัดนี้ ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงลำปาง ๖๔๐ กิโลเมตร พื้นที่ประกอบด้วยภูเขาและป่ามีป่าไม้สักมาก และมีแร่อยู่บ้าง คือ แร่ทองแดง เหล็ก มีในกิ่งอำเภอสบปราย ขึ้นอำเภอเกาะคา แร่ทองคำ มีในอำเภอเมืองลอง. สินค้าออกที่สำคัญมี ไม้สัก ข้าว และของป่าต่าง ๆ

จังหวัดลำปางเดิมมีเมือง ๒ เมืองตั้งอยู่สองฝั่งของแม่น้ำวังตรงกันข้าม อย่างเดียวกับจังหวัดพระนครกับธนบุรี. เมืองทางฝั่งตะวันตก ชื่อว่า เมืองผากอง เอาชื่อผากองนั้นผูกเป็นภาษาบาลี เรียกในพงศาวดารว่า เมืองนครเขลางค์ เมืองนี้เป็นเมืองเก่า ประมาณเวลาที่สร้างในราวสมัยตอนปลายที่พวกขอมเป็นใหญ่ อีกเมือง ๑ อยู่ทางฝั่งตะวันออก

ชื่อว่าเมืองลำปาง สร้างที่หลัง ตามพงศาวดารว่า เดิมเจ้าอนันตยศ ซึ่งเป็นโอรสของนางจามเทวี ได้ครองเมืองนครเขลางค์ ต่อมานางจามเทวีคิดถึงโอรสก็ลงมาจากเมืองหริภุญชัย มาอยู่กับโอรสที่เมืองนครเขลางค์ เจ้าอนันตยศจะใคร่ให้มารดามีความสุข จึงยกเมืองเดิมให้มารดา แล้วก็มาสร้างเมืองใหม่ทางฝั่งตะวันออก ดังนี้. ต่อมาถึงสมัยเมื่อราชวงศ์เม็งรายสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว เมืองนครลำปางก็รวมอยู่ในอาณาเขตต์ของเมืองเชียงใหม่ นับเป็นเมืองสำคัญข้างฝ่ายใต้ในเขตต์ล้านนาไทยเมือง ๑ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ทรงตั้งให้เป็นเมืองประเทศราช มีเจ้าประเทศราชเป็นผู้ครองนครสืบมาจนทุกวันนี้

(๓) จังหวัดน่าน อยู่ถัดจังหวัดแพร่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทางตอนต้นของแม่น้ำน่าน อาณาเขตต์ทิศเหนือและตะวันออกจดเขตต์แดนเมืองหลวงพระบางในปกครองฝรั่งเศส ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๑๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอเมืองน่าน อำเภอบุญยืน อำเภอบ้านม่วง อำเภอนาน้อย อำเภอปัว อำเภอและ. ศาลากลางของจังหวัด

อยู่ใน อำเภอเมือง น่าน ทาง ฝั่งตะวันตก ของ แม่น้ำ น่าน ห่าง จาก แพร่ ประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ คน ใน จำนวน นี้ มี พวก ชาวเขา เช่น ขมุ ช่อ เย้า แม้ว ทีน ลั้ว รวม อยู่ ด้วย ประมาณ ๖๐๐๐ คน พื้น ที่ ของ จังหวัด นี้ มี ที่ ราบ น้อย เป็น ป่า และ ภูเขา โดย มาก ป่าไม้ สัก มี ใน อำเภอ บ้าน ม่วง มี ทาง รถไฟ ของ บริษัท ป่าไม้ เป็น บริษัท ชาติ อังกฤษ ชื่อ บริษัท แองโกล สยาม ยาว ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ตั้ง ต้น แต่ แม่น้ำ ยม ใน อำเภอ บ้าน ม่วง ไป ใน ป่า ของ อำเภอ เชียง คำ ซึ่ง ขึ้น จังหวัด เชียง ราย สำหรับ ขน ไม้ สัก ใน ป่า มา ลง แม่น้ำ. แร่ เหล็ก มี ที่ ตำบล บ้าน ดอน ใน อำเภอ ปัว แร่ เกลือ มี ที่ ตำบล บ่อ เกลือ ใน อำเภอ ปัว แร่ ตะกั่ว ตำ มี ที่ ตำบล ห้วย เกียน ใน อำเภอ นา น้อย แร่ ทองแดง มี ใน อำเภอ บุญยืน สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ไม้ สัก ไม้ กระยา เลย เขา หนัง และ ยาสูบ

เมือง น่าน เป็น เมือง เก่า แก่ ที่ สุด ใน มณฑล ภาค พายัพ เมือง หนึ่ง บาง สมัย เป็น อิสระ บาง สมัย เป็น ประเทศราช ขึ้น เชียงใหม่ บาง สมัย ขึ้น เมือง หลวง พระบาง และ ต่อ มา มา เป็น เมือง ขึ้น ของ กรุง ธนบุรี ตลอด จน กรุง เทพ ฯ นี้. โบราณ วัตถุ ที่ ปรากฏ อยู่ คือ กำแพง เมือง เก่า มี ป้อม อยู่ ๔ มุม

เมือง มีวัดเก่า ๆ หลายวัด และมีเจ้าเมืองผู้ครองนคร อย่างจังหวัดลำปาง

เขตต์แดนที่ต่อจังหวัดน่านออกไป เป็นเขตต์แดนอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งบัดนี้เรียกกันว่า เขตต์แดนลาว เขตต์เหล่านี้เดิมอยู่ในความปกครองของไทย มีเมืองหลวงพระบางเป็นเมืองสำคัญ เขตต์เหล่านี้ก่อนสมัยที่พวกขอมมาเป็นใหญ่ในสยามประเทศ เป็นเขตต์ของลาวซึ่งบัดนี้เรียกว่าพวกละว้า หรือที่ชาวเชียงใหม่เรียกว่า ลัวะ ส่วนชาวเหนือที่เรียกกันผิดไปว่าลาวนั้น เป็นพวกไทยเรานี่เอง คือพวกไทยที่อยู่ในแดนยูนหนำในประเทศจีน ได้อพยพลงมาทางใต้จนแพร่หลายทั่วไปทางประเทศนี้ ไทยชาวหลวงพระบาง เป็นไทยต่างพวกกับไทยชาวเชียงใหม่ ไทยชาวกรุงศรีอยุธยา ไทยชาวกรุงรุ้ง และไทยชาวเมืองหางไทยที่ต่างพวก ก็เรียกพวกอื่นเป็นอย่างอื่น จึงเกิดนามขึ้นต่าง ๆ กัน เช่นเรียกว่า เงี้ยวบ้าง ลื้อบ้าง เขินบ้าง ยวนบ้าง พวนบ้าง ฯลฯ แต่พวกไทยทุกพวกยังเรียกพวกตัวเองว่าไทยเหมือนกันหมดจนทุกวันนี้

ส่วนไทยเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเรียกเขาไปว่า ลาวพุงขาวนั้น เขามีอาณาจักรของเขามาก่อนที่เกิดอาณาจักรสุโขทัย

แผนที่
มณฑลมหาราษฎร์
มาตราส่วน ๑: ๒๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร
กิโลเมตร
ม.เชียงราย
ม.เชียงล้อม
ม.เชียงคำ
ม.เชียงแสน
ม.เชียงของ
ม.เทิง
ม.พาน
ม.ป่าแดด
ม.เวียงป่าเป้า
ม.เชียงแข็ง
ม.ปง
ม.เชียงม่วน
ม.ดอกคำใต้
ม.ภูกามยาว
ม.ปัว
ม.สันทำพระ
ม.สารภี
ม.ลำพูน
ม.ทุ่งหัวช้าง
ม.ลี้
ม.ป่าซาง
ม.ลำปาง
ม.เกาะคา
ม.แม่ทะ
ม.แม่พริก
ม.แม่สอด
ม.ตาก
ม.ท่าสองยาง
ม.ท่าตะโก
ม.อุตรดิตถ์
ม.ฝาง
ม.แสนตอ
ม.ท่าปลา
ม.ลับแล
ม.ท่าเสา
ม.ท่าเรือ
ม.พิชัย
ม.สวรรคโลก
ม.สุโขทัย
ม.ศรีสัชนาลัย
ม.ตาก
ม.ท่าสองยาง
ม.ท่าไก่
ม.บางระกำ
จังหวัดน่าน
เมืองน่าน
อ.เมืองน่าน
อ.ปัว
อ.บ่อเกลือ
อ.สองแคว
อ.ภูเพียง
อ.นาน้อย
อ.ทุ่งช้าง
อ.บ้านหลวง
อ.นาหมื่น
อ.สันติสุข
อ.ทุ่งช้าง
อ.เชียงกลาง
อ.ปัว

ขึ้นนั้นอีก นามอาณาจักร เรียกว่า ลานช้าง (หรือล้านช้าง) หรือเรียกโดยศัพท์บาลีว่า ศรีสัตนาคนหุต. ราชธานีของอาณาจักรลานช้าง ตั้งอยู่ที่เมืองเส้า ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกว่า เมืองหลวงพระบาง ภายหลังอาณาจักรลานช้างแยกออกเป็น ๒ อาณาเขตต์ เป็นฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ อาณาเขตต์ฝ่ายเหนือมีเมืองหลวงพระบางเป็นราชธานีเป็นใหญ่อยู่ก็ก ๑ อาณาเขตต์ฝ่ายใต้มีเมืองเวียงจันทร์เป็นใหญ่อยู่ก็ก ๑ ต่างเป็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กัน ถึงสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกอยู่ ได้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทร์ได้ แต่นั้นมา เมืองทั้ง ๒ นี้ จึงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงเทพ ฯ ครั้นรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าเวียงจันทร์เป็นกบฏ เมื่อปราบปรามเรียบร้อยแล้วจึงโปรดให้ยกเลิกเมืองเวียงจันทร์เสีย ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) เขตต์เมืองหลวงพระบางซึ่งยื่นเข้ามาทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงต่อแดนเมืองน่านและพิษณุโลกและเขตต์อื่น ๆ ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นอันมาก จึงตกไปเป็นของฝรั่งเศสจนหมดสิ้น

๑๐. มณฑลพายัพ เป็นมณฑลที่อยู่เหนือที่สุดของประเทศสยาม แบ่งเป็น ๕ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ตอนต้นของแม่น้ำปิง มีเนื้อที่ประมาณ ๑๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๑๕ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอสารภี อำเภอสันกำแพง อำเภอหางดง อำเภอบ้านแม อำเภอช่างเคิ่ง อำเภอฮอด อำเภอสันมหาพน อำเภอพร้าว อำเภอสะเมิง อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอแม่ริม อำเภอจอมทอง อำเภอเชียงดาว. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพฯ เดินตลอดถึงจังหวัดเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ มีระยะทาง ๗๕๑ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ คน. พื้นที่ของจังหวัดนี้เป็นป่าและภูเขาโดยมาก มีที่ราบอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงทั้ง ๒ ฝาก ซึ่งพอทำการเพาะปลูกได้ ป่าไม้โดยมากเป็นป่าไม้สัก มีบริษัทรับผูกขาดทำแทบทั้งหมด สินค้าออกที่สำคัญมี ไม้สัก ไม้กระยาเลย ของป่า และข้าว

ภูเขา ที่ สูง ที่ สุด ใน ประเทศ สยาม นี้ อยู่ ใน เขตต์ ของ จังหวัดเชียงใหม่ ทาง ทิศ ตะวันตก เฉียงใต้ เรียกว่า ดอย อินทะนน หรือ ดอย อังกา สูง ๒๕๘๐ เมตร

ใน สมัย โบราณ จังหวัด เชียงใหม่ เคย เป็น เมือง หลวง ของ ประเทศ ลาน นา ไทย มี กษัตริย์ ไทย ปกครอง และ ต่อ มา มี เจ้า ประเทศ ราช เป็น ผู้ ปกครอง สืบ มา จน ทุก วัน นี้ เมือง เชียงใหม่ นี้ เดิม พระเจ้า เม็งราย กษัตริย์ ชาติไทย ใน ราชวงศ์ เชียงแสน โปรด ให้ สร้าง ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ มี โบราณวัตถุ อยู่ ที่ วัด เจดีย์ เจ็ด ยอด เป็น เครื่อง หมาย ว่า เมื่อ ก่อน ที่ พระเจ้า เม็งราย สร้าง เมือง เชียงใหม่ นั้น ได้ เคย มี เมือง มา แล้ว มี ชื่อ ปรากฏ ว่า เมือง วะมิง คง จะ ตั้ง อยู่ ที่ วัด เจดีย์ เจ็ด ยอด นั่น เอง หลักฐาน ของ โบราณ วัตถุ ส่อ ให้ เห็น ว่า เมือง นี้ ได้ สร้าง เมื่อ สมัย พระเจ้า อโนระทา มังช่อ มา เป็น ใหญ่ ใน ประเทศ นี้ ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ แล้ว เมือง นั้น ร้าง เสีย. พระเจ้า เม็งราย จึง ได้ มา สร้าง เมือง เชียงใหม่ ต่อ จาก เมือง วะมิง ลง มา ข้าง ใต้ และ ครอง เมือง เชียงใหม่ นั้น สืบ มา เมือง เชียงใหม่ จึง เป็น ราชธานี ของ ประเทศ ลานนาไทย ซึ่ง ต่อ กับ อาณาเขตต์ ของ มณฑล สยาม ที่ อยู่ ข้าง ใต้ ตรง กับ สมัย ที่ ไทย ราชวงศ์ พระร่วง

ตั้งราชธานีที่กรุงสุโขทัย. แต่เมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีอยู่ไม่ช้านานเท่าไร ก็กลับลดลงเป็นเมืองอุปราช ด้วยพระเจ้าเชียงใหม่กลับไปครองเมืองเชียงราย เอาเมืองเชียงรายเป็นราชธานีสืบมาอีกหลายชั่วกษัตริย์ แล้วจึงกลับมาครองเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีอีก. ตอนนี้ตรงกับสมัยเมื่อไทยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ครั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองกษัตริย์พม่ามีอำนาจได้เมืองเชียงใหม่ไปเป็นประเทศราชขึ้นกรุงหงสาวดี. ตั้งแต่นั้นมาเมืองเชียงใหม่ก็เสียอิสสรภาพต้องขึ้นแก่พม่ามาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จยกกองทัพขึ้นไปตีได้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ เมืองเชียงใหม่และมณฑลภาคพายัพจึงหลุดจากพม่ามาเป็นพระราชอาณาเขตต์ของกรุงสยามจนทุกวันนี้

โบราณวัตถุที่เมืองเชียงใหม่มีมาก เช่นของที่สร้างเมื่อสมัยพระเจ้าอโนระธามังช่อเป็นใหญ่ คือวัดโพธารามที่เรียกว่าวัดเจดีย์เจ็ดยอด ถ่ายแบบพระเจดีย์พุทธคยาในประเทศอินเดียเอามาสร้างขึ้น ต่อนั้นมาก็มีโบราณวัตถุที่สร้างครั้งกษัตริย์ไทยราชวงศ์เชียงแสนเป็นอันมาก โบราณวัตถุเก่าก่อน พ.ศ. ๒๐๐๐ ขึ้นไปมักสร้างด้วยศิลาแลง แต่ภายหลัง พ.ศ. ๒๐๐๐ ลงมาเป็นของที่สร้างในรุ่นใหม่ และ

มักใช้ ก่ออิฐ ฝีมือช่างอย่างดีมีอยู่เพียง พ.ศ. ๒๐๐๐ ตั้งแต่เมืองตกอยู่ในอำนาจพะม่าแล้วก็สิ้นฝีมือช่างอย่างดี

(๒) จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่เหนือที่สุดของประเทศสยาม และอยู่ถัดจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อาณาเขตต์ทิศเหนือจดเขตต์เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นของอังกฤษ ทิศตะวันออกจดเขตต์แดนลาวในปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๑๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๙,๓๗๕,๐๐๐ ไร่ แยกเป็น ๑๐ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเมืองพะเยา อำเภอเทิง อำเภอเชียงแสน อำเภอเมืองฝาง อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเมืองพาน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองเชียงราย ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำกก ซึ่งมีปากน้ำไปออกแม่น้ำโขงทางตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากปากน้ำประมาณ ๕๐ กิโลเมตร และห่างจากเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๒๗๐,๐๐๐ คน. จังหวัดนี้ประกอบด้วยป่าและภูเขา ที่ราบที่จะทำการเพาะปลูกได้มีน้อย

ป่าในจังหวัดนี้เย็นป่าไม้สักแทบทุกอำเภอ แร่ที่มีในจังหวัดนี้ คือ แร่ทองคำมีที่ตำบลบ้านปอในอำเภอเชียงของ พลอยมีในอำเภอเชียงของ แร่เหล็กมีที่ตำบลเขาควายในอำเภอเมืองเชียงราย แร่ตะกั่วมีในอำเภอเวียงป่าเป้า น้ำมันดินมีในอำเภอเมืองฝาง ดินขาวที่สำหรับปั้นถ้วยชามมีที่ตำบลร่องทานในอำเภอเมืองเชียงรายแห่ง ๑ ที่ตำบลน้ำแพร่ในอำเภอเทิงแห่ง ๑ ดินแดงมีลักษณะเหนียวและอาจแยกธาตุเย็นสีต่าง ๆ ได้ มีที่ตำบลบ้านคาวในอำเภอเทิง. สินค้าออกที่สำคัญมี ไม้ เขา หนัง ข้าว และของป่าต่าง ๆ

จังหวัดเชียงราย มีท้องที่ที่เย็นเมืองสำคัญแต่โยราณอยู่ในเขตต์ของจังหวัดนี้ ๔ เมือง คือ เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองทั้ง ๒ นี้เคยเย็นราชธานีของประเทศลานนาไทยเหมือนอย่างเมืองเชียงใหม่. เมืองพะเยาเคยเย็นราชธานีมีอิสสรภาพ มีกษัตริย์ไทย คือพระเจ้างำเมืองเย็นผู้ครองร่วมสมัยกับพระเจ้าเม็งรายครองประเทศลานนาไทย และร่วมสมัยกับพระเจ้ารามคำแหงครองกรุงสุโขทัย ต่อมาภายหลังจึงได้รวมเย็นอาณาเขตต์ของเมืองเชียงใหม่. เมืองฝางก็เคยเย็นเมืองที่กษัตริย์ไทยโยราณครอบครอง เมืองทั้ง ๔ ที่กล่าวมานี้ มีโยราณวัตถุปรากฏอยู่มาก

นอก จาก นี้ ที่ อำเภอ เชียง ของ อำเภอ เชียง คำ อำเภอ เทิง อำเภอ เมือง พาน อำเภอ เวียง ป่าเป้า และ อำเภอ เมือง ฝาง เหล่า นี้ แต่ เดิม เคย เป็น เมือง มี กำแพง เมือง ปรากฏ อยู่ ทุก แห่ง แต่ บาง แห่ง ได้ ปรัก หัก พัง ไป หมด แล้ว

(๓) จังหวัด ลำพูน อยู่ ถัด จังหวัด เชียงใหม่ ลง มา ทาง ทิศ ใต้ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๔๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง ลำพูน อำเภอ ลี้ อำเภอ ป่าก ป่อง. ศาลา กลาง ของ จังหวัด อยู่ ใน อำเภอ เมือง ลำพูน ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ของ ลำน้ำ ภวง ซึ่ง เป็น แคว หนึ่ง ที่ แยก จาก แม่น้ำ ปิง ห่าง จาก เชียงใหม่ ประมาณ ๒๘ กิโลเมตร และ ห่าง จาก ทาง รถไฟ สาย เหนือ ประมาณ ๗ กิโล เมตร มี พล เมือง ประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน พื้น ที่ ของ จังหวัด นี้ เป็น ป่า และ ภูเขา เสีย มาก กว่า ครึ่ง นอก นั้น เป็น ที่ ราย ที่ พอ ทำ การ เพาะปลูก ได้ มี ป่าไม้ สัก ใน จังหวัด นี้

จังหวัด ลำพูน เดิม เรียก ว่า เมือง หริภุญชัย เป็น เมือง สร้าง แต่ ครั้ง พวก ขอม เป็น ใหญ่ ราชา แห่ง ขอม กรุง ละโว้ ได้ ตั้ง เป็น ราชธานี ฝ่าย เหนือ โดย ให้ นาง จามเทวี ราชธิดา ขึ้น ไป ปกครอง เมือง นี้ สร้าง ก่อน เมือง ลำปาง และ เชียงราย มี โยราณวัตถุ ซึ่ง

เป็นปูชนียสถานแห่ง ๑ เรียกว่า พระธาตุหริภุญชัย เป็นพระปรางสูงประมาณ ๔๐ เมตร

(๔) จังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ถัดจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อาณาเขตต์ทิศตะวันตกและทิศเหนือจดเขตต์แดนพะม่า ซึ่งเป็นของอังกฤษ มีเนื้อที่ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอม่วยต่อ อำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม อำเภอปาย. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอม่วยต่อ ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำเล็ก ๆ สายหนึ่ง เรียกว่าแม่น้ำปาย ซึ่งมีปากน้ำไปออกแม่น้ำสาละวินที่ต่อแดนประเทศสยามกับพะม่า อยู่ห่างจากเชียงใหม่ประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน คนพื้นเมืองใหญ่มากเป็นชาติยาง พะม่า เงี้ยว ฮ่อ พื้นที่เป็นที่ดอน มีภูเขาอยู่รอบ มีที่ราบที่จะทำการเพาะปลูกได้เพียงเล็กน้อย มีป่าไม้สัก มีแร่เหล็ก และตะกั่วอยู่ที่ตำบลหมอกจำแป่ในอำเภอม่วยต่อ. การไปมาในระหว่างแม่ฮ่องสอนกับเชียงใหม่ ต้องเดินบกขึ้นเขาลงห้วย ประมาณ ๑๕ วันจึงถึง จังหวัดนี้มีการค้าขายติดต่อกับพะม่าทางเมืองหมอก

แผนที่
มณฑลพายัพ
มาตราส่วน ๑:๑๖๐๐,๐๐๐
กิโลเมตร ๕๐ ๐ ๕๐ ๑๐๐ กิโลเมตร
เครื่องหมาย
ทางรถไฟมีสถานีรถเดิน
ทางสายโทรเลข
สำนัก
เขตต์ประเทศ
เขตต์มณฑล
เขตต์จังหวัด
ภูเขา
เขตต์ทหารหัวเมือง
มณฑลนครสวรรค์
มณฑลพิษณุโลก
มณฑลเทศาภิบาล

ใหม่ และ เมือง ผาปุน ซึ่ง อยู่ ใน เขต ต์ พะม่า เพราะ ไป มา สะดวก กว่า ทาง เชียงใหม่

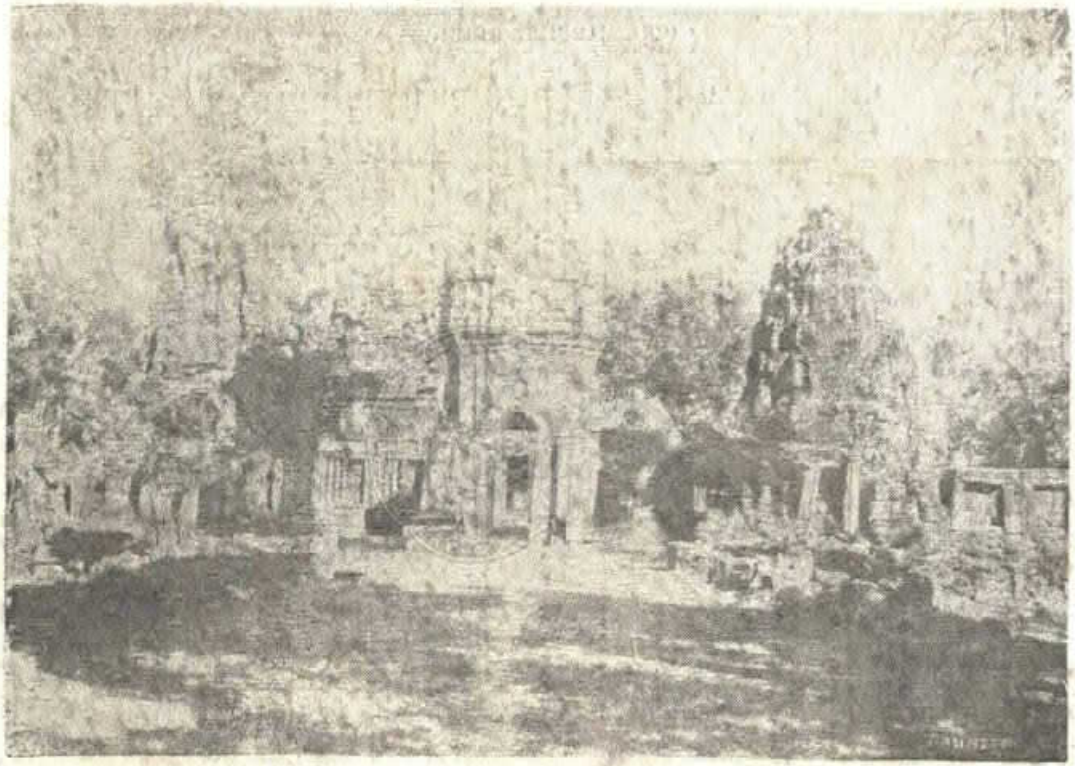
จังหวัด แม่ ห้อง สอน นี้ ก่อน พ.ศ. ๒๓๖๐ ขึ้น ไป ยัง เย็น ป่า อยู่ ต่อ นั้น มา ราว อีก ๑๐ ปี มี พวก ยาง กะเลอ มา ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ หมู่ หนึ่ง มี พวก เงี้ยว พวก ยาง แดง ปน ข้าง ภายหลัง มี ผู้ คน มา ตั้ง ทำ มา หา กิน มาก ขึ้น จึง เกิด เป็น จังหวัด. ที่ ได้ นาม ว่า แม่ ห้อง สอน นั้น เมื่อ เจ้าเมือง เชียงใหม่ มา จับ ช้าง ใน ป่า ได้ ก็ ให้ เอา มา ผูก และ สอน ที่ ลำธาร ใกล้ ๆ เมือง จึง ตั้ง ชื่อ ลำธาร นั้น ว่า ลำน้ำ แม่ ห้อง สอน เมือง ที่ อยู่ ริม ลำน้ำ นี้ ก็ เรียก ว่า เมือง แม่ ห้อง สอน มา จน ทุก วัน นี้

๑๑. มณฑล นครราชสีมา อยู่ ทาง ทิศ ตะวันออก เฉียง เหนือ ของ กรุงเทพ ฯ ถัด มณฑล อยุธยา ไป ทาง ทิศ ตะวันออก แบ่ง เป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัด นครราชสีมา อยู่ ทาง ต้น ของ แม่น้ำมูล ซึ่ง ไหล ไป สู่ แม่น้ำโขง ทาง ทิศ ตะวันออก มี เนื้อที่ ประมาณ ๒๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๓,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๑๐ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง นครราชสีมา อำเภอ โนน ลาว อำเภอ โนน วัด อำเภอ บัว ใหญ่ อำเภอ เมือง พิมาย อำเภอ สูง เนิน อำเภอ ขาม ทึก อำเภอ ด่าน ขุน ทด อำเภอ กระโทก

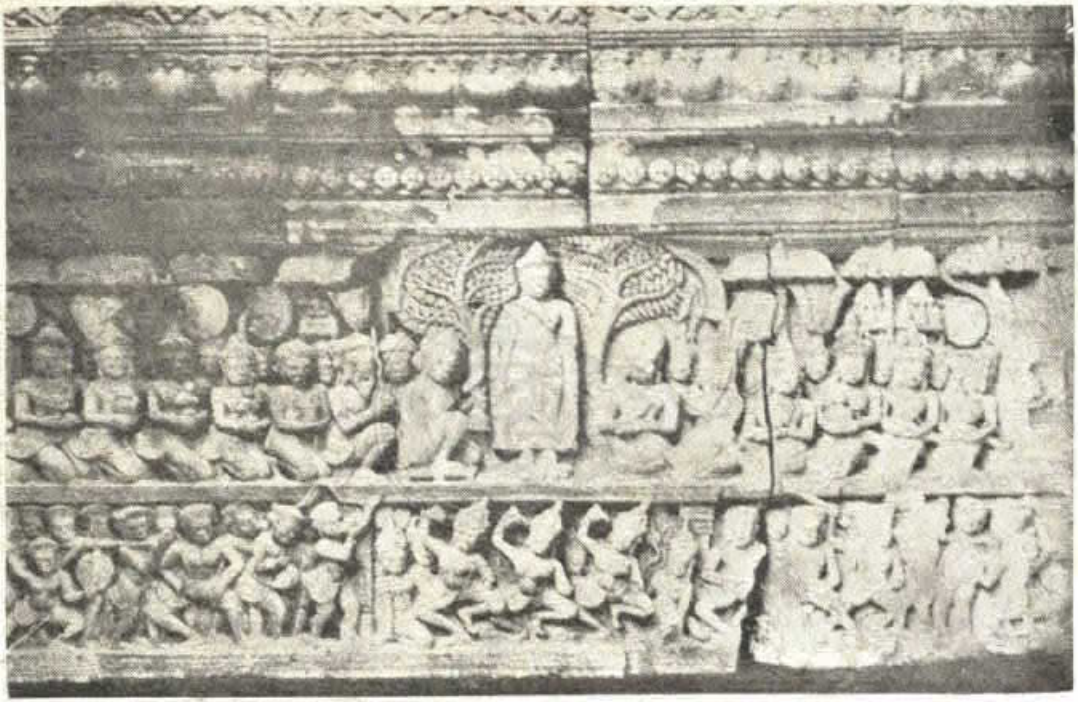
อำเภอบัวลาย. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลนครราชสีมา ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอเมืองนครราชสีมา ภายในกำแพงเมือง และอยู่ทางด้านใต้ของลำน้ำตะคอง ซึ่งเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำมูล และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ตามทางรถไฟประมาณ ๒๖๔ กิโลเมตร. ลำน้ำตะคองเป็นด้วยไหลมาแต่เขาใหญ่ในดงพระยาไฟ ผ่านอำเภอจันทึกไปลงแม่น้ำมูล. ลำน้ำตะคองอยู่ห่างจากกำแพงเมืองประมาณ ๖๐๐ เมตร ทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือจากกรุงเทพฯ เดินตลอดถึงจังหวัดนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีพลเมืองประมาณ ๓๔๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าโดยมาก มีภูเขาบ้าง ที่ที่ได้ทำการเพาะปลูกแล้วยังน้อยนัก ไม้ที่มีราคาก็คือ ไม้พะยูง ซึ่งมีในป่าเป็นอันมาก แร่ทองแดงมีที่ตำบลซายดงในอำเภอจันทึก สินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว ไม้พะยูง โค สุกร และของป่า.

จังหวัดนี้เป็นย่านกลางของสินค้าในระหว่างหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือในลุ่มแม่น้ำโขง กับหัวเมืองภาคกลางในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีกรุงเทพฯ เป็นต้น ที่อำเภอสูงเนินมีเมืองเก่าอยู่ ๒ เมือง คือ เมืองเสมาร้างเมือง ๑ อยู่ทาง

ปราสาทหินที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

(จากรายงานกรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๑)

ศิลาสลักที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

(จากหนังสือภูมิศาสตร์กรุงเทพ)

ฝั่งใต้ ลำน้ำ ตะคอง. เมืองโคราช ซึ่ง ตั้ง ภายหลัง เมือง เสมา, อยู่ ทาง ฝั่งเหนือ ของ ลำน้ำ ตะคอง. อีก เมือง ๑ เรียก ว่า เมือง โคราชเก่า ทั้ง ๒ เมือง นี้ เป็น เมือง ตั้ง มา แต่ ครั้ง พวก ขอม เป็นใหญ่ ยัง มี ปราง ก่อ ด้วย ศิลา แลง ปรากฏ อยู่ ต่อ มา สมัย กรุง ศรี อยุธยา สมเด็จ พระ นารายณ์ มหาราช โปรด ให้ ย้าย เมือง โคราช เก่า ซึ่ง ตั้ง อยู่ ชาย ดง ไป สร้าง มี ป้อม ปราการ ขึ้น ใหม่ ที่ เมือง เดี๋ยว นี้ เอา นาม เมือง เดิม ทั้ง ๒ คือ เมือง โคราช กับ เมือง เสมา มา ผูก เป็น นาม เมือง ใหม่ ว่า เมือง นคร ราชสีมา แต่ คน ทั้ง หลาย ยัง คง เรียก กัน ว่า เมือง โคราช อยู่ จน ทุก วัน นี้

ที่ อำเภอ เมือง พิมาย เดิม เรียก ว่า เมือง พิมาย เป็น เมือง แต่ ครั้ง พวก ขอม เป็นใหญ่ พวก ขอม ได้ ตั้ง เมือง พิมาย เป็น ราชธานี สำหรับ ปกครอง ใน มณฑล ท้อง ที่ แผ่นดิน สูง ตอน ใต้ มี โบราณ วัตถุ ปรากฏ อยู่ หลาย อย่าง เช่น ปราสาท หิน พระ ปราง หิน และ เมรุ เป็น ต้น. ตั้ง เมือง สกล นคร เป็น ราชธานี สำหรับ ปกครอง ใน มณฑล ท้อง ที่ แผ่นดิน สูง ตอน เหนือ (ที่ เรียก ว่า ท้องที่ แผ่นดิน สูง คือ มณฑล ราชสีมา มณฑล ร้อยเอ็ด มณฑล อุบล และ มณฑล อุดร ใน บัด นี้ สูง กว่า ระดับ น้ำทะเล ๑๘๕ เมตร)

(๒) จังหวัด บุรีรัมย์ อยู่ ฉัก จังหวัด นคร ราชสีมา ไป

ทาง ทิศ ตะวัน ออก มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโล เมตร หรือ ๕,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอ เมืองบุรีรัมย์ อำเภอ พุทไทสง อำเภอ นางรอง อำเภอ ตะลุง. ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ใน อำเภอ เมือง บุรีรัมย์ ทาง ฝั่ง ตะวัน ตก ของ ลำน้ำ เล็ก ๆ สาย ๑ ซึ่ง เป็น แคว ของ แม่น้ำ มูล เรียก ว่า ห้วย ตา คง, อยู่ ห่าง จาก นครราชสีมา ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ประมาณ ๘๐ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน. พลเมือง เป็น เขมร และ ไทย แต่ มี ไทย อีก พวก ๑ เรียก ว่า ไทย เบิ้ง อยู่ ใน อำเภอ นางรอง โดย มาก พื้นที่ ของ จังหวัด นี้ เป็น ป่า และ ภูเขา เสีย มาก เป็น ที่ ราย ที่ ได้ เพาะปลูก แล้ว แต่ เล็ก น้อย. สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ไม้ พะยูง เขา หนัง และ ของ ป่า ต่าง ๆ

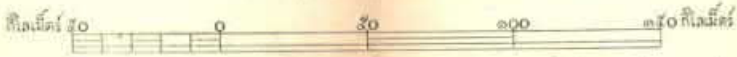
บุรีรัมย์ เคย เป็น เมือง เก่า เมือง ๑ มี โบราณ วัตถุ เป็น ปราสาท หิน อยู่ ที่ เขา พะนมรุ้ง ใน อำเภอ นางรอง

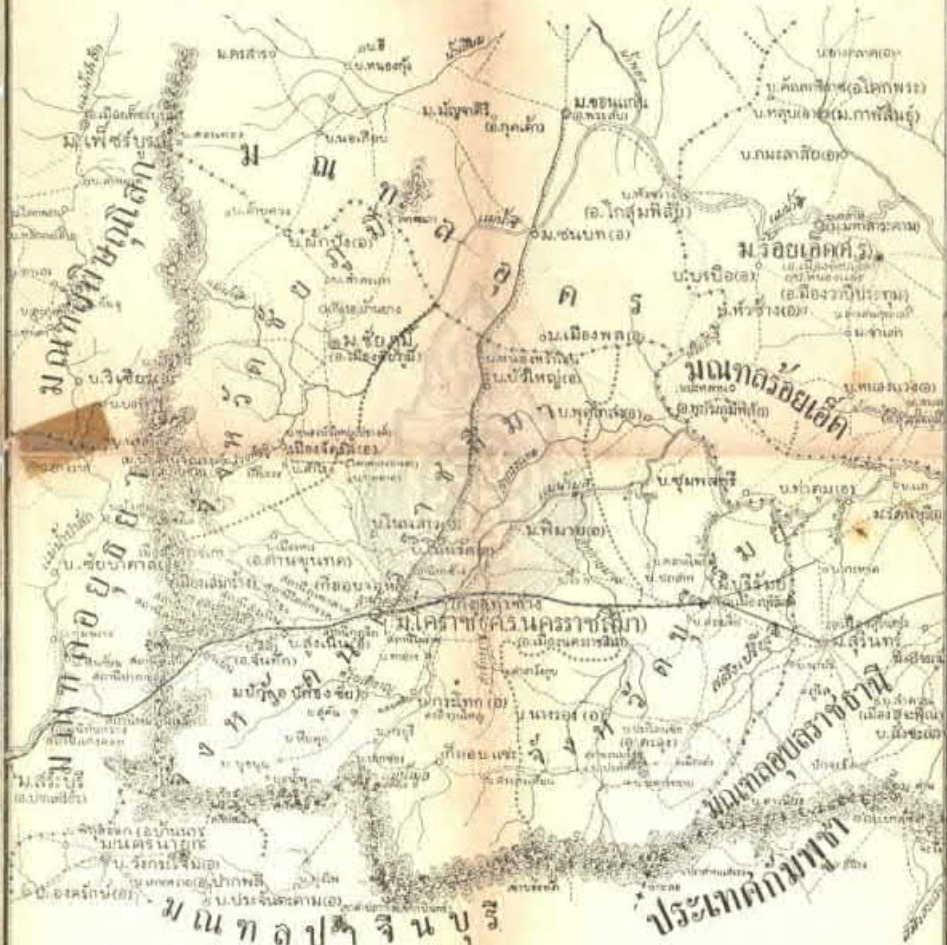
(๓) จังหวัด ชัยภูมิ อยู่ ถัด จังหวัด นครราชสีมา ไป ทาง ทิศ เหนือ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๑๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง ชัยภูมิ อำเภอ จตุรัส อำเภอ ผักปั่ง. ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ใน อำเภอ เมือง ชัยภูมิ ทาง ฝั่ง เหนือ ของ ลำน้ำ ชี

แผนที่

มณฑลนครราชสีมา

มาตราส่วน ๑: ๑,๓๐๐,๐๐๐

เครื่องหมาย

ซึ่ง เป็น แคว ๑ ของ แม่น้ำ มูล แม่น้ำ มูล อยู่ ห่าง จาก ศาลา กลาง ของ จังหวัด ประมาณ ๑ กิโลเมตร และ อยู่ ห่าง จาก นคร ราชสีมา ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร มีพลเมือง ประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน พื้นที่ เป็นเนินเขาและป่ามาก เป็นที่ราบ ที่ได้ ทำการ เพาะปลูกได้ แต่ เล็ก น้อย สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี โค สุกร และ หนัง เขา. มี ปูชนียสถาน แห่ง ๑ เป็น ปราง ทำ ด้วย ศิลา มี พระพุทธรูป อยู่ใน ปราง ถึง ฤดู แล้ง มี คนไป นมัสการ ทุกปี อยู่ ห่าง จาก เมือง ประมาณ ๑ กิโลเมตร

เมือง ชัยภูมิ กับ เมือง บุรีรัมย์ นี้ ใน ทำเนียบ ครั้งแผ่นดิน สมเด็จ พระนารายณ์ สมัย กรุงศรีอยุธยา ว่า เป็นเมืองขึ้น ของ เมือง นคร ราชสีมา ต่อ มา จึงได้ ยุบ ลง เป็น อำเภอ ขึ้น อยู่ใน จังหวัด นครราชสีมา ครั้น เมื่อได้ จัดการ ปกครอง ท้องที่ เป็น มณฑล มี สมุหเทศาภิบาล จึงได้ กลับ ยก ขึ้น เป็น จังหวัด อีก ทั้ง ๒ อำเภอ

๑๒. มณฑล ร้อยเอ็ด อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียง เหนือของกรุงเทพ ฯ ถัดมณฑลนครราชสีมาไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้ง อยู่ที่ ลำน้ำ ชี ซึ่ง เป็นแคว ๑

ของแม่น้ำมูล ลำน้ำชีมีปากน้ำไปออกแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี, มีเนื้อที่ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๙ อำเภอ คือ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอหัวช้าง อำเภอหนองพอก อำเภอพนมไพร อำเภอแชงยาคาล อำเภอธวัชบุรี อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเสลภูมิ. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลร้อยเอ็ด ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองร้อยเอ็ด ห่างจากลำน้ำชีซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดประมาณ ๒๐ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางตรงประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ทำเลเลี้ยงชีพด้วยอาชีพทำนาเป็นพื้น มีพื้นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นที่ดอนประกอบด้วยป่าและทุ่งหญ้า เป็นป่าไม้เล็ก ๆ และไม่มีภูเขา

สินค้าออกที่สำคัญของจังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลร้อยเอ็ดไม่ใคร่มี, เพราะราษฎรโดยมากทำแต่พอกิน ที่ส่งออกบ้างมี หนังเข้า และสุกร.

โบราณสถานที่มีในจังหวัดนี้ เป็นปรางค์ย่อม ๆ ก่อด้วยศิลาแลง ราษฎรพื้นเมืองเรียกว่า กู่ มีในอำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอหนองแวง และอำเภอแชงยาคาล แต่ได้ปรัก

ซุ้มประตูปราสาทที่เขาพะนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

(จากรายงานกรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๖๔)

Ruines de Persépolis. Vue générale des palais et des tombeaux.
(Photographie de M. Jacques-Babad.)

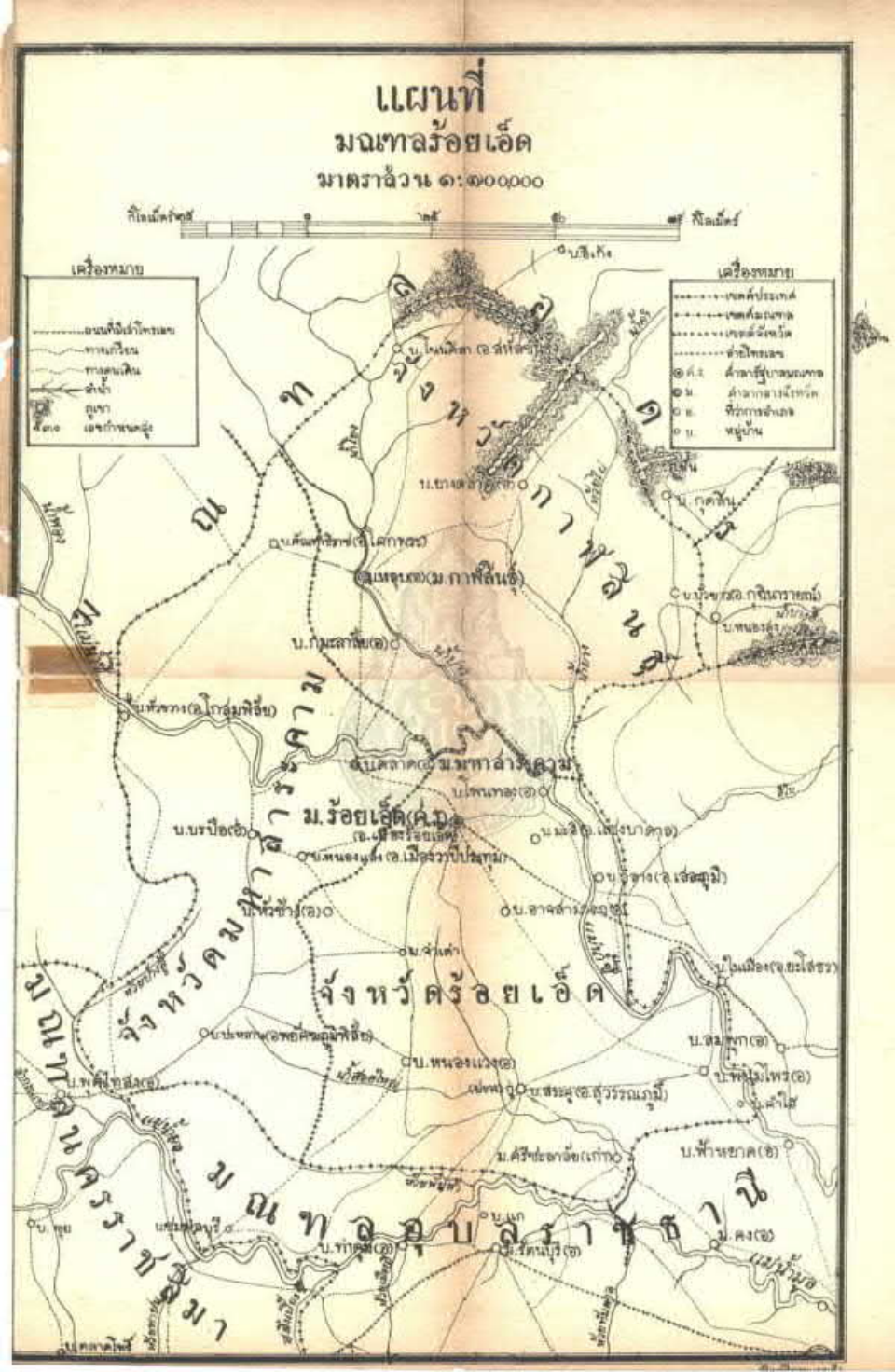
ศักพังไปเสียโดยมากแล้ว อำเภอต่าง ๆ แทบทุกอำเภอในมณฑลร้อยเอ็ด แต่เดิมเคยเป็นเมืองมาแล้วทั้งนั้น แต่เพราะมีพลเมืองน้อย จึงได้ยุบลงเป็นอำเภอ

(๒) จังหวัดมหาสารคาม อยู่ถัดจังหวัดร้อยเอ็ดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอตลาด อำเภอบรบือ อำเภอโกกพระ อำเภอเมืองวาปีประทุม อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอตลาด ทางฝั่งใต้ของลำน้ำชี ซึ่งห่างจากศาลากลางของจังหวัดประมาณ ๓ กิโลเมตร และห่างจากร้อยเอ็ดซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๒๐๑,๐๐๐ คน หาเลี้ยงชีพด้วยการทำนาเป็นพื้น พื้นที่เป็นโคกและป่าโดยมาก และไม่มีภูเขา รายฎรทำการเพาะปลูกเป็นหย่อมในระหว่างโคกและป่าซึ่งมีจำนวนน้อย

(๓) จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ถัดจังหวัดร้อยเอ็ดไปทางทิศเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอหลุบ อำเภอยางตลาด อำเภอกมลาสัย อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอ

ภูมินารายณ์. ศาลากลาง ของ จังหวัด อยู่ใน อำเภอหลุย ทาง ฝั่ง ตะวันออก ของ ลำน้ำปาว ซึ่ง เป็นแควที่ แยก จากลำน้ำชี และ ห่าง จากร้อย เอ็ด ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ คน หา เลี้ยง ชีพ ด้วย การ ทำนา เป็น พื้น พื้นที่ เป็นป่าและโคกเนิน อย่าง จังหวัดมหาสารคาม มี ภูเขาอยู่ทาง ทิศเหนือ ของ จังหวัด พืก ๑ แร่ ที่ มีใน จังหวัด นี้ คือ ถ่านมะฉัน ทองคำ เหล็ก. กาฬสินธุ์ เคย เป็น เมือง เก่าเมือง ๑

การ ปกครอง ท้องที่ใน ๒ มณฑล นี้ คือ มณฑล อุบล กับ มณฑล ร้อย เอ็ด แต่ ครั้ง รัชกาล ที่ ๕ สมัย กรุงรัตน โกสินทร์ รวม เป็น มณฑล เดียว เรียก ว่า มณฑล อีสาน ได้ เริ่ม จัดการ ปกครอง ท้อง ที่ เป็น มณฑล เทศาภิบาล ตั้ง แต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) เป็น ต้น มา มี หัวเมือง ใน มณฑล อีสาน ในครั้ง นั้น ๑๖ เมือง ซึ่ง บัดนี้ โดย มาก ยุบ ลง เป็น อำเภอ มี ข้าหลวง ต่าง พระองค์ เป็น ผู้ สำเร็จ ราชการ มี อำนาจ มาก กว่า สมุหเทศาภิบาล เพราะ เป็น มณฑล ใกล ราชธานี ครั้น ต่อ มา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ใน รัชกาล ปัจจุบัน นี้ ได้แยก มณฑล อีสาน ออก เป็น ๒ มณฑล เรียก ว่า มณฑล อุบล มณฑล ๑ และ มณฑล ร้อย เอ็ด มณฑล ๑ มี สมุหเทศา ภิบาล ประจำ เหมือน มณฑล ชั้น ใน.

แผนที่
มณฑลร้อยเอ็ด
มาตราส่วน ๑:๑๐๐๐๐๐
กิโลเมตร
ไมล์
เครื่องหมาย
เครื่องหมาย
จังหวัดมหาสารคาม
จังหวัดกาฬสินธุ์
จังหวัดร้อยเอ็ด
มณฑลอุบลราชธานี
ม.ร้อยเอ็ด(ค.ม.)
บ.บรบือ(อ)
บ.โพนทอง(อ)
บ.กุดสิน
บ.กุดลาด
บ.ทุ่งหลวง(อ.โกสุมพิสัย)
บ.ยางสีสุราช(อ)
บ.เหล่าดอกไม้(อ.เมืองกาฬสินธุ์)
บ.กุดปลาดุก(อ)
บ.ปะหลาน(อ.เชียงยืน)
บ.หนองแวง(อ)
บ.สระบัว(อ.สุวรรณภูมิ)
บ.ลุมพุก(อ)
บ.พนมไพร(อ)
บ.ฟ้าหยาด(อ)
ม.คงอ(อ)
บ.ทุ่งมน(อ)
บ.ขามเฒ่าพัฒนา(อ.เมืองร้อยเอ็ด)
บ.ขามเปี้ย(อ.เมืองร้อยเอ็ด)
บ.ขามเรียง(อ.เสลภูมิ)
บ.ขามป้อม(อ.เสลภูมิ)
บ.ไพเมือง(อ.จตุรพักตรพิมาน)
บ.ดอนหัน(อ.จตุรพักตรพิมาน)
บ.ดอนหวาย

๑๓. มณฑลอุบลราชธานี อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพ ฯ ถัดมณฑลนครราชสีมาไปทางตะวันออก แบ่งเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ที่ริมลำแม่น้ำมูล ซึ่งไหลไปออกแม่น้ำโขง อาณาเขตต์ทางทิศตะวันออกจดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทย แต่ลำแม่น้ำโขงอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๑๒ อำเภอ คือ อำเภอเมืองอุบล อำเภอเขื่องใน อำเภอม่วงสามสิบ อำเภอสุวรรณวารี อำเภอขุหลุ อำเภอพ้าหยาด อำเภอลุมพุก อำเภอยุ่ง อำเภอวารินชำราบ อำเภอพิมูล มังสาหาร อำเภอโขงเจียม อำเภอเขมราฐ. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลอุบลราชธานี ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองอุบล ทางฝั่งเหนือของแม่น้ำมูล ซึ่งมีปากน้ำไปออกแม่น้ำโขงทางตะวันออก ห่างจากปากน้ำมูลประมาณ ๗๐ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพ ฯ ตามทางรถไฟประมาณ ๕๗๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน ทำเลี้ยงชีพด้วยการทำนาเป็นพื้น พื้นที่ของจังหวัดนี้เป็นที่ราบมาก แต่เป็น

ที่ ทราย ทำการ เพาะปลูก เพียง ครั้ง หนึ่ง อีก ครั้ง หนึ่ง เป็น ป่า และ ภูเขา สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ข้าว สุกร หนัง เขา และ ของ ป่า ต่าง ๆ จังหวัด นี้ มี การ ค้า ขาย ติด ต่อ กับ เมือง นคร จำปาศักดิ์ ใน ความ ปกครอง ฝรั่งเศส มี ถนน จาก อำเภอ พิมูล มังสาหาร ไป ยัง ช่อง เม็ก พรมแดน ของ จังหวัด อุบล ยาว ๓๕ กิโลเมตร ต่อ กับ ถนน ที่ มา จาก เมือง นคร จำปาศักดิ์ จังหวัด อุบล นี้ ตั้ง ขึ้น เมื่อ สมัย กรุงธนบุรี เป็น ราชธานี ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พระ วอ เป็น ตำแหน่ง อุปราช เป็น อริ กับ พระเจ้า เจ้าอนุวงศ์ ชาติ ไทย กรุงศรีสัตนาคนหุต หรือ ล้านช้าง ซึ่ง แต่ เดิม เป็น อิสระ จึง พา สมัคพรรค พวก ไป ล้อม สุม ผู้คน ตั้ง เป็น เมือง ขึ้น ที่ ตำบล หนองบัวลำภู นอก อาณาจักร ล้านช้า. พระเจ้า กรุง ล้านช้า จัด ทัพ ไป ตี แตก แล้ว พระ วอ หนี ไป ตั้ง อยู่ ณ ตำบล ดอนมดแดง ริม ปาก แม่น้ำ มูล ใน ที่ สุด พระ วอ ถูก กองทัพ กรุง ล้านช้า ขับ ได้ ฆ่า เสีย ภายหลัง กองทัพ กรุง ธนบุรี ยก ขึ้น ไป ตี ได้ อาณาเขต ตั้ง แต่ ปาก ลำ ตะคอง ฝั่ง ซ้าย แห่ง แม่น้ำ โขง คือ ตั้ง แต่ กรุง กัมพุชา นคร จำปาศักดิ์ ตลอด ถึง กรุง ล้านช้า ได้ หมด ตั้ง แต่ นั้น มา จึง เป็น อาณาจักร ของ กรุง ธนบุรี และ กรุงเทพ ฯ รัชกาล ที่ ๕ อาณาจักร ล้านช้า จึง ตก ไป เป็น ของ ฝรั่งเศส. อำเภอ ยโสธร อำเภอ เขมราฐ อำเภอ พิมูลมังสาหาร

และ อำเภอ พ้าหยาด (เดิมเรียกว่า เมืองมหาชะนะชัย) เหล่านี้ เดิม เคย เป็น เมือง มา แล้ว ทั้ง นั้น แต่ เพราะ มี พลเมือง น้อย จึงได้ ยุบ ลง เป็น อำเภอ.

(๒) จังหวัดขุขันธ์ อยู่ ถัด จังหวัด อุบลราชธานี ไป ทาง ทิศใต้ อาณาเขตต์ ทาง ทิศ ตะวัน ออก และ ทิศใต้ จด เขตต์ แดน ของ ฝรั่งเศส ซึ่ง แต่ เดิม อยู่ ใน ความ ปกครอง ของ ไทย และ มี เขา บรรทัด กั้น เป็น พรม แดน มี เนื้อที่ ประมาณ ๙,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๕,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอ ศีร์ษะเกษ อำเภอ ห้วย เหนือ อำเภอ คง อำเภอ น้ำ อ้อม อำเภอ อุทุมพรพิสัย อำเภอ กันทรารมย์ อำเภอ เดชอุดม. ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ ใน อำเภอ ศีร์ษะเกษ ทาง ฝั่ง ใต้ ของ แม่น้ำมูล ห่าง จาก แม่น้ำ มูล ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร และ ห่าง จาก อุบลราชธานี ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร มี พลเมือง ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ คน หา เลี้ยง ชีพ ด้วย การ ทำนา เป็น พื้น พื้นที่ ของ จังหวัด นี้ เป็น ป่า โดย มาก ที่ ที่ ทำการ เพาะปลูก มี เป็น หย่อม อยู่ ใน ระหว่าง ป่า แร่ เงิน มี ที่ ตำบล ขี้กลัง ใน อำเภอ คง แร่ เหล็ก มี ที่ ตำบล โพธิ์ทอง ใน อำเภอ ศีร์ษะเกษ แต่ ยัง ไม่ มี ใคร ขุด ขึ้น เป็น สินค้า. อำเภอ เหนือ (เดิม เป็น เมือง ขุขันธ์ เก่า) อำเภอ เดชอุดม อำเภอ

อุทุมพรพิสัย อำเภอคง อำเภอน้ำอ้อม (เดิมเป็นเมืองกันทรารักษ์) อำเภอกันทรารมย์ อำเภอเหล่านี้เดิมเคยเป็นเมืองแล้วยุบลงเป็นอำเภอ

ในอำเภอน้ำอ้อมมีเขายรรทัด ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส มีวิหารอยู่ ๓ หลัง ทำด้วยศิลาแลง ฝีมือทำอย่างประณีตงดงาม มีอักษรโบราณจารึกไว้ที่แผ่นศิลา.

(๓) จังหวัดสุรินทร์ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี ถัดจากจังหวัดขุขันธ์ไปทางทิศตะวันตกอาณาเขตต์ทางทิศใต้จดเขตต์แดนเขมรในปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งแต่เดิมอยู่ในความปกครองของไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอท่าตูม อำเภอชุมพลบุรี อำเภอสังขะ อำเภอศรีขรภูมิ์ อำเภอรัตนบุรี. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเมืองสุรินทร์ ห่างจากอุบลราชธานีประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน คนพื้นเมืองโดยมากเป็นชาวเขมร หาเลี้ยงชีพด้วยการทำนาเป็นพื้น มีถนนจากบุรีรัมย์ผ่านจังหวัดนี้ไปยังอุบลราชธานี พื้นที่เป็นป่าดงโดยมาก แร่เหล็กมีที่ตำบลนายัวในอำเภอเมืองสุรินทร์ สินค้าออกที่สำคัญมี สุกร เขา หนัง และของป่าต่าง ๆ

แผนที่

มณฑลอุบลราชธานี

มาตราส่วน ๑:๑,๕๐๐,๐๐๐

เครื่องหมาย

พลเมืองในมณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ คือ มณฑลอุบล มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด มีชื่อเรียกต่างกันเป็นหลายพวก แต่ที่สำคัญนั้นมีคน ๓ จำพวก คือ พวก ๑ สืบสายโลหิตมาแต่พวกลาวโบราณ ซึ่งเป็นพลเมืองดั้งเดิม เดี๋ยวนี้เรียกว่า พวกละว้า หรือพวกลัวะ ยังมีแยกย้ายกันอยู่ตามป่าและเขา อีกพวก ๑ สืบสายโลหิตมาแต่พวกขอม ซึ่งอพยพขึ้นมาตั้งภูมิลำเนาจากทางทิศใต้ เดี๋ยวนี้เรียกว่า พวกข่าบ้าง พวกเขมรบ้าง ยังเป็นพื้นพลเมืองอยู่มาก อีกพวก ๑ สืบสายโลหิตมาจากพวกไทย ซึ่งอพยพมาตั้งภูมิลำเนาจากทางทิศเหนือ พวกไทยนี้มีจำนวนมากกว่าพวกอื่น ๆ ทั้งสิ้น

๑๔. มณฑลอุดร อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพ ฯ ถัดจังหวัดนครราชสีมาไปทางทิศเหนือ แบ่งเป็น ๖ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดอุดรธานี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ระหว่างกลางของจังหวัดทั้งหลายในมณฑลอุดร มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๗,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอหมากแข้ง อำเภอเพ็ญ อำเภอ

หนองหาร อำเภอหนองบัวลำภู อำเภอกุมภวาปี อำเภอบ้านผือ. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลอุดร ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอหมากแข้ง ซึ่งห่างจากลำน้ำเล็ก ๆ อันเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำโขง เรียกว่าห้วยหลวง ประมาณ ๘ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพ ฯ ประมาณ ๖๐๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมือง ประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าและสูง ๆ ต่ำ ๆ และมีภูเขาอยู่บ้าง แต่เป็นเขาเล็ก ๆ การเพาะปลูกยังทำกันน้อย.

พลเมืองที่อยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลอุดร หาเลี้ยงชีพด้วยการทำนาเป็นพื้น และมักทำแต่พอกินโดยมาก จังหวัดนี้มีทางสินค้าผ่านไปมาในระหว่างหัวเมืองฝ่ายเหนือในปกครองของฝรั่งเศส เช่น เมืองหลวงพระบางและเวียงจันทร์ กับทางใต้ เช่น มณฑลนครราชสีมา กับกรุงเทพ ฯ แต่สินค้าออกที่สำคัญของจังหวัดอุดรธานี มี เขา หนัง ไก และสุกร

จังหวัดอุดรธานีพึ่งตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เดิมศาลารัฐบาลมณฑลตั้งอยู่ที่จังหวัดหนองคาย และโดยเหตุที่สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ฉะบับลงวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) เรื่องอาณาเขตต์ริม

แม่น้ำโขง ซึ่งขั้นไม่ให้ สยาม ตั้ง กอง ทหาร ใน อาณาเขต ของ ไทย ภายใน ๒๕ กิโลเมตร นับ จาก ฝั่ง ขวา แม่น้ำโขง เข้า มา (สัญญา ข้อ นี้ บัด นี้ ยก เลิก แล้ว) จึง ได้ ย้าย ศาลา รัฐบาล มณฑล มา ตั้ง ที่ ตำบล หมาก แข้ง ใน ปี นั้น เอง เรียก ว่า เมือง อุดร ธานี

(๒) จังหวัด ขอนแก่น ติด ต่อ กับ จังหวัด อุดร ธานี ทาง ทิศ ใต้ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๗,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอ พระ ลับ อำเภอ กุด เค้า อำเภอ เมือง พล อำเภอ ชนบท อำเภอ ภูเวียง อำเภอ น้ำ พอง. ศาลา กลาง ของ จังหวัด อยู่ ใน อำเภอ พระ ลับ ห่าง จาก อุดร ธานี ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร มี ลำ น้ำ ชี ซึ่ง ไหล มา จาก จังหวัด ชัย ภูมิ ผ่าน จังหวัด นี้ ไป ออก มณฑล ร้อย เอ็ด ลำ น้ำ นี้ ห่าง จาก ศาลา กลาง ของ จังหวัด ทาง ทิศ ใต้ ประมาณ ๔ กิโลเมตร. จังหวัด นี้ มี พล เมือง ประมาณ ๒๓๐,๐๐๐ คน พื้น ที่ เป็น โคก และ ป่า โดย มาก แร่ เหล็ก มี ที่ ตำบล ภูเขา เหล็ก ใน อำเภอ ชนบท ดิน ประสิว มี ที่ เขา น้ำ เที่ยง ใน อำเภอ ภูเวียง จังหวัด นี้ มี ทาง เกวียน เป็น ทาง สินค้า ผ่าน ไป มา ใน ระหว่าง จังหวัด อุดร ธานี และ มณฑล นคร ราชสีมา สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี เขา หนัง โค และ สุกร

จังหวัด ขอนแก่น นี้ ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๐ ขึ้น ไป เรียก ว่า

บริเวณลำน้ำชี ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงโปรดให้รวมเมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองมัญจาคีรี และเมืองภูเวียงเข้าเมืองเดียว เรียกว่า เมืองขอนแก่น ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๙ โปรดให้เรียกว่า จังหวัดขอนแก่น

(๓) จังหวัดสกลนคร อยู่ถัดจังหวัดอุดรธานีไปทางทิศตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอธาตุเชิงชุม อำเภอบ้านผือ อำเภอพรรณานิคม อำเภอวานรนิวาส. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอธาตุเชิงชุม ทางฝั่งตะวันตกของหนองหลวง เรียกว่า หนองหาร หนองนี้กว้างประมาณ ๔ กิโลเมตร และยาว ๘ กิโลเมตร มีลำธารไหลมาลงในหนองนี้หลายสาย. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ห่างจากอุดรธานีประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน. พื้นที่เป็นป่าและดงโดยมาก แร่เหล็กมีที่ตำบลนายในอำเภอวานรนิวาส สินค้าออกที่สำคัญ มี หนัง เขา และเร่ว

จังหวัดสกลนครเคยเป็นเมืองเก่าแต่ครั้งพวกขอมเป็นใหญ่ เป็นราชธานีของขอม สำหรับปกครองท้องที่ในแผ่นดินสูงตอนเหนือแห่งหนึ่ง แต่ได้ร้างไปเสียช้านาน พึ่งกลับมา

พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร

(จากรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๔๖๘)

ตั้งเป็นเมืองขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้งเมื่อปราบกบฏเวียงจันทร์เรียบร้อยแล้ว โบราณวัตถุ คือ เทวสถานเป็นปรางซึ่งพวกขอมได้สร้างไว้ มีอยู่ที่ตำบลบ้านนาเวง ทำด้วยศิลาแลง อยู่ห่างจากศาลากลางของจังหวัดไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๔ กิโลเมตร

(๔) จังหวัดนครพนม อยู่ทางทิศตะวันออกในมณฑลอุดร ถัดจังหวัดสกลนครไปทางทิศตะวันออก อาณาเขตต์ทางทิศตะวันออกจดริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง แต่ตัวลำน้ำโขงอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทย มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอหนองบึก อำเภอธาตุพนม อำเภอนาแก อำเภอมุกดาหาร อำเภอท่าอุเทน. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอหนองบึก ริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ห่างจากอุดรธานีประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ คน พื้นที่เป็นป่าดงและภูเขา มีที่ราบอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำโขง ซึ่งยังทำการเพาะปลูกน้อยอยู่ ในอำเภอมุกดาหารต่อเขตต์อำเภอยโสธร มีดงใหญ่เรียกว่า ดงยางอี เป็นดงทึบ. ในอำเภอธาตุพนม ซึ่งเดิมเรียกว่าเมืองเรณูนคร มีปูชนียสถานแห่ง ๑

เป็นรูปพระเจดีย์มีด้านเป็น ๔ เหลี่ยม สูงประมาณ ๕๐ เมตร เรียกว่า พระธาตุพะนม มีคนไปนมัสการในคราวเทศกาลทุกปี.

(๕) จังหวัดหนองคาย ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานีทางทิศเหนือ อาณาเขตด้านทิศเหนือจดริมฝั่งขวาของลำแม่น้ำโขง มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอมีชัย อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพนพิสัย อำเภอซับยุรี. ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอมีชัย ห่างจากฝั่งแม่น้ำโขงเพียง ๑๖๐ เมตร และห่างจากอุดรธานีประมาณ ๕๐ กิโลเมตร จังหวัดนี้มีพลเมืองประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน พื้นที่ในบริเวณริมแม่น้ำโขงเป็นที่ลุ่มซึ่งทำการเพาะปลูกได้ดี ส่วนพื้นที่ที่ห่างจากริมแม่น้ำเข้าไปมักเป็นโคกและป่าไม่มีประโยชน์ จังหวัดนี้มีการค้าขายติดต่อกับเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทร์ในปกครองของฝรั่งเศส. เมืองหนองคายนี้ได้ร้างไปเสียคราวหนึ่งและมาตั้งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือเมื่อปราบกบฏเวียงจันทร์เรียบร้อยแล้ว พระยาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลิกเมืองเวียงจันทร์เสีย กวาดต้อนผู้คนมาตั้งจังหวัดนี้ขึ้น โบราณวัตถุที่มี เช่นโพสถวัดห่อก่องวัดศรีเมือง และมณฑป พระแก้วมรกตที่สมเด็จเจ้าพระยา

แผนที่

มณฑลอุดร

มาตราส่วน ๑:๒๐๐,๐๐๐

เครื่องหมาย

.....	ทางเกวียน
.....	ทางเดินเท้า
ศก.	ศาลากลางมณฑล
อ.ม.	ที่ทำการอำเภอ
อบ.	หมู่บ้านต่างๆ
	ทางรถไฟ
	น้ำตื้น
	พรหม
	ลูกเรือ
	เขตแดนต่างๆ

มหา กษัตริย์ศึก สร้างไว้ สำหรับ พัก พระแก้ว มรกต เมื่อได้ เชิญ พระแก้ว มรกต มา จาก เมือง เวียง จันทร์

(๖) จังหวัด เลย อยู่ ถัด จังหวัด อุดรธานีไป ทาง ทิศ ตะวันตก เฉียงเหนือ อาณาเขตต์ ทิศเหนือ จดเขตต์แดนในความ ปกครอง ของ ฝรั่งเศส ซึ่ง เดิม เป็น ของไทย มี เนื้อที่ ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอกุดป่อง อำเภอท่าลี่ อำเภอด่านซ้าย อำเภอวังสะพุง อำเภอเชียงคาน. ศาลากลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ใน อำเภอ กุดป่อง ทาง ฝั่ง ตะวันตก ของ ลำน้ำเลย ลำน้ำเลย เป็น แคว ๑ ของแม่น้ำโขง ซึ่ง มีปากน้ำไปออก แม่น้ำโขง ทาง ทิศเหนือ. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ห่างจากปากน้ำเลยประมาณ ๔๕ กิโลเมตร และ อยู่ ห่าง จาก อุดรธานี ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร, มี พลเมือง ประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน. พื้นที่ ประกอบด้วย เนินเขา และป่า ดง และ สูง กว่า จังหวัดอื่น ๆ ใน มณฑล อุดร

ที่ อำเภอด่านซ้าย มีโบราณสถานแห่ง ๑ เป็นเจดีย์ เรียก ว่า พระธาตุศรีสองรัก ในปัจจุบันนี้ได้ ปรักหักพัง เสีย เกือบ หมด แล้ว ยัง เหลือ แต่ ซาก ซึ่ง มี รูป คล้าย จอมปลวก แต่ ชาว จังหวัด นี้ ยัง นับถือ อยู่ มาก ตาม คำ ว่าร่ำ อยู่ ที่ พระธาตุ

ศรีสองรักษ์ว่าได้สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ สำหรับเป็นหลักปันเขตต์แดนระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต

๑๕. มณฑลสุราษฎร์ อยู่ในภาคใต้ของประเทศสยาม ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมะลายู ถัดมณฑลราชบุรีลงไปทางใต้ แบ่งเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งอยู่ที่แม่น้ำตาปี (พึ่งเปลี่ยนเรียกแม่น้ำตาปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘) แต่ก่อนเรียกว่าแม่น้ำหลวง เป็นแม่น้ำใหญ่ที่สุดในมณฑลภาคใต้, มีเนื้อที่ประมาณ ๑๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๐,๖๒๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๙ อำเภอ คือ อำเภอบ้านดอน อำเภอท่าโรงช้าง อำเภอท่าชนอน อำเภอบ้านนา อำเภอเมืองกาญจนดิษฐ อำเภอเกาะสมุย อำเภอเมืองไชยา อำเภอท่าข้าม อำเภอพระแสง, มีพลเมืองประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลสุราษฎร์ ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอบ้านดอน ทางฝั่งขวาของแม่น้ำตาปี ห่างจากปากน้ำประมาณ ๖ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพ ฯ ประมาณ ๕๕๐ กิโลเมตร ทางรถไฟจากกรุงเทพ ฯ ไปทางใต้ผ่านจังหวัดนี้ สถานีสุราษฎร์ธานี

พระธาตุนาเวง จังหวัดสกลนคร

พระธาตุดุม จังหวัดสกลนคร

อยู่ใกล้กับศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๑๔ กิโลเมตร พื้นที่ตอนตะวันตกเป็นเทือกเขา บริเวณตอนใกล้ทะเลเป็นที่ราบประกอบด้วยป่าไม้ แร่ดีบุกกับแร่เหล็กมีในอำเภอบ้านนา แร่วุลแฟรมมีในอำเภอเกาะสมุย ถ่านหินมีในอำเภอพระแสง และในอำเภอท่าโรงช้าง สินค้าออกที่สำคัญ มี มะพร้าว ปลาเค็ม ไม้ต่าง ๆ และรังนกนางแอ่น.

ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีนี้ แต่ครั้งโบราณเป็นทางเดินข้ามแหลมมะลายูของพวกอินเดียและพวกเกาะสุมาตรา. ทางที่พวกอินเดียมานั้น มาขึ้นที่จังหวัดตะกั่วป่าเดี๋ยวนี้ แล้วเดินข้ามเขามาลงแม่น้ำหลวง ซึ่งบัดนี้เรียกว่า แม่น้ำตาปี ฝ่ายพวกสุมาตรานั้นมาขึ้นที่ตำบลปากลาว อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ แล้วเดินข้ามเขามาหาแม่น้ำหลวงเหมือนกัน จะเป็นพวกอินเดีย หรือพวกสุมาตรา เมื่อครั้งยังถือพุทธสาสนาได้มาตั้งเมืองไชยาเก่าขึ้นเมือง ๑ ตรงตำบลหัวเวียง ในอำเภอเมืองไชยาทุกวันนี้ มีพระพุทธรูปและศิลาจารึกเหลืออยู่เป็นสำคัญ ในศิลาจารึกปรากฏว่า เป็นเมืองขึ้นของนครศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่ในเกาะสุมาตรา เมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๐ ในชั้นเดิม เมืองไชยามีเขตตั้งแต่ตกทะเลทั้ง ๒ ด้าน คือ

ด้านตะวันตก และด้านตะวันออก ภายหลังแยกเขตต์แดนด้านตะวันตกตั้งเป็นเมืองขึ้นต่างหากเมืองหนึ่ง เรียกว่า เมืองตะกั่วป่า ส่วนเขตต์แดนด้านตะวันออก คงเป็นอีกเมืองหนึ่ง เรียกว่าเมืองไชยาตามเดิม ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ จึงให้รวมเมืองไชยาเข้าเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์. ส่วนจังหวัดสุราษฎร์นั้น มีเมืองโบราณเมือง ๑ เรียกว่า เมืองเวียงสระ เป็นเมืองที่ชาวอินเดียผู้ถือสาสนาพราหมณ์ตั้งขึ้นภายหลังเมืองไชยา แต่ร้างเสียช้านาน. ท้องที่ของจังหวัดสุราษฎร์ที่ต่อแดนอำเภอเมืองไชยา เดิมเป็นเขตต์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เดี๋ยวนี้เป็นอำเภอเมืองกาญจนดิฐ. มีเมืองเมือง ๑ เรียกว่า เมืองท่าทอง อยู่ที่ตำบลท่าทองเดี๋ยวนี้ ครั้นในรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงย้ายที่ว่าการเมืองท่าทองมาตั้งที่ตำบลบ้านคอนริมแม่น้ำตาปี รัชกาลที่ ๔ จึงยกเมืองท่าทองเป็นหัวเมืองขึ้นของกรุงเทพ ฯ เรียกว่า เมืองกาญจนดิฐ ครั้นรัชกาลปัจจุบันนี้จึงเปลี่ยนชื่อเรียกว่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(๒) จังหวัดหลังสวน ถัดจากจังหวัดสุราษฎร์ธานีขึ้นมาทางเหนือตามฝั่งตะวันออกของแหลมมะลายู มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๑๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่

แผนที่
มณฑลสุราษฎร์
มาตราส่วน ๑:๑,๒๐๐,๐๐๐
๕๐ กิโลเมตร
เครื่องหมาย
มณฑลสุราษฎร์
เกาะพงัน
เกาะสมุย
ม.ราชภัฏสุราษฎร์ธานี
ม.วลัยลักษณ์
ม.ทักษิณ
ม.ราชภัฏนครศรีธรรมราช
ม.ทักษิณ
ม.ระนอง
ม.พังงา
ม.กระบี่
ม.นครศรีธรรมราช
ม.ทักษิณ
ม.ราชภัฏสงขลา
ม.ทักษิณ
ม.ราชภัฏสงขลา
ม.ทักษิณ
ม.ราชภัฏสงขลา

แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอขันเงิน อำเภอสวี อำเภอพะโต๊ะ มีพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอขันเงิน ทางฝั่งขวาของแม่น้ำหลังสวน ใกล้ปากน้ำ ห่างจากสุราษฎร์ธานีซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ทางรถไฟสายใต้ผ่านเขตต์ของจังหวัดนี้ สถานีรถไฟที่ใกล้ที่สุดกับศาลากลางประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เรียกว่า สถานีหลังสวน แร่ดีบุกมีอยู่ในอำเภอขันเงินและอำเภอพะโต๊ะ

เมืองหลังสวน เดิมเป็นเมืองชั้นของเมืองชุมพร ครั้นรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การทำเหมืองแร่ดีบุกเจริญ และมีผู้คนมาก จึงได้ยกเป็นหัวเมืองชั้นกรุงเทพ ฯ ครั้นรัชกาลปัจจุบันนี้ เรียกว่า จังหวัดหลังสวน

(๓) จังหวัดชุมพร ถัดจังหวัดหลังสวนขึ้นมาทางเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอท่าตะเภา อำเภอปะทิว มีพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอท่าตะเภา ทางฝั่งเหนือหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำชุมพร ห่างจากปากน้ำประมาณ ๑๐ กิโลเมตร และห่างจากสุราษฎร์ธานีประมาณ ๑๖๐ กิโล

เมตร แร่ก็ขุดมีอยู่ในอำเภอปะทิว ทางรถไฟสายใต้ได้ผ่านจังหวัดนี้ ระยะทาง ๔๖๙ กิโลเมตร จากกรุงเทพ ฯ

จังหวัดชุมพรนี้ เดิมเป็นหัวเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง มีเขตต์แดนจดทะเลทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก ภายหลังได้แบ่งเขตต์แดนริมทะเลทางด้านตะวันตกออกเป็น ๒ ตอน ตอนเหนือยกเป็นเขตต์แดนของอังกฤษ ตอนใต้ตั้งเป็นเมืองระนองขึ้น ส่วนเขตต์แดนทางด้านตะวันออกที่เหลือจากที่ตัดออกไปแล้ว ก็ตั้งเป็นเมืองชุมพรขึ้น. ทางที่จะเดินข้ามแหลมมะลายู ระหว่างทะเลทั้ง ๒ ข้าง ที่เป็นทางสั้นที่สุดอยู่ที่จังหวัดชุมพรนี้ ถ้าเดินจากจังหวัดชุมพรข้ามเทือกเขาไป ระยะทางประมาณ ๕๐ กิโลเมตร ก็ถึงแม่น้ำปากจั่น ซึ่งเป็นท่าเรือแห่ง ๑ ทางทะเลตะวันตก

๑๖. มณฑลนครศรีธรรมราช อยู่ในภาคใต้ในแหลมมะลายูทางฝั่งตะวันออก ถัดจากมณฑลสุราษฎร์ลงไปทางใต้ แยกเป็น ๓ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ริมปากช่องทะเลสาบ มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอระโนด อำเภอจะนะ อำเภอสะเดา อำเภอ

พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ถ้ำแพงเพ็ชร์ อำเภอเทพา. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาล มณฑลนครศรีธรรมราช ศาลา รัฐบาล มณฑล และ ศาลากลาง ของ จังหวัด อยู่ ใน อำเภอ เมืองสงขลา ใน ระหว่าง ทะเลใหญ่ กับ ทะเลสาบ ห่าง จาก กรุงเทพ ฯ ตาม ทาง รถไฟ ประมาณ ๙๕๐ กิโลเมตร มี ทาง รถไฟ ซึ่ง แยก จาก ทาง รถไฟสายใต้ ที่ ตำบล หาดใหญ่ ไป สุด ที่ จังหวัด นี้ สาย ๑ ระยะทาง ๒๘ กิโลเมตร จังหวัด นี้ มี พล เมือง ประมาณ ๑๘๐,๐๐๐ คน และ เป็น เมือง ท่าเรือ ซึ่ง ทำการ ค้าขาย ติดต่อ กับ สิงคโปร์ และ กรุงเทพ ฯ ท่าเล ที่ เมือง สงขลา เป็น ท่าเล ดี ด้วย ตั้ง อยู่ ตรง ปากช่อง ทะเลสาบ บรรดา สินค้า ที่ จะ เข้าออก ใน ระหว่าง ทะเลใหญ่ กับ ทะเลสาบ และ บรรดา บ้านเรือน ที่ ตั้ง อยู่ ริม ทะเลสาบ เช่น เมือง พัทลุง เป็น ต้น ต้อง ผ่าน และ อาศัย เมือง สงขลา เพราะ ฉะนั้น เมือง สงขลา จึง เป็น เมือง สำคัญ ใน ทาง ค้าขาย แห่ง ๑ สินค้า ออก ที่ สำคัญ มี ข้าว ดีบุก วุลแฟรม มะพร้าว แห้ง. พื้นที่ ทาง ตะวันตก เป็น เนินเขา ทาง ตะวันออก ใน บริเวณ ริม ทะเลสาบ เป็น ที่ ราบ พื้นที่ ที่ ทำการ เพาะปลูก ยัง น้อย อยู่ ที่ ยัง เป็น ป่า และ เนินเขา มาก แร่ ดีบุก มี ทั่วไป แร่ วุลแฟรม มี บาง แห่ง ที่ อำเภอ หาดใหญ่ มี หิน ที่ จะ ทำ ปูน ซีเมนต์ ได้ ที่ อำเภอ บ้านนา มี ดิน สอ

พอง ที่เกาะสี่เกาะห้าในทะเลสาบ มีรังนกเป็นที่ลูกอากร ของรัฐบาลแห่ง ๑

เมืองสงขลาเป็นเมืองโบราณ และเป็นเมืองค่ายของ เมืองพัทลุงและอยู่ต่อแดนมะลายุ. ตัวเมืองนั้นเดิมตั้งอยู่ที่ ดำบลแหลมสน ตรงปากช่องทะเลสาบทางฟากตะวันตก. ต่อมาครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ยางครั้งพวก มะลายุก็ยกทัพขึ้นมาชิงเอาไว้ได้ ยังมีที่ฝังศพของเจ้าเมือง มะลายุ เรียกว่า มะละหุ่ม อยู่ริมทะเลใหญ่ข้างเหนือเขา แดง. แต่พวกมะลายุปกครองอยู่ไม่ช้านานเท่าใด พวกไทย ก็กลับตีชิงเอามาไว้ในอำนาจได้. เมืองสงขลาพึ่งมาตั้ง เป็นเมืองใหญ่ขึ้นกรุงเทพ ฯ เมื่อรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุง รัตนโกสินทร์ และย้ายเมืองข้ามมาตั้งที่ดำบลบ่อยาง อยู่ริม ปากช่องทะเลสาบ ทางฟากตะวันออก แล้วสร้างป้อมปราการ ขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ มีเขาตังกวนเป็นเขาค่ายอยู่ทางเหนือ เมืองใกล้ปากน้ำสงขลา. ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างพระเจดีย์ไว้บนเขานั้น มีสถานีวิทยุโทรเลขของกระทรวงทหารเรืออยู่ในจังหวัดนี้ด้วย

(๒) จังหวัดพัทลุง อยู่ถัดจังหวัดสงขลาขึ้นมาทาง เหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ

พระธาตุศรีสองรักษ์ จังหวัดเลย

๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอคูหาสวรรค์ อำเภอควนขนุน อำเภอปากพะยูน, มีพลเมืองประมาณ ๙๐,๐๐๐ คน. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอคูหาสวรรค์ ใกล้ทางรถไฟสายใต้ข้างฟากตะวันตก ห่างจากสงขลาประมาณ ๗๐ กิโลเมตร. ทางรถไฟซึ่งผ่านจังหวัดนี้มีระยะทางจากกรุงเทพ ฯ ถึงพัทลุง ๘๔๖ กิโลเมตร สถานีพัทลุงอยู่ใกล้กับศาลากลางของจังหวัด พื้นที่ตอนตะวันออกเป็นภูเขา ตอนริมทะเลสาบเป็นที่ราบ จังหวัดนี้เป็นทำเลที่จะทำนาได้มาก มีทางน้ำลงมาจากเขาบรรทัด อาจทำเหมืองฝายทดน้ำเข้านาได้ดี จึงเป็นจังหวัดซึ่งจะทำนาได้บริบูรณ์ในแถบนี้แห่ง ๑ จังหวัดนี้มีแร่วุลแฟรมและดีบุกทั่วไป. สินค้าออกที่สำคัญมีข้าว โค หนัง เขา และไม้.

เมืองพัทลุงเป็นเมืองโบราณรุ่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช บางทีจะตั้งมาตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ มีหลักฐานที่จะอ้างได้ คือ พระพิมพ์ซึ่งสร้างแต่สมัยเมื่อยังถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ปรากฏอยู่ตามถ้ำในเมืองนี้หลายแห่ง. เมืองเดิมตั้งอยู่ที่ตำบลยางแก้วริมทะเลสาบข้างใต้ลำน้ำลำป่าซึ่งเป็นลำน้ำที่ไหลมาลงทะเลสาบจากทิศตะวันตก แล้วจึงย้ายไปตั้งที่เขาเมืองอยู่ทางข้างเหนือลำน้ำลำป่าคราว ๑ ถึง

สมัย กรุง รัตนโกสินทร์ จึงได้มา ตั้ง ศาลา กลางที่ ปากน้ำ ลำปำ รัชกาล ปัจจุบันได้ย้าย ศาลา กลาง ของ จังหวัด มา ตั้ง ที่ อำเภอ คูหาสวรรค์.

(๓) จังหวัด นครศรีธรรมราช อยู่ ถัด จังหวัด พัทลุง ขึ้น มาทางเหนือ มี เนื้อที่ประมาณ ๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๖๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง นครศรีธรรมราช อำเภอ ปากพะนัง อำเภอ ร่อนพิบูลย์ อำเภอ ท่าศาลา อำเภอ สิชล อำเภอ ทุ่งสง อำเภอ ฉวาง มี พลเมือง ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ คน. ศาลา กลาง ของ จังหวัด ตั้ง อยู่ใน อำเภอ เมือง นคร ศรีธรรม ราช ห่าง จาก ฝั่ง ทะเล ทาง ตะวันออก ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร และห่าง จาก สงขลา ซึ่งเป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร. มี ทาง รถไฟ ที่ แยก จาก รถไฟ สายใต้ ที่ใต้ อำเภอ ร่อน พิบูลย์ ไป สุดที่เมืองนี้สาย ๑ มี ระยะ ทาง ๓๕ กิโลเมตร พื้นที่ ตอน ตะวันตก ประกอบ ด้วย ภูเขา ตอน บริเวณใกล้ ทะเล เป็น ที่ ราบ. สินค้าออก ที่ สำคัญ มี แร่วุลแฟรม ดีบุก ข้าว และ มะพร้าวแห้ง.

จังหวัด นครศรีธรรมราช เดิม เป็น เมือง เอกราช ตั้ง มา ตั้งแต่ ก่อก่ำ พรรษ์ ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ คือ สมัย ที่ พวก ขอม

แผนที่
มณฑลนครศรีธรรมราช
มาตราส่วน ๑:๑๒๐๐๐๐๐
เครื่องหมาย
อ่าวสยาม

ซึ่ง ตั้ง ราชธานี อยู่ ที่ นครหม ในแคนกัมพูชา เดี๋ยวนี้ มี อำนาจ
ตีได้แคน ละว้า ลง มา จนได้ อาณาจักร์ ของพวกละว้าทางฝ่ายใต้,
แต่เดิม อาณาเขตต์ ของ เมือง นครศรีธรรมราชกว้างขวาง จนตก
ทะเล ทั้ง ตะวัน ตก และ ตะวัน ออก ใหญ่โต กว่า เมือง อื่น ๆ
ยรรคามีในแหลมมะลายู ทั้งสิ้น. ชาว ต่างประเทศจากประเทศ
อินเดียได้ไป มา ค้าขาย ติด ต่อ กับ เมือง นี้ แต่โบราณ ใน
พงศาวดาร ปรากฏว่า เมือง นครศรีธรรมราชเป็นประเทศราช
ขึ้น กรุงสยาม ใน รัชกาล พระเจ้าราม กำแหงกษัตริย์ไทยใน
ราชวงศ์พระร่วง สมัย กรุงสุโขทัย เดิม เมือง ตั้ง อยู่ ที่ ตำบล
หาดทราย แก้ว มีโบราณ วัตถุ อยู่ หลาย อย่าง เช่น พระเจดีย์
เรียก ว่า พระธรมธาตุ สูง ประมาณ ๗๐ เมตร์ สร้าง ตั้งแต่
ครั้ง ยัง นับ ถือ พุทธสาสนา ลัทธิ มหายาน แล้ว มา แก้เป็น
พระสถูป เมื่อ ถือ ลัทธิลังกาวงศ์ ใน สมัยกรุงสุโขทัย ยัง
ปรากฏอยู่จน ทุกวันนี้. ต่อ มา ครั้ง สมัย กรุงศรีอยุธยา ผู้ว่า
ราชการ จังหวัด มี ยศ อย่าง อุปราช ปกครอง หัวเมืองข้างฝ่ายใต้
เช่นเดียว กับ ผู้ว่า ราชการ จังหวัด พิษณุโลก ซึ่ง ปกครองหัวเมือง
ข้างฝ่ายเหนือ แม้ มา จน สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ก็ ยังได้ว่า
กล่าว หัวเมือง แขกมะลายู ตลอด มา โบราณ วัตถุ ยัง มีอีก คือ
เทว สถานโบสถ์พราหมณ์ เสาชิงช้า และ วัด อีก หลาย วัด.

๑๗. มณฑลบัตตานี เป็นมณฑลที่อยู่ภาคใต้ที่สุดของประเทศสยาม แบ่งเป็น ๔ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดบัตตานี ตั้งอยู่ที่แม่น้ำตานีต่อจากจังหวัดสงขลาไปทางทิศใต้ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๘๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอสะบารัง อำเภอตุยง อำเภอมะกรุด อำเภอยามู อำเภอมายอ อำเภอยะรัง อำเภอปะนาเระ มีพลเมืองประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ คน. จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลบัตตานี, ศาลารัฐบาลมณฑลและศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอสะบารัง ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำตานี, ห่างจากปากน้ำประมาณ ๒ กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพ ฯ ตามทางรถไฟประมาณ ๑๐๓๐ กิโลเมตร รถไฟสายใต้จากกรุงเทพ ฯ ไปเมืองกะลันตันได้ผ่านเขตต์ของจังหวัดนี้ สถานีที่ใกล้ที่สุดกับศาลารัฐบาลมณฑล คือ สถานีโคกโพธิ์ ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๒๕ กิโลเมตร พื้นที่เป็นป่าและเป็นเนิน พื้นที่ตอนกลางทำการเพาะปลูกข้าว ตอนริมทะเลปลูกมะพร้าว แร่ที่ขุดมีที่อำเภอมะกรุดมาก สินค้าออกที่สำคัญมี ไก แร่ดีบุก มะพร้าวแห้ง และปลาเค็ม

(๒) จังหวัดยะลา อยู่ถัดจังหวัดบัตตานีไปทางตะวัน

วัดมหาธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ตกเฉียงใต้ อาณาเขตด้าน ทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ ของจังหวัด นี้ติด ต่อ กับ เมืองไทรบุรี ซึ่ง เดิม เป็น ของไทย แล้ว ตกไป เป็น ของ อังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ (ร.ศ. ๑๒๗) มี เนื้อที่ ประมาณ ๖๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอสะเดา อำเภอโกตาบารู อำเภอ ยะหา อำเภอบันนังสะตา อำเภอเบตง, มีพลเมืองประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน. ศาลากลาง ของ จังหวัดอยู่ใน อำเภอ สะเดา ทาง ฝั่ง ตะวันตก ของ แม่น้ำ ยะลา ซึ่ง เป็น แม่น้ำ เดียว กัน กับ แม่น้ำตานี ห่าง จากปัตตานีตามทางถนนประมาณ ๔๕ กิโล เมตร ทาง รถไฟ สายใต้ ผ่าน เขตด้าน ของ จังหวัด นี้ ซึ่ง มี สถานีใกล้ ที่สุดกับศาลากลางของจังหวัดประมาณ ๖ กิโลเมตร พื้นที่ ประกอบ ด้วย ป่า และ ภูเขา แร่ดีบุก มีมากใน อำเภอ เบตง อำเภอโกตาบารู และ อำเภอ ยะหา. การหา เลี้ยง ชีพ มี การ ทำ เหมือง แร่ดีบุก เป็น สำคัญ แต่ผู้ ทำ เป็น ชาว ต่าง ประเทศโดยมาก แร่วุลแฟรม มีใน อำเภอ สะเดา น้ำมันก๊าส มีใน อำเภอบันนังสะตา สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ แร่ดีบุก และโค

(๓) จังหวัด สายบุรี อยู่ ถัด จาก จังหวัดปัตตานีไป ทาง ทิศ ตะวันออก เฉียงใต้ มี เนื้อที่ ประมาณ ๒,๕๐๐ กิโลเมตร

หรือ ๑,๕๖๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอตะลุบัน อำเภอยานาวะ มีพลเมืองประมาณ ๓๕,๐๐๐ คน ศาลากลางของจังหวัดตั้งอยู่ในอำเภอตะลุบัน ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำสายบุรี, ห่างจากปากน้ำประมาณ ๓ กิโลเมตร ห่างจากบัตตานีประมาณ ๕๐ กิโลเมตร พื้นที่เป็นป่าและเนินโดยมาก สินค้าออกที่สำคัญ มีมะพร้าวแห้งและปลาเค็ม

(๔) จังหวัดนราธิวาส อยู่ถัดจากจังหวัดสายบุรีลงไปทางใต้ อาณาเขตต์ทางทิศใต้ติดต่อกับเมืองกะลันตันซึ่งเดิมเป็นของไทย แล้วตกไปเป็นของอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีเนื้อที่ประมาณ ๓๕๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๖ อำเภอ คือ อำเภอบางนรา อำเภอตันหยงมัซ อำเภอสุไหงปาดี อำเภอโต๊ะโมะ อำเภอยี่งอ อำเภอตากใบ มีพลเมืองประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน. ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอบางนรา ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำบางนรา ห่างจากปากน้ำประมาณ ๒ กิโลเมตร และห่างจากบัตตานีประมาณ ๘๕ กิโลเมตร. พื้นที่ประกอบด้วยป่าและภูเขา แร่ดีบุกมีในอำเภอตันหยงมัซ แร่วุลแฟรมกับแร่ทองคำมีในอำเภอโต๊ะโมะ สินค้าออกที่สำคัญ มีมะพร้าวแห้ง ยางพารา และปลาเค็ม

เขตต์ที่เป็นมณฑลยะลาในบัดนี้ เดิมเป็นเมืองประเทศราช และเป็นเมืองใหญ่ในแหลมมะลายู แห่ง ๑ พวกพลเมืองถือพุทธสาสนา เหมือนกับเมืองไทรบุรี ครั้นเมื่อพวกอาหรับนำสาสนาอิสลามเข้ามาสอน พวกมะลายูก็เข้ารีตถือสาสนาอิสลาม แล้วก็เลยพามาสอนให้ถือกันในเมืองยะลาบัดนี้ แต่ถือฉะเพาะพวกมะลายู พวกไทยไม่ได้เข้ารีตถือสาสนาอิสลามเหมือนเช่นทางเมืองไทร ซึ่งมีไทยพวก ๑ เป็นชาวเมืองไทร และชาวเมืองสะตูล เข้ารีตถือสาสนาอิสลาม, แขกเรียกไทยพวกนั้นว่าพวกสำสำ มาจนทุกวันนี้

ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมาตลอดสมัย เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองยะลาก็เป็นประเทศราชขึ้นกรุงสยาม และได้เป็นกบฏตั้งแข็งเมืองหลายคราว ก็ปราบได้ในไม่ช้าทุกคราว เมื่อกรุงสยามเป็นจลาจล ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึก เจ้าเมืองยะลาก็และเจ้าเมืองไทรก็ตั้งเมืองเป็นอิสสระ จนถึงรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราออกไปว่าราชาธิปไตยกรุงสยามได้ตั้งเป็นปรกติดังแต่ก่อนแล้ว ให้มาน้อมต่อกรุงสยามอย่างแต่ก่อน เมืองไทรยอมน้อมโดยดี แต่เมืองยะลานี้ไม่ยอม กองทัพ

ไทยจึงยกลงไปคือเมืองปัตตานี ได้ปืนยอกใหญ่ซึ่งเรียกว่าพระยาตานีอันเป็นศรีเมืองมาไว้ในกรุงเทพ ฯ ปืนนั้นยังอยู่ที่หน้าศาลากระลาโหมในบัดนี้ ต่อมาถึงปลายรัชกาลที่ ๑ พวกเมืองปัตตานีเป็นกบฏขึ้นอีก เมื่อปราบปรามแล้ว จึงโปรดให้แยกอาณาเขตต์เมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง คือ เมืองปัตตานี ๑ เมืองยิริง ๑ เมืองสายบุรี ๑ เมืองหนองจิก ๑ เมืองรามันห์ ๑ เมืองระแงะ ๑ เมืองยะลา ๑ เมืองที่มีพลเมืองเป็นมะลายูมาก ทรงตั้งข้าราชการมะลายูให้ปกครอง เมืองที่มีพลเมืองเป็นไทยมาก ทรงตั้งข้าราชการไทยให้ปกครอง ขึ้นแก่เมืองสงขลาทั้ง ๗ เมือง เป็นดังนี้ ต่อมาจนจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลเมื่อรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดให้รวมเมืองทั้ง ๗ เป็นมณฑล ๑ ต่างหากเรียกว่า มณฑลปัตตานี โดยรวมเมือง ๗ เมือง แบ่งเป็น ๔ จังหวัด คือ เมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยิริง รวมเข้าเป็นจังหวัดปัตตานี, เมืองยะลา เมืองรามันห์ รวมเข้าเป็นจังหวัดยะลา, เมืองสายบุรีจัดเป็นจังหวัด ๑ เมืองระแงะจัดเป็นจังหวัด ๑ ซึ่งเรียกนามว่า จังหวัดนราธิวาสนทุกวันนี้

อาณาเขตต์ที่ต่อมณฑลปัตตานีลงไปทางใต้ คือกะลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี เดิมเป็นประเทศราชขึ้นกรุงสยาม พึ่งตก

แผนที่
มณฑลปัตตานี
มาตราส่วน ๑:๖๕๐,๐๐๐
เครื่องหมาย
เครื่องหมาย
กิโลเมตร ๒๕
๐
๒๕
๕๐ กิโลเมตร
ม.ปัตตานี (ศ.ร.)
ม.สายบุรี
ม.นราธิวาส
จังหวัดนราธิวาส
เกตลาน
ปรัง
กลันตัน

ไปเป็นของอังกฤษ เสียเมื่อรัชกาลที่ ๕ สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑

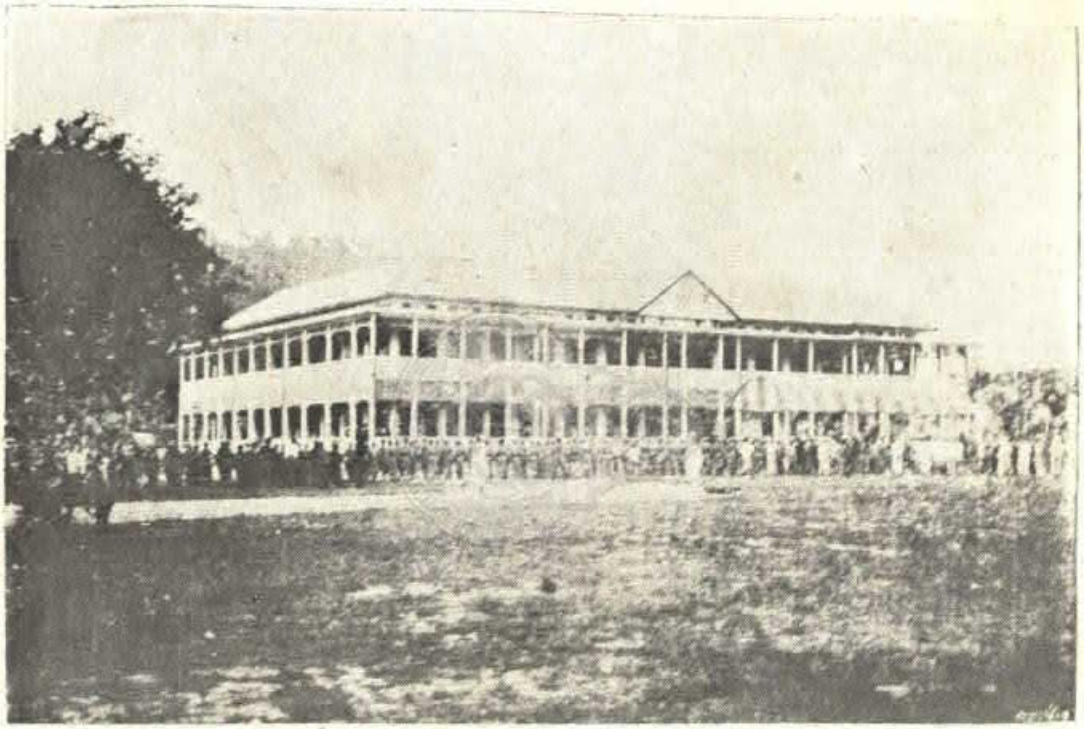
๑๘. มลฑลภูเก็ต อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงเทพ ฯ ในแหลมมะลายูทางชีกตะวันตก ติดต่อกับมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ทางชีกตะวันออกของแหลมมะลายู แบ่งเป็น ๗ จังหวัด คือ

(๑) จังหวัดภูเก็ต เป็นเกาะอยู่ในทะเลทางฝั่งตะวันตกของแหลมมะลายู มีเนื้อที่ประมาณ ๘๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอทุ่งคา อำเภอเมืองถลาง อำเภอกระทู้. มีพลเมืองประมาณ ๓๗,๐๐๐ คน, ในจำนวนนี้เป็นชาติจีนเสียประมาณครึ่งหนึ่ง จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลภูเก็ต ศาลารัฐบาลมณฑล และศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอทุ่งคา บนฝั่งหน้าอ่าวภูเก็ต ซึ่งอยู่ทิศใต้ของเกาะ และห่างจากกรุงเทพ ฯ ตามทางตรงประมาณ ๗๐๐ กิโลเมตร พื้นที่ประกอบด้วยภูเขาและเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ที่ราบไม่ใคร่มี การเพาะปลูกมีบ้างเล็กน้อย ในจังหวัดนี้มีแร่ดีบุกทั่วไป เพราะฉะนั้นพลเมืองจึงทำมาหากินโดยทำเหมืองแร่เป็นพื้น แต่

การทำเหมืองแร่ดีบุกที่ตั้งเป็นบริษัทใหญ่ ๆ ตกอยู่แก่ชาวต่างประเทศ สินค้าออกที่สำคัญ คือ แร่ดีบุก ปลาเค็ม

เกาะภูเก็ต ซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดภูเก็ตนี้ เดิมเรียกว่าเกาะถลาง มีเมืองตั้งอยู่ทางส่วนเหนือของเกาะนี้เรียกว่า เมืองถลาง เป็นเมืองตรีชั้นกรุงเทพ ฯ นับว่าเป็นหัวเมืองสำคัญแห่ง ๑ เพราะมีแร่ดีบุกมาก และเป็นสำนักการค้าขายกับต่างประเทศมาแต่โบราณ ส่วนเมืองภูเก็ตซึ่งตั้งอยู่ทางด้านใต้ของเกาะถลางนั้น เดิมเป็นเมืองขึ้นของเมืองถลาง แต่เป็นที่มีแร่ดีบุกมากกว่าแห่งอื่นในเกาะถลาง ครั้นแร่ดีบุกในแหลมมะลายูมีราคาดีขึ้น ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีคนไปตั้งทำเหมืองแร่ที่ภูเก็ตมากขึ้น จนกลายเป็นที่ประชุมสินค้าแร่ดีบุก รัฐบาลจึงย้ายที่ว่าการเมืองถลางเดิมมาตั้งที่ภูเก็ต ลดเมืองถลางเดิมเป็นหัวเมืองขึ้นจังหวัดภูเก็ตต่อไป และต่อมาในรัชกาลที่ ๕ จึงลดลงเป็นอำเภอ เรียกว่า อำเภอเมืองถลาง

อำเภอเมืองถลางนี้ คือท้องที่ที่ตั้งจังหวัดถลางแต่โบราณดังกล่าวมาแล้ว. ที่ตั้งเมืองถลางมี ๒ แห่ง คือ อยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะถลางแห่ง ๑ เรียกว่า เมืองเก่า อีกแห่ง ๑ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเรียกว่า เมืองใหม่ เหตุ

ศาลารัฐบาล มณฑลภูเก็ต

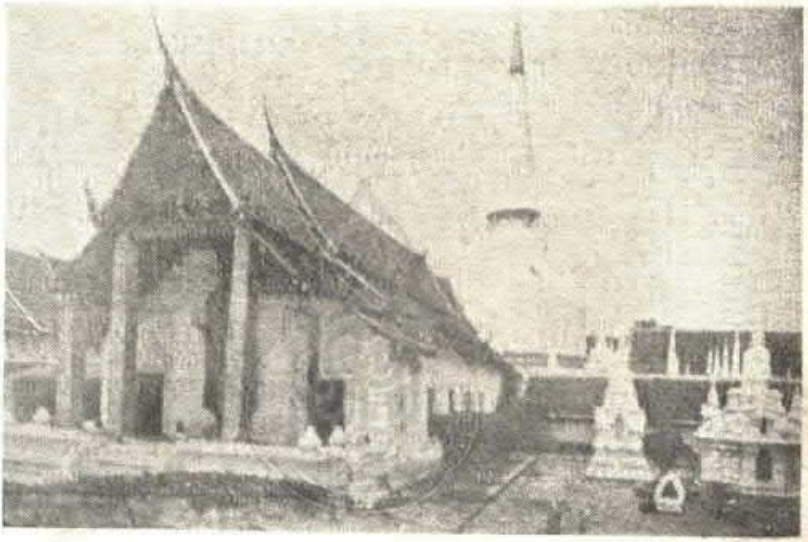
(จากจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบบัณฑ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๖๐)

ที่เมืองถลางเป็น ๒ เมืองนั้น คือ เดิมเมื่อเมืองถลางตั้งอยู่ที่เมืองเก่านั้น ในรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พะม่ายกทัพมาที่เมืองถลางเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ประจวบกับเวลานั้นพระยาถลางถึงอนิจกรรมลง คุณหญิงจันทร์ ภรรยาพระยาถลางที่ถึงอนิจกรรมกับนางมุกผู้เป็นน้องสาว ช่วยกันควบคุมผู้คนต่อสู้พะม่าข้าศึก รักษาเมืองถลางไว้ได้ พระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงพระราชทานยำเหน็จโดยทรงตั้งคุณหญิงจันทร์เป็นที่ท้าวเทพกษัตรีย์ ตั้งนางมุกเป็นที่ท้าวศรีสุนทร ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ พะม่ายกกองทัพมาตีเมืองถลางอีก กองทัพกรุงเทพ ฯ ยกไปช่วยไม่ทัน เลยเสียเมืองถลางแก่พะม่า, ผู้คนพลเมืองก็พากันอพยพหนีจากเกาะถลางข้ามมาตั้งรวบรวมกันอยู่ที่แม่น้ำพังงา ทางฝั่งแหลมมะลายู จนถึงรัชกาลที่ ๓ จึงพากันกลับไปตั้งที่เกาะถลางอีก คราวนี้ไปตั้งเป็นเมืองอยู่ทางด้านตะวันออก เพื่อให้ไปมากับทางฝั่งแหลมมะลายูได้สะดวก จึงเรียกที่ตั้งใหม่นี้ว่า เมืองใหม่

(๒) จังหวัดพังงา อยู่ทางทิศเหนือของเกาะภูเก็ต มีช่องทะเลคั่นระหว่างจังหวัดภูเก็ตกับจังหวัดพังงา ซึ่งห่างกัน

ประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๕,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอท้ายช้าง อำเภอท้ายเหมือง อำเภอตะกั่วทุ่ง อำเภอทับปุด, มีพลเมืองประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นชาติจีนเสียประมาณ ๑ ใน ๕ ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอท้ายช้าง ห่างจากภูเก็ตซึ่งเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลประมาณ ๖๐ กิโลเมตร พื้นที่เป็นภูเขาและเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ การเพาะปลูกมีน้อย เพราะเป็นป่าและภูเขามาก แร่ดีบุกมีในอำเภอท้ายเหมืองมากกว่าอำเภออื่น ๆ สินค้าออกที่สำคัญคือ แร่ดีบุก, ยางพารา, ไค, กระบือ, เยื่อ, ไก่.

จังหวัดพังงานี้ เดิมเป็นแต่ตำบลย้ายอยู่ในแขวงเมืองตะกั่วทุ่ง ต่อมาเมื่อเมืองถลางเสียแก่พม่าในรัชกาลที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ราษฎรชาวเมืองถลางจึงอพยพหนีพม่าข้ามมาตั้งรวบรวมกันอยู่ริมแม่น้ำพังงา (เดิมเรียกว่ากราภูงา) ครั้นเมื่อตั้งเมืองถลางขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ แล้วยังมีราษฎรชาวเมืองถลางเดิมใจจะตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลพังงาอีกมาก จึงโปรดให้ตั้งเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ เรียกว่าเมืองพังงา ต่อมาจึงเปลี่ยนเรียกว่า จังหวัดพังงา

วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ภาพที่ ๒ ตอนพระเวสสันดรเสด็จออกบำเพ็ญมหาทาน
(ภาพจากหนังสือจิตรกรรมฝาผนังวัดบางยี่เรือใน)

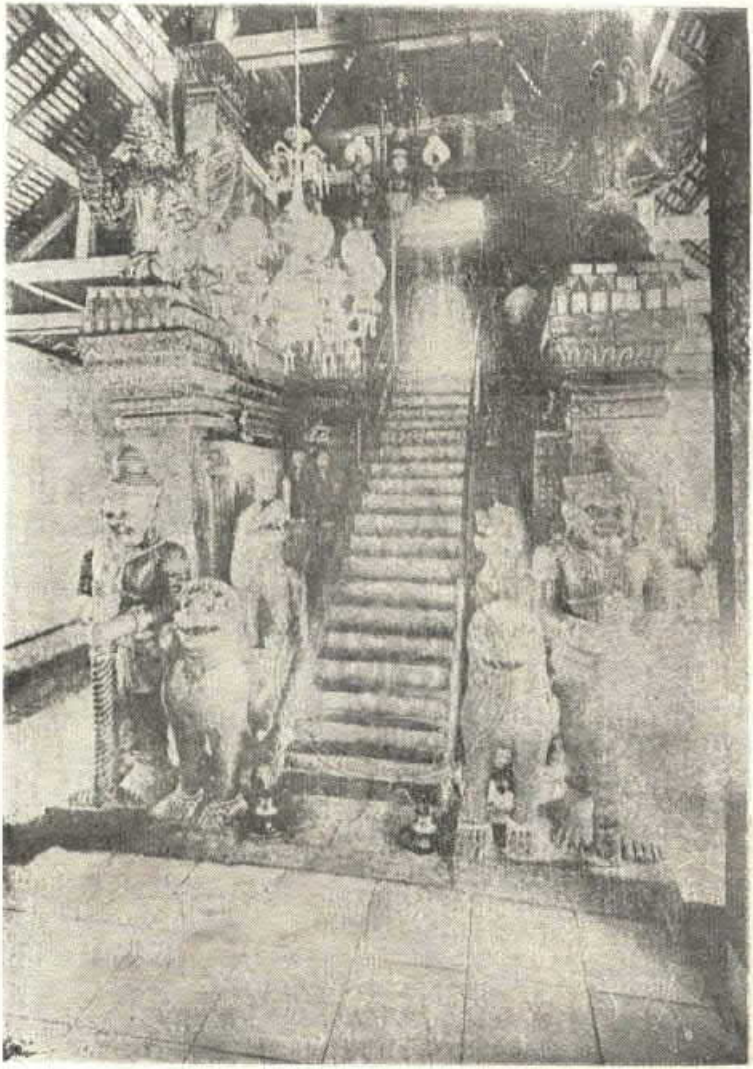
(๓) จังหวัด กระบี่ อยู่ ทาง ทิศ ตะวันออก ของ จังหวัด ภูเก็ต ถัด จาก จังหวัด พังงา ลงไป ทางใต้ มีเนื้อที่ ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอปากน้ำ อำเภอคลองท่อม อำเภอ อ่าวลึก อำเภอเกาะลันตา, มี พลเมือง ประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน. ศาลา กลาง ของ จังหวัด อยู่ในอำเภอปากน้ำ ริมทะเลใกล้ ลำน้ำ กระบี่ใหญ่ ห่าง จาก ภูเก็ต ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร พื้นที่ ประกอบ ด้วย ภูเขา และ เนิน สูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่ใคร่ มี การ เพาะปลูก ใน จังหวัดนี้ มี แร่ ดีบุก มีบ้างเล็กน้อย สินค้า ออก ที่ สำคัญ คือ สุกร, ไก่, โค, กระบือ.

จังหวัด กระบี่ นี้ เดิม เป็น เมือง ขึ้น ของ นครศรีธรรมราช พึ่ง ยก เป็น หัวเมือง ชั้น กรุงเทพ ฯ ในรัชกาล ที่ ๕ นี่เอง. ใน เขตต์แขวง จังหวัดกระบี่นี้ มีหนทาง ขนสินค้า แต่โบราณ ข้ามแหลม มะลายู ทาง ๑ เรียก ว่า ทาง ปากพะนม คือ ถ้า เดิน จาก ฝั่ง ทะเล ตะวันตก ข้ามแหลมมะลายู มาลง ที่ ลำน้ำ ตาปี แขวง จังหวัด สุราษฎร์ธานี

(๔) จังหวัด ตรัง อยู่ ถัด จังหวัดกระบี่ ลงไป ทางทิศใต้ มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๔๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง เป็น ๕ อำเภอ คือ อำเภอ กันตัง อำเภอ

อำเภอเขาชาว อำเภอหยงสะตา อำเภอสิเกา มีพลเมืองประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นคนชาติจีนเสีย ๑ ใน ๑๐ ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอทับเที่ยง ห่างจากภูเก็ตประมาณ ๑๔๐ กิโลเมตร ในอำเภอกันตังซึ่งอยู่ริมปากแม่น้ำตรังเป็นท่าเรือของแหลมมะลายูทางฝั่งตะวันตกแห่ง ๑ และมีทางรถไฟซึ่งแยกจากทางรถไฟสายใต้ไปที่สุดที่อำเภอกันตัง ซึ่งเป็นท่าเรือนี้ด้วย พื้นที่เป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ แต่ที่ได้ทำการเพาะปลูก เช่นทำสวนมะพร้าว และสวนยางพารา ยังมีจำนวนน้อยกว่าที่เป็นป่า แร่ดีบุกมีทั่วไปทุกอำเภอ นอกจากนี้ยังมีแร่ถ่านหิน วุลแฟรม ทองคำอีกอย่างสินค้าออกที่สำคัญ มีแร่ดีบุก, ไข่, ภระยือ, สุกร, เป็ด, ไก่, และไม้พื้น

จังหวัดตรังนี้ เดิมเป็นเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราช และยกเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ เมื่อรัชกาลที่ ๕ และเมืองนี้เป็นท่าค้าขายของเมืองนครศรีธรรมราช ทางทะเลตะวันตกของแหลมมะลายูมาแต่ก็กลำบรรพ์ พวกชาวต่างประเทศที่มาจากอินเดียและลังกาตลอดจนเมืองพะม่า มอญ และเมืองทางแหลมมะลายูตะวันตกต้องมาขึ้นบกที่เมืองตรังนี้ทั้งนั้น แม้

บันไดขึ้นชั้นประทักษิณมหาเจดีย์ วัดมหาธาตุ
จังหวัดนครศรีธรรมราช

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ไทย ๆ บรรทุกข้างไปขายต่างประเทศ ก็ไปบรรทุกเรือที่ท่าเมืองตรังนี้เหมือนกัน

อำเภอปะเหลียน ซึ่งบัดนี้เปลี่ยนเรียกว่า อำเภอหยงสะตา อยู่ริมชายทะเลใต้เมืองตรังลงไป เดิมเคยเป็นเมืองขึ้นจังหวัดพัทลุง พึ่งมายุบลงเป็นอำเภอ และยกไปไว้ในจังหวัดตรังเมื่อรัชกาลที่ ๕

(๕) จังหวัดตะกั่วป่า อยู่ถัดจังหวัดพังงาขึ้นไปทางเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ อำเภอตลาดใหญ่ อำเภอเกาะคอเขา อำเภอกะปง มีพลเมืองประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอตลาดใหญ่ ใกล้ปากน้ำตะกั่วป่า ห่างจากภูเก็ตประมาณ ๙๐ กิโลเมตร พื้นที่ประกอบด้วยภูเขาและเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ มีการเพาะปลูกน้อย แร่ดีบุกมีทั่วไป และเป็นสินค้าออกอันสำคัญของจังหวัดนี้

จังหวัดตะกั่วป่า เดิมเป็นท้องที่ของเมืองตะกั่วทุ่ง แล้วแยกตั้งเป็น ๒ เมือง คือ เมืองตะกั่วทุ่ง และตะกั่วป่า ขึ้นเมืองไชยา ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยกเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ เมืองตะกั่วป่านั้น เป็นทางเดิน

ข้ามแหลมมะลายูมาแต่ก็กำบรรพ์ทาง ๑ ยังมีเทวสถานเป็นที่สำคัญอยู่ตามทาง.

(๖) จังหวัดระนอง อยู่ถัดจังหวัดชุมพรขึ้นไปทางเหนือ อาณาเขตต์ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดต่อกับเมืองทรวายในปกครองของอังกฤษ ซึ่งมีแม่น้ำปากจั่นกั้นเป็นเขตต์แดน มีเนื้อที่ประมาณ ๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓,๗๕๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๔ อำเภอ คือ อำเภอเขานิเวศน์ อำเภอกระบุรี อำเภอละอุ่น อำเภอกะเปอ มีพลเมืองประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอเขานิเวศน์ ห่างจากภูเก็ตประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร พื้นที่ประกอบด้วยภูเขาและเนิน ที่ได้ทำการเพาะปลูกมีน้อย มีแร่ดีบุกแทบทุกอำเภอ แต่ผู้ทำเหมืองแร่เป็นบริษัทต่างประเทศทั้งสิ้น แร่ดีบุกเป็นสินค้าออกอันสำคัญของจังหวัดนี้

จังหวัดระนองเดิมเป็นท้องที่ขึ้นจังหวัดชุมพร และเป็นทางเดินข้ามแหลมมะลายูอันเป็นทางใกล้ที่สุดด้วย เรียกว่าทางปากจั่น เมืองระนองนี้ยกเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ เมื่อรัชกาลที่ ๓ และที่ปากจั่นตั้งเป็นเมือง เรียกว่า เมืองกระบุรี ขึ้นกรุงเทพ ฯ ในรัชกาลที่ ๔ แต่ไฉนกลับไปขึ้นเมืองระนองเมื่อรัชกาลที่ ๕.

แผนที่
มณฑลภูเก็ต
มาตราส่วน ๑:๑,๔๐๐,๐๐๐
๒๐ กิโลเมตร
อ่าวสยาม
ม. ชุมพร
ม. ระนอง
ม. กระบุรี (ป่าก่อ)
ม. ตะกั่วป่า
ม. ตะกั่วทุ่ง
ม. พังงา
ม. ภูเก็ต
ม. ถลาง
ม. ตรัง
ม. สตูล
เครื่องหมาย

(๗) จังหวัดสะตูล อยู่ถัดจังหวัดตรังลงไปทางทิศใต้ ตามฝั่งทะเล อาณาเขตต์ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ติดต่อกับเมืองปลิศและเมืองไทรบุรี ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทย แล้วตกไปเป็นของอังกฤษเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๒ อำเภอ คือ อำเภอมำบัง อำเภอทุ่งหว้า, มีพลเมืองประมาณ ๓๕,๐๐๐ คน ศาลากลางของจังหวัดอยู่ในอำเภอมำบัง ห่างจากฝั่งทะเลเข้าไปประมาณ ๖ กิโลเมตร และห่างจากภูเก็ตประมาณ ๒๔๐ กิโลเมตร พื้นที่เป็นภูเขาและเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ และเป็นป่า ตอนริมทะเลเป็นที่ราบแต่การเพาะปลูกยังมีน้อยกว่าที่ว่างเปล่ามาก จังหวัดนี้มีแร่ดีบุก เหล็ก และถ่านศิลา สินค้าออกที่สำคัญ คือ ไม้ต่าง ๆ เยื่อ, ไก่, ปลาเค็ม, และยางพารา.

จังหวัดสะตูลนี้ เดิมเป็นเมืองขึ้นของเมืองไทรบุรี เมื่อรัชกาลที่ ๓ ยกเป็นประเทศราชขึ้นกรุงเทพ ฯ เจ้าเมืองเป็นมะลายู และเมื่อเมืองไทรบุรีตกไปเป็นของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ แล้ว จังหวัดสะตูลจึงได้รวมอยู่ในมณฑลภูเก็ต ในรัชกาลที่ ๕ พลเมืองของจังหวัดสะตูลโดยมากเป็นไทย ที่นับถือศาสนาอิสลาม พวกมะลายูเรียกไทยพวกนี้ว่า พวกสำสำ

๑๙. รัฐบาล หรือ การปกครอง รูปโครงการปกครอง ซึ่งประเทศสยามใช้อยู่นี้เป็นแบบราชาธิปไตย อย่างมีพระราชาธิบดีทรงสำเร็จราชการแผ่นดินสิทธิ์ขาดในพระองค์. (Absolute Monarchy) มีผู้ช่วยท่างพระเนตรพระกรรณ์เรียกว่า คณะเสนาบดี รวมกันเป็นรัฐบาล. พระราชกรณียทั้งปวงเป็นไปเพื่อความดีความเจริญแห่งชาติบ้านเมือง.

ราชการในรัฐบาลแบ่งออกเป็นแผนกใหญ่ ๑๒ กระทรวง กระทรวงหนึ่งก็มีหัวหน้าคนหนึ่งเรียกว่า เสนาบดี ซึ่งพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งไว้ให้เป็นผู้รับผิดชอบราชการทั้งปวงในกระทรวงนั้น. เสนาบดีทั้ง ๑๒ คนนี้ เมื่อถึงคราวมีราชการแผ่นดินสำคัญเกิดขึ้น ก็มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประชุมกัน เพื่อปรึกษาหารือให้ตกลงเห็นชอบพร้อมกันก่อนที่จะทำลงไป พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับเป็นประธานในสภาเสนาบดีนี้ และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะทรงตัดสินชี้ขาด

ราชการในกระทรวงหนึ่ง ๆ ยังแบ่งออกเป็นแผนก ๆ อีกเรียกว่ากรม มีหัวหน้าเรียกว่า อธิบดี หรือเจ้ากรม เป็นผู้รับผิดชอบราชการทั้งปวงในกรมนั้นโดยตรงต่อเสนาบดี. กรม

ใหญ่ ซึ่งมีอธิบดีเป็นหัวหน้า มักแบ่งเป็นกรมน้อย มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้าคล้ายเหมือนกัน กรมหนึ่ง ๆ ยังมีเจ้าพนักงานทำการรอง ๆ ต่อลงไปอีกเป็นชั้น ๆ คือ รองอธิบดี หรือปลัดกรม สมุห์บัญชี นายเวร และเสมียน ฯลฯ

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงราชการในกระทรวงต่าง ๆ ทั้ง ๑๒ กระทรวงไว้โดยย่อ

กระทรวงการต่างประเทศ มีหน้าที่ราชการเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามในกิจการซึ่งเกี่ยวกับรัฐบาลของนานาประเทศ เช่น การทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี การทูต และการถงสุลเป็นต้น

กระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่จัดการปกครองทั่วพระราชอาณาจักร รักษาความสงบเรียบร้อย มี

๑. กรมบัญชาการ จัดการเป็นกองกลางในการปกครองทั่วไป

๒. กรมสำรวจ มีหน้าที่ตรวจการต่าง ๆ ในแผนกมหาดไทย

๓. กรมพลำภังศ์ รวมหน้าที่การปกครองทั้งในกรุงและหัวเมือง

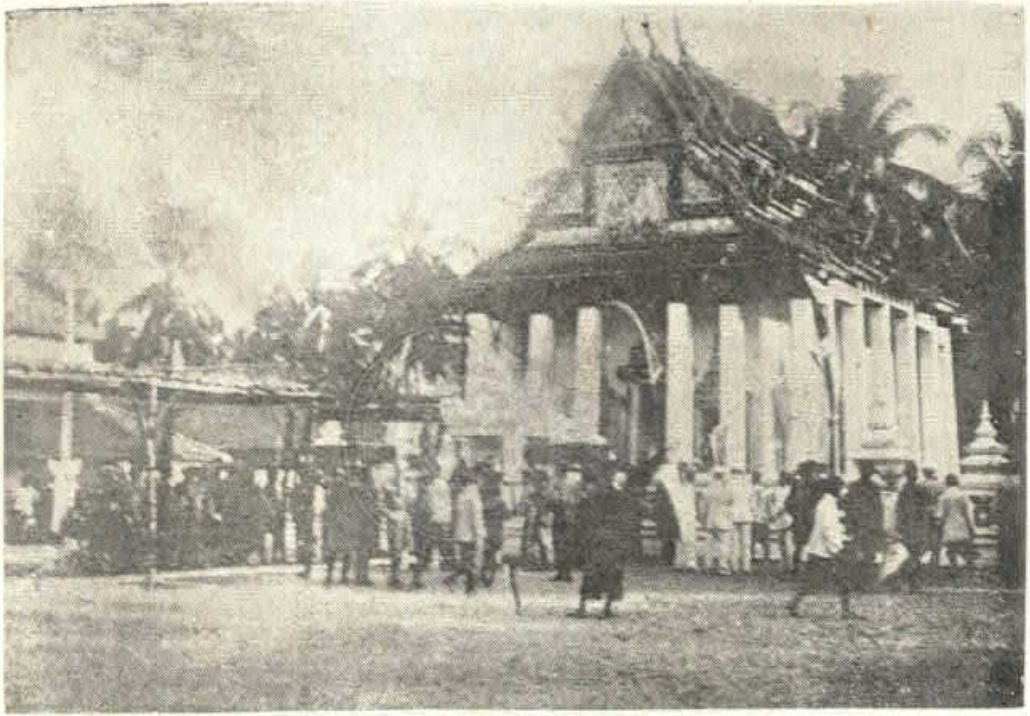
๔. กรมสาธารณสุข (และกรมสุขาภิบาล ซึ่งสำหรับจะรวมเป็นกรมเดียวกัน) จัดการป้องกันรักษาโรคภัยบำรุงความสุขของพลเมือง

๕. กรมตำรวจภูธร และตำรวจพระนครบาล จัดการปราบโจรผู้ร้ายและรักษาความสงบในหมู่ประชาราษฎร์. สำหรับหัวเมืองเรียกว่า ตำรวจภูธร. สำหรับกรุงเทพ พระมหานครเรียกว่า ตำรวจพระนครบาล

๖. กรมเจ้าท่า จัดการทะเบียนเรือและกิจการที่เกี่ยวกับการเดินเรือในน่านน้ำสยาม

๗. กรมอัยการ เป็นเจ้าหน้าที่ทะนายแผ่นดิน ฟ้องร้องต่อศาลเพื่อเอาโทษผู้ผิดทางอาชญาตามกฎหมาย

สำหรับการปกครอง รัฐบาลได้แบ่งประเทศสยามออกเป็น ๑๘ มณฑล มณฑลหัวเมืองนอกจากกรุงเทพ ฯ ทั้ง ๑๗ มณฑลนั้น มีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการมณฑลละ ๑ คน ขึ้นตรงต่อพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. มณฑล ๑ ๆ ก็แบ่งออกเป็นจังหวัด ๆ มากบ้างน้อยบ้าง มีผู้ว่าราชการจังหวัดประจำทุกจังหวัด ขึ้นตรงต่อสมุหเทศาภิบาล. จังหวัดแบ่งออกเป็นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มีหัวหน้าประจำเรียกว่า นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน. นอกจากนี้ยังมี

วัดชลธารา จังหวัดปัตตานี

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

อุปราช ตรวจตรา การงานเหนือ สมุหเทศาภิบาล ฉะเพาะ ภาค ๑ หรือ มณฑล ๑ อุปราช นี้ นอกจาก ทำงานตำแหน่งอุปราชยังทำหน้าที่ เป็น สมุหเทศาภิบาล ประจำ มณฑล ซึ่ง รวมอยู่ในภาคนั้นด้วย คือ (๑) ภาคพายัพ ซึ่ง รวม มณฑล พายัพ กับ มณฑล มหาราษฎร์ มีอุปราชคน ๑ ทำหน้าที่ตรวจการเหนือ สมุหเทศาภิบาล มณฑลมหาราษฎร์ กับ เป็น ตัว สมุหเทศาภิบาล มณฑล พายัพ ด้วย. (๒) มณฑล อยุธยา มีอุปราชทำหน้าที่ เป็น ตัว สมุหเทศาภิบาล สำหรับ มณฑลนั้นด้วย. (๓) ปักษ์ใต้ ซึ่ง รวม มณฑล สุราษฎร์ นครศรีธรรมราช กับ ปัตตานี มีอุปราชคน ๑ ตรวจ การ เหนือ สมุหเทศาภิบาลมณฑลสุราษฎร์ กับ มณฑล ปัตตานี และ เป็น ตัว สมุหเทศาภิบาล ประจำ มณฑล นครศรีธรรมราช ด้วย. (๔) ภาคอีสาน ซึ่ง รวม มณฑล อุดร อุบล ร้อยเอ็ด มีอุปราชคน ๑ อุปราช ภาคอีสาน นี้ เป็น สมุหเทศาภิบาล มณฑล อุดร ด้วย

ส่วน กรุงเทพพระมหานคร ซึ่ง เสมอกับ เป็น มณฑล หนึ่ง มี สมุหพระนครบาล เป็น หัวหน้า ขึ้น ต่อ กระทรวง มหาดไทย. กรุงเทพ ฯ แบ่งออกเป็นจังหวัด จังหวัดหนึ่ง ก็ มี นครบาลจังหวัด และ นายอำเภอ เป็นเจ้าหน้าที่ รับผิดชอบจัดการ ปกครองภายใน เขตต์ท้องที่ ของตน ๆ แต่ จังหวัด ชั้นนอก คือ จังหวัด นนทบุรี

มีนบุรี พระประแดง กับสมุทปราการ ทั้ง ๔ จังหวัดนี้แยกเขตต์อำเภอออกเป็น ตำบล และหมู่บ้าน มี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ปกครองเหมือนมณฑลหัวเมือง กับอำเภอชั้นนอกของ จังหวัดพระนคร และ จังหวัดธนบุรี ๘ อำเภอ คือ อำเภอบางซื่อ, อำเภอบางกะปิ, อำเภอบางเขน รวม ๓ อำเภอในจังหวัดพระนคร. กับ อำเภอคลองสัน, อำเภอภาษีเจริญ อำเภอบางขุนเทียน อำเภอราษฎร์บูรณะ อำเภอหนองแขม รวม ๕ อำเภอในจังหวัดธนบุรี ก็แยกเขตต์เป็นตำบลและหมู่บ้าน มีกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าเหมือนการปกครองท้องที่ชั้นนอก. แต่อำเภอในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี นอกจากที่กล่าวนี้ ไม่มีตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่จัดการเก็บรักษาเงินผลประโยชน์รายได้ของรัฐบาล เช่น เงินภาษีอากรเป็นต้น และบังคับบัญชาการใช้จ่ายทรัพย์สมบัติของรัฐบาลทั่วไปทุกกระทรวง กรมต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในกระทรวงนี้ คือ

๑. กรมกระสาปณ์สิทธิการ ทำเงินตราและสตางค์

๒. กรมตรวจเงินแผ่นดินและกรมเจ้าจำนวน

๓. กรมพระคลังมหาสมบัติ จ่ายเงินรับเงินและจัดการคลังออมสิน

๔. กรมบัญชีกลาง ตรวจสอบบัญชีเงินทั่วไปทุกกระทรวงทะบวงการ

๕. กรมธนบัตร ออกธนบัตร

๖. กรมฝิ่นหลวง ทำฝิ่นหลอกจำหน่าย และกองสุรา

๗. กรมสรรพากร เก็บเงินอากรเบ็ดเตล็ดและอากรค่าน้ำ

๘. กรมศุลกากร เก็บเงินภาษีขาเข้า, ภาษีขาออก, และภาษีภายใน

๙. กรมสถิติพยากรณ์ ทำสถิติแห่งกิจการทั่วไป

กระทรวงเกษตราธิการ มีหน้าที่จัดการที่ดินและการเพาะปลูก กรมต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่ในกระทรวงนี้ คือ

๑. กรมรังวัดที่ดิน มีหน้าที่จัดการวัดที่ดิน

๒. กรมทะเบียนที่ดิน มีหน้าที่จดทะเบียนที่ดินและออกโฉนดที่ดิน

๓. กรมเพาะปลูก มีหน้าที่ตรวจตราการเพาะปลูกพืชพรรณต่าง ๆ เพื่อหาทางทะนุบำรุงการเพาะปลูกให้เจริญขึ้น และจัดการผสมสัตว์

๔. กรมชลประทาน มีหน้าที่จัดการชลประทานสำหรับบำรุงการเพาะปลูก

๕. กรมราชโลหกิจ มีหน้าที่ตรวจหาโลหธาตุภายในพื้นแผ่นดิน

๖. กรมป่าไม้ มีหน้าที่บำรุงและรักษาป่าไม้

กระทรวงคมนาคม มีหน้าที่จัดการไปรษณีย์โทรเลข การรถไฟ และทางบก กรมขึ้นของกระทรวงนี้ คือ

๑. กรมไปรษณีย์โทรเลข จัดการไปรษณีย์โทรเลขและโทรศัพท์

๒. กรมรถไฟหลวง สร้างทางรถไฟหลวง และอำนวยการเดินรถไฟ กรมทางขึ้นอยู่ในกรมรถไฟหลวง จัดการสร้างและรักษาทางบก ฉะเพาะ "ทางหลวงของแผ่นดิน" คือ ทางคมนาคม ซึ่งเป็นทางเดินของสินค้าที่สำคัญในพระราชอาณาจักร กับทางคมนาคมซึ่งติดต่อกับทางรถไฟ ส่วนทางหลวงของมณฑลคือ ทางคมนาคมซึ่งอยู่ในการปกครองของมณฑล กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดการสร้างและบำรุงรักษา ไม่ขึ้นอยู่ในกระทรวงคมนาคม

กระทรวงยุติธรรม มีหน้าที่จัดการศาลยุติธรรม ซึ่งตัดสินคดีพิพาทของพลเมือง มีกรมขึ้น คือ

๑. กรมร่างกฎหมาย มีกรรมการเป็นเจ้าหน้าที่ร่างกฎหมาย

๒. กรมราชทัณฑ์ มีหน้าที่จัดการเรือนจำทั่วพระราชอาณาจักร

กระทรวงศึกษาธิการ จัดการศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร กรมขึ้นของกระทรวง คือ

๑. กรมสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการศึกษาสามัญทั่วพระราชอาณาจักร

๒. กรมวิสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการศึกษาแผนกวิชชาหาเลี้ยงชีพ

๓. กรมมหาวิทยาลัย จัดการศึกษาชั้นสูง

๔. กรมตำรา จัดการตรวจแต่ง, และพิมพ์แบบเรียน

นอกจากนี้ยังมีกองตรวจการโรงเรียน ขึ้นอยู่ในกรมสามัญและกรมวิสามัญกับกองสอบไล่ ซึ่งเป็นกองอิสระ

กระทรวงวัง มีหน้าที่ราชการในพระราชสำนัก กับจัดการพระอาราม พระราชพิธี และการที่เกี่ยวกับพระองค์โดยตรง และพระบรมวงศานุวงศ์ และจัดการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ กรมต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในกรมนี้มีอยู่กว่า ๔๐ กรม

กระทรวงมุรธาธร มีหน้าที่รักษาเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เขียน สัญญาบัตร ทำทะเบียนข้าราชการชั้นสัญญาบัตร และทะเบียนเครื่องราชอิสริยาภรณ์.

กระทรวงกระลาโหม จัดการทหารบก ทำเครื่องยาวุธยุทธภัณฑ์กับทำแผนที่พระราชอาณาจักร

กระทรวงทหารเรือ จัดการทหารเรือ และบังคับการทะเล กับประภาคาร.

นอกจากนี้ยังมีสภา สภาหนึ่ง เรียกว่า สภาเผยแผ่พาณิชย์ ตั้งขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ สภานี้เป็นที่ประชุมสำหรับทำนุบำรุงการค้าขายของประเทศให้เจริญ มีตำแหน่งประจำ คือ ๑. นายกเป็นข้าราชการชั้นเสนาบดี ๒. อุปนายก เป็นข้าราชการชั้นรองเสนาบดี ๓. ที่ปรึกษากฎหมาย เป็นข้าราชการชั้นอธิบดี ๔. เลขานุการ เป็นข้าราชการชั้นรองอธิบดี ตำแหน่งเหล่านี้เป็นตำแหน่งประจำสภา

ส่วนกรรมการนั้นเป็นข้าราชการที่มีตำแหน่งเป็นหัวหน้ากระทรวง และกรมบรรดาที่มีหน้าที่อุดหนุนการพาณิชย์ คือ ๑. เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๒. เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ๓. ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง ๔. หัวหน้ากรมทดน้ำ ๕. อธิบดีกรมสรรพากร ๖. อธิบดีกรมศุลกากร

นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กับที่ปรึกษาของกระทรวงเกษตราธิการ เป็นที่ปรึกษาของสภานี้ด้วย

สภานี้เดิมมีกรมขึ้นกรมหนึ่ง เรียกว่า กรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ ซึ่งมีฐานะเท่ากระทรวง มีหน้าที่จัดการสหกรณ์, ตั้งศาลาแยกชาติ, ตรวจพรรณรุกขชาติ, อุตสาหกรรม การค้าขาย และรวบรวมสถิติพยากรณ์ (สถิติพยากรณ์ยกไปขึ้นกระทรวงคลังแล้ว) ต่อมาภายหลังเรียกว่า กระทรวงพาณิชย์ และเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์เป็นนายกของสภาเผยแผ่พาณิชย์

๒๐. เงินรายได้รายจ่ายของรัฐบาล ทางที่มาแห่งเงินรายได้ของรัฐบาลสยาม จำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ได้ ๒ ประเภท คือ:—

(๑) อากร (๒) ภาษี

อากร หมายความว่าเงินรายได้โดยตรง ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ อย่าง คือ:—

(๑) อากรรัฐสามิตต์ (๒) อากรรัฐพาณิชย์
(๓) อากรเบ็ดเตล็ด

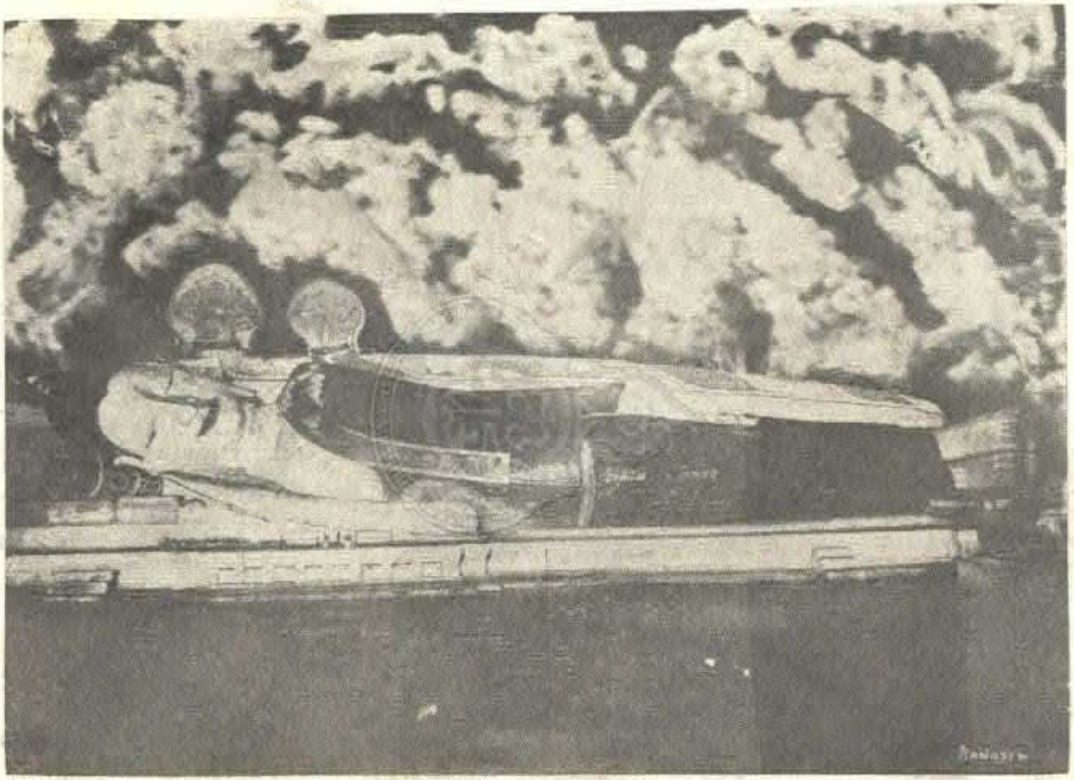
อากรรัฐสามิตต์ ที่เรียกว่ารัฐสามิตต์นั้นคือผลประโยชน์รายได้ ซึ่งเกิดแต่ทรัพย์สมบัติ ที่รัฐบาลถือกรรมสิทธิ์ปกครองเป็นเจ้าของ หรือซึ่งรัฐบาลจักทำให้เกิดเป็นผลประโยชน์ขึ้น เงินรายได้แผนกรัฐสามิตต์มี ๔ อย่าง คือ

(๑) ผลประโยชน์ป่าไม้ (๒) ผลประโยชน์แร่ (๓) ค่าขายของหลวงต่าง ๆ (๔) ค่าเช่าและผลประโยชน์ของหลวง

ผลประโยชน์ป่าไม้ รายได้ที่เกิดจากการป่าไม้แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ (๑) รายได้ซึ่งเก็บจากบุคคลหรือบริษัทที่รัฐบาลอนุญาตให้ทำป่าไม้ คือ:—

(ก) รายได้จากป่าไม้สักและไม้ขอนสัก ซึ่งมีวิธีเก็บดังต่อไปนี้ ค่าเช่าป่า ป่าหนึ่งปีละ ๑๐๐ บาทเป็นประมาณ. ค่าตอไม้ คือเงินที่เก็บสำหรับต้นสักที่จะโค่นลง ไม้ใหญ่เก็บค่าตอต้นละ ๑๒ บาท ไม้เล็กเก็บค่าตอต้นละ ๖ บาท. ค่าภาษี เก็บตามอัตราพิกัดภาษีไม้ขอนสัก (ดูผลประโยชน์แผนกภาษีภายใน)

(ข) รายได้จากไม้กระยาเลย คือ ค่าภาคหลวง ซึ่งเก็บตามชนิดไม้ดีและเลว ไม้ดีเช่นไม้พะยูง เก็บเป็น

รูปพระนอนบนไหล่เขาที่วัดหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

ภูเขาที่พระนอนประดิษฐานอยู่ วัดหน้าถ้ำ จังหวัดยะลา

เหลียมลูกบาศก์เมตรละ ๗ บาท ไม้เลวเช่นไม้ทำฟืนเผาถ่าน เก็บเหลียมลูกบาศก์เมตรละ ๒๕ สตางค์

(๒) รายได้ซึ่งรัฐบาลได้จากการจำหน่ายไม้ เงินกำไรที่รัฐบาลได้จากการจำหน่ายไม้นี้ ในปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนหลายแสนบาท

ผลประโยชน์แร่ รายได้แผนกเหมืองแร่ โดยมากได้มาจากค่าภาคหลวงดีบุก นอกจากนี้ยังมีค่าภาคหลวงแร่ชนิดอื่น ๆ อีก แต่เป็นจำนวนเล็กน้อย คือ แร่ตะกั่ว, แร่สังกะสี, แร่วุลแฟรม, แร่หลวง และแร่ไมสิยเทไนต์ กับเงินค่าธรรมเนียมสำหรับใบอนุญาตร่อนหาแร่, ค่าธรรมเนียมสำหรับอาชญาบัตรตรวจแร่ และอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่, ค่าธรรมเนียมสำหรับประทานบัตรทำเหมืองแร่, กับค่าเช่าจังหวัดเหมืองแร่

อัตราค่าภาคหลวงดีบุกนั้น เก็บมากน้อยตามราคาที่ซื้อขายอยู่ในเมืองสเตรตเซ็ตเติลเมนต์ จะสูงหรือต่ำเพียงใด ถ้าราคาหาบละ ๒๕๐ บาทถึง ๒๕๒ บาท ก็เก็บค่าภาคหลวงหาบละ ๖๓ บาท ถ้าหาบละ ๒๕๒ บาทถึง ๒๕๓ บาท ค่าภาคหลวงหาบละ ๖๓.๒๕ บาท ถ้าราคาหาบละ ๒๙๘ ถึง ๒๙๙ บาท ค่าภาคหลวงหาบละ ๗๔.๗๕ บาท ถ้าราคา

หาบละ ๒๙๙ ถึง ๓๐๐ บาท ค่าภาคหลวงหาบละ ๗๕ บาท และถ้าราคาดีบุกเกินอัตรานี้ขึ้นไป ก็เก็บภาษีตามราคาที่เกินนั้น ๔ ชัก ๑ หรือร้อยละ ๒๕

อัตราค่าภาคหลวง—แร่ทะกั่วดังนี้ คือ ถ้าเป็นแร่ทะกั่ว (ยังไม่ได้ถลุง) เมตริกตันละ ๑ บาท ถ้าเป็นเนื้อทะกั่ว เมตริกตันละ ๑.๕๐ บาท ถ้าในแร่ทะกั่ว เมตริกตัน ๑ มีเงินปนอยู่ด้วยเกินกว่า ๑๕๐ กรัมม์ หรือเนื้อทะกั่วเมตริกตัน ๑ มีเงินปนอยู่เกินกว่า ๒๐๐ กรัมม์ขึ้นไป ก็เก็บค่าภาคหลวงเป็นเงิน ๑๐ สตางค์ต่อ ๒๕ กรัมม์

แร่สังกะสี เก็บค่าภาคหลวงเมตริกตันละ ๑ บาท

แร่วุลแฟรม เก็บค่าภาคหลวงเป็นเงินร้อยละ ๑๐ ของราคาที่ซื้อขายกันที่สเตรทเซ็ตเติลเมนต์

แร่พลวงที่ถลุงแล้วหรือลนไฟแล้ว เก็บค่าภาคหลวงหาบละ ๒ บาท แร่พลวงที่ยังไม่ได้ถลุงหรือยังไม่ได้ลนไฟ เก็บค่าภาคหลวงหาบละ ๑ บาท

แร่โมลิบเดไนต์ เก็บค่าภาคหลวงหาบละ ๙ บาท

อากรรัฐพาณิชย์ ที่เรียกว่า รัฐพาณิชย์นั้น คือผลประโยชน์รายได้จาก (๑) การไปรษณีย์ (๒) การโทรเลขและโทรศัพท์ (๓) การรถไฟหลวง

การไปรษณีย์ เงินรายได้แผนกไปรษณีย์นั้น เก็บได้จากค่าจำหน่ายดวงตราไปรษณียากร, ค่าปรับหนังสือซึ่งปิดดวงตราค่าธรรมเนียมไม่เต็มอัตราและที่ไม่ได้ปิดตราเลย กับค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และค่าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

การโทรเลข เงินรายได้แผนกโทรเลขนั้นได้จากค่าค่าโทรเลข กับค่าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีค่าไค่สวน, ค่าธรรมเนียม, ตราสินซื้อย่อ, ค่าสอบทวนค่าโทรเลข, ค่าไขเสร็จ ฯ ล ฯ

การโทรศัพท์ เงินรายได้แผนกการโทรศัพท์ คือเงินค่าเช่าเครื่องโทรศัพท กับค่าติดตั้งเครื่องโทรศัพท์และค่าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

การรถไฟหลวง เงินรายได้แผนกการรถไฟหลวงไดยมากเป็นค่าโดยสาร กับค่าระวางสินค้า, นอกจากนี้ก็มีค่าระวางสัตว์และค่าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เช่นค่าขายของและค่าเช่าเบ็ดเตล็ด

อากรเบ็ดเตล็ด ผลประโยชน์รายได้ที่จัดเป็นอากรเบ็ดเตล็ดนั้นได้แก่

(๑) เงินดอกเบี้ย, ค่าบ่วยการ, และกำไรที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเงิน

(๒) รายได้ของกรมกระศาปณสิทธิการและกรมพระคลังมหาสมบัติ.

ดอกเบี้ย นั้นคือ (ก) ดอกเบี้ยที่เกิดจากการที่กรมอนุบัตร์ลงทุนซื้อใบกู้ของบริษัทต่าง ๆ หรือของรัฐบาลต่างประเทศ (ข) ดอกเบี้ยเงินฝากธนาคารต่าง ๆ

ค่าบำรุงการ คือเงินค่าบำรุงการที่คิดเอาแก่ผู้ที่นำเงินมาฝากไว้ที่กระทรวงพระคลัง เพื่อให้คลังมณฑลจ่ายให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่ผู้นำฝากประสงค์ให้คลังจ่ายให้ การที่พระคลังมหาสมบัติทำเช่นนี้ ก็ละเพาะแต่หัวเมืองที่ไม่มีธนาคาร

กำไรแลกเปลี่ยนเงิน ได้จากราคาเงินขึ้นลง ซึ่งเกิดจากการค้าขายกับต่างประเทศ คือ พ่อค้าต่างประเทศใช้หนี้ด้วยทองเปานด์ โดยเอาทองเปานด์ซื้อเงินบาทจากพระคลังมหาสมบัติ พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินบาทให้ไป เมื่อได้เปลี่ยนราคาในบัญชีคิดอัตราใหม่เข้าเทียบกัน ข้างใหม่สูงกว่าตัวเงิน (ตัวเลข) ในบัญชี ก็ส่งเข้ากำไร รายได้ถ้าต่ำก็ต้องจ่ายเข้าค่าขาดทุนไป

รายได้ของกรมกระศาปณ์สิทธิการและกรมพระคลังมหาสมบัติ คือกำไรที่ได้จากการทำเหรียญกระศาปณ์

ซึ่งลดเนื้อเงินให้น้อยกว่ากำหนดราคาของเหรียญกระษาปณ์ และรายได้เบ็ดเตล็ดของกรมพระคลังมหาสมบัติ เงินแผนกนี้เป็นเงินจำนวนเล็กน้อย

ภาษี ภาษีหมายความถึงเงินรายได้ซึ่งเก็บจากภาษีต่างๆ คือ (๑) ภาษีโดยตรง (๒) ภาษีเบ็ดเตล็ด

นอกจากนี้ยังมีเงินรายได้จากฝิ่นซึ่งรัฐบาลจัดทำ, กับเงินค่าธรรมเนียม, ค่าปรับและใบอนุญาต, ซึ่งรวมอยู่ในแผนกเงินภาษีอีกด้วย

ภาษีโดยตรง ภาษีโดยตรงมี ๒ ประเภท คือ (๑) ภาษีที่ดิน (๒) เงินรัชชูปการ

ภาษีที่ดินนั้น เช่น ภาษีค่านา, ภาษีสวน, ภาษีสมพัตสร, ภาษีนาเกลือ, ภาษีเรือโรงร้านเบี้ยหัน แต่ภาษีค่านาเป็นเงินจำนวนมากกว่าภาษีอื่นๆ รวมกันหลายเท่าตัว เพราะฉะนั้นจะกล่าวแต่ภาษีค่านาเท่านั้น เพราะเป็นเงินรายได้จำนวนใหญ่, ภาษีสวน, ภาษีสมพัตสร ฯลฯ เหล่านี้เป็นเงินจำนวนเล็กน้อย จะไม่กล่าวถึงวิธีเก็บภาษีเหล่านี้ไว้ในที่นี้, ภาษีค่านานั้นรัฐบาลจัดวิธีเก็บภาษีเป็นเงินมากน้อยตามชะนิดของที่นามี ๒ ชะนิด คือ (ก) นาคู่โค คือนาชะนิดที่เจ้าของต้องเสียค่านาตามเนื้อที่

ที่มีในโฉนดตราจองของผู้ถือกรรมสิทธิ์ทุก ๆ ปี. (๒) นาฟางลอย เป็นนาที่ทำเป็นฟางแล้วแต่ยังเป็นนาข้าว เจ้าของผู้ครองต้องเสียค่านาตามเนื้อที่ที่ได้ปลูกข้าวได้ผลเป็นปี ๆ. นาทั้ง ๒ ชะนิดนี้แยกเป็น ๕ ชั้นตามชั้นดีและเลว และอัตราค่านาก็เก็บต่างกันตามลำดับชั้นดังนี้

นาคู่โค		นาฟางลอย	
นาเอกเก็บไร่ละ ๑ บาท	– ส.ค.	นาเอกเก็บไร่ละ ๑ บาท	๒๐ ส.ค.
นาโท ,,	– ,, ๘๐ ,,	นาโท ,,	๑ ,, – ,,
นาตรี ,,	– ,, ๖๐ ,,	นาตรี ,,	– ,, ๘๐ ,,
นาจัตวา ,,	– ,, ๔๐ ,,	นาจัตวา ,,	– ,, ๖๐ ,,
นาเบญจะ ,,	– ,, ๓๐ ,,	นาเบญจะ ,,	– ,, ๔๐ ,,

เงินรัชชูปการ เงินรัชชูปการ คือเงินที่รัฐบาลเก็บเป็นรายปีจากชายฉกรรจ์ซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีเต็มตลอดจนถึงอายุ ๖๐ ปี ยกเว้นแต่ภิกษุ, สามเณร, บาทหลวง ครูสอนสาสนาคริสเตียน, และผู้สอนสาสนาอิสลาม, ทหารบก, ทหารเรือ, ตำรวจภูธร, ตำรวจพระนครบาล ซึ่งไม่ใช่ชั้นที่มียศ สัญญาบัตรที่ประจำการและที่เป็นกองหนุนบางชั้น, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, สารวัด, แพทย์ประจำตำบล, คนพิการทุพพลภาพที่ไม่สามารถจะประกอบการหาเลี้ยงชีพได้เอง กับ

คนพวกอื่น ๆ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเว้นโดยฉะเพาะในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง จำนวนเงินที่เก็บนั้นอย่างสูงเพียงคนละ ๖ บาท ถ้าตำบลใดการหาเลี้ยงชีพผิดเคืองกันเก็บต่ำกว่า ๖ บาทลงมาตามสมควร

เงินศึกษาพลี ไม่ใช่เงินรายได้ของรัฐบาล เป็นเงินที่ประชาชนในท้องที่ออกช่วยบำรุงการศึกษาฉะเพาะท้องที่ของคนเป็นตำบล ๆ ไป แต่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล

ภาษีเบ็ดเตล็ด ภาษีเบ็ดเตล็ด คือ (๑) ศุลกากร (๒) ภาษีสุราที่รัฐบาลจัดทำ (๓) ภาษีภายใน (๔) ภาษีค่าน้ำ

รายได้แผนกศุลกากร เงินรายได้แผนกนี้ ได้แก่ ภาษีที่เก็บจากสินค้าที่ส่งเข้ามาและที่ส่งออกไปจากประเทศสยาม ภาษีขาเข้าและภาษีขาออกนั้นเก็บตามสัตรา ซึ่งรัฐบาลสยามได้ทำสัญญาตกลงไว้กับมหาประเทศทั้งหลาย ตามความในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนั้น มีลักษณะการเก็บภาษีอยู่ ๓ ชนิด คือ

(๑) ภาษีภายใน (๒) ภาษีขาออก (๓) ภาษีขาเข้า

สินค้าบางชนิดไม่ต้องเสียภาษีภายใน แต่ต้องเสีย

ภาษีขาออก เช่นข้าว สาร และข้าวเปลือก เป็นต้น. สินค้าบางชนิดต้องเสียภาษีภายในตามอัตราที่ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี แต่ไม่ต้องเสียภาษีขาออก เช่น น้ำตาลทราย, ผ้าย และเกลือเป็นต้น (ให้ตรวจดูบัญชีสินค้าที่ต้องเสียภาษีขาออกหน้าต่อไป สินค้าที่ไม่มีชื่อในบัญชีให้เข้าใจว่าเป็นสินค้าที่ต้องเสียภาษีภายในแต่ไม่ต้องเสียภาษีขาออก)

สินค้าขาเข้าต้องเสียภาษีไม่เกินกว่าร้อยละ ๓ แห่งราคาสินค้านั้น เว้นแต่เหล้าเบียร์และเหล้าองุ่นต้องเสียภาษีร้อยละ ๕ แห่งราคาเหล้านั้น ๆ และเหล้าชนิดอื่นซึ่งมีแอลกอฮอล์แรงถึง ๕๐ ดีกรี ต้องเสียภาษีแกลลอนละ ๒ บาท ถ้าสูงกว่า ๕๐ ดีกรีขึ้นไปอีกกี่ดีกรีก็ต้องเสียภาษีเพิ่มอีกแกลลอนละ ๔ สตางค์ สำหรับทุก ๆ ดีกรีที่สูงเกิน ๕๐ ดีกรีนั้น

เงินทองต่าง ๆ คือ ทองใบ, เนื้อทอง, ทองตรา, เนื้อเงิน, เงินตราและเหรียญทองแดง ทองขาว, ฝิ่น กับของที่บุคคลนำเข้ามาสำหรับใช้ส่วนตัว ไม่ต้องเสียภาษี

ต่อไปนี้คือบัญชีสินค้าขาออกที่ต้องเสียภาษีขาออก แต่ไม่ต้องเสียภาษีภายใน. สินค้าที่ไม่ได้ออกชื่อไว้ในบัญชีนี้

เป็นสินค้าที่ไม่ต้องเสียภาษีขาออก แต่ต้องเสียภาษีภายใน

ช้าง	ตัวละ	๓๐	บาท
ม้า	,,	๔	,,
วัว	,,	๓	,,
ควาย	,,	๔	,,
ลา	,,	๒	,,
กระดูกเสือ	หาบละ	๕	,,
กระดูกช้าง	,,	๑	,,
กระดูกวัวและควาย	,,	๐.๐๔๓	,,
ขนนกกระเค้า	ร้อยขน	๖	,,
หูปลาฉลามขาว	หาบละ	๖	,,
,, ,, ดำ	,,	๓	,,
กาวเสือ Tigers' Glue	,,	๑๒.๕๐	,,
หนัง(ดิบไม่มีขน)กวาง	ร้อยผืน	๘	,,
,, ,, กราย	,,	๓	,,
,, ,, วัวและควาย	หาบละ	๑	,,
,, ,, แรด	,,	๐.๕๐	,,
,, ,, ช้าง	,,	๐.๒๕	,,
,, ,, เศษหนัง	,,	๐.๒๕	,,

หนังฟอก	หาบละ	๒	บาท
นอแรด	,,	๕๐	,,
งาช้าง	,,	๑๐	,,
เขากวางอ่อน	ร้อยละ	๑๐	แห่งราคา
เขากวางแก่	หาบละ	๐.๒๕	บาท
เขาควาย	,,	๐.๒๕	,,
หางนกยูง	ร้อยหาง	๑๐	,,
ขนนกกระทุง	หาบละ	๒.๕๐	,,
เอ็นกวาง	,,	๔	,,
หนังนึม	,,	๔	,,
หนังปลากระเบน	,,	๓	,,
หนังเสือ (มีขน)	ผืนละ	๐.๒๕	,,
อกเต่า	หาบละ	๑	,,
กระดองตะพายน้ำ	,,	๑	,,
ปลาแห้ง	,,	๑.๕๐	,,
ปลาสลิด	,,	๑	,,
กระเพาะปลา	,,	๓	,,
เนื้อเค็ม	,,	๒	,,
ดอยแมงภู่แห้ง	,,	๑	,,

ข้าวสาร	เกวียนละ	๔	บาท
ปลายข้าวสาร	,,	๔	,,
รำปลายข้าวสาร	,,	๔	,,
ข้าวกล้อง	,,	๔	,,
ปลายข้าวกล้อง	,,	๒	,,
รำปลายข้าวกล้อง	,,	๒	,,
ข้าวเปลือก	,,	๒	,,
เบจี้ (Nux Vomica)	หาบละ	๐.๕๐	,,
ผลกระเบา	,,	๐.๕๐	,,
พุงทะลาย	,,	๐.๕๐	,,
กระวาน	,,	๑๔.๐๐	,,
เร่ว	,,	๖.๐๐	,,
ย่านใย	,,	๑.๕๐	,,
เปลือกหางโหล	,,	๐.๕๐	,,
ปลิงทะเล	,,	๓.๐๐	,,
หมากสง	,,	๑.๐๐	,,
สีเสียด	,,	๐.๕๐	,,
รง	,,	๖.๐๐	,,
ครั่ง	,,	๑.๒๕	,,

เนื้อไม้	หาบละ	๒.๐๐	บาท
ไม้กวักขี	,,	๐.๕๐	,,
ไม้ฝาง	,,	๐.๖๒½	,,
กำยาน	,,	๔.๐๐	,,

รายได้แผนกภาษีสุราที่รัฐบาลจัดทำ ผลประโยชน์รายได้แผนกนี้ ไม่มีวิธีเก็บพิสดารอย่างไร เพราะรัฐบาลทำการเอง

รายได้แผนกภาษีภายใน รายได้แผนกนี้ ได้แก่เงินภาษีซึ่งรัฐบาลตั้งเก็บจะเพาะสิ่งของบางอย่างจากเจ้าของผู้ขายหรือพาล่วงด่านภาษี ตามพิกัดซึ่งได้ตกลงกันไว้ทางหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับมหาประเทศทั้งหลายดังต่อไปนี้:—

ไม้ต่าง ๆ

เสา — เสาทุบเปลือกและเสาไม้แก่นต่าง ๆ เก็บภาษีเข้นพิกัดตามราคาร้อยละ ๑๐

ไม้รอด ตง และตะม่อ — ไม้เต็งรัง, ไม้น่า, ไม้ท่อน, ทุกชะนิด เก็บภาษีเข้นพิกัดตามราคาร้อยละ ๑๐

ไม้สัก — ไม้สักเลื่อยแล้วเข้นไม้เหลี่ยม, หรือไม้

กระดาน และไม้ระแนง เก็บภาษีเข้าอัตรา ยกละ ๑.๕๐ บาท ไม้สักที่เข้าคันซุง, เก็บภาษีเข้าอัตรารายต้น ตามยาววัดเข้าเมตร. ใหญ่วัดรอบทบสองเข้ากำ สำหรับซุงยาว ๔ เมตร ใหญ่ ๕ กำ ภาษีต้นละ ๒๕ สตางค์ นี่เข้าอัตราอย่างต่ำ ถ้าใหญ่ ๑๕ กำ เสียภาษีต้นละ ๔.๔๐ บาท ถ้าซุงยาว ๒๘ เมตร ใหญ่ ๕ กำ เก็บภาษีต้นละ ๕๖ บาท ถ้าใหญ่ ๑๔ กำ เก็บภาษีต้นละ ๒๐๐ บาท นี่เข้าอัตราอย่างสูง สำหรับซุงซึ่งมีอัตราภาษีในระหว่างอย่างสูงกับอย่างต่ำที่กล่าวมาแล้วนี้ มีพิสดารอยู่ในพระราชบัญญัติภาษีภายใน

ไม้หลักแพ คือไม้สักต้นเล็กยาว ๔ ถึง ๗ วา ใหญ่ต่ำกว่า ๕ กำลงมา เก็บภาษีต้นละ ๒๕ สตางค์

ไม้กระยาเลย คือไม้ตะแยก, ไม้เสลา, ไม้อุโลก, ไม้ตาลหก, ไม้ยาง, และไม้เบ็ญจพรรณต่าง ๆ ถ้าเลื่อยเข้าไม้เหลี่ยมหรือเข้ากระดานแล้ว

เก็บภาษีอากรละ ๗๕ สตางค์ ถ้ายังเป็นต้นอยู่ อัตราภาษีเก็บเป็นรายต้น ตามยาววัดเป็นเมตร ใหญ่วัดรอบทางสองเป็นกำ มีอัตราภาษีต่าง ๆ กันตามยาวและใหญ่ เช่น สำหรับไม้ยาว ๓ วา ใหญ่ ๕ กำ อัตราภาษีต้นละ ๑๕ สตางค์ ถ้าใหญ่ ๑๒ กำ ต้นละ ๒ บาท นี้เป็นอัตราอย่างต่ำ. สำหรับไม้ยาว ๙ วา ใหญ่ ๕ กำ เสียภาษีต้นละ ๑.๒๕ บาท ถ้าใหญ่ ๑๒ กำ ต้นละ ๗.๔๐ บาท นี้เป็นอัตราอย่างสูง ไม้ขนาดอื่น ๆ ก็มีอัตราต่างออกไปอีก ดังแจ้งอยู่ในพระราชบัญญัติภาษีภายใน

ไม้ตำ	เก็บภาษีตามน้ำหนักหาบละ	๑.๒๕ บาท
ไม้แดง	,, ,,	๐.๕๐ ,,
เปลือกโปลง	,, ,,	๐.๒๕ ,,
กระดานไม้ประดู่	,, ,,	๐.๕๐ ,,
มาดเรือโกลน	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ	๙
ไม้รวกไม้ไผ่	,, ,,	๑๐

ยาสูบ และ กันชา

ยาสูบต่าง ๆ	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๑๐
กันชา	,, ,, ๑๐

ของบริโภค

พริกไทย	เก็บภาษีตามน้ำหนักหาบละ ๑ บาท
พืก, แตง, เผือก, มัน	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๕
หัวผักกาดสด เค็ม, และต้นผักกาดสด	,, ,, ๕
อ้อยจีนอ้อยไทย	,, ,, ๕
ถั่วต่าง ๆ และงา	,, ,, ๙
เยื่อเคย	,, ,, ๑๐
พริก, หอม, กระเทียม(ตากแห้ง)	,, ,, ๙
น้ำตาลทรายขาว	เก็บภาษีตามน้ำหนักหาบละ ๕๐ สตางค์
,, ,, แดง	,, ,, ๒๕ ,,

น้ำตาลโตนด
น้ำตาลมะพร้าว } เก็บภาษีร้อยหม้อเป็นเงิน ๒.๕๐ บาท

(หม้อตาลต้องซื้อจากเจ้าภาษีพันละ ๖ บาท)

น้ำอ้อย น้ำอ้อยงบ เก็บภาษีตามน้ำหนักหาบละ ๐.๕๐ บ.
น้ำอ้อยขัน ,, ,, ร้อยทะนานต่อ ๐.๗๕ ,,
น้ำอ้อยเหลว ,, ,, ๑๒๕ ทะนานต่อ ๐.๕๐ ,,

เกลือ เก็บภาษีเกวียนละ ๖.๐๐ ,,

สัตว์ที่เป็นอาหาร

ไข่ ฟองสัตว์ต่าง ๆ เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๙

เป็ด, ไก่, นก เก็บภาษีจากเจ้าของผู้ฆ่าขายเป็นอาชญาบัตรอนุญาตให้ฆ่า หรือเจ้าของผู้ขาย หรือบรรทุกไปต่างประเทศและบรรทุกขนล่วงด่านเก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๙

สุกร เก็บภาษีจากเจ้าของผู้ฆ่าขายเป็นอาชญาบัตรอนุญาตให้ฆ่าเป็นพิกัดตามรายตัว. สุกรใหญ่ ฆ่าชำแหละเนื้อตัวละ ๓ บาท ลูกสุกรฆ่าย่างเป็นหมูหันตัวละ ๑.๕๐ บาท ถ้า

ยรรทุกไปต่าง ประเทศ เก็บภาษี เข็น น้ำหนัก หาย ละ ๑.๕๐ บาท

ปลาทู นึ่ง หรือ ตาก แห้ง เก็บ ภาษี ตาม จำนวน หมื่น ตัว ต่อ ๑ บาท หรือ ตาม น้ำหนัก หาย ละ ๒๕ สตางค์

กุ้ง ทุกชะนิด เก็บภาษี ตามราคา ร้อยละ ๑๐

ปลา ปลา ทุก อย่าง และ ปลา ทุ สก เก็บ ภาษี ตาม ราคา ร้อย ละ ๑๐

หอย ทุก อย่าง เก็บ ภาษี ตาม ราคา ร้อยละ ๑๐

ปู ,, ,, ๑๐

เชื้อ เพลิง

ไต้ เก็บ ภาษี ตาม ราคา ร้อยละ ๑๐

น้ำมันยาง ,, ,, ๑๐

น้ำมันมะพร้าว ,, ,, ๑๐

ถ่านไม้ต่าง ๆ ,, ,, ๑๐

มูลค้างคาว ,, ,, ๑๐

ขี้ผึ้ง ,, ,, ๗

ไขเนื้อ เก็บ ภาษี ตาม น้ำหนัก หาย ละ ๑ บาท

ของใช้

ถัง	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ	๑๐
ภาชนะดินเผา	,, ,,	๙
เหล็กรูปพรรณ, เหล็กก้อน, เหล็กหล่อ	,, ,,	๓
เสื่อต่าง ๆ	,, ,,	๙
กระสอบ	,, ,,	๓
สี (ใหญ่เกิน ๘ กำ)	เก็บภาษีสีละ	๐.๒๐ บาท
(เล็กกว่า ๘ กำ)	,, ,,	๐.๑๐ ,,

เครื่องก่อสร้าง

ชัน	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๑๐
จาก	เช่น จากตับ, จากมัด, จากสมุน, กันแซง, จากกันแซง, เคยกันแซง, และจากอื่น เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๑๐
อิฐกระเบื้อง	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ ๙
ปอ	,, ,, ๑๐
หวายต่าง ๆ	,, ,, ๑๐
ปูน	,, ,, ๑๐

สิ่งสินค้า

ผ้าย่าง ๆ	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ	๑๐
นุ่น	เก็บภาษีตามน้ำหนักหาบละ	๔ บาท
คราม	เก็บภาษีตามราคาร้อยละ	๑๐
หนังนาก, หนังงู	,, ,,	๑๐
ไหม	,, ,,	๙
ดีบุก	,, ,,	๑๖ ๒/๓

ค่าตีตราดีบุกที่ถลุงหลอมเย็นแท่งแล้วจะส่งไปต่างประเทศ เสียค่าตีตราตามน้ำหนักภาราละ ๓.๓๔ บาท

รายได้แผนกภาษีค้าน้ำ รายได้แผนกนี้ได้แก่เงินประมูลผูกขาดที่สำหรับขัยสัตว์น้ำอย่าง ๑ และเงินภาษีหรือค่าใบอนุญาตสำหรับขัยสัตว์น้ำอีกอย่าง ๑ การประมูลผูกขาดที่สำหรับขัยสัตว์น้ำนั้น ทำฉะเพาะแต่ในตำบลที่รัฐบาลกำหนดขีดขั้นไว้สำหรับเป็นที่ว่าประมูล บุคคลผู้ใดหรือหมู่ใดประมูลจำนวนเงินสูงและประกอบด้วยหลักฐานดีก็ได้รับประทานบัตรอนุญาตให้ทำการขัยสัตว์น้ำในที่นั้นได้แต่ผู้เดียวหรือพวกเดียวตลอดเวลาไม่เกิน ๓ ปี

เงินค่าใบอนุญาตสำหรับขัยสัตว์น้ำนั้นมีวิธี ๒ วิธี วิธี ๑ เก็บเป็นค่าที่อีกวิธี ๑ เก็บเป็นค่าเครื่องมือ. ผู้ที่ได้

รับอนุญาตจับสัตว์น้ำในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเสียเงินค่าใบอนุญาตแล้วยังต้องเสียเงินค่าอาชญาบัตรสำหรับเครื่องมือทุกชะนิด ที่ใช้จับสัตว์น้ำอีกโสดหนึ่งต่างหากด้วย อัตราค่าที่อนุญาตจับสัตว์น้ำ และอัตราค่าเครื่องมือจับสัตว์น้ำมีจำนวนสูงต่ำต่างกันแล้วแต่ที่ และชะนิดเครื่องมือ จะยกมากล่าวไว้แต่พอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ค่าที่อนุญาตทำการจับสัตว์น้ำประเภทโป๊ะน้ำลึก (คือโป๊ะที่เมื่อน้ำลงงวดเครื่องน้ำลึกเกิน ๖ เมตร) แห่งหนึ่งเป็นเงิน ๒๐๐ บาทต่อปี นี้เป็นอัตราค่าที่อย่างสูง ค่าโป๊ะน้ำลึกบางมณฑลเสียแต่ ๑๐๐ บาท ก็มี และที่มณฑลภูเก็ตเสียแต่ ๑ บาทเท่านั้น โป๊ะน้ำตื้นบางแห่งเสียค่าที่ ๑๐๐ บาท บางแห่ง ๕๐ บาท บางแห่ง ๓๐ บาท อัตราค่าที่อย่างต่ำ ก็คือค่าที่อนุญาตทำการจับสัตว์น้ำประเภท คุบ้าน, หนอง, ยึงบาง เป็นต้น ซึ่งอยู่ในธรรมสิทธิของเอกชน ซึ่งต้องเสียค่าที่ตารางวาละ ๕ สตางค์ ส่วนเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ที่ต้องเสียค่าอาชญาบัตร มีอัตราอย่างสูง ก็มียอชันช่อ, ช้อน, ชันช่อ, ช้อนหางเหยี่ยว ซึ่งมีเครื่องมือยกปากละ ๑๕ บาท เครื่องมือที่เสียค่า

อาชญาบัตรด้วย อัตราอย่างต่ำ ก็มี ลอยยืน, ลอยนอนและแร้วกับดัก ซึ่งเสียค่าอาชญาบัตร อย่างละ ๑๐ สตางค์

รายได้แผนกฝิ่น เงินรายได้แผนกนี้ ไม่มีวิธีเก็บพิสดารอย่างผลประโยชน์แผนกอื่น ๆ เพราะรัฐบาลจัดการทำฝิ่นผลอกขายเอง รายได้ก็คือกำไรที่เก็บได้จากการขายฝิ่นนั่นแล การที่รัฐบาลต้องทำเช่นนี้ ก็เพื่อจะให้อยู่ในอำนาจที่จะจำกัดจำนวนฝิ่นได้ เพราะฝิ่นเป็นของชั่วร้าย ทุกประเทศย่อมปรารถนาที่จะเลิกการสูบฝิ่น.

ผลประโยชน์อื่น ๆ เช่นค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และค่าอาชญาบัตร และใบอนุญาตเป็นต้น มีวิธีเก็บมีพิสดารมากมาย จึงไม่กล่าวไว้ในที่นี้

จำนวนเงินรายได้

เงินรายได้ของรัฐบาลสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ รวม ๘๕,๕๘๕,๘๔๒ บาท จำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (เศษสตางค์ตัดออก)

แผนกอากร

(๑) อากรรัษฎากรมิตด์ ซึ่งจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

(ก) ผลประโยชน์ป่าไม้ รวม ๓,๒๑๑,๒๑๗ บาท

(ข) ผลประโยชน์แร่ โดยมากเป็นภาษีดีบุก กับรายได้เบ็ดเตล็ดอีกบ้าง รวม ๑,๓๑๐,๖๐๐ บาท

(ค) ค่าขายของหลวงต่าง ๆ คือที่ดินและเรือน, ของกลาง, และของเบ็ดเตล็ด รวม ๑๖๘,๘๔๓ บาท

(ฆ) ค่าเช่าและผลประโยชน์ของหลวง ค่าเช่าตึก, บ้าน, โรง, ร้าน, ค่าเช่าที่ดินและค่าเช่าเบ็ดเตล็ด รวม ๓๒๐,๕๔๑ บาท

รวมเงินอากรรัฐสามิตทั้ง ๕,๐๑๑,๒๐๒ บาท

(๒) อากรรัฐพาณิชย์ ซึ่งจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(ก) การไปรษณีย์ ๗๒๘,๙๒๗ บาท

(ข) การโทรเลขและโทรศัพท์ ๑,๒๙๑,๒๖๔ ,,

(ค) การรถไฟ รถไฟสายเหนือ ๖,๙๑๕,๑๗๓ ,,

รถไฟสายใต้ ๓,๘๕๙,๑๘๐ ,,

รวมเงินรัฐพาณิชย์ ๑๒,๓๙๔,๕๐๕ ,,

(๓) อากรเบ็ดเตล็ด ซึ่งจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(ก) กรมกระสาปณ์สิทธิการ และกรมพระคลังมหาสมบัติ ๒๒,๘๕๑ บาท

(ข) ดอกเบี้ย และค่าบำรุงการ ๓,๗๙๓,๓๒๖ บาท

รวมเงินอากรเบ็ดเตล็ด ๓,๘๑๖,๑๗๗ ,,

รวมเงินอากร ๓ ประเภท คือ ประเภทรัฐสามิตต์ รัฐพาณิชย์ และอากรเบ็ดเตล็ด เป็นเงิน ๒๑,๖๒๑,๙๒๔ บาท

แผนกภาษี

(๑) ภาษีเก็บโดยตรง

(ก) ภาษีที่ดิน คือภาษีค่านา, ภาษีสวน, ภาษีสมพัตสร, ภาษีนาเกลือ, ภาษีเรือนโรงร้าน, และภาษีเบ็ดเตล็ด รวม ๙,๗๐๔,๓๓๗ บาท ในจำนวนนี้เป็นภาษีค่านาเสียกว่า ๗ ล้านบาท

(ข) เงินรัชชูปการ ๗,๗๔๙,๒๓๓ บาท

รวมภาษีเก็บโดยตรง ๑๗,๔๕๓,๕๗๐ ,,

(๒) ภาษีเบ็ดเตล็ด

(ก) กรมศุลกากร คือภาษีขาออก ๓,๘๕๑,๔๙๙ บาท

ภาษีขาเข้า ๔,๙๔๔,๔๔๐ ,,

ภาษีเบ็ดเตล็ด ๑๙๖,๘๑๗ ,,

รวมเป็นเงิน ๘,๙๙๒,๗๕๖ ,,

(ข) ภาษีสุรา รัฐบาลจัดทำและผูกขาด	๘,๐๖๒,๕๔๔ บาท
(ค) ภาษีภายใน	๒,๐๕๙,๓๗๘ ,,
(ฆ) ภาษีค่าน้ำ	๑,๒๑๓,๑๑๑ ,,
รวมภาษีเบ็ดเตล็ด	๒๐,๓๒๗,๗๘๙ ,,
(๓) ฝิ่นรัฐบาลจัดทำ	๑๘,๘๐๗,๖๕๑ บาท
(๔) ค่าธรรมเนียม, ค่าปรับ, ใบอนุญาต และเบ็ดเตล็ด	
รวมเป็นเงิน	๕,๙๕๐,๙๒๑ บาท
รวมเงินภาษีทั้งสิ้น	๖๒,๕๓๙,๙๓๕ ,,

เบ็ดเตล็ด

การผูกชาดเก็บรังนก	๑๙๖,๗๐๙ บาท
การผูกชาดทำเครื่องรัชชัย	๕๗,๔๓๖ ,,
การผูกชาดเก็บฟองเต่า	๙,๑๑๐ ,,
ค่าขายหนังสือพิมพ์ราชกิจานุเบกษา	๑๖,๖๐๙ ,,
ผลประโยชน์การประปา	๓๕๑,๓๓๐ ,,
ผลประโยชน์กรมราชทัณฑ์	๑๐๒,๑๔๐ ,,
ค่าเผา	๑๕๒,๐๙๘ ,,
ผลประโยชน์เบ็ดเตล็ด	๒๑๙,๒๓๕ ,,

เงินรายได้รายจ่ายของรัฐบาล	
เงินเหลือจ่ายปีเก่าส่งคืน	๓๒๓,๙๙๓ บาท
เงินฝากศาลสั่งกำหนดจ่าย	๕,๐๓๘ ,,
รวมเช็คหลัก	๑,๔๓๓,๙๘๒ ,,
รวมเงินรายได้ของรัฐบาลทั้งสิ้น	๘๕,๕๙๕,๘๔๒ บาท

เงินรายจ่าย

เงินรายจ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ รวมทั้งสิ้น ๘๕,๓๖๐,๕๔๔ บาท ซึ่งจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ กันต่อไปนี้ (เศษสตางค์ตัดออก)

(๑) กระทรวงมหาดไทยกับนครบาล จ่าย ๑๖,๓๓๖,๐๖๖ บาท

จ่ายสำหรับยังคับการมณฑลมากกว่า ๔ ล้านบาท จ่ายสำหรับกรมตำรวจกว่า ๕ ล้านบาท, กรมสาธารณสุขและสุขาภิบาลกว่า ๒ ล้านบาท, กรมราชทัณฑ์กว่า ๒ ล้านบาท นอกนั้นสำหรับกรมมหาดไทย,* กรมพระนครบาล, กรมเจ้าท่า, กรมชัญญาการ, และการประปา.

(๒) กระทรวงกระลาโหม จ่าย ๑๔,๐๕๔,๙๘๘ บาท

(๓) กระทรวงคมนาคม จ่าย ๙,๙๙๓,๐๗๐ บาท

* กรมย่อยในกระทรวงที่ไม่ได้บอกไว้ว่าจ่ายเท่าไรนั้น หมายความว่าจ่ายต่ำกว่า ๑ ล้านบาท

กรมรถไฟ จ่ายกว่า ๕ ล้านบาท กรมไปรษณีย์และโทรเลข จ่ายกว่า ๑ ล้านบาท นอกนั้นเป็นรายจ่ายของกรมยัญชาการ และกรมทาง

(๔) กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จ่าย ๖,๓๙๓,๑๗๖ บาท

จ่ายสำหรับกรมสรรพากร ราว ๓ ล้านบาท นอกนั้นสำหรับกองภาษีฝิ่น รัฐบาล, กองภาษีสุรา รัฐบาล, พระคลังมณฑลต่าง ๆ, กรมศุลกากร, กรมบัญชีกลาง, กรมยัญชาการ, กรมกระสาปณสิทธิการ, กรมพระคลังมหาสมบัติ, และกรมตรวจเงินแผ่นดิน

(๕) กระทรวงทหารเรือ จ่าย ๔,๖๓๑,๔๙๒ บาท

(๖) กระทรวงยุติธรรม จ่าย ๓,๙๐๗,๑๒๖ บาท

ศาลต่าง ๆ จ่ายกว่า ๒ ล้านบาท นอกนั้นเป็นรายจ่ายของกรมธรรมการ, (เวลานั้นยังไม่ได้ยกมาขึ้นกระทรวงมหาดไทย) กรมยัญชาการ, กองกรรมการร่างประมวลกฎหมาย, กองหมาย, โรงเรียนกฎหมาย, กองเก็บสำนวน และกรมพระนิติศาสตร์

(๗) กระทรวงเกษตราธิการ จ่าย ๓,๒๙๐,๖๖๓ บาท

จ่ายสำหรับกรมทดน้ำ, กองรังวัดที่ดิน, กรมทะเบียนที่ดิน, กองเกษตร์, กรมราชโลหกิจและภูมิ

วิทยา, กรมชัญชาการ, กองออกโฉนด, กรมเพาะปลูก และกรมป่าไม้.

(๘) กระทรวงศึกษาธิการ จ่าย ๒,๓๘๐,๙๘๘ บาท

กรมศึกษาธิการ จ่ายถว่า ๑ ล้านบาท นอกนั้นเป็นรายจ่ายของกรมมหาวิทยาลัย, และกรมชัญชาการ

(๙) กระทรวงการต่างประเทศ จ่าย ๑,๗๔๖,๕๓๔ บาท

จ่ายสำหรับสถานทูตสยามต่าง ๆ มากกว่า ๑ ล้านบาท นอกนั้นสำหรับสถานกงสุลสยามต่าง ๆ และกรมชัญชาการ

(๑๐) กรมอากาศยาน จ่าย ๑,๔๙๔,๐๔๑ บาท

(๑๑) กรมแผนที่ ,, ๕๗๗,๙๗๒ ,,

(๑๒) กระทรวงพาณิชย์ ,, ๕๖๐,๙๑๕ ,,

(๑๓) กรมธรรมการ ,, ๒๙๘,๒๒๐ ,,

(๑๔) กรมราชเลขาธิการ ,, ๒๓๕,๗๐๘ ,,

(๑๕) กองประภาคาร ,, ๒๐๓,๓๔๒ ,,

(๑๖) กระทรวงมุรธาธร ,, ๑๗๘,๔๑๔ ,,

(๑๗) กรมศิลปากร ,, ๑๖๘,๘๙๐ ,,

(๑๘) หอพระสมุดสำหรับพระนคร ท่าย ๖๐,๔๕๐ บาท

งบพิเศษ ท่าย รวม ,,๑๙,๐๖๘,๔๘๐ ,,

งบพิเศษจำแนกออกเป็นแผนก ๆ ดังนี้

(๑) เงินพระบรมราชโองการ ๑๐,๖๓๔,๕๐๗ บาท

(๒) ส่วนแบ่งเข้าประเทศราช ๖๑๒,๒๑๓ ,,

(๓) ดอกเบี้ย ๔,๗๔๒,๙๕๖ ,,

(๔) เงินที่มีรายการประจำ ๗๗๐,๗๓๔ ,,

(๕) เงินที่มีรายการไม่ประจำ ๒,๓๐๘,๐๖๘ ,,

รวมรายท่ายของรัฐบาลทั้งสิ้น ๘๕,๓๖๐,๕๔๔ ,,

เมื่อเทียบรายได้กับรายท่ายของรัฐบาลสำหรับ พ.ศ.๒๔๖๔ ดังนี้

รายได้ทั้งสิ้น ๘๕,๕๙๕,๘๔๒ บาท

รายท่ายทั้งสิ้น ๘๕,๓๖๐,๕๔๔ ,,

คงมีเงินเหลือ ๒๓๕,๒๙๘ ,,

๒๑. คมนาคม การไปมาและการขนสินค้าคิดต่อถึงกันใน พระราชอาณาจักรสยามนั้น ย่อมต่างกันตามลักษณะของพื้นที่และความเจริญของพลเมืองและของสินค้าในภาคนั้น ๆ ลักษณะของพื้นที่ที่มีเป็นทางคมนาคมนั้น นอกจาก

ภาพที่ ๑๐ พระราชพิธีโสกันต์ (ตัดตอนมาจากภาพใหญ่)

พระบรมมหาราชวัง ด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ทางรถไฟแล้ว อาจแยกกล่าวได้เป็น ๕ ภาค ต่อไปนี้ คือ ๑. ภาคกลาง ๒. ภาคเหนือ ๓. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๔. ภาคตะวันตก ๕. ภาคใต้ ส่วนทางคมนาคมก็แยกออกเป็น ๓ ชนิด ๑. ทางน้ำ คือ แม่น้ำ คลอง ลำธาร ๒. ทางบก คือ ถนน ทางเกวียน ทางต่าง ๓. ทางรถไฟ

ทางน้ำ

ภาคกลางตอนกลาง พื้นที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง คือพื้นที่ในจังหวัดของกรุงเทพฯ มณฑลอยุธยา มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ตอนใต้ มณฑลปราจีนตอนตะวันตก และมณฑลราชบุรีตอนตะวันออก พื้นที่เหล่านี้เป็นที่ราบซึ่งมีการเพาะปลูกทั่วไป และมีน้ำขึ้นท่วมถึงทุกปี ปีละหลายเดือน กับทั้งมีแม่น้ำลำคลองเชื่อมถึงกันเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นพื้นที่ในบริเวณที่กล่าวนี้ จะใช้ทางบกจึงไม่สะดวก และนอกจากทางรถไฟที่มีอยู่แล้ว จึงต้องใช้เรือบรรทุกสินค้าและไปมากันโดยทางน้ำเป็นพื้น ทางน้ำที่สำคัญ คือ

แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นทางน้ำที่สำคัญที่สุดของสยาม แม่น้ำนี้มีปากน้ำไปออกทะเลในอ่าวสยาม เรือสินค้าต่างประเทศที่เข้ามาสู่ท่ากรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการ

ค้าขายของสยาม ก็เข้าทางปากแม่น้ำนี้ทางเดียว และตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปจนถึงปากน้ำโพ นอกจากมีเมืองหลวงตั้งอยู่ ยังมีจังหวัดต่าง ๆ ตั้งอยู่ตลอดขึ้นไป เรือกลไฟขนาดเล็ก และเรือแจว เรือพายบรรทุกสินค้าขึ้นล่องอยู่เสมอมิได้ขาด นอกจากเรือตามลำแม่น้ำ ก็มีเรือบรรทุกสินค้าจากลำคลองและลำธารต่าง ๆ มาสู่แม่น้ำนี้ด้วย

ตอนตั้งแต่ปากน้ำโพขึ้นไปทางเหนือ มีแควแยกออกเป็น ๔ แคว เรียกว่าลำน้ำปิง ลำน้ำยม ลำน้ำวัง และลำน้ำน่าน ตอนนี้เวลาหน้าน้ำเรือขึ้นล่องได้สะดวก แต่หน้าแล้งลำน้ำยางตอนตื้นและไหลเชี่ยวมาก และทั้งมีเกาะแก่งอยู่ด้วย การเดินเรือจึงไม่ใคร่สะดวก เรือที่ใช้ในตอนนี้เป็นเรือที่มีท้องแบนกินน้ำตื้น ในบัดนี้การไปมาและบรรทุกสินค้าโดยทางเรือระหว่างปากน้ำโพกับหัวเมืองฝ่ายเหนือน้อยลงกว่าแต่ก่อน เพราะมีทางรถไฟเดินถึงเมืองเหนือแล้ว บรรทุกสินค้าและไปมาโดยทางรถไฟสะดวกกว่า

นอกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ยังมีแม่น้ำท่าจีน แม่กลอง และบางปะกงซึ่งไหลมาจากเหนือลงสู่อ่าวสยาม แต่แม่น้ำทั้ง ๓ นี้ เรือที่เดินไปมาน้อยกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา และโดยมากจะใช้ไปมาภายในอยู่ข้างที่ ระหว่างหัวเมืองที่ห่าง

จากทะเลเข้าไปไม่สู้ไกลนัก กับหัวเมืองที่อยู่ชายทะเล แต่อย่างไรก็ดี แม่น้ำทั้ง ๓ นอกจากมีปากน้ำไปออกทะเลยังมีลำคลองเชื่อมต่อมากที่รัฐบาลขุดมาติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งทำให้การไปมาและการขนสินค้าติดต่อกับตลาดกรุงเทพฯ สะดวกขึ้นเป็นอันมาก (ให้ดูบทเรื่องแม่น้ำ)

คลอง คลองที่เป็นทางคมนาคมไปมาทางพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือคลองขุดทะลุระหว่างแม่น้ำบางปะกงกับแม่น้ำเจ้าพระยา ที่สำคัญ คือ

คลองลำโรง คลองประเวศบุรีรมย์ คลองแสนแสบ คลองรังสิตเป็นต้น. ที่ปากคลองเหล่านี้มีประตูน้ำทุกแห่ง เรือเดินไปมาได้ตลอดปี แต่เวลาหน้าแล้งเรือใหญ่นักและกินน้ำลึกเดินไม่ได้ (ให้ดูบทเรื่องคลอง)

คลองที่ผ่านพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือมณฑลนครชัยศรีและราชบุรี คือคลองที่อยู่ในระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีคลองมหาชัย คลองภาษีเจริญ คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางยี่หน คลองบางปลาม้าเป็นต้น คลองเหล่านี้บางคลองมีประตูน้ำและเรือเดินได้ตลอดปี

คลองที่อยู่ในระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง คือ คลองแม่กลองกับคลองคำเนินสะดวก และคลองอื่น ๆ อีก

ทางบก

ภาคกลางตอนตะวันตก คือพื้นที่ในมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี เป็นที่ราบเกือบตลอด เว้นแต่ในมณฑลราชบุรี แถบตะวันตกและทางเหนือซึ่งมีภูเขา ในที่ราบนี้มีแม่น้ำลำคลองหลายสาย ซึ่งจะใช้เรือไปมากันทางน้ำได้ตะเพาะตอนใต้และตอนตะวันออก ในเวลาหน้าน้ำ และนอกจากนี้ก็มีทางรถไฟสายใต้เดินผ่านตลอดภาคนี้ นับว่าการขนสินค้าและการไปมาในภาคนี้สะดวกมาก, แต่ตอนเหนือของมณฑลเหล่านี้ยังต้องอาศัยทางบกอยู่บ้าง, เพื่อจะให้นำสินค้ามาสู่ทางรถไฟต่อไป ทางที่มีอยู่ในบัดนี้คือ

๑. จากนครปฐมไปบ้านโป่ง. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดนครปฐมเคียงกับทางรถไฟถึงตำบลบ้านโป่งในจังหวัดราชบุรี มีระยะทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตร

๒. จากบ้านโป่งไปกาญจนบุรี. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่อำเภอบ้านโป่งเลียบตามลำแม่น้ำราชบุรีไปทางเหนือถึงจังหวัดกาญจนบุรี มีระยะทางประมาณ ๕๐ กิโลเมตร แต่

ถนนระหว่างบ้านโป่งกับกาญจนบุรี ยาว ๕๑ กิโลเมตร

(จากรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๔๖๑)

ทาง สาย นี้โดย มาก มัก ใช้ เดิน แต่ ใน เวลา หน้า แล้ง และ เวลา นี้ ยังไม่ สู้ เรียบ ร้อย ดี เกวียน เดิน ได้ เป็น ตอน ๆ หน้า น้ำ ไป มา กัน ทาง เรือ ได้ มี เรือยนตร์ เดิน รับส่ง คน โดย สาร ระหว่าง บ้าน โป่ง กับ จังหวัด กาญจนบุรี แต่ หน้าแล้ง เรือ เดิน ลำบาก เพราะ ลำน้ำ ตื้น และ มี หาด ทราย ใหญ่ อยู่ หลาย แห่ง

๓. จาก บาง ปลาม้า ไป สุพรรณ์. ทาง สาย นี้ ตั้ง แต่ อำเภอ บาง ปลาม้า จังหวัด สุพรรณบุรี ไป ถึง ศาลากลาง ของ จังหวัด สุพรรณบุรี ระยะ ทาง ประมาณ ๑๔ กิโลเมตร เวลา นี้ ทาง ยัง ไม่ เรียบ ร้อย ทาง สาย นี้ ใช้ เดิน กัน แต่ เวลา หน้า แล้ง, หน้า น้ำ ไป มา กัน ทาง เรือ

ภาคกลาง ตอน ตะวันออก พื้น ที่ ใน มณฑล จันทบุรี และ มณฑล ปราจีน ตอน ตะวัน ออก เป็น ป่า และ ภูเขา โดย มาก เพราะ ฉะนั้น การ ไป มา จึง ต้อง ใช้ เดิน ส่วน ใน มณฑล จันทบุรี ก็ ใช้ ทาง ทะเล ไป มา กัน ทาง เรือ และ ทาง บก มี อยู่ น้อย เต็ม ที และ มัก เป็น ทาง สั้น ๆ ทาง มี อยู่ คือ

๑. จาก ศาลากลาง จันทบุรี ไป ท่า แฉลบ มี ระยะ ทาง ๑๒ กิโลเมตร แต่ เวลา นี้ ยัง ไม่ เรียบ ร้อย. ท่า แฉลบ อยู่ ทาง ปาก น้ำ จันทบุรี ทาง นี้ ย่น ระยะ ทาง จาก ปาก น้ำ ซึ่ง จะ ขึ้น มา ที่ จังหวัด โดย ทาง เรือ เพราะ แม่น้ำ คด เคี้ยว และ อ้อม

๒. จากอำเภอพนัสไปศาลากลางจังหวัดชลบุรี ทางสายนี้ยาว ๒๒ กิโลเมตร แต่หน้าแล้งรถยนต์เดินได้ข้าง

ภาคเหนือ พื้นที่ในบริเวณต่อลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ คือ ในมณฑลพายัพ มหาราษฎร์ พิษณุโลก, ตอนเหนือของภาคนี้เป็นภูเขาและป่าทึบ ตอนใต้เป็นที่ราบ และมีทางน้ำอยู่ข้าง แต่ก็ใช้ไม่ได้สะดวก เพราะมีน้ำมากน้อยเป็นคราว ๆ และมีเกาะแก่งอยู่มากด้วย เพราะฉะนั้นการไปมาและการขนสินค้านอกจากทางรถไฟที่มีอยู่แล้ว ต้องใช้ทางบก คือทางถนน หรือทางเกวียนและทางโคต่างเป็นพื้น. ทางเหล่านี้ที่จำเป็น ก็คือทางที่ผ่านไปตามจังหวัดที่ไม่มีรถไฟไปถึง และทางจากจังหวัดมาติดต่อกับทางรถไฟ เพื่อจะได้นำสินค้าไปขนขึ้นรถไฟต่อไป ทางที่สำคัญที่มีอยู่คือ

๑. จากลำพูนไปเชียงใหม่. ทางนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดลำพูนขึ้นไปทางเหนือถึงจังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางยาว ๒๘ กิโลเมตร เป็นถนนลูกรัง เกวียนและรถม้าและรถยนต์เดินได้สะดวก

๒. จากเชียงใหม่ไปเชียงราย. ทางสายนี้ตอนตั้งแต่อำเภอเมืองเชียงใหม่ถึงอำเภอดอยสะเก็ดเขตต์จังหวัดเชียง

ใหม่ ซึ่งมีระยะทาง ๑๙๙ กิโลเมตร เป็นทางราบและกว้าง เกวียนเดินได้ดี ตอนตั้งแต่อำเภอดอยสะเก็ด ผ่านอำเภอเวียงป่าเป้า จนถึงจังหวัดเชียงราย ลำบากมาก เพราะต้องขึ้นเขาลงห้วย การขนสินค้าจะใช้เกวียนเดินไม่ได้ ต้องใช้ม้าต่าง โคต่าง และหาบหาม, ระยะทางจากจังหวัดเชียงใหม่ถึงจังหวัดเชียงราย ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร และจากจังหวัดเชียงรายไปติดต่อกับต่างประเทศได้ด้วย คือมีทางจากจังหวัดเชียงราย ตรงขึ้นไปทางเหนือ ถึงอำเภอเชียงแสน และจากอำเภอเชียงแสนไปเข้าเขตต์แดนเมืองเชียงตุง ซึ่งอยู่ในความปกครองของอังกฤษ ทางหนึ่ง และจากอำเภอเชียงแสนแยกไปทางตะวันออก ไปเข้าเขตต์แดนของฝรั่งเศสอีกทางหนึ่ง

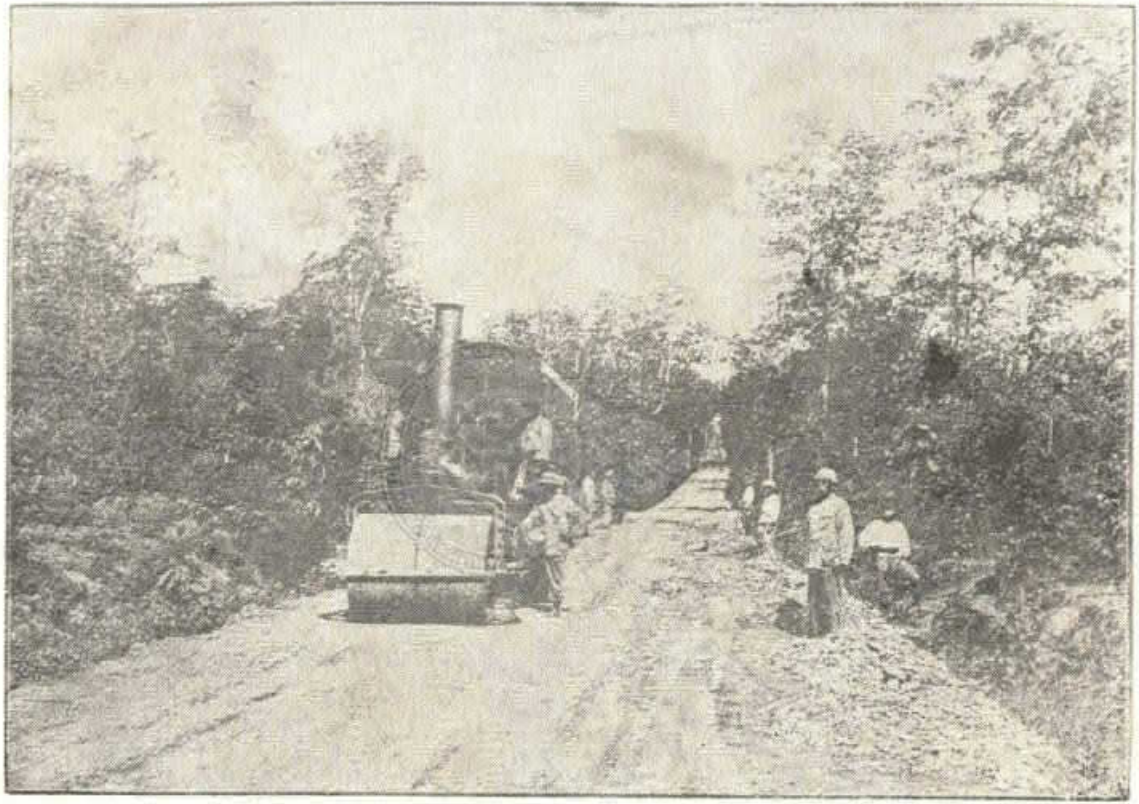
๓. จากลำปางไปเชียงราย. ทางสายนี้ตอนตั้งแต่จังหวัดลำปางถึงตำบลบ้านโป่ง ซึ่งเป็นระยะทาง ๘๑ กิโลเมตร เป็นถนนลูกรังด้วยหินอย่างเรียบร้อย รถยนตร์ รถม้า และเกวียนเดินได้สะดวก ตอนตั้งแต่ตำบลบ้านโป่งต่อไปจนถึงอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย รัฐบาลกำลังจัดทำอยู่ และตอนตั้งแต่อำเภอพะเยาถึงจังหวัดเชียงราย เกวียนเดินได้สะดวกเหมือนกัน ระยะทางตั้งแต่จังหวัดลำปางถึงเชียงราย ๒๔๕

กิโลเมตร ถนนสายนี้ถ้าทำสำเร็จตลอดจนรถยนตร์ รถม้าเดินได้สะดวกแล้ว จะทำให้การไปมาและการขนสินค้าระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดเชียงรายสะดวกขึ้นมาก และสินค้าจากเหนือจะส่งมายังรถไฟที่จังหวัดลำปางลงมาทางใต้ได้โดยสะดวก

๔. จากเด่นชัยไปแพร่. ถนนสายนี้ตั้งต้นแต่สถานีเด่นชัยในทางรถไฟสายเหนือไปทางตะวันออกเฉียงเหนือถึงจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นที่ตั้งมณฑลมหาราษฎร์ ระยะทาง ๒๕ กิโลเมตร เป็นถนนถมดิน รถยนตร์ รถม้า และเกวียนเดินได้สะดวก

๕. จากแพร่ไปน่าน. ทางสายนี้ ตอนตั้งแต่อำเภอเมืองแพร่ถึงอำเภอร้องกวาง รถและเกวียนเดินได้ ตอนตั้งแต่อำเภอร้องกวางถึงจังหวัดน่าน ทางเดินลำบาก บางตอนต้องขึ้นเขาลงห้วยด้วย รวมระยะทางประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร

๖. จากเชียงใหม่ไปแม่ริม. ทางนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดเชียงใหม่ไปอำเภอแม่ริม มีระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร เป็นทางเรียบร้อย รถและเกวียนเดินได้สะดวก และจากตำบลนี้ไปมีทางแยกออกเป็น ๒ ทาง ทางหนึ่งขึ้นไปทางเหนือผ่านอำเภอเชียงดาวถึงอำเภอเมืองฝางซึ่งเป็นที่สุดอาณาเขตต์

ถนนหลวงระหว่างสถานีเด่นไชยกับแพร่ ระยะทาง ๒๕ ก.ม.

(จากหนังสือรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๔๖๐)

ฝ่ายเหนือของสยาม อีกทางหนึ่งไปทางทิศตะวันตกถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทางนี้เป็นทางต่าง ต้องขึ้นเขาลงห้วยลำบากมาก ระยะทางเดินประมาณ ๑๔ วัน

๗. จากลำปางไปเถิน. ทางสายนี้ตั้งต้นตั้งแต่จังหวัดลำปางลงมาทางทิศใต้ เลียบลำแม่น้ำวัง ถึงอำเภอเมืองเถิน จังหวัดลำปาง เพื่อลงเรือลงมาทางใต้ ระยะทางประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร

๘. จากบางมูลนากไปเพ็ชรบูรณ์. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่สถานีรถไฟบางมูลนาก ในอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตรไปทางตะวันออกผ่านตำบลบ้านนายมแล้วจึงขึ้นไปทางเหนือถึงจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ ระยะทางประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร ทางสายนี้ลำบากมาก บางตอนต้องข้ามภูเขาและเนินสูง และทั้งมีห้วยอยู่มากด้วย การขนสินค้าต้องใช้โคต่างหรือหาบหาม ถ้าเป็นฤดูฝนยิ่งลำบากขึ้นอีก เพราะต้องข้ามห้วยหลายแห่ง และทางจากจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ไปจังหวัดหล่มศักดิ์ ซึ่งมีระยะทางยาวประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ก็ยังไม่เป็นทางเรียบร้อย

๙. จากสวรรคโลกมาสุโขทัย. ที่จังหวัดสวรรคโลกมีทางรถไฟสายเหนือ แยกไปมีที่สุดเป็นสถานีปลายทาง

แห่ง ๑ มีทางจากอำเภอวังไม้ขอน ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลากลางของจังหวัดสวรรคโลก ลงมาทางใต้เลียบริมแม่น้ำยมถึงอำเภอหาดเสี้ยว จังหวัดสวรรคโลก ทางตอนนี้ยาว ๒๘ กิโลเมตร และจากอำเภอหาดเสี้ยวเลียบฝั่งแม่น้ำยม ผ่านอำเภอคลองตาลในจังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นตำบลที่มีการกสิกรรมมากแห่ง ๑ ขนถึงศาลากลางจังหวัดสุโขทัย ทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตร

๑๐. จากสุโขทัยไปตาก. ทางสายนี้จากจังหวัดสุโขทัยไปทางตะวันตกถึงจังหวัดตาก มีระยะทาง ๗๖ กิโลเมตร เป็นทางเกวียน และต่อไปถึงอำเภอแม่สอด และเลยไปเขตต์แดนพะม่า ซึ่งอยู่ในความปกครองของอังกฤษได้ แต่ต้องขึ้นเขาลงห้วย

๑๑. จากสุโขทัยไปกำแพงเพ็ชร์. ทางสายนี้จากจังหวัดสุโขทัยถึงจังหวัดกำแพงเพ็ชร์ยาว ๘๘ กิโลเมตร เป็นทางเกวียน ถ้าจะลงมาทางใต้ก็ลงเรือที่จังหวัดกำแพงเพ็ชร์ล่องมาตามน้ำโพได้

๑๒. จากอุตรดิตถ์ไปลับแลและพระแท่น. จังหวัดอุตรดิตถ์กับอำเภอลับแลและพระแท่นตั้งอยู่เป็นมุมรูปสามเหลี่ยม มีทางเดินถึงกันได้ตลอดแต่เป็นทางเกวียน คือ

ตั้งต้นจากสถานีอุตรดิตถ์ไปพระแท่นศิลาอาสน์ ๗ กิโลเมตร จากพระแท่นไปอำเภอลับแล ๖ กิโลเมตร และจากอำเภอลับแลมาอุตรดิตถ์อีก ๑๐ กิโลเมตร ลับแลเป็นทำเลที่มีการเพาะปลูกบริบูรณ์แห่งหนึ่ง และมีเหมืองสถานที่เรียกว่าพระแท่นศิลาอาสน์อยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง ถึงคราวเทศกาลมีคนไปนมัสการมากทุกปี

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ในภาคนี้ คือในมณฑลนครราชสีมา มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร เป็นที่ราบสูง ไม่ใคร่มีภูเขา แม้จะมีทางน้ำอยู่บ้างก็ใช้ไม่ได้สะดวก เพราะมีน้ำมากน้อยเป็นคราวๆ ในฤดูแล้งลำน้ำยางตอนก็แห้ง ในฤดูฝน น้ำก็ไหลเชี่ยวเกินไปและมีเกาะแก่ง ซึ่งเป็นที่ขัดขวางแก่การเดินเรือด้วย. แม่น้ำมูลซึ่งเป็นลำน้ำใหญ่อยู่ในภาคนี้ เรือเดินได้สะดวกตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมาถึงจังหวัดอุบล และเดินได้ฉะเพาะหน้าน้ำปี ๑ ราว ๓—๔ เดือนเท่านั้น เพราะฉะนั้นการคมนาคมและการขนสินค้าไปและจากจังหวัดต่างๆ ในภาคนี้ จึงต้องอาศัยทางบกเป็นพื้น และตามที่เป็นอยู่ในเวลานี้ ก็มีแต่ฉะเพาะทางเกวียนเท่านั้น เพราะเป็นทางที่ทำได้ง่าย

และไม่ต้องลงทุนที่มากน้อย ทางชนิดนี้แม้จะมีต้นไม้ขวางทางอยู่บ้าง หรือเนินที่ลุ่มบางแห่ง ก็ตัดต้นไม้ที่ขวางทางนั้นเสีย หรือถมพื้นดินให้ราบเสมอแล้วก็ใช้เป็นทางเกวียนได้ หรือมิฉะนั้นเมื่อเกวียนโคหรือเกวียนกระบือเดินนาน ๆ เข้าก็กลายเป็นทางไป ส่วนถนนที่ถมด้วยหินหรืออิฐอย่างเรียบร้อยพอรถยนต์และรถม้าเดินได้สะดวกนั้น นอกจากในบริเวณที่ใกล้ ๆ กับจังหวัดแล้ว ยังว่ายังไม่มีเลย

ในภาคนี้ มณฑลนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางของสินค้าที่มาจากมณฑลอุบล อุดร ร้อยเอ็ด และกรุงเทพฯ เพราะที่จังหวัดนครราชสีมามีทางรถไฟติดต่อกับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ของประเทศสยาม สินค้าที่มาจากมณฑลอุบล อุดร ร้อยเอ็ด ก็มารวมลงที่จังหวัดนครราชสีมาแล้วบรรทุกรถไฟมากรุงเทพฯ และสินค้าจากกรุงเทพฯ ก็บรรทุกรถไฟไปลงที่จังหวัดนครราชสีมาแล้วบรรทุกเกวียนไปจำหน่ายยังจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลเหล่านี้ต่อไป เพราะมีทางเกวียนเดินติดต่อถึงกันได้ทุกจังหวัด ทางเกวียนที่สำคัญคือ

๑. จากนครราชสีมาไปอุดร, ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดนครราชสีมาตรงขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่านตำบลจอหอซึ่งมีระยะทางจากนครราชสีมาราว ๘ กิโลเมตร แล้ว

ถนนที่ริมแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย

(จากรายงานกรมทาง พ.ศ. ๒๐๖๐)

เลยไปเข้าเขตต์จังหวัดขอนแก่น ผ่านอำเภอชนบทและจังหวัดขอนแก่น แล่นผ่านอำเภอกุมภวาปี ไปถึงจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นที่รวมของทางจากจังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลอุดร และมีทางจากจังหวัดอุดรธานีไปทางตะวันออกผ่านอำเภอหนองหาร ไปยังจังหวัดสกลนคร ประมาณ ๑๖๐ กิโลเมตร แต่ระยะทางจากจังหวัดนครราชสีมาถึงจังหวัดอุดร ประมาณ ๓๓๕ กิโลเมตร และเป็นทางสำคัญที่จะนำสินค้าจากจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลอุดรลงมาทางใต้ และยังมีทางจากจังหวัดอุดรไปยังจังหวัดหนองคาย ซึ่งมีระยะทาง ๕๕ กิโลเมตร และจากจังหวัดหนองคายไปยังเมืองต่างประเทศ เช่น เวียงจันทร์ และเซียงขวาง ซึ่งเป็นอาณาเขตต์ของฝรั่งเศสได้

๒. จากนครราชสีมาไปร้อยเอ็ด. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดนครราชสีมาไปทางตะวันออก ผ่านตำบลท่าช้าง ซึ่งเป็นท่าเรือกลไฟที่เดินในลำน้ำมูลระหว่างจังหวัดนครราชสีมากับจังหวัดอุบล ถึงอำเภอพิมาย ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๖๐ กิโลเมตร ทางตอนนี้กว้างประมาณ ๑๒ เมตร จากอำเภอพิมายไปเข้าเขตต์อำเภอพุทไธสง และผ่านอำเภอพยัคฆภูมิ จังหวัดมหาสารคามไปถึงจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นที่รวมของทางจากจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลร้อยเอ็ด และจากร้อยเอ็ด

ผ่าน จังหวัด กาฬสินธุ์ ไป จังหวัด สกล นคร ได้ ระยะ ทาง จาก จังหวัด นคร ราชสีมา ถึง จังหวัด ร้อยเอ็ด ประมาณ ๒๑๐ กิโลเมตร

๓. จาก นคร ราชสีมา ไป อุบล. ทาง สาย นี้ ตั้ง ต้น แต่ จังหวัด นคร ราชสีมา ไป ทาง ตะวัน ออก ทาง เดียว กัน กับ ที่ จะ ไป จังหวัด ร้อยเอ็ด แต่ ไป แยก ที่ เขต ต์ ของ อำเภอ พิมาย ไป ทาง ตะวัน ออก เฉียง ใต้ ถึง จังหวัด บุรีรัมย์ ซึ่ง เป็น จังหวัด ของ มณฑล นคร ราชสีมา และ จาก จังหวัด บุรีรัมย์ ผ่าน จังหวัด สุรินทร์ ตรง ไป จังหวัด ขุขันธ์ แล้ว เลย ไป จังหวัด อุบล ราชธานี ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ทาง สาย นี้ ตอน ตั้ง แต่ จังหวัด สุรินทร์ ถึง จังหวัด อุบล เป็น ทาง เรียบ ร้อย ที เกวียน เดิน ได้ สะดวก กว้าง ประมาณ ๖ เมตร ระยะ ทาง จาก จังหวัด นคร ราชสีมา ถึง จังหวัด อุบล ประมาณ ๓๑๐ กิโลเมตร และ จาก จังหวัด อุบล ผ่าน อำเภอ โขงเจียม ไป ถึง จังหวัด ร้อยเอ็ด ประมาณ ๑๗๐ กิโลเมตร ผู้ ที่ จะ ไป ปาก เซ เขต ต์ ของ เมือง นคร จำปาศักดิ์ ซึ่ง อยู่ ใน แคน ของ ฝรั่งเศส อาจ เดิน จาก อำเภอ พิมูล จังหวัด อุบล ไป ยัง ตำบล สุวรรณ วารี ปาก น้ำ มูล และ ลง เรือ กล ไฟ ของ บริษัท ฝรั่งเศส ไป ปาก เซ ได้, และ มี ถนน จาก อำเภอ พิมูล ไป ยัง ช่อง เม็ก ซึ่ง เป็น พรม แดน ระหว่าง สยาม กับ ฝรั่งเศส ระยะ ทาง ประมาณ ๓๕ กิโลเมตร ถนน นี้ ไป ต่อ กับ ถนน ใน อาณา เขต ต์ ฝรั่งเศส สาย

ที่จะไปยังจังหวัดปากเซ ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับเมืองนครจำปาศักดิ์เก่า ซึ่งอาจใช้รถยนต์รถม้าเดินเมื่อถนนนี้ทำสำเร็จ ถนนนี้จะเป็นทางค้าขายระหว่างนครจำปาศักดิ์กับมณฑลอุบล. ในลำแม่น้ำมูลระหว่างอำเภอพิมูลกับจังหวัดอุบลเรือเดินได้ตลอดปี แต่ทางน้ำตั้งแต่อำเภอพิมูลต่อไปจนถึงปากน้ำมูลซึ่งออกแม่น้ำโขงมีแก่งมาก หน้าแล้งเรือเดินไม่ได้.

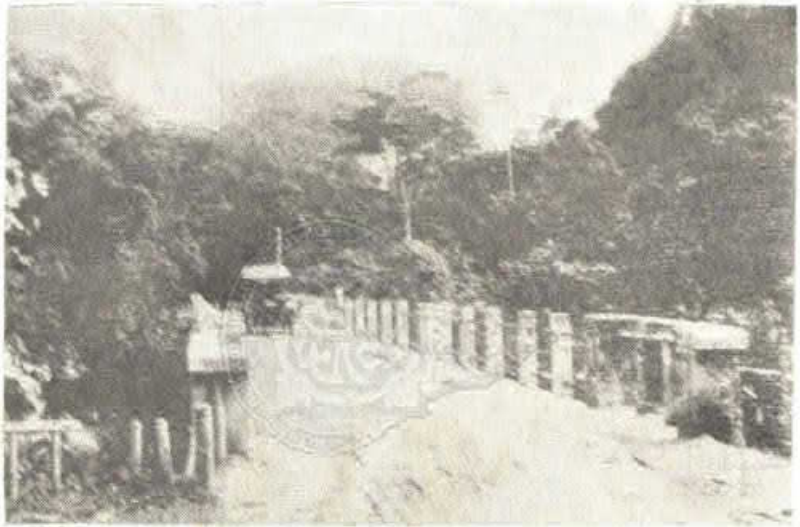
๔. จากนครราชสีมาไปป่าจีน. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดนครราชสีมาไปทางตะวันออกเฉียงใต้ถึงอำเภอพางรองแล้วเลี้ยวมาทางใต้ ข้ามเขาที่ช่องตะโกไปยังอำเภอวัฒนาในจังหวัดกบินทร์และจังหวัดป่าจีน ระยะทางประมาณ ๓๗๐ กิโลเมตร ทางสายนี้เป็นทางค้าขายระหว่างประเทศเขมรกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคใต้. พื้นที่ในภาคใต้คือแถบแหลมมะลายุประกอบด้วยภูเขาและเนินติดต่อกันตลอดไปตั้งแต่มณฑลราชบุรีตอนตะวันตกจนถึงพรมแดนมณฑลบัตตานี มีภูเขาบนขึ้นเป็นสันกลางและพื้นที่ค่อยลาดต่ำลงไปจดทะเลทั้ง ๒ ข้าง. ในบัดนี้มีทางรถไฟจากกรุงเทพ ฯ จนตลอดพื้นที่ของภาคนี้และเลยไปติดต่อกับต่างประเทศแล้ว, ทำให้

การคมนาคมสะดวกขึ้นเป็นอันมาก. นอกจากทางรถไฟแล้ว หนทางที่จะอาศัยไปมาและขนสินค้าที่จำเป็น ก็คือจังหวัดหรือตำบลที่อยู่ห่างจากทางรถไฟออกไป เพื่อประสงค์จะได้ขนสินค้ามาติดต่อกับทางรถไฟ. ทางที่มีอยู่ในภาคนี้ คือ:—

๑. จากชุมพร ถึงกระบุรี. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดชุมพร ซึ่งมีสถานีรถไฟสายใต้ตันเป็นสถานีใหญ่แห่งหนึ่งตั้งอยู่ ตรงไปทางทิศตะวันตกถึงตำบลทับคลี ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำกระบุรีในอำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ระยะทางประมาณ ๕๐ กิโลเมตร. ทางตอนนี้พอเกวียนเดินได้, และตั้งแต่กระบุรีไปจนถึงจังหวัดระนอง ทางเดินลำบากมาก บางตอนต้องขึ้นเขา ระยะทางประมาณ ๖๘ กิโลเมตร.

๒. จากนครศรีธรรมราชไปตรัง. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชไปที่สุดถึงจังหวัดตรัง ยาวประมาณ ๑๓๕ กิโลเมตร. เป็นถนนลูกรังและหินและอิฐอย่างเรียบร้อย รถเดินได้สะดวก. ทางสายนี้ตอนที่อยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชมีชื่อเป็นตอนๆ เรียกว่า ถนนราชดำเนิน ถนนหน้าพลับพลา ถนนศาลามีชัย ต่อไปจนถึงถนนตรัง แต่ตอนถนนตรังมีชำรุดและรกบ้าง

ถนนข้างเขาเทวดาจากพัทลุงไปนาวง พรมแดนพัทลุง

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

สะพานที่เขาเทวดาใกล้ตำบลนาวง
พรมแดนจังหวัดพัทลุง
(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

๓. จาก พัทลุงไป ตรัง. ทาง สาย นี้ ตั้ง แต่ จาก ตำบล ลำ ย่า ริม ทะเล สาย จังหวัด พัทลุงไป ทาง ตะวันตก ข้าม ทาง รถไฟ สายใต้ ที่ ตำบล คูหา สวรรค์ ถ้า จะ ขึ้น รถไฟ ก็ มี สถานี ตั้ง ที่ ตรง ถนน นี้ เรียก ว่า สถานี พัทลุง ระยะ ทาง ตอน นี้ ๘ กิโลเมตร และ จาก สถานี พัทลุง ผ่าน ศาลา กลาง ของ จังหวัด พัทลุงไป ทาง ทิศ ตะวันตก เลยไป ช่อง เขา บรรทัด ถึง จังหวัด ตรัง ระยะ ทาง ประมาณ ๖๔ กิโลเมตร และ ต่อ จาก จังหวัด ตรัง ถึง ตำบล กันตัง ซึ่ง เป็น ท่า เรือ อยู่ ริม แม่ น้ำ ตรัง อีก ประมาณ ๒๔ กิโลเมตร ทาง สาย นี้ รถยนต์ รถ ม้า เดิน ได้ สะดวก

๔. จาก พัทลุงไป สตูล. ทาง สาย นี้ ตั้ง ต้น แต่ อำเภอ ปาก พะยูนไป ถึง สถานี ควนเนียง มี ระยะ ทาง ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ทาง ตอน นี้ ยัง ไม่ เรียบ ร้อย ดี และ จาก สถานี ควนเนียงไป จังหวัด สตูล ระยะ ทาง ๘๓ กิโลเมตร และ เลย ไป จน ท่า เรือ ริม ทะเล ที่ ด่าน เกาะ นก ตอน นี้ ระยะ ทาง ๗ กิโลเมตร เป็น ถนน เรียบ ร้อย รถ เกวียน เดิน ได้ สะดวก

๕. จาก สงขลา ถึง เขตต์ ไทร บุรี. ทาง สาย นี้ ตั้ง ต้น แต่ จังหวัด สงขลาไป ทาง ทิศ ตะวันตก เฉียง ใต้ ผ่าน อำเภอ หาดใหญ่ และ อำเภอ สะเดา ไป ต่อ ถนน ของ เขตต์ แคน เมือง ไทร บุรี ซึ่ง เป็น

ของอังกฤษ ระยะทางตั้งแต่จังหวัดสงขลาไปถึงเขตต์เมืองไทรบุรีประมาณ ๘๓ กิโลเมตร รถยนต์เดินไปมาในระหว่างเมืองทั้ง ๒ นี้ได้สะดวก และกำลังก่อสร้างทางอีกตอน ๑ จากอำเภอสะเดานี้ไปถึงด่านปาดังเบซาร์ ซึ่งมีสถานีรถไฟสายใต้ตั้งอยู่ที่สุดพรมแดนของสยามทางใต้ มีระยะทาง ๑๒ กิโลเมตร

๖. จากสงขลาไปยัดตานี. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดสงขลาลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านอำเภอเทพา อำเภอหนองจิกถึงจังหวัดยัดตานี ระยะทางประมาณ ๗๘ กิโลเมตร ทางสายนี้มีชำรุดบ้างบางตอน

๗. จากยัดตานีไปสายบุรี. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดยัดตานีลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านอำเภอยะหริ่ง ถึงจังหวัดสายบุรี มีระยะทางประมาณ ๕๐ กิโลเมตร

๘. จากสายบุรีไปนราธิวาส. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดสายบุรีลงไปทางใต้ถึงอำเภอยี่งอมีระยะทาง ๓๕ กิโลเมตร จากอำเภอยี่งอมีทางแยกไปได้ ๒ ทาง คือทาง ๑ แยกไปทางตะวันตกเฉียงใต้ถึงอำเภอระแงะ ซึ่งมีสถานีรถไฟสายใต้อยู่ที่อำเภอนี้เรียกว่าสถานีตันหยงมาศ อีกทาง ๑ แยกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงจังหวัดนราธิวาส ระยะ

ถนนระหว่างทับเที่ยงและช่อง จังหวัดตรัง

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ทาง จาก ยี่งอ ถึง จังหวัด นราธิวาส ๑๖ กิโลเมตร รวมระยะทาง จาก สายยุรี ถึง นราธิวาส ประมาณ ๕๑ กิโลเมตร และยังมีทางอีก สาย หนึ่ง จาก จังหวัด นราธิวาส ตรง ไป ขึ้น รถไฟ ที่สถานี ตันหยง มาศ ได้ ซึ่ง มี ระยะ ทาง ประมาณ ๑๙ กิโลเมตร

๙. จาก ปัตตานี ไป ยะลา. ทาง สาย นี้ เป็น ทาง เกวียน ตั้งต้น แต่ ปากน้ำ ปัตตานี ผ่าน จังหวัด ปัตตานี และ อำเภอ ยะรัง ซึ่งมี หมู่ บ้าน หนา แน่น แห่ง หนึ่ง ไป ทาง ตะวันตก ข้าม ทาง รถไฟ สาย ใต้ ถึง จังหวัด ยะลา ระยะ ทาง ประมาณ ๔๕ กิโลเมตร และ จะ ขึ้น รถไฟ ที่ ตรง ทาง รถไฟ สาย ใต้ นี้ ผ่าน ก็ ได้ คือ สถานี ยะลา

๑๐. จาก ปัตตานี ไป สถานี โคกโพธิ์. ทาง สาย นี้ ตั้งต้น แต่ จังหวัด ปัตตานี ถึง สถานี โคกโพธิ์ ระยะ ทาง ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ผู้ ที่ จะ โดย สาร รถไฟ ไป มณฑล ปัตตานี ก็ ลง ที่ สถานี โคกโพธิ์ แต่ ทาง สาย นี้ แยก จาก ทาง ระหว่าง ปัตตานี กับ อำเภอ โค ตา ยารู (รามันห์) ใน จังหวัด ยะลา ซึ่ง มี ระยะ ยาว ประมาณ ๗๔ กิโลเมตร

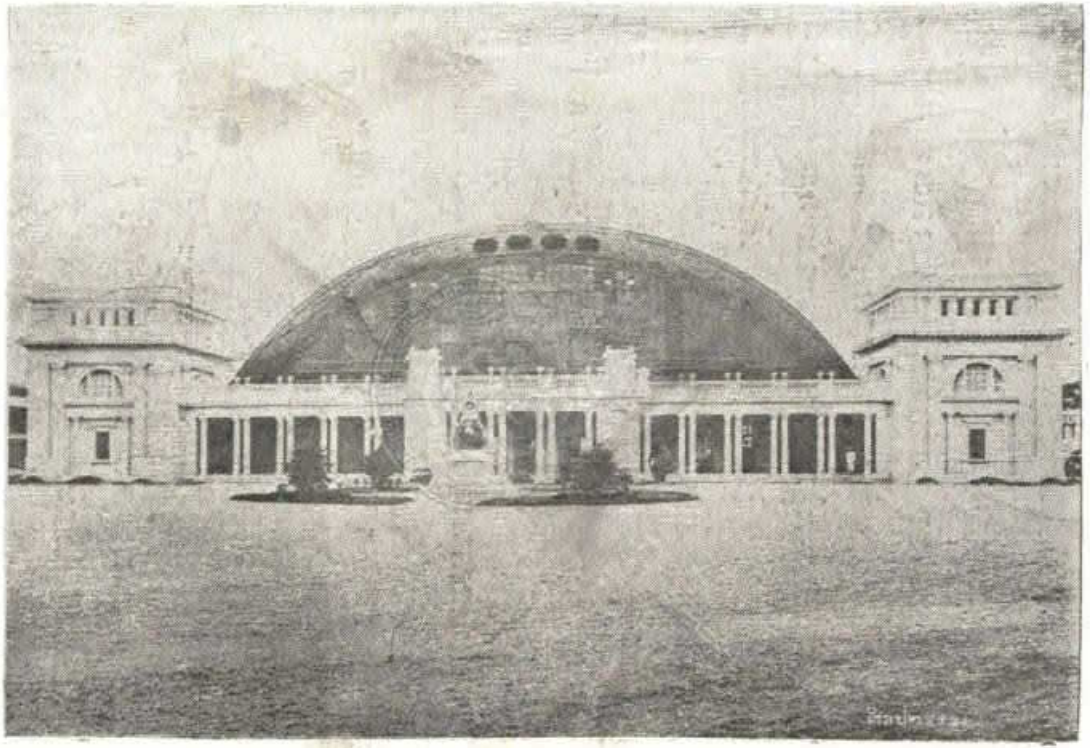
๑๑. จาก ยะลา ไป เบตง. ทาง สาย นี้ พึ่ง จะ ทำ ไป ได้ เพียง อำเภอ ยันนัง สะตา มี รถ และ เกวียน เดิน ได้ ตอน ต่อ

ไปนั้นยังไม่เรียบร้อย ระยะทางประมาณ ๑๑๘ กิโลเมตร

๑๒. จากภูเก็ตไปพังงา. ทางสายนี้ตั้งต้นแต่จังหวัดภูเก็ตไปทางทิศเหนือถึงตำบลแหลมมะพร้าวซึ่งเป็นที่สุดของเกาะภูเก็ต และอยู่ตรงกันข้ามกับฝั่งของจังหวัดพังงา ระยะทางยาว ๔๕ กิโลเมตร แล้วลงเรือข้ามฟากไปขึ้นที่ท่านุ่นในจังหวัดพังงา ซึ่งมีท่านภายี ตั้งอยู่ และจากท่านุ่นไปยังจังหวัดพังงาระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร แต่ที่ท่านุ่นนี้มีทางแยกไปทางเหนืออีกทางหนึ่งถึงอำเภอท้ายเหมือง มีระยะทาง ๒๔ กิโลเมตร และจากท้ายเหมืองถึงตำบลทุ่งมะพร้าวเขตต์จังหวัดพังงาระยะทางอีก ๑๗ กิโลเมตร ทาง ๒ ตอนนี้เรียบร้อยที่รถยนต์เดินได้ และจากทุ่งมะพร้าวไปยังจังหวัดตะกั่วป่ามีระยะทาง ๕๒ กิโลเมตร แต่ทางตั้งแต่ทุ่งมะพร้าวไปยังจังหวัดตะกั่วป่าเป็นทางเดินลำบากมาก

ทางรถไฟ

ทางรถไฟของประเทศสยามนั้น นับเอากรุงเทพ ฯ เป็นศูนย์กลางของทางทั้งหลาย เพราะกรุงเทพ ฯ เป็นตลาดกลางเป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งภาคต่าง ๆ ทางรถไฟได้ทำผ่านพื้นที่ไปตลอดทั้งภาคเหนือและภาคใต้

สถานีรถไฟ กรุงเทพ ฯ

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

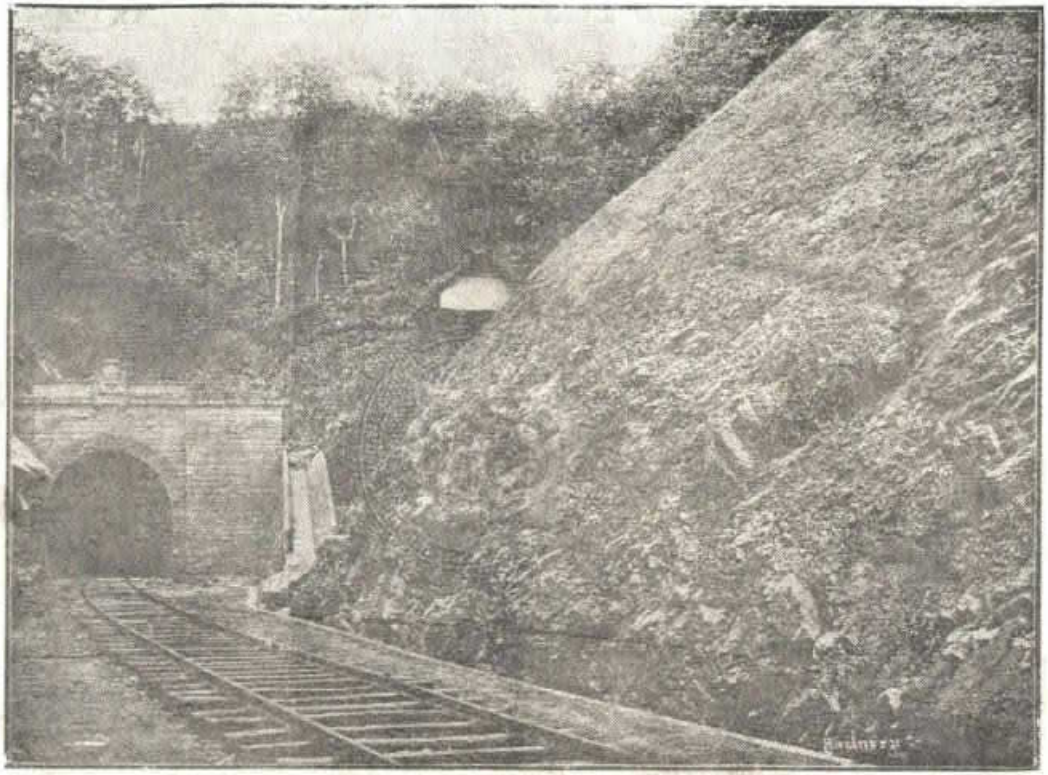
ทางรถไฟของประเทศสยามมีอยู่ ๒ ชนิด คือ (๑) ทางรถไฟหลวง (๒) ทางรถไฟบริษัท

(๑) ทางรถไฟหลวงนั้น เป็นทางรถไฟที่รัฐบาลสร้างขึ้น เป็นระยะยาวเมื่อสิ้น พ.ศ. ๒๔๖๔ รวม ๒๓๗๐ กิโลเมตร ในบัดนี้ทางรถไฟหลวงที่รัฐบาลสร้างขึ้นที่สำคัญมี ๔ สาย คือ :—

๑. สายเหนือ. ทางรถไฟสายนี้สถานีใหญ่ตั้งอยู่ที่ถนนพระราม ๔ ตำบลหัวลำโพงจังหวัดพระนคร ผ่านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทำขึ้นไปทางเหนือถึงที่สุดเพียงจังหวัดเชียงใหม่ มณฑลพายัพ มีระยะทางยาว ๗๕๑ กิโลเมตร ส่วนรางมีขนาดกว้าง ๑.๐๐ เมตร และได้ก่อสร้างสำเร็จเปิดรับคนโดยสารและขนถ่ายสินค้าตลอดถึงจังหวัดเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ แล้ว

ทางรถไฟสายเหนือนั้น ตั้งต้นแต่กรุงเทพ ฯ ทำเรียงขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านตะวันออกขึ้นไปทางเหนือ ถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นทำเลค้าขายแห่งหนึ่ง และพ้นจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขึ้นไป ทางรถไฟได้ตัดเลี้ยวไปทางตะวันออกเฉียงเหนือแล้วไปแยกที่ตำบลบ้านพาชี เป็น ๒ ทาง เรียกว่า ชุมทางบ้านพาชี คือทาง ๑ ไปเหนือ อีกทาง ๑

ไปตะวันออกเฉียงเหนือ. ส่วนทางเหนือนั้นผ่านจังหวัดลพบุรี ขึ้นไปถึงตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งหนึ่ง. จากจังหวัดนครสวรรค์ได้สร้างเลียบฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านจังหวัดพิจิตร และจังหวัดพิษณุโลก และข้ามแม่น้ำนี้ที่ตำบลบ้านดารา ต่อขึ้นไปถึงตำบลปางต้นผึ้งจังหวัดอุตรดิตถ์ มีภูเขาขวางอยู่ลูกหนึ่งเรียกว่า เขาพริง ระหว่างตำบลปางต้นผึ้งกับแม่พวก ซึ่งมีระยะห่างกันเพียง ๑๙ กิโลเมตร ต้องเจาะอุโมงค์ให้ทางรถไฟลอดภูเขาถึง ๒ อุโมงค์ คืออุโมงค์ข้างใต้ยาว ๑๐๙ เมตร อุโมงค์ข้างเหนือยาว ๓๖๒ เมตร ถึงตำบลเด่นชัย แขวงจังหวัดแพร่. ภูมิประเทศในตอนนี้และต่อขึ้นไปทางเหนือเป็นที่ดอนและมีภูเขามาก ทางรถไฟต้องตัดเลี้ยวไปทางตะวันตกเฉียงเหนือเพื่อหลีกเขา เข้าเขตต์จังหวัดลำปางและใต้ลำปางลงมาระหว่างตำบลบ้านปินกับผาคอ มีอุโมงค์หนึ่งยาว ๑๖๐ เมตร และเหนือลำปางที่ตำบลขุนตาลอีกอุโมงค์หนึ่งยาว ๑๓๕๔ เมตร ซึ่งเป็นอุโมงค์ยาวที่สุดในประเทศสยาม ต่อจากนี้ไปก็ถึงจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่สุดทางในขั้นนี้ในบัดนี้. จังหวัดที่รถไฟสายเหนือผ่านคือจังหวัดพระนคร พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี นครสวรรค์

ปากอุโมงค์รถไฟที่ขุนตาล อุโมงค์ยาว ๑๓๕๔ เมตร จังหวัดลำปาง

(จากหนังสือรายงานกรมรถไฟ พ.ศ. ๒๔๖๐)

พิจิตร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่

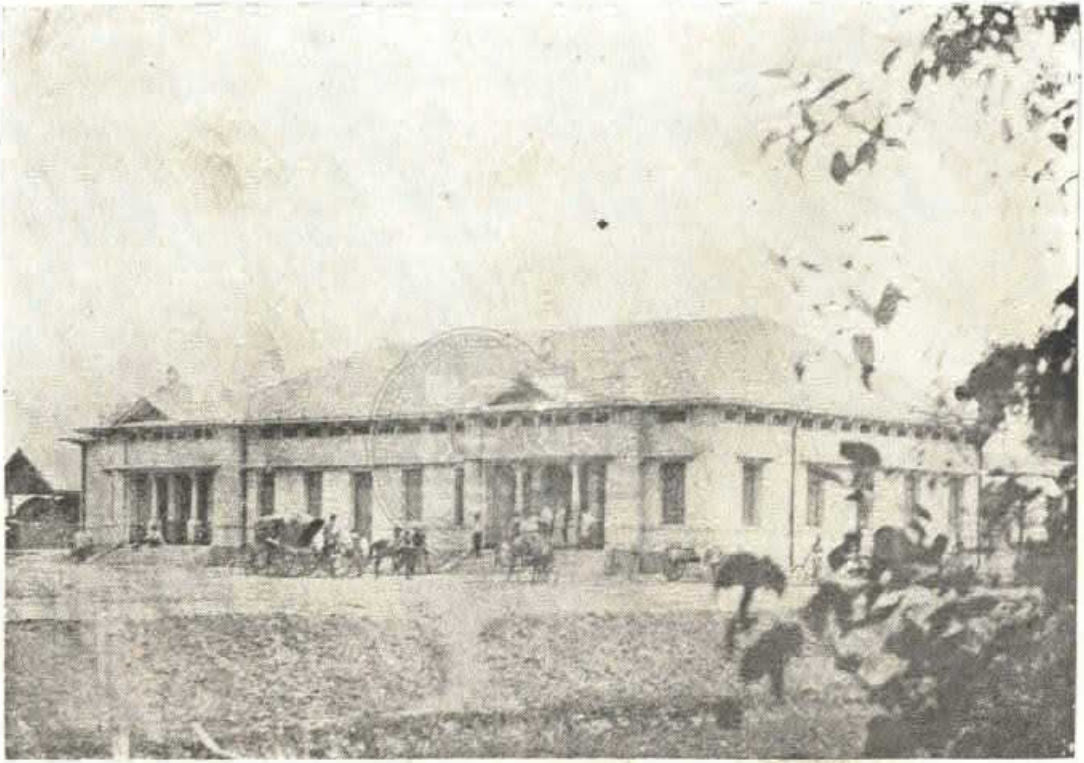
ทางสายเหนือนี้. นอกจากทางสายกลางที่กล่าวมาแล้ว ยังมีสายแยกอีก ๑ สาย คือสายสวรรคโลก แยกจากสายกลาง ที่ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ไปทางทิศตะวันตก ถึงจังหวัดสวรรคโลก ซึ่งเป็นที่สุดทางสาย ๑ มีระยะทางยาว ๒๘.๙ กิโลเมตร

๒. สายตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนแต่กรุงเทพฯ ถึงชุมทางบ้านพาชี ซึ่งมีระยะทาง ๙๐ กิโลเมตร นั้น ก็เป็นสายเดียวกับสายเหนือ. ที่จริงสายนี้ได้สร้างขึ้นก่อนสายอื่น ๆ คือเริ่มสร้างตั้งแต่กรุงเทพฯ และเปิดเดินถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และสร้างต่อไปจนถึงจังหวัดนครราชสีมา และเปิดเดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ทางสายนี้เมื่อแยกจากชุมทางบ้านพาชีไปทางตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ต้องผ่านป่าใหญ่ที่เรียกว่าดงพระยาเย็น (เดิมเรียกว่าดงพระยาไฟ) และผ่านพื้นเขาในป่านั้น ถึงจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นที่ประชุมการค้าขายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่ง ๑ และเปิดเดินต่อไปถึงตำบลท่าช้าง ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลในแขวงจังหวัดนครราชสีมาแล้วในบัดนี้ และกำลังทำต่อไปทางตะวันออก ผ่านจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์และขุขันธ์ถึงจังหวัด

อุบลราชธานีสายหนึ่ง ทางสายนี้จะทำให้การขนสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือรวดเร็วและสะดวกขึ้นเป็นอันมาก

ระยะทางตั้งแต่ชุมทางบ้านพาชีถึงสถานีจังหวัดนครราชสีมา ยาว ๑๗๔ กิโลเมตร ถ้านับจากสถานีกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดนครราชสีมา ยาว ๒๖๔ กิโลเมตร นอกจากนี้ยังจะมีสายแยกจากจังหวัดนครราชสีมาไปยังมณฑลอุดร ซึ่งยังสำรวจอยู่

๓. สายตะวันออก ทางสายนี้ตั้งต้นในกรุงเทพฯ สถานีเดียวกันกับสถานีรถไฟสายเหนือ แล้วตัดตรงไปทางทิศตะวันออก ผ่านที่ราบกรุงเทพฯ และมณฑลปราจีนซึ่งบริบูรณ์ด้วยการเพาะปลูก ถึงสถานีแปดริ้วซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงฝั่งตะวันตกในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีระยะทางยาว ๖๓ กิโลเมตร รางมีขนาดกว้าง ๑ เมตร และเปิดเดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และกำลังทำต่อจากจังหวัดฉะเชิงเทรา เลียบตามฝั่งตะวันตกแม่น้ำบางปะกงไปถึงตำบลบ้านหอมแล้วจึงข้ามแม่น้ำบางปะกงไปทางตะวันออก ผ่านจังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดกบินทร์ถึงอำเภออรัญญประเทศสุดพรมแดนสยาม ทางสายนี้จะไปต่อกับทางรถไฟฝรั่งเศสซึ่งจะทำมาจากเมืองไซ่ง่อน ในทางนี้มีสายแยกอีกสาย

สถานีรถไฟ เชียงใหม่

(จากรายงานกรมรถไฟ พ.ศ. ๒๔๖๔)

หนึ่ง แต่เป็นสายสั้นๆ คือแยกที่ตำบลมักกะสันจังหวัดพระนคร ลงไปทางใต้ถึงตำบลช่องนนทรีริมแม่น้ำเจ้าพระยา นับจากสถานีมักกะสันมีระยะยาว ๕ กิโลเมตร เป็นสถานีริมแม่น้ำอีกแห่งหนึ่ง.

๔. สายใต้ สถานีที่สุดทางกรุงเทพฯ เดิมตั้งอยู่ที่ตำบลปากคลองบางกอกน้อยริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกจังหวัดธนบุรี แล้วลงไปยังคายสมุทมะลายุภาคใต้ จดอาณาเขตต์เมืองกะลันตันซึ่งเป็นประเทศราชของอังกฤษ และนับว่าเป็นสายกลาง ระยะทางยาว ๑๑๔๔ กิโลเมตร ส่วนรางมีขนาดกว้าง ๑ เมตร และกำลังก่อสร้างเชื่อมทางระหว่างสายเหนือกับสายใต้ให้ติดต่อกัน คือให้สถานีต้นทางมารวมกับสถานีรถไฟสายเหนือที่ตำบลหัวลำโพงจังหวัดพระนคร การแยกทางระหว่างสายเหนือกับสายใต้นั้นแยกจากสายเหนือที่ตำบลบางซื่อหลักกิโลเมตรที่ ๘๑ จากกรุงเทพฯ แล้วเลี้ยวไปทางตะวันตกข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปต่อสายใต้ที่ตำบลตลิ่งชันจังหวัดธนบุรี ทางที่ต่อกันนี้ยาว ๑๕ กิโลเมตร

พื้นที่ในภาคกลางตอนตะวันตกเป็นที่ราบตลอดและบริบูรณ์ด้วยการเพาะปลูกมีข้าวเป็นต้น ส่วนภาคใต้มีสัณฐาน

เรียว และแคบเข้ามาแหลมยื่นออกไปในทะเล และโดยมากเป็นป่าไม้ ตั้งแต่จังหวัดเพ็ชร์บุรีเข้ามาถึงไป มีพืดเขาขั้นน้ำเป็นสันกลางต่อเนื่องไปจนสุดปลายอาณาเขตต์

ทางรถไฟสายกลาง เมื่อได้ตั้งต้นที่จังหวัดพระนครแล้วได้ทำตรงไปทางทิศตะวันตก ผ่านจังหวัดนครปฐมในมณฑลนครชัยศรี และมณฑลราชบุรีถึงสถานีบ้านโป่งในจังหวัดราชบุรี แล้วเลี้ยวลงทางใต้ถึงจังหวัดเพ็ชร์บุรี ทางรถไฟตอนนี้ได้เริ่มสร้าง พ.ศ. ๒๔๔๓ และเปิดรับคนโดยสารและบรรทุกสินค้าเข้ามาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ และจากจังหวัดเพ็ชร์บุรีลงไป ทางรถไฟได้ทำไปในระหว่างภูเขาและเนินต่าง ๆ ทางตะวันออกของพืดเขาขั้นน้ำ ผ่านมณฑลสุราษฎร์ แล้วเลี้ยวไปทางตะวันตกแห่งพืดเขานั้นที่อำเภอไชยา จนถึงตำบลทุ่งสงในจังหวัดนครศรีธรรมราช ทางรถไฟจึงตัดไปทางทิศตะวันออกแห่งพืดเขาขั้นน้ำโดยเจาะอุโมงค์ลอดใต้เขานั้นที่อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. อุโมงค์ยาว ๒๓๕ เมตร ต่อนั้นไปก็ทำไปทางทิศตะวันออกแห่งพืดเขาขั้นน้ำ ผ่านมณฑลปัตตานีจนสุดพระราชอาณาเขตต์ที่สถานีสุไหงโก-ลก และเปิดเดินแต่กรุงเทพฯ ตลอดถึงสุไหงโก-ลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ทางรถไฟสายนี้ไปต่อ

เชื่อม กับ ทาง รถไฟ ของ อังกฤษ ทาง เมือง กะลันตัน จังหวัด ทั้งหลาย ที่ รถไฟ สายใต้ ฉะเพาะ สาย กลาง ผ่านไป คือ จังหวัด ธนบุรี, นครปฐม, ราชบุรี, เพ็ชร์บุรี, ประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, หลังสวน, สุราษฎร์ธานี, พัทลุง, ยะลา และ นราธิวาส.

นอก จาก ทาง สาย กลาง ที่ กล่าว มา แล้ว ยัง มี สาย แยก อีก ๔ สาย ดัง ต่อไป นี้ :—

(ก) สาย ตรัง. สาย นี้ แยก จาก สาย กลาง ที่ ตำบล ทุ่งสง ใน จังหวัด นคร ศรี ธรรมราช เรียก ว่า ชุม ทาง ทุ่งสง ไป ทาง ทิศ ตะวัน ตก เฉียง ใต้ ถึง ตำบล กันตัง ซึ่ง อยู่ ริม ปาก แม่น้ำ ตรัง ริม ทะเล ฝั่ง ตะวัน ตก ของ แหลม มะลายู เป็น สถานี ปลาย ทาง แห่ง ๑ มี ระยะ ทาง นับ จาก ชุม ทาง ทุ่งสง ถึง ตำบล กันตัง ยาว ๙๓ กิโลเมตร ที่ กันตัง เป็น ท่า เรือ กลไฟ แห่ง ๑ มี เรือ กลไฟ เดิน ระหว่าง จังหวัด ตรัง กับ จังหวัด ภูเก็ต เสมอ ทาง ราว วัน ๑ กับ คืน ๑ และ เรือ กลไฟ จาก ตรัง ไป เกาะหมาก ทาง ราว ๑๖ ชั่วโมง

(ข) สาย นคร ศรี ธรรมราช. แยก จาก สาย กลาง ที่ อำเภอ ร่อน พิบูลย์ จังหวัด นคร ศรี ธรรม ราช ไป ทาง ทิศ ตะวัน ออก

เฉียงเหนือ ถึงจังหวัดนครศรีธรรมราช ระยะทางยาว ๓๕ กิโลเมตร

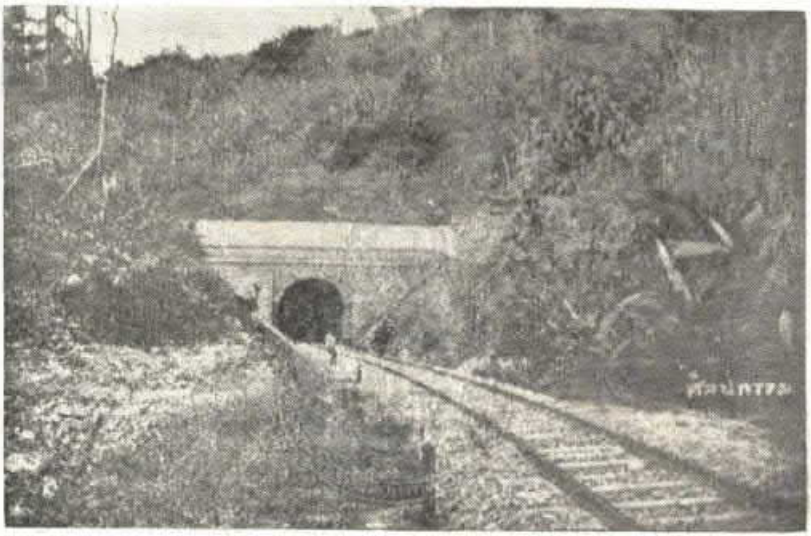
(ค) สายสงขลา. แยกจากสายกลางที่ชุมทางหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ของจังหวัดสงขลา ไปทางทิศตะวันออกถึงจังหวัดสงขลา มีระยะทางยาว ๒๘ กิโลเมตร

(ง) สายปาดังเบซาร์. ทางสายนี้แยกที่ชุมทางหาดใหญ่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงที่สุดพรมแดนที่สถานีปาดังเบซาร์ แต่สถานีปาดังเบซาร์อยู่ในแดนของอังกฤษ ต่อกับรถไฟอังกฤษ และเลยไปเกาะปีนังและสิงคโปร์ได้ ระยะทางตั้งแต่ชุมทางหาดใหญ่ถึงปาดังเบซาร์ ๔๕ กิโลเมตร

ทางรถไฟสายแยกทั้ง ๔ นี้ เชื่อมคมนาคมระหว่างทะเลตะวันออกและตะวันตก และติดต่อถึงต่างประเทศด้วย เพราะฉะนั้นการคมนาคมและการขนสินค้าตลอดฝั่งทั้ง ๒ ของคาบสมุทรมลายูนี้เป็นการสะดวกมาก

ทางรถไฟบริษัท

ทางรถไฟบริษัทนั้น เป็นทางรถไฟที่สร้างขึ้นด้วยทุนของคนที่รวมกันเป็นคณะหนึ่ง โดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาล มีอยู่ ๓ สาย รวมเป็นระยะยาว ๙๙ กิโลเมตร คือ

อุโมงรถไฟที่ร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

(๑) รถไฟ สาย ปากน้ำ. ทาง รถไฟ สาย นี้ สถานี ต้น ทาง อยู่ ที่ ตำบล หัว ลำโพง จังหวัด พระนคร ฝั่ง ตะวัน ออก ของ แม่ น้ำ เจ้า พระยา ทำ ตรงไป ทาง ทิศใต้ ถึง จังหวัด สมุท ปราการ ซึ่ง เป็น ปากแม่ น้ำ เจ้า พระยา มี ระยะ ทาง ยาว ๑๘.๒๕ กิโลเมตร ทาง รถไฟ สาย นี้ได้ สร้าง ขึ้น และ เปิด เดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ และเป็น สาย แรก ที่ได้ สร้าง ขึ้นใน ประเทศ สยาม

(๒) รถไฟ สาย แม่ กลอง. ทาง รถไฟ สาย นี้ สถานี ต้น ทาง อยู่ ที่ ตำบล ปากคลอง สาน ริม แม่ น้ำ เจ้า พระยา ฝั่ง ตะวันตก จังหวัด ธนบุรี ตรงไป ทาง ทิศใต้ และ ตะวันตก เฉียงใต้ ถึง ตำบล มหาชัย ริม แม่ น้ำ ท่า จีน จังหวัด สมุท สาคร เป็น ระยะ ทาง ยาว ๓๓.๑ กิโลเมตร ตอน ๑

และ ตั้ง ต้น จาก ริม ฝั่ง แม่ น้ำ ท่า จีน ฝั่ง ตะวันตก ที่เรียก ว่า ตำบล บ้าน แหลม ตรง กัน ข้าม ไป ถึง ตำบล แม่ กลอง ริม แม่น้ำ แม่กลอง จังหวัด สมุท สงคราม เป็น ระยะ ทาง ยาว ๓๓.๘ กิโลเมตร นี้ อีก ตอน ๑ รวม ระยะ ทาง ทั้ง สอง ตอน ๖๖.๙ กิโลเมตร

แต่เดิม รถไฟ สาย นี้เป็น ๒ บริษัท คือ ตอน แต่ กรุงเทพ ฯ ถึง จังหวัด สมุท สาคร บริษัท ๑ เรียก ว่า บริษัท รถไฟ ท่า จีน

และตอนตั้งแต่จังหวัดสมุทสาครถึงจังหวัดสมุทสงครามอีกบริษัท ๑ เรียกว่า บริษัทรถไฟแม่กลอง ภายหลังจึงรวมเป็นบริษัทเดียวกัน

รถไฟสายนี้ไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำท่าจีน เพราะฉะนั้นผู้ที่จะโดยสารไปจังหวัดสมุทสงคราม เมื่อขึ้นรถไฟจากกรุงเทพ ฯ ถึงตำบลมหาชัยแล้ว ต้องลงเรือข้ามฟากไปขึ้นรถไฟต่อไป มีเรือของบริษัทรับส่งคนโดยสารโดยคิดราคาตามอัตราที่ตั้งไว้ แต่สถานีรถไฟที่ตำบลมหาชัยฝั่งซ้ายแม่น้ำท่าจีนอยู่เยื้องกับสถานีทางบ้านแหลมฝั่งขวาแม่น้ำท่าจีนราว ๑๐๐ เมตร

(๓) รถไฟพระพุทธบาท. ทางรถไฟสายนี้เป็นทางขนาดเล็ก ตั้งต้นที่ตำบลท่าเรือพระพุทธบาท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใกล้กับสถานีท่าเรือแห่งทางรถไฟหลวงสายเหนือ ทำตรงไปทางทิศเหนือ ถึงเขาพระพุทธบาท ระยะทางประมาณ ๑๔ กิโลเมตร ทางรถไฟสายนี้ไม่ใคร่จะมีผู้คนโดยสารกี่มากน้อย นอกจากคราวเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท เพราะหมู่บ้านที่ตำบลพระพุทธบาทมีน้อย ความประสงค์ที่สร้างรถไฟสายนี้ขึ้นก็เพื่อรับคนโดยสารในเทศกาลนมัสการพระพุทธบาทกับสำหรับขนไม้ในป่านั้นด้วย.

ไปรษณีย์โทรเลข

ไปรษณีย์โทรเลขของประเทศสยาม รัฐบาลเป็นผู้จัดทำและส่งข่าวติดต่อถึงกันทั่วทุกจังหวัด และไปติดต่อกับไปรษณีย์โทรเลขของต่างประเทศด้วย ด้วยเหตุนี้นอกจากจะส่งข่าวกิจธุระต่าง ๆ มีการค้าขายเป็นต้นไปตามจังหวัดต่าง ๆ ภายในพระราชอาณาจักรได้ทั่วแล้วยังส่งข่าวไปยังประเทศต่าง ๆ ได้ทั่วโลก เพราะประเทศสยามได้เข้าร่วมสัญญาสากลไปรษณีย์กับนานาประเทศซึ่งตั้งสำนักงานกลางอยู่ที่กรุงเบิน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ การไปรษณีย์โทรเลขนั้น รัฐบาลจัดตั้งเป็นกรมเรียกว่า กรมไปรษณีย์โทรเลข ขึ้นอยู่ในกระทรวงคมนาคม มีเจ้าพนักงานสำหรับรับและส่งข่าวของมหาชนประจำอยู่ทุกจังหวัด ที่ทำการโทรเลขมีอยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ คือที่ขึ้นอยู่ในกรมไปรษณีย์โทรเลข ๑๑๔ ตำบล ที่ขึ้นอยู่ในกรมรถไฟหลวง ซึ่งตั้งทำการอยู่ตามสถานีต่าง ๆ ๒๑๙ ตำบล รวม ๓๓๓ ตำบล ที่ริมที่ทำการไปรษณีย์นั้นย่อมมีการโทรเลขอยู่ด้วยเกือบทุกแห่ง

(ก) ทางไปรษณีย์ในพระราชอาณาเขตต์สยาม ทางไปรษณีย์นั้น คือทางที่จะส่งหรือรับสรรพหมายสมุดพัสดุไปรษณีย์และไปรษณีย์ธนาณัติของมหาชนจาก

ที่ทำการไปรษณีย์แห่ง ๑ ไปอีกแห่ง ๑ ในจังหวัดต่าง ๆ ของสยามตลอดจนถึงต่างประเทศ แล้วและจัดส่งต่อไปถึงผู้รับอีกที ๑ สถานที่ทำการไปรษณีย์รวมกันกับที่ทำการโทรเลขทุกแห่ง ลักษณะทางที่จะจัดส่งไปรษณีย์ไปมานั้น ได้จัดส่งไปโดยทางรถไฟ เรือกลไฟ เดินบก และเครื่องบินดังนี้

ทางไปรษณีย์ฝ่ายเหนือ

๑. จากกรุงเทพ ฯ ถึงที่สุดตำบลด่านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และเลยไปเข้าเขตต์แดนของพะม่าฝ่ายอังกฤษ. การจัดส่งถุงเมล์ไปรษณีย์นั้นไปโดยทางรถไฟสายเหนือ ไปลงที่ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ และลงเรือแจวผ่านจังหวัดกำแพงเพ็ชร์ไปจังหวัดตาก แล้วเดินบกต่อไปอำเภอแม่สอด และเลยไปมอลเมนในเขตต์พะม่า และแวะตามจังหวัดรายทางที่ผ่านไปด้วยทุกจังหวัด

๒. จากกรุงเทพ ฯ ไปทางเหนือ ถึงจังหวัดเชียงรายไปโดยทางรถไฟ จนสุดทางที่จังหวัดเชียงใหม่ แล้วเดินบกจากจังหวัดเชียงใหม่ ไปถึงจังหวัดเชียงราย และจากจังหวัดเชียงรายเดินบกเข้าเขตต์เมืองเชียงตงของอังกฤษทาง ๑ จาก

จังหวัดเชียง รายไปเมืองเชียง ของเขตต์แดน ของ ฝรั่งเศส อีกทาง ๑

ทางไปรษณีย์ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. จาก กรุงเทพ ฯ โดย ทาง รถไฟ สาย นคร ราชสีมา ถึง จังหวัด นครราชสีมา และ จาก จังหวัด นครราชสีมา ผ่าน จังหวัด อุดรธานีไป จังหวัด หนองคาย แต่ พาหนะที่ จัดส่ง ถุงเมล์ ไปรษณีย์ จาก นครราชสีมา ถึง หนองคาย มี ๒ อย่าง คือ เดินทาง บก อย่าง ๑ โดย เครื่องบิน อย่าง ๑ แล้ว เข้า เขตต์แดน ของ ฝรั่งเศส ไป เมือง เวียงจันทร์ ทาง ๑ และ จาก จังหวัด นครราชสีมา ไป ร้อยเอ็ด และ อุบล โดย พาหนะ ๒ อย่าง เหมือน กัน คือ เดินทาง บก ๑ และ โดย เครื่องบิน อย่าง ๑ ซึ่ง เป็น ทาง เร็ว และ จาก จังหวัด อุบล ไป ด่าน ช่องเม็ก และ ไป เมือง จำปาศักดิ์ ใน เขตต์ ของ ฝรั่งเศส อีก ทาง ๑

ทางไปรษณีย์ฝ่ายตะวันออก

๑. จาก กรุงเทพ ฯ ไป ทาง ตะวันออก โดย ทาง รถไฟ สาย แปดริ้ว ถึง จังหวัด ฉะเชิงเทรา และ จาก จังหวัด ฉะเชิงเทรา เดิน บก บ้าง ลง เรือ บ้าง ผ่าน จังหวัด ปราจีน ถึง จังหวัด กบินทร์ และ จังหวัด นครนายก จาก จังหวัด ฉะเชิงเทรา โดย ทาง เรือ และ เดิน บก ถึง จังหวัด ชลบุรี ตำบล บ่อ ง สิลา และ ศรีราชา

ทางไปรษณีย์ทางจันทบุรี

จาก กรุงเทพ ฯ โดย ทาง เรือ กลไฟ ออก ปาก อ่าว สยาม ผ่าน จังหวัด จันทบุรี และ จังหวัด ตราษ แล้ว เดินยก ต่อ ไป จน ถึง ตำบล บ่อ ไพลิน ใน เขตต์ ของ ฝรั่งเศส

ทางไปรษณีย์แหลมมะลายู

จาก กรุงเทพ ฯ โดย ทาง รถไฟ สาย ใต้ ผ่าน มณฑล นครชัยศรี มณฑล ราชบุรี มณฑล สุราษฎร์ มณฑล นครศรี ธรรมราช มณฑล ปัตตานี และ เลย ไป ยัง ปีนัง และ สิงคโปร์ และ หัวเมือง อื่น ๆ ใน แหลม มะลายู และ ยัง มี ทาง แยก ไป ยัง มณฑล ภูเก็ต คือ ลง จาก รถไฟ สาย ใต้ ที่ สถานี ปลาย ทาง ที่ จังหวัด ตรัง แล้ว ลง เรือ กลไฟ ไป ยัง จังหวัด ภูเก็ต และ จังหวัด อื่น ๆ ใน มณฑล นี้

(ข) ทางโทรเลขในพระราชอาณาเขตต์สยาม นับ เอา กรุงเทพ ฯ เป็น ศูนย์กลาง แล้ว มี สาย แยก ออก ไป ทุก ทิศ ไป ยัง จังหวัด ต่าง ๆ จน ถึง ที่ สุด ปลาย ทาง รวม ระยะ ทาง โทรเลข ของ สยาม ยาว ประมาณ ๖,๗๐๐,๐๐๐ กิโลเมตร

๑. โทรเลขสายเหนือ สาย นี้ ตั้ง ต้น แต่ กรุงเทพ ฯ ขึ้น ไป ทาง เหนือ ผ่าน จังหวัด พระนครศรีอยุธยา จังหวัด ลพบุรี จังหวัด นครสวรรค์ จังหวัด พิจิตร จังหวัด พิษณุโลก จังหวัด

อุตรดิตถ์ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ ถึงจังหวัดเชียงราย และจากจังหวัดเชียงรายไปอำเภอเมืองเชียงของต่อกับสายโทรเลขรัฐบาลฝรั่งเศสที่ตำบลบ้านห้วยทราย. โทรเลขสายนี้มีสายแยกไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ตามรายทางทุก ๆ จังหวัด สายที่แยกตามรายทางไปยังต่างประเทศอีกสายหนึ่ง คือแยกจากจังหวัดอุตรดิตถ์ ผ่านจังหวัดสวรรคโลก และจังหวัดตากไปอำเภอแม่สอด ต่อกับสายโทรเลขของอังกฤษทางเมืองมอลเมน อาณาเขตต์พะม่า สาย ๑

๒. **โทรเลขสายตะวันออกเฉียงเหนือ** สายนี้ตั้งต้นแต่กรุงเทพ ฯ ผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี ถึงจังหวัดนครราชสีมา และจากจังหวัดนี้ไป สายโทรเลขได้แยกออกเป็น ๒ ทาง ซึ่งไปติดต่อกับสายโทรเลขต่างประเทศ คือ

(ก) ไปทางตะวันออก ผ่านจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอุบล ไปติดต่อกับโทรเลขของฝรั่งเศสทางเมืองจำปาศักดิ์ สาย ๑ ทาง สายนี้มีสายแยกไปยังจังหวัดรายทางทุกจังหวัด

(ข) จากจังหวัดนครราชสีมา ไปทางเหนือ ผ่าน

จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอุดรธานี ถึงจังหวัดหนองคาย ไปติดต่อกับสายโทรเลขของฝรั่งเศสเมืองเวียงจันทร์ สาย ๑ สายนี้มีสายแยกไปยังจังหวัดรายทางทุกจังหวัด

๓. โทรเลขสายตะวันออก สายนี้ตั้งต้นแต่กรุงเทพฯ ไปทางตะวันออก ผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดกบินทร์ เข้าแดนเมืองศรีโสภณต่อสายโทรเลขของฝรั่งเศสไปเมืองไซ่ง่อน สาย ๑ ในทางสายนี้มีสายแยกไปยังจังหวัดที่อยู่ตามรายทางทุกจังหวัด

๔. โทรเลขสายตะวันตกและทิศใต้ สายนี้ตั้งต้นแต่กรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดนครปฐมถึงอำเภอบ้านโป่ง จากอำเภอบ้านโป่งแยกออกเป็น ๒ ทาง ตรงไปทางตะวันตกผ่านจังหวัดกาญจนบุรีไปต่อสายโทรเลขในเขตต์แดนทะวายซึ่งเป็นของอังกฤษทาง ๑ อีกทาง ๑ แยกไปทางใต้ตามทางรถไฟผ่านจังหวัดราชบุรี จังหวัดเพ็ชร์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดชุมพร จังหวัดหลังสวน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสงขลา จังหวัดยะลาตานี จังหวัดสายบุรี และจังหวัดนราธิวาส ไปต่อสายโทรเลขของอังกฤษทางเมืองกะลันตัน และมีสายแยกไปยังจังหวัดที่อยู่ตามรายทางทุก

จังหวัด และแยกไปยังต่างประเทศคือแยกจากสถานีอู่ตะเภา ไปต่อสายโทรเลขของอังกฤษทางเมืองไทรบุรี สาย ๑ และแยกจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ไปผ่านจังหวัดตรังไปจังหวัดสตูล และไปต่อสายโทรเลขทางเมืองไทรบุรีอีกสาย ๑

วิทยุโทรเลข

วิทยุโทรเลข คือโทรเลขไม่มีสาย ในปัจจุบันนี้สถานีวิทยุโทรเลขของประเทศสยามมีอยู่ ๒ แห่ง คือ ตั้งอยู่ที่ตำบลประทุมวัน จังหวัดพระนคร แห่ง ๑ เป็นสถานีใหญ่ อีกแห่ง ๑ ตั้งอยู่ที่จังหวัดสงขลา วิทยุโทรเลขของสยามมีกำลังที่จะส่งข่าวไปได้ทั่วพระราชอาณาจักร วิทยุโทรเลขนี้ขึ้นอยู่ในกระทรวงทหารเรือ ไม่ได้เปิดรับส่งข่าวของสาธารณชน

โทรศัพท์

การโทรศัพท์นั้น เป็นแผนกหนึ่งของกรมไปรษณีย์โทรเลข มีที่ทำการโทรศัพท์กลางสำหรับต่อสายให้ผู้เช่าตั้งเครื่องโทรศัพท์พูดกันได้ เพราะจากที่ทำการโทรศัพท์กลางมีสายลากเข้าไปยังสถานที่ผู้เช่าตั้งเครื่องโทรศัพท์เช่นตามสถานที่ทำการของรัฐบาล บริษัท ห้าง ร้าน ค้าขาย

และบ้านเรือนราษฎรผู้ต้องการจะพูดด้วยกิจธุระต่าง ๆ ได้เร็วทันความประสงค์ ที่ทำการโทรศัพท์กลางนั้นมีอยู่ ๖ แห่ง

(๑) ตั้งอยู่ที่ว่าการกรมไปรษณีย์โทรเลข จังหวัดพระนคร แห่ง ๑

(๒) ตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทปราการ แห่ง ๑

(๓) ,, ,, นครปฐม ,, ๑

(๔) ,, ,, ธัญญบุรี ,, ๑

(๕) ,, ,, ภูเก็ต ,, ๑

(๖) ,, ,, เชียงใหม่ ,, ๑

ที่ทำการโทรศัพท์กลาง ที่ตั้งอยู่ณที่ทำการกรมไปรษณีย์โทรเลขในจังหวัดพระนครนั้น มีเจ้าพนักงานประจำอยู่สำหรับต่อสายให้พูดถึงกันได้ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนทุกวันไม่มีเวลาปิด นอกจากโทรศัพท์กลางเปิดทำการตั้งแต่เวลา ๘ นาฬิกาก่อนเที่ยงถึงเวลา ๗ นาฬิกาหลังเที่ยงทุกวัน

นอกจากนี้ยังมีโทรศัพท์ซึ่งใช้อยู่ตามมณฑลแทบทุกมณฑลซึ่งเป็นของกระทรวงมหาดไทย ใช้ฉะเพาะแต่ราชการเท่านั้น

ไม่ได้เปิดให้มหาชนเช่าพูดได้อย่างโทรศัพท์ของกรม

ไปรษณีย์โทรเลข และมีกำหนดให้พูดได้ ณะเพาะเวลา ๆ เท่านั้น

การคมนาคมทางอากาศ

กรุงเทพ ฯ เป็นที่เหมาะสำหรับตั้งสถานีการบินแห่งหนึ่งในโลก เพราะอาจจะเป็นศูนย์กลางสำหรับรับส่งคนโดยสาร ถุงไปรษณีย์ สินค้าทางทิศตะวันออกตะวันตกไปทิศเหนือทิศใต้ได้ทั่วโลก และเป็นสถานีย่านกลางของการบินของประเทศต่าง ๆ เช่น จากกรุงลอนดอนไปออสเตรเลีย จากกรุงโรมไปกรุงโตเกียว จากกรุงปารีสไปไซ่ง่อน จากแอมสเตอร์แดมไปบัตเตเวียในเกาะชวา และการบินระหว่างเมืองอื่น ๆ ซึ่งจะเกิดมีต่อไป

บรรดาผู้โดยสารทางอากาศ ถุงไปรษณีย์หรือสินค้าที่มาทางอากาศจากยุโรปจะไปอินดูจีน จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ เกาะเมืองขึ้นของวิลันดา ออสเตรเลีย เทสมาเนีย นิวซีแลนด์ หรือที่มาจากประเทศทางตะวันออก เช่นอเมริกา ญี่ปุ่น และที่อื่น ๆ จะไปอินเดีย พะม่า และยุโรปจะต้องผ่านกรุงเทพ ฯ นี้

ต่อไปภายหน้า อากาศยานหรือเครื่องบินจะเป็นพาหนะสำคัญในการคมนาคมทางอากาศ และอาจเดินทางได้ทั้ง

เวลา กลางคืน และ กลางวัน และ อาจ เดิน จาก กรุงลอนดอน ถึง กรุงเทพ ฯ ได้เพียงเวลา ๖ วันเท่านั้นโดยไม่ต้องแวะลงที่ใด.

บริษัทเรือกลไฟ

บริษัท เรือ กลไฟ ที่ เดิน รับ ส่ง สินค้า และ คนโดย สารใน ประเทศ สยาม แบ่ง เป็น ๒ แผนก คือ (๑) ที่ เดินไปมา ภาย ใน อาณา เขตต์ (๒) ที่ เดินไป มา กับ ต่าง ประเทศ

เรือที่เดินไปมาภายในอาณาเขตต์ เพื่อ รับ ส่ง สินค้า และ คนโดยสาร ภายใน อาณา เขตต์ของ ประเทศ สยามนั้น คือ เรือ ที่ เดินในแม่น้ำ ลำคลอง อ่าวและทะเลของประเทศสยาม สาย ที่ สำคัญมี อยู่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ นั้น ๓ สาย คือ

๑. สายตะวันออก คือเรือที่เดิน ระหว่าง กรุงเทพ ฯ กับ หัวเมือง ชาย ทะเล ฝั่ง ตะวันออก ของ อ่าว สยาม

ใน ทาง สาย นี้ บริษัท สยาม สตีมเนวิเกชัน ทุน จำกัด ซึ่ง บริษัท อิสเอเชียติก เย็น เอเยนต์ ในกรุงเทพ ฯ จัดให้ มีเรือ เดิน ประจำ อยู่ ๒ ลำ คือ

เรือ ตราน มี ระวางบรรทุกได้ ๒๗๓ ตัน

,, พุทาชุช ,, ,, ๑๖๗ ,,

เดิน สัปดาห์ละ ๒ เที่ยว เมื่อเรือได้ ออกจากท่ากรุงเทพ ฯ

แล้วแวะตามหัวเมืองและตำบลที่สำคัญรายทาง คือ แวะที่ศรีมหาราชา เกาะสีชัง เกาะพระ เกาะเสม็ด จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี แหลมงอบ ปากน้ำเวฬุ บ้านเกาะช้าง จังหวัดตราด เกาะกง วันเทา และเกาะกูด แล้วกลับตามทางเดิม

๒. สายตะวันตก คือเรือที่เดินระหว่างกรุงเทพ ฯ กับหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกของอ่าวสยาม ในทางสายนี้บริษัทสยามสตีมเนวิเกชันทุนจำกัด ซึ่งห้างอิสเอเชียติกเบ็นเอเยนต์ในกรุงเทพ ฯ นั้น ได้จัดให้มีเรือเดินอยู่ประจำอยู่ ๓ ลำ คือ

เรือวะลัย	มีระวางบรรทุกได้	๘๐๒.๙๗	ตัน
,, สุชาทิพย์	,,	,, ๘๐๒.๙๗	,,
,, ประชาธิปก	,,	,, ๖๐๒.๐๐	,,

เดินสัปดาห์ละ ๒ เที่ยว เมื่อออกจากท่ากรุงเทพ ฯ ได้แวะตามจังหวัดและตำบลสำคัญดังนี้ คือ แวะที่ประจวบคีรีขันธ์ (เกาะหลัก) ชุมพร หลังสวน สุราษฎร์ (บ้านดอน) เกาะสมุย นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ปะนาเระ สายบุรี นราธิวาส อำเภอตากใบ และเลยพ้นพระราช

อาณาเขตต์ไปกะลันตัน ยาโง สะมารัก ปีสุต ตะรังกานู เกรเต และสิงคโปร์ เย็นที่สุดแล้วกลับตามทางเดิม

นอกจากนี้ยังมีบริษัทเล็ก ๆ อีกบริษัทหนึ่ง เรียกว่า บริษัทสวัสดิ์พานิช มีเรือเดินระหว่างกรุงเทพ ฯ กับจังหวัดทางฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวสยามถึงจังหวัดชลบุรี และตามฝั่งทะเลตะวันตกถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี

๓. สายทางฝั่งทะเลตะวันตกของแหลมมะลายู เดินระหว่างจังหวัดภูเก็ตกับจังหวัดสตูลในมณฑลภูเก็ต เรือที่เดินในทางสายนี้เป็นเรือของมณฑลภูเก็ต ๒ ลำ คือ เรือเทพกษัตริย์กับเรือเกาะยาว เดินสัปดาห์ละ ๒ เที่ยว เมื่อออกจากจังหวัดภูเก็ตแล้วแวะตามจังหวัดรายทางดังนี้ คือ แวะที่จังหวัดกระบี่ จังหวัดพังงา เกาะลันตา จังหวัดตรังสุไหงอุเป และจังหวัดสตูล แล้วกลับตามทางเดิม

นอกจากนี้ยังมีเรือของบริษัทอิสเตินเซียปิง ซึ่งเป็นบริษัทของอังกฤษในสเตรตเซตเติลแมน จัดเรือให้มาเดินในสายนี้อีก ๒ ลำ คือ เรือปีนังและเรือระนอง เดินระหว่างเกาะหมากกับจังหวัดระนอง เรือของบริษัทนี้เมื่อออกจากเกาะหมากแล้วแวะที่จังหวัดภูเก็ต จังหวัดตะกั่วป่า และจังหวัดระนอง บางครั้งบางคราวก็เลยไปเมืองทะวายและ

ท่าเรือที่ปลายทางรถไฟ จังหวัดสงขลา

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

เมืองมะริด ซึ่งเป็นเขตต์ของอังกฤษด้วย เรือของบริษัทนี้เดินสัปดาห์ละเที่ยว และบางทีก็ ๒ สัปดาห์ต่อเที่ยว

เรือกลไฟที่เดินระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศมีหลายสาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ มีอยู่ดังนี้ คือ

๑. สายระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์ สายนี้ไปติดต่อกับเรือกลไฟสายจะไปยุโรปได้ ในทางสายนี้มีบริษัทเรือกลไฟมาเดินอยู่หลายบริษัท คือ

(ก) บริษัทสยามสตีมเนวิเกชัน ได้จัดให้มีเรือมาเดินประจำอยู่ ๒ ลำ คือ

เรือ	มหิดล	มีระวางบรรทุกได้	๔๗๓ ตัน
,,	รีดัง	,, ,,	๒๔๘ ,,

เรือเหล่านี้ไม่ได้แวะตามเมืองรายทางในประเทศสยาม นอกจากเกาะสีชัง

(ข) บริษัทเรือกลไฟ สเตรตส์สตีมชิป ทุนจำกัด ได้จัดให้มีเรือมาเดินในทางสายนี้ ๘ ลำ คือ

เรือ	กัวลา	มีระวางบรรทุกได้	๓๙๑ ตัน
,,	กาตอง	,, ,,	๘๖๓ ,,
,,	กาเรียน	,, ,,	๔๕๓ ,,

เรือ มละกา มีระวางบรรทุกได้ ๔๐๕ ตัน
,, บีนัง ,, ,, ๕๔๒ ,,
,, กำมุนิง ,, ,, ๑๒๗๕ ,,
,, กะชัง ,, ,, ๑๒๗๖ ,,
,, กีปง ,, ,, ๑๓๓๒ ,,

เรือของบริษัทนี้ ห้างยอนิโอทุนจำกัดเยี่นเอเยนต์ในกรุงเทพฯ เรือเหล่านี้บางลำได้ซักไปเดินเสียในทางอื่นข้างแล้ว

(ค) บริษัทเรือกลไฟบริติชอินเดียทุนจำกัด ซึ่งห้างยอมเบเยอร์มาเยี่นเอเยนต์ในกรุงเทพฯ นั้นได้จัดให้มีเรือมาเดินประจำอยู่ในทางสายนี้ ๓ ลำ คือ

เรือ มาดายารี มีระวางบรรทุกได้ ๕๑๑ ตัน
,, ไชดา ,, ,, ๑๓๐๑ ,,
,, ชีระ ,, ,, ๑๓๐๓ ,,

เรือเหล่านี้บางครั้งบางคราว ก็แวะที่บัตตานี และกะลันตัน และบางทีก็เดินไปฮ่องกงด้วย

๒. สายระหว่างกรุงเทพฯ กับฮ่องกง ในทางสายนี้มีบริษัทเรือกลไฟมาเดินอยู่ ๓ บริษัท

(ก) บริษัทเรือกลไฟไซนาสตีมเนวิเกชันทุนจำกัด ซึ่ง

ห้างยอนิโอเย็นเอเยนต์ในกรุงเทพ ฯ ได้จัดให้มีเรือเดินอยู่ ๑๐ ลำ

เรือ ซินหัว	มีระวางบรรทุกได้	๑๓๕๓	ตัน
,, ลุเซา	,,	๑๒๒๑	,,
,, เกียวเซา	,,	๑๒๒๐	,,
,, เลียงเซา	,,	๑๓๕๖	,,
,, ลินัน	,,	๑๒๒๒	,,
,, กันเซา	,,	๑๒๒๒	,,
,, ซุเป	,,	๑๒๐๕	,,
,, ปากฮวย	,,	๑๒๒๗	,,
,, ทะมิง	,,	๑๓๕๖	,,
,, ชังเซา	,,	๑๒๐๓	,,

เรือเหล่านี้เดินไปฮ่องกงและซัวเถา และแวะที่เกาะไหหลำแต่บัดนี้ได้ชักไปเดินเสียทางอื่นหลายลำ

(ข) บริษัทพาณิชนาวีสยาม บริษัทนี้เป็นบริษัทของคนไทยและพึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นบริษัทที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีเรือกลไฟเดินทะเล ๕ ลำ เดินอยู่ในทางสายนี้ คือ

เรือ แก้วสมุท มีระวางบรรทุกได้ ๑๓๗๓ ตัน
,, ผ่านสมุท ,, ,, ๑๒๖๗ ,,
,, ปิ่นสมุท ,, ,, ๙๙๘ ,,
,, ท่องสมุท ,, ,, ๑๐๘๖ ,,
,, แล่นสมุท ,, ,, ๑๐๑๒ ,,

แต่ภายหลังรัฐบาลได้ขายเรือเหล่านี้เพราะเก่า เปลืองโสหุ้ยค่าซ่อมมาก บริษัทคิดจะสร้างเรือขึ้นใหม่ในความอนุเคราะห์ของรัฐบาล เรือของบริษัทนี้เดินประจำอยู่ในทะเลจีนและแวะสิงคโปร์ แล้วเลยไปฮ่องกง บางคราวก็เลยไปเมืองซัวเถาในประเทศจีน

๓. สายระหว่างกรุงเทพฯ กับไซ่ง่อน เรือที่เดินในทางสายนี้มีอยู่ลำ ๑ ชื่อเรือมอริสลอง ซึ่งห้างอีซีมอไนค์ เย็นเอเยนท์ในกรุงเทพฯ เดิน ๑๕ วันต่อครั้ง ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองไซ่ง่อนในแหลมอินดูจีนฝรั่งเศส เรือนี้แวะที่พันทบุรี วังยาว (ในเขตต์เขมร) องวง (เกาะพุดอก) เมืองกำปอต ฮาเตียน (โคชินไชนา) เกาะโพโลคอนโดร์ และเมืองไซ่ง่อน แล้วไปต่อกับเรือของบริษัทฝรั่งเศสชื่อ เมซาเยอรี มาริติม ซึ่งไปเมืองมาเซลล์ในประเทศฝรั่งเศส และไปประเทศญี่ปุ่น

๔. สายระหว่างกรุงเทพฯ กับชวา ในทางสายนี้มีบริษัทเรือกลไฟของฮอลันดาที่มีชื่อว่า บริษัทรอยัล ปะเก็ตแนวิเกชัน หรือเรียกตามภาษาของฮอลันดาเป็นอักษรย่อว่า เค.พี.เอม. (K.P.M.) เดินระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองท่าในเกาะชวา เช่น เมืองบัตเตเวีย สะมารัง สุระบายา และเมืองเบลาวัน-เดลี ในเกาะสุมาตรา มีเรือเดินประจำอยู่ในทางสายนี้ ๒ ลำ คือ

เรือ บาเรนซา มีระวางบรรทุกได้ ๔๗๔๒ ตัน
,, เรนส์ต ,, ,, ๑๓๕๘ ,,

เรือเหล่านี้เดินไม่สม่ำเสมอ สุดแล้วจะมีข้าวสารที่จะบรรทุกไปเมื่อไร ก็เดินเมื่อนั้น ห้างดิสเซลมันเป็นเอเยนต์ในกรุงเทพฯ

นอกจากนี้มีบริษัทญี่ปุ่นจัดเรือมาเดินในทางสายนี้ คือ บริษัท โอสะกะ โชเซน ไกชา มีเรือเดิน คือ

เรือ ฟุกุซุมารุ มีระวางบรรทุกได้ ๙๙๕ ตัน
,, โซซุมารุ ,, ,, ๘๙๒ ,,

และมีลำอื่น ๆ อีก

เรือที่เดินสายนี้มักจะแวะที่สิงคโปร์, ห้างแองโกลสยามทุนจำกัดเป็นเอเยนต์ในกรุงเทพฯ

๕. สายระหว่างกรุงเทพฯ กับกีลัง คือเรือกลไฟที่เดินไปมาในระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองกีลัง ซึ่งเป็นเมือง

ท่าอยู่ทางทิศเหนือของเกาะฟอร์โมซา บริษัทโอสะกะโชเซนไกซา ซึ่งห้างแองโกลสยามเย็นเอเยนต์ในกรุงเทพ ฯ นั้นได้จัดให้มีเรือเดินประจำสายนี้ ๒ ลำ คือ

เรือ อันแมนมารุ มีระวางบรรทุกได้ ๑๓๔๑ ตัน

,, ชิเซ็นมารุ ,, ,, ๑๒๙๒ ,,

๖. สายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับอินเดีย ในทางสายนี้บริษัทบอมเบโอได้เช่าเรือมาเดินระหว่างกรุงเทพ ฯ กับกัลกัตตา และบอมเบ และที่สิงคโปร์ และโกลำโบ ฯลฯ เรือเหล่านี้บรรทุกไม้สักไปจากประเทศสยาม และขากลับบรรทุกสินค้าของประเทศอินเดียเข้ามา ชื่อเรือและน้ำหนักไม่เป็นยุตติเพราะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

นอกจากนี้ยังมีเรือกลไฟขนาดใหญ่ของบริษัทนี้ไม่สามารถจะข้ามสันดอนเข้ามายังท่ากรุงเทพ ฯ แต่มาแวะที่เกาะสีชังเพื่อบรรทุกสินค้าไปยังเกาะอังกฤษและยุโรป

๗. สายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับยุโรป ในทางสายนี้บริษัทอิสเอเชียติก ซึ่งเป็นบริษัทของเดนมาร์กได้มีเรือเดินอยู่หลายลำ คือ เรือซีแลนเดีย โฟเนีย ฟอลสะเตรีย กับเรือยุตแลนเดีย ซึ่งเป็นเรือยนตร์ขนาดใหญ่ และเดินไปยุโรป แต่เดินไม่สม่ำเสมอ นอกจากนี้บริษัทอิสเอเชียติก ยังมี

เรือเดินระหว่างกรุงเทพฯ กับฮ่องกงอีก ๒ ลำ คือ เรือยังกา กับเรือยินตัง กับมีเรือกลไฟของชาติอื่น ๆ เช่น นอรเวย์ และอเมริกา เข้ามาเดินบรรทุกสินค้าบางครั้งบางคราว

หมายเหตุ ชื่อเรือต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามคราวตามสมัย จะถือเอาเป็นยุตติไม่ได้ กล่าวไว้พอเป็นทำเนียบให้ทราบว่าในสมัยหนึ่งเป็นดังนี้

๒๒. การหาเลี้ยงชีพ การหาเลี้ยงชีพของมนุษย์ในโลกนี้ ที่นับว่าเป็นส่วนใหญ่และสำคัญที่สุดนั้นมี ๓ อย่าง คือ การกสิกรรม, หัตถกรรม, และพาณิชยการ

สำหรับประเทศสยาม การกสิกรรมนับว่าเป็นการหาเลี้ยงชีพของราษฎรทั่วไปและเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะประเทศสยามตั้งอยู่ในแถบร้อน มีอากาศอบอุ่นพอเหมาะแก่พืชพรรณทุกชะนิดที่จะขึ้นได้งอกงาม และมีพื้นที่กว้างขวาง แต่พลเมืองยังน้อย ซึ่งเป็นการเหมาะแก่การหาเลี้ยงชีพทางกสิกรรม นอกจากการกสิกรรมยังมีการหาเลี้ยงชีพที่นับว่าสำคัญรองลงมาอีก ๒ อย่าง คือ การทำเหมืองแร่ และการทำป่าไม้สัก

๑. การกสิกรรม ที่ทำกันอยู่ในบ้านเมืองนี้ คือ การ

ทำนา ทำไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ ไร่ถั่วงา ไร่พริกไทย สวนมะพร้าว สวนยาง และสวนผลไม้ต่าง ๆ กับสวนผัก

การทำนา

ในภาคกลางของประเทศสยาม คือ กรุงเทพฯ มณฑลอยุธยา มณฑลปราจีน มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ตอนใต้ และมณฑลราชบุรีตอนตะวันออก พื้นที่ของมณฑลเหล่านี้เป็นที่ราบเกือบทั้งสิ้น ไม่มีภูเขาและป่า ทั้งมีแม่น้ำลำคลองติดต่อถึงกันทั่วไป เมื่อถึงฤดูฝนก็มีฝนตกลงมาท่วมพื้นดินพอเหมาะแก่การเพาะปลูก เพราะฉะนั้นการหาเลี้ยงชีพของราษฎรในมณฑลภาคกลางจึงมีการกสิกรรมเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น ๆ ทั้งสิ้น และทั้งเป็นการหาเลี้ยงชีพของราษฎรไทยทั่วไปด้วย ที่จริงการทำนานี้ได้ทำกันทั่วไปทุกมณฑลตลอดประเทศสยาม แต่ภาคกลางเป็นภาคที่ทำนามากที่สุด

จำนวนเนื้อนาที่ปลูกข้าวได้มากที่สุด คือ มณฑลอยุธยา มณฑลนครชัยศรี และมณฑลปราจีนบุรี แต่มณฑลอยุธยาในปีหนึ่งราษฎรทำนาได้ถึง ๓,๐๐๐,๐๐๐ ไร่เศษ มณฑลนครชัยศรีกับมณฑลปราจีนบุรีในปีหนึ่งทำนาได้มณฑลละ ๑,๙๐๐,๐๐๐ ไร่เศษ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีมณฑลนครราชสีมา มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุดร และมณฑลอุบล โดยมากพื้นที่เป็นป่าที่ไม่มีประโยชน์ และทั้งทางคมนาคมในภาคนี้ก็ไม่ใคร่สะดวก จึงไม่ชวนราษฎรกระตือรือร้นทำการเพาะปลูกให้มากขึ้น มักจะทำกันแต่พอกินและซื้อขายกันภายในมณฑลภาคนั้นเอง วิธีทำก็ได้อาศัยน้ำฝนที่ตกลงตามฤดูกาล อย่างในมณฑลภาคกลาง

ในภาคเหนือ มณฑลพายัพ มณฑลมหาราษฎร์ มณฑลพิษณุโลก พื้นที่โดยมากเป็นป่าและเขา และพื้นที่ก็สูง ๆ ต่ำ ๆ น้ำฝนที่ตกลงมักจะไหลไปเสียโดยเร็ว ไม่ขังอยู่ได้นานพอแก่อายุของต้นข้าวได้ ราษฎรไทยฝ่ายเหนือจึงคิดทำทำนบกั้นน้ำในลำห้วย ลำธาร ทดเข้าไปยังพื้นที่ที่ตนต้องการปลูกข้าวเป็นแห่ง ๆ เรียกว่าฝาย เพราะฉะนั้นจึงปลูกข้าวได้แต่ในตำบลที่มีลำธารลำห้วยผ่านไปเท่านั้น การทำนาจึงทำได้น้อย

ในภาคใต้ มณฑลในแหลมมะลายู คือมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลสุราษฎร์ มณฑลปัตตานีและมณฑลภูเก็ต นี่ก็เป็นเขาและป่าที่ราบสำหรับทำนาได้มีน้อย

และวิธีทำยังช้าอยู่มาก มณฑลในภาคนี้ที่ทำนาได้มากที่สุด ก็มีแต่มณฑลนครศรีธรรมราชแห่งเดียวเท่านั้น ในปีหนึ่งปลูกข้าวได้ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ไร่

ข้าวที่ทำได้ในประเทศสยามนี้ ทำได้มากกว่าสินค้าอย่างอื่นๆ นอกจากซื้อขายใช้รับประทานกันภายในประเทศ ยังได้ส่งออกไปขายต่างประเทศมากกว่าสินค้าอื่นๆ ทั้งสิ้น สินค้าข้าวที่ประเทศสยามส่งไปต่างประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ มีจำนวน ๑๘,๗๔๕,๑๔๔ หาบ เป็นราคาถึง ๙๗,๘๖๑,๖๕๘ บาท

การทำนาในประเทศสยามในบัดนี้ ยังทำได้ปีละครั้งเดียว และยังทำได้ผลน้อยกว่าที่ควร เพราะยังทำกันตามแบบโบราณที่เคยทำกันมา คือยังใช้แรงโคกระบือไถนา ทั้งวิธีปลูกข้าวและเลือกคัดพันธุ์ข้าวก็ยังไม่ได้ทำกันอย่างดี และยังไม่มีการบำรุงพื้นดินให้ดีขึ้น การที่ต้นข้าวขึ้นได้งอกงามในพื้นที่นาของเมืองเรานั้น ก็เป็นโดยธรรมชาติ คืออาหารของต้นข้าวยังบริบูรณ์อยู่ เพราะมีน้ำท่วมพัดพาเอาเลนมาโปรยให้ทุกปี การทำนายังหวังผลไม่ได้แน่นอนเสมอทุกปี สุดแล้วแต่น้ำฝนที่ตกลงมาตามฤดูกาล ถ้าปีใดมีฝนตกน้อย จนไม่มีน้ำพอสำหรับหล่อเลี้ยงต้นข้าว หรือมีน้ำท่วมมากเกินไป จนปลูกข้าวไม่ได้

ปีนั้น ราษฎรก็ขัดสนยากจน ถ้าปีใดน้ำฝนบริบูรณ์พอดีแก่การหล่อเลี้ยงต้นข้าว และราษฎรทำนาได้มาก ราษฎรก็บริบูรณ์ไปตามกัน ในบัดนี้รัฐบาลได้ตั้งกรมทดน้ำขึ้นสำหรับบำรุงการเพาะปลูก มีการขุดคลองทำประตูน้ำทดน้ำ และไขน้ำเข็นต้น ได้เริ่มลงมือตั้งทำการทดลองทำขึ้นที่ตำบลท่าหลวงในอำเภอท่าเรือจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแห่ง ๑ เมื่อสำเร็จจนทดน้ำไขน้ำเข้านาได้ตามเวลาที่ต้องการแล้ว ก็อาจะปลูกข้าวได้ปีละ ๒ ครั้ง และเมื่อต่อไปราษฎรมีการศึกษาดีขึ้น รู้จักวิธีสหกรณ์ และนำเอาวิทยาศาสตร์มาใช้ในการทำนา รู้จักวิธีทำนาอย่างที่ได้ผลมาก และรู้จักใช้เครื่องมือ เช่น ใช้แรงเครื่องจักรเครื่องยนตร์ไถนาแทนแรงคนและแรงสัตว์ และมีการทดน้ำไขน้ำออกบริบูรณ์ตามความต้องการแล้ว การทำนาก็คงได้ผลเพิ่มขึ้นยิ่งกว่านี้อีกหลายเท่า

การทำไร่ฝ้าย

การปลูกฝ้ายเป็นการหาเลี้ยงชีพของราษฎรอย่างหนึ่ง ประเทศสยามเหมาะสำหรับการปลูกฝ้ายด้วย แต่ในบัดนี้ยังปลูกกันน้อย และยังทำกันตามแบบโบราณที่เคยทำกันมา ถ้าได้ปลูกให้ถูกต้องตามวิธีที่ดีแล้ว คงจะได้ผล

มากขึ้นอีก ฤดูที่ปลูกฝ้ายในประเทศสยามไม่เหมือนกันทั่วไปทุกตำบล บางตำบลลงมือปลูกต้นปี บางตำบลลงมือปลูกกลางปี แต่ข้อสำคัญเมื่อฝ้ายมีผลแก่แล้ว ต้องให้ตรงกับฤดูแล้ง เพื่อประสงค์จะไม่ให้ฝ้ายที่มีผลแก่ได้ที่แล้วเปียกน้ำได้ การปลูกฝ้ายนั้นปลูกกันแต่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคเหนือ ในจังหวัดอุตรดิตถ์และสุโขทัย ลงมือปลูกในเดือนสิงหาคมตลอดจนเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นฤดูฝนชุกทำให้ต้นฝ้ายขึ้นงอกงาม ลงมือเก็บในเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม ในจังหวัดพิจิตรและจังหวัดพิษณุโลก ในบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำวัง ลงมือปลูกในเดือนตุลาคมจนถึงเดือนธันวาคม ซึ่งประจวบกับน้ำในแม่น้ำลดลง แต่พื้นดินยังเปียกชุ่มอยู่ทำให้ต้นฝ้ายงอกงามได้ ลงมือเก็บผลในเดือนมีนาคมตลอดไปจนถึงเดือนพฤษภาคม ในปี ๒๔๖๐ มณฑลพิษณุโลกปลูกฝ้ายได้ประมาณ ๓,๐๐๐ ไร่เศษ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือพื้นที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง มณฑลนครราชสีมา มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร ลงมือปลูกในเดือนมิถุนายนจนถึงเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นฤดูที่มีฝนตกชุก ต้นฝ้ายขึ้น

ได้งอกงาม และลงมือเก็บผลราวเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนมีนาคม ในภาคนี้มณฑลร้อยเอ็ดปลูกฝ้ายได้มากกว่ามณฑลอื่นๆ ในปี ๒๔๖๐ คือปลูกได้ประมาณ ๖,๐๐๐ ไร่

ฝ้ายที่ปลูกในประเทศสยาม นอกจากที่จะเอามาปั่นทอเป็นผืนผ้าใช้กันภายในประเทศแล้ว ยังได้ส่งออกไปขายต่างประเทศใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ฝ้ายที่ส่งออกไปจากประเทศสยามมีจำนวนเพียง ๒๖๕๗ หาบ คิดเป็นราคา ๘๔,๗๐๘ บาท ในบัดนี้ประเทศสยามต้องซื้อผ้าจากต่างประเทศ คิดฉะเพาะผ้าที่ทอด้วยฝ้ายเท่านั้น ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นราคาถึง ๒๓,๔๓๑,๕๙๘ บาท

ที่จริงสินค้าฝ้ายเป็นสินค้าใหญ่อย่างหนึ่งในโลก เพราะมนุษย์ใช้ผ้าทุกคน และในประเทศเรามีดินฟ้าอากาศเหมาะสำคัญการปลูกฝ้าย ถ้าต่อไปราษฎรพากันปลูกฝ้ายมากขึ้น จนเป็นสินค้าออกได้อย่างข้าวแล้ว ประเทศเราจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การทำไร่ยาสูบ

ยาสูบที่ปลูกกันในประเทศสยามได้ปลูกต้นยาสูบกันหลายมณฑล แต่มีจำนวนไม่สู้มากนัก ต้นยาสูบที่ปลูกคิดฉะเพาะปี พ.ศ. ๒๔๖๐ มีดังนี้

ในภาคเหนือ มณฑลมหาราษฎร์ปลูกต้นยาสูบมาก

ที่สุด คือปลูกได้ถึง ๙,๙๐๐ ไร่ มณฑลพิษณุโลกปลูกได้ ๖,๔๐๐ ไร่

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลร้อยเอ็กปลูกมากที่สุด คือปลูกได้ ๑๑,๐๐๐ ไร่ และมณฑลอุบลปลูกได้ ๖,๖๗๐ ไร่

ในภาคกลาง มณฑลราชบุรีปลูกมากที่สุด คือปลูกได้ ๒,๕๐๐ ไร่

ในภาคใต้ มณฑลนครศรีธรรมราชปลูกมากที่สุด คือปลูกได้ ๒,๖๐๐ ไร่

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ก็ได้ปลูกกันมณฑลละเล็กละน้อย ยาสูบนั้นแม้จะเป็นของสุรุ่ยสุร่ายไม่จำเป็นแก่ชีวิตก็ดี ถึงกระนั้นยังซื้อขายกันเป็นเงินปีละมาก ๆ ยาสูบที่ส่งไปขายต่างประเทศจากประเทศสยามในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นราคาถึง ๒๖๑,๗๕๙ บาท แต่ยาสูบที่ส่งเข้ามาขายในประเทศสยามเป็นราคาถึง ๒,๓๒๘,๗๙๗ บาท มากกว่าที่ประเทศสยามส่งออกไปเกือบ ๙ เท่า

การทำไร่พริกไทย

การทำไร่พริกไทย ในบั้นปุ้นนี้มีแต่ในมณฑลจันทบุรี

และจังหวัดตรัง มณฑลภูเก็ต ในมณฑลจันทบุรีมีไร่พริกไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ประมาณ ๑๘,๐๐๐ ไร่ แต่ที่จังหวัดตรังมีประมาณ ๒๐๐ ไร่เท่านั้น นอกจากนี้มณฑลนครศรีธรรมราชก็มีอยู่บ้าง พริกไทยเป็นสินค้าออกอย่างหนึ่ง ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ สินค้าพริกไทยที่ส่งออกไปต่างประเทศมีจำนวน ๒๔,๒๘๔ หาบ เป็นราคา ๙๙๖,๒๔๒ บาท

การทำไร่ถั่วและงา

ถั่วและงามีอายุอยู่ชั่วฤดูหนึ่ง และมักจะปลูกกันเมื่อเลิกการทำนาแล้ว ในบัดนี้รายฎรยังไม่ได้ทำกันจริงจังมักจะปลูกสำหรับซื้อขายกันภายในประเทศ แต่ถึงกระนั้นเมื่อเก็บรวบรวมกันมณฑลละเล็กละน้อยแล้ว ยังได้ส่งออกไปขายต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ส่งถั่วออกจากประเทศสยามเป็นราคา ๑,๐๐๐ บาท และงาเป็นราคา ๒,๔๒๐ บาท

มณฑลที่ปลูกถั่วและงามากที่สุดใน พ.ศ. ๒๔๖๐ คือมณฑลอยุธยาปลูกถั่ว ๑,๖๐๐ ไร่ ปลูกงา ๗๕๐ ไร่ มณฑลนครสวรรค์ปลูกถั่ว ๒,๖๐๐ ไร่ ปลูกงา ๔๖๐ ไร่ นอกจากมณฑลเหล่านี้ก็ได้ปลูกกันแห่งละเล็กละน้อย

การทำสวนมะพร้าว

มะพร้าวนั้นปลูกกันมากในมณฑลชายทะเล คือมณฑลจันทบุรี มณฑลสุราษฎร์ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี และมณฑลราชบุรี แต่มณฑลราชบุรี มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานี ทั้ง ๓ มณฑลนี้มีผู้ปลูกมะพร้าวทั้งมีผลแล้วและยังไม่มีผล ประมาณมณฑลละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ ต้น ต้นมะพร้าวชอบขึ้นในที่ราบและมีน้ำท่วมถึง และชอบอากาศทะเล เป็นต้นไม้ใหญ่ เมื่อปลูกแล้วราว ๗ ปีจึงจะได้ผล ผลสำหรับใช้ทำน้ำมัน สะบู่ เทียนไข และทำน้ำมันเนย เมื่อเก็บผลแล้วผ่าชักเอาเนื้อในออกตากให้แห้ง เป็นมะพร้าวแห้ง ส่งเป็นสินค้าไปขายต่างประเทศ สำหรับสะกัดน้ำมันใช้การต่าง ๆ เช่น ทาม ทะเกียง และหยอดเครื่องจักร ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ เนื้อมะพร้าวส่งไปขายต่างประเทศแต่เพียงราคา ๙๕๐ บาทเท่านั้น และน้ำมันมะพร้าวที่ส่งมาจากต่างประเทศเข้ามาขายในประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นราคาถึง ๕๒๘,๑๔๐ บาท

การทำสวนยาง

สวนยางที่ทำกันอยู่ในบัดนี้ ก็มีแต่มณฑลนคร

ศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี และมณฑลภูเก็ต ต้นยางชอบขึ้นในที่ริมน้ำมีชายทะเลตามเชิงเนินเขาเตี้ย ๆ ซึ่งเย็นดินทรายและมีฝนตกชุก ต้นยางนั้นกับตั้งแต่ปลูกพอสัยยางได้อยู่ในราวปีที่ ๖ การทำสวนยางในมณฑลเหล่านี้พึ่งจะเริ่ม ต้นยางที่โตพอจะสับยางได้นั้นมีจำนวนน้อย ยางควรเย็นสินค้าใหญ่อย่างหนึ่ง เพราะมีที่ใช้มาก ในมณฑลปักษ์ใต้เย็นที่เหมาะสำหรับปลูกต้นยาง ถ้าได้ทำเย็นสินค้ามาก ๆ แล้ว ก็จะทำให้ร่ำรวยขึ้นอีกมาก

การทำป่าไม้

การทำป่าไม้สัก ในภาคเหนือของประเทศสยาม คือมณฑลพายัพ, มณฑลมหาราษฎร์, มณฑลพิษณุโลก, และมณฑลนครสวรรค์ตอนเหนือ ภูมิประเทศประกอบด้วยป่าและเขา แต่เย็นป่ามากกว่าอย่างอื่น ที่ราบสำหรับทำการเพาะปลูกมีน้อยกว่าที่เย็นป่า และไม้ที่มีอยู่ในป่าของมณฑลภาคนี้โดยมากเย็นไม้สัก ซึ่งเย็นไม้ดีที่สุด และขายได้ราคาดี เพราะฉะนั้นการทำป่าไม้สักจึงควรเย็นอาชีพสำคัญของราษฎรในภาคนี้ แต่ในบัดนี้บริษัททำป่าไม้สักที่สำคัญ เย็นบริษัทต่าง

ประเทศทั้งสิ้นมีอังกฤษเป็นต้น เหตุฉะนั้นความมั่งมีซึ่งเกิดจากการทำป่าไม้จึงตกอยู่แก่ชาวต่างประเทศ เงินค่าไม้สักซึ่งเป็นกำไรมีจำนวนมาก จึงหาได้อยู่ในเมืองไทยไม่ แม้จะตกอยู่ในเมืองไทยก็เป็นสมบัติของชาวต่างประเทศทั้งสิ้น คนที่เป็นลูกจ้าง รับจ้างตัดไม้และขนไม้ในป่าของบริษัทเหล่านี้ โดยมากเป็นคนชาติพะม่าและเงี้ยว ซึ่งอยู่ในบังคับของชาวต่างประเทศ คนไทยผู้เป็นเจ้าของพื้นที่มีรับจ้างตัดไม้และขนไม้อยู่บ้างแต่เพียงเล็กน้อย แต่ถึงกระนั้นก็ยังนับว่าคนไทยฝ่ายเหนือยังได้มีอาชีพโดยเป็นลูกจ้างทำการป่าไม้ซึ่งนับว่าดีกว่าไม่มี. ไม้สักเป็นไม้ที่ทนทั้งแดดและฝน ตัวสัตว์ไม่ใคร่ทำอันตราย ใช้ทำประโยชน์สำหรับปลูกบ้านเรือนทำเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ไม้สักที่ส่งออกไปขายต่างประเทศใน พ.ศ. ๒๔๖๐ มีจำนวน ๔๔,๘๒๖ ตัน เป็นราคาถึง ๕,๕๐๖,๓๖๘ บาท

การทำป่าไม้กระยาเลย นอกจากการทำป่าไม้สักยังมีบริษัทตั้งทำการตัดไม้อย่างอื่นอีก เช่นไม้ตระแบก ไม้ยาง ไม้อินทนิน ไม้เคี่ยม. การทำป่าไม้กระยาเลยที่ตั้งเป็นบริษัทโดยขออนุญาตจากรัฐบาลก็มีอยู่ในมณฑลฝ่ายเหนือ. ในภาคกลางก็มีผู้ขออนุญาตทั้งบริษัทตัดไม้เบญจ

• การลากซุงในฝ่ายเหนือของสยาม

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

พรรณ์ในป่าที่จังหวัดชลบุรี เรียกว่า บริษัทป่าไม้ศรีราชา กับมีบริษัทของชาวเดนมาร์กที่ตั้งตัดไม้อยู่ในป่าตำบลบ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานีอีกบริษัท ๑ เท่านั้น. มณฑลที่อยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศสยาม ตั้งแต่มณฑลจันทบุรีขึ้นไปจนถึงมณฑลอุดรมีไม้ตะเคียนและไม้ยางมาก มณฑลตอนใต้ตั้งแต่มณฑลราชบุรีลงไปมีไม้ตะเคียนและไม้อินทนิลมาก นอกจากการตัดไม้ในป่ายังมีตัดเสาในป่าขายอีก สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนและทำประโยชน์อย่างอื่น ๆ.

การขุดแร่

การขุดแร่ในมณฑลภาคใต้ คือมณฑลสุราษฎร์ นครศรีธรรมราช ปัตตานี และภูเก็ต พื้นที่เป็นเขาและป่าโดยมาก ตามเนินเขาและป่าเหล่านี้ขุดมไปด้วยแร่ต่าง ๆ มีแร่ดีบุก วุลแฟรม ตะกั่วและถ่านหิน ฯลฯ แต่แร่ที่มีมากที่สุดก็คือแร่ดีบุก เพราะฉะนั้นการขุดหาแร่ควรจะเป็นอาชีพสำคัญของราษฎรในภาคนี้ ในปัจจุบันนี้ได้มีบริษัทตั้งทำการขุดแร่ดีบุกอยู่หลายบริษัท แต่บริษัทที่สำคัญและขุดแร่ได้มากนั้นเป็นบริษัทของชาวต่างประเทศทั้งสิ้น. บริษัทที่เหมืองแร่ดีบุก ถ้าเป็นบริษัทของชาวยุโรป ใช้เครื่อง

จักรขุด ซึ่งทำการขุดแร่ได้มากและเร็วกว่าแรงกุลีขุดหลายเท่า ถ้าเป็นบริษัทจีนก็มักใช้ขุดด้วยแรงกุลีจีน ผู้ทำการรับจ้างในบริษัทเหล่านี้ นอกจากหัวหน้าที่เป็นชาวยุโรปก็เป็นชาติจีนและกุลีลูกจ้างก็เป็นชาติจีน เพราะฉะนั้นเงินค่าขายแร่ซึ่งเป็นกำไรส่วนใหญ่และเงินค่าแรงจึงตกเป็นของชาวต่างประเทศทั้งสิ้น แม้มีคนไทยทำเหมืองแร่โดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาลอยู่บ้าง ก็ทำแต่เพียงเล็กน้อย ไม่ใหญ่โตได้เหมือนชาวต่างประเทศ รายฎรพื้นเมืองของมณฑลภาคนี้ได้รับประโยชน์จากการทำแร่ แม้แต่เพียงเป็นลูกจ้างก็มีจำนวนน้อยที่สุด เพราะกุลีที่เป็นลูกจ้างเป็นคนชาติจีนเกือบทั้งสิ้น แต่รัฐบาลได้เงินจากการเก็บภาษีตามราคาดีบุกที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ เรียกว่า ค่าภาคหลวง และได้จากค่าอนุญาตให้ทำเหมืองแร่เป็นเงินปีละมากๆ แร่ดีบุกที่ส่งเป็นสินค้าไปขายต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ มีจำนวน ๑๔๘,๐๐๐ หาบ เป็นราคาถึง ๓๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท แต่ค่าภาคหลวงซึ่งรัฐบาลเก็บได้ถึง ๖,๔๕๔,๐๐๐ บาท

แร่วุลแฟรม มีอยู่ในมณฑลภาคใต้ คือในมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ต จังหวัดที่มีมากก็คือจังหวัดนครศรีธรรมราชและสงขลา ชาวพื้นเมืองเรียกว่า แร่ตาย

ใช้ประโยชน์สำหรับผสมกับเหล็กทำให้เนื้อเหล็กดีขึ้น รายฎรได้เที่ยวขุดและเก็บแร่เหล่านี้มาส่งขายให้แก่พ่อค้าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง แร่วุลฟรมที่ส่งออกไปขายต่างประเทศเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ มีจำนวน ๓๓,๖๓๐ หาบ เป็นราคา ๔๔,๕๖๐ บาท

แร่โมลิบเดไนต์ เป็นแร่ที่พึ่งค้นพบ แร่ชะนิดนี้ใช้สำหรับประสมกับเหล็กทำให้เนื้อเหล็กดีขึ้น ได้มีบริษัทขุดแร่ชะนิดนี้มีอยู่ที่มณฑลจันทบุรีแห่ง ๑ เมื่อได้ทำมากก็คงเป็นสินค้าออกอีกอย่างหนึ่ง

ทับทิมและนิล ที่ยังไม่ได้เจียรไนได้มีผู้ตั้งทำการขุดหาอยู่ที่มณฑลจันทบุรี ผู้ที่ทำการขุดหาทับทิมและนิลโดยมากเป็นชาติพะม่า เป็นสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ทับทิมเป็นราคา ๕,๑๓๐ บาท นิลเป็นราคา ๔๖๕,๕๐๐ บาท

แร่อื่น ๆ นอกจากนี้ก็มีผู้ได้ขุดใช้บ้างเล็กน้อย หาได้ซื้อขายส่งออกไปต่างประเทศไม่

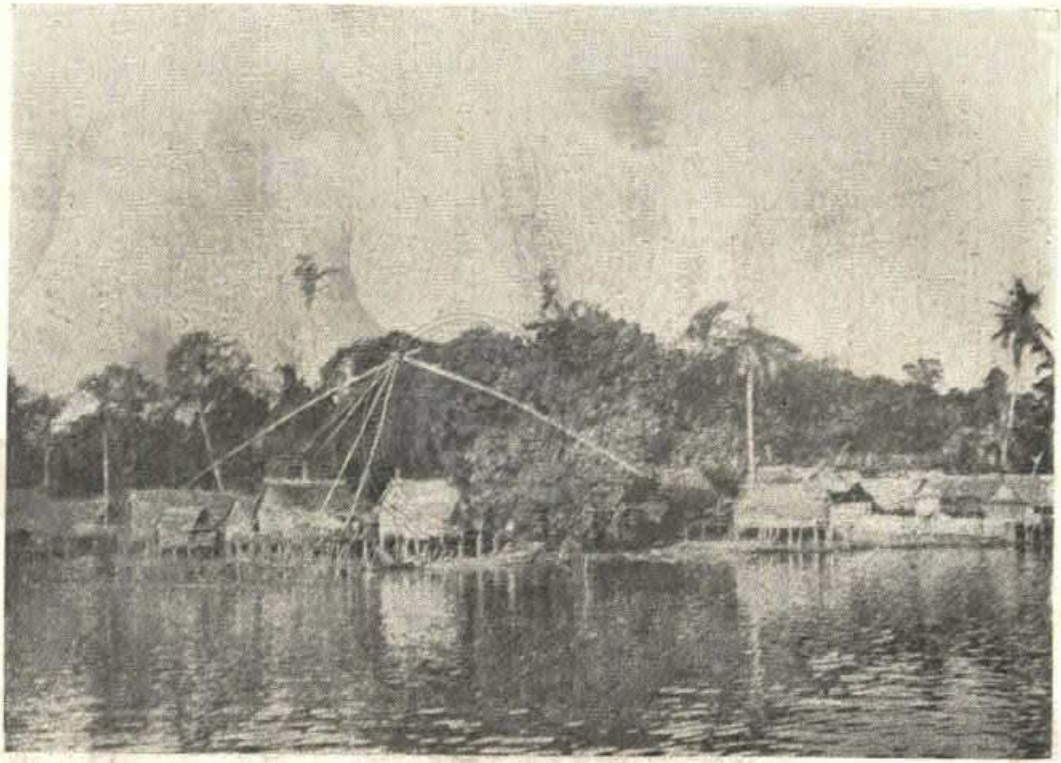
การจับสัตว์น้ำ

การจับสัตว์น้ำ เป็นการหาเลี้ยงชีพของรายฎรที่อยู่ตามแถบชายทะเล คือแคนที่อยู่ทางอ่าวสยาม ในทะเล

ฝั่งตะวันออกตั้งแต่จังหวัดตราษ จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดระยอง ไปทางตะวันตกตลอดไปจนถึงมณฑลปัตตานี นั้น มีการจับปลาทะเลกันมาก นอกจากการจับปลาทะเลยังมีการจับปลาตามแม่น้ำลำคลอง และหนองบึงซึ่งมีน้ำขังอยู่อีก ปลาที่จับได้มากในอ่าวสยาม มีปลาทู ปลากุเรา และหอยแมงภู่ ฯลฯ ส่วนปลาที่จับในน้ำจืด เช่นปลาช่อน ปลาสลิด ฯลฯ

ปลาทะเลที่จับได้นั้น สำหรับใช้เป็นอาหารของพลเมือง และทำเป็นปลาเค็ม. ปลาน้ำจืดทำเป็นปลาแห้ง สำหรับส่งออกไปขายต่างประเทศ ในพ.ศ. ๒๔๖๐ ปลาเค็มรวมทั้งหอยแมงภู่แห้งด้วย ได้ส่งออกไปขายต่างประเทศมีจำนวน ๑๙๒,๐๙๔ หาบ เป็นราคา ๑,๕๒๑,๕๓๐ บาท ปลาน้ำจืดมีปลาแห้งกับปลาใยไม้ส่งออกไปขายต่างประเทศเป็นราคา ๑๗๗,๓๘๓ บาท.

๒. การหัตถกรรม ในประเทศสยามที่ตั้งเป็นบริษัทและมีโรงงานใหญ่ ๆ สำหรับทำการหัตถกรรม โดยใช้แรงเครื่องจักรทำสิ่งของเป็นสินค้าและมีทุนตั้งล้านบาทนั้น ในปัจจุบันนี้มีอยู่โรงเดียว คือโรงทำปูนซิเมนต์ที่ตั้งอยู่ที่ตำบลบางซื่อ จังหวัดพระนคร นอกจากนั้นก็มีแต่โรงงาน

การจับปลาในอ่าวสยาม

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

เล็ก ๆ มีทุนไม่ถึงล้านบาท และตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร คือ โรงทำกระดาษ ๑ โรง โรงทำน้ำหวานและน้ำแข็ง ๓ โรง โรงฟอกหนัง ๑ โรง โรงมวนยาสูบกระดาษ ๑ โรง โรงทำสะบู่ ๑ โรง

โรงทำสิเมนต์ โรงทำน้ำหวาน และโรงฟอกหนัง ได้จดทะเบียนอยู่ในกฎหมายไทย, แต่เงินทุนนั้นโดยมากเป็นของชาวต่างประเทศทั้ง ๓ แห่ง แต่โรงทำสิเมนต์นั้น กรมพระคลังมีหุ้นส่วนอยู่ด้วยราวครึ่งหนึ่ง โรงทำกระดาษนั้นเป็นของกรมแผนที่ทหารบก ทำกระดาษใช้ในราชการเท่านั้น โรงทำน้ำหวานโรง ๑ เป็นสาขาโรงทำน้ำหวานที่เมืองสิงคโปร์ซึ่งเป็นของอังกฤษ อีกโรง ๑ เป็นของคนไทย โรงทำสะบู่เป็นของชาวอังกฤษและเดนมาร์กรวมกัน โรงมวนยาสูบกระดาษนั้น เจ้าของเป็นชาติกรีก นอกจากนี้มีโรงฟอกหนังอีก ๒—๓ โรง ซึ่งเจ้าของเป็นชาติจีน

โรงเลื่อยจักรสำหรับเลื่อยไม้สักและไม้อื่น ๆ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในกรุงเทพ ฯ นั้น ชาวยุโรปเป็นเจ้าของเสีย ๕ โรง และเป็นของจีน ๑ โรง

โรงสีข้าวสำหรับสีข้าวเปลือกส่งไปขายต่างประเทศ โรงสีข้าวนั้นตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ ๕๐ โรง ตั้งอยู่ที่จังหวัด

ฉะเชิงเทรา ๓ โรง จังหวัดนครศรีธรรมราช ๑ โรง และจังหวัดนครราชสีมา ๑ โรง และโรงสีข้าว ๕๕ โรงนี้เป็นของคนไทยประมาณ ๕–๖ โรงเป็นของชาวยุโรปประมาณ ๔ โรง นอกนั้นเจ้าของเป็นชาติจีนทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีโรงสีข้าวเล็ก ๆ ใช้แรงเครื่องยนตร์และแรงไฟฟ้าอีกหลายโรง สำหรับรับจ้างสีข้าวสาร และสีข้าวสารขายเองบ้าง

การหัตถกรรม นอกจากมีโรงงานใช้แรงเครื่องจักรทำการ ก็มีการทำสิ่งของด้วยมือ เช่น ทอผ้า ทำกระถางหล่อเหล็ก และเครื่องปั้นต่าง ๆ เครื่องรักสานและเครื่องมือทำนา และต่อเรือ ฯลฯ

การทำผ้าที่ทำด้วยมือนั้น ไม่ได้รวมทุนรวมแรงกันทำ โดยมากมักเป็นคนชาวชนบทและไม่ได้หาเลี้ยงชีพด้วยการทอผ้าอย่างเดียว พอสิ้นฤดูทำนา ก็เริ่มทอผ้าขึ้นและมักเป็นหน้าที่ของผู้หญิง การทอผ้ายังใช้เครื่องมือทอผ้าตามแบบโบราณ, ไม่ได้ใช้เครื่องจักรอย่างต่างประเทศ ด้ายและไหมที่จะทอผ้าได้ซื้อมาจากต่างประเทศ ไม่ได้ปั่นผ้ายหรือกรอไหมขึ้นเอง ทอได้ทั้งผ้าด้ายและผ้าไหม ผ้าที่ทอขึ้นโดยมากก็สำหรับซื้อขายกันในบ้านเมือง ทอเย็นผ้าพื้น ผ้าขาวม้า ผ้าม่วง ผ้าโสร่ง ผ้าสิ้น ผ้าที่ทอขึ้นยังหา

เพียงพอสำหรับใช้ในประเทศไม่ ต้องซื้อมาจากต่างประเทศ อีกในปี ๑ สินค้าผ้าที่ส่งมาในเมืองไทย จากต่างประเทศ เข้นราคามากกว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

ส่วนการหัตถกรรมอย่างอื่นๆ ทำกันแห่งละเล็กละน้อย ไม่พอที่จะเข้นสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศได้

๓. **การพาณิชย์** ประเทศสยามเข้นประเทศที่ทำการเพาะปลูก มีพลเมืองน้อย สิ่งของที่เกิดแต่การหัตถกรรมมีน้อย หรือเกือบไม่มีเลย เพราะฉะนั้นการพาณิชย์จึงไม่สู้ใหญ่โตนัก คนชาติไทยโดยมากทำแต่การเพาะปลูก เพราะฉะนั้นการพาณิชย์ในประเทศสยามจึงตกอยู่แก่คนต่างประเทศแทบทั้งสิ้น คือ จีน แขก ญี่ปุ่น และชาวยุโรป. การค้าขายของสยามแยกออกเข้น ๒ ประเภท คือ (๑) ค้าขายกับต่างประเทศ (๒) ค้าขายกันภายในประเทศ

การค้าขายกับต่างประเทศ ประเทศสยามได้ทำการค้าขายกับต่างประเทศโดยทางทะเล คือมีเรือกลไฟบรรทุกสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาสู่ท่าเรือของสยาม เช่นท่ากรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่นในอ่าวสยาม สินค้านั้นได้ส่งมาจากสิงคโปร์ ฮ่องกง จีน ญี่ปุ่น ชะวา อินเดีย และประเทศ

ต่าง ๆ ในทวีปยุโรปและอเมริกา ส่วนทางบกนั้นในบ้างขณะนี้มีรถไฟสายใต้เดินต่อกับเมืองสิงคโปร์และปีนังแล้ว สินค้าที่มาจากต่างประเทศก็ส่งโดยทางรถไฟสายใต้ได้โดยสะดวก

สินค้าที่ส่งจากต่างประเทศมาในประเทศสยาม คือ สิ่งของที่เกิดจากหัตถกรรมเป็นพื้น มีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เครื่องเรือน เครื่องจักร น้ำมันสำหรับใช้ในเครื่องยนตร์และเครื่องจักร และเครื่องฉัตรทองต่าง ๆ และสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่มีหรือทำไม่ได้ในประเทศสยาม

สินค้าที่สยามส่งไปต่างประเทศ ก็คือสิ่งของที่เกิดจากเพาะปลูกหรือเกิดจากพื้นดินเป็นสำคัญ สินค้าที่สำคัญที่สุดก็คือ ข้าวใน ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ ข้าวที่สยามส่งออกไปขายต่างประเทศ คิดเฉลี่ยเป็นปีละ ๑๗,๙๘๒,๐๐๐ หาบ เป็นราคา ๑๐๐,๕๙๔,๐๐๐ บาท รวมสินค้าของประเทศสยามทั้งหมดที่ส่งไปขายต่างประเทศใน ๑๐๐ ส่วน เป็นข้าวเสีย ๗๐ ส่วน

สินค้าที่ ๒ ของเมืองไทย ก็คือดีบุกอันมีอยู่ในมณฑลภาคใต้ซึ่งรัฐบาลอนุญาตให้บริษัทขุดขึ้นและส่งไปขายต่างประเทศ คิดถัวใน ๕ ปี ประมาณปีหนึ่ง ๑๐๐ ละ ๑๕ ของสินค้าทั้งหมดที่ส่งไปขายต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๔๖๑

จำนวนดีบุกที่ส่งไปขายต่างประเทศประมาณ ๑๔๘,๐๐๐ หาบ เป็นราคา ๓๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

สินค้าที่ ๓ ก็คือไม้สัก ซึ่งส่งไปขายต่างประเทศใน ๕ ปี คิดเฉลี่ยในปี ๑ ประมาณ ๑๐๐ ละ ๕ ครึ่งของสินค้าทั้งหมด ไม้สักนี้มีอยู่ในภาคเหนือของสยาม ซึ่งรัฐบาลอนุญาตให้ผู้ได้รับอนุญาตไปตัดขาย ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ มีไม้สักส่งไปขายต่างประเทศ ๓๗,๐๐๐ ตัน เป็นราคา ๕,๕๙๗,๐๐๐ บาท

สินค้าอย่างอื่นที่เกิดจากพื้นดินก็ยังมีอีกหลายอย่าง แต่เป็นจำนวนน้อย เช่น พริกไทย ถั่วงา และมะพร้าวแห้ง และไม่มีราคามากถึง ๑๐๐ ละ ๒ แห่งสินค้าทั้งหมดนั้น แต่ที่นับว่าใกล้ ๑๐๐ ละ ๒ ก็มีอย่างเดียว คือ หนังสัตว์ต่าง ๆ เท่านั้น

ต่อไปภายหน้า สินค้าพืชพรรณที่เกิดจากการเพาะปลูก และซึ่งงอกงามได้ดีในเมืองเรานั้น นอกจากข้าวก็ยังมีอีกหลายอย่างเช่น ฝ้าย นุ่น มะพร้าว ยางพารา ถ้าได้ปลูกกันจริงจัง และมีจำนวนมากแล้ว ก็อาจเป็นสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศได้ดี

การค้าขายภายในประเทศ ในประเทศสยาม,

กรุงเทพ ฯ เป็นศูนย์กลางของการค้าขาย ทั้งทางบกและทางเรือ สินค้าที่เดินมาทางเรือก็คือ โดยทางทะเลในอ่าวสยาม แม่น้ำเจ้าพระยา, แม่น้ำบางปะกง, แม่น้ำท่าจีน, แม่น้ำแม่กลอง และคลองต่าง ๆ ซึ่งชุดทะลุแม่น้ำเหล่านี้ ทางบกก็มีรถไฟเดินติดต่อถึงกัน ตั้งแต่ภาคเหนือตลอดถึงภาคใต้ นับวันแต่การค้าขายจะเจริญขึ้นทุกที

การค้าขายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับมณฑลภาคกลาง กรุงเทพ ฯ ได้ทำการค้าขายกับมณฑลอยุธยา นครสวรรค์ นครชัยศรี ราชบุรี และปราจีน โดยทางแม่น้ำลำคลองและทางรถไฟ สินค้าที่ส่งออกจากมณฑลเหล่านี้เข้ามากรุงเทพ ฯ มีข้าวเปลือกเป็นสำคัญที่สุด ตามสถานีของรถไฟทุกสาย สถานีที่สำคัญมักจะมีพ่อค้าคั่งรับซื้อข้าวเปลือกที่ชาวนานำมาขายแทบทุกแห่ง แล้วบรรทุกรถไฟมากรุงเทพ ฯ อีกที นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าเรือข้าวเที่ยวกว้านซื้อข้าวเปลือกของชาวนาตามตำบลต่าง ๆ บรรทุกเรือมาขายที่กรุงเทพ ฯ ในจังหวัดอุทัยธานีมีพ่อค้าคั่งยุ้งฉางไว้ที่ตำบลปากแม่น้ำสะแกกรัง คอยรับซื้อข้าวเปลือกที่ชาวนาบรรทุกเกวียนลงมาจากที่ดอน แล้วพ่อค้านั้นจึงบรรทุกเรือล่องมาขายกรุงเทพ ฯ นอกจากสินค้าข้าวยังมีสินค้าอื่นอีก

ชัน น้ำมันยาง ไม้สัก เสา และถ่าน ที่พ่อค้าบรรทุกเรือมาขายกรุงเทพ ฯ

สินค้าที่ส่งจากกรุงเทพ ฯ ไปขายยังมณฑลต่าง ๆ โดยมากเป็นของที่ส่งมาจากต่างประเทศเป็นพื้น มีเครื่องนุ่งห่มเครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ ไม้ขีดไฟและของอื่น ๆ

ในมณฑลราชบุรี มีทางค้าขายติดต่อกับต่างประเทศบ้างเล็กน้อย ที่จังหวัดกาญจนบุรี มีพ่อค้าพวกพะม่าต้องสู้เงี้ยว เดินบก นำพลอย ผ้าไหม และมีกมาขายบ้างบางครั้งบางคราว

ในทางตะวันออก มณฑลปราจีนบุรีและจันทบุรี มีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศบ้าง มีพ่อค้าในเมืองเขมรซึ่งเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส นำสิ่งของเข้ามาทางด่านลอรัญญประเทศโดยทางเกวียน ต่อไปเมื่อรัฐบาลได้สร้างรถไฟติดต่อกับเมืองไซ่งอนแล้ว การไปมาค้าขายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับหัวเมืองอินดูจีนของฝรั่งเศสตอนใต้ก็คงสะดวกมากขึ้น

การค้าขายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับภาคใต้ ในภาคใต้มีการค้าขายติดต่อกับกรุงเทพ ฯ โดยทางเรือและทางรถไฟ ทางเรือก็มีเรือกลไฟของบริษัทรับส่งสินค้าอยู่ และเดินไปถึงต่างประเทศ คือหัวเมืองในแหลมมะลายูและสิงคโปร์

ด้วย สินค้าที่ส่งออกจากภาคใต้ไปต่างประเทศและกรุงเทพฯ มีปลาเค็ม โค เยื่อ ไก่ มะพร้าวแห้ง และดีบุก สินค้าที่ส่งเข้าไปขายในมณฑลภาคใต้ มีเครื่องที่เกิดจากหัตถกรรม ซึ่งส่งมาจากต่างประเทศเป็นพื้น เช่น ภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น

การค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคเหนือ สินค้าที่ส่งจากมณฑลภาคเหนือมายังกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟและทางแม่น้ำ มีไม้สัก ข้าวเปลือก ไม้ต่าง ๆ เสา และของที่เกิดจากป่า มีไต้ ชัน น้ำมันยาง เขาและหนังฯลฯ สินค้าที่ส่งจากกรุงเทพฯไปภาคเหนือ โดยมากเป็นสินค้าหัตถกรรม เช่น ผ้า เครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากต่างประเทศอีกทีแต่เดิมมา ทางสินค้าในภาคเหนือนี้ ใช้ทางเรือ คือมีเรือเดินจากกรุงเทพฯ ถึงปากน้ำโพ และจากปากน้ำโพไปยังมณฑลพายัพ แต่ทางเรือลำบากและช้ามาก ในเวลานี้มีทางรถไฟแล้ว บรรทุกสินค้าโดยทางรถไฟสะดวกกว่ามาก เพราะฉะนั้นการส่งสินค้าทางเรือจึงเสื่อมลง

การค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรถไฟเดินระหว่างกรุงเทพฯ กับมณฑลนครราชสีมา และรถไฟบรรทุกสินค้าต่าง ๆ จากกรุงเทพฯ

ไปยังมณฑลนครราชสีมา แล้วบรรทุกเกวียนไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ คือ มณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบล อีกทีหนึ่ง ในมณฑลทั้ง ๓ นี้ การคมนาคมยังไม่ดี คือ ทางรถไฟไม่มี ถนนดี ๆ ก็ไม่มี เพราะฉะนั้นพ่อค้าจึงบรรทุกสินค้าโดยทางเกวียนเป็นพื้น ซึ่งค่าขนแพงมาก ส่วนทางน้ำก็มีแม่น้ำมูลอยู่สายเดียว ซึ่งใช้ไม่ได้สะดวก จะใช้ได้บ้างแต่หน้าน้ำได้บางตอน และมีเกาะแก่งอยู่ด้วย ทางน้ำอีกแห่งหนึ่งก็คือแม่น้ำโขง ซึ่งจะใช้เรือได้บ้างแต่ฉะเพาะในฤดูน้ำ

สินค้าที่ส่งออกจากมณฑลเหล่านี้มี ข้าวเปลือก สุกร ครั่ง เขา หนัง และไม้เบญจพรรณต่าง ๆ สินค้าเหล่านี้มาโดยบรรทุกเกวียนแล้วมาขึ้นรถไฟที่จังหวัดนครราชสีมามากรุงเทพฯ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทางค้าขายติดต่อกับต่างประเทศด้วย คือ จากจังหวัดหนองคายในมณฑลอุดร มีเรือกลไฟของบริษัทฝรั่งเศสเดินในลำแม่น้ำโขงไปยังเมืองเวียงจันทร์ ซึ่งเป็นของฝรั่งเศส บรรทุกสินค้าและคนโดยสาร

ระหว่างจังหวัดอุบลกับเมืองนครจำปาศักดิ์ซึ่งเป็นของฝรั่งเศส มีเรือกลไฟบริษัทฝรั่งเศสเดิน ตั้งแต่ปากน้ำมูลไปยังตำบล

ปากเซ และ ทาง บก ก็ มี ทาง จาก อำเภอ พิมูลมังสาหาร จังหวัด อุบล ไป โดย ทาง ช่อง เม็ก ซึ่ง เป็น พรม แดน และ เลย ไป เมือง นคร จำปาศักดิ์ ซึ่ง เป็น เมือง ขึ้น ของ ฝรั่งเศส

๒๓. พาณิชยกรรม ซึ่ง เกี่ยว กับ ต่าง ประเทศ

ใน สมัย โบราณ เมื่อ ประเทศ สยาม ยังไม่ได้ มี พระ ราชไมตรี ติด ต่อ กับ ชาติ ต่าง ๆ ใน ทวีป ยุโรป และ อเมริกา เมือง ที่มี การ ค้า ขาย ติด ต่อ กับ สยาม คือ ญวน เขมร มอญ พะม่า จีน และ อินเดีย ซึ่ง เป็น เมือง ใกล้ เคียง กับ ประเทศ สยาม ใน ครั้ง นั้น ชาว อินเดีย ใช้ เรือ สำ เภา ขึ้น ไป มา ค้า ขาย เพียง เกาะ ภูเก็ต และ เมือง ชาย ทะเล ตะวันตก ใน แหลม มะลายู ฝ่าย พ่อ ค้า จีน ก็ ใช้ เรือ สำ เภา มา ค้า ที่ แถบ ฝั่ง ทะเล ตะวัน ออก แหลม มะลายู ครั้น ถึง สมัย เมื่อ เมือง หลวง มา ตั้ง อยู่ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา พ่อ ค้า ชาว อินเดีย จึง ได้ เดิน ทาง บก ต่อ ขึ้น มา ค้า ขาย ถึง พระนคร ฝ่าย จีน ก็ แล่น เรือ ขึ้น มา ทาง แม่น้ำ เจ้าพระยา

ใน ศตวรรษ ที่ ๒๑ แห่ง พุทธกาล ใน รัชกาล สมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๒ สมัย กรุง ศรี อยุธยา ชาว โปรตุเกส ก็ เข้า มา ค้า ขาย แข่ง ขัน กับ ชาว อินเดีย และ จีน ฝรั่ง ชาตินี้ หา ได้ ทำ การ พาณิชย์ แต่ อย่าง เดียว ไม่ ยังได้ ประพฤติ ปล้น เรือ ค้า ขาย

ของ จีน และ อินเดีย ตาม ท้อง ทะเล ของ สยาม ด้วย ฝรั่ง ชาติ อื่น ๆ ที่ เข้า มา ค้า ขาย ต่อ มา ก็ มี ชาติ ฮอลลันดา และ อังกฤษ ได้ แข่ง ขัน กับ ชาติ โปรตุเกส อยู่ ตลอด ศตวรรษ ที่ ๒๒ ใน ที่ สุด ชาติ ฮอลลันดา ทำ การ สำเร็จ ชาติ โปรตุเกส และ อังกฤษ พ่าย แพ้ และ ต้อง เลิก การ ค้าขาย

ใน พ.ศ. ๒๒๒๓ ใน รัชกาล สมเด็จ พระ นารายณ์ สมัย กรุง ศรีอยุธยา พ่อค้า ฝรั่งเศส ได้ ตั้ง โรง สินค้า ขึ้น แห่ง ๑ นัย ว่า เพื่อ ประกอบ พาณิชยกรรม แต่ ความ มุ่ง หมาย แท้ นั้น เพื่อ กระทำ กิจ ซึ่ง เป็น การ เมือง ใน ที่ สุด เกิด ความ ยุ่งยาก ยาก หมาง ขึ้น กับ รัฐบาล สยาม จน พาณิชยกรรม ซึ่ง ติด ต่อ กับ ชาว ยุโรป ต้อง หยุด ไป คราว หนึ่ง แต่ การ ค้า ขาย ของ สยาม กับ ประเทศ ข้าง เคียง ได้ ดำเนิน เรื่อย มา เป็น ปรกติ และ เจริญ ขึ้น เสมอ

เมื่อ ปลาย ศตวรรษ ที่ ๒๓ แห่ง พุทธกาล ชาว ฝรั่งเศส ได้ พยายาม เข้า มา เกี่ยว ข้อง ค้าขาย กับ สยาม อีก นักการ เมือง ฝรั่งเศส บาง คน มี อาทิ คือ นายเตอร์แปง (Turpin) ได้ ยุยง พลเมือง ฝรั่งเศส ให้ เข้า มา ก่อ ร่าง สร้าง ถิ่น ฐาน ขึ้น ใน สยาม อีก และ ขอ ให้ รัฐบาล ของ เขา บังคับ รัฐบาล สยาม ให้ ใช้ หนี้

ที่ประเทศสยามเป็นหนี้ประเทศฝรั่งเศสอยู่ หนี้อันนี้เขาอ้างว่าบริษัทฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาค้าขายในครั้งก่อนนั้นเป็นเจ้าหนี้อยู่ ถ้าไม่ตกลงก็ให้ยึดเอาประเทศสยามทีเดียว แต่ในที่สุดรัฐบาลฝรั่งเศสหาได้ทำตามคำแนะนำของนายเดอร์บ่งไม่ และการพาณิชย์ระหว่างสยามกับยุโรปก็หยุดเรื่อยมา จนกระทั่งกรุงเทพพระมหานครได้ประดิษฐานขึ้นแล้ว ถึง พ.ศ. ๒๓๕๘ จึงได้เริ่มมีการค้าขายติดต่อกับทวีปยุโรป

หนังสือสัญญาการค้าขายที่ได้ทำขึ้นเป็นครั้งแรกระหว่างสยามกับประเทศในทวีปยุโรป

พ.ศ. ๒๓๖๙—๒๓๗๐ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามได้ทำสัญญาการค้าขายกับบริษัทอีสต์อินเดียแห่งประเทศอังกฤษ สยามอนุญาตให้เรืออังกฤษเข้ามาค้าในท่าเรือของประเทศสยามได้ทั่วไป แต่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาลสยามตามแต่ที่จะเรียกร้องเอาโดยสมควร

พ.ศ. ๒๓๗๖ สหปาลีรัฐอเมริกาได้ทำสัญญาเช่นเดียวกับของอังกฤษ

สินค้าที่ฝรั่งบรรทุกเข้ามาขายคือ ด้ายสำหรับทะผ้ากับผ้าขาว และสินค้าที่บรรทุกกลับไปขายที่ยุโรปก็คือ

น้ำตาล ทราย งาช้าง รง ไม้สีต่าง ๆ ดีบุก ทะกั่ว และเครื่องเทศ ฯลฯ ในสมัยนั้น น้ำตาล ทราย เป็นสินค้าสำคัญของประเทศสยาม ในปี ๑ ๆ ส่งน้ำตาล ทราย ออกไปขายที่สิงคโปร์ และยอมเบ มากกว่า ๒๐ ลำเรือกำปั่น ของบุคคลที่อยู่ใต้ร่มธงอังกฤษ และนอกจากนี้ยังมีเรือของพระเจ้าแผ่นดินสยาม และเรือสำเภาจีน ขนทุกน้ำตาล ทราย กับสินค้าอื่น ๆ ออกไปขายอีกมากมาย

ในยุคนั้น ฝรั่งเสียเปรียบจีนในทางพาณิชย์หลายอย่าง คือ ฝรั่งต้องเสียภาษีเรือ ต่อเรือกำปั่นในสยามไม่ได้ ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ได้ ส่งข้าวออกไปนอกเมืองไม่ได้ เช่าเรือไม่ได้ เดินทางเข้าไปภายในประเทศสยามไม่ได้ ฝ่ายจีนไม่ต้องเสียภาษีเรือ และมีอำนาจทำสิ่งต่าง ๆ ที่ฝรั่งทำไม่ได้ดังที่กล่าวมานี้ ฝรั่งจึงได้พยายามจะทำสัญญาใหม่เพื่อไม่ให้แพ้เปรียบจีนหลายคราวแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าความเจริญจะบังเกิดมีแก่สยาม โดยทางพาณิชย์ติดต่อกับต่างประเทศ จึงได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (เซอร์ เจ. บาวริง เป็นทูตผู้แทนประเทศอังกฤษ) และกับมหา

ประเทศอื่น ๆ อีกในภายหลัง เพื่อให้คนต่างประเทศมีสิทธิทำการค้าขายสม่ำเสมอกัน ทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาติต่าง ๆ ตั้งกงสุลดูแลประโยชน์แห่งชาติของตน ๆ ด้วย แต่นั้นมาการค้าขายซึ่งติดต่อกับทวีปยุโรปก็เจริญขึ้นเสมอจนถึงสมัยปัจจุบัน ส่วนการค้าขายซึ่งติดต่อกับจีนก็หาเจริญขึ้นเท่าเทียมกับการค้าขายที่ติดต่อกับฝรั่งไม่ แม้การค้าขายทางเรือที่คนไทยทำเองก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงไปด้วย พาณิชย์ซึ่งติดต่อกับต่างประเทศในสมัยนั้น อยู่ในมืออังกฤษถึง ๕๕ ส่วนใน ๑๐๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ สินค้าขาออกมีราคา ๒๔,๗๐๐,๐๐๐ บาท สินค้าขาเข้า ๑๗,๕๕๐,๐๐๐ บาท และทวีขึ้นทุกปี ต่อมาอีก ๑๐ ปี ถึงปี ๒๔๓๗ สินค้าขาออกมีราคา ๓๑,๘๕๐,๐๐๐ บาท สินค้าขาเข้ามีราคา ๒๒,๒๓๐,๐๐๐ บาท และต่อมาอีก ๑๐ ปี คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๗ กับ พ.ศ. ๒๔๔๗ สินค้าขาออกได้เพิ่มขึ้นอีก ๔๗,๕๘๐,๐๐๐ บาท และสินค้าขาเข้าเพิ่มขึ้นอีก ๓๕,๘๘๐,๐๐๐ บาท ควรสังเกตว่าจำนวนเงินที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นจำนวนเกินสองเท่าตัว ความเจริญของสินค้าเข้าและสินค้าออกยังไม่ถึงที่สุด ดังจะเห็นได้จากจำนวนเงินราคาสินค้าทั้ง ๒ ประเภทนี้ต่อมาอีก ๑๔ ปี คือสำหรับ

พ.ศ. ๒๔๖๑ สินค้าเข้ามีราคา ๑๐๓,๐๙๑,๙๑๗ บาท และสินค้าออกคิดเป็นเงิน ๑๖๒,๐๓๑,๔๓๐ บาท

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๓ กับ พ.ศ. ๒๔๒๒ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเรือกลไฟบรรทุกสินค้าและคนโดยสาร ระหว่างท่ากรุงเทพ ฯ กับท่าสิงคโปร์ ลำ ๑ เป็นครั้งแรก เรือลำนี้ชื่อเรือเจ้าพระยา บรรทุกได้ ๔๐๐ ตัน ตั้งแต่นั้นมาก็มีเรือกลไฟเดินระหว่างท่า ๒ ท่านี้มากขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ในเวลา ๑๒ เดือน จำนวนเรือพาณิชย์ออกจากท่ากรุงเทพ ฯ ถึง ๔๐๐ ลำ รวมทั้งเรือกลไฟและกำปั่นใบไม่นับสำเภาจีน ในจำนวนนี้เป็นของอังกฤษกว่าครึ่งหนึ่ง นอกนั้นเป็นเรือไทย โดยมากกับเรือฮอลลันดา ฝรั่งเศส และเยรมัน

เรือพาณิชย์ของชาติอังกฤษ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๒ มีบริษัทเรือกลไฟอังกฤษชื่อ ฮอลต์ไลน์ เดินระหว่างกรุงเทพ ฯ กับสิงคโปร์ ต่อมาอีกไม่กี่ปีก็มีบริษัทเรือกลไฟอีกสายหนึ่งชื่อ สกอตติช ออเรียนแตล กำปนี เดินระหว่างท่ากรุงเทพ ฯ กับฮ่องกงและเมืองท่าอื่น ๆ ในทิศใต้ของเมืองจีน ทั้งสองบริษัทนี้ได้รวบการค้าขายของผู้อื่นเข้าไว้หมด ไม่มีผู้ใดขัดสู้ได้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ทุน

ที่มีอยู่ในบริษัทเรือกลไฟที่ค้าอยู่ในประเทศสยามทั้งสิ้นเป็นของอังกฤษ ๗๔ ส่วนใน ๑๐๐ ตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมาการค้าขายของชาวอังกฤษก็ได้ลดน้อยลงเสมอ เพราะเวลานั้นมีบริษัทเยรมันและญี่ปุ่นเข้ามาพยายามแข่งขันอยู่

เรือพาณิชย์ของชาติเยรมัน ในสมัยเมื่ออังกฤษเข้ามาค้าในประเทศสยามนาน ๆ จึงจะมีเรือเยรมันเข้ามาสักลำ ๑ เพราะครั้งนั้นเยรมันยังไม่ได้สอดสายตามาหาทางค้าขายในแถบนี้ แม้ในประเทศอื่น ๆ เยรมันก็ยังส่งเรือไปค้าน้อยกว่าของอังกฤษมาก ครั้นเมื่อข้าวเป็นสินค้าสำคัญของสยามขึ้นแล้ว เยรมันจึงได้พากันเข้ามาตั้งโรงสีกลไฟขึ้นหลายโรง เป็นต้นเหตุให้มีเรือกลไฟเยรมันเข้ามาค้าในน่านน้ำสยามมากขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ คิดน้ำหนักเรือที่เข้ามาค้าทั้งสิ้นเป็นของเยรมันเสีย ๘ ส่วนใน ๑๐๐ ในปีนั้นเองบริษัทเรือกลไฟเยรมันชื่อ นอร์ดเยรมันลอยด์ ได้ซื้อเรือของบริษัทออลต์ไลน์กับบริษัทสคอตติชออเรียนแตลไว้หมด แม้เรือคเนรของอังกฤษและนอรเวซึ่งมีอยู่ ๒—๓ ลำ เยรมันก็พยายามกันออกไปเสียจนได้ ทำให้เกิดความลำบากแก่พ่อค้าข้าว ถึงกับต้องเช่าเรือมาบรรทุกข้าวเอง ยังมีบริษัทเดินเรือเยรมันอีกบริษัท ๑ กับบริษัทญี่ปุ่นชื่อ

นิปปอนยูเซนไกชา อีกบริษัท ๑ รวม ๓ บริษัทที่การแข่งขันกัน ในที่สุดบริษัทนอร์ดเยรมันลอยด์ แม้จะได้พยายามแข่งขันเต็มที่โดยต้องใช้เงินมากมายก็ดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑, ๒๔๕๒ มีน้ำหนักเรือแต่ร้อยละ ๕๐ ของน้ำหนักเรือทั้งหมดที่เข้ามายังท่ากรุงเทพ ฯ เป็นของนอรเวร้อยละ ๒๒ อังกฤษร้อยละ ๑๘ ของชาติเดนมาร์ก, ไทย, ฝรั่งเศส, และชาติอื่น ๆ อีกรวมกันร้อยละ ๑๐

แต่ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ เรือเยรมันมีน้ำหนักร้อยละ ๔๘ นอรเวร้อยละ ๒๕ อังกฤษร้อยละ ๑๕ ไทยร้อยละ ๖ และของฮอลลันดา เดนมาร์ก, ฝรั่งเศส, อิตสเตรียและอังการีรวมกันร้อยละ ๖ และในปีต่อ ๆ มา เรือเยรมันมีน้ำหนักลดน้อยลงเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งเป็นปีต้นของมหาสงคราม น้ำหนักเรือของเยรมันมีเหลืออยู่แต่ร้อยละ ๑๒ เท่านั้น นอรเวมีมากขึ้นถึงร้อยละ ๔๔ อังกฤษร้อยละ ๒๔ ไทยร้อยละ ๖ และชาติเดนมาร์ก, ญี่ปุ่น, ฮอลลันดา, ฝรั่งเศส และจีนรวมกันร้อยละ ๑๔ รุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๔๕๘ และปีต่อ ๆ มาเยรมันหยุดการค้าขายหมด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ น้ำหนักเรือของชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาในท่ากรุงเทพ ฯ มีจำนวนดังนี้ คือ นอรเวร้อยละ ๓๐ อังกฤษร้อยละ ๒๗

จีนร้อยละ ๑๘ ญี่ปุ่นร้อยละ ๙ สยามร้อยละ ๗ และชาติฮอลลันดา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก และอเมริกันรวมกันร้อยละ ๙

สินค้าขาออก สินค้าที่ส่งออกไปจากท่ากรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๑๖๒,๐๓๑,๔๓๐ บาท ราคาสินค้าขาออกเมื่อ ๕ ปีก่อน คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ คิดเฉลี่ยได้ปีละ ๑๑๓,๖๘๓,๕๓๙ บาท ถ้าเทียบกับราคาสินค้าขาออกใน พ.ศ. ๒๔๖๑ จะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. นั้น ประเทศสยามได้ส่งสินค้าออกไปจากท่ากรุงเทพฯ มากกว่าเมื่อ ๕ ปีก่อน คิดเฉลี่ยถึงปีละ ๔๘ ล้านบาทกว่า

สินค้าขาออกซึ่งส่งออกไปใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ที่นับว่าเป็นสินค้าสำคัญ จำหน่ายได้เงินตั้งแต่หนึ่งล้านบาทขึ้นไป คือ ข้าว, ไม้สัก, หนังสัตว์, แพรดำ, พริกไทย, ลูกโคปลาต่างๆ, ไม้เยญพรรณ์, เงินทองแท่งและเงินตรา, หอยแมงภู่แห้ง, ฟองเย็ด สินค้านอกจากนี้ที่มีราคาต่ำกว่าล้านบาทลงมาก็มีเช่น ยาสูบ, สุกร, นิล, หนังฟอก, ครั่ง น้ำตาลทรายแดง, หัวหอม, เกลือ, ไหมดิบ, รังนก ฯลฯ

ข้าว ข้าวเป็นสินค้าออกสำคัญของประเทศสยาม ข้าวที่ส่งออกไปขายนั้นนอกจากข้าวสารยังมีข้าวกล้อง ปลาย

ข้าว, รำปลายข้าว, กับข้าวเปลือก ราคาข้าวที่ส่งออกไปขายให้แก่นานาประเทศใน พ.ศ. ๒๔๖๑ มากกว่าสินค้าอื่น ๆ รวมกันกว่า ๔ เท่าตัว และได้ส่งไปขายให้แก่ประเทศต่าง ๆ ทั่วทุกทวีป ประเทศที่ซื้อมากคือ สิงคโปร์, อ่องกง เกาะอินเดียของฮอลลันดา, ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส, ฮอลลันดา เมืองเหล่านี้นอกจากสิงคโปร์และอ่องกง ไม่ซื้อข้าวเย็นจำนวนมากเสมอทุกปี บางปีก็ซื้อน้อย เมืองที่ไม่ได้ออกชื่อไว้บางปีอาจซื้อข้าวมากกว่าเมืองที่ออกชื่อไว้ในนี้ก็ได้

ต่อไปนี้คือบัญชีจำนวนเงินราคาข้าวที่ส่งออกไปขายให้แก่ต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๙๕,๓๔๖,๕๗๒	๘๗,๑๐๒,๒๕๐	๘๘,๖๖๕,๓๗๒	๘๗,๘๖๑,๖๕๘	๑๓๒,๐๕๖,๓๙๕

ไม้สัก ไม้สักของประเทศสยามเย็นไม้ชะนิดดี และเย็นสินค้าออกสำคัญที่สองรองแต่ข้าวลงมา ประเทศอื่นที่มีไม้สัก ก็มีแต่พะม่ากับชะวาเท่านั้น และไม้สักพะม่าไม่ดีเท่าไม้สักไทย ต่อไปนี้คือ บัญชีจำนวนไม้สักกับราคา

ไม้สัก ที่ส่งออกไปจากท่ากรุงเทพ ฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ.	จำนวนไม้สักเป็นตัน	จำนวนเงินบาท
๒๔๕๗	๔๖,๙๒๑	๕,๐๔๔,๔๕๙
๒๔๕๘	๔๗,๘๗๒	๔,๙๑๑,๘๖๗
๒๔๕๙	๔๔,๗๓๕	๕,๐๗๘,๘๔๙
๒๔๖๐	๔๔,๘๒๕	๕,๕๑๖,๓๖๘
๒๔๖๑	๓๖,๙๓๐	๕,๕๙๗,๔๐๘

ไม้สักที่ส่งออกไปภายนอกประเทศสยาม ไม่ได้ส่งออกทางท่ากรุงเทพ ฯ แต่ทางเดียว ยังได้ส่งไปทางแม่น้ำสาละวินในเมืองพะม่าอีกปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๔๐,๐๐๐ ตัน แต่เป็นไม้ในมณฑลพายัพแถบที่ติดต่อกับพะม่า การขนลงทางแม่น้ำนั้นสะดวกกว่าที่จะส่งออกไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ประเทศที่รับซื้อไม้สัก คือ อินเดีย, ฮ่องกง, จีน, สิงคโปร์ ญี่ปุ่น, เดนมาร์ก และสหปาลีรัฐอเมริกา ฯลฯ

หนังสัตว์ หนังสัตว์ที่ส่งออกไปขายแก่ต่างประเทศ คือ หนังวัว หนังควาย หนังกวาง หนังช้าง และหนังแรด ประเทศที่รับซื้อหนัง คือ สิงคโปร์ ฮ่องกง อังกฤษ สหปาลีรัฐ

อเมริกา และญี่ปุ่น ฯลฯ ต่อไปนี้คือบัญชีเงินราคาหนังสัตว์ต่าง ๆ ที่ส่งออกไปขายแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๒,๔๖๗,๒๕๗	๑,๙๔๓,๐๒๓	๒,๕๕๗,๒๔๐	๒,๔๗๓,๓๐๕	๒,๐๕๖,๓๗๗

พริกไทย ประเทศที่ซื้อพริกไทยจากท่ากรุงเทพ ฯ คือ อังกฤษ, สิงคโปร์, ฮ่องกง, สหปาลีรัฐอเมริกา, อินเดีย และจีน ฯลฯ ต่อไปนี้คือบัญชีพริกไทยและราคาพริกไทยที่ส่งออกไปแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ.	จำนวนพริกไทยเป็นหาบ	จำนวนเงินบาท
๒๔๕๗	๒๔๖๘๒	๑,๐๓๘,๕๔๗
๒๔๕๘	๒๐๗๗๐	๘๙๔,๓๗๕
๒๔๕๙	๑๔๖๓๘	๕๙๙,๑๒๗
๒๔๖๐	๒๔๒๘๔	๙๙๖,๒๔๒
๒๔๖๑	๒๓๖๓๔	๑,๔๑๖,๗๗๗

ลูกโค ลูกโคเป็นสินค้าที่ส่งออกไปขายทวีมากขึ้นทุกปี ประเทศที่รับซื้อลูกโค คือ สิงคโปร์, มะลายูของ

อังกฤษ, เกาะอินเดียตะวันออกของฮอลลันดา. ต่อไปนี้คือบัญชีราคาลูกโคที่ส่งออกไปขายแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๕๔๑,๖๖๕	๗๐๘,๔๐๐	๗๖๓,๔๒๐	๕๓๓,๔๒๐	๑,๓๖๗,๔๕๐

สินค้าปลา ปลาที่ส่งออกไปขายจากท่ากรุงเทพ ฯ คือ ปลาเค็ม, ปลาแห้ง, และปลาสลิด, ประเทศที่ซื้อสินค้าปลา คือ สิงคโปร์, ฮ่องกง, จีน, มะลายุของอังกฤษ และปีนัง ต่อไปนี้คือบัญชีจำนวนเงินราคาปลาทั้งสิ้นที่ส่งออกไปแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๕๕๔,๕๒๕	๑,๗๒๘,๔๗๗	๑,๗๐๘,๒๑๖	๑,๖๘๘,๕๑๔	๑,๓๖๔,๓๕๗

ไม้เบญจพรรณ ไม้ต่าง ๆ ที่ส่งไปขาย คือ ไม้ยาง, ไม้ประดู่, ไม้ฝาง, ไม้หอม, และไม้อื่น ๆ ประเทศที่ซื้อไม้เหล่านี้ คือ สิงคโปร์, ฮ่องกง, ญี่ปุ่น, จีน, เกาะอินเดียตะวันออกของฮอลลันดา ฯลฯ ต่อไปนี้คือบัญชีเงินราคาไม้ที่ส่งออกไปขายแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๗๕๔,๐๒๒	๑,๐๕๕,๗๐๒	๑,๔๕๘,๖๓๒	๑,๓๒๖,๔๕๕	๑,๓๐๕,๕๔๕

เงินทอง เงินทองแท่งและเงินตราส่งออกไปสิงคโปร์ ฮ่องกง, อินเดีย, จีน และ ญวน. ต่อไปนี้คือบัญชีราคาเงินทองที่ส่งออกไปแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑

พ.ศ. ๒๔๕๗	พ.ศ. ๒๔๕๘	พ.ศ. ๒๔๕๙	พ.ศ. ๒๔๖๐	พ.ศ. ๒๔๖๑
บาท	บาท	บาท	บาท	บาท
๖๗๕,๗๔๐	๗๖๒,๗๗๖	๓๓๐,๔๕๓	๑,๗๕๒,๒๔๖	๑,๐๓๕,๗๕๕

หอยแมงภู่แห้ง หอยแมงภู่แห้งส่งไปขายแก่ฮ่องกง สิงคโปร์และจีน ภายในเวลา ๕ ปี แต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ ราคาหอยแมงภู่แห้งที่ส่งออกไปได้ทวีขึ้นตั้งแต่ ๔ แสนบาทเศษถึง ๑ ล้านบาทเศษ

ไข่เป็ด ไข่เป็ดส่งออกไปขายแก่สิงคโปร์, ฮ่องกง มะลายูของอังกฤษ, จีน, และเกาะหมาก ภายในเวลา ๕ ปี แต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ ราคาไข่เป็ดที่ส่งออกไปได้ทวีขึ้นตั้งแต่ ๑ แสนบาทเศษถึง ๑ ล้านบาทเศษ

ต่อไปนี้คือบัญชีเมืองต่าง ๆ ที่ซื้อสินค้าออกของประเทศสยาม และบัญชีจำนวนเงินที่ประเทศสยามได้รับจากเมืองนั้น ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ และ พ.ศ. ๒๔๖๑ เทียบกัน

เมืองที่ซื้อสินค้าจากท่ากรุงเทพ ฯ	ราคาสินค้าใน พ.ศ. ๒๔๖๑	ราคาสินค้าใน พ.ศ. ๒๔๖๐
สิงคโปร์	๖๓,๘๑๘,๖๑๓	๖๖,๖๘๑,๙๘๙
ฮ่องกง	๔๔,๘๕๘,๗๑๘	๔๐,๐๒๒,๒๖๕
เกาะอินเดียของฮอลลันดา	๒๔,๔๐๗,๖๑๓	๓,๕๖๑,๑๓๕
ญี่ปุ่น	๑๓,๗๐๔,๔๐๐	๕๔๖,๖๕๓
ฝรั่งเศส	๒,๙๘๗,๓๐๐	๑๐,๘๓๐
ฮอลลันดา	๒๐,๖๒๔,๓๑๐	ไม่มี
อินเดีย	๒,๖๑๙,๙๕๓	๔,๔๔๒,๓๓๗
จีน	๑,๕๒๗,๗๑๓	๙๘๒,๒๖๒
อังกฤษ	๑,๓๘๕,๐๕๗	๔,๗๗๕,๐๑๗
เมืองอื่น ๆ อีก ๓๔ เมือง ที่ซื้อสินค้าต่ำกว่าล้านบาทลงมา	๔,๐๙๗,๗๕๓	๒,๗๗๒,๕๖๐
รวม ๔๓ เมือง	๑๖๒,๐๓๑,๔๓๐	๑๒๓,๗๙๕,๐๔๘

ควรสังเกตไว้ว่า เมืองสิงคโปร์และฮ่องกงเป็นตลาดกลางสำหรับซื้อสินค้าต่าง ๆ แล้วจำหน่ายต่อไปยังประเทศอื่น ๆ เหตุฉะนั้นเมืองสิงคโปร์และฮ่องกงจึงเป็นเจ้าจำนำใหญ่ของประเทศสยาม และซื้อสินค้าไทยมากกว่าประเทศอื่น ๆ เสมอทุกปี ส่วนประเทศอื่นที่ออกชื่อมาแล้ว บางปีก็ซื้อสินค้าจากสยามมาก บางปีก็ซื้อน้อย และบางปีก็ซื้อตรงจากท่ากรุงเทพ ฯ แต่บางปีซื้อจากท่าสิงคโปร์หรือฮ่องกงอีกต่อหนึ่ง เหตุฉะนั้นบางประเทศที่ขึ้นชื่อว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ซื้อสินค้าจากท่ากรุงเทพ ฯ มาก บางปีอาจจะไม่ซื้อเลยก็ได้ แต่ไปตอนซื้อเอาจากท่าสิงคโปร์หรือฮ่องกง ดังเช่นประเทศฮอลลันดา ซึ่งมีชื่ออยู่ในบัญชีข้างบนนี้เป็นตัวอย่าง

สินค้าขาเข้า สินค้าที่ส่งผ่านท่ากรุงเทพ ฯ เข้ามาในประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ รวมทั้งสิ้นเป็นราคาเงิน ๑๐๓,๐๙๑,๙๑๗ บาท ราคาสินค้าเข้าเมื่อ ๕ ปีก่อน คือแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ คิดเฉลี่ยเป็นปีละ ๘๕,๙๒๗,๖๖๙ บาท ถ้าเทียบกับราคาสินค้าขาเข้าใน พ.ศ. ๒๔๖๑ จะเห็นว่าใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ประเทศสยามได้ซื้อสินค้ามาจากต่างประเทศ (ฉะเพาะแต่ที่ผ่านท่ากรุงเทพ ฯ) มากกว่าเมื่อ ๕ ปีก่อน ถึงปีละ ๑๙ ล้านบาทกว่า

ราคาสินค้าขาเข้าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑
จำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

เครื่องนุ่งห่ม ทำด้วยผ้าย, แพร, ขนสัตว์, และลินิน รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน	๒๙,๔๗๔,๔๓๐	บาท
เครื่องอาหาร เช่น น้ำตาล ทราย, ใยชา, ผักต่าง ๆ ฯลฯ กับเครื่องดื่มนอกจาก สุรา รวม	๑๒,๔๑๘,๒๓๕	,,
สิ่งของต่าง ๆ ซึ่งทำด้วยโลหะ	๕,๙๓๖,๗๘๙	,,
กระสอบป่าน	๕,๑๖๖,๗๖๙	,,
ทองใบ	๔,๔๐๙,๕๐๐	,,
ด้าย ทอผ้า และด้ายเย็บผ้า	๔,๓๗๕,๙๙๔	,,
น้ำมันก๊าส, เบนซิน, ขี้น้ำมัน	๔,๑๖๗,๒๑๕	,,
ยุหรี่ต่าง ๆ และยาสูบ	๓,๒๔๘,๐๑๒	,,
ผ้น	๒,๙๙๖,๐๙๗	,,
ไม้ขีดไฟ	๒,๕๓๒,๗๗๖	,,
กระดาษ, หนังสือ, และสิ่งของ ทำด้วยกระดาษ	๒,๑๙๕,๒๕๕	,,
ถ่านหินและภาคถ่านหิน	๒,๐๖๑,๙๙๔	,,

ยา รักษาโรค	๑,๘๕๓,๙๗๗ บาท
สุรา	๑,๖๐๒,๓๒๗ ,,
เครื่อง จักสาน ทำ ด้วย หวาย, ไม้ไผ่, ฟาง, หญ้า	๑,๕๑๖.๔๘๖ ,,
เครื่อง จักร ต่าง ๆ	๑,๓๒๒,๓๔๔ ,,
ภาชนะ กระเบื้อง และ ดินเผา	๑,๑๔๓,๔๔๖ ,,
เครื่องไฟฟ้า	๑,๑๒๕,๓๑๓ ,,
ดอกไม้เพลิง, ธูป, ประทัก, และกระดาษ เงินทอง	๑,๐๘๐,๖๘๓ ,,
โลหะ ต่าง ๆ ซึ่ง ยังไม่ได้ ทำ เป็น สิ่งของ	๙๘๗,๙๕๓ ,,

สินค้า อื่น ๆ ซึ่ง อย่าง หนึ่ง อย่าง หนึ่ง มี ราคา ต่ำ กว่า ล้าน บาท ลง มา เช่น รถ, เครื่อง แก้ว, เครื่อง ยาง, หมวก, เครื่อง หนัง, น้ำ มัน ต่าง ๆ, สี น้ำมัน, น้ำ หอม, สะบู่, เครื่อง ใช้ ใน การ ถ่าย รูป, เชือก, เครื่องยา เป็น ต้น รวม ทั้ง สิ้น เป็น เงิน ๑๔,๖๖๔,๓๒๒ บาท

ต่อไป นี้ คือ บัญชี เมือง ต่าง ๆ ซึ่ง ส่ง สินค้า เข้า มา ใน ท่า กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และ พ.ศ. ๒๔๖๑

เมืองและสินค้า	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๑	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๐
อังกฤษ		
ผ้า, เครื่องนุ่งห่ม, ด้าย, อาหาร, สุรา, เครื่องจักร, เหล็ก ฯ ล ฯ	๒๑,๑๑๔,๓๗๖	๑๘,๔๓๘,๐๑๒
ฮ่องกง		
ทองใบ, โลหะต่าง ๆ ไม้ขีดไฟ, อาหาร, ถ่านหิน, ถ้วยชาม, เครื่องนุ่งห่ม	๑๙,๒๙๑,๒๘๘	๑๗,๔๔๗,๓๓๖
สิงคโปร์		
น้ำตาลทราย, อาหาร, หมากแห้ง, ถ้วยชาม, เครื่องนุ่งห่ม, ไม้ต่าง ๆ, น้ำมันมะพร้าว, เครื่องจักสาน ฯลฯ	๑๕,๑๓๑,๒๔๕	๑๖,๕๕๙,๐๑๕

เมืองและสินค้า	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๑	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๐
ญี่ปุ่น		
ผ้า, ถ่านหิน, เครื่องไฟฟ้า, โลหะ, เครื่องยา, เครื่องแก้ว ฯลฯ	๑๒,๑๒๖,๗๘๑	๗,๔๘๐,๗๓๕
อินเดีย		
กระสอบป่าน, ฝ้าย, ผ้า, ด้าย, เชือก ฯลฯ	๑๐,๖๖๖,๗๗๖	๑๕,๕๖๙,๙๘๐
จีน		
ทองใบ, สุรา, ใบชา, ผ้าแพร ฯลฯ	๙,๒๗๐,๕๙๔	๘,๕๓๖,๒๗๖
สหปาลีรัฐอเมริกา		
บุหรี่ซิกาเร็ต, น้ำมันก๊าส, เหล็ก, และเครื่องเหล็ก, รถยนตร์, เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ	๖,๖๘๙,๔๖๙	๔,๗๙๘,๗๒๗

เมืองและสินค้า	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๑	ราคา บาท พ.ศ. ๒๔๖๐
เกาะอินเดียของฮอลลันดา		
น้ำมันก๊าส, เบนซิน, ขุยน้ำมัน, น้ำตาลทราย, น้ำอ้อย ฯลฯ	๔,๕๖๗,๔๕๔	๔,๒๔๐,๔๙๑
ญวน		
ถ่านหิน, ปูนซีเมนต์, เครื่องจักสาน, ไหมดิบ, อาหาร ฯลฯ	๑,๐๙๙,๒๐๘	๘๙๘,๘๙๓
เมืองอื่นๆ อีก ๓๔ เมือง		
สิ่งของต่างๆ	๔,๙๓๔,๓๒๖	๓,๐๖๘,๐๘๓
รวมทั้งสิ้น	๑๐๓,๐๙๑,๙๑๗	๙๗,๐๗๗,๖๔๘

สินค้าที่เมืองสิงคโปร์และฮ่องกง ส่งเข้ามาในประเทศสยามนั้น หาใช่ของที่เกิดขึ้นหรือทำขึ้นในเมืองทั้งสองนั้นไม่ เมืองสิงคโปร์และฮ่องกงเป็นแต่ตลาดกลางสำหรับรับส่งสินค้าจากประเทศอื่นๆ เท่านั้น เช่นตัวอย่าง ไม้ขีดไฟ ปรากฏในบัญชีว่า ส่งเข้ามาจากฮ่องกง แต่ที่จริงไม้ขีดไฟทำในประเทศญี่ปุ่นแทบทั้งสิ้น

การค้าขายทางบก

ประเทศที่ทำการค้าขายทางบกติดต่อกับประเทศสยาม คือ ประเทศพะม่าในทิศตะวันตก และเงี้ยวในทิศเหนือ กับดินแดนในปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งตั้งอยู่เหนือของสยาม การค้าขายติดต่อกับประเทศญวนในทิศตะวันออกเกือบไม่มีเลยก็ว่าได้ ราคาสินค้าขาเข้าที่ส่งมาจากประเทศพะม่าเมื่อ ๕ ปี ล่วงมาแล้วเฉลี่ยได้ปีละ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาทเศษ และสินค้าขาออกซึ่งสยามส่งไปในเมืองพะม่าปีละ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาทเศษ สินค้าขาออก คือ วัว ควาย เงิน ไม้สัก ผ้าไหม ยาสูบ น้ำตาล ข้าว อาหาร ฯลฯ สินค้าขาเข้า คือ เงิน เครื่องนุ่งห่ม เครื่องโลหะ อาหาร ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีพวกจีนใช้ลาต่างบรรทุกสินค้าผ่านมณฑลสิบสองปันนาของฝรั่งเศสเข้ามาในฝ่ายเหนือของสยามอีกด้วย ของที่เอามาขาย ก็มีไหม ผ้าไหม ขนสัตว์ ภาชนะทองแดง และสินค้าจีนอื่น ๆ ต่อไปภายหน้าเมื่อทางรถไฟสายเหนือทำขึ้นไปจดพรมแดนทิศเหนือแล้ว การค้าขายทางบกของสยามซึ่งติดต่อกับพะม่าคงจะน้อยลง เพราะเมื่อทางรถไฟไปถึงที่นั้นแล้ว สิ่งของซึ่งชาวเมืองในตำบลนั้นต้องการ ก็คงจะได้

ซื้อไป จาก ตลาด กรุงเทพฯ ที่เดียว ด้วย การ คมนาคม สะดวก ขึ้น สินค้า ที่ จะ ส่ง ขึ้นไป จาก กรุงเทพฯ ส่งได้ สะดวก ก็ย่อม ขายได้ ด้วย ราคา ถูก ลง กว่า สินค้าที่ส่ง มาจาก พะม่า โดย ทางบก อยู่เอง

๒๔. หนังสือ สัญญา ทางพระราชไมตรี ระหว่าง สยาม กับ ประเทศ ต่าง ๆ

ประเทศ ต่าง ๆ ที่ได้ ทำ หนังสือสัญญา ทางพระราชไมตรี กับ ประเทศ สยาม ใน สมัย เมื่อ กรุงเทพ พระ มหา นคร อมร รัตน โกสินทร์ ได้ สร้าง ขึ้น แล้ว คือ ประเทศ อังกฤษ, สหปาลีรัฐ อเมริกา, ฝรั่งเศส, เดนมาร์ก, เยอรมัน, โปร์ตุเกส, ออล ลันดา, บราซิล, สะวิเดน, นอร์เว, เบลเยียม, อิตาลี, อ๊อส เตรีย—ฮังการี, เส์ปญ, ญี่ปุ่น, และ รัสเซีย. หนังสือ สัญญา เหล่า นี้โดย มากได้ ทำ ใน รัชกาล ของ พระบาท สมเด็จ พระรามา ธิบดีที่ ๔ พระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ประเทศ อังกฤษ เป็นประเทศ แรก ที่ได้ ทำ สัญญา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ และต่อ มา ประเทศ อื่น ๆ ที่ได้ ออก ชื่อ มา แล้ว ก็ได้ มา ขอ ทำ สัญญา เรื่อย มา ตาม ลำดับ ชื่อที่ได้ กล่าวไว้ นั้น แต่ ประเทศ อ๊อสเตรีย—ฮังการี, เส์ปญ ญี่ปุ่น และ รัสเซีย ได้ ทำ สัญญา กับ ประเทศสยาม ใน

รัชสมัย แห่ง พระบาท สมเด็จ พระ รามา ธิบดี ที่ ๕ พระ จุลจอม เกล้า เจ้า อยู่หัว ข้อความ ทั้ง หลาย ที่ รัฐบาล สยามได้ ตก ลง ยิน ยอม ตาม สัญญา ทั้งหลาย เหล่า นี้ ที่ เป็น หัวข้อสำคัญ มี อยู่ ๒ ข้อคือ

(๑) การ ปกครอง คนในบังคับ ของ รัฐบาลต่างประเทศ

(๒) การ ค้าขาย

ในหัวข้อที่ ๑ คือ การ ปกครองคนในบังคับนั้น รัฐบาล ต่างประเทศ มีอำนาจ ตั้ง ศาลกงสุล ชำระความ ซึ่งคนในบังคับ ของ เขา เป็น จำเลย ฝ่ายโจทก์เป็น คนใน บังคับ สยาม หรือ ทั้งฝ่ายโจทก์ และฝ่าย จำเลย เป็น คน ใน บังคับ ของ รัฐบาล ต่าง ประเทศ นั้น ก็เหมือน กัน

ในหัวข้อที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยการ ค้าขาย นั้น รัฐบาลสยาม อนุญาตให้ ชาว ต่างประเทศ และ คนใน บังคับ ของ ประเทศ นั้น ๆ เข้า มา ค้าขาย ใน ประเทศสยามได้ โดยสะดวก และมีสิทธิ ที่ จะเดิน ทาง เข้าไป ภายใน หัวเมือง ตลอด ประเทศ สยาม และ ถือ กรรมสิทธิ์ ที่ ดินได้ แต่ รัฐบาล สยามได้ รับ ผล ประโยชน์ ตอบ แทนโดย เก็บ ภาษี จาก สินค้า ที่ ต่างประเทศ ส่ง เข้า มา ขาย และ สินค้า ที่ ประเทศสยาม ส่ง ออกไป ขาย แก่ ต่าง ประเทศ ตาม พิกัดที่ได้ ตกลง กันไว้ ใน หนังสือสัญญา (พิกัด ภาษี สินค้า ขา

เข้าและสินค้าภายในกล่าวไว้ในบทที่ ๒๐ ซึ่งว่าด้วยเงินรายได้นั้นแล้ว.) สินค้าขาออกที่ประเทศสยามส่งออกไปขายแก่ต่างประเทศนั้น ฉะเพาะสินค้า ข้าว, ปลา และเกลือ เมื่อเกิดทุพภิกขภัย หรือการศึกสงครามแล้ว รัฐบาลสยามมีอำนาจที่จะประกาศห้ามไม่ให้ส่งออกไปภายนอกได้ ในหนังสือทางพระราชไมตรีทั้งหลายที่กล่าวมานี้ รัฐบาลสยามเสียเปรียบนานาประเทศอยู่ ๒ ข้อ คือ

(๑) ศาลกงสุล ซึ่งมีอำนาจพิจารณาคดีที่คนในบังคับหรือในปกครองเป็นจำเลย เพราะเหตุที่รัฐบาลสยามไม่มีอำนาจเหนือคนในบังคับต่างประเทศฉะนี้แหละ จึงได้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยากแก่การปกครองบ้านเมืองบ่อย ๆ ราษฎรในประเทศสยามเกิดแตกต่างกันโดยเป็นผู้อยู่ในบังคับกฎหมายสยามและศาลสยามบ้าง ไม่ต้องอยู่บ้าง

ข้อเสียเปรียบอีกข้อ ๑ ก็คือ ภาษีขาเข้ามีอัตราต่ำเกินสมควร.

ในสมัยตอนปลายรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่สำคัญ ๆ ซึ่งรัฐบาลสยามทำไว้กับนานาประเทศ คือ

สัญญา ระหว่าง สยาม กับ ฝรั่งเศส

(๑) สัญญา ลง วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ตาม ความในสัญญา ฉะบับนี้ ประเทศ สยาม ยอมยก แผ่นดิน ฝั่งซ้าย แม่น้ำโขง ทั้งหมด ให้แก่ ประเทศฝรั่งเศส เป็น เนื้อ ที่ ประมาณ ๓ ส่วนใน ๔ ของ เนื้อที่ ประเทศ สยาม ในบังคับ (ดูแผนที่)

(๒) สัญญา ลง วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ สัญญาฉะบับนี้ก็เนื่องมาจากสัญญาลงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๓๖ นั่นเอง ตาม สัญญา ฉะบับ นี้ ประเทศ สยามได้เสีย แผ่นดิน ในเมือง เขมร ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง กับแผ่นดินในเขตต์เมือง หลวง พระบาง ทาง ฝั่ง ขวา แม่น้ำ โขงให้แก่ ฝรั่งเศส คิดเป็น เนื้อที่ หลาย พัน กิโลเมตร ตารางเหลี่ยม (ดูแผนที่)

เมื่อก่อนและเมื่อระหว่างทำหนังสือสัญญาฉะบับนี้ ฝรั่งเศส ได้ส่ง กอง ทหาร ฝรั่งเศส เข้าไป ตั้ง อยู่ใน เมือง จันทบุรี เนื่อง ด้วย เหตุ ที่ เกิดการ วิวาท กันขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ในระหว่าง รัฐบาลสยาม กับรัฐบาลฝรั่งเศส ด้วยความมุ่งหมายจะยึดเอา ดินแดนฝ่าย ตะวันออก ของสยาม เมื่อสยามยอมยกดินแดนที่ กล่าวมา นี้ให้ แก่ ฝรั่งเศส แล้ว กอง ทหารฝรั่งเศส จึงได้ยอม

ถอยออกจากเมืองจันทบุรี. นอกจากนี้รัฐบาลสยามยังถูกมัดตามหนังสือสัญญาอีกหลายอย่าง ที่เป็นสำคัญก็คือ

(ก) ในแขวงเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และเมืองศรีโสภณ ซึ่งในเวลานั้นยังเป็นของสยามอยู่ รัฐบาลสยามสัญญาจะให้มีแต่ตำรวจพระนครบาลเท่านั้นสำหรับรักษาความสงบ จะไม่ส่งกองทหารไปณที่ดินแดนนั้นเลย และพลตำรวจก็ต้องเกณฑ์เอาแต่ล้วนที่เป็นชาวเมืองณที่นั้นทั้งสิ้น

(ข) ถ้าต่อไปสยามจะทำท่าเรือ, คลอง, และทางรถไฟ ในดินแดนลุ่มน้ำตกของแม่น้ำโขงข้างฝ่ายของสยาม แม้ว่าจะทำไปมิได้แต่โดยลำพังคนไทยและโดยทุนของไทย รัฐบาลสยามจะต้องปรึกษาให้ตกลงกันกับรัฐบาลฝรั่งเศสก่อน

(ค) ทางรถไฟตั้งแต่เมืองพะนมเพ็ญไปถึงเมืองพระตะบองนั้น ส่วนทางที่อยู่ในดินแดนของสยาม สยามเป็นผู้ทำ ส่วนที่อยู่ในดินแดนของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสเป็นผู้ทำ

(ฆ) ทางน้ำในคลองเมืองพระตะบอง ในระหว่างทะเลสาปกับเมืองนั้น รัฐบาลสยามจะต้องทำให้ดียิ่งขึ้น และต้องใช้ช่างที่รัฐบาลฝรั่งเศสส่งมาให้ เมื่อสยามต้องการใช้

(๓) สัญญาลงวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ สัญญา

ฉะบับ นี้ ก็ เนื่อง มา จาก สัญญา ลง วัน ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ นั้น เหมือนกัน เพราะ ฝรั่งเศส คอย หา โอกาส ถือ เอา ดินแดน ของไทย อยู่ เสมอ ดัง กล่าว มา แล้ว นั้น แล จึง เกิด มี สัญญา ฉะบับ นี้ ขึ้น อีก ข้อ สัญญา ที่ สำคัญ คือ

(ก) รัฐบาล สยาม ยอมยก ดินแดน เมือง พระตะบอง เมือง เสียมราฐ กับ เมือง ศรีโสภณ ให้ แก่ ฝรั่งเศส (ดู แผนที่)

(ข) รัฐบาล ฝรั่งเศส ยอมยก ดินแดน เมือง ด่านซ้าย และ เมือง ตราด กับ เกาะ ทั้งหลาย ซึ่ง อยู่ ภายใต้ แหลม สิงห์ ลงไป จน ถึง เกาะ กูด ให้ แก่ สยาม (ดู แผนที่)

(ค) คน ชาว ทวีปอาเซีย ซึ่ง อยู่ ในบังคับ หรือ ใน ป้องกัน ของ ฝรั่งเศส ถ้า จด ทะเบียน ใน ที่ ว่าการ กงสุล ฝรั่งเศส ภายหลัง วัน ที่ ได้ เซ็น สัญญา ฉะบับ นี้ จะ ต้อง อยู่ ใน อำนาจ ศาล ฝ่าย สยาม ตาม ธรรมเนียม ของ บ้าน เมือง

สัญญา ระหว่าง สยาม กับ อังกฤษ

สัญญา ลง ชื่อ ที่ กรุงเทพ ฯ เมื่อ วัน ที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ รับรอง และ แลกเปลี่ยน สัญญา กัน ที่ กรุงลอนดอน เมื่อ วัน ที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ตาม ความ ใน หนังสือ สัญญา ฉะบับ นี้ มี ข้อความ สำคัญ ดัง นี้

(๑) รัฐบาล สยาม ยอมยก ให้ แก่ รัฐบาล อังกฤษ บรรดา

อำนาจชอบธรรมฐานเป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองข้องกัน และยังคับบัญชาอันมีอยู่เหนือเมืองกะลันตัน, ตรังกานู, ไทรบุรี, ปลิศ และเกาะที่ใกล้เคียงเมืองเหล่านี้ (ดูแผนที่)

(๒) บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม ผู้ที่จดทะเบียนอยู่ในที่ว่าการกงสุลทีหลังวันที่ทำสัญญานี้ จะต้องอยู่ในอำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง

(๓) รัฐบาลอังกฤษได้ขอรัฐบาลสยามว่า อย่าได้ยอมยกที่ดินแดนแห่งหนึ่งแห่งใดในแหลมมะลายูภายใต้เขตต์มณฑลราชบุรี หรือเกาะทั้งหลายแห่งใดที่อยู่ใกล้ ๆ กันนั้นให้แก่ต่างประเทศ, หรือให้เช่าที่เหล่านั้น และอย่าได้อนุญาตให้รัฐบาลหรือบริษัทต่างประเทศตั้งที่หรือเช่าที่ไว้ถ่านทำการเป็นเจ้าของอู่เรือ, สร้างเรือ, ซ่อมเรือ, หรือเข้าตั้งอาศัยอยู่สิทธิขาดฝ่ายเดียวในท่าจอดเรือทั้งหลาย ซึ่งอาจจะเป็นที่เสียหายแก่ประโยชน์ของอังกฤษในทางกลศึกได้

สัญญาระหว่างสยามกับเดนมาร์ก

สัญญาลงชื่อกันที่กรุงโกเปนเฮเก็น เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ รับรองและแลกเปลี่ยนสัญญากันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ข้อความในสัญญาฉะบับนี้ที่เป็นข้อสำคัญคือ

(๑) อำนาจศาล ซึ่งได้มีอยู่แก่กงสุลเดนมาร์ก หรือแก่ศาลกงสุลเดนมาร์กแต่ก่อนนั้น กลับคืนคงให้มีแก่รัฐบาลสยาม

(๒) คนในบังคับเดนมาร์กในกรุงสยาม ที่ได้จดทะเบียนไว้ณสถานกงสุลเดนมาร์ก ภายหลังวันแลกเปลี่ยนสัญญา จะต้องอยู่ในบังคับอำนาจศาลฝ่ายสยามตามกะบิลเมือง

สัญญาระหว่างกรุงสยามกับสหปาลีรัฐอเมริกา

ลงชื่อกันที่กรุงวอชิงตัน เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ รับรองและแลกเปลี่ยนกันที่กรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ข้อความในหนังสือสัญญาฉะบับนี้ที่เป็นสำคัญ คือ

(๑) สหปาลีรัฐอเมริกานับถือว่า รัฐบาลสยามมีอิสสรภาพในการทั้งปวงที่เกี่ยวด้วยพิกัดอัตรา เก็บภาษีขาเข้าขาออก การคืนเงินภาษีสินค้ากลับออกไปนอกเมือง และสรรพากรผ่านด่านภาษีภายใน และส่วยสาอากรอื่นๆ ทั้งสิ้น

(๒) วิธีอำนาจศาลของสหปาลีรัฐอเมริกา ซึ่งตั้งไว้ในกรุงสยามแต่ก่อนมา ต้องเป็นอันยกเลิกขาด และสิ้นสุดลงตั้งแต่วันที่รับรองและแลกเปลี่ยนสัญญากันเป็นต้นไป และ

บรรดาชาวเมือง สหปาลีรัฐอเมริกาก็ดี บริษัทหรือพวกหุ้นส่วนหรือสมาคมทั้งหลาย ซึ่งอยู่ในความข้องกันของสหปาลีรัฐอเมริกาในกรุงสยามนั้นก็ดี ต้องมาอยู่ในอำนาจศาลฝ่ายสยาม และสัญญาฉะบับเก่า ๆ ที่ทำไว้ระหว่างรัฐบาลสยามกับสหปาลีรัฐอเมริกาก่อนสัญญาฉะบับนี้ เป็นอันยกเลิกทั้งหมดด้วย

(๓) หนังสือสัญญานี้มีกำหนดใช้ได้ ๑๐ ปี นับแต่วันที่รับรองและแลกเปลี่ยนสัญญากัน ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่แจ้งความประสงค์ที่จะเลิกสัญญานี้ภายใน ๑๒ เดือน ก่อนสิ้นกำหนดสิบปี สัญญานี้ใช้ต่อไปได้อีกปี ๑

๒๕. การศึกษา การศึกษาสำหรับเด็กชายหญิงเริ่มต้นด้วยประถมศึกษา หลักสูตรการเรียนสำหรับการศึกษาชั้นนี้สำหรับชายกำหนดเวลา ๕ ปี คือมีการเรียนสามัญศึกษาอันเป็นวิชชาฝ่ายมนุษยธรรมล้วน ๓ ปี ปีที่ ๔ และปีที่ ๕ มีการเรียนวิชชาอาชีพเบื้องต้น ซึ่งยอมให้เลือกเพื่อให้เหมาะแก่ภูมิลำเนาเพิ่มขึ้น ความรู้ชั้นปีที่ ๕ เรียกว่าประโยคประถมศึกษาบริบูรณ์ สำหรับเด็กหญิงกำหนดเวลาเพียง ๓ ปี, ความรู้ชั้นปีที่ ๓ เรียกว่าประโยคประถมศึกษาบริบูรณ์สำหรับสตรี. การศึกษาชั้นนี้ได้มีการบังคับด้วย พระ

ราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ ตามพระราชบัญญัตินี้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปีเต็มต้องเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนถึงอายุ ๑๔ ปีเต็ม แต่อายุ ๗ ปีซึ่งเป็นขีดข้างต้นนี้อาจเขยิบขึ้นเป็นอายุ ๘ ปี ๙ ปี หรือ ๑๐ ปี ได้ด้วยเหตุประจำท้องที่ เด็กชายทุกคนไม่จำเป็นจะต้องเรียนในชั้นประถมปีที่ ๔ ปีที่ ๕ คนใดประกอบด้วยกำลังทรัพย์หรือกำลังปัญญา เมื่อเรียนจบประถมปีที่ ๓ แล้วเปิดโอกาสให้ได้ไปเรียนมัธยมศึกษาสามัญ ซึ่งเป็นวิชชาฝ่ายมนุษยธรรมสูงขึ้น, แต่พวกที่ประกอบด้วยลักษณะเช่นนั้นคงมีส่วนน้อย เพราะฉะนั้นประถมศึกษาจึงนับเป็นการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้.

มัธยมศึกษาสามัญสำหรับชายมีหลักสูตรกำหนดเวลาเรียน ๘ ปี ความรู้ชั้นปีที่ ๘ เรียกว่าประโยคมัธยมบริบูรณ์ ความรู้ชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์เทียบเสมอวิชชาที่สอนในเบื้องชั้นต้นของมหาวิทยาลัยที่ดี ๆ ได้. หลักสูตรมัธยมศึกษาสามัญแบ่งเป็น ๓ ตอน คือมัธยมตอนต้นเวลา ๓ ปี มัธยมตอนกลาง ๓ ปี มัธยมตอนปลาย ๒ ปี วิชชาในมัธยมตอนต้นและตอนกลางโดยมากสอนในภาษาไทย แต่ตามโรงเรียนโดยมากมีการเรียนภาษาต่างประเทศที่สำคัญภาษาหนึ่งแล้ว

แต่จะเลือก เป็นการเรียนภาษาตั้งแต่มัธยมตอนต้นไป ทีเดียว อย่างไรก็ดีจำต้องเรียนภาษาต่างประเทศตั้งแต่มัธยมตอนกลาง ในมัธยมตอนปลายเพิ่มภาษาต่างประเทศขึ้นอีกภาษาหนึ่ง ฝ่ายหลักสูตรมัธยมศึกษาสำหรับสตรีนั้น กำหนดเพียง ๖ ปี ความรู้ขั้นปีที่ ๖ เรียกว่าประโยคมัธยมบริบูรณ์สำหรับสตรี

ส่วนวิสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการเรียนวิชชาใดๆ ฉะเพาะสำหรับการอาชีพก็ได้จัดให้มีเป็นชั้นๆ สำหรับชั้นทวยราษฎร์ก็เรียนในประถมปีที่ ๔ ปีที่ ๕ แต่เด็กชายคนใดที่สอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษาแล้วยังอยากจะหาความชำนาญในวิชชาที่ได้เรียนมาเบื้องต้นแล้วต่อไปอีกก็เรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำต่อไป กำหนดเวลาเรียนแล้วแต่ประเภทวิชชา ซึ่งมีเวลาราว ๒ ปี ส่วนเด็กหญิงเมื่อสอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษาได้ความรู้สำหรับสตรีพอประมาณแล้วสมัครจะเรียนวิชชาอาชีพก็เรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำตามประเภทวิชชาต่อไปได้เช่นเดียวกัน ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายเมื่อเรียนมัธยมจบปีที่ ๓ แล้วไม่มีความประสงค์ที่จะเรียนมัธยมสามัญให้สูงขึ้นจะแยกไปเรียนมัธยมวิสามัญตอนกลางก็ได้ เด็กชายที่เรียนจบมัธยมปีที่ ๖ คือจบมัธยมตอนกลางก็แยกไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นสูงได้ ส่วนเด็กหญิงเมื่อสอบไล่ได้ประโยคมัธยม

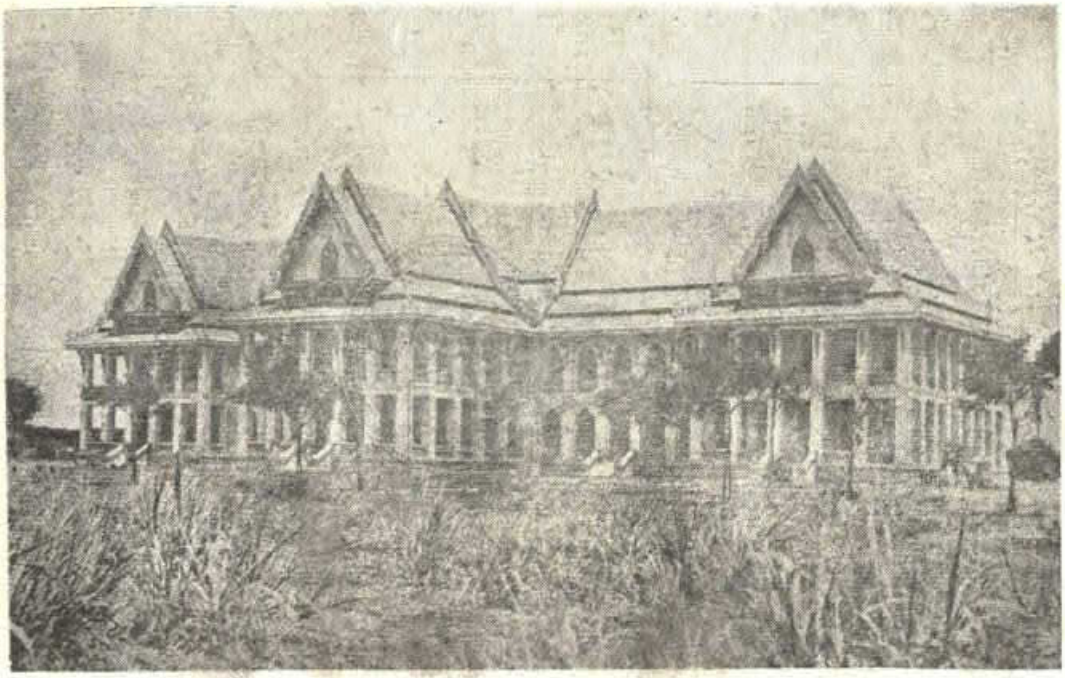
บริบูรณ์สำหรับสตรีก็ไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นสูงสำหรับสตรี เด็กชายที่สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ ถ้ายังมีความประสงค์ที่จะหาความรู้โดยฉะเพาะต่อไป ก็เข้ามหาวิทยาลัย ชื่อว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งประดิษฐานขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยในเวลานี้จัดเป็น ๔ คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์, คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ และคณะวิศวกรรมศาสตร์ ในคณะแพทยศาสตร์มีโรงเรียนฝึกหัดนางพยาบาล และนางผดุงครรภ์ ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง และมีโรงพยาบาลสำหรับฝึกหัด ชื่อว่า โรงพยาบาลศิริราช กับมีโรงพยาบาลอีกโรงหนึ่งในความดูแลของคณะแพทยศาสตร์ ชื่อว่าโรงพยาบาลสมเด็จ ณศรีราชา ตั้งและดำรงอยู่ด้วยทุนของสมเด็จพระมาตุฉาเจ้า สว่างวัฒนา บรมราชเทวี ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีโรงเรียนปรุงยาอยู่ด้วย.

โรงเรียนจัดได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ๓ ประเภท คือ โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนราษฎร์.

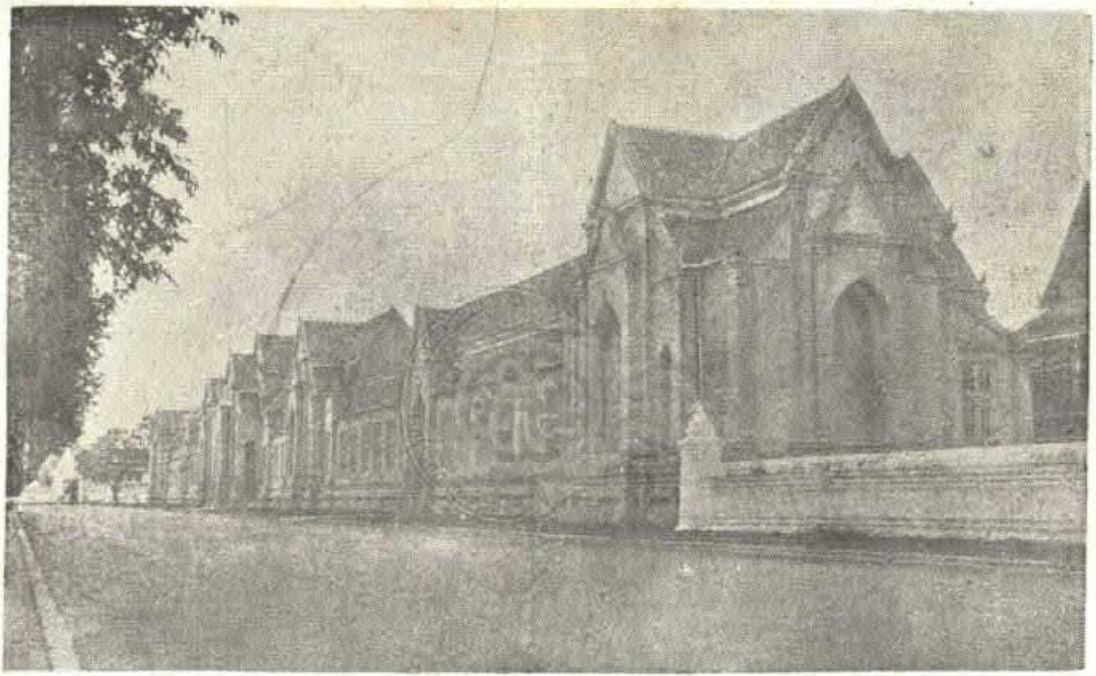
โรงเรียนรัฐบาลในกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งและดำรงอยู่ด้วยเงินในงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการทั้งสิ้น โรงเรียนรัฐบาลโดยมากตั้งอยู่ในย่านกลาง เช่นในตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ ที่ว่าการจังหวัด และที่ว่าการมณฑล เพื่อให้เป็นตัวอย่าง นอกจากโรงเรียนรัฐบาลของกระทรวงศึกษาธิการ มีโรงเรียนรัฐบาลในความปกครองของกระทรวงต่าง ๆ แล้วแต่ความประสงค์ของกระทรวงนั้น ๆ อีกด้วย เช่นโรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนตำรวจภูธร และตำรวจพระนครบาล เป็นต้น.

โรงเรียนประชาบาล ได้แก่โรงเรียนที่ประชาชนในตำบลหนึ่ง หรืออำเภอหนึ่งตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง หรือที่นายอำเภอตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนที่ว่านี้ อยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ ในหมู่บ้านหนึ่งหมู่เดียวกัน หรือตำบลหนึ่งตำบลเดียวกัน จะตั้งและดำรงโรงเรียนอยู่มากกว่าโรงหนึ่งก็ได้ ถ้าเห็นความจำเป็น โรงเรียนประเภทนี้จัดตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช ๒๔๖๔

โรงเรียนราษฎร์ ได้แก่โรงเรียนที่บุคคลคนเดียวหรือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ด้านใต้) จังหวัดพระนคร

หอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร

หลายคนจัดการตั้งและดำรงอยู่ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนประเภทนี้ที่สำคัญได้แก่โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ, โรงเรียนราชวิทยาลัย, โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ เป็นต้น กับมีโรงเรียนราชินีซึ่งดำรงอยู่ด้วยพระราชทรัพย์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง เป็นส่วนมาก และโรงเรียนของคณะมิสชันนารีต่าง ๆ.

เป็นความมุ่งหมายของเจ้าหน้าที่ฝ่ายศึกษาที่จะให้ครูที่สอนอยู่ตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นครูที่ได้รับการฝึกหัดทางครูโดยมากที่สุดที่จะเป็นได้ เพราะฉะนั้นจึงได้มีการฝึกหัดครูในที่ต่าง ๆ มีโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นมัธยมและประถมสามัญศึกษาสำหรับชาย โรงเรียนฝึกหัดครูสามัญศึกษาสำหรับหญิง ซึ่งเป็นโรงเรียนกลางตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ กับมีโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมชั้นประถมและมัธยมกลางโรงหนึ่งตั้งอยู่ที่พระประโทน จังหวัดนครปฐม โรงเรียนฝึกหัดครูช่างโรงหนึ่งตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ นอกจากนี้มีโรงเรียนฝึกหัดครูสามัญศึกษาและครูกสิกรรมอยู่ตามย่านกลางต่าง ๆ ในหัวเมืองมณฑล

รัฐบาลมีความประสงค์ที่จะอุดหนุนให้นักเรียนที่เฉียบ

แหลมได้โอกาสศึกษาสูงที่สุดที่จะเป็นได้ ด้วยการให้ทุนเรียน นักเรียนที่เรียนดีในชั้นต่าง ๆ ยอมให้เรียนต่อในชั้นสูงได้โดยได้ทุนเรียน นักเรียนที่สอบไล่ได้ที่ ๑ และที่ ๒ สำหรับการสอบไล่ประโยคมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงไปเรียนต่อณต่างประเทศ นอกจากนี้กระทรวงต่าง ๆ ก็ยังได้เลือกนักเรียนที่เฉียบแหลมส่งไปเรียนณต่างประเทศด้วย.

๒๖. ศาสนา ในประเทศสยาม พุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญที่สุด เพราะคนไทยทั่วไปนับถือพุทธศาสนาและนับเอาเป็นศาสนาสำหรับชาติด้วย บรรพบุรุษของชาติไทยได้นับถือพุทธศาสนาสืบ ๆ มาแต่โบราณจนทุกวันนี้ มิได้เปลี่ยนศาสนาเหมือนอย่างชาติ นอกจากพุทธศาสนายังมีศาสนาคริสต์และศาสนามะหะหมัดซึ่งมีชาวสยามนับถืออยู่บ้าง

โดยเหตุที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาสำหรับชาติ พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองประเทศสยามตามลำดับมา จึงเป็นพุทธศาสนิก คือ ผู้นับถือพุทธศาสนา และได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาโดยแข็งแรงทุก ๆ พระองค์ โดยตั้งพระองค์ไว้ในตำแหน่งพุทธศาสนูปถัมภก มีเจ้าหน้าที่สำหรับจัดการศาสนาและทำกิจการต่าง ๆ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินบำเพ็ญพระ

ราชภุศลด้วย ยกเป็นแผนกหนึ่ง ต่อมาจนสมัยจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน มีคณะเสนาบดีรวมกันเป็นรัฐบาลขึ้น เมื่อรัชกาลที่ ๕ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ จึงได้ยกการพุทธสาสนาเป็นกิจสำคัญของรัฐบาลแผนกหนึ่ง อยู่ในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ มีเสนาบดีเป็นหัวหน้ารับผิดชอบเหมือนกระทรวงอื่น ๆ และรวมการศึกษาเข้าไว้ในกระทรวงนี้ด้วย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๒ จึงได้แยกการสาสนาออกจัดโดยฉะเพาะ เรียกว่า กรมธรรมการ ขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินตามรูปการเดิม

พุทธสาสนา

พุทธสาสนานั้น แรกเกิดที่ประเทศอินเดีย ศาสดาจารย์ผู้แรกตั้งพุทธสาสนา เรียกว่า พระพุทธเจ้า เป็นชาวอินเดีย ตามหนังสือพุทธประวัติว่า เป็นโอรสของศากยกษัตริย์ในสกุลโคดม มีพระนามว่า สิทธัตถะ ประสูติเมื่อก่อน พ.ศ. ๘๐ ณเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งอยู่ในสักกชนบท (เดี๋ยวนี้เรียกเนปาล) อันเป็นประเทศราชของแคว้นโกสล ซึ่งเดี๋ยวนี้เรียกว่ามณฑลอูธ (Oudh) อยู่ตอนตะวันออกเฉียงเหนือใต้ภูเขาหิมาลัยลงมา เมื่อพระชนมายุ ๓๕ ได้ตั้งพระองค์เป็นศาสดาจารย์ เริ่มสอนลัทธิใหม่เรียกว่า ลัทธิพุทธสาสน์ ณตำบลคยา ในประเทศ

มคธ เดี๋ยวนี้เรียกว่า พิหารใต้ (South Bihar หรือ Behar) อยู่ในมณฑลเบงคอล ตอนตะวันตกเฉียงเหนือ) ประกาศสาสนาอยู่จน พระชนมายุได้ ๘๐ จึงปรินิพพาน และเริ่มพุทธศักราช แต่ปีนั้นเป็นต้นมา ในบัดนี้พุทธสาสนาที่เป็นหลักฐานในประเทศอินเดียเสื่อมลงมาก นอกจากที่เกาะลังกา.

การถือพุทธสาสนานั้น ถือพระรัตนตรัย (แก้วทั้ง ๓) ว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) พระรัตนตรัย คือ ๑. พระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาจารย์ตั้งพุทธสาสนา ๒. พระธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า ๓. พระสงฆ์ คือ ภิกษุผู้สืบสาสนา โดยปฏิบัติและสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า. ลัทธิพุทธสาสนาที่ชนะพึงปฏิบัตินั้นย่อมมีข้อบัญญัติมากมาย ตั้งแต่ให้ทานรักษาศีล จนถึงบวชเป็นภิกษุ. การบวชนั้น คนไทยถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณอย่างหนึ่ง คือผู้ชายที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป บวชเป็นภิกษุได้ อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี ถ้าจะบวชต้องเป็นเพียงสามเณร. การบวชนั้นคือคนของคนยอมออกไปอยู่ต่างหากจากบิดามารดาและญาติพี่น้อง แม้ทรัพย์สมบัติของคนก็ยอมสละเสียตลอดเวลาที่ยังบวชอยู่ แล้วออกไปอยู่วัด ซึ่งเป็นส่วนโดยฉะเพาะสำหรับเป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์

และประพฤติข้อวัตรปฏิบัติตามลัทธิของภิกษุทุกประการ มีการนุ่งห่มผ้าเหลืองเป็นต้น เมื่อบวชแล้วจะอยู่ไปนานเท่าไรหรือสึกออกเป็นคฤหัสถ์เมื่อไรก็ได้ แต่มักนิยมกันว่าไม่น้อยกว่า ๓ เดือน คือตลอดพรรษากาลหนึ่ง แต่ครั้งโบราณปรากฏตามตำนานว่า ผู้หญิงก็บวชได้เรียกว่า ภิกษุนี แต่ได้เสื่อมสูญมานานแล้ว ในบ้านเมืองนี้มีผู้หญิงบวชอยู่บ้างเรียกว่า นางชี ใช้นุ่งห่มผ้าขาว และถือศีลอย่างอุบาสกอุบาสิกา เพราะเหตุที่การบวชเป็นประเพณีของผู้ถือพุทธสาสนาเช่นนี้ ในประเทศที่นับถือพุทธสาสนาทั่วไปจึงนิยมสร้างวัดกันมากมาย สำหรับให้เป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ นับว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลสำคัญอย่างหนึ่ง.

ในประเทศสยามมีวัดในพุทธสาสนาที่ได้สร้างมาแต่เดิม ๆ เป็นอันมาก ตามรายงานของกระทรวงธรรมการสำหรับ พ.ศ. ๒๔๖๑ ว่า วัดพระสงฆ์ไทยมี ๑๓,๖๓๐ วัด มีพระสงฆ์ไทย ๘๖,๑๔๒ รูป มีสามเณร ๖๑,๖๗๘ รูป วัดพระสงฆ์มอญมี ๑๓๘ วัด มีพระสงฆ์มอญ ๑๐๖๒ รูป วัดพระสงฆ์พะม่ามี ๔๐ วัด มีพระสงฆ์พะม่า ๙๓ รูป ส่วนจีนกับญวนผู้ที่บวชเรียกว่าหลวงจีน หลวงญวน วัดสำหรับ

หลวงจีนมี ๑๓ วัด มีหลวงจีน ๔๗ รูป วัดสำหรับหลวงญวน มี ๑๑ วัด มีหลวงญวน ๔๔ รูป

โดยเหตุที่พระในพุทธสาสนาเป็นบุคคลพิเศษจากพลเมืองสามัญ และแยกออกไปตั้งอยู่เป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะสงฆ์ และคณะสงฆ์นี้ย่อมมีความสงบสำรวมอยู่โดยปรกติ และลัทธิไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายของบ้านเมือง รัฐบาลยอมให้อำนาจบังคับบัญชากันเอง ฝ่ายอาณาจักรช่วยปกครองสนับสนุนกิจการให้ดำเนินเรียบร้อย การปกครองคณะสงฆ์นี้มีตำแหน่งที่เป็นประมุข เรียกว่า สกลสังฆปริณายก หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า พระสังฆราช และมีตำแหน่งรองๆ ลงไปตามลำดับเรียกว่า เจ้าคณะ เจ้าอธิการ คือเจ้าวัด นอกจากนี้พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งให้มีฐานันดรอีกเรียกว่า สมณศักดิ์ เพื่อให้เป็นเกียรติยศประกอบกับตำแหน่งนั้นด้วย มีลำดับตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช (บางคราวเป็นสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า) สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระครูเป็นต้น พระสงฆ์ที่สมควรได้รับตำแหน่งสมณศักดิ์ต้องเป็นผู้รู้ธรรมวินัย มีความสามารถควบคุม และมีพรรษาอายุเป็นที่นับถือตามสมควร พระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์นี้ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล เรียกว่าเงินนิตยภัตร มาก

น้อยตามตำแหน่ง เงินนิตยภัตรนี้รัฐบาลให้จนถึงพระเปรียญที่สอบไล่ได้ตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมที่ตั้งไว้ เพื่อบำรุงการเรียนพุทธสาสนา และสืบต่อพุทธสาสนา ตามทำเนียบสมณศักดิ์พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระสงฆ์สมณศักดิ์และพระสงฆ์เปรียญได้รับเงินนิตยภัตรจากรัฐบาลมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๐๐๐ รูป, เงินที่รัฐบาลจ่ายในการบำรุงสาสนาในปีหนึ่ง ๆ ไม่น้อยกว่า ๒๐๐,๐๐๐ บาท

ประวัติพุทธสาสนามาสู่ประเทศสยาม

พุทธสาสนามาสู่ประเทศสยามเมื่อไรนั้น จะอ้างได้ตามเนื้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกราชในอินเดีย และในหนังสือมหาวงศ์ซึ่งเขียนพงศาวดารลังกาว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ พระเจ้าอโศกราช กษัตริย์ในโมริยราชวงศ์ได้เป็นใหญ่ในอินเดียฝ่ายใต้ ซึ่งมีนามในครั้งนั้นว่า ประเทศมคธ มีเมืองปาฏลีบุตรเป็นราชธานี ได้ยกกองทัพไปปราบปรามกลิงครัฐ ซึ่งเป็นเมืองอยู่ริมทะเลฝ่ายใต้ของอินเดีย ได้ทอดพระเนตรเห็นข้าศึกล้มตายเป็นอันมาก ก็สลดพระทัยไม่ปรารถนาจะแผ่อาณาจักรหาเกียรติยศด้วยการสงครามต่อไปแต่นั้นมา พระองค์จึงหันมาหาเกียรติยศด้วยการแต่สาสนา

โดยถือเอาพุทธสาสนาเป็นหลัก แล้วทะนุบำรุงภิกษุสามเณรเป็นอันมาก จนพวกอื่นปลอมตนเข้าหาเลี้ยงชีพในพุทธสาสนามากขึ้น พระองค์ทรงทรายโปรดให้ชำระและขับไล่เสีย แล้วอัญเชิญพระเถระผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลาย มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธานให้ช่วยกันรวบรวมร้อยกรองข้อขัมมะต่าง ๆ ให้ถูกต้องเรียกว่า ทำสังคายนา. การสังคายนาครั้งนี้ว่าทำเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ ซึ่งเป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลของพระเจ้าอโศกราช นับตามตำนานพุทธสาสนาฝ่ายใต้ว่า เป็นสังคายนาครั้งที่ ๓ เมื่อสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้าอโศกราชผู้เป็นสาสนูปถัมภกมีพระราชประสงค์จะแผ่สาสนาไปยังนานาประเทศ จึงได้ส่งสาสนทูตไปเที่ยวสั่งสอนตามประเทศใหญ่น้อย ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ตะวันตกและตะวันออก ส่วนสาสนทูตที่มาทางตะวันออกเฉียงใต้ คือแหลมอินดูจีนซึ่งในครั้งนั้นเรียกว่า "สุวรรณภูมิ" นั้นคือพระเถระ ๒ องค์มีนามว่า พระโสณเถระกับพระอุตรเถระ. (ที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ คือดินแดนที่เป็นประเทศพะม่า มอญ สยาม เขมร ตลอดจนแหลมมะลายู.) พระเถระ ๒ องค์นั้นมาตั้งสอนสาสนาเป็นหลักฐานลงที่จังหวัดนครปฐมก่อน (คือที่ตั้งเป็นมณฑลนครชัยศรีเดี๋ยวนี้) ในครั้งนั้นฝั่งทะเลยังอยู่ใกล้นครปฐม

และปรากฏว่า เมืองนครปฐมเป็นเมืองใหญ่ และโบราณที่สุดเมืองหนึ่งในสุวรรณภูมิ หนังสือเก่าเรียกเมืองนครปฐมว่า เมืองสิริชัยบ้าง, ชัยสิริบ้าง, (ชัยศรี) ศรีวิชัยบ้าง แล้วต่อมาเป็นเมืองร้างเสียช้านาน พึ่งมาตั้งเป็นเมืองขึ้นใหม่เมื่อรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ สมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับเป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม เมืองนครปฐมนับว่าเป็นเมืองแรกที่พุทธศาสนามาประดิษฐานทางประเทศนี้ พวกถือพุทธศาสนาได้สร้างพระสถูปใหญ่น้อยไว้เป็นอันมาก องค์แรกที่สร้างขึ้นเรียกว่าพระปฐม หลักฐานที่อ้างคือ ๑. สัณฐานรูปพระปฐม (คูพระปฐมเก่าที่ก่อตัวอย่างไว้เอาพระปรางซึ่งพระยาภาณสร้างเสริมเมื่อภายหลังออกเสีย) เหมือนสญชัยสถูปที่พระเจ้าอโศกราชสร้างในอินเดีย และก่อด้วยอิฐทำนองเดียวกัน ๒. ขุดพบศิลารูปวงล้อที่จังหวัดนครปฐมมากกว่าที่อื่น ๆ ในสุวรรณภูมิ ศิลารูปวงล้อนี้มหาชนสร้างขึ้นเป็นที่หมายพระธรรมจักรสำหรับเป็นที่สักการบูชา ตามทางสอบสวนของนักโบราณคดีว่า ในประเทศอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกราชยังไม่ได้สร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปพึ่งมามีขึ้นภายหลังจากสมัยพระเจ้าอโศกราชนับเวลาตั้ง ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ ปี. เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งหลักฐาน

ลงที่นครปฐมแล้ว ต่อมาก็แพร่หลายไปตามประเทศต่าง ๆ ในสุวรรณภูมิ ทางเหนือตลอดถึงมณฑลพายัพ ทางตะวันตกถึงมอญ พะม่า ทางใต้ในแหลมมะลายูตลอดถึงเกาะชะวา ทางตะวันออกตลอดถึงเขมร

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้านิพพานแล้วต่อมา พระสงฆ์ในอินเดียเกิดแตกแยกออกหลายคณะหรือหลายนิกาย โดยความเห็นในทางลัทธิไม่ตรงกัน ยิ่งนานเวลาและยิ่งอยู่ห่างกันยิ่งแตกต่างกันมากขึ้น นิกายที่ต่างกันมากจนเกือบจะเป็นคนละลัทธินั้นมี ๒ นิกาย เป็นฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้. ฝ่ายเหนือเรียกว่า อุตตรนิกาย ฝ่ายใต้เรียกว่า ทักษิณนิกาย. พวกนิกายฝ่ายใต้ถือมั่นว่า คำสั่งสอนที่มีในคัมภีร์ว่าไว้อย่างไรก็ถือตรงตามนั้น ไม่ยอมดัดแปลงหรืออนุโลมเข้าหาความนิยมของมหาชน คณะนี้มีหนังสือที่เรียกว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นภาษามคธ แต่ส่วนคณะนิกายฝ่ายเหนือถือเอาความนิยมของมหาชนเป็นใหญ่ คือแก้ไขลัทธิอนุโลมให้ถูกใจมหาชน เพื่อให้เขาเกิดศรัทธาจะได้ทำบุญให้มาก ๆ วิธีนี้เกิดจากอาจารย์ในสาสนาพราหมณ์ในอินเดียเห็นคนไปนิยมพุทธสาสนามาก จึงแก้ไขดัดแปลงลัทธิสาสนาพราหมณ์เข้าหาข้อธัมมะในพุทธสาสนาให้กลมเกลียวกัน. พระภิกษุ

ผู้หวังลาภสักการเป็นใหญ่ จึงรับลัทธินี้ถือกันสืบมา เรื่องนี้ยังมีผลมาถึงเรา ที่พอยกตัวอย่างได้ เช่น การทำบุญในพุทธสาสนา มีลัทธิพราหมณ์ปนอยู่โดยมิรู้ตัว เช่น การบวชนาคแล้วมีการทำขวัญนาคด้วยเป็นต้น นิกายฝ่ายเหนือเรียกลัทธิใหม่นี้ว่า ลัทธิมหายาน หมายความว่าเป็นลัทธิกว้างขวางเหมือนยานพาหนะอันใหญ่โต สามารถขนสัตว์ข้ามสังสารวัฏได้มาก และเรียกว่าลัทธิเก่า และเรียกลัทธิเก่าคือนิกายฝ่ายใต้ว่า หีนยาน. คณะของลัทธิมหายานเกิดขึ้นทางฝ่ายเหนือของอินเดีย ต่อจากสมัยพระเจ้าอโศกราชมาราว ๓๐๐ หรือ ๔๐๐ ปี แรกที่นิกายนี้จะแพร่หลายไปตามนานาประเทศนั้น ตามคำอธิบายในหนังสือพระราชพงศาวดารลังกาว่าเมื่อ พ.ศ. ๕๕๓ แต่หนังสือประถมฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีปว่า พ.ศ. ๖๖๘ พระเจ้ากนิษกะได้เป็นใหญ่ในอินเดียฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่าแคว้นคันธารรายฎร์ มีเมืองปุรุษนครเป็นราชธานี ถึงวันนี้เรียกว่าเมืองเปษวาร์ (Peshwar) มีอาณาเขตกว้างขวางคล้ายของพระเจ้าอโศกราช. พระเจ้ากนิษกะมีพระราชประสงค์จะหาเกียรติยศด้วยการแผ่สาสนาอย่างพระเจ้าอโศกราช จึง

อัญเชิญพระวสุพันธุเถระเป็นประธานพร้อมด้วยภิกษุทั้งปวงทำสังคายนาขึ้น สังคายนานี้ไม่มีปรากฏในคำนานพุทธสาสนาฝ่ายใต้ ข้อสำคัญของการสังคายนาครั้งนี้ คือ เปลี่ยนภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎกเป็นภาษาสันสกฤต และแยกออกไปเป็นลัทธิมหายาน ครั้นทำสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้ากนิษกะจึงส่งสาสนทูตไปเที่ยวสอนสาสนายังนานาประเทศใกล้ พระเจ้าอโศกราช แต่ไปทางเหนือและทางตะวันออกมาก เพราะฉะนั้น พุทธสาสนาลัทธิมหายานจึงแพร่หลายไปทางไซบีเรียมองโคเลีย ทิเบต จีน ญี่ปุ่น ตลอดถึงเมืองญวน เช่นอย่างหลวงจีน หลวงญวนและพวกญี่ปุ่นในบัดนี้ แต่ทางฝ่ายใต้ คือ ลังกา พะม่า มอญ ไทย เขมร มะลายู ได้รับพุทธสาสนาจากอินเดียฝ่ายใต้ครั้งพระเจ้าอโศกราช จึงเป็นลัทธินิกายฝ่ายใต้ตลอดมา พระไตรปิฎกจึงเกิดแตกต่างกันมาแต่ครั้งนั้น คือ พระไตรปิฎกของนิกายฝ่ายเหนือเป็นภาษาสันสกฤต พระไตรปิฎกของนิกายฝ่ายใต้เป็นภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาของชาวอินเดียฝ่ายใต้แต่โบราณ และยังปรากฏต่อไปว่าชาวคันธารราษฎร์ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นสำหรับสักการบูชาเป็นครั้งแรกก่อนที่อื่น ๆ นับแต่ พ.ศ. ๖๖๘ เป็นต้นมา

พุทธสาสนาลัทธิมหายาน คงแพร่หลายมาทางสุวรรณ

ภูมิแต่ครั้งพระเจ้ากนิษกะราว พ.ศ. ๖๖๘ ด้วยเหมือนกัน จึงมีพระพุทธรูปอย่างเก่า มีอาการกริดน้ำพระหัตถ์เบื้องซ้ายแสดงรูปพระธรรมจักรซึ่งเรียกว่า พระคันธารราษฎร์ ตามนามประเทศของพระเจ้ากนิษกะ มีอยู่ทางประเทศนี้หลายแห่ง เช่นที่เมืองนคร ปฐม และเมืองอื่น ๆ ในสุวรรณภูมิ

ต่อจากสมัยที่พระเจ้ากนิษกะทำสังคายนามาประมาณ ๖๐๐ ปี ถึง พ.ศ. ๑๑๗๒ หลวงจีนองค์หนึ่ง มีนามว่า ยวนฉ่าง หรือ ฮ่วนเจียง ในประเทศจีน ได้เดินทางไปสืบพุทธสาสนาที่ประเทศอินเดีย จดหมายเหตุไว้ว่าประเทศอินเดียในสมัยนั้น พุทธสาสนากับสาสนาพราหมณ์กำลังแข่งขันกันทั่วไป และว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งทรงนามว่า ศีลาทิตย์ ครองราชสมบัติณเมืองกันยากุพช์ ซึ่งบัดนี้เรียกว่า เมืองกาเนาช์ (Kanauj) อยู่ในมณฑลอูจ (Oudh เดิมเรียกอโยธยา) ได้ประชุมภิกษุสามเณร พราหมณาจารย์ และเจ้าประเทศราช ทำสังคายนา เพื่อรวมพุทธสาสนากับสาสนาพราหมณ์มิให้แก่งแย่งกัน ตอนแรกประชุมปรึกษาข้อแตกต่างในคดีธรรมของพุทธสาสนาและสาสนาพราหมณ์ ตอนที่ ๒ ปรึกษาข้อลัทธิที่แตกต่างกันในระหว่างพวกที่ถือนิกายฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้ ผลที่สุดตกลงตามลัทธิมหายาน ซึ่งถือ

กันแพร่หลายในประเทศนั้น แล้วพระเจ้าศีลาทิตย์ได้ส่งสาสนทูตไปเที่ยวสอนสาสนาตามนานาประเทศ ลัทธิมหายานครั้งหลังนี้คงแพร่หลายมาทางแหลมอินดูจีนด้วย มีหลักฐานเช่นได้พบพระพิมพ์ที่เมืองนครปฐม เมืองราชบุรี และตามถ้ำต่าง ๆ หลายแห่งในมณฑลนครศรีธรรมราช ยัดตานี และภูเก็ต. รูปพระพิมพ์ที่พบเหล่านี้ล้วนเป็นรูปที่มหาชนสร้างขึ้นเมื่อถือลัทธิมหายานครั้งหลัง คือทำเป็นพระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ชายบ้าง ผู้หญิงบ้าง รูปพระโพธิสัตว์ทำให้มีแขนมาก ๆ บ้าง บางรูปมีตัวอักษรสันสกฤตจารึกไว้ข้างหลังเป็นอักษรสันสกฤตรุ่นหลัง

พุทธสาสนาที่แผ่มาทางประเทศนี้ ทั้งในครั้งแรกและครั้งต่อมา หามีหนังสือคัมภีร์เป็นหลักฐานอย่างใดไม่ ต่อมาราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุทธ หรือที่เรียกว่าพระเจ้าอโนระทามังช่อ ได้เป็นใหญ่ในประเทศพะม่า มีอาณาเขตกว้างขวางตลอดมาจนถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีเมืองภุกามเป็นราชธานี ได้ทะนุบำรุงพุทธสาสนาเป็นอันมาก และทราบว่าที่เกาะลังกามีหนังสือคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ชาวอินเดียได้แปลจากภาษาสิงหฬเป็นภาษามคธ จึงได้ส่งทูตไปยังราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินเกาะลังกาขอลอก

คัดหนังสือพระไตรปิฎกมาไว้ที่ประเทศพะม่า หนังสือคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักของพุทธสาสนา จึงได้มาปรากฏทางประเทศนี้เป็นครั้งแรก ต่อมาราว พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าติลกราชเมืองเชียงใหม่ (ตรงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ได้อัญเชิญพระเถระมีพระธัมมทินนเถระเป็นประธานตรวจชำระพระไตรปิฎกจารึกลงเป็นอักษรไทยเรียบร้อย ได้คัดลอกต่อ ๆ กันมา คือจารตัวอักษรลงในใบลานรวมเข้าเป็นคัมภีร์ ๆ ใช้ตัวอักษรลาวบ้าง เขมรบ้าง แต่ที่ใช้อยู่สำหรับประเทศสยามนั้นใช้อักษรเขมร (ขอม) เป็นพื้น ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดการชำระพระไตรปิฎกและพิมพ์เป็นอักษรไทยแทนอักษรเขมร นับว่าพุทธสาสนาที่มีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักจึงตั้งมั่นลงในประเทศสยาม

สาสนาพราหมณ์หรือฮินดู

สาสนาพราหมณ์เป็นสาสนาของชาวอินเดียมาแต่เดิม และได้มีก่อนพุทธสาสนานับตั้ง ๑๐๐๐ ปีขึ้นไป ในสมัยนั้นมหาชนในอินเดียนับถือสาสนาพราหมณ์เป็นพื้น คือถือว่ามีพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลกและสิ่งทั้งปวง, พระเป็นเจ้าของลัทธิพราหมณ์ที่สำคัญมี ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ

(นารายณ์) พระศิวะ (อิศวร) และถือว่าสิ่งทั้งปวงมีเทวดาประจำอยู่ เช่น ดิน มีเทวดาประจำเรียกว่า พระธรณี, น้ำ มีเทวดาประจำเรียกว่า พระคงคา, ไฟ มีเทวดาประจำเรียกว่า พระเพลิง, ลม มีเทวดาประจำเรียกว่า พระพาย ฯลฯ และมีข้อบัญญัติให้เสียสรวงบูชา และสวดมนตร์อ้อนวอนตามแต่ผู้นับถือจะปรารถนา เพราะถือว่า พระเจ้าหรือเทวดาเหล่านั้นอาจอวยสิริสวัสดิมงคล หรือให้โทษได้ ลัทธิเหล่านี้ล้วนเป็นลัทธิพราหมณ์ในอินเดียทั้งสิ้น ส่วนในประเทศสยาม พลเมืองนับถือลัทธิพราหมณ์ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าไสยศาสตร์ปนกับลัทธิพุทธสาสนาเป็นพื้นด้วยเหมือนกัน เพราะชาวอินเดียที่มาสู่ประเทศสยามแต่เดิม ได้มาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนให้พลเมืองรู้จักกระทำพิธีต่าง ๆ ของพราหมณ์ แม้ในราชการก็ได้ตั้งเป็นกรมมีหน้าที่ทำพระราชพิธีต่าง ๆ โดยฉะเพาะเรียกว่า กรมพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีตรียัมปวาย และพระราชพิธีแรกนาขวัญ เป็นต้น จนพระราชพิธีเหล่านี้กลายเป็นประเพณีประจำปีสำหรับแผ่นดินสืบมา. ลัทธิที่ยังถืออยู่ทั่ว ๆ ไป เช่น พิธีโกนจุก ทำขวัญ ตรุษสงกรานต์ บูชาเทวดานพเคราะห์ ตลอดจนการวิวาหะและอาวาหมงคล ก็เอาอย่างมาจากลัทธิพราหมณ์ใน

พระราชพิธีแรกนา จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

เสาชิงช้า จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกรแฮม)

อินเดีย ทั้งสิ้น ลัทธิพราหมณ์ที่ถือกันในประเทศสยาม แม้เดิมจะเป็นลัทธิพราหมณ์ในอินเดียก็ดี แต่โดยเหตุที่ไทยไม่ใช่แต่รับลัทธิพราหมณ์มาอย่างเดียว ได้รับลัทธิพุทธสาสนาของอินเดียมาถืออยู่ด้วย และได้นับถือปนกันไป จนไม่รู้สึกว่าเป็นลัทธิพราหมณ์ เพราะฉะนั้นการทำบุญเป็นพิธีต่าง ๆ จึงมีลัทธิพุทธสาสนาและลัทธิพราหมณ์ปนกัน เช่นบวชนาคมีการทำขวัญนาค การบวชเป็นลัทธิพุทธสาสนา การทำขวัญเป็นลัทธิพราหมณ์ ดังนี้เป็นต้น

สาสนาพราหมณ์มาสู่ประเทศสยามเมื่อไรนั้น ไม่มีตำนานที่เป็นหลักฐาน แต่สันนิษฐานตามหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกราชในอินเดียว่า เมื่อราว พ.ศ. ๒๐๐ เศษ พระเจ้าอโศกราชในอินเดียครองราชสมบัติได้ ๙ ปี ครั้งนั้นยังมิได้นับถือพุทธสาสนา ยกกองทัพไปปราบปรามแว่นแคว้นกลิงคราษฎร์ซึ่งอยู่ริมทะเลฝ่ายใต้ในอินเดีย การสงครามครั้งนั้นกว่าจะได้เมืองก็ฆ่าฟันผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ที่จับเป็นจะเลยได้ในว่าราวแสนห้าหมื่น เพราะฉะนั้นพวกชาวอินเดียฝ่ายใต้ที่หนีภัยจึงอพยพมาทางแหลมอินดูจีนนี้มากสมด้วยตัวอักษรและภาษาที่พบในศิลาจารึกทางประเทศนี้ ซึ่งล้วนแต่เป็นของชาวอินเดียฝ่ายใต้ทั้งสิ้น. ถ้านับถอยหลัง

จากสมัยพระเจ้าอโศกราชขึ้นไปราวร่วมพุทธกาล หรือก่อนพุทธกาล คงจะมีชาวอินเดียไปมาค้าขายทางประเทศนี้ หรืออพยพมาอยู่บ้างแล้ว แต่ยังเป็นจำนวนน้อยอยู่ ครั้นเมื่อเกิดภัยขึ้นจากพระเจ้าอโศกราชก็คงอพยพกันมาตั้งอยู่ตามประเทศนี้เป็นแห่ง ๆ และเพิ่มเติมคิดต่อกันมามากขึ้นทุกที เช่นเดียวกับพวกมอญที่อพยพหนีภัยจากพะม่ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารครั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ หรือเช่นพวกจีนที่มาตั้งหาเลี้ยงชีพอยู่ในประเทศสยามเป็นต้น ชาวอินเดียเป็นชาติที่เจริญและมีวิชาความรู้ดีกว่าคนพื้นเมืองในสมัยนั้นมาก จึงได้มาเป็นครูอาจารย์แนะนำลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ให้คนพื้นเมืองเชื่อถือกันสืบ ๆ มา บางสมัยชาวอินเดียได้เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดิน เช่นที่เป็นใหญ่ในประเทศเขมร ก็เคยได้สร้างเทวสถานด้วยศิลาอันใหญ่โต มีปรากฏแลเห็นเป็นต้น พระเจ้าแผ่นดินเขมรโดยมากนับถือศาสนาพราหมณ์ บางองค์ก็นับถือพุทธศาสนา และได้แผ่อำนาจเข้ามาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นประเทศสยามด้วย ราษฎรผู้อยู่ใต้อำนาจจึงต้องนับถือลัทธิพราหมณ์ตามอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ครั้นพวกไทยซึ่งอพยพจากประเทศจีนตอนใต้เข้ามาสู่ประเทศสยามตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ เป็นต้นมา

เมื่อเข้ามาสู่ประเทศสยามแล้วก็ยอมรับลัทธิพราหมณ์และรับลัทธิพุทธสาสนา นับถือเป็นประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้

สาสนาคริสต์

สาสนาคริสต์นั้นในประเทศสยามมีผู้นับถือกันกระจัดกระจายทั่วไป พระเจ้าแผ่นดินก็อุดหนุนโดยออกพระราชบัญญัติคุ้มครองวัดคริสตังและอุดหนุนด้วยประการอื่นอีก. สาสนานี้แรกเกิดที่ประเทศปาเลสไตน์ซึ่งเป็นประเทศเล็ก ๆ อยู่ริมทะเลเมดิเตอเรเนียน ต่อประเทศอาหรับออกไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ครั้งนั้นเป็นเมืองขึ้นของกรุงโรมในยุโรป ศาสดาจารย์ผู้แรกประกาศสาสนานี้มีนามว่า พระเยซูคริสต์เป็นชาติยิว ซึ่งในครั้งนั้นเรียกว่าชาติเฮ็บรู เกิดเมื่อ พ.ศ. ๕๔๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑ เมื่อชนมายุได้ ๓๐ เริ่มประกาศสาสนาโดยอ้างว่าเป็นผู้แทนพระเจ้า แยกออกจากสาสนายิว ซึ่งมีคัมภีร์เก่าเป็นหลักแล้วไปตั้งลัทธิขึ้นใหม่ ประกาศสาสนาอยู่ ๓ ปี สิ้นชีพเมื่อ พ.ศ. ๕๗๖ มีชนมายุ ๓๓ นับแต่เวลาที่พระเยซูคริสต์สิ้นชีพแล้วล่วงมาประมาณ ๑๕๐ ปี มีนักบุญผู้ถือลัทธิของพระเยซูคริสต์ เช่นนักบุญมัทธิว นักบุญมารโก และนักบุญลูกา ได้รวบรวมเรื่องราวและคำสอนของพระเยซูคริสต์ขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ใหม่ ท่านนักบุญเหล่านี้

อ้างว่าได้เขียนคัมภีร์ใหม่ขึ้นตามโองการของพระเจ้า คือ พระเจ้าดลใจให้เขียน แล้วสาสนาคริสต์จึงได้แพร่หลายไปทางตะวันตกทั่วทวีปยุโรป ซึ่งอยู่ติดกับที่เกิดสาสนา เพราะในทวีปยุโรปไม่มีศาสดาจารย์ผู้แรกตั้งสาสนา ชาวยุโรปหรือชาติฝรั่งจึงรับลัทธิสาสนาคริสต์นับถือกันสืบ ๆ มา จนนับว่าเป็นสาสนาสำหรับชาติฝรั่ง

สาสนาคริสต์แยกออกเป็นนิกายที่สำคัญ ๒ นิกาย คือ ๑. โรมันแคถอลิค นักบวชผู้สอนสาสนาตามลัทธินี้เรียกว่า บาดหลวง มีพระสังฆราชเรียกว่า โปป เป็นประธานอยู่ณกรุงโรมในทวีปยุโรป. ๒. ลัทธิโปรเตสแตนต์ ผู้สอนลัทธินี้เรียกว่า มิชชันนารีหรือหมอสาสนา ลัทธินี้แยกจากลัทธิโรมันแคถอลิคเมื่อราวศตวรรษที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช โดยนักบวชชาวเยรมันผู้หนึ่งมีนามว่า มาร์ติน ลูเถอร์ (Martin Luther) แยกออกไปตั้งคณะขึ้นใหม่.

สาสนาคริสต์มาสู่ประเทศสยามเมื่อไรนั้น ตามคำอธิบายในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ชาติฝรั่งพึ่งรู้จักแล่นเรือมาทางประเทศในทิศตะวันออกเมื่อราว ๔๐๐ ปีเศษที่ล่วงมาแล้วนี้ (ปีที่เขียนภูมิศาสตร์นี้ พ.ศ. ๒๔๖๕) ชาติโปรตุเกสเป็นฝรั่งชาติแรกที่รู้จักประเทศ

ในทิศตะวันออก คือ ใน รัชกาล พระเจ้า มานูเอล พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเกสได้ ให้ วัสโกดะคามา คุมเรือกำปั่น รบ ๓ ลำ พร้อมด้วย เครื่องศาสตราวุธ แล่นเรือ อ้อมทวีป แอฟริกามา ถึงเมืองกาลีกูฏ ที่ อยู่ริม ทะเล ใน ประเทศ อินเดีย เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๐๔๑ ต่อ มา กว่า นั้นมา อีก ๒๐ ปี ชาติโปรตุเกส จึงมาถึง ประเทศ สยาม มา ทำ ทางพระราชไมตรี กับ สมเด็จพระรามา ธิบดีที่ ๒ ณ กรุง ศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๑ เป็นครั้ง แรก ที่ไทย มี ทาง พระราชไมตรี กับ ชาติ ฝรั่ง ใน ยุโรป ต่อ นั้น มา อีก ๒๐ ปี ถึง พ.ศ. ๒๐๘๑ ใน รัชกาล สมเด็จพระชัยราชา ธิราช สมัย กรุงศรีอยุธยา พะม่า ยก กองทัพ มา ตี เมือง เชียง กราน (เดี๋ยว นี้ เรียก ว่า เมือง อัตตะรัน อยู่ ใน แคน พะม่า ต่อ เขตต์ จังหวัด กาญจนบุรี ออกไป) สมเด็จ พระชัย ราชาธิราช ยก กองทัพ ไป ชัยไล่ มี ชาติโปรตุเกส ที่ เข้ามา อยู่ ในประเทศ สยาม รับ อาสา เป็น ทหาร เข้า กองทัพ ไป ด้วย ๑๒๐ คน เมื่อ กองทัพ มี ชัยชะนะ แล้ว จึง ได้ พระราชทาน บำเหน็จ และพระ ราชทาน ที่ดิน ให้ สร้าง วัดโรมันแคธอลิคขึ้น ที่ กรุงศรีอยุธยา นับ เป็นครั้งแรก ที่สาสนาคริสต์ ปรากฏขึ้น ในประเทศสยาม ต่อมา ใน รัชกาล สมเด็จ พระ นารายณ์สมัย กรุง ศรีอยุธยา ราว พ.ศ. ๒๒๐๕ มี บาทหลวง ชาติ ฝรั่งเศส หลาย รูป เข้า มา ตั้ง สอน

สาสนาคริสต์ตามลัทธิโรมันแคธอลิค โดยความอุดหนุนของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส และพระสังฆราชที่กรุงโรม ในครั้งนั้นลัทธิโปรเตสแตนต์ยังหาได้เข้ามาสู่ประเทศสยามไม่ ต่อมาอีก ๑๗๐ ปี ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ราว พ.ศ. ๒๓๗๖ ชาติอเมริกันเข้ามาเยี่ยมไมตรีกับประเทศสยาม ชาติอเมริกันจึงได้ตั้งต้นสอนสาสนาคริสต์ตามลัทธิโปรเตสแตนต์ ตั้งแต่นั้นมาลัทธิโปรเตสแตนต์จึงมีกระจัดกระจายทั่วไปในประเทศสยาม เหมือนลัทธิโรมันแคธอลิคจนตราบเท่าทุกวันนี้

สาสนาคริสต์มีชาวอาเซียนับถือกระจัดกระจายทั่วไปก็เพราะมีวัดโรมันแคธอลิคและโรงสวดอย่างลัทธิโปรเตสแตนต์อยู่เกือบทั่วทุกจังหวัด มียาคหลวงและมิชชันรีสำหรับแนะนำประชาชนให้เข้ารีตถือสาสนาคริสต์ประจำอยู่เสมอ.

สาสนามะหะหมัด

สาสนามะหะหมัดหรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าสาสนาอิสลามในประเทศสยามมีผู้นับถือไม่น้อย เช่น ชาวมะลายูในมณฑลปักษ์ใต้ และพวกแขกอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก วัดของสาสนาอิสลามเรียกว่า สุเหร่า หรือมัสยิด ตั้งอยู่ในหมู่ชนที่นับถือสาสนาอิสลามทั่วไป มีนักบวชเป็นคณาจารย์สำหรับกระทำกิจตามลัทธิอิสลามพวก ๑ พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรง

อุดหนุน สาสนา อิสลาม เหมือน สาสนา อื่น ๆ เช่น ออก พระราชบัญญัติ คุ้มครอง สุเหร่า และ นักบวช และ พระราชทาน เสื้อยศ แก่ โต๊ะ อิหม่าม ผู้รู้ ลัทธิ อิสลาม แตกฉาน เป็นต้น

สาสนา มะหะหมัด แรก เกิด ที่ ประเทศ อาหรับ ซึ่ง อยู่ ริม ทะเล แดง ทาง ทิศ ตะวันตก เฉียงใต้ ของ ทวีป เอเชีย ระหว่าง กลาง ของ ที่ เกิด พุทธ สาสนา กับ สาสนา คริสต์ สาสดา ผู้ แรก ประกาศ สาสนา นี้ มี นามว่า พระ มะหะหมัด เป็น ชาว อาหรับ ซึ่ง ตาม คัมภีร์ โกหร่าน ของ สาสนา อิสลาม อ้าง ว่า **เป็น ผู้ แทน พระเจ้า เกิด เมื่อ พ.ศ. ๑๑๑๓ ใน ตระกูล พ่อค้า** ณ เมือง เมคคะ (Mecca) เมื่อ ชนมายุ ได้ ๔๐ เริ่ม ประกาศ สาสนา เรียก ว่า ลัทธิ อิสลาม ซึ่ง แปล ว่า "การ ปฏิบัติ ตาม คำสอน ของ พระเจ้า" ลัทธิ นี้ แยก ออก จาก ลัทธิ เก่า ซึ่ง นับถือ รูป เคารพ เป็น สรณะ และ ได้ สอน ลัทธิ นี้ อยู่ ณ เมือง เมคคะ เป็น เวลา ๑๓ ปี แล้ว หนี ภัย ไป อาศัย อยู่ ที่ เมือง เมดินะ (Medina) ซึ่ง อยู่ ทาง ทิศ เหนือ ห่าง จาก เมือง เมคคะ ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร และ เริ่ม ตั้ง คัก ราช อิสลาม ขึ้น และ เป็น ผู้ ครอง เมือง เมดินะ ประกาศ สาสนา โดย วิธี บังคับ อยู่ ๑๐ ปี สิ้น ชีพ เมื่อ พ.ศ. ๑๑๗๕ มี ชนมายุ ได้ ๖๓ ต่อ จาก เวลา นั้น มา เชื้อ วงศ์ ของ พระมะหะ

หมัดและสาวกผู้รับตำแหน่งแผ่สาสนาสืบต่อจากพระมะหะหมัดซึ่งเรียกว่ากาหลิป (ภาษาอาหรับแปลว่า "ทายาท" ผู้สืบต่อ) ก็ใช้กำลังอาวุธปราบปรามประเทศทั้งหลายให้อยู่ในอำนาจ สาสนานี้จึงได้แผ่ไปถึงประเทศอียิปต์ เปอร์เซีย อินเดีย และที่อื่น ๆ ถึงกาหลิปองค์ที่สองจึงได้เปลี่ยนวิธีสอนสาสนาอย่างบังคับมาเป็นวิธีแนะนำ

ส่วนการรวบรวมคัมภีร์ขึ้นสำหรับสาสนาอิสลามนั้น อาบูบากร์ผู้เป็นพ่อตาพระมะหะหมัดและเป็นกาหลิปได้ร้อยกรองเป็นคัมภีร์ขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ไกหร่าน แปลว่า "การอ่าน" คัมภีร์นี้พวกอิสลามนับถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ นอกจากเป็นหลักในทางสาสนายังใช้เป็นกฎหมายแพ่งและอาชญาด้วย ยังมีอีกคัมภีร์หนึ่งเรียกว่า คัมภีร์สุนา ซึ่งสาวกผู้ใกล้ชิดโอวาทของพระมะหะหมัดได้รวบรวมขึ้น

สาสนาอิสลามแยกออกเป็นหลายนิกาย เหมือนสาสนาอื่น ๆ แต่ที่สำคัญมี ๒ นิกาย คือ

๑ นิกายสุหนี่ นิกายนี้ถือตรงตามคำที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ คือ คัมภีร์กล่าวอย่างไร ก็ถืออย่างนั้น ไม่ยอมออกความเห็นผันแปรอย่างไร และถือวงศ์ของอาบูบากร์ว่าเป็นกาหลิปสืบต่อจากพระมะหะหมัด นิกายนี้ใช้หมวกกรอบสีขาว

๒ นิกาย ชิเอต์ (ที่เรียกว่า มะหงุ่น หรือ เจ้าเซ็น) นิกายนี้เป็นวงศ์ของอาลี ผู้เป็นบุตรเขยของพระมะหะหมัดและเป็นบิดาของ หุเซ็น คือ เจ้าเซ็น ว่าเป็นผู้สืบต่อจาก พระมะหะหมัด นิกายนี้ใช้ หมวก ครอบ สีแดง.

สาสนา อิสลาม มาสู่ประเทศสยามเมื่อไรนั้น ยังไม่พบตำนานที่เป็นหลักฐานแห่งใด ตามคำอธิบายในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉะบับพระราชหัตถเลขาว่า ตั้งแต่ พระมะหะหมัด สิ้นชีพ เมื่อ พ.ศ. ๑๑๗๕ แล้ว ต่อมามีกาหลิบเป็นหัวหน้าสาสนา อิสลาม ก็ได้แผ่สาสนาโดยวิธีรบพุ่งปราบปราม บังคับให้ถือสาสนาตามอย่าง พระมะหะหมัด จนถึงกาหลิบองค์ที่ ๒ ได้ประเทศที่ข้างเคียงไว้ในอำนาจมาก ตั้งแต่ประเทศอินเดีย ตลอดจนถึงทวีปยุโรปตอนตะวันออก แล้วเปลี่ยนวิธีแผ่สาสนา จากวิธีรบพุ่งมาเป็นวิธีตั้งการค้าขายและสอนสาสนาควบกันไปด้วย และกาหลิบยังได้ส่งคนไปตั้งการค้าขายและสอนสาสนาตามประเทศที่มิได้ขึ้นแก่กาหลิบอีกพวกอาหรับได้ตั้งการแผ่สาสนาดังนี้ อยู่ประมาณเวลาล่วงมา ๘๖๐ ปีเศษ นับแต่พระมะหะหมัดสิ้นชีพแล้ว จึงได้มีชาติฝรั่งโปรตุเกสมาเที่ยวค้าขายทางประเทศในทิศตะวันออก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๑ เป็นครั้งแรก พวกฝรั่งเกิดแย่งการ

ค้าขายจากพวกอิสลาม ทำให้การค้าขายของพวกอิสลามเสื่อมพรามลง เป็นเหตุให้การแผ่สาสนาอิสลามเสื่อมลงด้วย แต่ลัทธิอิสลามได้แพร่หลายมากเสียแล้ว และฝังลงในนิสสัยของชนผู้นับถือลัทธินี้มั่นคงเสียแล้ว สันนิษฐานตามนี้ว่าสาสนาอิสลามคงแพร่หลายมาทางแหลมมะลายู ในคราวที่พวกอาหรับมาตั้งการค้าขายก่อนชาติฝรั่ง ปรากฏตามหนังสือที่ครอเฟิดแต่งด้วยเรื่องเมืองชะวามะลายู ว่าเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๕๐ ชาวมะลายูในเกาะสุมาตราได้อพยพไปตั้งอยู่ในแหลมมะลายู ณ ที่แห่งหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยต้นมะละกอ จึงเรียกว่าเมืองมะละกา มีเจ้าผู้ครองเมืองต่อๆ มา ชาวมะลายูนั้นถือพุทธสาสนาบ้าง ถือสาสนาพราหมณ์บ้าง. สาสนาอิสลามกำลังแผ่มาทางทะวันออก ครั้นถึง พ.ศ. ๑๘๑๙ เจ้าเมืองมะละกาจึงได้นับถือสาสนาอิสลามเป็นคนแรก และต่อมาปรากฏตามหนังสือพระราชพงศาวดารละบับหลวงประเสริฐว่า ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถราว พ.ศ. ๑๙๙๘ ไทยได้ยกกองทัพไปปราบปรามเมืองมะละกาในแหลมมะลายูอันเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา เพราะเจ้าผู้ครองเมืองมะละกาเอาใจใฝ่เผื่อแผ่แก่พวกอาหรับที่เข้ามาตั้งสอนสาสนาอิสลามที่เมืองมะละกา ทำให้พลเมืองเกิดกระด้างกระเดื่อง

ขึ้น. ดังนี้เห็นได้ว่าชาวมะลายูได้ละทิ้งสาสนาพุทธ์หรือสาสนาพราหมณ์ซึ่งนับถือมาแต่เดิม ไปถือสาสนาอิสลามเพียงในเวลาที่ล่วงมาแล้ว ๕๐๐ ปี หรือกว่าย้างเล็กน้อยเท่านั้น

แท้จริงสาสนาทั้ง ๓ ที่มีอยู่ในเมืองไทย คือ พุทธสาสนา สาสนาคริสต์ และสาสนาอิสลามนี้ ถ้าพูดถึงศลักธรรยาแล้ว ก็ลงรอยเดียวกันหมด คือ สอนให้มนุษย์ประพฤติตนเย็นสัมมาจารี มีความเมตตากรุณาไม่ให้เบียดเบียนฆ่ากันและกัน เพื่อให้บรรลุความสุขเย็นข้อสำคัญจะต่างกันก็แต่วิธีหรือลัทธิเท่านั้น ได้กล่าวมาแล้วว่า พุทธสาสนา (ซึ่งเดิมเย็นสาสนาของชาวอินเดีย) มาสู่ประเทศสยามก่อนสาสนาอิสลามและสาสนาคริสต์ นับทั้ง ๒๐๐๐ ปีขึ้นไป และประชาชนที่อยู่ทางประเทศนี้ ล้วนถือพุทธสาสนาหรือสาสนาพราหมณ์มาก่อนทั้งสิ้น. สาสนาอิสลาม (ซึ่งเดิมเย็นสาสนาของชาติอาหรับ) ที่มาถึงประเทศนี้เพียงเวลาราว ๕๐๐ ปีหรือกว่าย้างเล็กน้อย เพราะพึ่งเกิดเมื่อประมาณ ๑๓๐๐ปี ที่ล่วงมาแล้ว (ปีที่เขียนภูมิศาสตร์นี้เขียน พ.ศ. ๒๔๖๕) ส่วนสาสนาคริสต์ซึ่งเดิมเย็นสาสนาของชาติยุโรปนั้นมาถึงประเทศสยามเพียงเวลาราว ๔๐๐ ปีล่วงมาแล้ว

๒๗. มนุษยชาติในประเทศสยาม มนุษยชาติที่มาอยู่ในประเทศสยามแต่ครั้งแรกนั้น เป็นใคร และชาติอะไร จะไม่กล่าวในที่นี้ เพราะหาหลักฐานที่แน่นอนไม่ได้ จะกล่าวแต่เพียงว่า มีของสิ่งหนึ่งที่ค้นหาได้ในประเทศสยาม พิศูจน์ให้เห็นชัดว่า มนุษย์ที่มีอยู่เก่าที่สุดเท่าที่ค้นหาร่องรอยได้นั้นคือมนุษย์ในสมัยหิน. ของสิ่งนี้คือ สิ่งหัวขวาน ทำด้วยหิน ซึ่งค้นหาได้ในภาคใต้ของสยาม และแถบที่ราบสูงในมณฑลนครราชสีมา คนพวกนี้รู้ไม่ได้ว่า หน้าตารูปร่างและการเป็นอยู่ตามปรกติเป็นอย่างไร รู้แต่ว่ามีอยู่ในประเทศสยามหลายชั่วอายุคนก่อนที่คนโยราณซึ่งเราสืบรู้ประวัติโดยแน่นอนได้มาอาศัยอยู่ คนพวกนี้ได้อาศัยอยู่ตามเขาริมฝั่งทะเล ซึ่งในครั้งนั้นที่ราบในภาคกลางของสยามยังเป็นทะเลอยู่ ที่เชื่อกันเช่นนี้ก็เพราะว่าสิ่งที่ทำด้วยหินนั้นไม่มีอยู่ในแถบที่ราบภาคกลางนี้เลย เหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เชื่อได้ว่า คนพวกนี้ได้อยู่ในประเทศสยามมาก่อนประวัติการ ก็คือแถบที่ราบภาคกลางนั้นได้ผุดขึ้นมาจากทะเลในสมัยประวัติการนี้เอง เรื่องราวที่เกี่ยวกับคนพวกนี้ นอกจากที่รู้แต่ว่าเขาอาศัยอยู่ในประเทศสยาม และทำเครื่อง

มือด้วยหินแล้ว ก็ไม่มีเรื่องอะไรอีกที่คนในสมัยปัตยุบันจะรู้ได้

ในสมัยปัตยุบันนี้ตามภูเขาแถบแหลมมะลายู มีคนพวกหนึ่งต่างกันกับพวกอื่น ๆ ในประเทศสยามมาก รูปร่างเล็กเตี้ย ผิวดำ ผมหยิก คล้ายคนชาวเกาะอันดะแมนซึ่งอยู่ใต้เมืองพะม่า หรือคนคอยในเกาะฟิลิปปินส์ สันนิษฐานว่าคงจักสืบสายโลหิตมาจากคนครั้งสมัยหิน เราเรียกชื่อคนพวกนี้ว่า เซมัง หรือ เงาะ แต่บางคนเข้าใจผิดไปว่าเป็นพวกซาไก ซึ่งเป็นคนอีกจำพวกหนึ่ง มีกิริยาความประพฤติคล้ายกัน ต่างกันแต่รูปร่างลักษณะ พวกซาไกอยู่ตามเขาใต้อาณาเขตต์สยามเข้าไปในอาณาเขตต์เมืองขึ้นของอังกฤษ. ต่อไปนี้คือมนุษยชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศสยามในเวลานี้

เซมัง หรือ เงาะ (เขาเรียกพวกของเขาเองว่า ก็อย) เป็นชาวป่าอยู่ตามภูเขาและป่าหลังเมืองไชยา สงขลา และปัตตานี ขนาดร่างกายสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร ผิวเนื้อดำเป็นมันหรือดำแดง ผมหยิกเป็นปุย หน้าผากต่ำและกลมหมุกแบน ปากกว้าง ริมฝีปากหนาคางเล็ก หุงต้มอาหารกิน แต่บางทีก็กินดิบ ๆ ใช้ไม้สีไฟแทนไม้ขีดไฟ บางพวกใช้

หินเหล็กไฟ ไม่มีหนังสือ, ภาษาที่พูดใช้คำมะลายูโบราณ. พวกเซมังมีนิสสัยขลาดกลัวคนชาติอื่น ๆ เมื่อรู้ว่าคนแปลกหน้าเข้าไปในป่า พวกเซมังจะวิ่งหนีไปทันทีคล้ายสัตว์ป่า

เขมร มีมากในมณฑลนครราชสีมา ป่าไม้ และจันทบุรี ซึ่งเป็นมณฑลติดต่อกับเขตต์แดนเขมร มณฑลอื่น ๆ ก็มีบ้างเหมือนกัน เขมรในเมืองไทยโดยมากเป็นพวกที่ไทยกวาดต้อนครอบครัวเข้ามาเมื่อครั้งทำศึกกันในสมัยโบราณ รูปร่างคนเขมรก็คล้ายคนไทย แต่ผิวเนื้อมักจะดำกว่า. การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม และสาสนาของเขมรอย่างเดียวกันกับของไทย.

มอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพมหานครทั้งสองฝากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่จังหวัดพระประแดงและจังหวัดปทุมธานี คนเป็นพื้นมอญมาก ในมณฑลราชบุรี และนครชัยศรีก็มีพวกมอญเหล่านี้สืบเนื่องมาจากพวกอพยพหนีความเดือดร้อนจากพม่าเข้ามาจากมณฑลตะนาวศรีของพม่าแต่ครั้งสมัยก่อน รูปร่างคนมอญสูงและใหญ่กว่าคนไทย แต่งกายคล้ายคนไทย

ญวน ญวนมีในมณฑลจันทบุรีและในกรุงเทพฯ อยุธยา ประมาณ ๖—๗ พันคน ญวนในมณฑลจันทบุรีเป็นพวก

ที่อพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เมื่อศตวรรษที่ ๒๒ และ ๒๓ แห่งพุทธศักราช เพราะในสมัยนั้นฝรั่งเศสกดขี่ยังบังคับให้ถือสาสนาคริสตัง แต่ญวนในกรุงเทพฯ และอยุธยาสืบเนื่องมาจากพวกญวนที่ชาติไทยกวาดต้อนครอบครัวเข้ามาเมื่อครั้งทำสงครามกันในสมัยก่อน. ในเวลานี้ญวนโดยมากถือสาสนาโรมันแคธอลิค การนุ่งห่มใช้กางเกงคำเสื้อคำทั้งหญิงและชาย ที่จริงชาติญวนก็เป็นไทยซึ่งได้แยกออกเป็นพวกหนึ่งต่างหากแต่ครั้งศึกคำบรรพ์

ละว้า เป็นพวกชาวเขาอยู่ตามพีดเขาในทิศตะวันตกและตะวันออกเฉียงใต้ของภาคเหนือแห่งประเทศสยาม และมีกระจัดกระจายทั่วไป รูปร่างเตี้ยและผิวเนื้อดำกว่าไทยเล็กน้อย ผู้ชายตัดผมสั้น นุ่งผ้าขาวที่นุ่งกางเกงชาวกว้างศีรษะโพกผ้า ผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามวย นุ่งผ้าสั้นสีคราม แก่มีลายเส้นขาวตามขวาง สวมเสื้อคลุม นับถือผีและเทวดา รู้จักทำเครื่องใช้ด้วยเหล็ก และปลูกข้าวตามไหล่เขา พวกละว้านี้แต่เดิมเรียกว่า ลาว. แต่ครั้งศึกคำบรรพ์มีเป็นพื้นพลเมืองและมีอำนาจมากเป็นใหญ่อยู่ในประเทศสยามตั้งแต่เหนือมาใต้ก่อนสมัยที่พวกขอม (เขมร) มามีอำนาจทางประเทศนี้

ข่า ข่ามีหลายพวกเรียกชื่อต่าง ๆ กันเช่น ข่าระแด ข่าระรายเย็นตัน คนจำพวกนี้รูปร่างเตี้ยกว่าและดำกว่าคนไทย ภาษาพูดคล้ายภาษาละว้า แต่ไม่มีหนังสือ. การแต่งกาย ผู้ชายนุ่งผ้าเตี่ยว บางทีนุ่งกางเกงสวมเสื้อสั้นโพกผ้าที่ศีรษะมีผ้าสะพายข่าเหมือนพวกเงี้ยว ผู้หญิงนุ่งผ้าสั้นสีครามแก่ นับถือผี รู้จักทำไร่ข้าว, ข้าวโพด, ข้าวฟ่างและยาสูบ พืชเหล่านี้ปลูกตามไหล่เขา ชำนาญในการจับปลาและสัตว์ป่า อยู่ตามแถบแม่น้ำโขง

ขมุ พวกนี้สืบเชื้อสายมาจากพวกข่าหรือเขมร ถิ่นเดิมอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเหนือหลวงพระบางขึ้นไป รูปพรรณคล้ายเขมร ผมหยาบ ผิวกายดำ ภาษาพูดคล้ายเขมร นับถือผีต่าง ๆ มีในประเทศสยามแถบจังหวัดน่านและเชียงราย

ถิ่น อยู่ตามแถบภูเขาฝ่ายเหนือของจังหวัดน่าน มีอยู่ประมาณ ๑๐๐๐ คน การแต่งกายเหมือนพวกไทยเหนือ (ลาว) ภาษาที่พูดคล้ายภาษาขมุ รูปร่างค่อนข้างเล็ก ผิวกายดำ นับถือผี บ้านเรือนทำแข็งแรง มีอาชีพทางเพาะปลูกพรรณไม้ต่าง ๆ

ชอง พวกชองเป็นชาวเขาอยู่ในแถบเหนือมณฑลจันทบุรีและจังหวัดกบินทร์ ไม่ปลูกบ้านเรือนอยู่เป็นแหล่งหาเลี้ยงชีพโดยเก็บยางไม้ ขี้ผึ้ง และตัดหวายเอาไปแลกเปลี่ยนอาหาร ขนบธรรมเนียม ความนับถือและภาษาคล้ายกับของพวกข่า มีอีกพวกหนึ่งเรียกว่าไทยเบิ้งอยู่แถบจังหวัดบุรีรัมย์ มีการอาชีพคล้ายพวกชอง

มะลายู ชาวสยามที่เป็นมะลายูมีประมาณ ๓๖๐,๐๐๐ คน โดยมากอยู่ในแหลมมะลายู แต่ในมณฑลจันทบุรี, อยุธยา, กรุงเทพฯ และตามฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวสยามก็มีบ้าง พวกมะลายู–สยามรูปร่างลักษณะต่างกันกับมะลายูในเมืองอื่น ๆ เพราะมีเลือดไทยปนอยู่ ทั้งภาษาที่พูดก็ต่างกันมาก คนพวกนี้นับถือศาสนาอิสลามและบูชาเสื้อให้วิเศษ ทำการหาเลี้ยงชีพทางกสิกรรมและจับปลา. ผู้ชายโกนผม ศีรษะโพกผ้าผืนเล็ก ๆ นุ่งผ้าโสร่งปกลงไปเพียงเข่า มีผ้าคาดพุงหรือยางทีก็พาดบ่าอีกผืน ๑ ผู้หญิงไว้ผมยาวนุ่งโสร่งที่อกคาดผ้าห่มคลุมลงไปถึงทะโพก มีอีกพวก ๑ เรียกว่าจาม คือ มะลายู–เขมร ถิ่นเดิมอยู่ริมฝั่งทะเลปลายแหลมอินดูจีน ที่เป็นประเทศเขมรและญวนใต้เดี๋ยวนี้. เดิมเรียกว่าประเทศจาม พวกจามมีอยู่ในประเทศสยาม

ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กะเชิงเทรา และมีนบุรี แต่เดี๋ยวนี้เรียกว่า แขกครัว

แม้ว พวกแม้วอยู่ในแถบริมฝั่งแม่น้ำโขงตอนเหนือของสยาม เป็นคนขยันทำการงาน รู้จักแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีงาม ๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่งตามยอดเขา ทำการเพาะปลูกข้าว ข้าวโพด ยาสูบ ฝ้าย และผัก เลี้ยงวัวควาย แพะ และม้า. ผู้ชายนุ่งกางเกง ศีรษะโพกผ้าสีคราม แต่ผู้หญิงนุ่งผ้าสั้น สวมเสื้อแขนยาว นับถือเส้นไหว้ผีอย่างจีน ศพฝังดิน มีหนังสือของตัวเอง ภาษาที่พูดคล้ายจีน

เย้า ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามภูเขาแถบเมืองเชียงแสน เชียงของ และน่าน ขนบธรรมเนียมบางอย่าง การแต่งกาย และบ้านเรือนที่อยู่ของพวกเย้าเหมือนพวกจีนในประเทศยูนัน แต่ผู้หญิงแต่งตัวคล้ายพวกเมี่ยน มีหนังสือคล้ายหนังสือจีน ทำการเพาะปลูกข้าว ฝ้าย ข้าวโพด และฝิ่น เลี้ยงวัวควาย แพะ หมู และเป็ดไก่ นับถือผี ศพฝังดิน แต่บางพวกเผาแล้วเอากระดูกฝัง เวลาทำศพมีการเล่นด้วยหมู

อีกพวกหนึ่งเรียกว่า ข่อ อยู่แถบจังหวัดน่าน ตามภูเขา ภาษาคล้ายพวกเย้า หนังสือก็เหมือนเย้า การแต่งตัวและ

ชนบธรรมเนียมก็คล้ายเย้า. พวกอ่อเย็น พวกจีนที่อยู่ในประเทศยูนัน ไทยฝ่ายเหนือเรียกจีนพวกนี้ว่าอ่อ

มูเซอ ตามตำนานของชาตินี้ปรากฏว่า ในสมัยโบราณ มีอาณาจักรตั้งอยู่ได้เมืองตาลีฟูในประเทศยูนันใกล้กับเขตต์แดนประเทศทิเบต ภายหลังได้อพยพถอยมาตั้งบ้านเรือนอยู่ต่อมากถึงเดิมลงมาทางใต้ และได้ควบคุมถันตั้งขึ้นเป็นชาติมีอำนาจถึงแก่ประเทศจีนยกกองทัพมาปราบอยู่ช้านาน ชาติมูเซอจึงได้แตกกระจัดกระจายเข้ามาอยู่ในเมืองฝาง ในแถบตะวันตกเฉียงเหนือของเชียงใหม่มณฑลพายัพเป็นอันมาก.

รูปพรรณพวกมูเซอชนิดพวกเง้ยว ผู้ชายแต่งตัวสวมเสื้อกางเกงสีคราม คือย้อมผ้าสีคราม ผู้หญิงนุ่งผ้าสั้นสวมเสื้อยาวคลุมข้างนอก คือย้อมผ้าสีคราม. อาวุธที่ใช้มีดายและหน้าไม้ ทำการเพาะปลูกทำไร่ข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ยาสูบและฝิ่น ถามไหล่เขา นับถือผี และมีพิธีเข้าสมัยศพฝังดิน พวกมูเซอไม่มีหนังสือ แต่ภาษาคล้ายกะเหรี่ยง.

กุย เย็น พวกใกล้ชิดกับพวกมูเซอ ภาษาที่พูดก็

คล้ายกัน พอเข้าใจกันได้ สาสนาและขนบธรรมเนียมคล้ายกันมาก แต่พวกกุยเผาศพ ไม่ฝังอย่างพวกอื่น ๆ

ก้อ มีในเมืองฝาง เชียงแสน และเชียงของในมณฑลพายัพ และในจังหวัดน่าน รูปพรรณคล้ายมูเซอ แต่หน้าตาขี้รัว ศพฝังดิน นับถือผีและบรรพบุรุษ ทุก ๆ บ้านมีประตู ๑ ประตูสำหรับผี ผู้ชายห้ามไม่ให้ใช้ประตูนี้ แต่เมื่อมีพิธีก็เข้าออกได้แต่ผู้หญิงเท่านั้น

ลิซอ พวกนี้มีอยู่ในแถบมณฑลพายัพและมหารายฎร์ประมาณสักี ๓๐๐ คน เป็นพวกใกล้ชิดกับพวกมูเซอ ขนบธรรมเนียมและกิริยาอัชยาศัยก็คล้ายกัน ทั้งหญิงและชายแต่งกายอย่างเดียวกัน คือ นุ่งกางเกงสวมเสื้อสีครามหลวม ๆ และโพกผ้าสีครามที่ศีรษะ ภาษาลิซอคล้ายภาษามูเซอ รู้จักทำการเพาะปลูกเครื่องเหล็กและเครื่องเงิน

ลาว–ไทย หรือเรียกว่า ไทย เฉย ๆ ถิ่นเดิมอยู่ในลุ่มแม่น้ำยางสีเชียงฝั่งใต้ ในประเทศจีนเดี๋ยวนี้ ได้ค่อย ๆ เลื่อนลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในดินแดนตอนใต้ซึ่งอยู่เหนือประเทศสยามขึ้นไป เมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว พวกลาว–ไทยนี้มีจำนวนมากหลายทีเดียว เพราะไม่ละเพาะแต่ได้อพยพย่ำลงมาตั้งบ้านเมืองมีกษัตริย์ปกครองอยู่แถบ

เหนือของประเทศสยามเท่านั้น ยังได้มีอำนาจแข็งแรงอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ซึ่งเป็นถิ่นเดิมด้วย และเกือบจะได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในประเทศจีน แต่ภายหลังแตกความสามัคคีควบคุมกันไม่ติดและถูกชาติจีนรวีหนักเข้า จึงได้แตกกระจัดกระจายออกนอกเมืองเรื่อย ๆ มา จนกระทั่งศตวรรษที่ ๑๘ ของพุทธศักราช คุบไบลข่าน แห่งประเทศจีนยกกองทัพมายึดเอาอาณาจักรเดิมของลาว–ไทยได้ พวกลาว–ไทยที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจจึงได้อพยพเข้าไปรวมกันอยู่กับพวกไทยที่ได้ย้ายลงมาในแอสแซม พะม่า ญวน และสยามแต่เดิมมา เมื่อต่างพวกต่างแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ กันเช่นนี้ จึงได้มีชื่อต่าง ๆ กัน เช่นเรียกว่า ลาว ล้อ เขิน ไท ผู้ไทยพวน เงี้ยว (ฉาน) ฯลฯ และได้มีอำนาจเหนือคนชาติอื่น ๆ อยู่คราวหนึ่ง ทั้งได้ครองราชสมบัติอยู่ในประเทศพะม่าประมาณ ๒๐๐ ปีด้วย ในประเทศแอสแซม เรียกไทยว่า อะหม

ไทย ก็ได้กำเนิดมาจากลาว–ไทย เป็นต้นมา และมาเป็นไทยสยามนั่นเอง

ลาว หรือไทยเหนือ อยู่ในแถบเหนือของสยาม, แถบโคแม่น้ำโขง แถบนครราชสีมา หรือแถบทิศตะวันออกของสยามทั้งหมด แต่มาเรียกกันในยุคนี้ว่า ลาว แท้จริงเป็น

ไทย ลาวพวกนี้ได้เข้ามาอยู่ในประเทศสยามและได้แยกออกมาจากชาติลาว–ไทยนั่นเอง ในแถบใกล้ ๆ เขาในทิศตะวันตกเมืองราชบุรี มีลาวจำพวกหนึ่งชื่อลาวทรงดำ คือนุ่งห่มสีดำ ถือขนบธรรมเนียมเหมือนกับลาวทางฝ่ายเหนือ ลาวพวกนี้อ้างว่าได้ลงมาจากเหนือเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๕๐

เงี้ยว หรือไทยใหญ่ (ชาน) มีอยู่ในแถบเหนือและที่ย่อทัยทิมในจันทบุรี ผู้ชายนุ่งกางเกงขากว้าง สวมเสื้อสั้นเพียงเอว แขนยาว โพกศีรษะด้วยผ้าแพรยาง ๆ ไว้ผมยาวทั้งหญิงและชาย ใช้หมวกฝาชีแบน ๆ ใยใหญ่ ทำด้วยกาบไผ่เย็บติดกับโครงไม้ไผ่สาน พวกเงี้ยวสืบเชื้อสายมาจากพวกลาว–ไทย

ลื้อ เป็นพวกที่แยกมาจากชาติลาว–ไทย เดิมอยู่ในสิบสองพันนา ถูกรบกวนหนักเข้าจึงยกเข้ามาอยู่ในประเทศสยามแถบเมืองน่าน และเชียงราย นับถือพุทธศาสนาและผี. ผู้ชายสักขาตั้งแต่ข้อเท้าตลอดถึงเอว นุ่งกางเกงขากว้าง สวมเสื้อแขนสั้น ทำด้วยผ้าสีคราม หรือสีดำ โพกศีรษะด้วยผ้าขาวหรือแดง และบางทีมีหมวกฟางใยใหญ่สวมทับอีกใบหนึ่ง อาวุธที่ใช้มีดาบ กริช หรือบางทีก็ปืนคาบศิลา ผู้หญิงไว้ผมสูง นุ่งผ้าสั้น สวมเสื้อแขนยาวสีดำและสีต่าง ๆ

สำสำ อยู่ในแถบฝั่งตะวันตกของแหลมมะลายูตอนใต้ คล้าย พวกแขกมะลายูมาก คือไทยที่นับถือสาสนาอิสลาม เป็นพวกไม่สู้สำคัญและมีไม่มากนัก

กะเหรี่ยง อยู่ในประเทศสยามแถบภูเขาในทิศตะวันตกของสยาม กะเหรี่ยงพวกนี้ได้อพยพเข้ามาในเมืองไทยจากเมืองพะม่า ผู้ชายรูปร่างยาวและว่องไวไว้ผมยาว มุ่นกลางเกงหรือสั้นแคบที่สุด สวมเสื้อคลุมยาวบ้าง เสื้อสั้นบ้าง เวลาทำผมเอาผ้าคลุมผมบิดเข้าเกลียวแล้วพันรอบศีรษะ อาวุธที่ใช้มีดาบ หอก หรือปืน ผู้หญิงรูปร่างค่อนข้างสวยแต่สกปรก แต่งตัวสวมเสื้อยาวหรือสั้น และใช้ผ้าสีครามม้วนอยู่กับผมบนศีรษะ นับถือผี ทำการเพาะปลูกบนไหล่เขา พืชที่ปลูกคือ ข้าวและข้าวโพด

พวกกะเหรี่ยงรู้จักถลุงแร่เหล็กและการทำแร่ต่าง ๆ เช่นฆ้องกะเหรี่ยง ซึ่งนับว่าทำได้ดีมาก ชาติที่เป็นเชื้อสายเดียวกับชาติกะเหรี่ยง คือ ต้องสู้ และยาง พวกต้องสู้มีอยู่ในแถบเหนือมณฑลพายัพ และพวกยางอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากนี้ยังมีชาติจีนต่าง ๆ เช่น ฮกเกี้ยน แต้จิ๋ว

ไหหลำ กวางตุ้ง ซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองไทย และมีเลือดไทยผะสมเข้ากลายเป็นคนไทยไป

๒๘. ภาษาและหนังสือไทย คนไทยโบราณดั้งภูมิลำเนาอยู่ติดกับประเทศจีนเดิม คือ ตั้งอยู่ส่วนใต้ในประเทศจีนเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นรากเหง้าของภาษาไทยจึงละม้ายคล้ายคลึงกับจีนมาก คือมีเสียงวรรณยุกต์สูงต่ำเหมือนกัน ใช้คำพยางค์เดียวโดด ๆ ไม่มีอักษรควบหรืออักษรนำ เปล่งเสียงออกมาทีหนึ่งก็ได้ความเป็นคำหนึ่งทีเดียว เช่น กิน, นอน, ไป, มา, พี่, น้อง เป็นต้น และมีวิธีใช้คำท้ายสังขยา (คือตัวเลขบอกจำนวนสิ่งของ) ก็คล้ายกัน ภาษาอื่น ๆ เขามักจะใช้คำชื่อนั้นเองประกอบกับสังขยา เช่น ๒ ม้า, ๓ เรือ, ๔ รถ, ๕ เรือนเป็นต้น แต่ภาษาไทยกับจีนมักมีคำอีกจำพวกหนึ่งอยู่ท้ายสังขยา เช่น ม้า ๒ ตัว, เรือ ๓ ลำ, รถ ๔ คัน, เรือน ๕ หลัง เป็นต้น แต่จะว่าภาษาไทยเนื่องมาจากจีนทีเดียวก็ไม่ได้ แต่คงมีรูปโครงเป็นภาษาหนึ่งต่างหาก สังเกตดูวิธีเรียงคำพูด ภาษาไทยมักเอาคำคุณศัพท์ไว้ข้างท้ายคำนาม เช่น ม้าดำ, คนอ้วน, ผ้าแดง, เป็นต้น แต่คำจีนเขาเอาคำคุณศัพท์ไว้หน้าคำนาม เช่น ดำม้า, อ้วนคน, แดงผ้า เป็นต้น แต่ไทย

เหตุที่ภูมิลำเนาติดกันและมีการคมนาคมติดต่อกัน ภาษาไทยโบราณจึงได้คล้ายคลึงกับจีนมาก ดังที่ว่ามาแล้ว คำพูดเก่า ๆ ของไทยมักจะมีสำเนียงใกล้เคียงกับจีนดังเทียบไว้ให้ดูเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

ไทย–อ้าย (หรือเอ็ก) ยี่, สาม, สี่, ห้า, หก, เจ็ด, แปด, เก้า, สิบ
จีน –อิก ยี่, ซำ, ซี, อ๊ม, ลก, ชิก, ปัด, กิ๊ว, สับ
ไทย–ช้าง, ม้า, ไฟ, คำ, เงิน, โค, สู่ (ทาง) ไก่, ไท้, เกาะ } เป็นต้น
จีน –เชียง, ม้า, ไฮ้, กิม, งึน, ตั้ว, โล่ว, เกย, ได้, โล่ว }

(คำจีนที่นำมาเขียนไว้นี้ ขอให้ถือเอาเพียงว่ามีเค้าคล้ายคลึงกัน ไม่รับรองว่าชัดเจนพอ)

อาศัยเหตุที่คนไทยเคยใช้คำพยางค์เดียวโดด ๆ มาแต่เดิม ครั้นภายหลังนำเอาคำสันสกฤต และบาลีซึ่งโดยมากเป็นคำหลายพยางค์มาใช้ จึงไม่ใคร่จะเรียกเต็มตามภาษาเดิมเขา มักจะตัดทอนเสียเรียกแต่ท้วน ๆ เช่น ชา–ติ เรียก ชาด, ชา–ดิ เรียก ชาด, สัง–ฆะ เรียก สงฆ์, ธัร์ม เรียก ทำ ฯลฯ ถึงแม้จะใช้คำหลายพยางค์มานานแล้วก็ดี แต่ก็ยังมีเลือดเนื้อติดกันมาจนบัดนี้ คือ คนที่ไม่ได้เล่าเรียนมักจะเรียกคำสองพยางค์แต่พยางค์เดียว เช่น คนที่ซื้อจำรัสเรียกหรั่ด, ซื้อถมยาเรียกถม, หรือยา, ซื้อสำเภา

เรียกแต่ เภา เป็นต้น ไทยในมณฑลบูรพ์ได้เรียกคำอักษรนำหรืออักษรควบไม่เต็มตามตัวหนังสือ เช่นเรียก ทะเล ว่า เล, ตลึง ว่า หลึง, สลึง ว่า หลึง ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น

ครั้นต่อมาไทยได้อพยพครอบครัวจากถิ่นเดิมเลื่อนลงมาตั้งภูมิลำเนาทางฝ่ายใต้ ได้สมาคมกับชาวอินเดียที่แพร่หลายมาจากประเทศอินเดีย, และพวกชนฝ่ายใต้ที่เป็นเจ้าของถิ่นเดิม คือ ละว้า (เดิมเรียกว่าลาว) เขมร มอญ มะลายู. ภาษาไทยก็แตกต่างออกไปทุกที มีภาษาสันสกฤต บาลี ลาว เขมร เป็นต้น เข้าปนอยู่เป็นอันมาก ก่อนสมัยที่ไทยได้มาเป็นใหญ่ที่กรุงสุโขทัยนั้น ไทยเป็นเมืองส่วยของเขมร จึงรับเอาขนบธรรมเนียมของเขมรมาใช้ ภาษาเขมรจึงได้ปนอยู่ในภาษาไทยมาก และไทยก็ยังใช้หนังสือเขมร (ขอม) สำหรับจารึกพระพุทธศาสนาคติมาจนบัดนี้ ครั้นเมื่อไทยตั้งเป็นอิสสรภาพขึ้นที่กรุงสุโขทัยแล้ว ก็มีความเจริญด้วยศิลปวิทยาและการค้าขาย จึงคิดเปลี่ยนแปลงตัวหนังสือ และตั้งขนบธรรมเนียมขึ้นใหม่ คบค้าสมาคมกับต่างประเทศมากขึ้น ภาษาก็ค่อยเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ ถึงกระนั้นถ้อยคำเขมรที่ไทยเอามาใช้ก็ยังคิดอยู่ในภาษาไทยมาก เช่น แข, โดง, เสด็จ, ขยม, เสวย, ผะกา

เขนย, เกียง, มาน, เต้า, ละออ, พะนม, เพ็ญ, ไพร เหล่านี้เป็นต้น

เมื่อครั้งชาวอินเดียที่นับถือสาสนาพราหมณ์เข้ามาสอนลัทธิสาสนาพราหมณ์ ได้นำเอาภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของชาวอินเดียโบราณมาใช้ในภาษาไทยด้วย และชาวอินเดียที่นับถือพุทธสาสนานำลัทธิพุทธสาสนาเป็นภาษาบาลี (หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าภาษามคธซึ่งเป็นภาษาของชาวอินเดียโบราณเหมือนกัน) เข้ามา ไทยเราเรียนพุทธสาสนาจากภาษาบาลีก็นำเอาภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทยอีก เพราะฉะนั้นภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีจึงได้มีอยู่ในภาษาไทยเป็นอันมาก บางคำเรานำมาใช้เสียจนชินหูเหมือนกับคำไทยเรา เช่น ตัวอย่างคำสันสกฤตคือ ภาษา ยักษ์ ศาลา ทิศ ศีล ครู อาจารย์ ฯลฯ ส่วนภาษาบาลีนั้นมีน้อยกว่าสันสกฤต ถึงกระนั้นก็ยังมีมากเหมือนกัน เช่น บาป บุญ วิตก ทาน กาย รูป ฯลฯ

คำสันสกฤตกับคำบาลีนี้คล้ายคลึงกันมาก บางคำก็เหมือนกัน บางคำเพี้ยนกันเล็กน้อย เช่น ระเทียบไว้ให้ดูเป็นตัวอย่างดังนี้

สันสกฤต–ธัร์มะ ภาษา ภาร์ยา ทาสะ ปัร์ทม ศรี } เป็นต้น
บาลี–ธัมมะ ภาสา ภริยา ทาส ปทุม สิริ }

เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากที่ผู้ไม่รู้ภาษาเดิมจะตัดสินได้ว่าคำไหนเป็นภาษาอะไร บางคำก็ใช้ปนกัน ท่อนหนึ่งเป็นบาลี และอีกท่อนหนึ่งเป็นสันสกฤต เช่น บุญฤทธิ์ เวชศาสตร์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ภาษาสันสกฤตมักใช้แพร่หลายในทางราชการ และภาษาบาลีใช้แพร่หลายในทางสาสนา

ครั้นต่อมาบ้านเมืองเจริญขึ้น การค้าขายก็เจริญขึ้น ความติดต่อกับต่างประเทศก็มีมากขึ้น ภาษาก็กว้างขึ้น โดยรับเอาภาษาอื่นมาใช้ และเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย. คำใดที่ยังไม่เคยมีในภาษาไทย ครั้งก่อนๆ มักจะนำเอามาจากภาษาอื่น ตัวอย่างเช่น เมเย่อร์ เล็ฟเทนแนน สัยเล็ฟเทนแนน โรงก๊าส สะเตชั่น เอดิเตอร์ มอเตอร์ ฯ ล ฯ ครั้นสมัยนี้ใช้เอาภาษาไทยผะสมขึ้นบ้าง ใช้ภาษาสันสกฤตหรือบาลีประกอบกันขึ้นเป็นภาษาไทยบ้าง เช่น ประปา รถยนตร์ เรือสงคราม สถิติ สถานี บรรณาธิการ ไปรษณีย์ โทรเลข เป็นต้น

อาศัยเหตุดังพรรณนามานี้ ภาษาไทยในยุคนี้นอกจากสืบเนื่องมาจากภาษาเดิมของตนแล้ว ยังสืบเนื่องมาจากภาษาอื่นๆ อีก คือ สันสกฤต บาลี ลาว (ละว้า) เขมร

มอญ มะลายู จีน และภาษาชาวยุโรป ภาษาที่มีมากเข้นฟั่นนั้นคือ สันสกฤต บาลี ลาว และเขมร

ในประเทศสยามทุกวันนี้ ยังมีภาษาต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นสาขาของภาษาไทยใช้กันอยู่เป็นอันมาก เช่นทางฝ่ายเหนือก็มี ลาว เงี้ยว กะเหรี่ยง ฯ ล ฯ ทางฝ่ายใต้ก็มีภาษามะลายู และยังมีผู้ใช้ภาษาเขมร ญวน มอญ ทะวายแซก ปะปนอยู่เป็นหมู่เป็นตำบลอีกเป็นอันมาก เมื่อการศึกษาเจริญขึ้น ภาษาไทยกลางก็จะแพร่หลายมากขึ้น จนเป็นภาษาสยามทั่วไป

ตัวอักษรและไวยากรณ์

ตัวอักษรไทยโบราณก่อนสมัยที่ชาวอินเดียเข้ามาปะปนนั้น จะเป็นประการใดก็เหลือจะทราบได้โดยแน่นอน แต่สันนิษฐานว่า คงใช้อักษรเช่นเดียวกับจีนหรือคล้ายจีนคือ

(๑) เพราะบ้านเมืองอยู่ใกล้เคียงกันคงใช้ตัวอักษรละม้ายคล้ายคลึงกันเช่นเดียวกับภาษาที่ใช้คล้ายคลึงกัน

(๒) เพราะว่าคำไทยโบราณเป็นคำพยางค์เดียวโดด ๆ เหมือนจีน เหมาะกับตัวอักษรอย่างจีน คือตัวหนึ่งก็ออกสำเนียงพยางค์หนึ่ง มีความหมายอย่างหนึ่ง ถึงจะมีคำ

หลาย พยางค์อยู่ข้าง ก็เป็นด้วยเอาคำที่มีความหมายอยู่แล้วมาประสมกันเข้า แล้วหมายความเป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นคำจีนว่า "จุยเกย" คือ "น้ำไก่" ตรงกับไทยว่า "ไก่น้ำ" หมายความว่ากบเป็นต้น ซึ่งผิดกับอักขรวิธีซึ่งเราใช้อยู่บัดนี้. ตามอักขรวิธีที่เราใช้อยู่บัดนี้นั้น อักษรตัวหนึ่งหรือคำพยางค์หนึ่ง จะไม่มีความหมายอะไรเลยก็ได้ ต่อเมื่อประสมกันเข้าหลายพยางค์จึงจะมีความหมาย นับว่าเป็นคำหนึ่ง เช่น "ทะ" ไม่มีความหมาย "เล" ไม่มีความหมาย ต่อเมื่อรวมกันเข้าเป็น "ทะเล" จึงมีความหมาย นับว่าเป็นคำหนึ่ง แต่มีสองพยางค์ สุดแต่เอาพยัญชนะประสมกับสระเข้าแล้วก็อ่านออกเสียงเป็นพยางค์ได้ทั้งนั้น

(๓) อีกประการหนึ่งไทยพวกหนึ่งที่อพยพไปทางทิศตะวันออกของสยาม คือ พวกญวน ซึ่งชาวอินเดียไปไม่ถึงหรือไปถึงน้อย เขาก็ยังใช้อักษรจีนอยู่ เหตุฉะนี้จึงสันนิษฐานว่าไทยเดิมคงใช้อักษรเช่นเดียวกับจีนหรือคล้ายจีน

อักขรวิธีของไทยที่ใช้กันอยู่บัดนี้ได้แบบแผนมาจากอินเดีย คือเมื่อพวกชาวอินเดียเข้ามาสอนลัทธิศาสนาพราหมณ์ก็นำเอาแบบแผนอักขรวิธีเข้ามาด้วย ประเทศที่ชาวอินเดีย

ไปถึง เช่น พะม่า มอญ ไทย เขมร ลาว ต่างก็คิดแบบแผนตัวหนังสือของตนขึ้น ไทยยึดเอาอักขรวิธีของชาวอินเดียเป็นหลัก เพราะฉะนั้นตัวอักษรของประเทศเหล่านี้จึงมีระเบียบสระ พยัญชนะ และรูปร่างคล้ายคลึงกัน

เมื่อครั้งไทยยังเป็นประเทศราชขึ้นเขมรอยู่นั้น ถึงแม้ว่าจะมีแบบแผนตัวหนังสือใช้อยู่แล้วก็ดี แต่ต้องนำใจใช้ตัวอักษรขอมทั้งในราชการและในพระสาสนา เพราะว่าบ้านเมืองตกอยู่ในอำนาจเขมร ครั้นเมื่อบ้านเมืองพ้นจากอำนาจเขมรแล้ว ถึงรัชกาลพระเจ้าขุนรามคำแหงกรุงสุโขทัย พระองค์ได้ทรงดัดแบบแผนตัวอักษรไทยขึ้นเมื่อพ.ศ. ๑๘๒๖ สำหรับใช้ในราชการต่างหาก และต่อมาก็ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย จนถึงกาลบัดนี้ แต่หนังสือฝ่ายพระสาสนา เช่น หนังสือพระไตรปิฎก และหนังสือเทศน์แปลร้อยนั้นยังคงใช้ตัวอักษรขอมอยู่

ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระบุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พิมพ์หนังสือสวดมนตร์และพระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย กุลบุตรทั้งหลายจึงใช้เล่าเรียนแพร่หลายสืบมา ครั้นมาถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ การสอบไล่ภาษาบาลีก็ใช้

อักษรไทยแล้ว ต่อไปอีกไม่ช้า อักษรไทยก็จะแพร่หลายไปในสาสนาเต็มที่แทนอักษรขอมซึ่งเรายืมเขมรมาใช้

เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่คนภาษาหนึ่งจะมีสำเนียงถูกต้องกับอีกภาษาหนึ่งทั้งหมดไม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อไทยคิดตั้งตัวอักษรขึ้นตามแบบสันสกฤต แต่ก็ออกสำเนียงไม่ได้ถูกต้องตามสันสกฤต ย่อมเอนเอียงเข้าหาภาษาไทย และก็ต้องแก้ไขเพิ่มเติมให้เพียงพอกับสำเนียงในภาษาไทย เหตุฉะนี้ตัวอักษรไทยจึงมีมากกว่าอักษรสันสกฤต ซึ่งเป็นครูเดิม เช่นสำเนียงตัว ค ช ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ศ ษ ๙ ตัวนี้ไม่มีในภาษาไทย เราก็ออกเสียงเพี้ยนไปหาสำเนียงที่เรามีอยู่คือออกเสียงตัว ค อย่างเดียวกับตัว ฆ, ตัว ช อย่างเดียวกับตัว ฌ, ตัว ฎ ฐ ฑ ฒ ณ อย่างเดียวกับตัว ต ถ ท ธ น, และตัว ศ ษ อย่างเดียวกับตัว ส, แต่ตัว ฑ ท เราออกเสียงเหมือนตัว ธ, และตัว พ เราออกเสียงเหมือนตัว ภ ไปจึงต้องตั้งตัว ฏ ด และ บ ขึ้นแทน. สำเนียงใดที่ไม่มีในสันสกฤตก็ตั้งตัวอักษรขึ้นใหม่ เช่นตัว ฝ และ ฟ. ตัว ส และ ห นี้ เรานำมาใช้เป็นเสียงสูง เสียงต่ำไม่มี จึงต้องตั้งตัว ช และ ฮ ขึ้นแทน รวมที่ตั้งขึ้นใหม่ ๗ ตัวด้วยกัน. ส่วนสำเนียงสระในภาษาไทยมีมากกว่าสันสกฤต

จึงต้องเพิ่มเติม ไทยเอาสระบ้าง พยัญชนะบ้าง ประสมกันเข้าให้เพียงพอกับสำเนียงสระในภาษาไทย คือ อิ อี, แอะ แอ, เอาะ ออ, เออะ เออ, อัวะ อัว, เอียะ เอีย, เอือะ เอือ, รวมสำเนียงสระมากกว่าสันสกฤต ๑๔ สำเนียงด้วยกัน แต่วรรณยุกต์นั้นไม่มีในภาษาสันสกฤต, ไทยมาคิดตั้งเป็นแบบแผนขึ้นใหม่ทั้งสิ้น.

วิธีเขียนหนังสือในภาษาไทย มีผิดกับภาษาอื่น ๆ ยุโรปที่ถ่ายแบบตัวอักษรมาจากสันสกฤตอยู่อย่างหนึ่ง คือ ตัวอักษรหลายตัวที่มีสระตัวเดียว เช่น พยัญชนะตัวหนึ่งเป็นตัวสะกดและมีตัวตามก็ดี พยัญชนะควบก็ดี เขาไม่ใช้เขียนเรียงกันเหมือนอักษรไทย เขาใช้ซ้อนกันดังจะเห็นได้ในหนังสือของมคธนี้ สุวากฺขาโต เขาเขียนตัว ว ไว้ใต้ตัว ส และตัว ข ไว้ใต้ตัว ก เป็นรูปดังนี้ "สุวากฺขาโต" ตัวที่อยู่ใต้นั้นบางทีก็มีรูปแปลกไปอีกอย่างหนึ่ง เรียกตามหนังสือของมคธว่าตีน คือ ตัว จ ก็เรียกตีน จ, ตัว ฉ ก็เรียกตีน ฉ ฯลฯ ตัวอักษรที่ใช้เขียนสันสกฤต ซึ่งเรียกว่าอักษรเทวนาครีนั้น ตัวที่ซ้อนกันชะนิดนี้มักจะมีรูปผิดเพี้ยนจากตัวเดิม ต้องสังเกตจำลำบากมาก เช่น ตัว ก์ย, ตัว

ช์ญ นี้เขียนผิดจากเดิมเข้นอีกรูปหนึ่งทีเดียว ทั้งอ่านก็ออกเสียงกล้ากันสนิทเข้นเสียงเดียวกันด้วย.

บรรดาคำสันสกฤตและคำบาลีที่ไทยนำมาใช้, นอกจากตัดพยางค์ให้สั้นเข้าดังกล่าวมาแล้ว ยังออกสำเนียงผิดเพี้ยนไปจากภาษาเดิมอีก ที่เข้นดังนี้ก็เพราะเหตุดังกล่าวแล้วเหมือนกัน คือภาษา ๑ จะว่าสำเนียงให้ถูกต้องกับอีกภาษา ๑ ทั้งหมดไม่ได้ และอีกประการหนึ่ง ถึงแม้เข้นภาษาเดียวกัน แต่เมื่อแยกย้ายกันไปต่างพวกต่างอยู่ห่างไกลกัน ยิ่งนานเข้าภาษาก็ยิ่งผิดเพี้ยนกันออกไปทุกที ภาษาไทยที่ผิดเพี้ยนมาจากภาษาเดิมก็เข้นเช่นนี้ แต่ก็มีหลักพอจะสังเกตได้ดังนี้ คือ

(๑) ตามที่ว่ามาแล้ว ไทยออกเสียงตัว ค ตัว ช ไม่ได้ตามภาษาเดิมแต่ออกเสียงพ้องกันกับตัว ฆ ตัว ฌ เพราะฉะนั้นคำที่เกิดจากตัว ค ตัว ช จึงออกสำเนียงพ้องกับตัว ฆ ตัว ฌ ทั้งหมด เช่น โคตร กับ โฆษ และ ชา (ในคำวิชชา) กับ ฌา (ในคำฌายนกิจ) ออกสำเนียงอย่างเดียวกัน เข้นดังนี้ทุกคำ

(๒) คำที่เกิดจากพยัญชนะวรรค ฏ กับ วรรค ต ไทยออกเสียงอย่างเดียวกัน

(๓) คำเกิดจากตัว ฏ, ต, ป มักจะกลายมาเป็นตัว ฎ ด บ ซึ่งคล้ายกับสำเนียงตัว ฑ ท พ ในภาษาเดิม เช่น "ฏีกา" เป็น "ฎีกา," "สันโตษ" เป็น "สันโดษ," "ปารมี" เป็น "บารมี" เป็นต้น

(๔) คำตัว ฑ ท พ ซึ่งควรจะออกเสียงเป็นตัว ฎ ด บ แต่ไทยออกเสียงเป็นตัว ฒ ธ ภ ทั้งนั้น เช่น "ถวิฑา" "ยาทา" "บูรพา" เป็นต้น, มีบางคำที่เสียงตัว ฑ ยังคงเรียกเป็นตัว ฎ อยู่บ้าง เช่น มณฑป อ่าน มณฑฺป, บัณเฑาะก์ ก็อ่าน บัณเฑาะก์ เป็นต้น

(๕) คำตัว ศ ษ ส ไทยออกเสียงอย่างเดียวกัน แต่ยังคงใช้เขียนตามภาษาเดิมอยู่ ซึ่งเป็นการยากที่ผู้ไม่รู้จะสังเกตได้.

(๖) สำเนียงสระ อะ มีตัว ร สะกด อ่านเหมือนสระออ มีตัว น สะกด เช่น จะระ อ่านว่า จอนฯลฯ ถ้ามีตัวอื่นสะกดอ่านเป็นสระอะ คงที่บ้าง อ่านเป็นสระโอะบ้าง เช่น นะยะ อ่าน นัย, วะนะ อ่าน วัน, สาวะกะ อ่าน สาวก, ยะมะ อ่าน ยม ฯลฯ สระ อิ อ่านคงที่บ้างเป็น อี บ้าง เป็น อึ บ้าง เป็นเอียบ้าง เช่น นิติ, กุฏี ไชฏึก, เจียร ฯลฯ เช่นนี้เป็นตัวอย่าง

ไวยากรณ์

ถึงแม้ว่าไทยจะนำเอาถ้อยคำในภาษาสันสกฤตและบาลีมาใช้ในภาษาไทยมากก็ดี แต่ก็มิได้นำเอาระเบียบของถ้อยคำคือไวยากรณ์มาใช้ด้วย กล่าวคือภาษาสันสกฤตและบาลีย่อมมีระเบียบแบบแผนไวยากรณ์เคร่งครัด คำนามก็ต้องมีรูปต่างๆ กันไปตาม ลิงค์ พจน์ การก. คำกริยาก็มีรูปต่างกันตาม พจน์ ตามกาล ตามวาจก ดังนี้เป็นต้น แต่ระเบียบไวยากรณ์ในภาษาไทยไม่ละเอียดเช่นนั้น ถือเอาลำดับของคำกับเนื้อความเป็นหลัก ดังจะอธิบายให้เห็นพอเป็นเค้าดังต่อไปนี้

(๑) คำไทยไม่กำหนดรูปร่างต่างกันตามชะนิดของคำ มักจะกำหนดแต่ลำดับถ้อยคำที่เรียงกันคือประธาน (ผู้ทำ) อยู่ต้น ต่อไปก็ถึงคำประกอบประธานแล้วถึงคำกริยา ต่อกริยาไปก็มี กรรม และคำประกอบกรรม แล้วจึงถึงคำกริยาวิเสษณ์ที่ประกอบกริยา แต่คำกริยาวิเสษณ์นี้บางทีก็อยู่หน้าประโยคบ้างแล้วแต่ความ ตัวอย่างเช่นคำว่า "ดี" นี้ จะเป็นคำนาม คำคุณศัพท์ หรือคำกริยาวิเสษณ์ ก็มีรูปอย่างเดียวกัน แปลกแต่เรียงลำดับไว้ต่างกันเท่านั้น เช่น ประโยคว่า "นายสีเขารักดีและประพฤติ

ดี เขาจึงเลือกคบแต่คนดี" คำว่า ดี คำต้นเป็นนาม เพราะเป็นกรรมของ "รัก" คำที่สองเป็นกริยาวิเศษณ์ เพราะประกอบ "ประพฤติ" ซึ่งเป็นคำกริยา แต่คำท้ายนั้นเป็นคุณ เพราะประกอบคำ "คน" ซึ่งเป็นนาม ดังนี้เป็นต้น

(๒) คำนามใดๆ ถ้าจะแยกให้ละเอียดลงไปก็ต้องเอาคำต้นมาประกอบไว้ด้วย เช่นคำว่า "นก" นี้เป็นชื่อรวม ถ้าจะแยกให้ละเอียดลงไปก็ต้องเอาคำว่า "นก" ไปนำหน้าชื่อของชนิดย่อยเหล่านั้นอีก เช่น นก–เขา นก–กระจอก, นก–ยาง จะเรียกแต่ "เขา" "กระจอก" "ยาง" โดดๆ อย่างภาษาอื่นไม่ได้ ถ้าจะเรียกให้ละเอียดต่อไปอีกก็ต้องเอาชื่อเหล่านี้นำหน้าชื่อนั้นๆ เข้าอีก เช่น นกเขา–ชวา, นกกระจอก–เทศ, นกยาง–กรอก ดังนี้เป็นต้น ซึ่งภาษาอื่นๆ เขาเรียกแต่ชื่อหลังว่า ชวา, เทศ, กรอก เท่านั้นก็พอ

(๓) คำสังขยาคุณศัพท์ คือ เลขบอกจำนวนสิ่งของทั้งปวงต้องมีคำอีกจำพวกหนึ่งอยู่ท้าย ดังได้กล่าวมาแล้วว่าคล้ายกับจีน เช่น พระสองรูป เข็มสองเล่ม เรือนสองหลัง จะเรียกอย่างภาษาอื่นว่า สองพระ, สองเข็ม, สองเรือนไม่ได้

และคำคุณศัพท์ทั้งปวงต้องอยู่ท้ายคำนามดังกล่าวมาแล้วเหมือนกัน เช่น ม้าดำ ม้าแดง ม้าขาว ฯลฯ

(๔) คำกริยาของประโยคในภาษาอื่นๆ มักจะมีประโยคละคำ ถ้าจะมีมากก็ต้องมีคำสันธาน หรือคำนิบาต (ในภาษาบาลี) เชื่อมอยู่, แต่ในภาษาไทยจะมีรวมกันสักกี่คำก็ได้ เช่นประโยคว่า "ตามี ไป ที่นา" ถ้าจะให้กินเนื้อความมากๆก็เติมกริยาลงไปอีก เช่น "ตามี ไป นั่ง สูบยุหรี่ที่นา" หรือ "ตามี ไป กิน อยู่ หลับ นอน ที่นา" ดังนี้ก็ได้ ตามความต้องการของผู้พูด.

(๕) มักจะใช้คำที่มีใจความอย่างเดียวกันเรียงไว้คิดคิดกัน เช่น สำเภาเภตรา, วาณิชพ่อค้า, คชสาร, นรชน, ดำริตริตรอง ฯลฯ

(๖) ในภาษาไทย ยังมีคำแปลกอีกพวกหนึ่ง คือคำที่เกิดจากหางเสียงซึ่งเรียกเลยไป แต่ไม่มีใจความหรือไม่กำหนดใจความเลย บางทีก็มีข้างหน้าบางทีก็มีข้างหลังดังนี้: ถ้วยชามรามไหม, ผ้าผ่อนแพรพรรณ, ลูกเต้า, ยวดยาน, ชาวรั้วชาววัง, ขุนน้ำขุนนาง, หยูกยา ฯลฯ คำเหล่านี้มักจะเนื่องมาจากสำเนียงที่พูดกัน เพราะคำภาษาไทยที่ใช้พูดกันมักจะใช้คำหางเสียงเช่นนี้โดยมากเช่น

เสื้อแสง, แขนแมน, มือไม้, หัวก้าน, หูเหือง ขางคำ ก็ไม่แน่ว่าสำเนียงอะไร แล้วแต่ผู้พูด เช่น ปาก–เปิก หรือ ปาก–แปก, ตัว–เตอ หรือ ตัว–แต กังนี้เป็นต้น

(๗) รูปของคำไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตาม ลิงค์ พจน์ การก กาล วาจก ฯลฯ อย่างภาษาอื่น เมื่อจะให้เป็น ลิงค์ พจน์ ฯลฯ อะไรก็เอาคำอื่นประกอบเข้า เช่นคำว่า "เด็ก" ภาษาบาลีว่า "ทารโก (ชาย)" "ทาริกา (หญิง)" อังกฤษว่า "บอย (ชาย)" "เกิล (หญิง)" เป็นเอกพจน์ ถ้าจะให้เป็นพหุพจน์ คือเด็กหลายคน ต้องเปลี่ยนเป็น บาลีว่า "ทารกา (ชาย)" "ทาริกาโย (หญิง)" อังกฤษว่า "บอยส์ (ชาย)" "เกิลส์ (หญิง)", แต่ภาษาไทยไม่ต้องเปลี่ยน อยากจะให้รู้ว่าชายหรือหญิง ก็เอาคำ "ชาย" หรือ "หญิง" เติมเข้าเป็น "เด็กชาย" "เด็กหญิง" ถ้าจะให้เป็นพหุพจน์ก็เติมคำว่า "ทั้งหลาย" หรือ "หลายคน" เข้าเป็น "เด็กชายทั้งหลาย" "เด็กหญิงทั้งหลาย" ถ้าคำใดมีรูปความบอกลิงค์ บอกพจน์ฯลฯ อยู่แล้ว ไม่ต้องเติมคำอื่นก็ได้ เช่น "ไก่ไข่" "ไก่ตีกัน" ไม่ต้องเติมว่า "ไก่ตัวเมียไข่" "ไก่ทั้งหลายตีกัน" ถึงคำชะนิด

อื่น ๆ ก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน นี่ชักมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง

(๘) มีคำสำหรับใช้ต่างกันตามยศ ซึ่งเรียกว่าราชาศัพท์ คือคำใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านาย, คำราชาศัพท์นี้ไทยมากมักเป็นคำบาลี, สันสกฤต และเขมรเป็นพื้น คำบาลีและสันสกฤตนั้นเป็นคำมาจากสาสนาซึ่งเป็นที่นับถือ จึงได้นำมาใช้เป็นคำสูงสำหรับกษัตริย์และเจ้านาย แต่คำเขมรที่นำมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ด้วยนั้นคงเป็นด้วยแต่เดิมเขมรเป็นใหญ่ ไทยต้องนับถือเขมร จึงเอาคำเขมรมาใช้เป็นคำสูงสำหรับเจ้านาย แล้วก็เลยติดเป็นแบบแผนต่อมาจนบัดนี้

คำประพันธ์

คำประพันธ์ คือคำที่กวีร้อยกรองให้เป็นระเบียบคล้องจองกัน ได้แก่โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน สังเกตดูคงจะเอาอย่างมาจากสันสกฤตและบาลี เป็นแต่เอามาแก้ไขดัดแปลงเสียใหม่ให้เหมาะแก่ภาษาไทยเท่านั้น เช่น

คำโคลง ก็มีลักษณะรูปร่างคล้ายคลึงกับกาพย์บางอย่าง เป็นแต่ไทยเอามาเพิ่มเติมบังคับ เอก โท ขึ้นอีก โคลงบางอย่างที่ไม่ได้กำหนด เอก โท ก็มี.

ฉันท์และกาพย์ นั้นตามชื่อก็บอกอยู่แล้วว่ามาจากสันสกฤตและบาลี คือฉันท์มาจากปกรณ์ชื่อว่า "วุตโตทัย" ที่ปากตลาดเรียกเลือน ๆ มาว่า "มุตโต" บ้าง "หม้อโต" บ้าง. กาพย์ก็มาจากปกรณ์ชื่อว่า "กาพย์สารวิลาสินี" เช่นแต่กาพย์ยานี หรือเรียกว่า ลำนำยานี มี ๑๑ คำ เข้าใจว่าแปลงมาจากฉันท์ ๑๑ เพราะมีระยะวรรคตอนอย่างเดียวกัน เว้นแต่ไม่กำหนด ครุ ลหุ อย่างฉันท์ แต่เพิ่มสัมผัสคือคำรับกันให้มากขึ้น และไม่เรียกชื่ออย่างฉันท์ เรียกว่ากาพย์ยานีบ้าง ลำนำยานีบ้าง.

คำกลอน ๆ เปลี่ยนแปลงมาจากไหนไม่ทราบแน่ อาจจะมาจากฉันท์ที่เรียกว่า ยัติยาวัตร ก็เป็นได้ เพราะโดยมากมักมีวรรคหนึ่ง หรือบาทหนึ่งแปดคำเหมือนกัน ในไทยเอามาเพิ่มสัมผัสให้มากขึ้น หรือจะมาจากกาพย์บางอย่างก็เป็นได้ เพราะมีวรรคตอนและสัมผัสคล้ายกัน และยังมีคำกลอนอีกจำพวกหนึ่ง มีคำลงท้ายเป็น อา อี อู หรือสระอะไรก็ต้องเป็นอย่างนั้นตลอดไป ดูทำนองคล้าย ๆ กับคำโคลงของจีน อาจจะเป็นของบุราณสืบเนื่องมาจากจีนก็เป็นได้ " ดังจะชักมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

" พี่คันชานาง ข้างเคียงไข่เน่า แก้ว กุ่มกัน เกราก ร่างไกร
ชมไม้เดือนหก ฝนตกใบแตก เดือนแปดชมแปลกตาไป
แลดูเขียวชะอุ่มพืชพุ่มพฤกษา กิ่งก้านสาขาสูงใหญ่
ได้ชมต่าง ๆ ดังคางมะคอก ชมผลชมดอกชมใบ
เกสรหอมหวลส่งสวนนาสิก ไม้เอ๋ยหอมอิกชื่นใจ
ช่างอรชรเกสรหอมชื่น หอมยิ่งยั่งยืนหอมไกล
โอ้เจ้าดอกพะยอมหอมล้น ฉันไม่อยากไปพันข่าไม้
ถ้าแม้นอยู่ได้ในดง ไม้เอ๋ยฉันคงไม่ไป. "

กลอนชะนิดนี้ไม่มียังคับกวดขันนัก เขาจึงใช้ร้องเพลงกัน เช่น เพลงปรบไก่หรือเพลงฉ่อย เย็นค่ำ

คำประพันธ์ในภาษาไทยที่ผิดเพี้ยนไปจากเค้าเดิมนั้น คือ ภาษาสันสกฤตและบาลีไม่มีเสียงวรรณยุกต์ คำประพันธ์ของเขาก็ไม่กำหนดเสียงวรรณยุกต์ แต่ภาษาไทยเรามีเสียงวรรณยุกต์ เราจึงเพิ่มวรรณยุกต์ขึ้น เช่น คำโคลงและร่ายก็มีข้อยังคับ เอก โท. คำกลอนก็มีกำหนดเสียงสูง, เสียงต่ำ, คำเย็น, คำตาย. คำประพันธ์ในภาษาสันสกฤตและบาลีเขากำหนดสัมผัสแต่ภาพย์, แต่คำฉันท์เขาไม่ได้กำหนดสัมผัสเลย เขากำหนดแต่ครุ ลหุ คือเสียงหนักเสียงเบาเท่านั้น แต่ไทยเอามาเพิ่มเติมสัมผัสขึ้นอีก เพื่อให้เพราะ

ขึ้นตามความนิยมในภาษาไทย เพราะคนไทยโบราณถึงแม้ว่าจะเรียงเรื่องความอันใดเป็นร้อยแก้ว คือไม่ใช่คำประพันธ์ ก็นิยมให้มีสัมผัสคล้องกันไป เช่น ตัวอย่างในหนังสือเทศน์พระราชสาสน์ ศุภอักษร และราชทินนาม ที่มีสร้อยยาว ๆ เป็นต้น.

ประโยชน์สำคัญของคำประพันธ์ทั้งปวง ก็คือรักษาเรื่องราวไว้ได้นาน ๆ ชวนให้ผู้อ่านผู้ฟังจำได้แม่นยำดีกว่าคำร้อยแก้ว ถึงแม้ว่าต้นฉบับจะสาบสูญไปแล้วก็ยังมีผู้จำขึ้นอกขึ้นใจอยู่ได้คนละท่อนสองท่อน พอจะรวบรวมเรื่องราวให้ติดต่อกันได้ ถึงจะเคลื่อนคลาดไปบ้าง เนื้อเรื่องก็ยังไม่สูญ

คำประพันธ์ในภาษาไทยเราก็มีประโยชน์เช่นเดียวกัน แต่ครั้งโบราณการศึกษายังไม่เจริญแพร่หลาย มีผู้เขียนอ่านหนังสือได้น้อย ท่านครูบาอาจารย์ครั้งนั้นอยากจะให้ศิษย์หรือลูกหลานจดจำข้อความอันใดเป็นต้นว่า คำสวดมนตร์ไหว้พระหรือสุภาสิต คำหรับตำราอันใด ก็มักจะผูกเป็นคำกลอนให้ท่องจำกันต่อ ๆ มา ถึงจะไม่รู้หนังสือเลยก็ยังกำหนดจดจำไว้ได้คนละมาก ๆ ตัวอย่าง เช่น คำกล่อมลูกทั้งปวง ถ้าจะหาต้นฉบับตำหรับตำราแล้วคงไม่ได้ แต่เรา

ได้ยินมาตั้งแต่เด็กอย่างใด มาบัดนี้ก็ยังมีผู้จำทรงขับกล่อมกันอยู่อย่างนั้น มิใช่ว่าจะมีแต่บทสองบทเท่านั้นเมื่อไร ย่อมมีต่างๆ กันตั้งหลายสิบบทซึ่งยังไม่สายสูญไป ที่เป็นดังนี้ก็เพราะคำกล่อมลูกนั้นๆ เป็นคำประพันธ์คล้องจองกันจำได้ง่าย

ถึงแม้ว่าคำประพันธ์จะมีประโยชน์มากดังกล่าวมาแล้ว แต่ถ้าผู้แต่งไม่มีความรู้พอ ก็อาจจะทำให้เกิดโทษได้อยู่บ้าง คือมักจะทำให้เนื้อเรื่องผิดเพี้ยนไปจากของเดิม ไม่เหมือนกับที่เขียนไว้เป็นร้อยแก้ว เพราะคำประพันธ์ต้องมีข้อบังคับระยะวรรคตอนให้สัมผัสคล้องจองกัน ผู้แต่งต้องยักย้ายหาถ้อยคำให้ถูกต้องตามข้อบังคับ ถ้าหาได้ไม่เหมาะกับเนื้อเรื่องก็ทำให้ความผิดเพี้ยนไป บางแห่งผู้แต่งต้องการจะให้เพราะมากขึ้น ก็ต้องแต่งเพิ่มเติมเอาบ้าง ยิ่งแต่งต่อๆ กันมาหลายทอดก็ยิ่งผิดเพี้ยนออกไปมากขึ้นทุกที

คำประพันธ์นี้เป็นเหตุข้อหนึ่งซึ่งทำให้เราต้องนำเอาคำในภาษาอื่นๆ มาใช้ที่ท่านกวีเรียกว่า สันสกฤตพากย์ (คำสันสกฤต) มคธพากย์ (คำบาลี) กัมพุชพากย์ (คำเขมร) มะลาวพากย์ (คำลาว) ชะวาพากย์ (คำชะวา) คำเหล่านี้นอกจากคำสันสกฤต บาลี เราก็ไม่ใคร่ใช้พูดใช้เขียนมาก

นัก ต่อเมื่อเราแต่งเป็นคำประพันธ์ ต้องการให้ถูกต้องตามข้อบังคับ จึงต้องยักย้ายเอาถ้อยคำเหล่านี้มาใช้ เพราะฉะนั้นคำเหล่านั้นจึงมีอยู่แต่ในคำประพันธ์มาก

และอีกประการหนึ่ง ถ้อยคำที่ไทยนำมาจากภาษาอื่น มักจะมีรูปผิดไปจากภาษาเดิม เรื่องนี้นับว่าเนื่องจากคำประพันธ์เป็นข้อใหญ่ก็ได้เหมือนกัน เป็นต้นว่าคำประพันธ์ต้องการให้รับสัมผัสกัน เราก็เอาคำเหล่านี้มาแก้ไขให้ได้สัมผัสกัน เช่นศัพท์เดิมเขา ยักษ์ เราเอามาใช้เป็น ยักษา, ยักษี. เดิมเป็น ยุพ ใช้เป็น ยุพา, ยุพิน. จันท์ร เป็น จันท์รา บ้าง จันทร (ทอน) บ้าง บางทีก็ทิ้งคำข้างต้นเสีย เช่น อภิรมย์ อภิปราย ใช้เป็น ภิรมย์, ภิปราย. บางทีคำที่ไม่เป็นเสียงสะกดต้องการให้เป็นเสียงสะกด เช่น ทุรงค์, มธุรส เป็น จัตุรงค์, มัธุรส ดังนี้เป็นต้น เมื่อคำเหล่านี้มีผู้ใช้กันชินหูชินตามากเข้า ก็นับว่าเป็นคำที่ถูกต้องตามภาษาไทยเหมือนกัน บางทีรูปศัพท์อย่างเดียวกัน แต่ต้องอ่านผิดกันตามข้อบังคับของคำประพันธ์นั้น ๆ เช่น รส, สุข, ร ฯลฯ จะอ่าน รด, สุก, รอน หรือจะอ่านเป็น ระสะ สุขะ ระ–ระ หรือ จะระ แล้วแต่ข้อบังคับคำไทยที่มี

รูปใช้ได้ ต่าง ๆ กันบ้าง อ่านออกเสียงต่าง ๆ กันบ้าง ย่อมเป็นด้วยเหตุนี้

กวี

คำประพันธ์ผิดกับคำร้อยแก้ว ด้วยคำร้อยแก้วนั้น ผู้เรียงคิดอย่างไร เห็นอย่างไร ก็เรียงไปตามลำนวนที่คิดเห็น คล้ายกับเล่าเรื่องให้ผู้อื่นฟัง ถ้อยคำก็อาจจะไพเราะหรือไม่ไพเราะได้ด้วยผู้เรียงจะมีความรู้และไวหารดีหรือไม่ดี แต่คำประพันธ์นั้นเป็นอีกชั้นหนึ่ง คือต้องเลือกเฟ้นร้อยกรองขึ้นด้วยถ้อยคำอันไพเราะและให้ถูกต้องตามข้อบังคับของคำประพันธ์ ทั้งให้เป็นที่จับใจของผู้อ่านและผู้ฟังด้วย นักปราชญ์ผู้ชำนาญในการแต่งคำประพันธ์นี้ เรียกว่า "กวี" ที่จริงคำว่า "กาพย์" ที่เป็นชื่อของคำประพันธ์ชะนิดหนึ่งก็เนื่องมาจากคำกวีนี้เหมือนกัน คือแปลว่าคำของกวี หรือคำที่ท่านกวีได้ร้อยกรองไว้ ตามเนื้อความนี้ควรจะเรียกคำโคลงฉันท์กาพย์กลอนทั้งปวงว่ากวพย์ แต่เพราะคำว่ากาพย์ท่านกำหนดให้เป็นชื่อคำประพันธ์ชะนิดหนึ่งเสียแล้ว จะใช้เรียกรวมทั่วไปก็ขัด จึงต้องใช้คำว่า "คำประพันธ์" เป็นชื่อรวมของโคลงฉันท์กาพย์กลอนทั้งปวง

วิชชากวี คือ การแต่งคำประพันธ์นี้ นับว่าเป็นวิชชาสำคัญแผนกหนึ่ง ซึ่งมีผู้นิยมกันทั่วโลก ประเทศสยามก็มีวิชชากวีเจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งโบราณ มีท่านกวีผู้มีชื่อเสียงแต่ก่อน ซึ่งได้แต่งเรื่องราวสำคัญๆ ปรากฏมาจนทุกวันนี้ก็มาก เช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงนิพนธ์มหาชาติคำหลวง เป็นคำร่ายบ้าง ฉันท์บ้าง กาพย์บ้าง และโคลงบ้าง ซึ่งยังใช้สวดในราชการอยู่ทุกวันนี้ กับได้ทรงนิพนธ์เรื่องพระลอลิลิตอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องเพราะเหมือนกัน. สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า ทรงนิพนธ์คำฉันท์เรื่องสมุทโฆษตอนกลาง, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงนิพนธ์โคลงยอพระเกียรติแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ. นอกจากพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๓ พระองค์นี้ ยังมีท่านกวีที่มีชื่อเสียงอยู่อีก คือ พระไหราธิบดี ชาวโอฆบุรี (จังหวัดพิจิตรเดี๋ยวนี้) ผู้แต่งจินดามณีถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า, พระมหาราชครู ผู้แต่งคำฉันท์สมุทโฆษตอนต้น, ท่านศรีปราชญ์ ผู้แต่งกำศรวลโคลงตั้นและโคลงเบ็ดเตล็ดอื่นๆ และเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังในทางปฏิภาณกวีมาจนบัดนี้.

ครั้นมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ วิชชากวีก็ยิ่งเจริญมากขึ้น พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระเกียรติยศเชิดชูบรรดากวีทุก ๆ พระองค์ และได้ทรงทะนุบำรุงวิชชากวีให้เจริญรุ่งเรืองต่อ ๆ มาจนถึงกาลบัดนี้. คำประพันธ์เรื่องสำคัญ ๆ อันใดเราที่เรานำมาใช้เป็นแบบเรียนมักจะเป็นพระราชนิพนธ์เป็นพื้น เช่นคำกลอนรามเกียรติ และสังข์ทอง เป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑, คำกลอนอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒, มหาชาติคำหลวง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔, นิทราชาคริต พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕, พระนลคำหลวง พระราชนิพนธ์รัชกาลปัจจุบันนี้เป็นต้น. นอกจากนี้ยังมีกวีที่มีชื่อเสียงอีก เช่น สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้ทรงนิพนธ์คำฉันท์สมุทโฆษคำฉันท์ ทองปลาย, ลิลิตตะเลงพ่าย, มหาชาติ, คำฉันท์กฤษณาสอนน้อง ฯลฯ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้แต่งมหาชาติกัณฑ์กุมาร มัทรี ฯลฯ พระศรีสุนทรโวหาร (ภู่) ผู้แต่งเรื่องพระอภัยมณี ฯลฯ และยังมีท่านกวีอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ซึ่งนับว่าเป็นกวีผู้มีชื่อเสียงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้

๒๙. **ศิลปะ** ในสมัยก่อนวิชชาฝีมือต่าง ๆ ในประเทศสยาม เช่นวิชชาสลักหิน วิชชาช่างโลหะ วิชชาช่าง

และสลักไม้ วิชชาช่างประกับ วิชชาช่างทอง วาดรูป และช่างเขียน ฯลฯ เจริญมาก ดังจะเห็นได้จากของเก่า ๆ ตามวังเจ้านายและบ้านใหญ่ ๆ และที่พิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งเป็นที่รวบรวมของเก่า ๆ แปลก ๆ. ในสมัยปัจจุบัน การฝีมือเหล่านี้เสื่อมทรามไป, บางอย่างไม่มีใครทำ และบางอย่างที่ทำกันอยู่บ้างก็ไม่ดีเท่าของเก่า ทั้งนี้เป็นด้วยเหตุดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

(๑) ของต่างประเทศที่ส่งเข้ามาขายมีราคาถูกกว่าของพื้นเมือง.

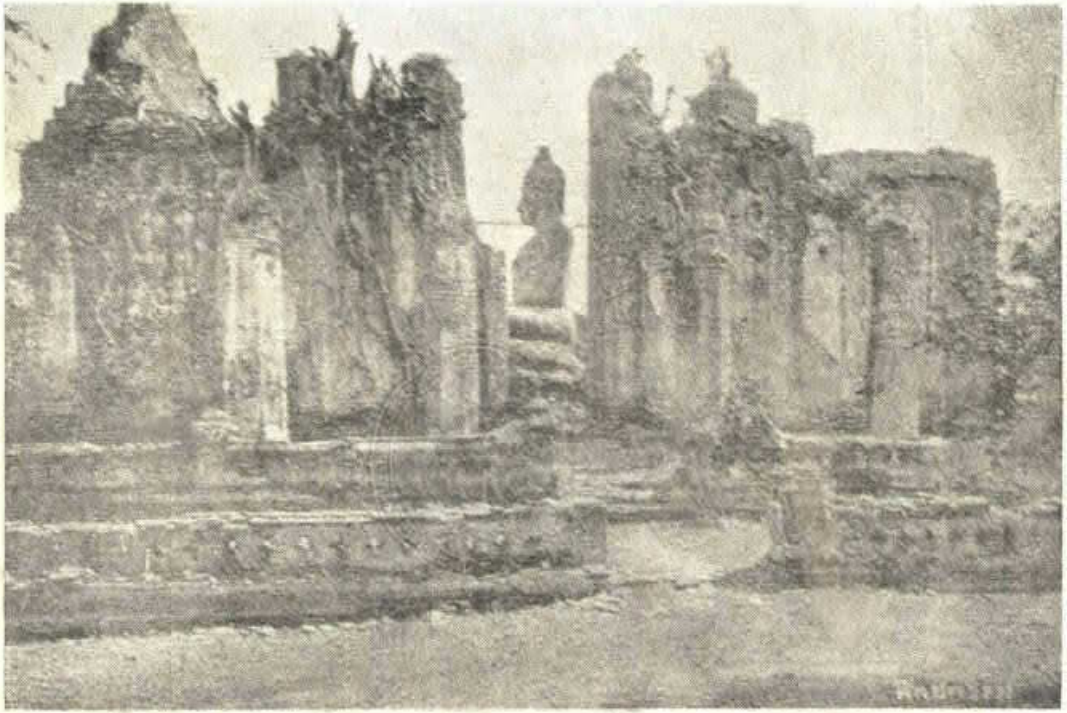
(๒) ของต่างประเทศทำให้ความคิดในการฝีมือของคนไทยเปลี่ยนแปลงไป และเปลี่ยนไปในทางที่ตกต่ำและเกิดความท้อถอย.

(๓) ในสมัยก่อนคนชั้นสูงเลี้ยงผู้คนไว้ในบ้านมาก มีช่างทอง ช่างเขียน กวี ฯลฯ ไว้ในบ้านของตนเอง เจ้าของบ้านจึงเป็นเหมือนหนึ่งผู้อุปถัมภ์โรงเรียนศิลปะอย่างดีคนหนึ่ง ผู้คนที่เป็นช่างนั้นก็พยายามดำรงเกียรติของนายไม่ให้ต่ำกว่าของผู้อื่นในเชิงฝีมือช่างต่าง ๆ, ที่ทำได้เช่นนี้เพราะชีวิตของคนสมัยนั้นให้โอกาสพอ คือเวลาไม่เป็นเงินอย่างเดี๋ยวนี้ และอิสสรภาพของคนก็ไม่มีเหมือนเดี๋ยวนี้.

(๔) ในสมัยปัจจุบัน คนไทยพากันนิยมของต่างประเทศว่าดีกว่าของไทย และราคาถูกกว่า จึงได้พากันไปซื้อของต่างประเทศมาใช้ แทนที่จะทะนุบำรุงศิลปะอันบรรพบุรุษของคนไทยได้สร้างขึ้นไว้จนเจริญแล้ว.

แต่อย่างไรก็ดี ฐานะของศิลปะไทยในเวลานี้ไม่ควรวิตกว่าจะสาบสูญไป เพราะยังมีผู้อุปถัมภ์ด้วยความตั้งใจรักษาอยู่ นับแต่สูงสุดลงมา คือ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถัยอีกประการหนึ่ง การตกแต่งสถานที่ในสาสนายังยืนพื้นใช้ศิลปะไทยอยู่ และคนไทยกำลังเปลี่ยนความคิดใหม่ที่จะฟื้นฐานะของศิลปะของชาติให้กลับคงคืนดังเก่า

ช่างสลักหิน ในสมัยก่อนศิลปะชะนิดนี้คนไทยเคยทำได้ดี มีตัวอย่างปรากฏตามวัดเก่าร้าง เช่น รูปเทวดา ยักษ์ นางฟ้า และรูปมนุษย์ พระยานาค ครุฑ ช้าง งู นก และสัตว์อื่นๆ กับดอกไม้และรูปเครื่องหมายซึ่งเกี่ยวกับพุทธสาสนา เป็นรูปสลักไปนูนบ้าง สลักลายเยาบ้าง ทำด้วยหินทราย ศิลาแลง และหินปูนสีครามอย่างละเอียด รูปเหล่านี้แสดงให้เห็นความสามารถในทางศิลปะของบรรพบุรุษชาติไทย และเป็นเครื่องพิศูจน์ว่าศิลปะแผนกนี้ได้มีมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

พระพุทธรูปหล่ออย่างใหญ่ที่พระนครศรีอยุธยา
(ถูกพะม่าทำลายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐)

(จากหนังสือภูมิศาสตร์เกร็มเสม)

ต่อมาภายหลัง การก่อสร้างสถานที่ในพระสาสนา ไม่ได้ใช้หิน วิชชาสลักหินจึงสายสูญไป แต่ได้เกิดมีศิลปะอีกอย่างหนึ่งขึ้นแทน คือ ใช้ปูนขาว ปูนซีเมนต์ หรือดิน เหนียวปั้นเป็นรูปต่าง ๆ ตามต้องการ ปะเข้าไว้กับผนังอิฐ, ปูนที่โบกไว้นอกผนังอิฐนั้นเมื่อแห้งแล้วก็แข็งคล้ายหินแกรนิต ทำให้คนประหนึ่งว่าสถานที่นั้นก่อสร้างด้วยหิน. วิธีก่อสร้างอย่างนี้มีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ แห่งพุทธศักราช ในสมัยปัจจุบันก็ยังใช้วิธีนี้อยู่ แต่ฝีมือและสิ่งของที่ใช้สำหรับก่อสร้างไม่ดีเท่ากับของในสมัยก่อน.

รูปมนุษย์ปั้นด้วยดิน แต่ครั้งก่อนมีมาก ทำถูกต้องตามส่วนและลักษณะ ได้เคยชุดพบตามเมืองร้าง ในสมัยปัจจุบันช่างปั้นด้วยดินเหนียว ฝีมือดีเท่ากับในสมัยโบราณ

นอกจากนี้รูปพระพุทธเจ้าปั้นด้วยดินเหนียว และปูนมีอยู่เป็นอันมากทั่วทุกหนทุกแห่ง แต่รูปพระพุทธจำนวนที่ทำถูกส่วนและลักษณะแห่งมนุษย์ธรรมดาไม่มีสักรูปเดียว, ที่เป็นดังนั้นไม่ใช่ว่าช่างในสมัยนั้นไม่มีความรู้ แต่เพราะเขาเชื่อถือกันว่า พระพุทธเจ้ามีลักษณะเช่นนั้นเรียกว่ามหาบุรุษลักษณะ แม้ในสมัยนี้นายช่างก็ยังปั้นพระพุทธรูปมีรูปอย่างเดียวกับในสมัยโบราณ

ช่างโลหะ คนไทยชำนาญการหล่อทองแดง ทองเหลือง มาแต่ก็กำยรรพ์ กังวะเห็นได้จากพระพุทธรูปใหญ่น้อยทั่วไป ซึ่งได้หล่อขึ้นไว้ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๕ ของพุทธศักราช หรือก่อนนั้นขึ้นไป ตลอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน. ระฆังได้หล่อกันมาตั้งแต่ก่อนประวัติการ, ปืนใหญ่ทองแดงได้หล่อเมื่อศตวรรษที่ ๑๙ แห่งพุทธศักราช, บางกระบอกทำเป็นรูปมังกร, บ้างก็สลักเป็นลวดลายต่าง ๆ อย่างวิจิตร.

ช่างแกะสลักไม้ ในสมัยเมื่อการก่อสร้างด้วยหินร่วงโรยเลิกไปแล้ว และใช้อิฐปูนแทนหิน ช่างก่อสร้างจึงได้นำเอาไม้ซุงมาใช้ในการก่อสร้างด้วย. วิชชาแผนกแกะสลักไม้จึงได้เกิดขึ้นตั้งแต่นั้นมา ตัวอย่างฝีมือแกะสลักอย่างดี เช่น เสาประตู หน้าต่าง และหน้าบันหรือหัวโขสถ์วิหารเป็นต้น มีอยู่ในเมืองภาคเหนือของสยาม. สิ่งที่ทำโดยมากเป็นลายใบไม้, แต่รูปสัตว์และมนุษย์มีน้อย และมักจะเป็นรูปแสดงเรื่องนิทานชาดกต่าง ๆ แต่ที่ทำด้วยฝีมือดี ๆ เป็นของเก่าทั้งนั้น ของที่ทำในสมัยต่อมาฝีมือมักจะหยาบและไม่น่าดู และที่ไม่สมควรจะนับว่าเป็นศิลปะเลยทีเดียวก็มี.

ช่างประดับ วิชชาช่างประดับต่าง ๆ เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง

ที่คนไทยทำได้ดี คือ จะเห็นได้จากปราสาท เทียร์ ซอย และซุ้มประตูหน้าต่าง และหลังคาอาราม ทั่วไป ของที่ประดับกระจก และกระเบื้องไม่ใช่ของที่จะพึงพินิจพิเคราะห์ดูใกล้ ๆ โดยละเอียด แต่เป็นสิ่งที่จะพึงดูรวม ๆ กันไปแต่ไกล, และในเวลากลางคืนเมื่อพระจันทร์ส่องแสง, หรือในเวลากลางวันเมื่อแดดส่องแสงกล้าจะดูงามยิ่งนัก.

ช่างประดับมุกด์ วิธีประดับมุกด์นั้น คือ ในชั้นแรกเขาลงรักเสียก่อนแล้วจึงเอามุกด์ซึ่งตัดเป็นชิ้นเป็นอันตามรูปและขนาดที่ต้องการประดับลงไปให้จับติดอยู่ที่รัก. เมื่อรักแห้งแข็งแล้ว, จึงขัดลงไปให้เรียบเสมอกันจนเป็นเงา, มีลวดลายต่าง ๆ ตามต้องการ ตัวอย่างของเหล่านี้มีอยู่ที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร เช่น ตู้และตู้พระธรรม ซึ่งพระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ช่างทำขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๘ ของใหม่ ๆ ซึ่งทำในภายหลังฝีมือไม่ดีเท่า.

วิชชาฝังมุกด์ลงในไม้ทำก็เป็นศิลปะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคนไทยทำได้ดี

ช่างลงรัก ประเทศสยามทำภาชนะต่าง ๆ ซึ่งทาด้วยน้ำรักได้ดีมาก ใช้ทนไม่หลุดหรือกระเทาะได้ง่ายอย่าง

ของญี่ปุ่น, ทั้งฝีมือก็ไม่เลว ของชะนิดนี้เรียกว่าเครื่องเงินคนชาวเหนือทำโดยมาก.

ช่างเงิน ศิลปะแผนกนี้ ช่างไทยทำได้ดี ของที่ทำเย็นชะนิดลายคุนโดยมาก แต่ชะนิดที่ดีที่สุด คือลายคุนนั้นสูงเด่นมาก และทำด้วยฝีมืออย่างประณีต ส่วนพื้นรายก็ขัดเกลี้ยงเย็นเงา, ลวดลายเหล่านี้โดยมากแสดงเรื่องพางเมขลากับปรสุราม ที่เรียกกันว่าราม๓สูร และภาพจับต่าง ๆ หรือเทพนมนรสิงห์

นอกจากนี้จะเห็นได้จากเครื่องสาตราวุธเก่า ๆ อีก เช่นด้ามดาบ ด้ามกริช ด้ามหอก และปลอกสำหรับสวมอาวุธเย็นต้น สิ่งเหล่านี้หุ้มด้วยเงินสลักเย็นลวดลายต่าง ๆ อย่างวิจิตร ตัวดาบก็สลักและฝังด้วยเงินและทองเย็นลวดลายต่าง ๆ แม้กระบอกปืนอย่างเก่าตลอดจนถึงพานท้ายก็ประดับประดาด้วยเงินและทองเย็นลวดลาย ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ที่สถานพิพิธภัณฑ์ในกรุงเทพ ฯ

ศิลปะแผนกนี้พวกจีนได้ทำให้เสื่อมทรามลงไปมาก, เพราะเครื่องเงินที่จีนทำขายนั้น มีโลหะอย่างอื่นเจือปนอยู่มาก, เขาจึงขายราคาถูกกว่าของที่คนไทยทำมาก เมื่อของราคาถูก แม้ฝีมือจะเลวก็ยังมีผู้ซื้อ, คนไทยจึง

ไม่สามารถจะแข่งขันได้ เหตุฉะนั้น ศิลปะแผนกนี้จึงได้เสื่อมลง

ช่างถม ศิลปะนี้ คนไทยได้ทำสืบเนื่องกันมา ประมาณ ๘๐๐ ปีแล้ว วิธีทำนั้นคือ เขียนลายลงที่ภาชนะเงิน หรือเครื่องเงิน แล้วเอาเหล็กสลักลงไปตามลายให้บุ๋ม, ที่ตรงรอยบุ๋มนั้นเขาเอายาซึ่งประกอบด้วยตะกั่ว, ทองแดง, เงิน, และกำมะถันผสมกันใส่ลงไป แล้วจึงเผาไฟให้ยาจับติดอยู่กับสิ่งของนั้น, ครั้นแล้วจึงขัดถูให้เรียบเป็นเงา, แล้วจึงถ้าไหล่ทองทับพื้นเงินอีกทีหนึ่ง เรียกว่าตะทอง, ถ้าถ้าไหล่เป็นแห่ง ๆ ปล่อยให้พื้นแป็นเงินอยู่ข้าง ก็เรียกว่าตะทองราย แต่บางทีก็ไม่ถ้าไหล่เลย. ของโบราณแท้มักเป็นเช่นนั้น และเรียกว่าถมกะลา ภาชนะถมเก่า ๆ ฝีมือที่ทำดีกว่าของที่ทำในสมัยปัจจุบันกับในสมัยที่ล่วงมาแล้วไม่สู้นานนัก. จะรู้ได้ว่าสิ่งใดเป็นของเก่าแท้ ก็ด้วยลวดลายและยา ถ้าเป็นของเก่าแท้มักใช้ลายเทพนม, รูปสัตว์ต่าง ๆ และรูปเครื่องหมายต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับสาสนาประกอบด้วยลายกระหนกเป็นพื้น ของที่ทำในตอนหลัง ๆ มักใช้ลายใบไม้ และยาก็เลว, ทั้งฝีมือที่ทำก็หยาบ, บางทียานั้นเป็นรอยร้าวและเป็นฟองขรุขระ

วิชาช่างถมคงได้เริ่มมีขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราช ก่อนที่อื่น ซึ่งคงจะได้แบบมาจากประเทศอินเดีย

ช่างประดับเพชรพลอย คนไทยมีฝีมือดีในการช่างแผนกนี้ แม้สิ่งของแบบยุโรปก็สามารถทำได้ดี

วาดรูปและระบายสี ศิลปะทั้ง ๒ อย่างนี้ยังล้าหลังมาก ช่างวาดรูปและระบายสีไม่รู้จักส่วน และไม่เข้าใจว่าสีอะไรจะเข้ากับสีอะไร นี่พูดถึงช่างในสมัยก่อน แต่ในสมัยปัจจุบัน ศิลปะทั้ง ๒ อย่างนี้ได้ทำกันถูกต้องตามแบบแผนที่ดีแล้ว

วิชาเขียนรูปยนถ้วยชามได้เคยเฟื่องมาครั้งหนึ่ง ถ้วยชามที่ทำขึ้นในเมืองไทยครั้งสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ใช้ช่างจีนเป็นผู้ทำและเป็นครู, ตั้งเตาเผาอยู่ที่เมืองสวรรคโลกและสุโขทัย แต่ลวดลายคนไทยเป็นผู้เขียน. ต่อมาภายหลังเมื่อการทำชามเสื่อมลง เมืองไทยจึงได้ซื้อชามที่ยังไม่มีลายมาแต่เมืองจีน แล้วเขียนลายเอาเอง ลวดลายที่เขียนโดยมากเป็นลายเทพนม นรสิงห์ และเบญจประทุม, สีที่เขียนมี ๕ สี เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกชามชนิดนี้ว่าชามเบญจรงค์.

การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ในสมัยก่อน

การทอผ้าเย็นหน้าที่ของผู้หญิงทุกชั้น นับแต่ชั้นสูงลงมา ผ้าที่ทอนั้นงดงามมาก เช่นผ้ายกดอกและผ้าไหมต่าง ๆ จึงควรนับว่าการทอผ้าและเย็บปักถักร้อยของไทยเย็นศิลปะอย่างหนึ่ง, ในสมัยปัจจุบันเครื่องเต็มยศของข้าราชการใช้แบบยุโรป ศิลปะแผนกนี้จึงได้เสื่อมไป

วิชชาเย็บดอกไม้สด นี้ก็ควรจัดเย็นศิลปะอีกอย่างหนึ่ง เพราะคนไทยทำได้ดี อาจทำดอกไม้ต่างประเทศที่ไม่มีในเมืองไทยเลยให้แลดูเย็นของจริงได้

โบราณคดี

ดินแดนที่เย็นประเทศสยามนี้ได้เคยรุ่งเรืองมาแต่โบราณนับเวลาตั้ง ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานและวัตถุต่าง ๆ ซึ่งยังมีปรากฏอยู่ภายในบ้านเมืองมากมาย แต่โบราณสถานและวัตถุเหล่านี้ ไม่สามารถที่จะรงคงทนอยู่ได้นาน ด้วยเหตุหลายประการดังต่อไปนี้

(๑) อากาศชุ่มชื้น ต้นไม้ และดินซึ่งน้ำพัดพามาทำให้ถาวรวัตถุซึ่งฝีมือช่างของสยามสร้างขึ้นไว้แต่สมัยโบราณปรักหักพังหรือจมดินจนหาไม่พบเสียเย็นอันมาก นอกจากวัดร้างปรางและเจดีย์แล้ว เกือบจะหาวัตถุอื่น ๆ ไม่ได้เลย

(๒) บ้านเรือนที่อาศัยของคนที่อยู่ในประเทศสยามสร้างด้วยวัตถุที่ไม่ถาวร ของฝีมือดีๆ จึงสายสูญและกระจัดกระจายไป

(๓) ธรรมเนียมเผาศพไม่ทำให้ถาวรวัตถุเกิดมีขึ้นได้ เพราะถ้าบ้านเมืองถือประเพณีฝังศพ ผู้คนพลเมืองก็จะได้ทำเครื่องหมายหรืออนุสาวรีย์ไว้ในที่ฝังศพนั้นเพื่อเป็นที่ระลึก

(๔) คนในสมัยก่อนไม่ใคร่สนใจในโบราณคดี เหตุฉะนั้นวิชชาโบราณคดีจึงไม่เจริญขึ้นได้ เป็นบุญที่ได้มีศิลาจารึกอยู่บ้าง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ในสมัยปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มบำรุงการศึกษาวิชชาโบราณคดีขึ้นก่อนผู้อื่นในหมู่คนไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช ได้เสด็จไปค้นหาที่ตั้งเมืองโบราณ และศึกรามที่ปรักหักพังรกอยู่ใต้ดินหรือซ่อนอยู่ในสุมทุมพุ่มไม้ในป่าดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง. สถานที่โบราณทั้งหลายซึ่งได้ค้นพบแล้วหลายแห่ง และได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นไว้ เพื่อสะสมโบราณวัตถุและรักษา

ไม่ให้สายสูญไปสำหรับเป็นเครื่องประกอบการศึกษาโบราณคดี และเป็นเครื่องแสดงเกียรติของชาติไทย.

โบราณวัตถุก่อนสมัยเมื่อสาสนาพราหมณ์และพุทธสาสนายังไม่ได้เข้ามาสู่ประเทศสยาม คือก่อน ๒๔๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ไม่ใคร่จะมีในประเทศนี้ แต่ตั้งแต่สมัยเมื่อสาสนาพราหมณ์และพุทธสาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นในประเทศสยามแล้ว ก็มีโบราณวัตถุต่าง ๆ ปรากฏอยู่บ้างพอจะเป็นเครื่องแสดงความเป็นไปของมนุษย์ในสมัยนั้นได้ วัตถุเหล่านี้โดยมากเป็นปูชนียสถานและวัตถุซึ่งเกี่ยวข้องกับการสาสนา.

ในสมัยแรกเท่าที่รู้ได้ คือเมืองสวรรคโลกและเมืองสุโขทัย มีโบราณสถานซึ่งนับว่าเป็นเก่าที่สุดในจำพวกสถานที่ซึ่งใช้หินสำหรับก่อสร้าง ในยุคนี้มีแบบก่อสร้างอย่างอินเดียเข้ามาปนอยู่ด้วย เช่น ปูชนียสถานที่เขารังแร้งที่เมืองสวรรคโลกเป็นต้น. สมัยที่สองต่อจากสมัยแรกลงมานั้น แบบการก่อสร้างใช้แบบของอินเดียและใช้ศิลาแลงเหมือนกัน แต่ลักษณะที่ต่างกันนั้นคือโบราณสถานซึ่งสร้างขึ้นนั้นใหญ่โตระโหฐานมากกว่าที่สุโขทัยหรือที่สวรรคโลก และประดับประดาด้วยเครื่องหมายแห่งสาสนาและเทวรูปต่าง ๆ. สมัยต่อจากนั้นมาอีกถึงสมัยที่สาม การก่อสร้างใช้แบบ

ของอินเดีย ซึ่งเข้าแบบพราหมณ์และแบบพุทธสาสนาปนกัน ตัวอย่างปรากฏอยู่ที่นครวัดและนครธม ซึ่งอยู่ใกล้ทะเลสาบในประเทศเขมร และการก่อสร้างแบบนี้มีอยู่ทั่วไปในประเทศสยาม วัตถุสำหรับก่อสร้างก็ไม่เลือกว่าอย่างใด สุดแต่ว่าในตำบลที่จะก่อสร้างมีวัตถุสิ่งใดหาได้ง่ายก็ใช้สิ่งนั้น.

ในภาคตะวันออกของสยามใช้หินทรายและหินชะนวนรูปเทวดา มนุษย์ สัตว์ และลวดลายต่าง ๆ สลักลงไปในหินนั้น ตัวอย่างยังมีอยู่ที่อำเภอพิมาย.

ในภาคเหนือเช่นแถบสวรรคโลกและสุโขทัย และพิษณุโลกใช้ศิลาแลงก่อสร้าง หินชะนิดนี้หยาบไม่เหมาะแก่การสลัก, จึงใช้ปูนอย่างแข็งและทนพอกภายนอกหินแล้วจึงสลักรูปและลวดลายต่าง ๆ ลงไปในปูนนั้น เมื่อทำเสร็จแล้วดูเหมือนหินทรายที่ใช้ในภาคตะวันออก

ในภาคกลางของสยามพื้นที่เป็นดินเหนียวไม่มีหิน, จึงได้เอาดินเหนียวทำเป็นอิฐสำหรับก่อสร้างแล้วโบกปูนทับภายนอก พระปรางที่ลพบุรีใช้วัตถุสำหรับก่อสร้างหลายชะนิดด้วยกัน ตอนฐานใช้ศิลาแลงก้อนใหญ่ใช้มาก ภายนอกโบกปูน ส่วนยอดเช่นหน้าบันฝาผนังพื้นนอกและในใช้หิน

ซุ้มปรางวัดพระพายหลวง เมืองสุโขทัย

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

ทราย ฝีมือสลักหินนั้นละเอียดมาก, สร้างขึ้นในราวศตวรรษที่ ๑๑ แห่งพุทธศักราช ลักษณะการก่อสร้างเป็นแบบเขมรปนไทย

วัดพระปรางที่สวรรคโลก และวัดพระศรีสวายที่สุโขทัย กับวัดพระชินราชที่พิษณุโลก ทั้ง ๓ วัดนี้เป็นแบบการก่อสร้าง ซึ่งใช้ศิลาแลงและโยกปูนไว้ภายนอก, วัดพระปรางที่สวรรคโลก กับวัดพระศรีสวายที่สุโขทัย สร้างในราวศตวรรษปีที่ ๑๖ แห่งพุทธศักราช

พระเจดีย์พระปราง ซึ่งก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนหรือที่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุซึ่งก่อตามแบบพุทธสาสนาและแบบพราหมณ์ปนกัน เช่น พระปฐมเจดีย์พระประโทน ในมณฑลนครชัยศรี กับปูชนียสถานที่จังหวัดลพบุรีและที่อื่น ๆ ทั่วไปในภาคกลางของประเทศสยามนั้น ได้สร้างขึ้นในสมัยต่าง ๆ กัน, นับตั้งแต่สมัยโบราณที่สุดเป็นต้นมา, ใช้วิธีก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนซึ่งเดี๋ยวนี้ใช้กันทั่วทั้งประเทศสยาม.

เมืองสำคัญครั้งโบราณมีกำแพงล้อมรอบ เช่นเมืองสุโขทัย สวรรคโลก และลำพูน ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่สุดในภาคเหนือของสยาม มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงซ้อนกันตั้ง

๒ ชั้นถึง ๓ ชั้น แต่เดี๋ยวนี้หักพังเกือบหมดแล้ว ยังเหลืออยู่บ้างแต่บางส่วนเท่านั้น

แต่เมืองโบราณที่เป็นเมืองสำคัญ ๆ ในภาคกลางและภาคใต้ กับเมืองที่สร้างภายหลังศตวรรษที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราช ทั่วทั้งประเทศสยาม มีกำแพงแต่ ๒ ชั้นเท่านั้น และก่อด้วยอิฐถือปูนทั้งนั้น.

โบราณสถานที่พระนครศรีอยุธยา และที่เมืองลพบุรี ซึ่งสร้างในสมัยกลางแห่งประวัติการของสยามก็มีเหลืออยู่ที่เมืองทั้ง ๒ นี้เท่านั้น ที่พระนครศรีอยุธยา สถานที่โบราณซึ่งถูกพม่าเผาทำลายเสียนั้น เดี๋ยวนี้ได้รื้อถางต้นไม้ที่ขึ้นปกคลุมอยู่ และจัดการรักษาป้องกันไม่ให้ทรุดโทรมลงอีกต่อไป เพื่อเก็บไว้เป็นเครื่องแสดงอำนาจและกำลังแห่งเมืองหลวงเก่าของสยาม กำแพงทั้งชั้นนอกและชั้นใน บัดนี้บางส่วนก็ยังตั้งอยู่เป็นปรกติดี. ที่ตั้งพระราชวังและสถานที่อื่น ๆ อีก ก็ยังพอค้นหาร่องรอยได้ แบบก่อสร้างก็เป็นอย่างเดียวกันกับพระบรมมหาราชวังที่กรุงเทพฯ ที่เมืองลพบุรียังมีพระราชวังของสมเด็จพระนารายณ์ และโบสถ์ฝรั่งกับบ้านของเจ้าพระยาวิชเยนทร์ ซึ่งทรุดโทรมพังทะลายลงไปเป็นอันมากแล้ว

วัดศรีสวาย เมืองสุโขทัย

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

พระนครศรีอยุธยา กับ เมืองลพบุรี ทั้ง ๒ เมืองนี้ แต่ก่อนเคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณมาแล้วทั้ง ๒ เมือง เพราะโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งขุดขึ้นมาจากใต้พื้นดิน ปรากฏว่าเป็นของเก่ากว่าโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนแห่งสถานที่ตึกรามของเมืองทั้ง ๒ นี้. ตามตำนานมีอยู่ว่า ในสมัยเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นเมืองหลวงนั้น เมืองอโยธยาตั้งอยู่ ณ ที่พระนครศรีอยุธยาเดี๋ยวนี้ ส่วนเมืองลพบุรีตามตำนานปรากฏว่า พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินในพระนครศรีอยุธยาสร้างอยู่ใกล้ ๆ กับวัดเชมร ซึ่งแม้ในสมัยนั้นก็นับว่าเป็นวัดร้างโบราณนานตึกตำบรรพ์อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นก่อนเมืองลพบุรีได้ตั้งขึ้นเคยมีเมืองอยู่ ณ ที่นั้นนานแล้ว มีชื่อว่าเมืองละโว้เป็นเมืองหลวงของพวกขอม.

หลักศิลาจารึก

หลักศิลาจารึกโดยมากเป็นหินปูนสีเขียวหม่นเนื้อละเอียดหรือหินชะนวนสีเขียวคราม หนังสือที่จารึกนั้นเป็นภาษายาลีสันสกฤต ขอมละว้า และภาษาไทย. หลักศิลาจารึกนี้ขุดพบในที่ตำบลต่าง ๆ และแม้ว่าจะมีไม่มากมายนักก็

ยังเป็น ประโยชน์มาก แก่การ ค้นคว้า เวลา และ อำนาจ แห่ง ชาติ ต่าง ๆ ที่ได้เข้า มา ตั้ง ภูมิลำเนา อยู่ใน ประเทศ สยาม

ศิลา ที่จารึกภาษาบาลี นั้น เป็นเก่า กว่า ศิลาจารึก ภาษา อื่น ๆ ทั้ง หมด ได้ขุด พบ ที่ใน เมืองไทรบุรี ซึ่ง ครั้ง หนึ่งได้ เป็น เมือง ขึ้น ของ สยาม ปี ที่ จารึกไว้ ใน หิน นั้น คือ ในศตวรรษ ที่ ๑๐ แห่ง พุทธศักราช และ เห็นได้ ชัด ว่า เป็น ของ ที่ ทำ ด้วย ฝีมือ ชาว อินเดีย.

ที่ จังหวัด ตะกั่วป่า ได้ขุด พบ ศิลาจารึก อักษร ชะนิดหนึ่ง แต่ยังไม่ ทราบ แน่ว่า เป็น ภาษา อะไร แต่ สังเกตได้ว่า ลักษณะ เป็น ภาษาโบราณ ใน ภาคใต้ ของ อินเดีย ภาษา ๑ และ คาด กันว่า คง จะ จารึกไว้ ใน ศตวรรษ ที่ ๑๐ ของ พุทธศักราช.

ที่ นคร ปฐม เมื่อ ขณะ ที่ กำลัง ซ่อม พระ ปฐมเจดีย์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ ขุดได้ แผ่น กระเบื้อง มี อักษร จารึก ความ เชื่อ ถือใน พุทธสาสนา เป็น ภาษา บาลี ตัว อักษร มี ลักษณะ ยอก ชัด ว่า เขียน ตาม วิธี ที่ใช้ อยู่ใน ประเทศ อินเดีย ในศตวรรษ ที่ ๑๐ และ ๑๑ แห่ง พุทธศักราช

ณ ที่ แห่ง หนึ่งไม่ไกล จาก จังหวัด ตะกั่ว ป่า มาก นัก ขุด ได้ หลัก ศิลา ขนาดเล็ก จารึก ภาษา บาลีและสันสกฤต, กับ แผ่น

โลหะทองเหลือง จารึก ภาษาบาลี เขียน ของใน สมัย ศตวรรษ ที่ ๑๓ กับ ๑๔ แห่ง พุทธศักราช

ในถ้ำใกล้เมือง ครัง ได้ชุด พระพิมพ์ปั้น ทำ ด้วย ดินเหนียว หลาย ร้อย แผ่น ด้าน หน้า เขียน พระพุทธรูป ด้าน หลัง บาง แผ่น มี เทวรูป บาง แผ่น จารึก พุทธ ภาษิต พระพิมพ์ เหล่า นี้ ฝัง อยู่ใต้ มูล ค้าง คาว เมื่อ ชุด ขึ้น มาได้ ยัง อ่อน เปียก อยู่ ครั้น ทิ้ง ตาก อากาศไว้ ก็ แข็งไป กรรมการ พิพิธภัณฑ์ ที่เมือง อังกฤษได้ ตรวจ ดู พระพิมพ์เหล่า นี้ อ้าง ว่า เขียน ของใน สมัย ศตวรรษ ที่ ๑๗ แห่ง พุทธศักราช และ ว่า มี ลักษณะ อย่าง เดียว กัน กับ พระ พิมพ์ ที่ เขา ค้น พบใน ถ้ำ ที่ มณฑลแคชเมียใน อินเดีย ที่ ทิเบต และแถบ ตะวันตก เฉียง เหนือ ของ อินเดีย. พระพิมพ์นี้ พวก นักเที่ยว คง จะได้เอา มาแต่ เมืองอินเดีย และ เก็บ รักษาไว้ ใน ถ้ำ เพื่อไม่ให้แตก หัก เสีย หายไป หรือเพื่อ ประดิษฐาน ปูชนีย สถาน ขึ้น ณ ที่ นั้น อนึ่ง การ ที่ พวก นักเที่ยว นำ เอา พระพุทธรูป และ เทวรูป เข้า มา นั้น แสดง ว่า เขา คง จะ นับถือ ทั้ง สาสนา พราหมณ์ และ พุทธสาสนา

ศิลา จารึก ด้วย อักษร ขอม ชุดได้ ที่จังหวัดจันทบุรี และ จังหวัด นคร ราชสีมา เขียน ของใน สมัย ศตวรรษ ที่ ๑๔ แห่ง พุทธ ศักราช ภาษา ที่ จารึก ด้วย อักษร ขอม นั้นเขียนสันสกฤต ก็ มี และ ภาษา

เขมรก็มี เรื่องที่จารึกนั้น คือ พระนาม พระเจ้าแผ่นดิน และตำนานความดีที่คนทั้งหลายได้ทำไว้ ศิลาจารึกด้วยอักษรขอมในสมัยต่อนั้นมา ขุดได้ที่นครปฐม สุพรรณบุรี และลพบุรี แต่ที่ขุดได้ที่ลพบุรีงามมาก ปีที่จารึกประมาณ พ.ศ. ๑๕๖๕ และที่อื่นๆอีก แต่ที่ขุดขึ้นมาได้นี้นับว่ายังน้อยนัก เพราะคาดกันว่ายังมีอีกมากมายที่จมดินอยู่ใต้สถานที่ตั้งเมืองโบราณที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศสยาม ศิลาจารึกด้วยอักษรขอมนี้เป็นพะยานอันหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าครั้งหนึ่ง พวกเขมรได้เคยมีอำนาจเหนือประเทศสยาม

ศิลาจารึกเป็นภาษาละว้า ขุดพบที่ศาลพระกาลใกล้ปราสาทสามยอด ที่จังหวัดลพบุรีอยู่ริมทางรถไฟข้างทิศตะวันออก

ในศตวรรษที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราช หลักศิลาจารึกด้วยหนังสือไทยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมากมีที่สุโขทัย เพราะเมื่อถึงสมัยนั้น อำนาจเขมรได้เสื่อมลงมากแล้ว ต่อนั้นมามีศิลาจารึกด้วยอักษรขอมบ้าง อักษรไทยบ้าง และบางทีก็จารึกทั้งสองภาษารวมกัน แต่พอถึงศตวรรษที่ ๒๐ แห่งพุทธศักราชจึงเลิกใช้อักษรขอม.

เทวรูปและพระพุทธรูป ทำด้วยหินและทองแดง มี

อยู่ตามดินตามที่ตั้งเมืองเก่า ๆ บางทีเมื่อชาวนาไถนาไปในพื้นที่ซึ่งเคยเป็นโบสถ์หรือบ้านของคนโบราณก็มักจะพบพระพุทธรูปและเทวรูปเช่น พระพรหม พระอิศวร พระพิษณุ พระลักษมี และพระคเณศ ฯลฯ บ่อย ๆ

ในภาคใต้ทางฝั่งทะเลตะวันตกแห่งแหลมมะลายูตามยอดเขาและตามป่าขุดได้รูปพระอิศวร พระนารายณ์ สลักด้วยศิลาชะนิด ๑ ซึ่งไม่ใช่หินในตำบลนั้น เก่ามากจนไม่มีใครรู้เรื่องราว แต่นักโบราณคดีในชั้นหลัง ๆ เมื่อได้พิเคราะห์ถึงความที่จารึกไว้ในหลักศิลาหรือแผ่นหินที่ขุดได้ในที่ใกล้เคียงกับตำบลที่ขุดเทวรูปได้ลงความเห็นว่า พวกพราหมณ์ในสมัยโบราณเมื่อเข้ามาสู่ประเทศสยามคงจะได้นำเอาเทวรูปเหล่านี้มาด้วย

เทวรูปและพระพุทธรูปมีอยู่ทั่วไปทุกตำบลซึ่งเคยเป็นสถานที่ตั้งเมืองโบราณ แต่ตามเมืองโบราณที่เก่าที่สุดรูปเทวดามีมากกว่ารูปพระพุทธ. ตามเมืองที่สร้างในสมัยต่อ ๆ มารูปเทวดาก็มีน้อยลงทุกที จนถึงเมืองที่สร้างในสมัยปัจจุบันนี้ไม่มีเทวรูปเลยทีเดียว

ในแถบเมืองเหนือของสยามเทวรูปของสาสนาพราหมณ์รุ่นเก่าเช่นพระพรหม พระพิษณุ พระลักษมี พระคเณศ

เบื้องต้น ไม่เคยปรากฏว่าขุดได้ในแถบนั้นเลย พบแต่เทวรูป เช่น พระพิรุณห์ พระธรณี เบื้องต้น แต่เทวรูปในชั้นหลังนี้เป็นวัตถุในสมัยเมื่อพุทธสาสนาเจือปนกับสาสนาพราหมณ์แล้ว

โบราณวัตถุต่าง ๆ ที่ขุดค้นได้ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น บัดนี้ได้รักษาไว้ณที่พิพิธภัณฑ์สถานที่กรุงเทพ ฯ บ้าง ที่พระนครศรีอยุธยาบ้าง หลักศิลาจารึกเก็บไว้ที่หอพระสมุดสำหรับพระนครบ้าง เพื่อเป็นเครื่องแสดงความเจริญแห่งชาติไทย และเป็นเครื่องประกอบการค้นหาตำนานต่าง ๆ สืบไปในภายหน้า

สถาปัตยกรรม

เมื่อสังเกตดูถาวรวัตถุที่ก่อสร้างขึ้นไว้ในประเทศสยาม จะเห็นได้ชัดว่า สถาปัตยกรรมของไทยดำเนินตามแบบของอินเดีย และเป็นที่เชื่อแน่ได้ทีเดียวว่า วิชชาสถาปัตยกรรม (คือวิชชาออกแบบก่อสร้าง) ในประเทศสยามได้ถ่ายแบบมาจากอินเดียในสมัยต่าง ๆ กัน และด้วยวิธีต่าง ๆ กันด้วย ชาวอินเดียที่อยู่ในภาคใต้ของอินเดีย ซึ่งถือสาสนาพราหมณ์ เมื่อเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยาม ได้นำเอาแบบการก่อสร้างอย่างพราหมณ์เข้ามาใช้ด้วย และแบบนี้ได้แพร่หลายเข้าไปในประเทศเขมร เมื่อกาลล่วงมานานหลายร้อยปี แบบการก่อสร้างของพวกพราหมณ์ ซึ่งเขมรเอาไปเปลี่ยน

แปลงให้เหมาะแก่บ้านเมือง ก็กลายเป็นแบบ การก่อสร้างของเขมรไป และแบบการก่อสร้างอีกอย่างหนึ่งได้เข้ามาสู่ประเทศสยามโดยชาวอินเดียที่นับถือพุทธศาสนานำเข้ามา คือทางพะม่า และแอสแซมเรียกว่าแบบพุทธศาสนา ดังนี้แบบสถาปัตยกรรมในครั้งโบราณของสยามจึงมีอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) แบบตะวันออก ได้แก่แบบพราหมณ์หรือเขมร ซึ่งก่อสร้างอย่างแข็งแรงแน่นหนาและทึบ แต่เต็มไปด้วยลวดลายและเครื่องประดับต่าง ๆ (๒) แบบตะวันตก ได้แก่แบบพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีก่อสร้างอย่างเบาโปร่งแต่เกลี้ยงไม่มีลวดลายประดับประดา การก่อสร้างแบบตะวันออกหรือแบบเขมรใช้หินทรายหรือศิลาแลงเป็นแผ่น ๆ ซ้อนกันสนิทแน่นหนา โดยไม่ต้องใช้ปูนขาวหรือปูนซีเมนต์เชื่อมยึดให้แน่น ส่วนการก่อสร้างอย่างแบบตะวันตกหรือแบบพุทธศาสนานั้นใช้อิฐโบกปูน

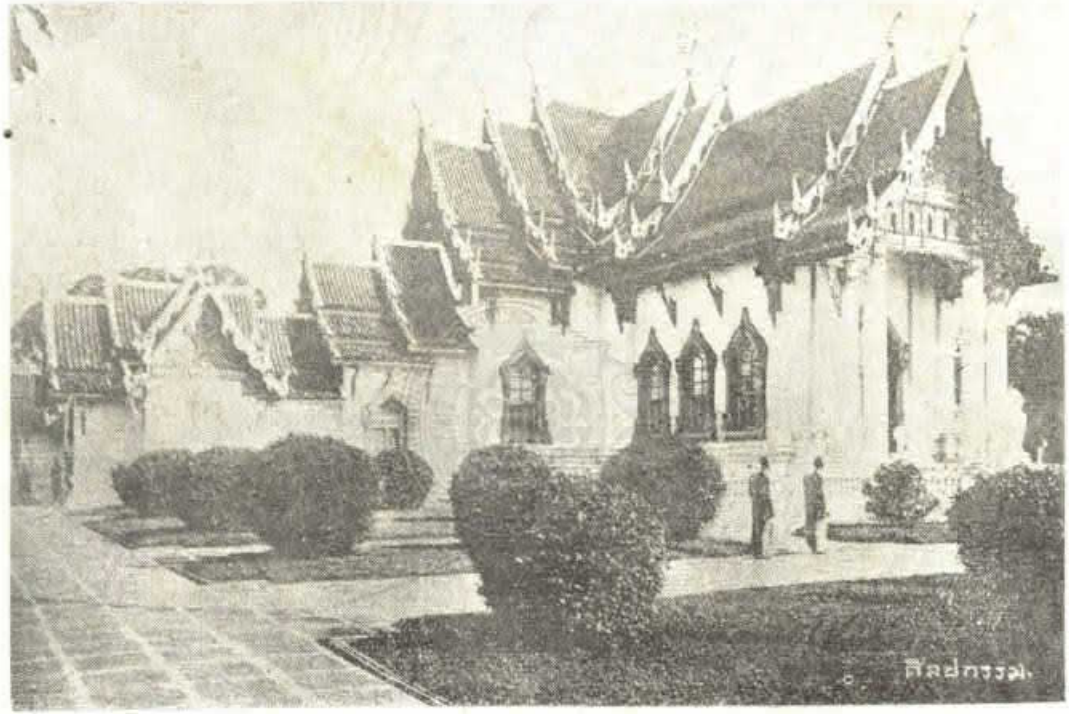
ในแบบการก่อสร้างทั้ง ๒ ชะนิดนี้ ประตูหน้าต่างหรือช่องคูหาเป็นสี่เหลี่ยมทั้งสิ้น ไม่มีรูปโค้งกลมเลยสักแห่งเดียว ต่อจากกรอบส่วนบนขึ้นไปทำเป็นวงโค้งขึ้นไปสองข้างไขบรรจบกันเป็นยอด

ในแบบตะวันออก (แบบพราหมณ์หรือเขมร) ลวด

ลายรูปภาพต่าง ๆ สลักลงไปในหินที่ใช้ก่อสร้างนั้นเอง แต่ในแบบตะวันตก (แบบพุทธสาสนา) ใช้ปูนพิมพ์เป็นลวดลายหรือภาพ และประดิดไว้ที่ภายนอกผนังอิฐ วิธีก่อสร้างด้วยศิลาล้วน (แบบตะวันออก) ไม่โยกปูนภายนอกและสลักภาพต่าง ๆ ลงในศิลานั้น เมื่อประมาณศตวรรษที่ ๑๖ แห่งพุทธศักราช ตูออกจะเลิกใช้กันทั่วไป และต่อมาภายหลังก็เลยเปลี่ยนเป็นอิฐและปูนอย่างเดียวกับแบบตะวันตก..... ครั้นกาลล่วงต่อมาเมื่อวิธีก่อสร้าง ๒ อย่างนี้ค่อย ๆ กลืนกันเข้าเป็นอย่างเดียวกันแล้ว, จึงได้กลายมาเป็นสถาปัตยกรรมของไทย

ตัวอย่างแบบการก่อสร้างอย่างของพราหมณ์หรือเขมรที่เรียกว่าแบบตะวันออกนั้น ได้แก่ ปราง และเทวสถาน. ตัวอย่างแบบการก่อสร้างในพระพุทธสาสนาหรือที่เรียกว่าแบบตะวันตกได้แก่เจดีย์และวัด

เรือนของคนไทยโดยมากทำด้วยไม้ใต้ถุนสูง รูปยาวแบ่งออกเป็น ๓ ห้องหรือมากกว่านั้น ห้องเรียงกันไม่มีบังกันเลย มีระเบียงอยู่ด้านหน้า ถ้าวางถูกทิศหน้าร้อนจะได้ลมโกรกทุกห้องและกลางวันก็ถูกแดด เช้าย่ายทางด้านสะกัดที่แดด ระเบียงอยู่ข้างด้านใต้ก็ย่อมยังไงแดด

วัดเบญจมบพิตร จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

ภาพที่ ๑๓ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์)

ในเวลากลางวันด้วย อนึ่ง ห้องที่อับลม ยุงมักชุม เพราะยุงเข้าไปอาศัยได้ ดังเรือนแบบของชาวตะวันตกที่ทำห้องเย็นกลุ่ม ๆ มีห้องยังกัน. หลังคาเรือนไทยมุงจากและแฝกหรือกระเบื้อง เรือนสมัยใหม่มักจะใช้แบบฝรั่งปนเข้ามามาก

โบสถ์ในสมัยที่ต่อจากสมัยโบราณลงมาจนถึงบัดนี้ก็เย็นแบบเดียวกันกับเรือนสมัยเก่านั้นเอง คือเย็นรูปยาว ๆ แต่มีหลังคาซ้อนกันหลายชั้น ประดับด้วยลวดลายต่าง ๆ ตามธรรมเนียมของเราชาวตะวันออกที่ใส่ใจในเครื่องสูง จึงแต่งหลังคามาก และทำเย็นเครื่องยอดชะนิดต่าง ๆ ด้วย. ในสมัยก่อน ๆ พื้นภายในโบสถ์ยกขึ้นไปสูงกว่าพื้นภายนอกโบสถ์มาก มีบันไดสำหรับขึ้นลงหลายทาง, ทางไหนมีบันไดทางนั้นก็มีหลังคายื่นออกไปเย็นมุข. สมัยบัดนี้ก็คงก่อพื้นภายในโบสถ์สูงเช่นสมัยเก่า และหลังคามุขก็ยังใช้อยู่ แม้พระที่นั่งเก่า ๆ ในพระบรมมหาราชวังก็ก่อสร้างทำนองอย่างโบสถ์ในสมัยเก่านั้นเหมือนกัน ต่างกันแต่หลังคานั้นทำเย็นยอดปราสาท.

ในสมัยศตวรรษที่ ๒๔ แห่งพุทธศักราช มีวิธีก่อ

สร้างเกิดขึ้นใหม่อีกอย่าง ๑ แต่เป็นแบบไม่สู้งามคือทำเป็นตึกยาวยืด พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทก็สร้างตามแบบนี้ ช่างฝรั่งเป็นผู้ออกแบบ แต่พระที่นั่งองค์นี้ใช้หลังคาแบบไทย กระทรวงหลายกระทรวงก็ใช้แบบก่อสร้างเช่นเดียวกัน คือ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกระลาโหม กระทรวงยุติธรรม เป็นแบบก่อสร้างที่ใช้ห้องกว้าง ๆ รูปร่างโกลน ๆ เกลี้ยง ๆ ไม่มีลวดลาย

ต่อมาปลายศตวรรษที่ ๒๔ ย่างเข้าศตวรรษที่ ๒๕ การก่อสร้างใช้แบบฝรั่งไทยมาก เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม และพระที่นั่งอื่น ๆ ในพระราชวังสวนกุสุดเป็นต้น.

ดนตรีวิทยา

เสียงดนตรีของไทยไม่ได้เขียนลงเป็นเครื่องหมายอย่างใด ผู้ร้องหรือผู้เล่นเครื่องดนตรีจึงต้องเรียนด้วยฉิฉี่ฟังเสียงครูหรือเสียงเครื่องดนตรี ซึ่งครูทำให้ฟังเป็นตัวอย่าง

เครื่องดนตรีของไทยแบ่งออกเป็น ๓ ชะนิด คือ เครื่องตี, เครื่องสายและเครื่องเป่า. เครื่องตีได้แก่กลอง ฆ้องและระนาด. กลองมีหลายชะนิด คือ กลองใหญ่ซึ่งใช้คู่เสมอและตีด้วยไม้ กลองใหญ่ขนาดเล็กสำหรับละครชาตรีและหนังตะลุง

เปิงมาง เป็นกลองยาว หุ้มหนังสองหน้า ตีด้วยมือเป็นกลองเดียว. ตะโพน เป็นกลองยาวแต่กลางป่องหุ้มหนังสองหน้า มีขาสำหรับตั้งตีด้วยมือ, กลองแขกเป็นกลองยาวหุ้มหนังสองหน้าตีด้วยมือเช่นกว่าเปิงมางเป็นกลองคู่, กลองชะนะคล้ายกลองแขกแต่ตีด้วยไม้ ใช้ในพิธีต่าง ๆ, กลองยาวเป็นกลองพะม่า หุ้มหนังหน้าเดียว อีกข้างหนึ่งเล็กเรียวปากผายเป็นกลองหมู่ตั้งแต่ ๒ ใบถึง ๕ใบ, โทน คล้ายกลองยาวพะม่าแต่เล็กและสั้น, รำมะนา เป็นกลองแขกมะลายูกว้างขนาดกลองใหญ่แต่สั้นแบนหุ้มหนังหน้าเดียวเป็นกลองหมู่.

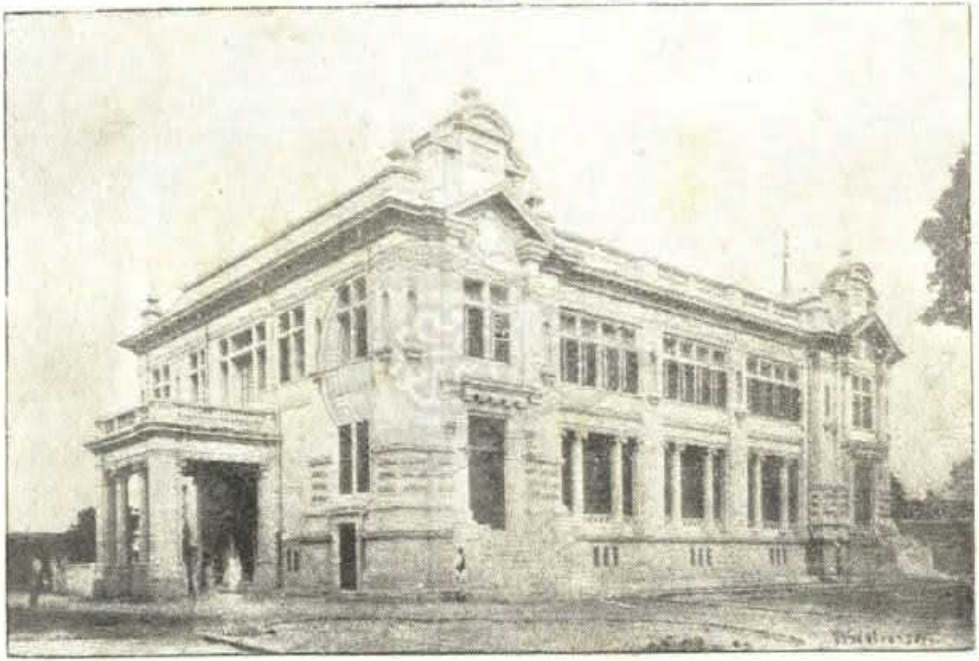
ฆ้อง มีหลายชะนิด คือ ฆ้องโหม่ง เป็นฆ้องใหญ่กว่าฆ้องอย่างอื่น ใช้ในการพิธีต่าง ๆ, ฆ้องกระแต รูปร่างอย่างเดียวกับฆ้องโหม่งแต่เล็กกว่ามาก, ฆ้องวง (ใหญ่) มีฆ้อง ๑๖ ใบเรียงกันเป็นวงตามลำดับขนาดและเสียง, ฆ้องวง (เล็ก) มีฆ้อง ๒๑ ใบ เสียงสูงแหลมกว่าฆ้องวงใหญ่.

ระนาด มี ๒ อย่าง คือ ระนาดแก้ว ทำด้วยเหล็กหรือทองเหลือง กับระนาดไม้ ระนาดทั้ง ๒ อย่างนี้ยังแบ่งออกเป็นอย่างละ ๒ ชะนิด คือ ระนาดเอกสำหรับเสียงสูง ชะนิด ๑ และระนาดทุ้มสำหรับเสียงต่ำชะนิด ๑

เครื่องสาย มีหลายอย่าง คือ จะเข้ รูปคล้ายกระเช้

ยาว ๑ เมตร์กว่า มีสาย ๓ สาย, ซอสามสาย ทำด้วย กะลามะพร้าว หุ้มด้วยหนัง คันซอยาวประมาณครึ่งเมตร์กว่า ขึงด้วยหางม้าคล้ายคันชัก สำหรับสี, ซอด้วง ทำด้วยไม้หรืองาช้าง รูปยาวกลวงเบื้องกระบอก ด้านหนึ่งหุ้มหนัง มีสาย ๒ สาย, ซออู้ ทำด้วยกะลามะพร้าว ทำนองซอสามสาย แต่มีสาย ๒ สายเท่านั้น.

เครื่องเป่า มีปีไทย ปีชะวา ขลุ่ย แคน แตรยาว, ปี่ไทยเสียงทุ้มและอ้าวใช้ในเครื่องพิณพาทย์ ปี่ชะวาเสียงแหลมใช้เข้าชุดกับกลองแขก รูปร่างปี่ไทยนั้นกับปลายขนาดเท่าๆกัน แต่ปี่ชะวาปลายผายคล้ายปากแตร ปี่ทั้ง ๒ อย่างนี้ทำด้วยไม้มะเกลือหรือไม้แดง, ขลุ่ยเบื้องเครื่องชุดของเครื่องสายหรือมะโหรี ทำด้วยไม้ไผ่, แคนจะใช้เป่าแต่ลำพังอันเดียวหรือเป่ารวมกันหลายๆอัน คล้ายแตรวงอย่างฝรั่งก็ได้ เรียกว่าแคนวง บางทีก็เข้าประสานเสียงกับเครื่องสาย แคนเบื้องเครื่องดนตรีของไทยเหนือ ทำด้วยไม้ซาง ๑๔ อัน ภายในมีลิ้นทองเหลืองสำหรับทำให้เกิดเสียง เมื่อเวลาเป่าลมเข้าไปทางเต้า ซึ่งเบื้องตัวแคนสำหรับหลอด ๑๔ หลอดนั้น เต้าทำด้วยไม้แข็งเช่นไม้ประดู่

ธนาคารสยามกัมมาจล จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

พระที่นั่งอนันตสมาคม จังหวัดพระนคร

(จากหนังสือที่ระลึกเปิดทางรถไฟสายใต้)

เป็นต้น, แตรยาว ทำด้วย ทองเหลือง เป็นแตรคู่ ใช้เป่า เวลา พระเจ้าแผ่นดิน เสด็จ ออกใน การ พระราชพิธี ต่าง ๆ

นอก จาก เครื่อง คนตรีไทย คนไทยยังใช้ เครื่องคนตรี ฝรั่ง อีก หลาย อย่าง ที่ กรม มหรสพ มี วง คนตรีเครื่อง สาย ฝรั่ง บรรเลง เพลงฝรั่งได้ ดี และ กระทรวงทหาร เรือและ กระสาโทม มีแตรฝรั่ง บรรเลงเพลงไทย และ เพลงฝรั่งได้ เป็น อย่าง ดีเหมือน กัน นอกจากนี้ ยังมีแตรวงของ ลูกเสือ อยู่ที่ตามโรงเรียนใหญ่ ๆ และแตรวง ของราษฎร ที่ สำหรับ รับจ้างใน การ แห่แหน และตาม โรง ภาพยนตร์เป็น อาชีพ อีก.

คนตรี ของไทย กับของพะม่าเถือย จะไม่ ต่าง กันเลย แม้ เครื่อง ดีด สี ตี เป่า ก็เหมือน กัน หลาย อย่าง แต่ เพลง เป็น อัน มาก ที่ พะม่า ชัย ร้อง บรรเลง คง จะเอา เพลงไทยไปใช้ คง จะเห็นได้ จาก เพลงสรรเสริญ พระบารมี ของพระเจ้าแผ่นดินพะม่า ใน กาล ก่อน และ ซึ่ง เดี๋ยว นี้ ก็ ยังใช้ อยู่ ตามโรงละคร พะม่า เมื่อ ถึง ตัว ละคร ซึ่ง เป็น ตัว เจ้า แผ่นดิน ออก หน้า ฉาก พะม่า เรียก เพลง สรรเสริญ บท นี้ ว่า โยธยา คือ อยุธยา ชื่อ เพลง ก็บอก อยู่ แล้ว ว่า เป็น เพลงไทย เครื่อง คนตรี ของไทย และ ของ พะม่า คง จะ ถ่าย แยย มา จาก อินเดียโบราณ ซึ่ง เป็น ของ คร่าว ๆ หยาบ ๆ แล้วเอา มา เปลี่ยน แปลงให้ ดี ขึ้น และ เหมาะ

แก่คนครีของไทย เขมร ก็ใช้เครื่องดีดสีตีเป่าเหมือนกับของไทยหลายอย่างเหมือนกัน.

นาฏกศาสตร์

นาฏกศาสตร์ (วิชาละคร) ของไทยมีมาแต่สมัยก็กตำยรรพ์ มีคำกล่าวกันว่า ละครมีขึ้นในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อน แล้วจึงแพร่หลายออกไปจนทั่วประเทศสยาม เหตุฉะนั้นจึงได้มีชื่อว่า ละคร ตามชื่อจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งคนพื้นเมืองเรียกกันว่า เมืองละคร เช่นเดียวกับเรียกหนังตะลุงตามชื่อจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีหนังตะลุงก่อนที่อื่นที่สันนิษฐานกันดังนี้ ก็เพราะนครศรีธรรมราชก็เป็นจังหวัดเก่าที่สุดจังหวัด ๑ ในประเทศสยาม และทั้งเป็นจังหวัดที่ได้รับสาสนาพราหมณ์เข้ามาจากอินเดีย และการเล่นละครก็คงได้ตำรามาจากอินเดียด้วย เหตุฉะนั้นละครและโขนของไทยจึงมีเรื่องพราหมณ์ปนอยู่ด้วยเป็นอันมาก เช่นเรื่องรามเกียรติ์เป็นต้น ทั้งการแต่งตัวละครก็แต่งอย่างพราหมณ์

ในสมัยก่อนละครไทยเล่นกลางแจ้ง คนดูอยู่ ๓ ด้าน อีกด้านหนึ่งสำหรับพิณพาทย์และตัวละครแต่งตัว บางทีก็มีฉากกั้น เครื่องตกแต่งสถานที่เล่นก็มีแต่เตียงตัวเดียว ซึ่งสมมุติเป็นที่นั่งที่นอน และอื่น ๆ อีกได้หลายอย่าง แล้ว

แต่ความประสงค์ เมื่อต้องการป่า ก็เอากิ่งไม้มายึดเข้า เครื่องประกับกายใช้อย่างสมัยปัจจุบันแล้วไปด้วยแก้วและทองเทียม เสื้อทำด้วยผ้าเยียระยับ ผ้านุ่งเย็นผ้าสมปักหรือผ้ายก เครื่องแต่งตัวแต่งอย่างคนโบราณมี ชฎา รัดเกล้า ปั้นเหน่ง กรองเศียรกรอง อินทร์ธนู ตาบทิศ สังวาลย์ ทับทรวง ทองกร กำไลมือ เจียระบาก สนับเพลา กำไลเท้า เรื่องที่แสดงมักเย็นเรื่องประโลมโลก ตัวพระเอกก็คือเทวดาหรือเจ้าแผ่นดิน นางเอกก็คือนางฟ้าหรือเจ้าหญิง ตัวละครในสมัยหลังเย็นผู้หญิงทั้งนั้น ผู้ชายเย็นตัวตลก, แต่ทางยักษ์ใต้ตัวละครยังเย็นชายที่เรียกว่าพวกโนรา ตัวละครผัดหน้าสีขาว ตัวเขียนคิ้วปากแต้มสีแดง การเล่นมีร้องและรำ การแสดงความรู้สึกในใจ เช่น ความยินดี เสียใจ ความโกรธ ความกลัว และความสำราญ ก็แสดงด้วยกิริยาอาการที่รำและร้องนั้นเอง การรำนี้ต้องใช้เวลาหัดนาน และต้องหัดตั้งแต่เด็ก ๆ จึงจะรำได้ดี

โขน

การมหรสพชนิดนี้ก็คล้ายกับละคร แต่เรื่องที่แสดงเย็นเรื่องรามเกียรติ ตัวผู้เล่นแต่งตัวเพียงกับละครบ้างเล็กน้อย คือ ศีรษะสวมหัวโขนซึ่งเย็นรูปศีรษะของตัว

ชาติขอม มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนตอนตะวันออกแห่งอ่าวสยาม คือลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งประเทศเขมรเดี๋ยวนี้

ชาติมอญ มาเรียกในภายหลังว่า รามัญ อยู่ตอนตะวันตก คือลุ่มแม่น้ำสาละวิน ตลอดจนถึงลุ่มแม่น้ำเอราวดีตอนใต้ที่เป็นประเทศพะม่าเดี๋ยวนี้

ชาติขอมและมอญ จะรู้ได้ในเวลานี้ คือ ชนที่เราเรียกว่าเขมร ชมุ ข่า มอญ เม็ง ฯลฯ ภาษาที่ชนเหล่านี้ใช้พูดกันเป็นภาษาขอมโบราณ เพราะฉะนั้นจึงรู้ได้ว่าชาติเหล่านี้มีเชื้อสายสืบมาจากชาติขอมโบราณ

ชาติลาว เดี๋ยวนี้เรียกว่า ละว้า หรือ ลัวะ อยู่ตอนกลาง คือตอนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจนลุ่มแม่น้ำโขงตอนเหนือและตะวันออก เช่นมณฑลพายัพ นครราชสีมา อุบล อุดร ร้อยเอ็ด และในเวลานี้ยังมีอยู่ตามป่าและภูเขาในมณฑลฝ่ายเหนือเป็นอันมาก มีภาษาพูดต่างหากคล้ายภาษาขอม พวกละว้านี้มีเชื้อสายสืบมาจากพวกขอมโบราณเหมือนกัน ส่วนชนที่เราเรียกกันว่าลาวในยุคนี้ และมีอยู่ในมณฑลพายัพ มหาราษฎร์ อุบล อุดร ตลอดจนฝั่งแม่น้ำโขงนั้น

หาใช่ลาวเดิม คือ พวกละว้าไม่ เป็นพวกไทยหรือเรียกว่า ลาว–ไทย เป็นชนที่ได้ย้ายลงมาอยู่ในตอนหลัง ส่วนภูมิประเทศของมณฑลเหล่านี้ แต่โบราณเป็นที่อยู่ของชนชาติลาวเดิม คือ ละว้า

ชาติไทย หรือลาว–ไทยนั้น ทุกวันนี้มีหลายพวก และเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ไทย ไท ผู้ไทย ซาน เฉียง เงี้ยว ลื้อ เขิน ญวน พวน กวย แกว ฯลฯ ชนเหล่านี้ทุกพวกล้วนพูดภาษาไทย และมีเรื่องราวรู้ได้ว่าเป็นไทยทั้งสิ้น

เหตุใดไทยจึงมาตั้งอยู่ในประเทศสยามนี้ จำเป็นต้องกล่าวประวัติของชนในพื้นที่นี้โดยย่อก่อน

ประวัติละว้า ในชั้นเดิมก่อนที่พวกไทยมาตั้งในประเทศสยามนี้ ท้องที่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากอ่าวสยามขึ้นไปถึงมณฑลพายัพ เป็นที่อยู่ของพวกละว้า (ลาวเดิม) ทราบได้แต่เพียงเลา ๆ ว่า พวกละว้าคงจะตั้งอยู่เป็นแห่ง ๆ เป็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กัน. ก่อน พ.ศ. ๗๐๐ ขึ้นไป คือก่อนที่พวกขอมมาเป็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พวกละว้าคงตั้งเป็นอาณาจักร์อยู่ทางประเทศนี้ ๔ อาณาจักร์ด้วยกัน คือ

อาณาจักร์ฝ่ายใต้ตอนตะวันตก มีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี อาณาจักร์นี้ปรากฏว่า เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐ ชาวอินเดียได้นำพระพุทธศาสนามาตั้งอยู่ก่อนแห่งอื่น ๆ

อาณาจักร์ฝ่ายใต้ตอนตะวันออก มีเมืองละโว้เป็นราชธานี เมืองละโว้พึ่งมาเปลี่ยนชื่อเป็นลพบุรีตามคติของพราหมณ์ในชั้นหลัง

อาณาจักร์ตอนกลาง มีเมืองสยามเป็นราชธานี พึ่งมาเปลี่ยนเรียกว่าเมืองสุโขทัย เมื่อภายหลัง แต่ชาวต่างประเทศยังคงเรียกตามชื่อเดิม, จีนเรียกอาณาจักร์สุโขทัยเมื่อครั้งราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ว่า "เสียมก๊ก"

อาณาจักร์ตอนเหนือ คือมณฑลพายัพรวมทั้งมหาราษฎร์ด้วย มีเมืองเชียงลาวเป็นราชธานี เมืองเชียงลาวอยู่ริมแม่น้ำละว้า ซึ่งบัดนี้เรียกว่าแม่น้ำสาย อยู่ตอนเหนือของจังหวัดเชียงราย

แต่ภายหลัง พ.ศ. ๗๐๐ ลงมาเมื่อชาวอินเดียมาเป็นใหญ่ที่ประเทศขอม คือ เขมร, ขอมได้แผ่อำนาจเอาอาณาจักร์ของละว้าเหล่านี้ไปได้หมด, ขอมได้ปกครองอาณาจักร์เหล่านี้มาประมาณ ๙๐๐ปี ถึง พ.ศ. ๑๖๐๐ พะม่ามาปกครองอยู่ได้ประมาณ ๑๐๐ ปี แล้วขอมจึงมาปกครอง

ต่อไปอีกเกือบ ๑๐๐ปี. ราวระใกล้ พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกไทยที่อยู่เหนือขึ้นไปจึงได้ลงมาทางใต้ มาเป็นใหญ่อยู่จนทุกวันนี้

ประวัติของที่เกี่ยวกับประเทศสยาม

เรื่องราวของขอมเดิมเป็นมาอย่างไร หนังสือและหลักฐานอย่างอื่นที่จะสอบสวนไม่มีเท่าไรนัก สังเกตโบราณวัตถุที่พวกขอมได้สร้างไว้ เช่น พระเจดีย์และเทวสถานที่ทำด้วยหินเป็นต้น กับหลักศิลาจารึกและสิ่งของต่าง ๆ ที่ขุดพบ ประกอบกับตำนานของประเทศเขมรและประเทศอื่นเทียบเคียงด้วย.

ได้กล่าวมาแล้วว่า ภูมิประเทศตอนใต้ในแหลมอินดูจีนเหนือลาวสยาม ตั้งแต่เมืองขอมขึ้นมาตามชายทะเลตลอดออกไปจนถึงเมืองมอญนั้น เป็นที่อยู่ของพวกขอมโบราณ เพราะชาวพื้นเมืองเดิมในถิ่นเหล่านี้ คือ พวกขอม พวกละว้า (ลาวเดิม) และพวกมอญ พูดภาษาคล้ายคลึงกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นชาติเดียวกัน แต่ภายหลังตั้งบ้านเมืองอยู่ต่างภาคต่างท้องที่กันออกไป จึงได้มีชื่อต่างกัน.

อีกประการหนึ่งในท้องที่เหล่านี้มีโบราณวัตถุที่พวกขอมครั้งมีอำนาจได้สร้างไว้มากมายหลายแห่งยังเป็นพยานอยู่ โบราณวัตถุเหล่านี้มีข้อที่ควรสังเกตอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. โบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ทางทิศแถบฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำเจ้าพระยา มักเป็นเทวสถานของสาสนาพราหมณ์โดยมาก เช่น ปราสาทหินเป็นต้น

๒. โบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ทางทิศแถบฝั่งตะวันตกแห่งแม่น้ำเจ้าพระยา มักเป็นเจดีย์ของพุทธสาสนาโดยมาก เป็นเช่นนี้ตั้งแต่ปลายแหลมมะลายูตลอกขึ้นไปถึงเมืองมอญ. ไม่ว่าเทวสถานของสาสนาพราหมณ์หรือเจดีย์ของพุทธสาสนา รู้ได้แน่ว่า เป็นแบบก่อสร้างอย่างอินเดียทั้งสิ้น แม้อักษรและภาษาที่จารึกไว้ก็เป็นของชาวอินเดีย. และสังเกตได้อีกอย่างหนึ่งว่า โบราณวัตถุทางพุทธสาสนาเป็นฝีมือช่างอินเดียรุ่นแรก แต่โบราณวัตถุทางสาสนาพราหมณ์เป็นฝีมือช่างอินเดียรุ่นหลัง เพราะของที่สร้างในพุทธสาสนาที่เป็นของเก่า เช่น พระปฐมเจดีย์ (เอาปรางค์เสริมนั้นออกเสีย) ฝีมือก่อสร้างไม่ละเอียดและงดงามเท่าเทวสถานที่นครวัดในประเทศเขมร และเพราะของเก่าสร้างแต่ครั้งวิชชาช่างในอินเดียยังไม่เจริญ ส่วนเทวสถานสร้างเมื่ออินเดียได้ถ่ายแบบจากกรีกในวิชชาช่างในอินเดียเจริญแล้ว จึงได้มีช่างฝีมือดีมาอำนวยการ และให้แบบอย่างก่อสร้างทางประเทศนี้ สมด้วยหนังสือของวินเซอร์ เอ.สมิท แต่ง

ปรางที่ปราสาทเขาพะนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์
มีรอยพระพุทธบาทภายใน

(จากรายงานกรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๒ - ๒๔๖๗)

ว่าด้วย คำนาน การ ช่างใน อินเดีย ว่า บรรดาโบราณ วัตถุ ที่มี อยู่ ใน อินเดีย ของ เก่า ที่ สุด ที่ได้ ตรวจ พบ นั้น สร้าง แต่ ครั้ง พระเจ้า อโศกราช เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ เศษ และ ล้วน แต่ เป็น วัตถุ ใน พระพุทธศาสนา ทั้งสิ้น เช่น พระสถูปเจดีย์ เป็นต้น แต่โบราณ วัตถุ ใน ศาสนาพราหมณ์ เช่น ช่าง หิน เป็นต้นได้ สร้างใน สมัย ต่อ มา อีก นาน.

เมื่อโบราณ วัตถุ ซึ่งเป็นแบบ ก่อสร้าง อย่าง อินเดีย ปรากฏ เป็น หลักฐาน อยู่ใน ภาค ต่าง ๆ แห่ง แหลม อินดูจีน นี้ จึง ควร ยุติได้ว่า แต่ ครั้งโบราณ ชาว อินเดีย คงได้ไป มา ค้าขาย และตั้ง ภูมิลำเนา ลง เป็นหลักฐาน จนได้ มา เป็นครู อาจารย์ และ เป็น หัว หน้า ปกครอง ครอบ งำ คน พื้น เมือง จึงได้ สร้าง วัด และ เทวสถานไว้ ทาง ประเทศ นี้ มาก.

แรก ที่ ชาว อินเดีย มา อยู่ ประเทศ นี้ เมื่อไร นั้น จะหา คำนาน ที่ เป็น หลักฐาน สอบสวนได้ ยาก ตามเนื้อ ความใน ศิลา จารึก ของ พระเจ้า อโศกราชใน อินเดีย แห่ง ๑ ว่า เมื่อ ราว พ.ศ. ๒๐๐ เศษ พระเจ้า อโศกราช ยก กอง พิพไป ปราบปราม กลิงคราษฎร์ ซึ่ง อยู่ ทาง อินเดีย ฝ่ายใต้ ได้ฆ่าฟัน ผู้คน ล้มตาย เสีย มาก กว่า มาก ใน ครั้งนั้น พวก อินเดีย ฝ่าย ใต้ ที่ หนี ภัย คง อพยพ มา ทาง ประเทศ ของ นี้ มาก เพราะ ชาว

อินเดียได้เคยไปมาค้าขายรู้จักลู่ทางมานานแล้ว ตั้งแต่ราวพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาลขึ้นไป เป็นครั้งแรกที่ชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนามาก ๆ ด้วยกัน และคงมาตั้งอยู่เป็นแห่ง ๆ แล้วก็เพิ่มเติมคิดต่อกันมามากขึ้นทุกที หลักฐานที่อ้างคือศิลาจารึกที่พบทางประเทศนี้ เป็นอักษรและภาษาของชาวอินเดียฝ่ายใต้. เดิมก็มาขึ้นที่แคนมอญก่อน แล้วจึงได้ตั้งภูมิลำเนาต่อไปเป็นลำดับจนในแคนละว่าถึงท้องที่ที่เป็นมณฑลราชบุรีและนครชัยศรีในบัดนี้. ต่อมามีชาวอินเดียอีกพวกหนึ่งแล่นเรือข้ามแหลมมะลายูไปตั้งภูมิลำเนาในประเทศตามซึ่งเป็นประเทศญวนใต้ในบัดนี้ ในสมัยนั้นประเทศอินเดียได้ถึงซึ่งความรุ่งเรืองมาแล้ว ชาวอินเดียที่มาเป็นพวกนับถือพุทธสาสนาและเป็นชาติที่เจริญด้วยศิลปวิทยา มีความฉลาดมากกว่าพวกขอมและพวกมอญซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง จึงสามารถแสดงคุณวุฒิให้คนพื้นเมืองนิยมนับถือจนยกย่องให้เป็นครูอาจารย์ จึงได้มาสร้างเจดีย์ไว้ทางประเทศนี้มากมายหลายแห่ง มีพระปฐมเจดีย์ในจังหวัดนครปฐมเป็นต้น ต่อมาอีก ๔๐๐ ปี ราว พ.ศ. ๗๐๐ ชาวอินเดียอีกพวกหนึ่งได้อพยพมาอยู่ในแคนขอมทางปากแม่น้ำโขง พวกที่มารุ่นหลังนี้นับถือสาสนา

พราหมณ์ มาอยู่มากเข้า มีชาวอินเดียผู้ ๑ เป็นคนสำคัญ มาได้เป็นภัสดาของพระยาเมืองขอม เหตุฉะนั้นราชวงศ์ขอมจึงได้เป็นเชื้อสายอินเดีย และเมื่อชาวอินเดียได้เป็นใหญ่ และตั้งมั่นลงในประเทศขอมฝ่ายใต้ คือที่ประเทศเขมรเดี๋ยวนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นก็บังคับให้พวกขอมนับถือสาสนาและประเพณีต่าง ๆ ตามลัทธิพราหมณ์ ปนกันกับลัทธิพุทธสาสนาซึ่งพวกชาวอินเดียที่มาอยู่ก่อนสอนไว้แพร่หลายแล้ว เหตุฉะนั้นการถือพุทธสาสนากับสาสนาพราหมณ์คือไสยศาสตร์จึงปะปนกันตั้งแต่นั้นมา เมื่อพวกชาวอินเดียผู้รอบรู้วิชาการต่าง ๆ ดีกว่าคนพื้นเมืองมาเป็นใหญ่ในประเทศขอมแล้ว ก็สามารถแผ่อำนาจเหนือคนชาติอื่น และขยายอาณาเขตต์ออกไปเป็นลำดับ จนได้ดินแดนของพวกละว้าทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และดินแดนในลุ่มแม่น้ำโขงไว้ในอำนาจ พวกละว้าก็ต้องตกอยู่ในอำนาจขอมมาหลายร้อยปี ตลอดเวลาในสมัยนี้มีพวกขอมมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในประเทศละว้ามากขึ้นทุกที ยังมีเทวสถานหรือที่เรียกกันสามัญว่าปรางบ้างกู่บ้าง ซึ่งพวกขอมได้สร้างไว้ด้วยศิลาตามท้องที่ที่ได้ตั้งเมืองปรากฏจนบัดนี้หลายแห่ง

เช่น ปราสาทหินที่อยู่ในอำเภอพิมายเป็นต้น เมืองใหญ่ที่สำคัญก็สร้างเทวสถานเป็นขนาดใหญ่ เมืองน้อยก็สร้างเป็นขนาดย่อม นี่เป็นเค้าให้รู้วิธีการที่พวกขอมปกครองแคนละว้าในสมัยนั้นได้ ๒ อย่าง คือ

๑. เขตต์แดนละว้าที่พวกขอมจัดการปกครองเอง เขตต์แคนที่อยู่ในอำนาจขอมทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ พวกขอมแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ มณฑล คือ มณฑลฝ่ายใต้เรียกว่า แคนละโว้ ตั้งเมืองละโว้ คือ ลพบุรีเป็นราชธานี. มณฑลฝ่ายเหนือเรียกว่า แคนสยาม ตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี แต่เทวสถานของขอมทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้มีปรากฏเพียงเมืองชะเลียง (คือสวรรคโลก) เป็นที่สุด.

เขตต์แคนที่อยู่ในอำนาจขอมทางลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่เหนือเขาบรรทัดขึ้นไป คือที่เป็นมณฑลนครราชสีมา อุบล อุดร พวกขอมจัดการปกครองออกเป็น ๒ มณฑล คือ มณฑลตะวันตก ตั้งเมืองพิมายเป็นราชธานี. มณฑลตะวันออกตั้งเมืองสกลนครเป็นราชธานี แต่เทวสถานของขอมมีต่อขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์เป็นที่สุด.

๒. เขตต์แดนละว้าที่เสียส่วยแก่พวกขอม เขตต์แคนของขอมในสมัยเมื่อขอมมีอำนาจนั้น นอกจากพวก

ขอมจักการปกครองเองแล้ว ยังมีเขตต์แดนที่เข้าเมืองละว้าขอมเสียส่วยอีก คือเขตต์แดนที่อยู่ต่อลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทางเหนือตลอดจนถึงมณฑลพายัพ และทางลุ่มแม่น้ำโขงก็เป็นของขอม ท้องที่เหล่านี้พวกขอมหาได้ตั้งการปกครองด้วยคนเองไม่ สมด้วยพงศาวดารฝ่ายเหนือที่ปรากฏว่า พระยาขอมเมืองละโว้ (ลพบุรี) ให้นางจามเทวีวงศ์ราชธิดาขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย (จังหวัดลำพูน) เห็นได้ว่าเป็นวิธีการที่ขอมขยายอำนาจเอาเมืองส่วยมาเป็นเมืองปกครองเองต่อไป

ขอมมีอำนาจถึงคับสูงสุด เมื่อราว พ.ศ. ๑๔๐๐ ได้สร้างเทวสถานไว้ที่นครธลวง เขมรเรียกว่า นครทม และที่นครวัดในประเทศเขมร ทำอย่างวิจิตรงดงามเป็นโบราณวัตถุอันใหญ่โตมากแห่ง ๑ ในโลก แสดงให้เห็นว่าอำนาจและกำลังของเขมรมีมากมายเพียงไร.

นับแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ ลงมา อำนาจขอมทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็เสื่อมลงทุกทีจนถึง พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุทธ หรือเรียกว่า พระเจ้าอโนรธา มังซ่อผู้เป็นใหญ่ในประเทศพะม่า ได้ยกกองทัพมาปราบปรามพวกขอมและละว้าทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ เขตต์แดนเหล่านี้จึงตกไป

อยู่ในอำนาจพะม่าประมาณ ๑๐๐ ปี พออำนาจพะม่าเสื่อม ละพวกขอมจึงได้มาเป็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอีกคราวหนึ่ง เกือบ ๑๐๐ ปี พวกไทยที่อยู่ทางเหนือก็ยกลงมาปราบปรามพวกขอมและพะม่า เอาอำนาจปกครองไว้ในมือแต่ครั้งนั้น นับว่าอำนาจเขมรทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสิ้นสุดลงอย่างเด็ดขาด ใช่แต่เท่านั้น อำนาจเขมรแม้ในเมืองเขมรก็เสื่อมลงทุกที จนถึงสมัยพระเจ้าแผ่นดินไทยในรัชกาลที่ ๑ กรุงศรีอยุธยาราว พ.ศ. ๑๘๙๕ เขมรกับไทยรบกันครั้งหนึ่ง เขมรแพ้, ต่อมาราว พ.ศ. ๑๙๖๔ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ประเทศเขมรตกมาเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา.

ประวัติไทย

ชนชาติไทยนั้น แต่เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ ตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำยางซีผังใต้ลงมา คือดินแดนที่เป็นมณฑลยูนหนำ (ยูนาน) มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกวางไสและมณฑลกวางตุ้ง (แม้ในทุกวันนี้ยังมีไทยที่พูดภาษาเดียวกันกับเราอยู่ใน ๔ มณฑลนั้นเป็นอันมาก) เป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่งมาก่อนพุทธกาล และปกครองกันอยู่เป็น

คณะ ๆ คลายคณะ ต่างเป็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กัน ส่วนจีนนั้นอยู่เหนือขึ้นไปอีก เมื่อมีอำนาจเข้าก็รุกแดนไทยลงมาโดยลำดับ แต่ประวัติการอันนานที่สุดเท่าที่ตรวจอ้างมาได้นั้น แต่เพียงแผ่นดินสามก๊กในประวัติการของจีนตอนที่ขงเบ้งทำสงครามปราบปรามพวกฮวนนั้น (ที่จริงจีนเรียกพวกเราว่า ฮวน นั้น เพราะเป็นธรรมเนียมของเขาที่เรียกคนต่างชาติว่า ฮวน ทั้งนั้น ทำนองจะถือตัวว่า ตัวเป็นชาติที่เจริญชาติเดียว ชาติอื่น ๆ เป็นป่าเถื่อน คือเป็นพวกฮวนทั้งนั้น) แท้จริงก็คือจีนรุกแดนถิ่นของไทยนั่นเอง เมื่อไทยถูกจีนรุกงานเกือกร้อน พวกที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจจีนจึงพากันอพยพมาหาที่อยู่ใหม่ ตั้งต้นอพยพคราวละมาก ๆ เมื่อราว พ.ศ. ๘๐๐ เป็นต้นมา จึงเกิดมีไทยเป็น ๒ พวก คือพวกที่ยังอยู่ในถิ่นเดิมพวก ๑ พวกที่ละทิ้งบ้านเมืองเดิมและอพยพลงมาทางใต้พวก ๑

ประวัติไทยที่ตั้งอยู่ในถิ่นเดิม

พวกไทยที่ตั้งอยู่ในถิ่นเดิม คือในมณฑลทั้ง ๔ ทางประเทศจีนตอนใต้นั้น ตามหนังสือที่ชาวยุโรปแต่งกล่าวว่าไทยได้ตั้งอยู่เป็นพวก ๆ เป็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กัน และถูก

พวกจีนเบียดเบียนมาเรื่อย ๆ มาเป็นเวลานานจนถึง พ.ศ. ๑๑๙๒ มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ตกหมายเหตุจีนเรียกว่า สีลุโน พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ รวบรวมไทยได้เพียง ๖ ประเทศ ตั้งเป็นอาณาจักร์ใหญ่มีราชธานีอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองว่าคุนหมิงในมณฑลยุนหนำทุกวันนี้ เมื่อพวกไทยรวมกันเป็นปึกแผ่นได้เช่นนี้ ก็มีกำลังพอที่จะป้องกันความเบียดเบียนของจีนได้ จึงตั้งอยู่เป็นปรกติมาได้นาน ราชวงศ์ของพระเจ้าสีลุโนได้ครองราชสมบัติสืบมา ๔ ชั่ว สิ้นเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ถึงพระเจ้าแผ่นดินไทยองค์หนึ่ง ตกหมายเหตุจีนเรียกว่า โก๊ะล่อฝง ได้ครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๒๙๑ พระเจ้าแผ่นดินไทยองค์นี้เข้มแข็งในการสงคราม ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองหนองแส จีนเรียกว่า ตาลีฟู อยู่ในมณฑลยุนหนำทุกวันนี้ อาณาจักร์ของพระเจ้าแผ่นดินไทยองค์นี้ จีนเรียกว่าประเทศน่างเจี๋ยว (น่างเจี๋ยวเป็นภาษาจีน น่างแปลว่า ทิศใต้ เจี๋ยว แปลว่า เจ้า น่างเจี๋ยว ก็แปลว่า เจ้าเมืองใต้) โดยเหตุที่พระเจ้าโก๊ะล่อฝงเข้มแข็งในการสงคราม จึงได้รวบรวมเมืองไทยเดิมซึ่งยังตั้งเป็นอิสสระอยู่อีก ๕ เมือง เข้าเป็นอาณาจักร์เดียว ตลอดเวลานี้ได้รบพุ่งกับจีนและทิเบตหลายคราว และในที่สุดได้เป็นไมตรีกันกับจีน โดย

จีนยอมยกราชธิดาให้ทำการอภิเษกกับราชโอรสของพระเจ้าโกะล่อฝง แต่จดหมายเหตุจีนมีเนื้อความกล่าวต่างออกไปว่ามีพระเจ้าแผ่นดินไทยครองราชสมบัติสืบวงศ์ต่อจากพระเจ้าโกะล่อฝงมาอีกหลายชั่ว จนถึง พ.ศ. ๑๔๒๔ ถึงแผ่นดินพระเจ้าฟะ พระเจ้าฟะจึงแต่งราชทูตไปทูลขอราชธิดาพระเจ้ากุรุจีนมาอภิเษกกับโอรส ซึ่งเป็นที่สุดวงศ์ของพระเจ้าสีลุโน รวมราชวงศ์ของพระเจ้าสีลุโนครองราชสมบัติในประเทศไทยเดิม ๑๓ รัชกาล เป็นเวลา ๒๕๕ ปี ต่อนั้นมามีราชวงศ์อื่น ๆ ซึ่งเชื้อเป็นจีน ได้ครองราชสมบัติในเมืองไทยเดิม เริ่มแต่ พ.ศ. ๑๔๘๗ ต่อจากราชวงศ์ของพระเจ้าสีลุโนมาอีกประมาณ ๓๕๐ ปี ในระหว่างเวลานี้จนขนบธรรมเนียมก็แปรไปเป็นจีนยิ่งขึ้นทุกที ด้วยเหตุราชวงศ์เชื้อเป็นจีน และมีชาวจีนเข้ามาเป็นไพร่บ้านพลเมืองมากขึ้นโดยลำดับ จนถึง พ.ศ. ๑๗๙๗ ชาติมองโคลยกทัพมาตีอาณาเขตต์จีนฝ่ายเหนือ และต่อมาได้ประเทศจีนไว้ในอำนาจหมด จนถึง พ.ศ. ๑๘๒๓ กุบไบล์ข่าน ชาติมองโคลได้ครองราชสมบัติทรงอำนาจสิทธิ์ขาดในประเทศจีน ตั้งนามราชวงศ์ว่ากยัดริยวงศ์หงวน แล้วเที่ยวรบพุ่งแผ่อำนาจออกมาทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงใต้ และมาตีได้เมือง

ไทยเดิมไว้ในอำนาจคราวเดียวกันกับที่ตีได้เมืองพะม่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๗ ประเทศน่านเจ้าคือเมืองไทยเดิม จึงได้อิสรภาพกลายเป็นเมืองขึ้นของจีนมาแต่ครั้งนั้น ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๗ นี้ตรงสมัยกรุงสุโขทัย.

ประวัติไทยที่บ่ายลงมาทางใต้

พวกไทยที่อยู่ในถิ่นเดิมนั้น ได้กล่าวมาแล้วว่าได้ถูกจีนเบียดเบียนขับไล่มา พวกที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจจีน จึงได้พากันอพยพมาทางทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มอพยพครั้งละมาก ๆ ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๘๐๐ (แต่จริงก่อนเวลานี้ขึ้นไปก็มีไทยลงมาอยู่บ้างแล้ว) มาตามที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่หลายแห่ง ต่อมาก็มีพวกไทยทั้งถิ่นเดิมติดตามกันเรื่อยมา พวกหนึ่งไปรวบรวมตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นทางลุ่มแม่น้ำสาละวิน (Salween) ที่อยู่ในประเทศพะม่าเดี๋ยวนี้ พวกนี้ต่อมามีนามว่า ไทยใหญ่ หรือเรียกกันเองบ้างก็ว่า "เงี้ยว" พะม่าเรียกว่า "ชาน" รวมตั้งอาณาจักรขึ้นเป็นอิสระ ซึ่งภายหลังอาณาจักรนี้มีนามว่า "สยามเก้าเจ้าท้าว" แท้จริงถิ่นแดนที่พวกไทยใหญ่ตั้งอยู่ คือประเทศพะม่าเดี๋ยวนี้ เดิมเป็นที่อยู่ของชาติป่า ต่อมามีชาวอินเดีย

พวก ๑ ยกมาตั้งภูมิลำเนาที่เมืองทะโก้ง (เดี๋ยวนี้เรียกว่า ร่างกุ้ง) ซึ่งเป็นเมืองใหญ่อยู่ลุ่มแม่น้ำเธราวดีตอนเหนือของพะม่า แต่ตอนใต้มีชาวสะเทิมเรียกว่า มอญ เป็นใหญ่อยู่. เมื่อพวกไทยใหญ่อพยพไปอยู่ทางลุ่มแม่น้ำสาละวินมากเข้า ก็มีอำนาจขยายอาณาเขตกว้างออกไปถึงลุ่มแม่น้ำเธราวดี ได้ครองเมืองทะโก้ง ชาวถิ่นเดิมคือชาติย่าก็ร่นไปอยู่ข้างใต้ ภายหลังมีชนอีกพวกหนึ่งซึ่งอยู่ในอินเดีย ระหว่างอินเดียกับทิเบต คือ ต้นชาติพะม่าเดี๋ยวนี้ เข้าไปตีเขตต์แดนของไทยใหญ่ได้แล้วตั้งเมืองพุกามขึ้นเป็นราชธานี ชาติพะม่าจึงได้เป็นใหญ่ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๐ ตั้งแต่นั้นมา พวกไทยใหญ่ (หรือพวกเงี้ยว) ซึ่งอยู่ในที่นั้นก็เสื่อมอำนาจลงทุกที และกระจัดกระจายไปในที่ต่าง ๆ. ไทยใหญ่ในเวลานี้ยังมีอยู่แถบมณฑลอัสซัมมาก แต่เรียกว่าอาหม อัสซัมเป็นมณฑล ๑ ของอินเดียอยู่ติดต่อกับประเทศพะม่าทางเหนือ

ส่วนไทยพวกที่อพยพลงมาทางทิศใต้ มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตอนต่อลุ่มแม่น้ำโขงขึ้นไป พวกนี้ได้ความต่อมาว่า ไทยน้อย คือพวกเราที่แหละ แม่นแต่วันที่พวกไทยน้อยมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางตอนต่อลุ่มแม่น้ำโขงนั้น มีนามว่า

สิบสองเจ้าไทย (เวียกกันตามสำเนียงชาวเมืองนั้นว่า สิบสองจุไทย อยู่เหนือเขตต์แดนหลวงพระบางเดี๋ยวนี้) แว่นแคว้นที่ไทยมาตั้งอยู่ต่อไปทางตะวันตกติกต่อกับอาณาจักร์สิบสองเจ้าไทยนั้น มีนามว่า สิบสองพันนา (มีเมืองเชียงรุ้งเป็นต้น) แว่นแคว้นที่ไทยมาตั้งอยู่ติกต่อกับเขตต์สิบสองเจ้าไทยไปทางตะวันออก ได้นามว่า หัวพันทั้งห้าทั้งหก ซึ่งติกกับเมืองตังเกี๋ย อาณาจักร์ไทยทั้งปวงที่มาตั้งอยู่เย็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กันนี้ บางสมัยก็เป็นสัมพันธมิตรเหมือนบ้านพี่เมืองน้องเกี้ยวกองกันบ้าง ตามคราวที่ผู้เป็นใหญ่ในประเทศนั้นจะมีอานุภาพมากน้อยอย่างไร ก็ได้รวบรวมกันเข้าขึ้นอยู่ในความปกครองเป็นบีกแผ่นยั่งยืนไม่ ไทยพวกนี้ได้ตั้งเป็นปรกติสุขดังนี้มาช้านานจนถึง พ.ศ. ๑๔๐๐ มีคนไทยสำคัญเกิดขึ้นในแว่นแคว้นสิบสองเจ้าไทยผู้หนึ่ง มีนามว่า "ขุนบรม" เป็นเจ้าผู้ครองเมืองแถง สามารถรวบรวมพวกไทยด้วยกันได้มาก แล้วขยายเขตต์แดนลงมาข้างใต้จนได้เขตต์แดนขอมที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นครั้งแรกที่ไทยรุกแดนขอม ตั้งแต่นั้นมาก็มีพวกไทยน้อยอพยพกันมาตั้งภูมิลำเนาทางกินแดนลุ่มแม่น้ำโขงมากขึ้นทุกที จนต่อมาเกิดอาณาจักร์ไทยขึ้นทางลุ่มแม่น้ำโขงถึง ๒ อาณาจักร์ คือ

อาณาจักร์ทางตะวันออก เรียกว่า แคนล้านช้าง เพราะมีช้างชุม หาช้างใช้เป็นพาหนะได้ง่าย บางทีเรียกว่า "ล้านช้าง" ภายหลังผูกเป็นศัพท์ยาลีว่า "ศรีสัตนาคนหุต" ตั้งเมืองเช่า คือเมืองหลวงพระบางเดี๋ยวนี้ เป็นราชธานีสำหรับปกครองในแคนล้านช้าง.

อาณาจักร์ทางตะวันตก เรียกว่า ล้านนา เพราะมีที่นาสำหรับทำนาได้มาก ต่อมาภายหลังเรียกว่า อาณาจักรล้านนาไทย เดิมตั้งเมืองไชย (คนในพื้นเมืองเรียกว่าเมืองใจ) เป็นราชธานีสำหรับปกครองในแคนล้านนา ต่อมาภายหลังจึงสร้างเมืองเชียงแสนเป็นราชธานี เมื่อพวกไทยลงมาตั้งอยู่ใน ๒ มณฑลนี้แล้ว พวกขอมพยายามขึ้นไปขับไล่ต้องทำการสู้รบกันอยู่ช้านาน ไทยจึงได้คืนแคนทั้ง ๒ นี้เป็นสิทธิ์

ประวัติศาสตร์ตอนไทยมาสู่แคนล้านนา

แคนล้านนาหรือที่เรียกว่าอาณาจักร์ล้านนาไทยนั้น คือท้องที่ที่เป็นมณฑลพายัพและมหาราษฎร์ทุกวันนี้ เดิมท้องที่ทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้เป็นบ้านเมืองของพวกละว้ากังกล่าวมาแล้ว และต่อมาได้ตกอยู่ในอำนาจของประมาณ ๙๐๐ ปี

หนึ่ง พ.ศ. ๑๖๐๐ เศษ พะม่าได้มาปกครองอยู่ประมาณ ๑๐๐ ปี ในระหว่างนี้พวกลาวเดิมคือพวกละว้าในแคนลานนาจึงมีโอกาสตั้งตัวเป็นใหญ่ได้คราวหนึ่ง เมื่ออำนาจพะม่าเสื่อมลงแล้ว พวกขอมกลับมีอำนาจปกครองอยู่อีกเกือบ ๑๐๐ ปี ขนอำนาจของขอมขยายขึ้นไปถึงแคนลานนาด้วย ต่อมาพวกไทยน้อยจึงขยายอาณาจักรลงมาทีหลัง จึงได้มายึดเอาแคนลานนาเป็นที่อยู่.

แท้จริงเขตต์แคนทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาครั้งอยู่ในอำนาจของขอมนั้น ก็มีพวกไทยอพยพมาตั้งบ้านเมืองอยู่หลายแห่งตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๑๔๐๐ ขึ้นไปแล้ว อยู่มาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ ไทยยกพลรุกคืนแคนของขอมก่อลงมาทางใต้ ขนมาตั้งเป็นอาณาจักรไทยขึ้นอีกแห่ง ๑ เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ เรียกว่าอาณาจักรสุโขทัย ในสมัยนั้นมีพวกไทยมาตั้งอยู่ในอาณาจักรลานนาไทยหลายก๊กด้วยกัน ได้ความตามตำนานโยนกว่า เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๘๑ ว่ามีก๊กที่สำคัญมี ๓ ก๊ก คือ ๑ เมืองหริภุญชัย (เดี๋ยวนี้เรียกว่าจังหวัดลำพูน) ซึ่งเป็นราชธานีของขอมครั้งเมืองละโว้ มีไทยเป็นผู้ครองเมือง เป็นอิสระอยู่ก๊ก ๑ เมืองเงินยาง ภายหลังเรียกว่าเมืองเชียงแสน (เดี๋ยวนี้เป็นอำเภออยู่ในจังหวัดเชียงราย) มีไทยเป็นผู้

ครองเมืองเป็นอิสสระอยู่ก็ก ๑ และเมืองพะเยา (เดี๋ยวนี้เป็นอำเภออยู่ในจังหวัดเชียงราย) มีไทยเป็นผู้ครองเป็นอิสสระอยู่อีกก็ก ๑.

อยู่มาราว พ.ศ. ๑๘๒๑ ในก็กเมืองพะเยาร่วมสมัยกรุงสุโขทัย ปรากฏตามตำนานโยนกว่า มีไทยเป็นเจ้าผู้ครองเมืองพะเยา มีนามว่า ขุนงำเมือง. และทางก็กเมืองเงินยาง ก็มีขุนเมืองราย ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองเมืองเงินยาง (เชียงแสน) ร่วมสมัยกรุงสุโขทัยเหมือนกัน ต่างเป็นสัมพันธมิตรกัน.

ขุนเมืองรายนี้ ตามตำนานโยนกว่า มาสร้างเมืองเชียงรายเป็นราชธานีอยู่ที่นั้นก่อน แล้วจึงยกมาตีเมืองหริภุญชัยได้จากพญาเบียา เมื่อได้เมืองหริภุญชัยแล้ว จึงได้มาสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ และย้ายราชธานีจากเชียงรายมาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ต่อมา รวมเอาเมืองหริภุญชัย และนครลำปางไว้ในอาณาจักร์ด้วย ในครั้งนี้อาณาจักร์ในแคนลานนา จึงแยกเป็นอิสสระแก่ ๒ ก็ก คือ ขุนเมืองราย ก็ก ๑ ขุนงำเมือง ก็ก ๑ เป็นสัมพันธมิตรแก่กัน นอกจากนี้ยังมีไทยนอกอาณาจักร์ลานนาไทยอีกก็กหนึ่ง คืออาณาจักร์สุโขทัย มาร่วมสัมพันธมิตรเป็นไมตรี

กันกับก๊กทั้ง ๒ ในแคนลาหนานี้ ส่วนก๊กพะเยานั้น พอสิ้นรัชกาลขุนงำเมืองแล้วก็รวมเข้ากับก๊กพระเจ้าเม็งราย รวมเป็นอาณาจักรไทยแห่งเดียว พระเจ้าเม็งรายทิวงคต เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๐ แล้ว เชื้อวงศ์ของพระเจ้าเม็งราย ได้ครองต่อมาอีกหลายชั่วเป็นเวลา ๑๒๕ ปี ในระหว่างนี้ได้ย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ณเมืองเชียงรายบ้าง เมืองเชียงแสนบ้างในที่สุดตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ถึง พ.ศ. ๑๙๘๕ พระเจ้าติโลกราช หรือที่เรียกว่า ท้าวลกผู้ได้ครองราชสมบัติในเชียงใหม่มีอานุภาพมาก (ตรงในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสมัยกรุงศรีอยุธยา) ได้ยกทัพไปตีเมืองสุโขทัยและกำแพงเพชร์ ซึ่งเป็นอาณาเขตต์กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้กองทัพยกไปขับไล่ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๘ เมืองเชียงใหม่เป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา จนสิ้นรัชกาลพระเจ้าติโลกราช. ราชวงศ์ได้ครองราชสมบัติต่อมา จนถึง พ.ศ. ๒๐๘๑ นางพระยาผู้ครองเมืองเชียงใหม่ทรงนามว่า จิรประภา ได้ยอมอ่อนน้อมต่อสมเด็จพระชัยราชาธิราชกรุงศรีอยุธยา ถึง พ.ศ. ๒๐๘๘ จึงยอมเป็นเมืองประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา

หลักเมือง เมืองสวรรคโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

ประวัติศาสตร์ตอนไทยมาสู่แคนสยาม

สมัยกรุงสุโขทัย

เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ในอาณาจักรลานนาไทยมีวีรบุรุษไทยเกิดขึ้นคนหนึ่ง มีนามว่า "ท้าวมหาพรหม" เป็นเจ้าผู้ครองเมืองเชียงแสน ท้าวมหาพรหมเป็นตัวหน้าควบคุมพวกไทยขยายอาณาเขตต์ลงมาทางใต้ จนได้เมืองชะเลียง (คือเมืองสวรรคโลก) อันเป็นหัวเมืองในมณฑลสยามของขอม และตั้งมั่นอยู่ที่เมืองชะเลียงนั้น ประจวบกับในสมัยนั้นพวกพะม่าเมืองพุกามที่ปกครองทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเสื่อมอำนาจลง พวกขอมกลับมีอำนาจปกครองเขตต์ทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอีกคราวหนึ่ง แต่ก็ไม่แข็งแรงเหมือนครั้งก่อน เหตุฉะนั้นเมื่อพวกไทยขยายอาณาเขตต์ลงมาขอมจึงยอมเป็นไมตรียกดินแดนทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือให้ไทยปกครอง แต่ก็ให้คงเป็นประเทศราชขึ้นอยู่แก่ขอม ต่อมาไม่ช้าไทยเกิดรบกันขึ้นกับขอมอีก ไทยมีชัยชนะได้แคนสยามทั้งหมดเป็นของไทย (แคนสยามคือมณฑลนครสวรรค์และพิษณุโลกทุกวันนี้) ไทยจึงตั้งแคนสยามเป็นอิสสระภาพขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๑ เรียกว่าอาณาจักรสุโขทัย

มีเมือง สุโขทัย เป็น ราชธานี พระเจ้าแผ่นดินไทย พระองค์แรกที่ครอง กรุงสุโขทัย นั้น ปรากฏ พระนาม ตามศิลาจารึก ว่า "พ่อขุนศรีอินทราทิตย์" คำสามัญเรียกว่า "พระร่วง" นับขึ้น รัชกาลที่ ๑ และพระเจ้าแผ่นดิน ที่ครอง กรุงสุโขทัย ต่อ ๆ มา ชาวเมืองเรียกว่า พระร่วง ทุกพระองค์

ประเพณีไทย ครั้งนั้น คำนำพระนาม พระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า "ขุน" เจ้านายมีบรรดาศักดิ์สูงเรียกว่า "พระ" ต่อมาอีก ๓ รัชกาล คำนำพระนาม พระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยน เรียกว่า "พญา" ส่วนคำว่า "พระเจ้า" หรือ "สมเด็จ" ซึ่งเป็นคำนำเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินนั้น ยังไม่ปรากฏ ในหนังสือครั้งสมัย กรุงสุโขทัย พึ่งมาปรากฏใช้ในสมัย กรุงศรีอยุธยา

ตามศิลาจารึกว่า ขุนศรีอินทราทิตย์มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ องค์ใหญ่นั้น พระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ องค์ที่ ๒ มีพระนามว่า บาลเมือง พระองค์ที่ ๓ พระนามเดิมไม่ปรากฏ แต่เมื่อได้รบศึกโคยชนช้างกับขุนสามชน เจ้าเมืองฉอก (คืออำเภอแม่สอดเดี๋ยวนี้) ชนะ มีความชอบ พระราชบิดาจึงอภิเษกและพระราชทานนามว่า "พระรามคำแหง"

ขุนศรีอินทราทิตย์สวรรคตปีใดไม่ปรากฏ รู้ได้แต่ว่าขุนบาลเมือง ซึ่งหนังสืออื่นเรียกว่า บ่าลราช ผู้เป็นพระราชโอรสได้ครองราชสมบัติต่อมา นับเป็นรัชกาลที่ ๒ ในราชวงศ์พระร่วง แต่เหตุการณ์อย่างใดในรัชสมัยของขุนบาลเมืองไม่มีปรากฏอย่างใด

เมื่อขุนบาลเมืองสวรรคตแล้ว พระราม กำแหง จึงได้ครองราชสมบัติในกรุงสุโขทัย ประมาณว่าในราว พ.ศ. ๑๘๒๐ หนังสืออื่นเรียกพระนามว่า รามราช นับเป็นรัชกาลที่ ๓

ขุนราม กำแหง เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีอานุภาพมาก ได้ขยายราชอาณาจักรสุโขทัยออกไปกว้างขวางในครั้งนั้น มีอาณาเขตที่ขอกไว้ในศิลาจารึกว่า

ทิศเหนือ ได้เมืองแพร่ เมืองน่าน ตลอดจนเมืองชะวา (คือเมืองหลวงพระบางทุกวันนี้)

ทิศตะวันออก ได้แคนของฝ่ายเหนือตลอดจนกระทั่งฝั่งแม่น้ำโขง ถึงเมืองเวียงจันทน์และเมืองเวียงคำ

ทิศใต้ ได้อาณาเขตต์ตลอดออกไปจนสุดเขตต์แหลมมะลายู

ทิศตะวันตก ได้หัวเมืองมอญทั้งปวงจนถึงเมืองหงสาวดี จดอ่าวเบงกอล

เมืองขึ้นของกรุงสุโขทัยครั้งขุนราม กำแหง คงจะเป็นประเทศราชอยู่หลายเมือง รู้ได้แน่เพียง ๗ เมือง คือ เมืองชะวา (หลวงพระบาง) ๑ เมืองน่าน ๑ เมืองอู่ทอง ๑ เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองเมาะตะมะ ๑ เมืองหงสาวดี ๑ เมืองตองอู ๑ เมืองเหล่านี้ต่างเมืองต่างมีเจ้าเป็นผู้ปกครอง และบางเมืองถึงเป็นเกี่ยวดองกันกับราชวงศ์สุโขทัย. ขุนรามกำแหงไม่ใช่แต่เป็นมหาราชขยายอาณาเขตต์ให้กว้างขวาง ปราบปรามเมืองที่ใกล้เคียงไว้ในอำนาจได้อย่างเดียว แต่เป็นผู้ตั้งประเทศสยามเป็นของไทยสืบมาจนทุกวันนี้ ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอเนกประการ ดังปรากฏในศิลาจารึกของขุนรามกำแหงนั้น ที่สำคัญที่สุด คือ ได้คิดแบบหนังสือไทยขึ้นเป็นปฐมเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ไทยมาจนทุกวันนี้.

ส่วนการสมาคมเกี่ยวข้องกับต่างประเทศนั้น ทางอินเดียได้ไปมาถึงกันตั้งแต่เวลาก่อนพุทธกาล หรือร่วมพุทธกาลแล้ว ในตอนหลังยังมีชาวลังกาได้มาเกี่ยวข้องด้วยเรื่องสาสนาอีก นอกจากนี้พวกจามและชะวามะลายู และ

ชุดหาถ้วยชามที่เตาทุเรียง เมืองสวรรคโลก

(จากพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง)

พวกจีนก็คงไปมาถึงกันแต่ก่อนมาแล้วช้านาน แต่การที่ได้เป็นไมตรีกับต่างประเทศอย่างไรนั้น ไม่มีจดหมายเหตุปรากฏ นอกจากจดหมายเหตุจีนที่ว่าด้วยประเทศสยามดังกล่าวมาแล้ว พระเจ้ากรุงจีนในราชวงศ์หงวน (คือวงศ์กุบไล ข่านที่เป็นมองโกล) ดีได้อาณาเขตต์ที่ติดต่อกันมาจนถึงจดประเทศสยาม บางทีจะได้ทราบข่าวว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยซึ่งจีนเรียกว่า "เสียมก๊ก" มีอำนาจเป็นใหญ่อยู่ทางใต้นี้ พระเจ้ากรุงจีนจึงได้แต่งราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๕ เป็นเหตุให้กรุงสยามมีทางพระราชไมตรีกับจีนมาแต่ครั้งนั้น.

เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๗ ขุนรามกำแหงได้เสด็จไปเมืองจีน และได้พาช่างยนถ้วยชามชาติจีนมาทำถ้วยชามที่เมืองสวรรคโลก และสุโขทัย ที่เราเรียกว่า ชามสังคโลก และต่อนั้นมาอีก ๖ ปี คือ พ.ศ. ๑๘๔๓ ตามจดหมายเหตุจีนว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จไปถึงราชสำนักพระเจ้ากรุงจีนเป็นครั้งที่ ๒ คือขุนรามกำแหงนั้นเอง ขุนรามกำแหงสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๐ อยู่ในราชสมบัติประมาณ ๔๐ ปี

เมื่อขุนรามกำแหงสวรรคตแล้ว ราชโอรสได้ครองราชสมบัติปรากฏพระนามว่า พญาเลอไทย นับเป็นรัชกาล

ที่ ๔ ในราชวงศ์พระร่วง พญาเลอไทยนี้เรียกพระนามหลายอย่าง ในศิลาจารึกภาษาไทยเรียกว่า พญาเลอไทย, ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงเรียกว่า พญาเลลิไทย, ในหนังสือยวนเรื่องเรียกว่า ฤไทย, ในจารึกภาษาขอมเรียกว่า ฤไทยไชยเชษฐ์, ในหนังสือชินกาลมาลินีเรียกว่า อุทกัชโฌตถฏราช (แปลว่าพระยาจมน้ำ)

เหตุการณ์ที่ปรากฏในรัชกาลพญาเลอไทยรู้ได้น้อย เพราะไม่พบศิลาจารึกในแผ่นดินนั้น แต่ตามเหตุการณ์เท่าที่รู้นั้น เมื่อขุนรามกำแหงสวรรคตแล้ว กรุงสุโขทัยก็เสื่อมอำนาจลง เมืองรามัญที่เคยขึ้นเมืองสุโขทัยก็เกิดกบฏ พญาเลอไทยโปรดให้ยกกองทัพออกไปปราบปรามก็ไม่สำเร็จ เมืองรามัญทั้งปวงก็เลยตั้งแข็งเมืองมาแต่ครั้งนั้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ พญาเลอไทยได้ตั้งให้ราชโอรสอันได้รับพระนามบัญญัติว่า พระศรีธรรมราช เป็นพระมหาอุปราชไปครองเมืองศรีสัชนาลัย ต่อมาเมื่อพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดีตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แล้วก็ได้เป็นไมตรีกันมาจนตลอดรัชกาล พญาเลอไทยสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๗ อยู่ในราชสมบัติ ๓๖ ปี ต่อนั้น

ไปพระศรีธรรมราชก็เสด็จมาจากเมืองศรีสัชนาลัย ก็ขึ้นทรงราชย์แทนพระราชบิดาต่อไป ทรงพระนามว่า พญาลิไทย นับเข้าในรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง.

ในรัชกาลของพญาลิไทยนี้ ตามศิลาจารึกว่าพระองค์ได้ครองครองอาณาจักรด้วยธรรมานุภาพ บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีทาสในเมืองสุโขทัย และไม่มีข้าศึกศัตรูมาเบียดเบียน จนปรากฏพระนามว่า พระเจ้ามหาธรรมราชา และทรงเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาตลอดมา พญาลิไทยสวรรคตเมื่อ พ.ศ. เท่าไรไม่ปรากฏ พงศาวดารสมัยกรุงสุโขทัยตอนปลายรัชกาลนี้คลายเกี่ยวกับเรื่องพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) เข้าใจว่าพระเจ้ามหาธรรมราชาลิไทยคงจะสวรรคตเมื่อจวนสิ้นรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระรามาธิบดีที่ ๑ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒) ต่อนี้มาได้ความตามหนังสือคำนานโยนกว่า ราชโอรสของพระเจ้ามหาธรรมราชาลิไทยเรียกพระนามว่า พญาไสยฦๅไทย ได้ครองราชสมบัติณกรุงสุโขทัย นับเข้าในรัชกาลที่ ๖ ในราชวงศ์พระร่วง แต่หนังสือพงศาวดารเรียกพระนามว่า พระมหาธรรมราชาเมืองพิษณุโลก

เพราะในตอนหลังไป ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก. พญาไสยฦๅไทยได้ทำสงครามกับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ประมาณ ๗ ปี พ่ายแพ้แก่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ อาณาจักรสุโขทัยจึงได้รวมเข้ากับอาณาจักรของกรุงศรีอยุธยาแต่ครั้งนั้น

ตั้งแต่ไทยมาได้แคนสยามและเริ่มตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๑ จนหมดอิสรภาพเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ นั้นเป็นเวลา ๑๔๐ ปี ในระยะเวลานี้เป็นหัวต่อสำคัญในประวัติการที่ทำให้ฐานะของชาติไทยเปลี่ยนไปในทางเจริญต่างกันกับสมัยเมื่อไทยมาได้แคนลานนาและลานช้าง ด้วยเหตุว่า แคนลานนาและลานช้างนั้น เป็นแต่เมืองส่วยของขอม ซึ่งพวกลาวเดิมปกครองอยู่ตามประเพณีเดิม ขอมมิได้เกี่ยวข้องในการปกครองอย่างใด แต่ในแคนสยามนี้ขอมได้มาตั้งการปกครองเองเป็นเวลานานหลายร้อยปี และมีพลเมืองที่เป็นชาติขอมมาตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก พลเมืองเป็นเชื้อสายปะปนกันทั้งขอมและละว้า (ลาวเดิม) และถือชนยธรรมเนียมประเพณีตามแบบอย่างซึ่งพวกขอมได้รับรู้มาแต่ชาวอินเดียดังกล่าวมาแล้ว เมื่อไทยมาอยู่ในแคนสยามซึ่งมีระเบียบแบบแผนและประเพณีความเป็นอยู่ของ

พลเมืองไม่เหมือนกับพวกลาวเดิมตอนเหนือ เห็นการอย่างใดก็ถือรับประพฤติตาม หรือประพฤติตามโดยเลื่อมใสต่อประโยชน์ของการนั้น ๆ ด้วย. เหตุฉะนั้นแบบธรรมเนียมประเพณีของไทยทางใต้ตลอดจนภาษา เช่น ภาษาสันสกฤตและราชาศัพท์จึงได้ผิดแผกกับพวกไทยตอนเหนือทางแคนลานนาและลานช้าง และยิ่งนานเวลายิ่งผิดแผกมากขึ้นทุกทีโดยลำดับ แต่การผิดแผกนี้มิได้เป็นไปรวดเร็วสังเกตได้เช่นคำในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงอันเป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์พระร่วงซึ่งจารึกเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๔๐ คำจารึกยังเป็นภาษาไทยเก่า มีคำขอมเช่น บำเรอ และพนม ปนอยู่ไม่มากนักแม้ประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในศิลาจารึกก็เป็นทำนองอย่างประเพณีไทยเป็นพื้น เช่น ผูกสายกระดึงไว้ที่ประตูวัง ใครเจ็บท้องข้องใจจะใคร่กราบทูลร้องทุกข์ประการใดก็ให้ชักสายกระดึงเป็นสัญญาถึงพระองค์ได้ทุกเมื่อเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง เช่นทำพระแท่นมนังศิลาไว้ในกงตาล สำหรับให้เถระนั่งแสดงธรรมแก่สัตปุรุษในวันธรรมสวนะ ส่วนวันอื่น ๆ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับบนพระแท่นมนังศิลาว่าราชการกลางกงตานั้น

ต่อจากเวลานั้นมาอีก ๖๕ ปี ถึงรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง พญาลิไทยทำศิลาจารึกอีก ความนี้จารึกทั้งภาษาไทยและภาษาขอม ประเพณีราชสำนักที่ปรากฏในศิลาจารึกคือสมัยนี้ ก็ปรากฏพิธีขอมซึ่งรับช่วงมาจากชาวอินเดียเข้าในราชประเพณี เช่น พระราชพิธีราชาภิเษกเป็นต้น เห็นได้ว่าไทยรับลัทธิขอมและขนบธรรมเนียมขอมยิ่งขึ้นทุกทีโดยลำดับ ซึ่งทำให้ไทยทางใต้มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าไทยพวกอื่นๆ สืบมาจนทุกวันนี้.

สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น เมืองอู่ทอง (เดี๋ยวนี้เรียกว่า อำเภอพระเจดีย์สามพัน ในจังหวัดสุพรรณบุรี) เป็นประเทศราชขึ้นกรุงสุโขทัยอยู่ก่อน ครั้นเมื่อกรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงในรัชกาลของพญาเลอไทยซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๔ ในราชวงศ์พระร่วง ประเทศราชต่างๆ จึงได้คิดตั้งตัวเป็นอิสสรภาพโดยมาก การคิดตั้งตัวเป็นอิสสรภาพนั้น พระเจ้าอู่ทองพระองค์ก่อน (คือก่อนพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดีผู้สร้างกรุงศรีอยุธยา) คงจะได้คิดมาแล้ว จึงได้รวบรวมเมืองทางใต้ไว้เป็นอาณาเขตต์ได้มาก เพราะอำนาจของกรุง

สุโขทัยคงจะไม่กลับฟื้นขึ้นอีก. เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐* ได้ย้ายราชธานีมาตั้งมั่นลงที่เมืองอโยธยาเดิม ซึ่งเป็นเมืองร้างอยู่ที่นั่นได้ ๓ ปี ถึงเวลาอันควรจะประกาศความอิสสรภาพให้โลกทราบโดยเปิดเผย จึงได้สร้างกรุงศรีอยุธยาอย่างมั่นคง และทำพิธีราชาภิเษก ปกครองแผ่นดินสยามต่อไปเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ ได้ขนานพระนามใหม่ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ และจัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมและกฎหมายแผ่นดินให้ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ดี เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้วตั้งมั่นเฉยอยู่ ๓ ปี จนถึง พ.ศ. ๑๘๙๓ พอประจวบกับพญาเลอไทย กษัตริย์กรุงสุโขทัย ประชวรสวรรคต พระมหาธรรมราชาลิไทยราชโอรสยกกองทัพมาเอาราชสมบัติ เกิดรบพุ่งกันขึ้นในกรุงสุโขทัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงได้ยกกองทัพไปยึดเมืองสวรรค์ไว้ พอพระมหาธรรมราชาลิไทได้ราชสมบัติแล้ว จึงได้มาขอยอมทำทางพระราชไมตรีเป็นสัมพันธมิตรกับกรุงศรีอยุธยาสืบไป. อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

* ศักราชที่ใช้ต่อไปนี้ ใช้ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งรับรองกันว่าถูกต้องกว่าฉบับอื่นๆ

ก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างกรุงศรีอยุธยาและเมื่อสร้างกรุงแล้ว ได้ขยายออกไปมาก มีเมืองประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองพิชัย เมืองกำแพงเพ็ชร์ และเมืองนครสวรรค์ ๗ เมืองนี้อยู่ในอาณาจักรสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัยยอมถวายบรรณาการ จึงนับรวมเข้าเป็นอาณาจักรของกรุงศรีอยุธยา. เมืองจันทบุรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองมะละกา เมืองชะวา (เมืองยะโฮ) ๖ เมืองนี้ขึ้นกรุงศรีอยุธยามาแต่แรก. เมืองเมาะตะมะ เมาะลำเลิง แต่เดิมเคยขึ้นกรุงสุโขทัย แต่ในเวลานั้นอยู่ในอาณาจักรของพระยาอู่เมืองหงสาวดี.

ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้ทำสงครามกับเขมรครั้ง ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๕ เมื่อสร้างกรุงศรีอยุธยาสำเร็จแล้ว ๒ ปี มีชัยแก่เขมรและกวาดต้อนครอบครัวมาเป็นอันมาก นอกจากนี้ก็มีชาวต่างประเทศไปมาค้าขาย เช่น จีน แขก ยวน ชะวา มะลายู - ตลอดจนอินเดีย. ส่วนจีนนั้นได้ส่งราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีถึงกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ได้แต่งราชทูตออกไปเมืองจีนพร้อมกับราชทูตนั้นด้วย.

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ แล้วตั้งแต่เวลานั้นไปได้มีกษัตริย์ปกครองประเทศสยามเป็นลำดับมา ๖ พระองค์ เป็นเวลา ๙๐ ปี ถึง พ.ศ. ๑๙๙๑ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนาม พระบรมไตรโลกนาถ ขึ้นทรงราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๘ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลนี้ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเจริญขึ้นเป็นอันมาก มีจักตั้งตำแหน่งเสนาบดีและตั้งระเบียบศึกษา และแยกราชการออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นต้น. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงราชย์อยู่ณกรุงศรีอยุธยาได้ ๑๕ ปี แล้วเปลี่ยนราชธานีไปประทับอยู่ณเมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ อีก ๒๕ ปี จนสิ้นรัชกาล คือสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑

ในระหว่าง ๑๒๐ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๒ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สวรรคต ถึง พ.ศ. ๒๐๓๑ ซึ่งเป็นปีสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีสงครามเกิดขึ้นบ้าง คือในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทำสงครามกับกรุงสุโขทัยมีชัยชะนะ แล้วรวมเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกับกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ และต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๔ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ได้ยกกองทัพไปตีเมืองเขมร เมื่อได้แล้วก็โปรดให้พระเจ้า

ลุกยาเธอ ซึ่งครองเมืองสวรค์อยู่ก่อนเรียกกันว่า พระยาแพรก ให้ไปครองเมืองเขมร ทรงพระนามว่า พระอินทราชา. ประเทศเขมรจึงเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา.

นอกจากนี้มีการสงครามกับเชียงใหม่ ๒—๓ ครา แต่ไม่ร้ายแรง กับได้ยกกองทัพไปตีเมืองทะวายและเมืองมะละกา ซึ่งตั้งแข็งเมืองได้ เพราะเมืองเหล่านี้เป็นกรุงศรีอยุธยาอยู่ก่อน.

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตใน พ.ศ. ๒๐๓๑ ณเมืองพิษณุโลกแล้ว รัชทายาทที่เป็นมหาอุปราชอยู่ณกรุงศรีอยุธยา และเป็นราชโอรสพระองค์ใหญ่ ขึ้นทรงราชย์ณกรุงศรีอยุธยาต่อไป ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พงศาวดารเรียกว่า พระอินทราชาธิราชที่ ๒) นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๙ อยู่ได้ ๓ ปี สวรรคต.

ต่อนั้นไปราชโอรสพระองค์น้อยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่อยู่ณเมืองพิษณุโลกก็ลงมาทรงราชย์อยู่ณกรุงศรีอยุธยาต่อไป เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๐ ในรัชกาลนี้ได้เพิ่มวิธีจัดการทหารให้ดียิ่งขึ้น เช่นทำตำราพิชัยสงครามและทำบัญชีพลเป็นต้น ต่อมา พ.ศ. ๒๐๖๑

มีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับประเทศในทวีปยุโรป คือ พระเจ้ามานูเอล เจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ได้แต่ง ดวก เด โคแอลโล เป็นราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ณกรุงศรีอยุธยา เป็นครั้งแรกที่กรุงศรีอยุธยาได้มีทางพระราชไมตรีกับประเทศในทิศตะวันตก ฉะนั้นราชทูตโปรตุเกสมาขอเจริญทางพระราชไมตรีครั้งนั้นคราวเดียวกันกับที่ไปทำทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าตองสาวดี และโดยเหตุที่โปรตุเกสมาได้เมืองมะละกาเป็นที่มั่นไว้แล้ว ชาติโปรตุเกสจึงได้ตั้งการค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา เมืองปัตตานี เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองมะริด.

ในรัชกาลของสมเด็จพระชัยราชาธิราช ซึ่งนับเข้าพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๓ ใน พ.ศ. ๒๐๘๑ พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ กษัตริย์ประเทศพะม่าคิดขยายอาณาเขตต์มาทางตะวันออก จึงได้หาเหตุมาตีเขตต์แดนไทยก่อน คือมาตีเมืองเชียงกราน (อยู่ที่แดนต่อแดนเหนือเมืองตะวายเดี๋ยวนี้เรียกว่า เมืองอัตตะรัน.) ฝ่ายไทยได้ยกทัพออกไปต่อสู้ตีพะม่าพ่ายแพ้ไป เป็นครั้งแรกที่พะม่าได้ตั้งต้นรบกับไทย และในคราวนี้ฝรั่งชาติโปรตุเกสผู้มาตั้งค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาประมาณ ๑๓๐ คน ได้รับอาสาเข้ากองทัพของ

สมเด็จพระชัยราชาธิราชไปรบพม่าด้วย ๑๒๐ คน เพราะพวกโปรตุเกสได้รบพุ่งแข็งแรง ครั้นชะนะศึกมีความชอบจึงได้พระราชทานบำเหน็จ และพระราชทานที่ดินให้พวกโปรตุเกสตั้งภูมิลำเนาอยู่โดยผาสุก และสร้างวัดตามลัทธิสาสนาของตนได้ เป็นครั้งแรกที่สาสนาคริสต์ได้ปรากฏขึ้นในประเทศสยาม ในรัชกาลนี้เกิดการสงครามขึ้นกับเชียงใหม่ ในที่สุดเชียงใหม่ยอมเป็นประเทศราชขึ้นกรุงสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๙

ใน พ.ศ. ๒๐๘๙ นี้ ประเทศสยามได้เปลี่ยนการปกครองเป็นลัทธิมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เพราะพระเจ้าแผ่นดินซึ่งนับเป็นลำดับที่ ๑๔ ที่ทรงพระนามว่า พระยอดฟ้า (บางฉบับว่าเรียกว่า พระแก้วฟ้า) ยังทรงพระเยาว์มีพระชนมายุเพียง ๑๑ พรรษาอยู่ได้ ๒ ปี แต่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอันทรงนามว่า ท้าวศรีสุดาจันทร์ เป็นเจ้าหญิงผู้เป็นพระราชมารดาแห่งพระเจ้าแผ่นดินนั้น และได้ทรงสมรสโดยลับกับขุนวรวงศาธิราชซึ่งเป็นคนชะกูลต่ำ แล้วคบคิดกันกำจัดพระยอดฟ้าเสีย และยกขุนวรวงศาธิราชขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๕ ครองอยู่ได้ ๔๒ วัน ก็มีพวกขุนนางคบคิดกันกำจัดขุนวรวงศา

จิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์เสีย แล้วยกพระเจ้าอาว์ที่มีพระนามว่า พระเทียรราชาขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๐๙๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๖

ตั้งแต่ไทยกับพม่ารบกันเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๑ และพม่าพ่ายแพ้ไป ต่อมาอีก ๑๐ ปี ถึง พ.ศ. ๒๐๙๑ ในระหว่างนี้กษัตริย์พม่าที่ทรงพระนามว่า พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ซึ่งตั้งเป็นอิสสระอยู่ที่เมืองตองอู ได้ปราบปรามเมืองพม่ามอญใหญ่น้อยได้แล้ว ก็มาตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองหงสาวดี (หนังสือพงศาวดารเรียกว่า พระเจ้าหงสาวดี) ประสงค์จะแผ่อำนาจมาทางตะวันออก จึงได้ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ ไทยได้ยกออกต่อสู้เป็นสามารถจนพม่ามาตั้งอยู่ใกล้พระนคร ภายหลังสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกกองทัพไปตรวจตุกำลังข้าศึก พร้อมด้วยพระสุริโยทัย ผู้เป็นอรรคมเหษี โดยแต่งพระองค์เป็นชายอย่างพระมหาอุปราช กับราชโอรส ๒ พระองค์ ได้รบพุ่งกันกับพระเจ้าแปรซึ่งเป็นแม่ทัพหน้าของพะม่า พระมหาจักรพรรดิเสียที สมเด็จพระสุริโยทัยขับช้างเข้าช่วยแก้ เลยต้องอาวุธข้าศึกถึงสวรรคต เมื่อพม่าตั้งล้อมอยู่นานชักสะเบียง

อาหารลงก็ยกกองทัพกลับ ก่อนที่จะถอยทัพพระเจ้าหงสาวดีทำกลอุบายซุ่มทัพ ล่อให้ทัพไทยยกตีซ้ำเติมถลำเข้าไป พะม่าล้อมจับแม่ทัพไทยไว้คือ พระราเมศวร กับพระมหาธรรมราชา (พระราชบุตรเขย) ภายหลังพระมหาจักรพรรดิยอมขอเป็นไมตรีด้วย และขอตัวแม่ทัพไทยคืน และไทยยอมให้ช้างพะม่างาไป ๒ ช้าง

ต่อมาอีก ๑๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๑๐๖ พระเจ้าหงสาวดีผู้ทรงพระนามว่า บุเรงนอง ได้มีพระราชสาสน์มาขอช้างเผือก ๒ ช้าง พระมหาจักรพรรดิไม่ให้ พะม่าจึงยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาจนถึงเข้าล้อมพระนคร เอาปืนใหญ่ยิงเข้าในพระนครถูกผู้คนล้มตายมาก พะม่าตั้งล้อมอยู่นานก็ยังตีเอาพระนครไม่ได้ จนขัดสนสะเบียงอาหาร และจวนเวลาน้ำเหนือไหลบ่าลงมา พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงมีพระราชสาสน์ถึงสมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิว่า ถ้ายอมเป็นไมตรีไทยดีจะเลิกทัพกลับไป และสัญญาจะไม่เอากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นเลย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงยอมเป็นไมตรีไทยต้องส่งส่วยช้างปีละ ๓๐ ช้าง เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง กับผลประโยชน์ภาษีอากรในเมืองมะริดให้แก่พะม่า นอกจากนี้ยังขอเอาพระราเมศวรราชโอรส พระยา

จักรี และพระยาสุนทรสงคราม ผู้เป็นหัวหน้าให้เลิกศึกไปเมืองพะม่าด้วย

ภายหลังสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกทรงผนวช และมอบให้พระมหินทราธิราชพระราชโอรสขึ้นครองราชสมบัติต่อไป นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๗ ซึ่งเป็นรัชกาลที่สยามต้องเสียความอิสสรภาพแก่พะม่าชั่วคราว คือ ต่อจากศึกพะม่าคราวก่อนมาอีก ๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๑๑๑ พระเจ้าหงสาวดียกกองทัพใหญ่มาตีกรุงสยามอีกครั้ง ๑ ฝ่ายสยามได้จัดการต่อสู้อย่างแข็งแรง พะม่าตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ถึง ๙ เดือน จึงตีเอาพระนครได้ กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พะม่าเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๑๑๒ และเมื่อพะม่าตีได้แล้วจึงกวาดต้อนครอบครัวเก็บริบทรัพย์สมบัติต่าง ๆ เอาไปหมดและเพื่อตัดกำลังกรุงศรีอยุธยามิให้ตั้งเป็นอิสสรภาพต่อไปจึงได้เหลือคนให้ไว้ใช้ประจำเมืองทั้งชายและหญิงนายและไพร่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ คนเท่านั้น แล้วให้พระมหาธรรมราชาครองเมืองอยู่ ยกกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นของกรุงหงสาวดีต่อไป พระเจ้าหงสาวดีได้ตั้งขุนนางมากำกับราชการอยู่ทั้งในกรุงและหัวเมือง และให้มี

ทหาร พะม่า กำกับอยู่ ๓๐๐๐ คน กฎหมาย และแบบธรรมเนียมต่าง ๆ ต้องใช้ตามแบบแผนของ กรุงหงสาวดีโดยมาก

แต่อย่างไรก็ดี แม้ชาติของ กรุงศรีอยุธยา จะได้ตกต่ำโดยต้องเป็นเมืองขึ้นของ พะม่าอยู่ ๑๕ ปีก็ดี ไม่ช้า เกิดวีรบุรุษไทยขึ้นผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นประมุข นำชาติไทยเข้าทำสงครามกับศัตรู มีชัยชะนะอย่างงดงาม คืนความอิสสรภาพมาได้อย่างเดิม ภายในเวลา ๑๕ ปี นับแต่เสีย กรุงศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ วีรบุรุษผู้นี้ คือ สมเด็จพระนเรศวร ผู้เป็นพระราชโอรส ของ สมเด็จพระมหาธรรมราชา ซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา มาจนสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ พระนเรศวรผู้นั้น พระราชบิดาได้อภิเษกให้ไปครองเมืองพิษณุโลก เมื่อพระชนม์พรรษาได้ ๑๖ ภายหลังเมื่อเสียกรุงแล้ว ๑ ปี พระนเรศวรได้ช่วยพระราชบิดาทำสงครามและได้รู้เห็นกิจการต่าง ๆ มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ มีอาทิได้เป็นแม่ทัพไปปราบปรามเขมร ซึ่งได้ยกมารบกวนพระราชอาณาจักรบ่อย ๆ และเมื่อไทยยังมีทางพระราชไมตรีอยู่กับกรุงหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรได้ยกทัพไปช่วยพระมหาอุปราช มีนามว่า นันทะบุเรง ผู้เป็นพระยุพราชของพระเจ้าหงสาวดีมีชัยชะนะ เมื่อนันทะบุเรงครองเรียกอีก

อย่างหนึ่ง ว่า ไชยสิงห์ขึ้นทรงราชย์ในกรุงหงสาวดี เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๔ และรู้สึกอยู่เต็มพระทัยว่า พระนเรศวรมีฝีมือเข้มแข็งในการสงคราม เกรงว่าจะเป็นผู้กู้กรุงศรีอยุธยาได้คืนเป็นอิสสรภาพ จึงได้หาเหตุที่จะกำจัดพระนเรศวรเสีย เพราะฉะนั้นเมื่อเมืองอังวะซึ่งเป็นประเทศราชขึ้นกรุงหงสาวดีตั้งแข็งเมืองขึ้นเมื่อจะยกทัพไปปราบได้มีพระราชสาสน์มาเกณฑ์ให้กองทัพกรุงศรีอยุธยาไปช่วย เมื่อพระนเรศวรยกทัพไปถึงกลางทางทราบว่ากรุงหงสาวดีคิดร้าย จึงได้ยกทัพกลับ กวาดต้อนครอบครัวมอญมาด้วยแล้วเลยประกาศแสดงความอิสสรภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ ขาดจากอำนาจกรุงหงสาวดีต่อไป พระเจ้ากรุงหงสาวดีจึงได้แม่ทัพยกทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้ง ไทยได้ต้านทานตีแตกพ่ายไปทุกครั้ง ครั้นเมื่อพระนเรศวรขึ้นทรงราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๙ เกิดศึกหงสาวดีอีก ๒ คราว คราวแรกพระเจ้าหงสาวดีนันทะบุเรงได้ให้พระมหาอุปราชาผู้เป็นรัชทายาทยกทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา ไทยตีแตกพ่ายไป ครั้งที่ ๒ พระมหาอุปราชาเป็นจอมทัพยกทัพใหญ่มาอีก มาปะทะทัพกันที่แขวงจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นสนามรบ จนถึงได้กระทำยุทธหัตถีกัน

ในที่สุดจอมทัพพะม่าตัวสำคัญถูกพันตายอยู่กับคอช้าง ทัพพะม่าได้พ่ายแพ้กองทัพไทยอย่างยับเยิน สมเด็จพระนเรศวรจึงได้สร้างพระเจดีย์ไว้เป็นที่ระลึก ตรงตำบลที่ชนช้างชะนะตำบลนั้นเรียกว่า ดอนเจดีย์ อยู่ห่างจากตำบลหนองสาหร่ายทางประมาณ ๑๔๐ เส้น ในแขวงจังหวัดสุพรรณบุรี ในบัดนี้ยอดพระเจดีย์หักหมดแล้ว ยังเหลือแต่ฐานกว้างด้านละ ๑๐ วาสี่เหลี่ยม สูงพ้นดินราว ๖ วา

เมื่อเสร็จการปราบพะม่าแล้ว สมเด็จพระนเรศวรจึงให้นายทัพนายกองยกทัพไปตีเมืองทะวายและเมืองตะนาวศรีกลับคืนมาเป็นของไทยอย่างเดิม พ.ศ. ๒๑๓๖ สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพตีเขมรแก้แค้นในการที่เขมรยกมารบกวนบ่อย ๆ ในขณะที่ไทยยังอ่อนกำลังอยู่ จับพระยาละแวกเจ้าเมืองเขมรได้ แล้วทำพิธีปฐมกรรมตัดศีรษะเอาโลหิตล้างพระบาท แต่นั้นมาสมเด็จพระนเรศวรได้ยกไปรบพะม่าถึงเมืองหงสาวดี ๓ ครั้ง แต่ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๗ สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพไปจะตีเมืองอังวะครั้งนั้นกรุงอังวะเป็นราชธานีของพะม่าแทนกรุงหงสาวดี ยกทัพไปทางเชียงใหม่ข้ามแม่น้ำสาละวินที่เมืองตาง (เมือง

ต้างหลวง) ถึงพอประชวรสวรรคตเสียก่อนที่จะทำสงคราม.

ประเทศสยามได้มีอำนาจเฟื่องฟูขึ้นภายใน ๓๐ ปี นับแต่เวลาที่เสียกรุง โดยมีสมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นวีรบุรุษได้ทำให้ฐานะของชาติไทยขึ้นถึงขีดสูงยิ่งกว่าอาณาจักรอื่นๆ ในแหลมอินดูจีน และมีอาณาเขตกว้างขวางทิศเหนือได้เมืองเชียงใหม่ และหัวเมืองไทยใหญ่ตลอดจนเมืองแสนหวี ทิศตะวันออกได้เมืองหลวงพระบาง, เวียงจันทน์, หัวเมืองลาวอื่นๆ, และเขมร. ทิศตะวันตกและทิศใต้ได้เมืองตะนาวศรี ทะวาย และมะริด และหัวเมืองมอญทั้งหมด.

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรซึ่งนับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๑๘ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘* แล้ว มีกษัตริย์สืบพระวงศ์ต่อมา ๕ พระองค์ ภายหลังเจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ก็ยกยกฐานะขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า พระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๓ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๒๕ กษัตริย์องค์นี้ทรงราชย์อยู่ได้ ๒๕ ปี ก็สวรรคต และเกิดแย่งชิงราชสมบัติกัน

---

* หมอ พระราช พงศ. สาร ฉบับ หลวง ประเสริฐ ต่อไป นี้ใช้ คำว่า ใน หนังสือ พระราช พงษาวดาร แบบเรียน

ขึ้นอีกใน พ.ศ. ๒๑๙๘ พระนารายณ์ผู้เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อได้กำจัดพระเชษฐาธิราชและพระเจ้าอาว์ผู้ชักขวางเสียแล้วก็ขึ้นทรงราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๙ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๒๘ ตั้งแต่นั้นมาประมาณ ๓๐ ปี บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น การวิชชาและการค้าขายเจริญออกไปถึงนานาประเทศ เกียรติยศของสยามได้ระบือออกไปถึงทวีปยุโรป ว่าเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ในทิศตะวันออกประเทศหนึ่ง จึงได้มีพ่อค้าชาวยุโรปมีชาวโปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ ไปมาค้าขายในประเทศสยาม

เมื่อราว พ.ศ. ๒๐๕๒ ชาวโปรตุเกสได้มายึดเอาเมืองมะละกาที่อยู่ในแหลมมะลายูซึ่งเป็นของไทยไว้ และตั้งมั่นอยู่ที่นั่นแล้วต่อไปจึงได้มาเป็นไมตรีกับสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๑ ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และตั้งค้าขายในกรุงสยาม. ชาวฮอลันดาเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๑ ในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร. ชาวอังกฤษเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ. ชาวฝรั่งเศสเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ แต่ชาวอังกฤษและชาวฮอลันดาที่เข้ามาค้าขาย

ในกรุงสยามครั้งนั้นเกิดชิงดีกันขึ้นในการที่ทำให้การค้าขายของคนเจริญ ผลแห่งการแข่งขันนี้ทำให้เกิดวิวาทกันขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๓ ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ชาวฮอลันดาได้รับความอุดหนุนจากพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ตั้งห้างค้าขายอย่างมั่นคงที่กรุงศรีอยุธยา และให้แผ่การค้าขายไปตามหัวเมืองของสยามด้วย เพราะฉะนั้นอำนาจและการค้าขายของโปรตุเกสในสยามจึงได้เสื่อมลง การค้าขายของฮอลันดาเฟื่องฟูขึ้นแทนโปรตุเกส.

ใน พ.ศ. ๒๒๐๗ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ สยามได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับชาติยุโรป คือ สัญญาระหว่างรัฐบาลริชลิกของฮอลันดา ซึ่งได้ให้ห้างคัชอิสต์อินเดียเป็นผู้แทน ชาวฮอลันดาได้ตั้งทำการค้าขายต่อไป แต่นิสสัยอันรุกรานของชาติฝรั่งทำให้รัฐบาลสยามเกิดความรำคาญขึ้นบ่อย ๆ และเบื่อหน่ายเข้าทุกที ในที่สุดห้างค้าขายและโรงงานจึงค่อย ๆ เสื่อมลงจนล้มเลิกไป

เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๐ มีชาวยุโรปผู้หนึ่งมารับราชการที่กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฝรั่งผู้นี้เป็นชาติกรีกชาวเกาะเซฟาโลเนีย ที่อยู่ในประเทศกรีส มีนามว่า คอนสะแตนติน ฟอลคอน เมื่อเข้ารับราชการแล้วได้แนะนำให้

เปลี่ยนแปลงราชการบ้านเมืองหลายประการ แล้วมีความชอบเลื่อนยศขึ้นเป็นขุนนางผู้ใหญ่มีนามว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ในสมัยนั้นพ่อค้าชาวต่างประเทศได้ไปมาค้าขายกับสยามเช่นโปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ และการค้าขายของสยามซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ค้าขายนั้นก็ได้ติดต่อกับจีน ญี่ปุ่น สุมาตรา และอินเดีย เสมอมา

เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ มีบาดหลวงชาวฝรั่งเศส ๓ คน ได้มาถึงประเทศสยาม เพื่อแผ่สาสนาคริสต์ตามลัทธิโรมันแคธอลิก และพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงต้อนรับ และได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กระทำกิจในทางสาสนาได้ตามชอบใจ บาดหลวงนั้นได้รับความอุดหนุนจากพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสผู้เป็นหัวหน้าทรงอุปถัมภ์สาสนาคริสต์ ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้มีพระราชสาสน์และส่งราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรียังพระราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินสยาม พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ส่งทูตไปยังราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเป็นการตอบแทน ส่วนคอนสะแตนติน ฟอลคอน ผู้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ของไทยก็ได้มีจดหมายไปมาระหว่างเสนาบดีฝรั่งเศส ด้วยเรื่องที่ได้พยายามเกลี้ยกล่อมพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ถือสาสนาคริสต์

แต่ต่อมาไม่ช้า การเกี่ยวกล่อมในทางสาสนากลับกลายไปเพื่อการเมือง โดยคิดจะเอาประเทศสยามไว้ในอำนาจ โดยอาศัยบาดหลวงเป็นวิธีดำเนินการ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบมา ๖ ลำ พร้อมด้วยพลทหารเรือ ๑๔๐๐ คน ทำเป็นทีมาช่วยปราบปรามพวกฮอลันดา ซึ่งเข้ามาทำยุ่งยากอยู่ในประเทศสยาม ทหารฝรั่งเศสได้มาตั้งค่ายรักษาอยู่ และพระเจ้าแผ่นดินได้เลือกทหารฝรั่งเศสมาเป็นมหาดเล็กด้วย การที่พวกบาดหลวงและเจ้าพระยาวิชเยนทร์ได้พยายามเกี่ยวกล่อมพระเจ้าแผ่นดินให้เข้าถือสาสนา มีชาวต่างประเทศเป็นผู้บังคับบัญชากิจการของไทยนั้น ทำให้ประชาชนเกิดความไม่พอใจขึ้นในที่สุดเมื่อจวนพระเจ้าแผ่นดินจะสวรรคต จึงได้เกิดกบฏคอนสะแตนติน ฟอลคอน ซึ่งเป็นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ก็ถูกจับและถูกประหารชีวิตเสีย กองทหารฝรั่งเศสก็ถูกขับไล่ออกจากเมือง

ต่อนั้นไปพระเพทราชาผู้เป็นหัวหน้าพวกกบฏได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๕ นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๒๙ ต่อมาไม่ช้าบ้านเมืองก็สงบราบคาบและ

ได้จัดการบ้านเมืองให้เจริญขึ้น ได้ทำทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสและชาติยุโรปอื่นๆ อีกต่อไป เมื่อพระเพทราชาสวรรคตแล้ว เชื้อวงศ์ขึ้นครองราชสมบัติต่อไปอีก ๕ พระองค์ก็เสียกรุง

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๔๘ สิ้นรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรแล้ว การศึกสงครามระหว่างสยามกับพะม่าอย่างใหญ่ได้สงบช้านานประมาณ ๑๕๐ ปี เว้นแต่ที่ยกเข้ามาย่ำยีปลายเขตต์แดนซึ่งไม่สู้สำคัญ การตระเตรียมกำลังของไทยจึงได้อ่อนลง

ถึง พ.ศ. ๒๓๐๒ ถึงพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ ๓๔ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี หรือพระที่นั่งสุริยามรินทร์) ขึ้นทรงราชย์และในพ.ศ. ๒๓๐๒ นั้นเอง พระเจ้าแผ่นดินพะม่าที่ทรงพระนามว่าอลองพญา ยกทัพมาตีได้เมืองรายทางเข้ามาจนถึงล้อมกรุงศรีอยุธยา แต่พะเอินประชวรจึงได้เลิกทัพกลับ แล้วเลยสวรรคตกลางทาง ครั้นพระราชโอรสที่ ๒ ของพระเจ้าอลองพญา มีนามว่า มังระ ได้ขึ้นครองราชสมบัติในกรุงอังวะใน พ.ศ. ๒๓๐๖ รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่งได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ เวียงจันทน์ และหัวเมืองลาวได้แล้ว จึงได้จัดกอง

ทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเป็น ๒ ทาง แยกย้ายกันเป็นหลายกองทัพ เข้าทางเมืองทะวายมาตามเมืองสุพรรณบุรี ทาง ๑ เข้าทางเมืองเชียงใหม่ลงตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา อีกทาง ๑ มาบรรจบกันตีกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ฝ่ายไทยได้จัดกองทัพออกต่อสู้โดยแข็งแรง แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ทุกที ทัพพะม่าได้ล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นานเกือบ ๒ ปี ครั้นถึงฤดูฝน ฝนตกเกิดน้ำท่วม ทัพพะม่าต้องหาที่ตอนอาศัย แต่ต่อเรือหลายร้อยลำล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ ครั้นเมื่อน้ำลดแล้วได้พูนดินเอาปืนใหญ่ระดมยิงเข้าไปพร้อมกันทุก ๆ ค่าย และเอาไฟสุมรากกำแพง กำแพงทรุดลง เวลาค่ำยิงปืนสัญญาให้พลทหารปีนขึ้นกำแพงพร้อมกันทุกด้านเข้ากรุงศรีอยุธยาได้ ฝ่ายกษัตริย์ก็หนีออกจากเมือง สูญหายไปในที่สุดก็สวรรคตกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พะม่าเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ พะม่าเข้ากรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ก็เที่ยวเอาไฟเผาทำลายปราสาทราชวังอาวาสและวิหารและเคหสถานของราษฎรเสียหมดทั้งเมือง แล้วก็เที่ยวเก็บรวบรวมทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ทั้งสิ้น และจับผู้คนทั่วไปทั้งพระนคร เมื่อรวบรวมครอบครัวและทรัพย์สมบัติเสร็จแล้วก็ยกกองพยพไปยังเมืองอังวะ นับ

ตั้งแต่แรกสร้างกรุงศรีอยุธยา มาจนกระทั่งเสียแก่พะม่า มีกษัตริย์ไทยปกครองอย่างมีอำนาจรวม ๓๔ พระองค์ เป็นเวลา ๔๑๗ ปี บ้านเมืองได้เจริญสมบูรณ์อยู่ในแหลมอินโดจีนเมืองหนึ่ง

สมัยกรุงธนบุรี

การที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พะม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นี้ยับเยินยิ่งกว่าครั้งใดๆ หมด จนกรุงศรีอยุธยากลายเป็นเมืองร้าง ปรากฏตามพงศาวดารพะม่าว่า การที่พระเจ้าอังวะตีเมืองไทยครั้งนี้ เพื่อทำลายมิให้ไทยตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองได้อีกต่อไป และเพื่อเก็บทรัพย์สมบัติและกวาดต้อนผู้คนเป็นชะเลยไปไว้ใช้สอยในเมืองพะม่าให้หมด ไม่ได้คิดจะรักษาเมืองไทยไว้เป็นเมืองขึ้นตามธรรมเนียมของกษัตริย์ผู้ทำสงครามมาแต่ก่อน เหตุฉะนั้นเมื่อพะม่ายกมาถึงเมืองใหน ก็เผาบ้านทำลายเมืองเสียทุกแห่งตามรายทางที่ยกมา จนถึงทำลายกรุงศรีอยุธยาอันเป็นราชธานีเป็นที่สุด แล้วพะม่าก็เลิกทัพไป แต่เวลาที่พะม่าจะเลิกทัพไปนั้น ได้ตั้งให้สุกี้ (ชาติมอญ) พนายกองเป็นนายใหญ่คุมพล ๓๐๐๐ ตั้งอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้น ซึ่งอยู่ข้างเหนือกรุงศรีอยุธยาแห่ง ๑ กับให้โทยคน ๑ ชื่อนายทองอิน ตั้งอยู่

ที่เมืองธนบุรีอีกแห่ง ๑ สำหรับค้นคว้าหาผู้คนที่หลบซ่อนอยู่ และคอยเก็บริบทรัพย์สมบัติที่ยังตกค้างอยู่ รวบรวมส่งไปเมืองพะม่ากว่าจะหมด ด้วยเหตุนี้พะม่าจึงมีอำนาจอยู่ในจังหวัดกรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองที่ใกล้เคียง ส่วนผู้คนในท้องที่เหล่านี้ที่พะม่ายังจับไม่ได้ ก็เที่ยวซุ่มซ่อนและรวบรวมตั้งเป็นซ่องอยู่บ้าง หนีไปยังบ้านเมืองที่ยังเป็นสิทธิ์แก่ไทยบ้าง หลบซ่อนอยู่ตามป่าเขาพะม่าจับได้บ้าง พอรักษาชีวิตรอดไปวันหนึ่ง ๆ ส่วนเมืองที่ยังมิได้เสียแก่พะม่า เมื่อไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็กลายเป็นเมืองอิสสระขึ้นด้วยกัน เมืองใกล้เป็นเมืองน้อยจะปกครองอยู่โดยลำพังไม่ได้ ก็เข้ารวมกับเมืองใหญ่ที่มีกำลังและพาหนะมาก เลยทำให้เจ้าเมืองใหญ่ ๆ ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า หวังจะเป็นใหญ่ในประเทศสยามต่อไป เพราะฉะนั้นในหัวเมืองที่มิได้เสียแก่พะม่า จึงมีผู้ตั้งเป็นเจ้าถึง ๕ ก๊กด้วยกัน

ก๊กที่ ๑ เจ้าพระยาพิษณุโลก ตั้งตัวเป็นเจ้าขึ้นที่เมืองพิษณุโลก มีอาณาเขตต์ตั้งแต่เมืองพิชัยลงมาจนถึงเมืองนครสวรรค์ เจ้าพระยาพิษณุโลกนี้ชื่อเรือง เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีความสามารถผู้หนึ่ง ถึงเมื่อรบพะม่า

ครานี้หลังนั้น ก็ปรากฏว่ามีฝีมือเข้มแข็งไม่แพ้พระมา จึงมีผู้นิยมนับถือสมัครเข้าเป็นพรรคพวกมาก

ก๊กที่ ๒ พระสังฆราชาเมืองสวางคบุรี (เมืองฝางก็เรียก) อยู่ที่วัดพระฝางตั้งตัวเป็นเจ้าขึ้นทั้งเป็นพระ เรียกกันว่า เจ้าพระฝาง เจ้าพระฝางนี้ชื่อเรือน เป็นชาวเหนือ แรกบวชได้มาเล่าเรียนอยู่ณกรุงศรีอยุธยา จนได้เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ ตำแหน่งพระพากุลเถระ อยู่วัดศรีอโยธยา แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระสังฆราชา เจ้าคณะเมืองสวางคบุรี กลับขึ้นไปอยู่ที่วัดพระฝางในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เมืองสวางคบุรีอยู่เหนืออำเภอพิชัย อาณาเขตต์ต่อแดนเมืองแพร่ เมืองน่าน และเมืองหลวงพระบาง เจ้าพระฝางมีเกียรติคุณในทางวิทยาคม ผู้คนพากันนับถือว่าเป็นผู้วิเศษ

ก๊กที่ ๓ พระปลัดผู้รั้งเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งตัวเป็นเจ้าขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช เรียกว่า เจ้านคร มีอาณาเขตต์ตั้งแต่ต่อแดนเมืองมะลายูขึ้นมาจนถึงเมืองชุมพร

ก๊กที่ ๔ กรมหมื่นเทพพิพิธ ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมืองพิมาย (เดี๋ยวนี้เป็นอำเภอ) มณฑลนครราชสีมา เรียกกันว่า เจ้าพิมาย มีอาณาเขตต์ตลอดมณฑลนครราชสีมา กรมหมื่นเทพพิพิธนี้เป็นพระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ยรมโกศ ออกทรงผนวชในรัชกาล สมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ แล้วคิดร้ายต่อแผ่นดิน จึงมีรับสั่งให้เอาไปปล่อยเสียที่เกาะลังกา ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พะม่า จึงกลับมาเมืองไทย และได้พรรคพวกอุดหนุนเข้าเลยตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้น

ก๊กที่ ๕ พระยาตาก เดิมชื่อ สิน ลงไปตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองจันทบุรี คนทั้งหลายเรียกกันว่า เจ้าตาก มีอาณาเขตต์ตั้งแต่แดนกัมพูชา (เขมร) ขึ้นมาถึงเมืองชลบุรี พระยาตาก (สิน) นี้เป็นเชื้อจีน เดิมอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ไปรับราชการทางหัวเมืองเหนือ มีความชอบ ทางราชการจึงตั้งให้เป็นพระยาวชิรปราการเจ้าเมืองตาก ครั้นก๊กพะม่ามาติดเมือง จึงถูกเกณฑ์ลงมาช่วยรักษาพระนคร มีฝีมือเข้มแข็ง เมื่อพะม่าล้อมกระชั้นเข้าถึงพระนคร เห็นว่าจะต่อสู้ไม่ได้ จึงได้รวบรวมสมัครพรรคพวกได้ประมาณ ๕๐๐ คน ตีฝ่าพะม่าหนีไปทางทิศตะวันออก ไปซ่องสุมผู้คนอยู่ทางแขวงเมืองปราจีนบุรีได้คนประมาณ ๑๐๐๐ เศษ และยกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ปราบปรามพวกที่ไม่อ่อนน้อมแล้วตีได้เมืองจันทบุรีเมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ซึ่งขณะนั้นเสียกรุงศรีอยุธยาแล้วได้ ๒ เดือน พระยาตาก (สิน) ปราบปรามอาณาเขตต์ใกล้เคียงได้แล้วก็สะสมสะเบียงไว้ ต่อ

เรือรบได้ประมาณ ๑๐๐ ลำ รวบรวมทหารไทยที่ได้ประมาณ ๕๐๐๐ คน ก็ยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ เข้าทางปากน้ำเจ้าพระยา จับตัวนายทองอินซึ่งพะม่าตั้งให้รักษาเมืองธนบุรีนั้นได้แล้ว ก็ให้ประหารชีวิตเสีย พวกไพร่พลก็ยอมเข้าด้วย กับพระยาตากหมดเพราะเย็นไทยด้วยกัน แล้วยกกองทัพขึ้นไปกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายสุกี้พนายกองพะม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นก็เตรียมตัวต่อสู้ พระยาตากสั่งให้ทหารเข้าระดมตีค่ายพะม่าแตกฉานสุกี้ถอยเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อมีชัยชะนะแก่พะม่าแล้ว พระยาตากจึงขึ้นช้างตรวจดูทั่วไปในพระนคร เห็นปราสาทราชมณเฑียร ทั้งอาวาสวิหารและบ้านเรือนราษฎรถูกเผาไฟและถูกทำลายจนหมดสิ้น เหลือกำลังที่จะบูรณะให้คืนดีดังเก่า จึงได้มาเลือกสถานที่ตั้งราชธานีใหม่ มาเลือกได้เมืองธนบุรีที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝากตะวันตก แล้วตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้นปกครองประเทศสยามต่อไป ยกเมืองธนบุรีเป็นราชธานี เรียกว่า "กรุงธนบุรี"

เมื่อพระยาตากเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็เตรียมการ

ที่ ทะ ปราย ก็ กลืน ๆ ที่ ตั้ง ตัว เป็น ใหญ่ ต่อ ไป เพื่อ รวบ รวม ประเทศ สยาม ให้ เป็น ปึก แผ่น อย่าง แต่ ก่อน

รุ่ง ขึ้น พ.ศ. ๒๓๑๑ พระเจ้า กรุง ธนบุรี ยก ทัพ ขึ้น ไป ปราย เมือง เหนือ คือ เจ้า พระยา พิษณุโลก ซึ่ง ตั้ง ตัว เป็น ใหญ่ ที่ เมือง พิษณุโลก ได้ ปะทะ กัน ที่ คำ บล เกย ชัย แขวง เมือง นคร สวรรค์ พระเจ้า กรุง ธนบุรี ถูก ปืน ข้า ศึก ที่ พระ ชงฆ์ เสีย ต้อง ล่า ทัพ กลับ เมื่อ รักษา พระ ชงฆ์ หาย แล้ว พระเจ้า กรุง ธนบุรี ยก กอง ทัพ ไป ทาง ทะวัน ออก ปราย มณฑล นคร ราชสีมา ซึ่ง กรมหมื่น เทพพิพิธ ตั้ง ตัว เป็น ใหญ่ อยู่ ที่ เมือง พิมาย ได้

พ.ศ. ๒๓๑๓ ได้ ยก ทัพ ไป ปราย ปราม เมือง นคร ศรี ธรรมราช ซึ่ง เจ้า นคร ตั้ง ตัว เป็น ใหญ่ อยู่ ได้ ใน พ.ศ. ๒๓๑๓ นั้น เอง เมื่อ กลับ จาก นคร ศรี ธรรมราช แล้ว ยก ทัพ ขึ้น ไป ปราย ปราม เมือง เหนือ อีก ครั้ง นี้ เจ้า พระ ฝาง ซึ่ง ตั้ง ตัว เป็น ใหญ่ ณ เมือง สวางคบุรี ระ ซะ นะ เจ้า พระยา พิษณุโลก รวม อาณาเขต ของ เมือง พิษณุโลก อยู่ ด้วย พระเจ้า กรุง ธนบุรี ได้ ยก ขึ้น ไป รบ กัน จน ถึง ล้อม เมือง สวางคบุรี ไว้ เจ้า พระ ฝาง หนี ขึ้น ไป ทาง ทิศ เหนือ สูญ หาย ไป กอง ทัพ กรุง ธนบุรี ก็ ได้ เมือง ฝาง โดย ง่าย อาณาเขต ของ กรุง ศรี อยุธยา ก็ กลับ มา อยู่ ใน ปก ครอง

ตามเดิม ต่อนั้นไปก็มีการสงครามกับเชียงใหม่ซึ่งผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่เป็นพะม่าอีก ๒ คราว ได้เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน มาอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๗ และทำสงครามกับพะม่าซึ่งยกเข้ามาทำย่ำยีในอาณาเขตต์อีก ๔ คราว คราวที่สุดใน พ.ศ. ๒๓๑๙ แต่ไทยได้ตีพะม่าแตกพ่ายไปทุกคราว.

พ.ศ. ๒๓๒๑ เกิดสงครามขึ้นระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุต (ลานช้าง) พระเจ้ากรุงธนบุรีให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นจอมทัพคุมพลขึ้นไปตีได้เมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง และหัวเมืองขึ้นทั้งปวง ขยายอาณาเขตต์สยามข้ามลำแม่น้ำโขงไปจดเขตต์แคนญวน เมืองคังเกี๋ย เมื่อเวลายกกองทัพกลับจึงได้เชิญพระมหามณีรัตนปฏิมากรกับพระบาง ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์มายังกรุงธนบุรีด้วย (พระมหามณีรัตนปฏิมากรนี้เดี๋ยวนี้อยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม)

พ.ศ. ๒๓๒๓ เมืองเขมรซึ่งเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา เกิดจลาจลด้วยเรื่องเจ้านายเขมรชิงราชสมบัติกันต่างฆ่ากันเอง จนเหลือแต่นักองเองซึ่งเป็นทารกอยู่ในเงื้อมมือของผู้ที่คิดตั้งตัวเป็นใหญ่ และเป็นสุดเชื้อของ

พระเจ้าแผ่นดินเขมร ที่ไม่เข้ากับไทยมาแต่ก่อน พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเขมรยกทัพขึ้นไปปราบเขมร.

ฝ่ายทางกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงบำเพ็ญพระองค์ในทางพุทธศาสนา พอพระทัยนั่งวิปัสสนากรรมฐานหนักขึ้นจนพระสติฟั่นเฟือนและกุร้ายยิ่งขึ้น ใน พ.ศ. ๒๓๒๔ มีสัญญาวิปลาสสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโสดาบัน ถึงแก่บังคับให้พระสงฆ์ราชาคณะที่เข้าเฝ้าหมอบกราบถวายบังคมเหมือนข้าราชการฆราวาส การบังคับบัญชาราชการผันแปรผิดทำนองคลองธรรมยิ่งขึ้นทุกที เป็นโอกาสให้พวกทุจริตคิดหาประโยชน์ส่วนตัว ภายหลังมีขุนนางคบคิดกันเป็นกบฏขึ้น จับพระเจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรีขังไว้

ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งเป็นจอมทัพไปตีเขมรนั้น ได้ข่าวว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจลก็ยกทัพกลับ ข้าราชการและราษฎรจึงพร้อมกันอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติ ทรงสร้างกรุงเทพฯ ขึ้นเป็นราชธานีแต่นั้นมา เป็นอันสิ้นสมัยกรุงธนบุรีซึ่งมีอายุเพียง ๑๕ ปี.

ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ประเทศสยามได้ถึงอวสานและยับเยินที่สุดแล้วภายในปีนั้นเอง พระเจ้าตากเป็นผู้กู้ประเทศ

สยามจากพะม่ามาเป็นอิสสรภาพ จนมีอาณาเขตกว้างขวางยิ่งกว่าเก่า คือ ได้อาณาเขตฝั่งซ้ายลำแม่น้ำโขงมาอยู่ในพระราชอาณาเขตด้วย นับได้ว่าพระเจ้าตากเป็นวีรบุรุษของไทยอีกผู้หนึ่ง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ

เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกปราบยุคเข็ญที่กรุงธนบุรีสงบเรียบร้อยแล้ว ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงจึงอัญเชิญสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นครองราชสมบัติปกครองประเทศสยามสืบไป เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แล้วเริ่มสร้างราชธานีขึ้นทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฟากตะวันออก ตรงข้ามกับกรุงธนบุรี สร้างอยู่ ๓ ปี จึงได้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาตั้งที่สร้างใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ขนานว่า กรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทร์สืบมาจนทุกวันนี้ และทรงจัดตั้งขนบธรรมเนียมการปกครองและกฎหมายให้เป็นหลักฐานสืบไป

ขณะนั้นในประเทศญวนเกิดกบฏขึ้น องเชียงสือผู้เป็นเชื้อวงศ์ของพระเจ้าแผ่นดินญวนหนีเข้ามาพึ่งพระบรม

โพธิสมภาร พระยาท สมเก็า พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก ได้อุตสาหนุโลยให้เครื่อง กระสุนดินดำ หนองเชียงสือ ทำศึกปราบปรามพวกกบฏชะนะแล้ว ตั้งตัวเป็นเจ้าอะนัมก็ถึงที่เมืองใช่งอน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๓ แล้วส่งเครื่องบรรณาการต้นไม้เงินทองเข้ามาถวาย ยอมเป็นประเทศราชขึ้นกรุงเทพฯ หนองเชียงสือตีเมืองเว้และเมืองดังเกี๋ยได้ตลอดแล้วตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินญวน เป็นอิสระขึ้นจึงมาเป็นสัมพันธมิตรกับสยามต่อไป. ในรัชกาลนี้เกิดสงครามขึ้นระหว่างสยามกับพะม่าถึง ๗ ครั้ง แต่สยามได้ตีพะม่าพ่ายแพ้ไปทุกครั้ง สงครามครั้งที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ พะม่ายกมาย่ำยีเมืองเชียงใหม่ จึงโปรดให้แม่ทัพยกขึ้นไปขับไล่ แล้วเลยตีได้เมืองล้อเมืองเชิน ซึ่งเป็นประเทศราชขึ้นพะม่าได้อีก ในสมัยนี้อาณาเขตต์ของประเทศสยามฝ่ายเหนือขยายขึ้นไปจนหมดแคนสิบสองพันนาซึ่งติดต่อกับเขตต์แดนจีน นับว่าอาณาเขตต์ของสยามครั้งรัชกาลที่ ๑ แห่งบรมราชวงศ์จักรีนี้กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่ายุคใดๆ หมด ตามที่ปรากฏในพงศาวดารของประเทศนี้ พระยาท สมเก็า พระรามาธิบดีที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกครองราชสมบัติได้ ๒๗ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ.

๒๓๕๒ พระราชโอรสได้ครองราชสมบัติสืบไป ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในต้นรัชกาลนี้ ไทยเกิดทำสงครามขึ้นกับญวนด้วยเรื่องเมืองเขมร ซึ่งเป็นประเทศราชของไทย ในที่สุดตกลงกันว่า มณฑลพระตะบอง ซึ่งติดต่อกันกับเขตต์แดนไทยให้เป็นของไทย เขตต์แดนนอกจากนี้อยู่ในความปกครองของญวน นอกจากการสงครามนี้ก็มีพม่าได้ยกมารบกวนอีก ๒ ครั้ง แต่ไทยได้ตีแตกพ่ายไปทุกครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ ห้างอิสต์อินเดียอังกฤษ ให้มิสเตอร์ยอนครอเฟิต ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์เป็นทูตมาสู่สำนักพระเจ้าแผ่นดินสยาม เพื่อเจริญทางพระราชไมตรี แต่หาสำเร็จไม่ ครั้งนั้นอังกฤษเกิดรบกับพม่า พม่าเสียเมืองร่างกุ้งแก่อังกฤษแล้ว.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ราชโอรสได้ครองราชสมบัติต่อไป ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ห้างอิสต์อินเดียได้ตั้งนายร้อยเอก เบอนีเป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับรองเป็นไมตรีกัน โดย

อังกฤษ ขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วยอังกฤษรบพะม่า และไทยได้ช่วยบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ได้ทำสัญญาเรื่องการค้าขาย และเรื่องกำหนดอำนาจในแหลมมะลายู สัญญานี้ทำเมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๙ นี้เป็นฉะบับแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ทำกับชาวยุโรป ครั้น พ.ศ. ๒๓๗๖ สยามได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับรัฐบาลสหปาลีรัฐอเมริกาอีกฉะบับ ๑ เรื่องกำหนดระเบียบการที่จะประพฤติต่อคนในบังคับอเมริกันที่อยู่ในประเทศสยาม และทั้งราชทูตอเมริกันได้แนะนำรัฐบาลสยามว่า เบื้องการสมควรที่จะตั้งกงสุลประจำอยู่ในประเทศสยาม แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าหาทรงรับรองไม่

ประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๗ เขมรได้ไปขึ้นแก่ญวนโดยส่งเครื่องราชบรรณาการ ๓ ปีต่อครั้ง ๑ ภายหลังราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินเขมรกับข้าราชการที่ไม่พอใจขึ้นกับญวนก็อพยพมาสู่ราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินสยาม พระราชโอรสนี้ทรงพระนามว่า นโรดม พระเจ้าแผ่นดินสยามได้อุดหนุนโดยยกกองทัพไปปราบปรามเมืองเขมร แล้วตั้งนโรดมเป็นเจ้าแผ่นดินประเทศเขมร ประเทศเขมรจึงเป็นประเทศราชขึ้นประเทศสยามต่อไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐

ใน พ.ศ. ๒๓๙๓ ปลาย รัชกาล ของ พระบาท สมเด็จ พระนั่งเกล้า รัฐบาล อังกฤษ ได้ ส่ง เซอร์ เยมส์ บรุก เป็น ราชทูต เข้า มา เจริญ ทาง พระราชไมตรี อีก แต่ไม่ ตกลง กัน เพราะ เซอร์ เยมส์ บรุก เรียก ร้อง เอา เบ็ดเตล็ด หลาย อย่าง

ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบาท สมเด็จ พระ นั่งเกล้า สวรรคต ประชาชน จึง ได้ เชิญ สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ เจ้าฟ้า มงกุฎ ซึ่ง ทรง ผนวช อยู่ ขึ้น ครอง ราช สมบัติ ทรง พระ นาม ว่า พระบาท สมเด็จ พระ รามา ธิบดี ที่ ๔ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว พระบาท สมเด็จ พระรามา ธิบดี ที่ ๔ ก่อน แต่ เสด็จ ขึ้น ครอง ราชสมบัติ เมื่อ พระชนม์พรรษา ๔๖ ปี ได้ ทรง ผนวช และ ศึกษา ภาษา อังกฤษ และ วิชา ใหม่ ๆ แตก ฉาน ทรง เห็น การ เป็นไป อัน เป็น ความ เปลี่ยนแปลง แห่ง ความ เจริญ ของโลก เมื่อ เสด็จ ขึ้น ครอง ครอง แผ่นดิน จึง ทรง เปลี่ยน รัฐประศาสโนบาย จาก การ ถือ ถั้น ความ เกี่ยวข้อง ภายนอก มา เป็น การ เปิด ประเทศ ให้ มี คมนาคม กับ ยุโรป และ อเมริกา ซึ่ง มี กำลัง มาก กว่า เป็น อัน มาก ทรง ตระหนัก แน่ แล้ว ว่า ทาง ที่ จะ ยืน แข็ง อยู่ ตาม ลำพัง เช่น ครั้ง โบราณ จะ เป็น ทาง ปิด ความ เจริญ ใน ภายหน้า ทั้ง อาจ เป็น ทาง นำ ความ หายนะ มา สู่ ประเทศ ทั้ง นี้ ก็ เป็น โชคดี ของ สยาม อย่าง หนึ่ง พ.ศ. ๒๓๙๘ ประเทศ อังกฤษ

ในรัชกาล พระนางเจ้า วิกตอเรีย ให้ เซอร์ จอน โบว์ริง เป็น ราชทูต เข้า มา เจริญ ทาง พระ ราชไมตรี กับ สยาม ใหม่ สัญญา ที่ ทำ กับ อังกฤษ ครั้ง นี้ มี ข้อ สำคัญ หลาย ประการ และ ทำให้ กิจการ ภายใน ของ ประเทศ สยาม เปลี่ยน แปลง ไป มาก ใจ ความ แห่ง หนังสือ สัญญา ว่า อังกฤษ มี อำนาจ ตั้ง กงสุล ขึ้น ใน ประเทศ สยาม และ มี อำนาจ ตั้ง ศาล ชำระ ความ ขึ้น ทั้ง ความ แพ่ง และ ความ อาชญา สำหรับ ชำระ ความ เหนือ คน ในบังคับ อังกฤษ ที่ อยู่ ใน ประเทศ สยาม และ คน ในบังคับ อังกฤษ มี อำนาจ ที่ จะ ซื้อ ที่ดิน หรือ เช่า ที่ดิน ได้ ภายใน เขตต์ ตั้ง ๔ ไมล์ ถึง ๔๐ ไมล์ จาก กำแพง พระนคร โดยรอบ และ ตั้ง พิกัด อัตรา เก็บ ภาษี สินค้า เข้า และ สินค้า ออก และ ภาษี ภายใน ขึ้น. พ่อค้า อังกฤษ มี สิทธิ ที่ จะ ค้าขาย ได้ ตลอด ประเทศ สยาม เมื่อ อังกฤษ ได้ ทำ หนังสือ สัญญา สำเร็จ แล้ว เป็น เหตุ ให้ ชาติ ยุโรป อื่น ทำตาม คือ รุ่งขึ้น อีก ปี หนึ่ง ไทย ได้ ทำ หนังสือ สัญญา ทาง พระราชไมตรี กับ ฝรั่งเศส และ สหปาลีรัฐ อเมริกา. ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ได้ ทำ กับ เดนมาร์ก และ เมือง ฮันซีติก (ในเยอรมัน) ใน พ.ศ. ๒๔๐๒ ได้ ทำ กับ โปรตุเกส. ใน พ.ศ. ๒๔๐๓ กับ ออสเตรีย. ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ กับ ปรุซา และ ใน พ.ศ. ๒๔๐๓

เซอร์ ยอน โบว์ริง ได้เป็นทูตแทนประเทศสยามทำสัญญากับ เยลเยียม อิตาลี และนอร์เวกับสวีเดน โดยเหตุที่ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ได้มีทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศมาก ประเทศสยามจึงต้องเปลี่ยนแปลงรัฐประศาสนกิจไปสู่ความรุ่งเรือง อันเป็นรากเง่าของความเจริญในปัจจุบันนี้.

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ องนโรดม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตั้งให้เป็นผู้ปกครองประเทศเขมรขึ้นกับสยามนั้น ได้ลอยไปทำหนังสือสัญญากับฝรั่งเศส (ซึ่งในเวลานั้นฝรั่งเศสมาได้เมืองญวนแล้ว) ยอมรับอยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส เรื่องนี้เกิดเป็นปัญหากันขึ้นในระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม โดยฝรั่งเศสถือว่า ฝรั่งเศสมีความชอบธรรมที่จะแนะนำกิจการที่เกี่ยวกับต่างประเทศสำหรับประเทศเขมรได้ ในที่สุดสยามยอมรับรองว่าฝรั่งเศสมีอำนาจเป็นเจ้าเป็นใหญ่อยู่เหนือประเทศญวน และยอมเลิกสัญญาที่ทำกับเขมรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ นั้นเสีย ประเทศเขมรเป็นเมืองขึ้นของสยามต่อไปตามเดิม. ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เกือบไม่มีเหตุการณ์ที่ต้องใช้กำลังทหารเลย นอกจากพวกพะม่าข้าศึกเก่าซึ่งยก

มาร่วมกวนทางชายแดนบ้างเล็กน้อยเท่านั้น โดยเหตุที่บ้านเมืองมีความสงบเช่นนี้ จึงทำให้มีโอกาสจัดการทะนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๑๑

พระราชโอรสทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งมีพระชนม์พรรษาเพียง ๑๖ ปี ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน ๕ ปีแรก ราชการแผ่นดินอยู่ในอำนาจของผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในระหว่างนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษาวิทยาการ เช่น รัฐประศาสน์ของอินเดียและชวา เป็นต้นโดยเสด็จไปทรงตรวจดูประเทศนั้น ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๑๖ จึงได้ทรงว่าราชการแผ่นดินโดยสิทธิขาด ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างแบบใหม่ ซึ่งได้ใช้ต่อมาจนทุกวันนี้ และเพื่อกระทำกิจซึ่งเป็นราชกรณียะให้ราชอาณาจักรเจริญยิ่งขึ้น และให้ฐานะของราษฎรมั่นคงขึ้น ได้ตั้งพระราชบัญญัติเลิกทาสซึ่งเป็นประถมราชกิจอันเชิดชูเกียรติยศแห่งชาติ ให้เป็นเครื่องหมายให้ชาติไทยคงเป็นไทยให้สมนาม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากในรัชกาลของพระองค์ ตั้งกฎพระธรรมนูญวิธีพิจารณาชำระ

ความจัดการศึกษา การทหาร การคมนาคม สร้างรถไฟ และขุดคลองทำถนนและอื่นๆ อีกเหลือที่จะพรรณนา

การที่รัฐบาลสยามได้จัดการเปลี่ยนแปลงราชการให้ดีขึ้นนั้น ย่อมมีอุปสรรคขัดขวางอยู่เป็นอันมาก ต่อมาไม่ช้า ฝรั่งเศสผู้ดำเนินรัฐประศาสโนบายแผ่อาณาเขตท์ในทิศตะวันออก ได้ทำให้รัฐบาลสยามเกิดความลำบากขึ้นเป็นอันมาก ด้วยเรื่องประเทศเขมร ในที่สุดสยามต้องยอมยกอำนาจที่มีอยู่เหนือประเทศเขมรให้แก่ฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยังร้องขอเอาอาณาเขตท์ของสยามทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงด้วย โดยอ้างเหตุว่าอาณาเขตท์เหล่านี้เป็นของญวน ซึ่งญวนเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสแล้ว ความจริงอาณาเขตท์ที่เป็นปัญหาอยู่นี้เป็นอาณาเขตท์ของลาวเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทยโดยสิทธิ์ขาด รัฐบาลจึงยอมตามคำขอร้องของฝรั่งเศสว่าอาณาเขตท์เหล่านี้ ขอยกให้เป็นกลาง หรือมิฉะนั้นก็มีอนุญาโตตุลาการตัดสิน ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ยอมสักอย่างเดียว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ฝรั่งเศสได้ยกกองทหารรุกเข้ามาในแดนสยาม สยามก็ออกต้านทาน เมื่อเกิดวิวาทกันขึ้นแล้ว ฝรั่งเศสยกข้อหาว่าไทยได้ฆ่าพลทหารฝรั่งเศสตาย และถือเอาเป็นสาเหตุร้ายแรง

ที่จะทำสงครามกับสยามและเพื่อจะขู่สยาม ฝรั่งเศสยกกองเรือรบ ๑ กอง เข้าไปใกล้ปากน้ำเจ้าพระยา และเข้าไปในลำแม่น้ำเจ้าพระยา ๒ ลำ บังคับให้สยามยกอาณาเขตที่วิวาทกันนั้นให้ฝรั่งเศส และบังคับให้เสียค่าทำขวัญให้ฝรั่งเศส และบังคับให้ทำสัญญายินยอมอย่างอื่นอีกหลายประการ รัฐบาลสยามผู้มีกำลังน้อยรู้ประมาณตนของตนจึงจำเป็นต้องยอมตาม ฝรั่งเศสได้ส่งกองทหารไปยึดเมืองจันทบุรีไว้อีกต่อไปเป็นเวลานาน เพื่อเป็นประกันในการจัดการตามสัญญา.

การผิดใจกันระหว่างฝรั่งเศสกับสยามนี้ เป็นเหตุให้เกิดความไม่เรียบร้อยในกิจการภายในขึ้นอีกเป็นอันมาก เพราะเหตุที่ฝรั่งเศสตั้งศาลกงสุลชำระความคนในบังคับฝรั่งเศสได้ ก็ชวนให้มีเหตุโกยทางทูตอยู่เสมอ ในเวลานั้นอังกฤษเกิดความอิจฉาขึ้น เพราะฝรั่งเศสมามีเขตต์แดนใกล้ประเทศอินเดียเข้ามา อังกฤษจึงได้ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเทศสยามบ้าง ในที่สุดอังกฤษได้ตกลงทำสัญญากับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ยอมรับรองความเป็นเอกราชของสยาม ประเทศสยามจึงได้มีโอกาสจัดการเปลี่ยนแปลงกิจการภายในให้เจริญขึ้นเทียมทันประเทศอื่น

เมื่อทางราชไมตรีระหว่างฝรั่งเศสกับสยามค่อยดีขึ้นแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสทวีปยุโรปเป็นเวลา ๗ เดือน ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ไทยได้ส่งคณะทูตไปเมืองไซ่ง่อนคอยแทนผู้ที่สำเร็จราชการอินดูจีนเข้ามาเยือนประเทศสยาม แล้วเปิดการเจรจาด้วยความมุ่งหมายจะปลดเปลื้องความยุ่งยากต่าง ๆ ของสยามให้น้อยลง และได้ทำสัญญาขึ้นฉบับหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ไทยยอมให้สยามได้รับความผ่อนผันในเรื่องศาลกงสุล ฝรั่งเศสถอนกองทหารออกจากจันทบุรี และไทยต้องยอมยกที่ดินที่ติดต่อกับมณฑลจันทบุรีออกไปให้แก่ฝรั่งเศสอีก และต่อมาได้ทำสัญญากันอีกฉบับหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ไทยยอมยกมณฑลพระตะบองให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งไทยได้ไว้แต่ พ.ศ. ๒๓๕๒ และฝรั่งเศสยอมให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชียอยู่ในบังคับศาลสยาม ความผ่อนผันเรื่องศาลกงสุลซึ่งหนักอยู่มากนั้น เป็นความกระทำอันพยายามอย่างดีที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งควรจะพากเพียรใจ แต่อาณาเขตที่ของไทยทางตะวันออกได้ตกไปเป็นของฝรั่งเศสไม่น้อยกว่า ๒๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร (๙๐,๐๐๐ ตารางไมล์) ด้วย

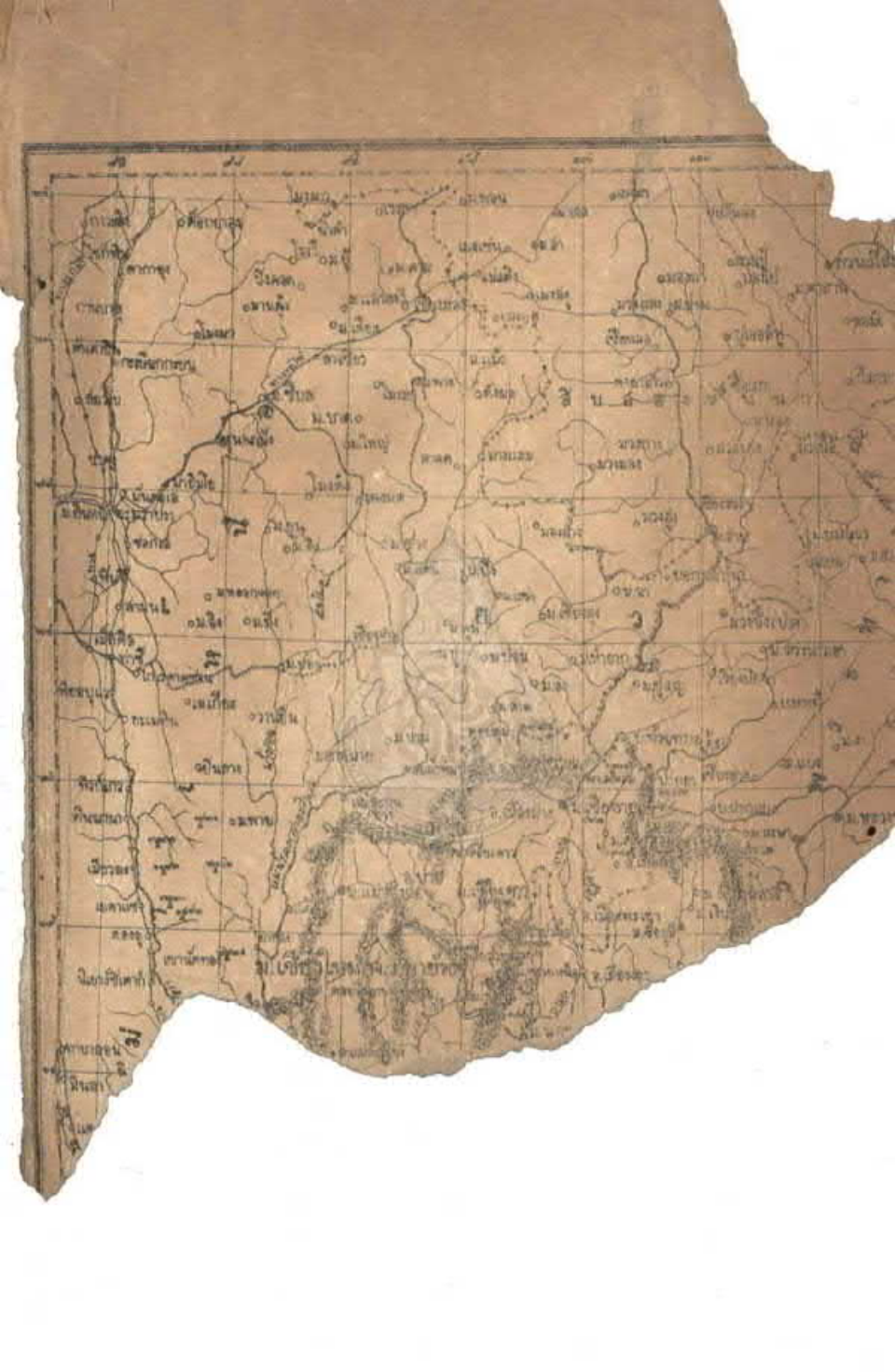
ความจำเป็น ซึ่งถ้าจีนยึดไว้สยามก็อาจเสียอิสรภาพเหมือนประเทศใกล้เคียงได้

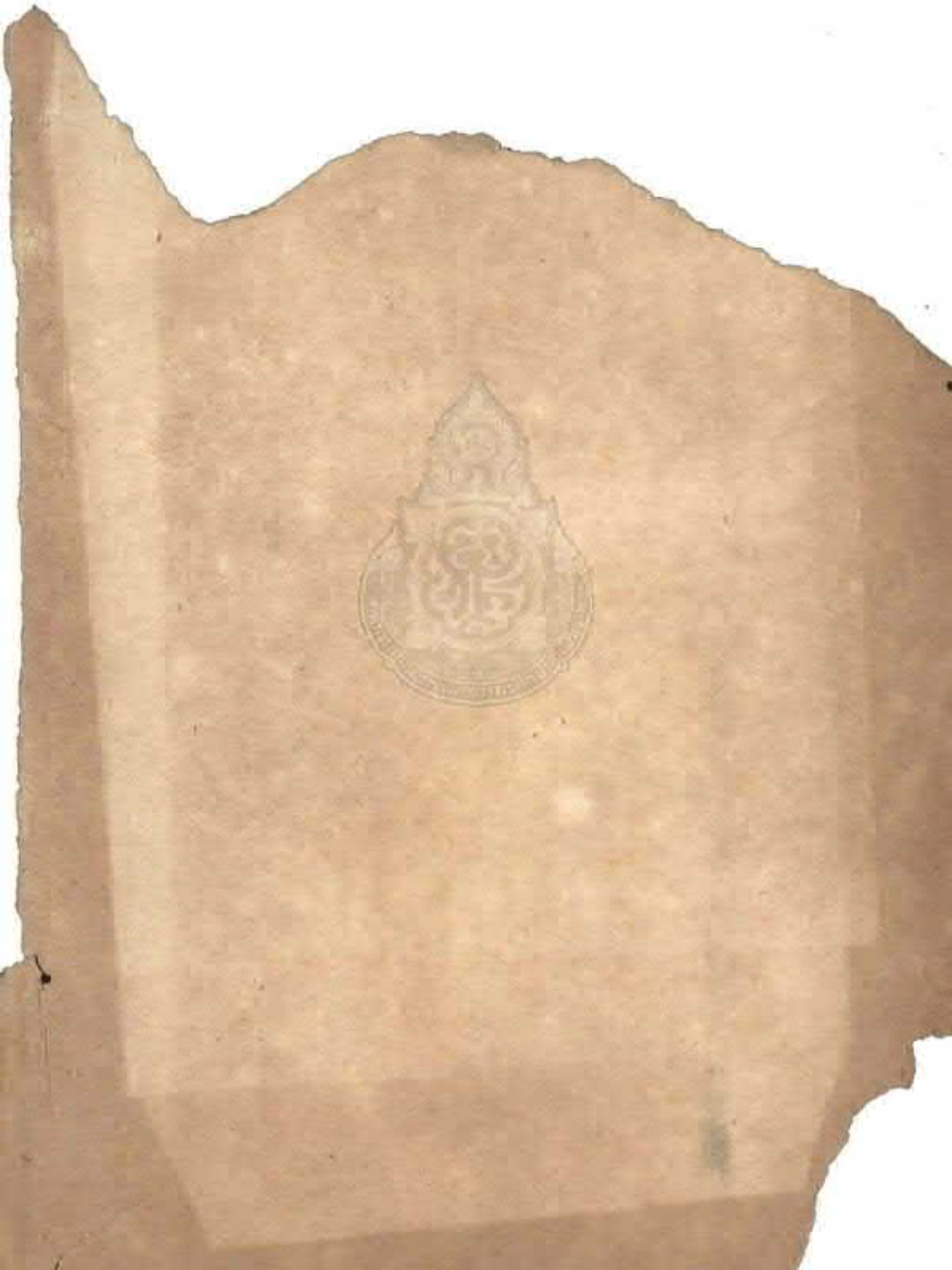
ส่วนทางตอนใต้ของสยาม คืออาณาเขตต์ของไทยทางแหลมมะลายู เมื่อต้นศตวรรษที่ ๒๔ แห่งพระพุทธศักราช อังกฤษมาได้เขตต์แคนทางปลายแหลมมะลายูเป็นเมืองขึ้นแล้วก็ค่อย ๆ ขยายอำนาจยึดถือเอาดินแดนทางเหนือขึ้นมาทุกทีโดยอ้างว่า อาณาเขตต์ไทยไม่มีกำหนดแน่นอน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงได้มีการยักย้ายเขตต์แดนขึ้นให้แน่นอน ในพ.ศ.๒๔๕๐ สยามมีความมุ่งหมายจะผ่อนผันให้อำนาจศาลกงสุลอังกฤษที่ชำระความคนในบังคับอังกฤษที่อยู่ในประเทศสยามน้อยลง อังกฤษก็ยอมเลิกศาลกงสุล และให้คนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวยุโรปและชาวเอเชียอยู่ในอำนาจศาลไทย แต่คงให้มีผู้พิพากษาชาติอังกฤษมานั่งฟังชำระความด้วย ๒ นาย เพื่อเป็นการตอบแทน ไทยต้องยกอาณาเขตต์ของไทยในแหลมมะลายูให้เป็นสิทธิแก่อังกฤษ ๓ มณฑล คือ มณฑลกะลันตัน ตรังกานู และไทรบุรี รวมอาณาเขตต์ไม่น้อยกว่า ๔๒,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร (๑๕,๐๐๐ ตารางไมล์) และคนไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน เมื่อได้ทำสัญญาด้วยเรื่องศาลกงสุล

กับ ๒ ชาตินี้แล้ว ประเทศสยามจึงอยู่โดยสงบสุขกับคนที่อยู่ในบังคับชาติทั้ง ๒ นั้น รัฐบาลสยามจึงได้มีโอกาสจัดการเปลี่ยนแปลงการงานให้มีความเจริญต่อไป

เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ความรู้สึกเศร้าสลดอย่างลึกซึ้งได้บังเกิดขึ้น คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สวรรคต พระองค์มีพระชนม์เพียง ๕๘ พรรษา ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๔๒ ปี ในรัชกาลของพระองค์ ได้ยกประชาชนสยามให้พ้นจากฐานะแห่งความเป็นทาส และนำชาติไทยไปสู่ความรุ่งเรืองและอิสรภาพด้วยพระปรีชาญาณและวิริยภาพ นำราชอาณาจักรสยามซึ่งมีอุปสรรคอยู่มาก ไปสู่ตำแหน่งแห่งชาติเท่าเทียมชาติอื่นๆ ในโลก

ต่อนั้นไป สภาเสนาบดีได้ประชุมตกลงเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชขึ้นครองราชสมบัติสืบไป ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นรัชกาลที่ ๖ ในปัจจุบันนี้ ขอให้ทรงพระเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป.

910.5
ต

กำหนด	วัน ส่ง		
4 ก.ค. 2501			